De Werelddeelen

AZIË

EN

AFRIKA

HAARLEM
J.M. SCHALEKAMP
en
G. VAN DEN BERG.

DE

W E R E L D D E E L E N .

A Z I Ě EN A F R I K A .

G
122
H47
D 1879
V. 2
MAA

DE

WERELDDEELEN

BEWERKT NAAR

FRIEDRICH VON HELLWALD'S

die Erde und ihre Völker

DOOR

J. C. VAN DEN BERG

Leeraar aan de H. B. S. te 's Gravenhage.

A Z I È E N A F R I K A.

HAARLEM
J. M. SCHALEKAMP EN G. VAN DEN BERG
1881.

I N H O U D.

A Z I Ě.

Algemeen overzicht	Bladz.	1
Het schiereiland Klein-Azië	»	6
Het Armenische Hoogland	»	16
De laagvlakte van Mesopotanië	»	25
Syrie en Palestina	»	31
Arabie	»	46
Het Hoogland van Iran	»	56
Het Kaukasus gebied	»	71
Het laagland van Turkestan	»	81
Siberië	»	98
Japan	»	114
Het schiereiland Korea	»	135
China	»	139
Hoog-Azië	»	163
Voor-Indië	»	182
Achter-Indië	»	207
De Oost-indische archipel	»	224

A F R I K A.

Algemeen overzicht	»	255
Het atlas-gebied	»	260
Het sultanaat Marokko	»	265
De fransche kolonie Algerië	»	273

INHOUD.

Tunis	Bladz.	279
Het Regentschap Tripolis	»	282
Soedan.	»	301
West-Soedan of Senegambië	»	303
De landen op de kust van Opper-Guinea	»	308
De landen langs den Niger.	»	322
Midden-Soedan	»	327
Het Nijlgebied	»	337
Egypte.	»	340
Hel gebied van den boven Nijl	»	349
De kust der Roode Zee	»	362
Het Abessynisch Hoogland.	»	364
De Oost-Afrikaansche Driehoek	»	376
De Suahelli-kust	»	381
Het gebied der meren in Oost-Afrika	»	386
De Noordelijke meren	»	387
De Westelijke meren	»	394
De Zuid-Oostelijke meren	»	401
Zuid-Afrika	»	404
De kaapkolonie.	»	406
De Oranje-Vrijstaat en de Transvaal	»	412
Het Binnenland van Zuid-Afrika.	»	419
De Volken van Zuid-Afrika	»	427
Zuid of Neder Guinea	»	442
Westelijk Equatoriaal Afrika	»	450
De Westelijke Eilandengroepen	»	457
De Afrikaansche eilanden in den Indischen Oceaan	»	467

ALGEMEEN OVERZICHT.

Van alle werelddeelen is Azië het grootste en in meer dan een opzicht tevens het belangrijkste. Hier toch moet waarschijnlijk de bakermat van het menschelijk geslacht gezocht worden en zeker ontstond er de eerste beschaving. Op zijn bodem verhieven zich het eerst wereldrijken, waarvan de sporen thans nog — na duizenden jaren — onze verbazing opwekken.

Aan de Westzijde is het, door een breede strook gronds, met Europa verbonden, welk laatste werelddeel eigenlijk niets anders is dan een schiereiland van Azië. In het N. strekt zich, over de geheele lengte van het werelddeel, het onmetelijk groote laagland van Siberië uit, dat voor een groot gedeelte door toendra's wordt ingenomen. Verbazingwekkende stroommen, zooals de Obi, de Jenisseï en de Lena, die op het Zuidelijk bergland ontspringen, banen zich door deze vlakte een weg naar de Noordelijke IJszee, die het geheele, nog slechts weinig bezochte kustgebied van deze vlakte bespoelt. Het Noordelijkste punt van het werelddeel is kaap *Tscheljuskin*, op 78° 20' N. B.

Dit Noordelijk gebied, waar tegenover de *Archipel van Nieuw-Siberië* en het nog nooit bezochte *Wrangelstrand* gelegen zijn, ofschoon nog door menschelijke wezens — *Samojeden*, *Jakoeten*, *Jockagieren*, *Ostiaken* en *Tschoektsehen* — bewoond, is reeds een echt poolgebied en strekt zich dan ook grootendeels over den poolcirkel uit. De gemiddelde temperatuur is er buitengemeen laag, wat niet alleen door de noordelijke ligging veroorzaakt wordt, maar ook door de omstandigheid, dat het, aan de Noordzijde, te eenenmale onbeschut is. Intusschen is het klimaat van Siberië in hooge mate continentaal en de grenzen van de grootste zomerwarmte en grootste winterkoude liggen zoover mogelijk van elkander. Het is geen zeldzaamheid, dat in Juni, de thermometer tot 14,5° R. stijgt, waar drie maanden te voren het kwik, door de scherpe koude, in een ijzerharde massa veranderd werd. In dit opzicht verkeert dat gedeelte van *Siberië*, dat zich uitstrekt tusschen de *golf van Taimir* en de monding van den *Kolyma*, in de ongunstigste omstandigheden. Maar ook meer Oostelijk, in het gebied der *Tschoektsehen*, dat zich tot aan de *Behring-sstraat* uitstrekt, ja in geheel het Noord-Oostelijk deel van Azië ziet het er vrij treurig uit. Hier vinden we het groote schiereiland *Kamschatka*, dat zich in een richting van N. naar Z. uitstrekt. Tusschen *Kamschatka* en het Japansche eiland *Yesso* vormt de eilandengroep der *Kurillen* de verbinding. Zoowel deze eilanden als het zooeven genoemde schiereiland zijn in hooge mate vulkanisch en dragen een reeks van trotsche vuurspuwende bergen. Zij begrenzen de *Zee van Ochotsk*, aan welker sombere, woeste oevers de aan de *Kamschadalen* verwante stam-

men der *Lamoeten* en *Toengoesen* hun woonplaatsen hebben. Eerst daar, waar zich, tegenover het langwerpige eiland *Saehalin*, de *Amoer* in zee stort, begint het land er wat vriendelijker en vruchtbaarder uit te zien. Ook over deze ver verwijderde, Oostelijke gebieden breiden zich de vleugelen van den Russischen adelaar uit, daar voor weinige jaren *Sachalin*, door de Japanneezen, aan Rusland is afgestaan.

De straat *la Peyrouse* scheidt *Sachalin* van het eiland *Jesso*. In Zuidelijke richting liggen vervolgens de Japansche eilanden *Jesso*, *Nippon*, *Sikok* en *Kioe-Sioe*. Laatstgenoemd eiland nadert weder het vasteland van Azië in die mate, dat alleen de smalle *Straat van Korea*, aan de Zuidzijde toegang geeft tot de *Japansche Zee*, een echte binnenzee, die de scheiding vormt tusschen *China* en *Japan*.

Langs de Oostkust der Japansche eilanden stroomt de *Kuro-Siwo* of *Zwarte stroom*, die op het klimaat een belangrijken en zeer gunstigen invloed uitoefent. Hij stroomt ongeveer op dezelfde breedte als de *Golfstroom* in den Atlantischen Oceaan. Betrekkelijk heeft deze stroom een nog grooter belangrijkheid dan de *Golfstroom*, in zooverre namelijk als hij, in dit uitgestrekte waterbekken, waar zijn loop slechts weinig door eilanden belemmerd wordt, tot zijn volle ontwikkeling komen kan.¹

In *Japan* herinnert alles er aan, dat wij een milderen klimaatgordel betreden hebben. Aan een zachte weersgesteldheid paart zich een weelderige plantengroei en daarbij wordt de bodem, door de ijverige bevolking, op een uitstekende wijze, bebouwd. Al die eilanden liggen op gelijke breedte als het Zuidelijk deel van *Europa* en het Noordelijk deel van *Afrika*, doch de temperatuur is er veel lager, dan in de zoo even genoemde streken.

De Japansche eilanden vinden een Zuidelijke voortzetting in de *Lioe-Kioe-eilanden*, die zich tot aan het schoone *Formosa* uitstrekken. Aldus ligt, langs de Oostkust van Azië, een nagenoeg onafgebroken gordel van eilanden, want bij *Formosa* sluiten zich de *Philippijnen* weder aan, die zich tot aan den Oost-Indischen Archipel uitstrekken.

Minder begunstigd dan *Japan* is het daartegenover liggende vasteland, het bovengenoemde *Korea*, dat begrensd wordt door het Russisch *Amoergebied* en het Chineesche rijk, dat te zamen met zijn onderhoorigheden een der belangrijkste deelen van Azië inneemt. Tot ver in het W., in de steppen van *Toeran*, blijven *China* en *Rusland* elkanders naburen. De grens hunner rijken ligt ongeveer daar, waar de Siberische laagvlakte trapsge wijze opstijgt tot de hoogvlakten, die de kern van Azië vormen. Geheel het Zuidelijk gedeelte van *Siberië* is bergachtig en doorsneden door ketenen, die zich van uit het Sajanisch gebergte vertakken en als uitloopers van het centrale hoogland beschouwd kunnen worden. Tusschen twee dier ketenen ligt de reusachtige waterspiegel van het *Baikal-meer* besloten, dat doorstroomd wordt door den *Selenga*, die er als *Jenisseï* uit te voorschijn komt. In het Oosten vormen het *Jablonoi-* en *Stanovoi-gebergte* de waterscheiding tusschen de *Lena* en *Amoer*. Overigens wordt deze tusschen de Siberische rivieren onderling nergens door bergketenen gevormd.

1. Herm. J. Klein, Der Kuro Siwo, Ausland 1873. No. 16 S. 305.

Het eigenlijke hoogland van Midden-Azië neemt een aanvang in Mongolië, welks Zuidelijk deel grootendeels wordt ingenomen door de groote woestijn van *Gobi* of *Schamo*. In het O. wordt het van *Mandschoerije* gescheiden door het *Chingan-gebergte*. Deze deelen van Azië zijn het grondigst onderzocht geworden door de Russen en onder hen noemen we *Palladius*, *Prschewalski*, *Matussowski*, *Sosnowski*, om van vele anderen niet te spreken.

De reizen van *Prschewalski* brengen ons tot aan den *Hoang-ho*, den Noordelijksten van de beide reuzenstroomen, die het eigenlijke China begrenzen. De *Hoang-ho* loopt uit in de golf van *Fetscheli*, een onderdeel van de *Gele zee*, onder welken laatsten naam men dat deel der *Oost-Chineesche zee* te verstaan heeft, dat tusschen China en Korea besloten ligt. In laatstgenoemde zee ontlast zich de *Yang-tsi-Kiang*, die even als de straks genoemde rivier, op het centraal bergland van Azië ontspringt en met een tal van bochten, van het W. naar het O. loopt.

Dat bergland beslaat het geheele gebied tusschen de Zuidelijke grens van den Gobi en de schiereilanden Voor- en Achter-Indië. Van het N. naar het Z., kan men zich Azië voorstellen als een opeenvolging van plateaux. De Siberische laagvlakte stijgt langzamerhand tot de bergvlakten van Mongolië, die het woeste gebied van het *Lob-noor* omvatten en zich, onder den naam van *Oost-Turkestan*, uitstrekken tot aan den voet der groote bergmassa's, die zich verheffen tusschen de Westelijke laagvlakten en de Oostelijke plateaux. Langs den Zuidelijken rand van Oost-Turkestan, strekt zich de machtige, besneeuwde *Kuen-luen* uit, waarvan het *Sun-Schan-* of *Ran-schan-gebergte* de Oostelijke voortzetting schijnt te zijn.

Ten Z. van die keten stijgt de hoogste en grootste bergvlakte der aarde, het *plateau van Thibet* omhoog. Dat bergvlak vindt alleen in de Zuid-Amerikaansche *Puna's* zijn gelijke in hoogte, doch in uitgestrektheid overtreft het dezen ver. Het binnenste van die koude, Thibethaansche hoogvlakte is nog door geen Europeaan bezocht en we mogen ons gelukkig rekenen, door de berichten van eenige Oost-Indische reizigers, althans een vluchtigen blik te kunnen slaan op den toestand van dit meest geïsoleerde land der aarde. Naar het O. gaat Thibet over in Zuidelijk China, dat niet veel meer bekend is en waar de *Yunnan* den overgang vormt tot de berggroep van Achter-Indië. In het Zuiden eindelijk wordt Thibet van het dal van den Ganges gescheiden door den ijs- en sneeuwmuur van den *Himalaya*.

Geheel anders ziet het er in West-Azië uit. Daar waar het Sajanisch gebergte de grens vormt tusschen het gebied van den Czaar en het aan China onderhoorige Mongolië, vinden we den rijk vertakten *Altaï*, waarop de Obi zijn bronnen heeft. Zijn uitloopers strekken zich uit tot in de steppen van West-Siberië, die zich ombuigen om den voet van de vele bergrugjes, die in meerdere of mindere mate evenwijdig loopen, in een richting van West naar Oost. Dit zijn, van het N. naar het Z., de volgende ketenen: de *Tarbagatun*, de *Ala-Tau*, de *Tian-Schan*, de *Alaï*, met het *plateau van Pamir* en eindelijk de *Kuen-luen* en *Karakoram*, die verbonden is zoowel met den Himalaya als met de *Hinduh-Kuh*.

De Siberische steppe strekt zich naar het W. uit tot aan den Oostelij-

ken oever van de Kaspische zee, naar het Z., tot aan de Noordelijke hellingen van de Hinduh-kuh en omvat derhalve dat gedeelte van *Toeran* of *Turkestan*, waar tot voor weinige jaren de Khanaten van *Kokhand*, *Khiva* en *Bokhara* de zetels vormden van een Mahomedaansch fanatisme, dat den toegang aan elk Europeaan verbood, totdat de Russische wapenen het met geweld ontsloten. Het Zuidelijk deel van dit gebied wordt gekarakteriseerd door een ontelbare menigte zoutwatermeren, waaronder het *Aralmeer* de grootste beteekenis heeft. Dit meer ontvangt ook het water van de twee voornaamste rivieren van dit gebied, de *Amoe-Daria* en de *Syr-Daria*, die beiden op de straks genoemde bergen ontspringen.

Ten Z. van dit gebied verheft zich het hoogland van Iran, dat zich tot aan den Arabischen zeeboezem uitstrekt. Het is omgeven ten N. door de *Hinduh-Kuh*, de *Parapomises* en het *Elbroesch-gebergte*, ten O. door de *Solimansketen* en ten Z. en W. door het *Zagros-gebergte* en omvat de staten *Afghanistan*, *Beloechistan* en *Perzië*.

In het N. W. gaat deze hoogvlakte over in het hoogland van *Armenië* en *Kurdistan*, dat de verbinding daarstelt met het *Klein-Aziatische hoogland*. *Armenië* helt van het Z. naar het N., naar de Kaspische zee en de stroomdalen der rivieren, die zich óf zooals de *Kura* in de Kaspische zee, óf zooals de *Rion* in de Zwarte zee ontlasten, terwijl de Noordelijke grens van die inzinking gevormd wordt door den steilen en hoogen bergmuur van den *Kaukasus*.

Natuurschoon bieden al deze streken slechts op enkele punten aan en wel vooral in de Zuidelijke deelen; van binnen is het alles woest en dor en die woestenijen worden slechts spaarzaam door enkele oasen afgebroken.

Naar het Z. W. toe daalt het plateau van Iran af naar de rijk gezegende, maar schandelijk verwaarloosde *laagvlakte van Mesopotamië*, welker tweelingstroomen *Tigris* en *Euphraat*, alvorens samen te vloeien, streken doorloopen, die een droevig getuigenis van Turksche barbaarschheid afleggen.

Dit gebied wordt, door de groote Syrische woestijn, gescheiden van de klassieke landstreken aan de Middellandsche zee, welker kust, voor een deel begeleid wordt door de parallel-ketenen van den *Libanon* en *Anti-Libanon*.

Hier bloeiden eenmaal de steden der Phoeniciërs. Hier leefde en leerde aan de oevers der *Jordaan*, van het *meer van Genesareth* en van de *Doodde zee* de stichter van het christendom, wiens gezegende leer zich over de geheele beschaafde wereld verbreidde. Het is een somber beeld, dat ons thans voor oogen wordt gesteld, want loodzwaar rust de hand der Turksche barbaren op dit gebied. »Waar een Turk zijn voet zet, daar is de grond gedurende honderd jaren dor.» Dat spreekwoord wordt bewaarheid niet alleen door Palestina en Syrië, maar ook door Klein-Azië en alle andere gebieden, die gehoorzamen aan de bevelen van den Padischah van Sтамbool.

Het Zuidelijk deel van Azië vertoont een merkwaardige overeenkomst met dat van Europa. Ook hier ontmoeten we drie schiereilanden, echter van veel grooter afmetingen: *Arabië*, *Voor-Indië* en *Achter-Indië*. En even als in Europa neemt de geleiding dier schiereilanden toe van het W. naar het O.

Arabië, ofschoon het binnenland nog nimmer door Europeanen werd bezocht, zoodat we onze berichten daaromtrent vooral aan Perzische Mekka-gangers ontleenen, mag met volle recht het »Aziatisch Afrika" genoemd worden, van welk laatstgenoemd werelddeel het alleen gescheiden is door den smallen arm van de Roode Zee. Voor een deel in onafhankelijke rijken verdeeld, voor een ander deel onderworpen aan de Porte, staat het, als de wieg van den Islam, bij de geheele Mohammedaansche wereld in een reuk van heiligheid. In het binnenland leeft de sekte der *Wahabiten*, de hervormers van den Islam, wier leeringen tot zelfs in Indië weerklink vinden.

Het tweede schiereiland — Voor-Indië — strekt zich, evenals het schiereiland der Apenijnen, als een weinig gelede landtong, ver naar het Z. uit. Wil men in Ceilon een Indisch Sicilië zien, dan vergete men daarbij niet, dat het laatstgenoemd eiland, in zijn tegenwoordigen toestand, in geen enkel opzicht, eene vergelijking met Ceilon kan doorstaan.

Op dit schiereiland heerschen de Britten, middellijk of onmiddellijk, over een aantal landen en staten, die te zamen 240000000 zielen bevatten, een gebied, dat van de vroegste tijden af, tot de meest gezegende streken der aarde gerekend is. Van het onherbergzame Thibeth gescheiden door de keten van den *Himalaya*, welke bergrug de hoogste top der aarde bevat, strekt zich, tusschen deze trotsche keten en het Noordelijk randgebergte van het *hoogland van Dekan*, de vruchtbare *laagvlakte van den Ganges* uit. Ongetwijfeld drong eenmaal de *golf van Bengalen* tot aan den voet van den Himalaya en de Solimansketen door.

Veel gunstiger dan bij een der beide genoemde schiereilanden het geval is, is de horizontale vorm van *Achter-Indië*. Kunnen de *Nicobaren* en *Andamans-eilanden* al niet de plaats der Ionische eilanden vervullen, de Oost-Indische eilandenwereld, die de brug vormt tusschen Azië en Nieuw-Holland, overtreft in meer dan een opzicht de eilandengroepen, die het Balkanschiereiland met Azië verbinden.

Het schiereiland wordt in het Noorden door een in parallelrichting loopende keten, een Aziatischen Balkan, tegen de Noordewinden beschut. Van uit deze keten strekken zich vier uitloopers in Zuidelijke richting uit en verdeelen het schiereiland in evenveel lengtedalen, die elk het stroomgebied vormen van een reusachtigen stroom. Deze rivieren, de *Irawaddi*, *Saloën*, *Menam* en *Mekong* of *Menamkong* hebben haar bronnen in een nog nimmer bezocht en geheel onbekend gebied.

Achter-Indië is het vaderland eener zeer eigendommelijke volkerenfamilie, die over de rijken van *Birma*, *Siam* en *Anam* verdeeld, langen tijd een hardnekkigen kamp voerde tegen de Europeesche beschaving, die trouwens op een weinig beschaafde manier werd gebracht. Dan ook hier hebben de barbaren moeten zwichten. Aan de eene zijde werd *Birma* gedeeltelijk veroverd, gedeeltelijk verzwakt door de Britten, aan de andere zijde geschiedde hetzelfde, ten opzichte van *Anam*, door de Franschen. Alleen *Siam* mocht zich nog steeds in een volkomen onafhankelijkheid verheugen, welke het zeer wisselijk gebruikt, om meer en meer tot Europa en zijne beschaving te naderen.

We bevinden ons hier in een van de centra van het Boeddhaïsme, dat

door een aanmerkelijk aantal Aziaten wordt beleden. Des te verrassender is het, dat het Zuidelijk deel van Achter-Indië, het lange en smalle schiereiland *Malakka*, hoofdzakelijk door Mahomedanen wordt bewoond. Het zijn de *Maleiers*, het merkwaardige volk, dat ook een groot deel van den *Oost-Indischen Archipel* bewoont en op zich zelve een ethnisch element vormt. Ja we zullen het zelfs terugvinden op de eilanden van den Grooten Oceaan.

Zoo betreden we dan ten slotte het Aziatisch gebied der Nederlanders. Die archipel is een echt tropisch gebied, het vaderland van specerijen en van den aap, die den mensch het meest nadert, den *Orang-Oetang*. Tot dit gebied behoort, in geographischen zin, ook de *groep der Philippijnen*, die onder Spaansche heerschappij staan en met de koloniën der Nederlanders een droevige tegenstelling vormen. Midden tusschen deze eilandenmassa's door, heeft de natuur op bijna onmerkbare wijze, de grens getrokken tusschen Azië en Australië.

HET SCHIEREILAND KLEIN-AZIË.

Wordt de Noordkust van de Zwarte Zee, voor een groot deel, door een schiereiland — de Krim — gevormd, aan de Zuidzijde wordt zij, over haar geheele lengte, door een schiereiland afgesloten. Dat schiereiland, dat als het ware een Westelijke landtong van het Aziatisch vastland vormt, is *Klein-Azië*, *Anatolië* of de *Levant*. Behalve door de Zwarte Zee, worden zijn kusten nog bespoeld door den *Bosporus*, de *Zee van Marmora*, den *Hellespont*, den *Griekschen Archipel* en de *Middelandsche Zee*. In het O., waar het met het vasteland van Azië samenhangt, wordt de grens gevormd door een lijn, die tamelijk willekeurig getrokken is en de *Golf van Skanderoon* in het Z. met den *Euphraat* verbindt, deze rivier tot aan haar bron volgt en zich dan, ongeveer den loop van den *Tschorok* volgend, naar de Zwarte Zee wendt.

Klein-Azië ligt op dezelfde breedte als het Zuidelijk deel van Turkije en Griekenland, Zuid-Italië en Sicilië, het Zuidelijk deel van Spanje en de Noordkust van Barbarije. Zijn grootste lengte, van de golf van *Adramyti* in het W., tot aan den Euphraat in het O., bedraagt ongeveer 1000 km., terwijl zijn grootste breedte, van het voorgebergte *Anamur*, tegenover het eiland Cyprus, tot aan kaap *Kerempe*, aan de Zwarte Zee, omstreeks 500 km. bedraagt. De oppervlakte wordt geschat op omstreeks 550000 □ km., zijn bevolking op 9—10000000 zielen van den Turkschen stam.

De vertikale vorm van Klein-Azië is zeer onregelmatig. Het middelste gedeelte wordt ingenomen door een uitgestrekte hoogvlakte, die zich gemiddeld 1000—1300 M. boven den zeespiegel verheft, zich uitstrekt van het N.O. naar het Z.W. en bij een lengte van 370, een breedte van 240 km. heeft. Hierop verheffen zich nog weder hoogere gebergten en een aantal zoutmeren, moerassen en waterbekkens, zonder zichtbaren afvoer, liggen er op verspreid, terwijl zich een menigte grootere en kleinere rivieren een weg banen naar de Zwarte Zee. Twee bergketens, die op het Armenisch plateau beginnen, begrenzen aan de eene zijde deze hoogvlakte, de *Taurus* en de *Anti-Taurus*. De eerste begint dicht bij den Euphraat, waar een zijner toppen een hoogte bereikt van 3000 M., loopt zeer onregelmatig, op geringen afstand van de kust der Middellandsche Zee, door Karamanië en Lybië en eindigt op de eilanden van den Griekschcn Archipel. Zoowel in Zuidelijke als in Noordelijke richting, heeft deze keten een aantal uitloopers, die allen weder verschillende benamingen dragen, zooals den *Ala-Dagh*, den *Bulgar-Dagh*, met den 3417 M. hoogen *Metdesis*, den *Dschebel-Kurin*, enz.. Als een afzonderlijk deel van dit bergstelsel ligt, tegenover de zuidkust van Klein-Azië, het groote eiland *Cyprus* en aan den Zuidwestelijken hoek van het schiereiland, daar waar het *Massiculus-gebergte*, in den 2350 M. hoogen *Takhtalu* eindigt, het hooge *Rhodus*.

De Noordelijke keten, de *Anti-Taurus*, waarvan het voornaamste gedeelte tegenwoordig den naam van *Agha-Dagh* draagt, loopt van den Tschorok, in een Westelijke richting, evenwijdig en op geringen afstand van de Zwarte Zee en eindigt aan den *Bosporus*. Deze keten heeft een Zuidelijken uitlooper, die in verbinding staat met het grasrijke plateau van *Angora*, zich bij *Broessa* met den boschrijken *Olympus* (1930 M.) vereenigt en aan de *golf van Adramijti* eindigt, in den 1752 M. hoogen *Ida*. De *Anti-Taurus* vormt de waterscheiding tusschen de rivieren van Westelijk Armenië, waarvan eenigen een Westelijke richting nemen, terwijl anderen in den Euphraat uitmonden.

Tusschen deze beide hoofdketenen, strekten zich weder anderen uit, waaronder enkelen, die zich tot een belangrijke hoogte verheffen. Bijna overal treft men hooge ketenen aan, die meer of minder samenhangen. De hoogte van den *Taurus*, in zijn centraal-gedeelte, wisselt af tusschen 820 en 1660 M. Een zijner hoogste toppen is de *Asi-Kur* (*Niphates*), die zich boven de sneeuwgrens verheft.

Intusschen bestaat de *Taurus*, zooals wij reeds zeiden, niet uit een enkele, maar uit verschillende bergketenen, die een menigte vlakten en dalen insluiten, welke zich in meridiaan-richting, boven elkander, verheffen. Aan de Zuidzijde van het gebergte ligt de hoogvlakte van *Djarbekr*, in Kurdistan, 600 M. hoog en midden in den *Taurus*, treffen we het dal van den *Alendah* en het meer *Godschik Göl* aan, op een hoogte van 1275 M. Aan de Noordzijde verheffen zich de hoogvlakten van *Sivas* en van *Baulus*, respectievelijk 1250 en 965 M. boven den zeespiegel. Van daar af daalt het land vrij snel naar den Pontus Euxinus.

In het Zuid-Oostelijk deel van het schiereiland stijgt een op zich zelf staande groep op; de samenhang met den *Taurus* althans is slechts zwak. Het is de *Erdshas-Dagh*, de *Argaeus* der ouden. Hij stijgt op uit de

vlakke van *Kaisariëh*, die aan den voet van genoemden top 1095 M. boven den zeespiegel ligt. De volstreckte hoogte van den *Erdschas-Dagh* bedraagt 3841 M. en waarschijnlijk is dit het hoogste punt van Anatolië. Hij is geheel en al uit vulkanische gesteenten samengesteld en op zijn top liggen twee kraters, langs welke zich vroeger de vulkanische stoffen een uitweg baanden. De geheele bergvlakte tot *Koetahia* en zelfs tot nabij *Sardes* en *Smyrna*, draagt bijna overal sporen van vroegere vulkanische werkingen. Alom treft men uitgebrande vulkanen, oude lavabeddingen en meer dergelijke verschijnselen aan. Hevige aardbevingen komen hier dan ook herhaaldelijk voor en zwavelhoudende bronnen zijn in Anatolië zeer talrijk.

De voornaamste rivieren van het schiereiland stroomen in Noord-Westelijke richting, naar de Zwarte Zee; van velen is de loop nog niet nauwkeurig nagegaan. De belangrijkste daaronder is de *Kisil-Irmak*, de *Halijs* der ouden. Zij ontstaat uit de samenvloeiing van twee stroomen, waarvan de een zijn oorsprong neemt in de *Jyldys*-bergen, ten Z.O. van Tokat en van het O. naar het W. stroomt, terwijl de andere op de Noordelijke helling van den Taurus ontstaat en eerst in Westelijke, daarna in Noordelijke richting stroomt. Na een sterk gekronkelden loop, ontlast zich de *Kisil-Irmak* in de Zwarte Zee, met twee armen, de een niet ver van *Bafra*, de andere nabij *Sinope*.

Een veel kleinere rivier is de *Jeschyl-Irmak* (*Iris*), die van den Anti-Taurus komt en ten O. van *Samsun* in zee valt. De *Sakaria* (*Sangarius*), in het N.W., ontspringt op het plateau van Angora, niet ver van deze stad en bereikt de Zwarte Zee, 120 km. ten O. van den ingang van den Bosporus. De *Tschorok* (*Bathijs*), die eveneens in de Zwarte Zee uitloopt, vormt de grensscheiding tusschen Klein-Azië en Armenië. De eenige belangrijke rivieren, die zich naar de Aegeïsche Zee wenden, zijn de *Bakjr-Tschai* (*Caïcus*), de *Gedis-Tschai* (*Hermus*), eenmaal beroemd wegens zijn rijkdom aan goud en in de golf van Smyrna, de *Menderer* (*Meander*). De laatste is beroemd, niet alleen wegens de weelderige vruchtbaarheid langs hare oevers, maar ook wegens haar buitengemeen sterk gekronkelden loop. Bovendien heeft deze rivier, te zamen met den langs de Ionisch-Lykische kust loopenden zeestroom, het voorkomen van haar mondingsgebied te eenenmale gewijzigd door een buitengemeen sterke afzetting van alluvium en nog heden ten dage gaat die vorming voort. Van veel minder beteekenis zijn de rivieren, die uitloopen in de Middellandsche Zee; slechts twee daarvan hebben een eenigzins beduidende stroomlengte en wel de *Seihun* (*Sarus*) en de *Dschihan* (*Pyramus*).

Karakteristiek is, in de geographische gesteldheid van het Klein-Aziatisch schiereiland, het groot aantal meren met zout, doch frisch water. Onder dezen is het belangrijkste het *Tus-Tschoelloe* (*Tatta Palus*), op een afstand van 100 km. van *Konia* (*Iconium*). Dit meer, dat een

lengte heeft van 80 km. en waarvan de breedte afwisselt van 15 tot 20 km., voorziet, door de sterke afscheiding, den geheelen omtrek van zout. Het waterbekken is zeer ondiep en door verdamping wordt het, gedurende den zomer, veel kleiner ¹.

Het klimaat van Klein-Azië biedt, tengevolge van afwisselende hoogte van den bodem, zooveel verscheidenheid aan, dat het niet mogelijk is, het in algemeene trekken terug te geven. Niet zelden gebeurt het den reiziger, dat hij op denzelfden dag van den zomer in den winter en van dezen weder in den zomer komt. In de Westelijke deelen, die te allen tijde beroemd waren wegens hun zacht klimaat, wisselt de thermometerstand af tusschen 23° en 30° R. Een sterke dauw vergoedt hier, voor een deel althans, het gebrek aan regen. In het binnenland, op het door den Taurus en Anti-Taurus omgeven plateau, heerscht, gedurende den winter, een buitengemeene koude; toch is het klimaat zeer gezond. De zomer is hier slechts kort en gedurende vier maanden van het jaar is de bodem met sneeuw bedekt. Karamanië heeft een drukkend heeten zomer met zoo weinig regen, dat de bevolking, van April tot November, bijna geen ander water heeft, dan wat in potten en tonnen bewaard is. In de passen en dalen van den Taurus weder zijn de winters buitengewoon koud.

Ten opzichte van de natuurprodukten vormt Anatolië, althans wat zijn plantenwereld betreft, den overgang tusschen Zuid-Europa aan de eene en Perzië en Syrië aan de andere zijde; de Westelijke kuststreken bieden slechts weinig verschil aan met Griekenland, de Zuidelijke daarentegen roepen onwillekeurig het beeld van Egypte voor den geest. De Noorderlijke hellingen van het centraalplateau zijn rijk aan wouden van eiken, beuken, platanen, essen en andere loofboomen; in de kuststreken worden uitgestrekte bosschen van walnoten-, moerbeziën-, granaatappel-, perzik-, abrikozen-, pruimen- en kersenboomen gevonden, terwijl de vlakten langs den Kysil-Irmak, de Sakaria en den Menderer voortreffelijke weiden leveren. De heete kuststreken van Karamanië hebben in hun plantengroei veel overeenkomst met de kuststreken van Syrië en leveren boomen met kostbare hartsen, o. a. de storax. In den Taurus groeien talrijke soorten van loofboomen en vooral de dennenboom is daar sterk vertegenwoordigd. Doch jaarlijksch worden duizenden van de schoonste naaldboomen door het vuur verteerd, om op die wijze des te spoediger de terpentijn machtig te worden. In Pamphylie groeit het suikerriet, doch het komt er niet tot zulk een graad van rijpheid, dat de sap kristalliseert. In de Zuidelijke dalen wint men druiven, olijven en vijgen in menigte, en aldaar is, in alle dalen, de flora zoo schoon, dat ze de vergelijking met die van Sicilië en Spanje gemakkelijk doorstaan kan. Daarmede vormen de uitgestrekte, koude hoogvlakten van het binnenland een in het oog loopend contrast, daar zich alhier de armelijke plantengroei bepaalt tot verschrompeld struikgewas, eenige zoutalsem- en salieplanten en varenkruiden, ja er zijn geheele streken, die

1. Ausland. 1855. No. 45. S. 1073—1075.

niets voortbrengen dan een paar soorten van braambeziën. Onder de granen, die hier worden verbouwd, moet in de eerste plaats tarwe worden genoemd, terwijl gerst als paardenvoeder wordt gebruikt.

De dierenwereld toont sterke sporen van verwantschap met die van Zuid-Europa, maar nog meer met die van Syrië en Mesopotamië. Groote roofdieren zijn er weinig; het talrijkst zijn nog de panthers. Verder vindt men er enkele beeren, wolven, hyena's, talrijke kattensoorten en wilde honden. In de weinig bezochte streken zijn de jakhalzen vrij talrijk en nog menigvuldiger zijn gazellen, herten, enz. Bij den landbouw worden de buffels gebruikt als trekdiere, terwijl de vrouwelijke exemplaren van deze diersoort de bewoners van melk voorzien en aldus de plaats bekleeden van de koe, die daar slechts bij uitzondering gevonden wordt. Als lastdier staat ook hier, even als in het geheele Oosten, de kameel bovenaan. Bij het transport der goederen wordt er in de eerste plaats gebruik van gemaakt. Evenwel zijn ook de paarden schoon en krachtig en de ezels veel vlugger en grooter dan in onze streken. De langharige Angora-geit kwam vroeger alleen op het Klein-Aziatisch hoogland voor; tegenwoordig wordt ze ook in Perzië en Oost-Indië gevonden. Toch is de verbreiding van deze diersoort buitengemeen beperkt. In Klein-Azië bepaalt zich haar gebied tot een landstreek ten W. van den Kysil-Irmak, ongeveer 27500 □ km. groot; daarbuiten ontaardt de soort binnen ongelooflijk korten tijd. De inheemsche schapen kenmerken zich door een sterke ontwikkeling van de staart.

Onder de vogelsoorten noemen we, in de eerste plaats: adelaars, valken, trapganzen, ooievaars, reigers, kwartels en andere ook in Europa bekende soorten. Buitengemeen groot is de rijkdom aan bontkleurige vlinders. De zeeën zijn rijk aan visch. Landschildpadden, hagedissen en kikkers zijn, in sommige streken, in groote massa's voorhanden en bloedzuigers worden steeds van uit Smyrna bij menigte naar Europa uitgevoerd.

Beschouwen we Klein-Azië uit een ethnographisch oogpunt, dan merken we in de eerste plaats op, dat dit gebied tegenwoordig het eigenlijke vaderland der Turken vormt. Alleen aan deze provincie dankt het Turksche Rijk zijn macht, om zijn Europeesch gebied, met zijn niet-Osmaansche meerderheid in bedwang te houden. Zonder Anatolië zou het met die heerschappij zeer spoedig gedaan zijn en hier, op Aziatischen bodem leeren wij den Turk, met al zijn eigenaardigheden eerst recht goed kennen. In geheel het Westelijk deel van Klein-Azië vormen de Turken verreweg de meerderheid, doch ook hier hebben zij den kamp om het bestaan te strijden met andere volken, in de eerste plaats met de Grieken, en in het O. met andere stammen, zooals Armeniërs, Koerden en Lasen.

De naam »Turk» wordt in Anatolië zorgvuldig vermeden. Onder dien naam toch verstaat men aldaar een deugniet, een vagebond, die nergens

goed voor is. De Europeesche Turken zien met zekere minachting op hun Aziatische landgenooten neder. Anatolisch is, volgens hun begrip, ongeveer eensluidend met boersch, lomp, grof. De reusachtige, stevig gebouwde Anatoliër is in het oog van den verwijfden en koketeerenden hoveling der Porte een schandvlek voor zijn stam. Zijn hoekige manieren, zijn ruw dialect, dat de oorspronkelijke Turksche taal zeer nabij komt, zijn grove en harde spraak zijn den bewoner van Constantinopel steeds voorwerpen van bespotting. ¹

Hier, waar het Turksch element verreweg het overheerschende is, openbaart zich dan ook een verval, zoo diep, dat het in dat opzicht, alle andere provinciën van het Turksche rijk ver achter zich laat.

De Homerische ploeg karakteriseert den toestand van den landbouw. Is dit werktuig nog steeds hetzelfde, als dat, waarmede 3000 jaren geleden dezen bodem werd omwoeld, met de overige landbouwwerktuigen is het hetzelfde geval. Inderdaad heeft de landbouw volstrekt geen vorderingen gemaakt en hetzij men den blik slaat op de akkers of op de armelijke weide, waarop gedurende den droogen zomer het vee een schraal voedsel vindt, het getuigt alles van een diep verval. De Turksche boer vindt in den vijgenboom, den wijnstok en den olijfbloem voldoende middelen van bestaan; wat zou hij het zich met een stelselmatigen landbouw moeilijk maken? De hop groeit in het wild, maar niemand die er zich aan gelegen laat liggen.

Een Turksch dorp heeft dan ook inderdaad een afzichtelijk voorkomen. De gedeeltelijk onderaardsche, smerige leemen hutten bestaan in den regel uit drie afdeelingen. De eerste dient als woonkamer, de tweede als voorraadschuur, terwijl de derde, waar zich een vuurhaard bevindt, dienst doet tegelijk als keuken en eetzaal. Een paar gaten in den wand vervullen de plaats van vensters. De inrichting van binnen is natuurlijk zoo eenvoudig mogelijk. De grond is bedekt met een grove mat; in den hoek staat een houten stellaadje met een paar wollen matrassen en eenige vuile dekens en een eind verder een ruwe kist, waarin de feestkleeding bewaard wordt. Voeg hierbij wat koperen gereedschappen en aarden pannen en kruiken en het geheele huisraad is opgesomd.

En hoe ongelooflijk het ook klinkt, toch is het waar, dat de boer, zelfs bij zulk een levenswijze, nog diep in schulden zit. Dit schijnbaar onmogelijke feit is een gevolg van de gestrengheid van onbarmhartige belastingvaarders. De tienden namelijk worden door den staat verpacht en niet berekend naar de werkelijke opbrengst van den oogst, maar volgens eene schatting, die steeds in het belang der belastingpachters plaats heeft. Aldus worden jaarlijks honderden boeren van hunne landerijen verjaagd, om als daglooners werk te zoeken. Trouwens die lotwisseling is voor hen niet nadeelig, daar het inkomen van den arbeider dikwijls grooter en altijd zekerder is dan dat van den boer. Daarbij komt nog, dat de rechtszekerheid in Aziatisch-Turkije niets beter is dan in Europeesch-Turkije. Zoo is de Turk in zijn eigen huis een stiefkind geworden. Dr. Carl van Scherzer, een man van groot gezag bij de beoordeeling van Oostersche zaken, teekent dezen toestand in eenige weinige scherpe trekken.

»De Turken,» aldus spreekt hij, »verstaan in den regel alleen hun eigen

1. Murad Efendi. Türkische Skizzen. I. Bd. S. 236.

taal, in tegenstelling van alle andere rassen in Turkije, bij welke bijna ieder kind twee talen spreekt. Dit is gedeeltelijk een gevolg van de trotsche minachting, waarmede zij op alle niet-Mahomedaansche volken neêrzien, voor een ander deel van hun loomheid en traagheid.

De Turken zijn in den regel ernstig, zwaarmoedig en in zich zelven gekeerd, begaafd met een zeer gezond verstand en een scherpe opmerkingsgave; daarbij echter sluw, listig en aan hun oude sleur gehecht. Voor kooplieden deugen zij niet en de geheele handel, althans de groothandel is dan ook in handen der niet-Turksche stammen. Op het land houden zij zich bezig met landbouw en veeteelt; in de steden zijn ze veelal winkeliers en verkoopen inlandsche waren of ze drijven die ambachten, die voldoende inkomsten opleveren om in hun geringe behoeften te voorzien. Voor scheepvaart zijn ze weinig geschikt, daarentegen zijn zij in een karavaan uitstekend op hun plaats.

Over het algemeen zijn de Turken eerlijk, goedhartig en gastvrij, en wat men ook zeggen moge, zij zijn, uit een godsdienstig oogpunt, voorbeelden van verdraagzaamheid, althans voor een Oostersch volk. Een schaduwzijde van hun karakter is een onbegrijpelijk groote zorgeloosheid. Om den dag van morgen bekommeren zij zich volstrekt niet; kunnen zij zich voor het oogenblik staande houden, dan betalen zij, zonder morren hoge belastingen en hebben zij geld noodig, dan verkoopen zij hun landerijen, als begrepen zij er niets van, dat ze zich daarmede van hun middelen van bestaan berooven. Daar waar zij samen wonen met Grieken en Armeniërs, gaan zij steeds in welvaart achteruit, zonder dat zij nogthans tot diepe armoede vervallen; daartoe biedt de bodem te veel hulpmiddelen aan en zijn bovendien hun behoeften te gering.

Op de Mahomedaansche bevolking drukt bovendien de dienstplicht en deze druk is des te zwaarder omdat zij alleen dit bestanddeel van het volk treft. Deze werkt ook nadeelig op het zielental der bevolking. Maar dat deze achteruitgaat moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan de gewetenloosheid, waarmede de Turksche vrouwen het aantal harer kinderen kunstmatig beperken."

Verder werken een aantal oorzaken mede, om den toestand dier bevolking zoo onbevredigend mogelijk te maken. In de eerste plaats de positie, die de vrouw inneemt en niet minder de verwaarloozing der kinderen, bij een volslagen gemis van scholen. De gedachtenkring van den Muzelman blijft uiterst beperkt en familie-leven ontbreekt te eenenmale.

Van deze omstandigheden is het een natuurlijk gevolg, dat de wakkere en schrandere Griek langzamerhand den Turk alles afhandig maakt. Altijd peinzend op middelen om zijn welvaart te vermeerderen, is hij een niet minder sluw koopman, als stout zeevaarder en schrandere landbouwer. Daarbij bekleedt hij alle betrekkingen, waarbij wetenschappelijke ontwikkeling noodig is. Hij is arts, advokaat, onderwijzer, boekhouder en bankier. Hij koopt den Turk zijn landbouwproducten af en heeft den geheelen doorvoerhandel in handen. En bij dit alles toont hij een sterken nationaliteitszin. Smyrna is een Grieksche stad geworden. Van uit Athene wordt stelselmatig en op goed overlegde wijze gewerkt, om Klein-Azië, althans het westelijk deel, tot een Grieksch land te maken; vooral trachten de Grieken het onderwijs

geheel en al in handen te krijgen. En naast den Griek treedt de Armeniër op, die in verstandelijke ontwikkeling slechts weinig beneden hem, in rustelooze werkzaamheid met hem gelijk staat. ¹ Beide volkselementen staan ver boven het Turksche en het uiterlijk aanzien alleen is voldoende om te bepalen of men een Grieksch of Armenisch of een Turksch dorp voor zich heeft. ²

Nog moeten onder de inheemsche bevolking genoemd worden de Joden, de Joeroeken, een stam die in de gebergten van het binnenland t'huis hoort, de Zigeuners en de merkwaardige stam der Kysyl-Basch of Roodkoppen. Zij zijn door geheel Klein-Azië verbreid, voor het uiterlijke belijders van den Islam, doch in werkelijkheid belijden zij een geheel anderen godsdienst. Daar zij echter hun ceremoniën angstvallig geheim houden, is het onbekend welke hunne godsdienstige begrippen zijn. Mordtmann trachtte te vergeefs er wat meer van te weten te komen. Hij houdt het er voor dat van Lennep gelijk had, toen hij beweerde, dat men in hen de laatste overblijfselen had te zien der voormalige heidensche bevolking. ³ Ook de Britsche consul in Trebizonde, W. Gifford Palgrave, zegt, dat zij heidenen en van Tataarschen oorsprong zijn. ⁴ Van Lennep echter beschouwt hen niet zoozeer als heidenen, dan wel als Atheïsten, die echter, volgens hem, aan zielsverhuizing gelooven. Zij zijn vooral sterk vertegenwoordigd in de beide vruchtbare vlakten in de nabijheid van *Tokat* (*Kaz Ova* en *Ard Ova*) en verder in de dorpen tusschen *Angora* en *Amasia* en tusschen *Kara-Hissar* en *Tokat*. Ook in het verwijderde *Kabool*, ver buiten de grenzen van het Turksch gebied, vormen zij een belangrijk bestanddeel der bevolking. ⁵ Volgens Mordtmann zijn zij in hooge mate gastvrij en hun ontbreekt die belachelijke jalousie, die in de Mahomedaansche districten de vrouwen tot beneden het redelooze vee vernedert ⁶.

Het binnenland van Anatolië is rijk aan plaatsen, wier namen reeds in de oudheid beroemd waren, waardoor men er allicht toe gebracht wordt, haar ook thans nog een belangrijkheid toe te kennen, die ze te eenenmale missen. Dit is b. v. het geval met *Kaisariëh*, het oude *Cesarea*, *Siwas* aan den Kysil-Irmak, met 36000 inwoners, en *Tokat* met 50000 inwoners; de beide laatstgenoemde steden drijven een tamelijk levendigen handel. Meer naar het N. vinden we *Konia* met 60000 inwoners, op de plaats van het oude *Iconium*. Niet alleen in de grijze oudheid, maar ook nog in de middeleeuwen was dit een belangrijke plaats, daar het de hoofdstad was van het rijk der Seldschukken; thans is het een Mohamedaansche bedevaartsplaats, met vele heilige graven. *Engurieh* of *Angora*, het oude *Ancyra*,

1. C. von Scherzer. Smyrna. Mit besonderer Rückicht. auf die geographischen, wirthschaftlichen und intellectuellen Verhältnisse in Vorderasien. Wien. 1873. 8o. S. 47—50.

2. id. S. 19.

3. Van Lennep. Travels in little known parts of Asia Minor. London 1870. 8o.

4. Proceed. R. geograph. Soc. 1872. XVI Bd. S. 223. Cornhill Magazine, Juni 1872. S. 668.

5. Alex. Burnes. Travels into Bokhara. London 1834, 8o. I Bd. S. 157.

6. Beil. zur Allgem. Zug. 9 Februar. 1871. No. 40 S. 667.

met 60000 inwoners is bekend door zijn katten, honden, konijnen en geiten, die lang, zijdeachtig haar hebben; *Afiun-Karahissar* (32000 inw.) met veel handel in opium; *Koetahia* (29000 inw.); *Broessa*, aan den voet van den Olympus; *Isnik*, het oude *Nicae* en *Ismid*, het oude *Nicomedia*. Deze plaats is nog per spoortrein te bereiken. Die enkele spoorwegen in een land, waar het overigens nog aan behoorlijke straatwegen ontbreekt, karakteriseeren inderdaad, op eigenaardige wijze, het bestuur der Turken.

Voor de Europeanen zijn ontegenzeggelijk de belangrijkste plaatsen *Trapezus* of *Trebizonde*, aan de Zwarte zee en *Ismir*, of zooals het in Europa genoemd wordt, *Smyrna*, de voornaamste koopstad van den Levant.

Laatstgenoemde stad heeft drieërlei bevolking: Turken, Grieken en Franken. De eersten vormen verreweg de meerderheid. Zij wonen in enge en smerige straten, die niet dan bij hooge noodzakelijkheid door het overige deel der bevolking worden betreden. Het kwartier, door de Grieken bewoond, heeft een geheel ander, een uitlokkend, vriendelijk aanzien. De van hout opgetrokken huizen zijn met heldere kleuren bont beschilderd en met snijwerk kwistig versierd. De Grieken kunnen, ofschoon ze in aantal beneden de Turken staan, als het voornaamste element der bevolking van Smyrna beschouwd worden, in zooverre als de kleinhandel en de meeste betrekkingen en ambachten in hunne handen zijn. Hun uiterlijk voorkomen springt een nieuw aangekomene onmiddelijk in het oog. Zooals ze daar henen gaan, met hun witte of veelkleurige fustanella, hun sierlijk gestikt vest, met breed uitgesneden mouwen, den breedten gordelriem, waarin een paar pistolen en een rooden fez met blauwe kwasten, zouden ze op elk tooneel een goed figuur maken. Maar hoe romantisch en schilderachtig zij er ook uitzien, hun overleggingen zijn zoo prozaïsch mogelijk en strekken zich daarheen om zoo voordeelig mogelijk handel te drijven. En inderdaad, op dat punt hebben zij nog niets verloren van de slimheid hunner klassieke voorouders.

De Franken eindelijk stammen veelal af van Italiaansche of Fransche familiën, die zich hier hebben nedergezet en die zich gewoonlijk met Grieken hebben vermengd. Met voorliefde noemen zij zich zelve Europeanen, ofschoon zij Europa alleen kennen uit de overleveringen hunner voorouders. Als bewijs hunner afkomst, dragen zij met niet weinig hoogmoed, de Westersche frak. Nergens is dit kleedingstuk van zooveel belang als in Smyrna, waar het een sleutel is, waarmede men de deur van elke deftige gezelschapszaal openen kan.¹

Anatolië is verdeeld in negen ejaletten, waarvan er een gevormd wordt door de tot Klein-Azië behorende eilanden. Dit ejalet draagt den naam van »Vilajet Dschesairi Bahri Sefid'', d. i. het ejalet der eilanden van de

1. Pauline Nostitz. Joh. Willh. Helfer's Reisen in Vorderasien und Indien. Leipzig 1873. So I. Bd. S. 50—54.

Witte zee. Het omvat alle eilanden, die zich langs de kust van Klein-Azië uitstrekken en vroeger behoorde ook het eiland Cyprus hiertoe. We zullen de namen dier eilanden niet opgeven. Slechts zij opgemerkt, dat *Samos*, door de Turken *Syssam* genoemd, een half onafhankelijken staat vormt, die echter het oppergezag van de Porte erkent en bestuurd wordt, door een door haar benoemden gouverneur. Nagenoeg al deze eilanden worden door Grieken bewoond. Slechts op enkelen, zooals op *Tenedos* en *Lemnos*, treft men ook Turken aan. Dan ook hier gaat het hun, volgens de verzekering van Frans van Löher niet beter dan op het vasteland. Hun aantal gaat voortdurend achteruit en het grondbezit gaat meer en meer en tamelijk snel van hunne handen in die der Grieken, Armeniërs en Joden over.¹

Omtrent het eiland *Cyprus*, dat in den laatsten tijd, herhaaldelijk besproken werd, mogen hier eenige nadere bijzonderheden hun plaats vinden.

Het ligt onder den 31sten breedtegraad en heeft zijn grootste uitbreiding van het NO. naar het ZW. De afstand toch tusschen kaap St. André en de kust bij Paphos bedraagt 224 km. Het Zuid-Westelijk deel van het eiland is bergachtig; daar verheft zich het trotsche *Troodos-gebergte*. Als voor-gebergten van deze berggroep kan men beschouwen de *Maghera*, *Adelphos* en *Monte Croce*, die weder lagere uitloopers in Oostelijke richting hebben, tot in de nabijheid van *Larnaca*. De hoogste top van deze berggroep, die gedurende de wintermaanden met sneeuw bedekt is, is de zoogenaamde *Olympus van Cyprus*, 1915 M. lang.

Een tweede bergstelsel verheft zich op de Noordkust van het eiland. Het overtreft het eerste, in hoogte en uitgebreidheid en neemt de geheele kust-streek in tusschen kaap *Kormachili* en kaap *St. André*, terwijl het op het langwerpige schiereiland van *Carpasso* langzamerhand in hoogte afneemt. Het is een trotsche, maar zeer woeste keten. Zij verheft zich steil, zoo-vel van de Noord- als van de Zuidzijde en slechts op enkele punten treft men groepen boomen aan.

Op de Zuidelijke hellingen liggen een aantal dorpen en gehuchten, veelal verscholen achter boschjes, die een voldoende besproeiing vinden in de kleine beken, die zich door de enge rotsspleten een weg banen.

De voornaamste voortbrengselen van het eiland, die tevens als uitvoer-artikelen genoemd worden, zijn wijn, Johannisbrood, zijde, wol, katoen, schapen, runderen en geiten. Van minder belang zijn rozijnen, kaas, brandewijn, pik en harts.

Er is een tijd geweest, dat dit eiland zich in een hoogen bloei verheugde. Maar ook hier heeft de Turk zijn voet gezet en den grond dor gemaakt. En sedert het eiland in welvaart achteruitging, daalde ook het bevolkingscijfer. Thans bedraagt de geheele bevolking weinig meer dan 100000 zielen, die bijna allen tot de Grieksche kerk behooren. Armenische en Roomsche-Katholieke Christenen zijn evenals de Mohamedanen slechts door enkele honderdtallen vertegenwoordigd.

Wat aangaat het volkskarakter zijn de bewoners, zoo-vel in de steden als te plattenlande, gastvrij en voorkomend. Hun levenswijze is even een-

1. F. van Löher. Griechische Küstenfahrten. Bielefeld und Leipzig. 1876. 8o. S. 252.

voudig als de bouworde hunner huizen, ja veelal bepaald armoedig en daarbij ver van zindelijk.

De belangrijkste plaatsen zijn de in het binnenland gelegen hoofdstad *Levcosia*; verder *Larnaca*, met 5000 inwoners en het kleine, doch welvarende *Limasol* of *Limisso* op de Zuidkust. ¹

HET ARMENISCHE HOOGLAND.

Bijna onmerkbaar gaat het Klein-Aziatische schiereiland, naar het Oosten toe, in het Armenisch hoogland over. Dit hoogland vormt het centraalpunt van het hoogland van Voor-Azië en tevens het brongebied der belangrijkste rivieren van dit gewest. Hier toch ontspringt de *Tigris* (*Didschleh* of *Schatt*) en de *Euphraat* (*Furat* of *Murad Su*), die eenigermate als de grensrivieren tusschen Klein-Azië en Armenië beschouwd kunnen worden.

Evenals Klein-Azië is ook Armenië een terrasland. Tusschen de rivieren strekken zich bergketenen uit, welke omgeven of verbonden zijn door steppenachtigen plateaux, die een zeer verschillende hoogte hebben en als terrassen boven elkander liggen. Tusschen deze berggevaarten liggen diepe dalen. Ook hier treffen we een echt vastelandsklimaat aan, met uiterst strenge winters en heete, dorre zomers; op de hellingen der bergen en in de dalen heerscht een buitengemeen weelderigen plantengroei, die daarentegen op de plateaux zeer armelijk is. Aan de Oostzijde vormen uitgestrekte berggroepen den overgang tot het hoogland van *Iran* ².

Aan de Noordzijde daalt dit bergland steil af naar de diepe dalkloof, die het van den Kaukasus scheidt, en doorstroomd wordt door den *Rion* en de *Kur*. Laatstgenoemde rivier stroomt uit in den Armenischen *Aras* (*Aranes*), niet ver van de plaats, waar deze rivier zich in de Kaspische zee ontlast. Ook de *Tschorok* kan met volle recht tot de Armenische rivieren gerekend worden. Deze stroom doorloopt de landstreken van *Turksch Georgië* en wordt door hooge bergruggen gescheiden van *Lasistan*, de strook langs de Zwarte Zee, ten O. van Trebisonde. Uit een staatkundig oogpunt vormt Armenië een Aziatisch Polen, in zooverre als het ook verdeeld is tusschen drie staten: Turkije, Rusland en Perzië. De

1. Julius Seiff. Reisen in der Asiatischen Türkei, Leipzig, 1875 8o. S. 80—84.

2. Daniel. Handbuch der Geographie. I Bd. S. 252.

1

2

3

4

1. Bewoners van Bethlehem. — 2. Syrische typen. — 3. De Jordaan. — 4. De moskee van Omar te Jerusalem.

grens tusschen beide laatstgenoemde staten wordt, over een grooten afstand, gevormd door den Aras.

De hoogte waartoe zich Armenië verheft wisselt af tusschen 1900 en 2200 M. Echter wordt dit tafelland doorsneden door lange bergketenen, die zich tot 3800 en 4200 M. verheffen. Al de plateau's dragen hetzelfde karakter. Het zijn steppen, met zeer geringe besproeiing, zeer schaarsch bevolkt en boomloos, tenzij men het verschrompeld struikgewas, dat men hier en daar aantreft, voor boomen houden wil. Op een hoogte van 1900 tot 2200 M. zijn de bergen en hoogvlakten zelfs in de maand Juli nog met sneeuw bedekt.

Het *Achalzicho-Imeritinsche-Scheidingsgebergte*, dat naar het dal van den Rion afdaalt, wedijvert in woestheid en dorheid met het *Trialetisch-gebergte*, dat langs de *Koer* loopt.

Ten N.W. van Alexandropol, onmiddelijk naast den bovenloop van den *Arpatschai* verheft zich het uitgestrekte plateau van *Tschaldyr*, schaarsch bevolkt en bijna ontbloomt van plantengroei.

Ten N. van deze bergvlakte baant zich de *Koer* langs een woeste, romantische kloof, een weg door het Armenisch randgebergte en vormt den natuurlijke toegang tot de provincie *Ardaghan*. Ook dit gewest is een bergplateau, dat een gemiddelde hoogte heeft van 1740 M., geheel boomloos en bijna zonder middelen van verkeer of vervoer. Sedert de Turken de hier wonende Armenische en Georgische volksstammen onderworpen hebben, hebben zij de oude bergsloten bezet en nieuwe citadellen aangelegd. Bij de bergpoort, die van het *Koerdal* naar *Tscholdyr* voert, ligt het slot *Scheytan-Kaleh* (*Duivelsburcht*); verder stroomafwaarts *Ardaghan*, de hoofdstad der provincie en nog lager *Kinzithamar* en *Kaladschik*. Aan alle zijden is dit gewest door bijna onoverkomelijke bergmuren omgeven en alleen een paar kleine dwarsdalen stellen het met omliggende landschappen in verbinding. Zoo moet men b. v. om *Erzeroem* te bereiken drie of vier bergketenen overtrekken, langs passen van 2500 M. hoogte.

Beschouwen we thans het centrale gebied van Armenië, dat aan den rechteroever van den *Arpatschai*, een zijrivier van den Aras, een aanvang neemt. Alexandropol en Kars liggen op een afstand van ongeveer 50 km. van elkander verwijderd. Ter halverwege stroomt de *Kars-rivier*, een zijstroom van den *Arpatschai*. De verbindingsweg tusschen deze plaatsen wordt gevormd door den grooten handelsweg, die over de *Gotscha pas*, tot Tiflis doorloopt.

Omstreeks 65 km. ten Z.W. van Kars eindigt het gelijknamige plateau in den 2200—2530 M. hoogen *Soghanly-keten*, die niet dan met groote moeite te bestijgen is.

Bij *Chorassan* bereikt men de groote Araxus-vlakte, aan alle zijden door hooge randgebergten omgeven. Aan de oostzijde verheft zich het zoo even genoemde *Soghanly-gebergte*, ten N. het *Kiretschlue-* en *Akmezen-gebergte* (beiden bijna 2400 M. hoog). In het W. wordt het begrensd door de *Bojoen-* en *Schoghular-ketenen* en ten Z. door de machtige ketenen van den *Kusch-Dagh* (2840 M.), den *Schachjol-Dagh* (3000 M.), den *Scherian-* en *Kazbel-Bagh* (2500—2800 M.) en eindelijk den *Bingul-Dagh* (3600 M.). Al die randgebergten zijn bewoond door woeste bergvolken, de zuidelijke door *Koerden*, de noordelijke door *Lazen* en *Tscherkessen*.

In dit reusachtig keteldal ligt de stad *Erzeroem*, van waaruit een handelsweg loopt naar *Bajazed* of *Bajazet*, door de woeste bergkloof van *Karakala*. Laatstgenoemde zeer sterke vesting ligt aan den zuidelijken voet van den grooten *Ararat*.

Tusschen den *Araxus* en de bronnen van den *Euphraat* verheft zich een trotsche bergmuur, op sommige punten tot een hoogte van 3160—3800 M. Langs deze keten loopen twee wegen. De een begint bij het *Karakala-fort* en loopt over *Allasgul* naar *Dschadin*, 35 km. ten W. van *Bajazed*, de tweede voert onmiddellijk van uit de vlakte van den *Araxus*, over den reusachtigen bergwand, tusschen den grooten *Ararat* en den *Pamboesch* (2500 M.). De pas is 7 mijlen lang, doch slechts weinig bruikbaar. ¹ Datzelfde is het geval met den weg door het dal van den *Tschorok*, die eenige jaren geleden nauwkeurig onderzocht is door Gifford Palgrave. Deze rivier stroomt over een lengte van ongeveer 160 km., van *Baiburt* tot *Artwin*, evenwijdig met de *Zwarte Zee*, waarvan zij gescheiden is door een bergketen, die zich verheft tot een hoogte van 3350 M. Bij *Artwin* maakt het dal dezer rivier plotseling een wending naar het N. en voert haar door een enge kloof naar de *Zwarte Zee*. Deze stroom kenmerkt zich door een buitengewoon sterk verval. Bij *Baiburt* toch ligt het *Tschorok*-dal 1637 M. boven den zeespiegel, bij *Artwin* slechts 300 M. Met geweld breekt de stroom door een aantal kloven en de talrijke spleten en dwarsdalen, die van uit het O. en W. op dit stroomdal uitloopen, voeren vooral in den tijd, wanneer de sneeuw op de bergen smelt, groote watermassa's af. Op de steile oevers der rivier verheffen zich een aantal burchten en sloten en in de kloven en dwarsdalen leven de oorlogzuchtige stammen der *Lazen*.

Onder de vele plateau's van Armenië is dat van *Erzeroem*, waarop de westelijke bronrivier van den *Euphraat* ontspringt, het hoogste, daar het zich tot een hoogte van 2000 M. verheft. Naar het O. toe daalt het af naar den *Boven-Aras* en behoudt als plateau van *Kars* en *Eriwan* nog slechts een hoogte van 1000 M. Wanneer men uit het romantische, wilde bergland van den *Kura* komt, dan is de overgang tot het dorre en armelijke Armenië zeer plotseling. Toch biedt ook dit gewest zijn eigenaardige bekoorlijkheden. Prachtige ruïnes uit Armenië's bloeitijd omzoomen den weg, ruïnes zooals *Wardzia* en *Ani*, die in schoonheid niet overtroffen worden door die van *Babylon* of *Palmyra*.

Aan den zuidelijken voet van den *Ala-Guz* (4095 M. hoog), ligt het klooster *Etschmiadzin*, de residentie van den patriarch, die nog met pauselijke macht regeert over de 6000000 Armenische Christenen, die in Rusland, Turkije, Perzië, Indië en Europa verspreid leven. Niet ver van hier ligt het onbeduidende *Eriwan* (12000 inw.), aan den voet van den *Ararat*, wiens voorkomen alleen vergeleken kan worden bij dat van den *Etna*, van het Theater van *Taormina* uit gezien.

Het indrukwekkende voorkomen van den op zich zelf staanden *Ararat* wordt nog verhoogd door een geheimzinnig waas van heiligheid, waarin dezen bergtop is gehuld. Een menigte plaatsen in den omtrek dragen in hun namen nog de herinnering aan de traditie van Noach's ark. Zoo heet het eenige dorp, dat op zijn helling gevonden wordt, *Aghurri*, d. i. »hij plantte den wijnstok;» *Nachitschewan*, aan de voet van den berg, beteekent »hier

steeg hij uit" en den naam *Eriwan* eigenlijk *Jerjewan* beteekent »plaats der blijvende woning." In de nabijheid van Nachitschewan toont men nog het graf van Noach, dat bij Armeniërs en Tataren in een reuk van heiligheid staat. Opmerkelijk intusschen is het, dat terwijl de bijbelsche overlevering van geslacht tot geslacht bewaard gebleven is, den naam van den berg zelve bij de hier wonende stammen verloren ging. De Armeniër noemt hem *Massis-Lern*, de Tataar *Aghrij-Dagh* (*Lern* en *Dagh* beteekenen beiden »berg"). Alleen de kloosterlingen uit het klooster Etschmiadzin hebben den ouden naam blijven gebruiken.

De meeste afbeeldingen van dezen berg zijn te eenenmale onjuist. Gewoonlijk toch wordt hij voorgesteld als een steil oprijzende kegel en hier zijn het geen steile wanden, maar langzaam glooiende hellingen, die aan dit berggevaarte zulk een indrukwekkend aanzien geven. Aan den westelijken voet strekt zich een vlakte uit, die verscheiden kilometers breed is en zich langs de N. en O. tot aan de Z.O.-zijde van den berg voortzet. Zoowel naar het W. als naar het Z.O. en Z. loopen van hieruit bergketenen, doch die aan de Westzijde is door een diepe inzinking van den Ararat gescheiden en wanneer men uit het N.W. komt, zijn de laatstgenoemden door den berg zelve aan het oog van den beschouwer onttrokken. Geen hoogte, geen heuvel zelfs wordt nevens of voor hem gezien. Wellicht heeft geen enkele berg zulk een aanzienlijke betrekkelijke hoogte, daar deze niet minder dan 4645 M. bedraagt, een hoogte, die noch door de op hoogvlakten zich verheffende reuzen der Cordillera's, noch door de woeste toppen van den Himalaya bereikt wordt.

Het is niet moeilijk een denkbeeld te geven van den vorm van dezen berg. Hij bestaat uit twee kegels; het grondvlak van den eerste is, in doorsnede, ongeveer 20, dat van den tweede 14 km. Tot op een hoogte van 2600 voet zijn zij te zamen verbonden; dan scheiden zij zich in den grooten en den kleinen Ararat. Vooral in den aanvang is de glooiing zeer zacht; eerst op een hoogte van 1950 M. wordt zij steiler; de kleine Ararat, wiens hellingen een hoek van ongeveer 45° maken met het vlak der zee, loopt buitengewoon regelmatig op tot aan den zacht afgeronden top. De vormen van den grooten Ararat daarentegen zijn zeer onregelmatig. Op de West- en Zuidzijde verheffen zich zijn wanden hier en daar zelfs tamelijk steil om door terrassen te worden afgewisseld; op de Noord- en Oostzijde daarentegen is de helling even regelmatig als die van den kleinen Ararat en nog iets minder steil. Aan de Noordzijde gaapt een vreesselijke kloof, tot op een diepte van meer dan 5000 M. Daarin lag het klooster van *St. Jacob* en nog lager het dorp *Aghurri*; in het begin van deze eeuw werden beiden door een bergstorting verwoest. In de bovenste helft der kloof ligt een groote gletscher. Een tweede, naar het schijnt veel kleiner gletscher strekt zich in een smalle voor naar het N.O. uit. Ook aan de Zuidzijde zag Baron Thielmann, aan wiens belangrijk boek wij bovenstaande beschrijving ontleenden, groote ijsmassa's, zonder in staat te zijn hun richting en onderlinge samenhang te bepalen. Van af een hoogte van 4352 M. strekt zich het gebied van de eeuwige sneeuw uit.¹

1. Bar. Thielmann, Streifzüge im Kaukasus, in Persien und in der Aziatischen Türkei. Leipzig. 1875. 8o. S. 154—156.

Ten W. van den Ararat liggen de Westelijke bronnen van den Euphraat en in hun nabijheid rookt en dampt de 3500 M. hooge *Tandurek*- of *Sunderlik-Dagh*. De Oostelijke bronrivier van den Euphraat, de *Murad*, kan beschouwd worden als de Zuidelijke grens der terraslanden van Erzeroem en Eriwan, die gekarakteriseerd worden door een groote menigte romantische bergmeren. Het belangrijkste daaronder is het wijd vermaarde *Goktscha* of *Sewanga-meer*, 1925 M. boven den zeespiegel. Aan deze plateau's sluit zich, ten Z. van den *Murad*, het 1800 M. hooge tafelland van Bajazet aan, waarop het 3690 □ km. groote zoutmeer *Wan* ligt.

De meerderheid der bevolking van het tot dusver beschreven gebied bestaat uit Armeniërs, een christelijk volk, dat tot den Indo-Germaanschen stam en de Eranische familie behoort, en onder drie verschillende heerschers verdeeld is: den Sultan van Turkije, den Czar van Rusland en den Schah van Perzië.

Het oorspronkelijk type der Armeniërs, inzonderheid gekarakteriseerd door een sterk gebogen neus en te zamen gegroeide wenkbrauwen, is door vele stammen rein bewaard geworden; ook onderscheiden zij zich door hun kleeding en levenswijze. Onder de aanliggende volken zijn zij juist niet zeer gezien. Deze beschouwen het zelfs als een beleediging, wanneer men hen voor Armeniërs aanziet. Hun bedriegelijkheid, valsheid en geldgierigheid zijn spreekwoordelijk geworden en al worden deze hoedanigheden ook al door een sterk vergrootglas gezien en voorgesteld, toch kan het niet geloofwaardig worden, dat zij, uit een moreel oogpunt, op een lagen trap staan, wat trouwens een natuurlijk gevolg is van hun eeuwenheugende staatkundige slavernij.

Even als in Europa de Joden, hebben zich de Armeniërs — ook al ten gevolge van de positie, die zij innamen — hoofdzakelijk op den handel toegelegd en deze is dan ook nagenoeg geheel in hunne handen. Zij bezitten de grootste rijkdommen en beheerschen de geldmarkt. Over het algemeen oefenen zij een zeer belangrijken invloed uit; zij zijn ijverzuchtig tegenover elkander, doch tegenover vreemdelingen treden zij steeds vast aaneengesloten op. In geslepenheid overtreffen zij alle overige stammen en vooral leggen zij er zich op toe, om allerlei vodden een eenigzins ooglijk uiterlijk te geven en dan als artikelen van de eerste kwaliteit van de hand te zetten. Van warenkennis en tal van andere zaken, die een dergelijken koopman onmisbaar zijn, hebben zij niet het minste begrip. Een regel echter staat hun onuitwischaar in het geheugen geprent, deze nam.: dat wanneer zij bedrogen zijn, zij onmiddellijk anderen bedriegen. Veelal weten zij zich door hun handel groote rijkdommen te verwerven, die zij echter zorgvuldig verborgen houden. De zucht om schatten opeen te stapelen, schatten,

waarvan zij volstrekt geen genot hebben, gaat bij hen van vader op zoon over en blijft hun overal en onder alle omstandigheden bij. Door geheel het Oosten zijn zij verbreid, maar hun karakter is overal het zelfde.

Vreesachtig en berekenend als zij zijn, buigen zij voor het uiterlijke gemakkelijk voor hunne overheerschers, waarop zij eigenlijk met diepe minachting nederzien. Van nature zachtmoedig en meegaand hebben de Armeniërs er nooit aan gedacht, ter herkrijging van hunne onafhankelijkheid, de wapenen op te vatten. Wanneer men hen slechts rustig hun lievelingsbedrijf — den handel — laat uitoefenen, dan zijn zij de meest gedweë onderdanen, die men zich denken kan. Ja men kan zelfs beweren, dat van alle Christelijke volken, de Armeniërs nog het meest met de Turken sympathiseeren. Wat ontwikkeling aangaat staan Turken en Armeniërs vrij wel op gelijken trap. De positie, die de Armenische vrouwen innemen is niet gunstiger dan die van de Turksche; ook zij zijn niets meer dan de slavinnen harer mannen. Ja in dat opzicht staan zij zelfs beneden de laatsten. Want terwijl de hartstochtelijke muzelman niet zelden de slaaf zijner slavin wordt, vindt de eerste in den koel berekenenden Armeniër steeds een strengen meester. Zij hebben hare diensten te verrichten even goed als de geringste der dienstdoden; zij mogen niet met hare mannen aan een zelfde tafel eten, doch moeten hen gedurende den maaltijd bedienen. Binnenshuis zijn zij ongesluierd, doch zoodanig vertoonen zij zich nimmer aan een vreemden man. Bij gelegenheid van gastmalen zitten zij in een klein vertrek, omstreeks 1½ M. boven den grond en door traliwerk aan het oog der gasten onttrokken. Dat is des te meer jammer, daar dat nijdige traliwerk niet zelden een aantal volmaakte schoonheden verbergt. Reeds op jeugdigen leeftijd worden zij door de ouders uitgehuwelijkt en niet zelden krijgen zij haar toekomstige echtgenooten niet te zien, alvorens zij het bruidskleed hebben aangetrokken. De verhouding, die verder tusschen haar en hare heeren bestaat, is niet zeer geschikt om liefde te wekken. Deze is dan ook hoogst zeldzaam. Haar zachtere neigingen bepalen zich tot innige gehechtheid aan haar naaste bloedverwanten en vooral de moederliefde slaat bij haar niet zelden tot hartstocht over.

Gedurende langen tijd verzetten de Armeniërs zich veel meer tegen de Russen dan tegen de Turken. Thans echter heeft Rusland zijn grenzen zoover uitgestrekt, dat het op het Armenische volk een allerbelangrijksten invloed uitoefent. Ook het klooster *Etschmiadzin*, zooals we reeds zeiden, de zetel van den Armenischen patriarch, ligt binnen de grenzen van Rusland. En die opperpriester oefent, niet alleen in geestelijke, maar ook in wereldlijke zaken een buitengewoon sterken invloed uit. De handel in reliquieën en de talrijke bezoeken van bedevaartgangers verschaffen hem een groot inkomen, dat hij echter geheel en al tot welzijn zijner onderhoorigen besteedt.

Etschmiadzin is het middelpunt eener oud-Armenische beschaving en bezit, behalve onderscheiden inrichtingen van onderwijs, ook een drukkerij, wat in het Oosten heel wat zeggen wil. Toen onlangs de Armenische patriarch stierf, heeft Rusland den hem toegedanen bisschop van Constantinopel weten te bewegen, deze waardigheid aan te nemen; immers ieder, die eenigzins met de Oostersche toestanden bekend is, zal inzien welke eene belangrijke positie deze geestelijke inneemt.

In de laatste jaren komt er onder de Armeniërs wat meer leven en vooral de jeugd begint zich te roeren. Geheel en al op Europeesche wijze, heeft zich in Constantinopel een partij gevormd met zeer revolutionaire bedoelingen, welke partij het zich tot taak stelt het sluimerend nationaliteitsgevoel bij de Armeniërs wakker te schudden en een streven naar zelfstandigheid bij hen op te wekken. Evenwel zoo diep zijn zij gezonken, dat de leiders dier beweging, om althans eenige kans van slagen te hebben, hun stamgenooten allerlei geldelijke voordeelen van een herstelde staatkundige vrijheid moeten voorspiegelen.

Het lot der Armeniërs, onder het bewind van de Porte, is niets gunstiger dan dat der Europeesche Christenen, die onder hetzelfde juk gebukt gaan. Daar evenwel Armenië buiten den weg van het verkeer der Europeanen ligt, is het minder bekend en ook draagt dit volk zijn lijden in stomme onderwerping en gelatenheid. Eerst in den laatsten tijd deed ook zijn stem zich hooren.

Evenwel vormen zij een zeer machtigen stam met een bevolking van 8000000 zielen; thans leven, volgens hun eigen opgaven, in Groot-Armenië, om den Ararat henen nog 2500000 Armeniërs; in Klein-Azië en Syrië leven er 500000 en in Constantinopel eenige duizendtallen. Behalve het lijden, dat zij met alle andere Christelijke onderdanen van de Porte gemeen hebben, worden zij nog geplaagd door de aanhoudende strooptochten van Koerden, Turkomanen en Tscherkessen, die zich op de grenzen van hun gebied hebben neêrgezet.

Turksch-Armenië, vroeger het ejalet van Erzeroem, thans dat van Bagdad, vormt de uitgestrektste provincie van het Turksche rijk, doch het aantal bewoners bedraagt slechts 900000 zielen: Armeniërs, Turkomanen, Perzen, Koerden en Nestoriaansche Christenen. Sedert December 1876 vormen de districten *Musch*, *Wan* en *Hakkiari* een afzonderlijk ejalet, met *Wan* tot hoofdstad.

Deze stad, die bewoond wordt door Armeniërs en Koerden en waarin geen andere Turken leven behalve militairen en ambtenaren, heeft eerst sedert kort van zich doen spreken, toen een felle brand aan de Mahomedaansche bevolking een voorwendsel gaf om de winkels en huizen hunner Christelijke stadgenooten te plunderen. Zoo iets nu behoort in het Oosten volstrekt niet tot de zeldzaamheden; want treurig zijn de communistische neigingen der Muzelmannen, die in den regel niet werken, maar desniet-tegenstaande overtuigd zijn van hun rechtmatige aanspraken op datgene, wat de Christenen zich door hun vlijt en spaarzaamheid verworven hebben. En hier vormen de Armeniërs bij uitsluiting het produceerend deel der bevolking. Hun handen oefenen nagenoeg alle ambachten uit, hun kapitaalen houden den handel staande, hun karavanen trekken langs de wegen.

Want ook de Koerden nemen aan de productie geen deel dan alleen in zooverre als zij eenige ruwe producten aanbrenghen.

Nergens in Aziatisch-Turkije hebben de Koerden zoozeer hun onafhankelijkheid weten te behouden als in deze *terra incognita*. Nog heden ten dage vormen hun gebieden een geducht cordon om deze eenzame stad. Onder hunne stammen zijn de belangrijkste de *Heideranly-Koerden*, die hunne woonplaatsen hebben tusschen den 3650 M. hoogen *Sipan-Dagh*, den meest grootschen sneeuwtop van het land en de oostelijke bronnen van den Euphraat; de *Schamseddinly* en *Hertoschi*, die zich tot aan de oostelijke bronnen van den Tigris uitstrekken. De meest beruchten echter zijn de *Hormakly-Koerden*, van welke echter de inwoners van Wan niet veel te vreezen hebben, daar zij gevestigd zijn op het 3050 M. hooge sneeuwgebergte *Bingul-Dagh* d. i. het gebergte der duizend meren, waarvan er echter geen enkel gevonden wordt. Dat gebergte ligt ten Z. van Erzeroem, tusschen de bronrivieren van den Euphraat.

Reeds sedert lang is het uitgemaakt, dat de Koerden tot den Indo-Germaanschen stam behooren, terwijl zij hun aartsvaderlijke zeden en gewoonten tot op onzen tijd hebben behouden. Ofschoon zij volstrekt niet zoo ridderlijk zijn als sommige reizigers hebben willen beweren, hebben ze toch die eigenaardige fierheid en rondheid, waardoor alle onafhankelijke bergvolken zich kenmerken, en alleen daar, waar er een tamelijk druk verkeer ontstond tusschen hen en hun barbaarsche Osmaansche meesters, is hun oorspronkelijk volkskarakter verbasterd. Een aantal wetten en voorschriften konden bij hen niets anders uitwerken, dan dat die benden, die er zich niet op andere wijze aan konden onttrekken, huichelaars, meineedigen, geslepen dieven en struikroovers werden.

Het ongunstigst is de toestand in de districten der Nestorianen van Hakhari, in het brongebied van den grooten Zarb. Dit gebied wordt, aan de Westzijde, begrensd door den *Dschebel Dschudi*, een bergketen, die zich verheft tusschen genoemde rivier en de Tigris en strekt zich naar het O. tot aan Perzië uit. Ook over de grenzen van het Turksch gebied komen Nestorianen voor, zooals in het Noorden van Perzië, in de omstreken van Urumiah. Hun oorspronkelijk vaderland, waar zij thans nog slechts door enkele verspreide gemeenten vertegenwoordigd zijn, is het Noordelijk deel van Mesopotamië. Door de volkerenbeweging in de Middeleeuwen werden zij gedwongen dit gebied te verlaten.

Deze secte vormt het overblijfsel eener eenmaal zeer machtige kerk, die hare gemeenten verspreid had tusschen den Euphraat en den grooten Chineeschen muur. Slechts aan weinige reizigers is het gelukt tot in hun tegenwoordige woonplaatsen door te dringen, wat zoowel aan de ontoegankelijkheid van hun gebied als aan hun roofziek karakter moet worden toegeschreven. Want in dat opzicht bestaat er een treffende overeenkomst tusschen de Mahomedaansche Koerden en de Nestoriaansche Christenen. De

eenige toegang tot hun gebied wordt gevormd door het dal van den Zarb en deze weg voert midden tusschen de rooversholten der *Leihoen-Koerden* door, de stam, die den beruchten Christenendooder Bedr Khan voortbracht.

Nog heden ten dage zijn de Nestorianen onderling verdeeld door bloedige veeten. Inzonderheid is dit het geval in het gebied van *Tijari*, een schoon landschap, rijk aan sneeuwtoppen en heldere bergmeren, waartusschen de steenen hutten der Nestorianen onder reusachtige notenboomen verschoolen liggen.

Van de maatschappelijke toestanden van dit nieuw gevormd gouvernement valt, bij gebrek aan voldoende gegevens, weinig met zekerheid te zeggen. De bevolking, om met deze te beginnen, kan geschat worden op ongeveer 350000 zielen, waarvan twee derden Mahomedanen (Koerden, Turken en Turkomannen) en een derde Christenen, (Nestorianen en Armeniërs); het dichtst bevolkt is de vlakte van Musch.

De voortbrengselen van den bodem zijn zeer talrijk. Het hoofdprodukt is ooft en wel in de eerste plaats druiven, verder veldvruchten als tarwe, koren, mais, boonen, en een weinig rijst. Ook katoen, moerbezien en tabak gedijen uitmuntend. Aan mineralen zijn deze streken tamelijk rijk. In de Westelijke deelen komen koper, lood en ijzer voor; uitgevoerd worden echter alleen zout, zwavel, aluin, naphta en een weinig ijzer. Onder de boomen treden op den voorgrond de ahorn, de pyramidenappel, de beuk en de den. De hooggebergten zijn geheel boomloos, maar ook in de vlakte wordt de boschcultuur te eenenmale verwaarloosd.

Zooals van zelve spreekt bij hun nomadische levenswijze, is de veeteelt het hoofdmiddel van bestaan dier stammen. Ook hier komt een soort van Angora-geit voor, die echter van het oorspronkelijk soort sterk afwijkt. Overigens zijn de belangrijkste voortbrengselen: wollen, zijden en katoenen stoffen, aardewerk en metalen waren, vooral wapenen.

Het klimaat is over het algemeen gezond, ofschoon zeer afwisselend, vooral in de lagere deelen, waar tegenover verzengend heete zomers; zeer koude winters staan.¹

Het bovenstaande is wat land en volk aangaat, ook tamelijk wel toepasselijk op het hoogland van *Djarbekr*, dat zich ten Z. van het *Wanmeer*, tot een hoogte van ongeveer 1000 M. verheft. Dit is het gebied van den Boven-Tigris, het oude Assyrië of Koerdistan, d. i. het land der Koerden, wier aantal op 2 à 3 millioen geschat kan worden. De hoofdstad van dit ejalet, waar echter de macht der Porte op vrij losse schroeven staat, is

1. Baron Schweiger Lerchenfeld in der Oesterr. Monatschrift für den Orient. 15 März. 1877.

Djarbekr, met 4000 inwoners, tevens de eenige noemenswaardige plaats van dit gebied en het Noordelijkste punt tot waartoe de Arabische bevolking en taal zijn doorgedrongen.

Tusschen Armenië en Koerdistan heeft de natuur geen grenzen aangezezen. Laatstgenoemd landschap daalt langzamerhand naar de laagvlakte van Mesopotamië af en naar het O. toe gaat het hoogland van Armenië onmerkbaar over in de plateau's van Iran. Twee Alpenlandschappen behooren tot beide gebieden: het reeds beschreven bergland der Nestorianen en het meer naar het O. gelegen keteldal, dat zich uitstrekt om het eilandrijke *Urumiah-meer*, de Perzische provincie *Azerbeidschan*. Dit meer, dat een oppervlakte heeft van 4400 □ km. en 1200 M. boven den zeespiegel ligt, wordt omgeven door trotsche bergen, van plutonischen oorsprong, diepe kloven en met eeuwige sneeuw bedekte toppen. Aan den Westelijken oever van dit meer begint een vruchtbare, sterk bevolkte vlakte.

DE LAAGVLAKTE VAN MESOPOTAMIË.

Ten Z. van het hoogland van Koerdistan strekt zich tot aan den Perzischen zeeboezem, de laagvlakte van Mesopotamië uit, die door de tweelingstroomen Tigris en Euphraat besproeid wordt. Deze beide stroomen, die op het hoogland van Armenië hun bronnen hebben, loopen nagenoeg evenwijdig. Meermalen naderen zij elkander, om zich dan weër van elkaar te verwijderen en toch ten slotte, niet ver van de uitmonding, in bovengenoemde golf samen te vloeien. Dit laatste heeft plaats bij *Kurna* en van daaraf heet de thans vereenigde stroom *Chat el Arab*.

Bij Bagdad naderen beide rivieren elkaâr het sterkst. Daardoor krijgt het tusschen die stroomen ingesloten gebied tamelijk wel den vorm van een zandlooper. Het geheel kan nog worden aangeduid door den alouden naam *Mesopotamië*. Het Noordelijk deel noemen de Turken *El-Dschesireh*, d. i. het eiland; het Zuidelijk deel *Irak-Arabi*, in tegenstelling van het naburige Irak Adschemi.

De Euphraat herinnert in zijn bovenloop aan den Rijn, in zijn middenloop aan den Donau en in zijn benedenloop aan den Nijl.

Bij het nomadendorp *Goertoek* breekt de stroom met geweld door enge kloven henen en vormt, waar hij langs loodrechte rotswanden nederstort, den *Gourla-kolk*. De talrijke ondiepten bemoeilijken de scheepvaart niet weinig. In zijn bovenloop is de stroom door schoone, heuvelachtige landschappen omgeven. Lager op strekken zich aan weërszijden slechts steppen

en woestijnen uit. Ten Z. van de monding van den *Chaboer*, een linkerzijrivier, ligt een eindelooze vlakte, slechts door absinth-kruiden begroeid en door wilde ezels, trapganzen en struisvogels bewoond. Soms gieren vreeselijke stormen over deze woestijnen. Zulk een storm greep op den 21sten Mei 1836, een kleine stoomboot der Engelsche Euphraatexpeditie, onder den overste Chesney, in de nabijheid van Anah aan en sleepte ze redeloos naar de diepte. Een half uur later scheen de zon weder helder en een zacht koeltje woei over de plaats des onheils.

De tot *Chat-el-Arab* vereenigde stroomen besproeien eene buitengemeen vruchtbare vlakte, bezaaid met tal van dorpen en gehuchten of achter dadelbosschen verscholen woningen en rijk aan weiden, veelal op kunstmatige wijze besproeid. Zeventig kilometers boven de monding, bij *Mohamera*, daar waar de uit *Chusistan* of *Arabistan* komende *Karoen* zich in deze rivier ontlast, begint de delta, van welker vele monden slechts een enkele bevaarbaar is. Bijna zes maanden van het jaar wordt deze delta in een zeeboezem herschapen door de overstromingen. Deze hebben van Maart tot Juni plaats, tengevolge van het smelten der sneeuw op de bergen, waar deze stroomen en hun zijrivieren hun oorsprong hebben en dikwijls ook in October tengevolge van de najaarsregens.

Bijna aan de monding van de delta, ligt in een zeer ongezond oord, onder een brandenden hemel, maar uiterst gunstig voor den handel, de stad *Basra* of *Bassora*, slechts een schaduw van voormalige grootheid vertoonende. In het Oostelijk deel van Mesopotamië liggen aan den schoonen Tigris, de beide gewichtigste steden des lands *Mosool*, met de ruïnen van Ninive in de nabijheid en *Bagdad*, eenmaal de zetel der Oostersche khalifen. Westelijk Mesopotamië wordt begrensd door de verschrikkelijke Syrische woestijn, die zich van den Euphraat tot aan de Middellandsche zee uitstrekt.

Ook de laagvlakte van Mesopotamië staat onder Turksche heerschappij; El-Dschesireh is met Koerdistan vereenigd tot het ejalet Djarbeker. Irak-Arabi, het eigenlijke laagland, vormt het ejalet Bagdad. Dit regeerings-district overtreft Italië in uitgestrektheid. Wanneer men in aanmerking neemt, dat het ongeveer het voormalig Assyrië en Babylonië omvat, dan zou men mogen verwachten, dat nog heden ten dage aan land en volk de voordeelen zichtbaar zouden zijn, die een gevolg zijn van zulk een buitengewoon gunstige ligging als verbindend lid tusschen Midden-, Zuid- en Noord-Azië. Toch is dit volstrekt het geval niet. Van de voormalige grootheid is hoegenaamd niets overgebleven.

De bevolking, omstreeks 3000000 zielen sterk, bestaat uit een mengsel van Osmanen, Perzen, Armeniërs, Koerden, Grieken, Nestorianen, Joden en Arabieren. De eersten, die den heerschenden stam vormen, zijn verreweg het minst talrijk; de laatsten, die uitsluitend te plattenlande wonen, zijn nomaden en niet alleen slechts in naam onderdanen van de Porte, maar in meer dan een opzicht, de eigenlijke heeren van het land.

Het zou zeker niet gemakkelijk zijn een einde te maken aan het Bedouinenleven der bewoners van Irak-Arabi, want de natuur dier nomaden maakt ze te eenenmale ongeschikt om vaste woonplaatsen aan te nemen. Overigens is zeker de Turksche regeering de laatste, die voldoende kracht

of geschiktheid bezit, om hier of elders eenige beschaving aan te brengen, Sedert tientallen van jaren, aan de grenzen bedreigd door de machtige nomadenstammen der *Anezi*, *Schamara*, *Montesik* en *Beni-Lam*, moeten de goeverneurs er slechts op bedacht zijn hun gebied tegen de rooverhorden te verdedigen. Zoo is ook hier de geschiedenis der laatste jaren niets anders dan de geschiedenis van een onafgebroken oorlog, waaruit de vijanden der Turken herhaaldelijk als overwinnaars te voorschijn getreden zijn. Waren de verschillende horden der Arabieren slechts eensgezind, dan zou voorzeker de Porte een niet onbeduidenden kamp te voeren hebben, daar er onder hen zijn, die niet minder dan 10000 à 20000 strijdbare ruiters te velde kunnen brengen. Ja wilden of konden zij hun veten slechts vergeten, dan ware het aan den Chat-el-Arab gedaan met de regeering der Turken.

Wanneer men een recht begrip wil hebben van datgene wat de Turken »macht» gelieven te noemen, dan moet men deze streken doorreizen. Hier is het volstrekt niets zeldzaams, dat beruchte steppenroovers als ambtenaren in staatsdienst worden genomen, ten einde hen op zulk een wijze onschadelijk te maken. In het Euphraatdal merkt men nagenoeg niets van de heerschappij der Turken. Wel ontmoet men hier en daar een klein blokhuis, waarin een onbeduidende bezetting zich maanden lang in volslagen werkeloosheid verveelt, maar overigens kan men beweren, dat de geheele zuidelijke grens van Aziatisch Turkije in handen zijner vijanden is.

De meeste landkaarten trekken die grens tot diep in de Syrische woestijn; daar evenwel oefent de Porte zelfs niet in naam gezag uit, maar wonen onafhankelijke nomadenstammen, die schatting eischen van de karanen.

Ver naar het Z. komen de naakte tafellanden samen in den *bergknoop van Dschauf*, het begin van het Arabisch bergland, dat nog nimmer door een Europeaan betreden werd.

»Geen enkele provincie van het Turksche rijk,» zegt Aloysius Sprenger, »is zoo diep gezonken als het oude Assyrië. In vergelijking hiermede verkeeren het Balkan-schiereiland en Klein-Azië, ja zelfs Syrië en Djarbekr in een bloeienden toestand. De met palmen begroeide delta van den Chat-el-Arab overtreft zelfs die van den Nijl in vruchtbaarheid, terwijl de velden van het oude Assyrië voor die van Opper-Egypte niet behoeven onder te doen. Het gebied van den Tigris kan gemakkelijk 30000000 menschen voeden.

Daar waar de Tigris zich voor de laatste maal een doortocht baant door het gebergte, een punt, dat zoowel uit een staatkundig als uit een strategisch oogpunt allerbelangrijkst is, ligt de Turksche stad *Mosool*, die aan de bekende kleedingstof voor vrouwen haren naam gegeven heeft. De stad telt hoogstens 30000 inwoners. Het bewoonde gedeelte strekt zich langs de rivier uit, en dat ook hier de benamingen »arm, smerig enz.»

ten volle toepasselijk zijn, zal geen betoog behoeven, wanneer we opmerken, dat de stad eer achter- dan vooruitgaat. Het belangrijkste is zij voor oudheidkundigen, wegens de nabijheid der bouwvallen van Ninive, die eerst in de latere tijden zoo ijverig onderzocht geworden zijn. Naar het O. toe strekt zich een uitgebreide, bebouwde streek uit. Deze wordt aan de Noordzijde begrensd door een steil kalkgebergte, aan de Zuidzijde door den Tigris, aan welks rechteroever de Mesopotamische steppe begint. Slechts op enkele punten wordt deze vlakte afgebroken door lage heuvelruggen, op welker toppen vele dorpen gelegen zijn. Nagenoeg overal steken de wit-gepleisterde, heilige graven tegen het groene grastapijt of de bosschen af.

Daar waar de laagvlakte begint, treedt het Arabische element op. Tot dusverre heeft geen enkele nomaden-stam van Mesopotamië getracht de steppe te verlaten, om in de bergstreken van Koerdistan door te dringen. Eerst daar waar de laatste heuvelruggen verdwenen zijn, ontdekt men de zwarte, kegelvormige tenten der Arabieren.

Echter wordt dat zuidelijk deel van Koerdistan niet alleen door steppen ingenomen. Wanneer men de laatste heuvels achter den rug heeft, betreedt men een goed bebouwd district, dat, op het eerste gezicht, het voorkomen heeft van een verbazend grooten tuin. In het O. door de blauwe *Diala* begrensd, strekt het zich, naar het W. toe, tot aan den Tigris uit. Deze vlakte, door talrijke kanalen doorsneden en waarin schoone palmbosschen een aangename afwisseling met het bouw- en weiland aanbieden, is de vlakte van Bagdad.

Zoo uitlokkend echter als dit landschap er uitziet, wanneer men het van den top van een heuvel beschouwt, zoo weinig bevreemdend is de reis daar doorhenen. Een gloeiende hitte brandt in de uitgedroogde kanalen en telkens struikelen de lastdieren over de verraderlijke gaten, die door riet of struikgewas aan het oog onttrokken zijn. De lucht is zwaar en drukkend. Dichte nevels trekken heen en weder, als de rusteloze golven van den oceaan en onttrekken telkens gedeelten dezer vlakte aan het oog. Slechts de toppen der palmboomen verheffen zich boven dezen nevel, die het licht der zon onderschept.

De stad *Bagdad* zelf ligt aan den Tigris. Het voorkomen van de eenmaal zoo schitterende Khalifen-stad is somber en drukkend. Men gaat door nauwe, kromme straten, voorbij smerige winkels en bouwvallige leemen huizen, die de sporen van de overstromingen van den Tigris nog duidelijk vertoonen. Betreedt men de stad van de Noordzijde, dan is de aanblik iets beter. De reiziger, die zich bij een Perzische karavaan aangesloten heeft, komt door de poort van Scheik Omar. De boog is sedert lang ingestort en met moeite klauteren de kameelen over de puinhoopen henen, die hun weeke hoeven niet weinig pijnigen. Ook verder op ziet men zich slechts door puinhoopen omringd en groote troepen wilde honden stuiven verschrikt uit elkander op het schrille geroep van de geleiders der karavaan. Talrijke vluchten van gieren en raven doen hun gekrijsch boven de stad hooren. ¹

Het deel van de stad, dat gelegen is op den oostelijken oever van den

1. Schweiger-Lerchenfeld, S. 183—192.

Tigris wordt Nieuw-Bagdad, dat wat op den westelijken oever ligt, Oud-Bagdad genoemd. Het eerste, waarin zich bijna alle openbare gebouwen bevinden en dat tevens de hoofdzetel van handel en verkeer is, is verreweg het belangrijkste. Oud-Bagdad is omgeven door een woud van dadel- en oranjeboomen, dat zich over eene lengte van ongeveer 5 km. uitstrekt; daar het aan beide uiteinden smal toeloopt, heeft het bijna den vorm van een halven cirkel.

Aan de zijde der woestijn is de stad voorzien van een muur met twee poorten; naar de rivier heeft zij geen wallen. Bagdad ligt als een oase midden in de woestijn en deze ligging geeft de stad een eigenaardig karakter. Geen enkele stad van Aziatisch Turkije ondervindt zoozeer den invloed van de woestijn, geen enkele stad ook staat zoo rechtstreeks in verbinding met centraal-Arabië. De taalkundige zou dit reeds opmaken uit het veel zuiverder Arabisch dialect, dat in Bagdad gesproken wordt. Maar vooral blijkt het uit de eigenaardige gastvrijheid en de wijze, waarop deze deugd beoefend wordt en uit het geheele doen en laten der bewoners, hun houding ook tegenover andersdenkenden. Deze Mahomedanen, wien de Islam zoozeer in het bloed zit en die in het minst geen begrip hebben van onze Westersche denkbeelden en beschaving, beschouwen zich nog steeds, tegenover Christenen en Joden, als de dragers van *de* waarheid. Toch mag men veel liever met hen te doen hebben, dan met de overige Muzelmannen van het Oosten en de innige overtuiging van de hooge voortreffelijkheid van hun godsdienst en beschaving trekt even zeer aan als hun flink en open karakter. Dit geldt echter alleen van de Arabieren, maar het spreekt wel van zelve, dat bij de sterke vermenging van volken, die alom in het Oosten heeft plaats gehad, ook de bevolking van Bagdad uit een aantal verschillende elementen is samengesteld.

Ten opzichte van de talrijkheid der bevolking van deze stad loopen de opgaven ver uiteen. Volgens de opgaven van de Allgemeine Zeitung zou ze niet minder dan 172200 zielen sterk zijn en bestaan uit 150000 Mahomedanen, 18000 Joden, 300 Armeniërs, 1800 Latijnsche, 100 Syrische, 2000 Chaldeeusche christenen en 20 Europeanen. Dr. Albert Socin daarentegen, een man, die door en door bekend is met de Oostersche toestanden en aangelegenheden, brengt dit getal terug tot hoogstens 60000 zielen; geheele wijken liggen dan ook bijna woest. Ook volgens baron Schweiger is Bagdad een weinig beteekenende stad, dan alleen in zooverre als ze een zekere belangrijkheid bezit uit een commercieel oogpunt, daar het aan een stroom ligt, die vooral in een land, waar wegen ontbreken, als van zelve een hoofdader van het verkeer worden moest. En tot voorbij Bagdad is deze rivier bevaarbaar, zelfs voor tamelijke groote stoomschepen. Van uit het N. komen bijna dagelijks zoogenaamde »kelleks» aan, d. z. vaartuigen, die bestaan uit opgeblazen geitenvellen, waarop men twee planken heeft gelegd. Met deze schepen voeren zoowel christenen als Koerden, van uit het hoogland van Koerdistan, veel hout naar Bagdad, een artikel, dat daar vrij duur is, ofschoon ook het in de woestijn voorkomend struikgewas als brandstof gebruikt wordt. De terugweg leggen deze handelaars over land af. Wanneer zij hun hout verkocht hebben, sluiten zij zich bij een karavaan aan, de vellen die hun last droegen op lastdieren met zich voerende.

Intusschen is in Bagdad het karakteristieke vaartuig de »ouffe''. Het is een soort van ronde bak, ongeveer $1\frac{1}{2}$ tot $2\frac{1}{2}$ M. in doorsnede, met van boven omgebogen randen. Veelal is hij gebouwd van riet en sterk geteerd. Wanneer bij hoog water de brug weggenomen is, dan vormen deze vaartuigen de eenige middelen van gemeenschap tusschen de beide oevers der rivier. Het zijn natuurlijk vrij tuitelige bootjes. Gaan zij stroomopwaarts, dan hebben inderdaad de roeiers het zwaar genoeg te verantwoorden. Echter vindt men ook enkele booten, die op Europeesche wijze zijn ingericht.

Van de rivier gezien, hebben de huizen volstrekt geen uitlokkend voorkomen. Slechts enkelen munten uit, zooal niet door schoonheid, dan toch door omvang. Daaronder noemen wij in de eerste plaats het Serai, verder eenige schreden beneden de brug, de »Mustancirije'', het tegenwoordig tolhuis en nog wat lager, het groote gebouw van den Engelschen resident-minister, met een prachtig aangelegd terras, aan de zijde van de rivier.

De stoomschepen leggen gewoonlijk aan bij het tolhuis of even beneden de stad; eenige kleine poorten leiden daarhenen. Hier gaan de waterdragers aanhoudend op en neêr om hun kruiken te vullen en op den rug tot in de meest afgelegen stadswijken te brengen. Het water uit den Tigris is gezond en ook de vreemdeling vindt het weldra aangenaam van smaak, misschien ook, omdat er geen ander water te krijgen is. ¹

Niet ver van Bagdad, ten W. van den Euphraat, ligt het stadje *Kerbela*, een der grootste heiligdommen der Schiitische Mahomedanen, waartoe o. a. de Perzen behooren. In het midden van dit plaatsje ligt het graf van Hosein, een zoon van Ali en dus een kleinzoon van den profeet. Naar de meening van de Sjiïten, hebben de Muzelmannen, die in de nabijheid van dit heilige graf leven of sterven, de hel niet te duchten en hun schepper geen rekenschap van hun daden te geven. Dat bijgeloof is zoo sterk, dat velen, die niet op deze heilige plaatsen sterven kunnen, bij uiterste wilsbeschikking bepalen, dat hun stoffelijk overschot daarheen gebracht en aldaar begraven moet worden. Jaarlijks worden dan ook honderd duizende lijken van uit Perzië en elders te Kerbela aangebracht. Tevens wordt de plaats jaarlijks bezocht door talrijke karavanen Sjiïtische pelgrims en wie aan zulk een bedevaart heeft deel genomen draagt, gedurende zijn geheele leven, met rechtmatigen trots, den naam van »Kerbelai''.

Ten Z. van Kerbela ligt het stadje *Hilleh*, aan den Euphraat, dat in tegenstelling met het overbevolkte, sombere Kerbela, uit het oogpunt van reinheid en schoonheid, op den hoogsten trap staat, die in Irak bereikt kan worden. Deze plaats drijft een allerbelangrijksten handel in dadels, koren en rijst. Op den linkeroever van den Euphraat, tegenover Killeh, liggen de zeer uitgestrekte ruinen van het oude Babylon.

¹ Socin. Ausland. 1873. No. 36. S. 703—704.

SYRIE EN PALESTINA.

De groote Syrisch-Arabische woestijn scheidt de Euphraatlanden van het kustgebied der Middellandsche zee, dat zich uitstrekt van de golf van Iskanderoon tot aan de landengte van Suez. De woestijn bestaat uit een kalken krijtplateau, dat zich tot 600 M. boven den spiegel der zee verheft en naar het Z., tot ver in het Arabisch schiereiland reikt, aan de Westzijde daarentegen vrij steil afdaalt naar het groote lengtedal, dat de Oostelijke grens vormt van het kustgebied, dat bekend is onder den naam van *Syrië* en *Palestina*.

Beschouwen we een goede kaart van dit gebied, dan moet ons onmiddelijk de buitengemeen eenvoudige geleding van het land in het oog vallen. De kust, die een bijna zuivere meridiaanrichting heeft, vertoont geen noemenswaardige insnijdingen, landtongen of schiereilanden, ja ten Z. van Baireuth, vormt ze nagenoeg een bepaald rechte lijn. Over haar geheele lengte, wordt ze begeleid door een met haar evenwijdig loopende bergketen, die slechts een smalle strook lands vrijlaat en naarmate zij meer zuidelijk loopt, de kust nadert en tevens in hoogte toeneemt.

In Palestina strekken zich de vlakten van *Sephala*, *Saron* en *Akka* tot aan de kust uit en daarachter verheft zich de breede, zoo even genoemde keten. Deze bergrug vormt de West-Jordaansche plateau-landen, die steeds smaller wordende, in het hooggebergte van den *Libanon* overgaan, welke keten een aanvang neemt bij de diepe insnijding, die door het stroomdal van den *Nah-el-Litany* (Leontes) gevormd wordt. Deze rivier ontspringt in *El-Bekaa* (*Coele-Syrië*) en loopt van het N. naar het Z., tot zij zich plotseling naar het W. wendt en zich voorbij *Antakia* (*Antiochië*) om het Noordelijk uiteinde van het *Rosayrier-gebergte* heen kronkelt en dit van den *Alma-Dschebel* (*Amanus*) scheidt. Kort daarna ontlast zij zich in de Middellandsche zee.

Juist in tegengestelde richting stroomt de *Jordaan* of *Scheriat el Kebir*. Deze rivier ontspringt uit drie bronnen en haar stroomdal, dat ten slotte tot ver beneden den waterspiegel der Middellandsche zee daalt, bevat tal van meren, die door haar doorstroomd worden. Onder deze meren verdienen een afzonderlijke vermelding het meer *Merom* en de *zee van Tiberias* of *Genezareth*. Ten slotte ontlast zich de stroom in den *Bahr Lut* of *Doode Zee*, de diepste inzinking der geheele aarde, daar haar waterspiegel niet minder dan 394 M. beneden dien van de Middellandsche zee gelegen is.

Het lengtedal, dat zich ten O. van den Libanon uitstrekt, wordt aan de Oostzijde wederom begrensd door een zeer beduidende grondverheffing, de

vierde der parallel-ketenen, die Syrië en Palestina doorloopen. Deze vormt de Oost-Jordaansche plateau-landen, die nog slechts weinig bekend zijn en langzamerhand in de Syrisch-Arabische woestijn overgaan. In dien berg-rug verheft zich de vulcanische *Dschebel Hauran*.

Nog loopen, evenwijdig met den Libanon, de *Dschebel-esch-Scher* of *Anti-Libanon* en den *Dschebel-esch-Scheich* of *Grooten Hermon*. Aan den Oostelijken voet van den Anti-Libanon ligt *Dimeschk*, het eenmaal zoo schitterende *Damascus*, bijna op den rand der woestijn; meer Noordelijk liggen de steden *Homs*, (*Emesa*), *Hamah* (*Epiphania*) en *Haleb* (*Aleppo*). In de woestijn zelve treffen we bij *Tadmor* de ruinen van *Palmyra* aan.

Naar de twee hoofdrivieren, de *Nahr-el-Asy* en de *Jordaan*, kan men het kalkplateau aan de Middellandsche zee in twee deelen onderscheiden. Het gebied van de eerstgenoemde omvat *Soristan* of *Syrië*, dat van de laatstgenoemde *Palestina* of het oude *Kanaän*. Beide deze namen zijn in dat land zelf geheel en al onbekend en even zoo is het met de meeste oude namen van rivieren en bergen, die door ons nog steeds met een wel te verklaren voorliefde behouden worden. Het Turksch bestuur, dat ook hier als een zware last op de bevolking drukt, kent slechts een *ejalet van Damascus*, waarvan sedert 1862, het gouvernement *Dschebel Libanon* als zelfstandig *ejalet* gescheiden is. Dat *ejalet*, hoofdzakelijk door christenen bewoond, wordt onder toezicht der Westersche mogendheden, door een christen-gouverneur bestuurd. De grens wordt volstrekt niet door de genoemde bergketen gevormd, daar bij de instelling er van in de eerste plaats op de geloofsbelijdenis der bewoners gelet werd. Die plaatsen, waar de meerderheid der bevolking Mahomedaansch was, bleven bij Syrië, terwijl alle christengemeenten bij het nieuwe *ejalet* werden ingelijfd. Om bovendien alle staatkundige belangrijkheid aan dat *ejalet* te ontnemen, werden de belangrijke havensteden Tripoli, Baireuth en Saida aan Syrië gelaten. Daardoor zijn de grenzen van het nieuwe *ejalet* op een zeer grillige wijze gevormd en dikwijls niet eens juist bepaald.

De smalle, zandige, doch havenrijke kustzoom was in de oudheid het kleine gebied der Phoeniciërs en nog tegenwoordig bloeien daar de gewichtigste handelsplaatsen van Syrië: *Latakieh* (*Loadicea*), met 10000 inwoners, die een levendigen handel drijven, *Tarabulus*, het oude *Tripoli* en voor allen *Baireuth* (*Berytus*) een schitterende stad aan een breede golf en aan den voet van een berg gelegen. In schoonheid staat deze stad onder alle steden van Aziatisch Turkije bovenaan. Vooral munten uit de nieuwere wijken, waar honderden prachtige villa's, rijk aan marmer en in Ooster-schen stijl opgetrokken, door donkergroene bosschaadjes en slanke palm-boomen gescheiden worden. Het aantal inwoners bedraagt 100000, voor een derde inlandsche Christenen.

1

2

3

4

1. Mosoel. — 2 Een koffiehuis in Bagdad. — 3. De Ararat. — 4 Tarsus.

De hedendaagsche bevolking van Syrië is op hoogst gelukkige wijze vermengd; intusschen is het Semitische bloed overheerschend. Het best komt zijn natuurlijke aanleg uit bij het Christelijk deel der bevolking. A. von Kremer, een der meest degelijke kenners van het Oosten, zegt van hen: »De Syrische Christenen zijn een intellectueel sterk ontwikkeld ras, dat een buitengewone vatbaarheid voor Europeesche beschaving aan den dag legt. In dat opzicht zijn ze nog niet verbasterd van hun aloude stamouders, de Phoeniciërs. Wel kan men echter aannemen, dat er door hunne aderen nog slechts weinig Phoenicisch bloed vloeit, doch de vermenging met Grieken en Arabieren heeft geen afbreuk gedaan aan hun natuurlijke ontwikkeling. In hun rustelooze arbeidzaamheid, hun ondernemingsgeest, hun handelstalent en reislust, zijn zij nog steeds de oude Phoeniciërs gebleven. Reeds zijn talrijke Phoenicische of liever Syrische koloniën gevestigd in Marseille, in Liverpool en Manchester, die het verkeer met het moederland bemiddelen en zelfs tot in Zweden, Noorwegen en Noord-Amerika strekken zich hun handelsverbindingen uit.

Over het algemeen heerscht dan ook, onder de Christenen van Baireuth, een welvaart, die aan hun werkzaamheid geëvenredigd is. Een proletariaat, zooals men dat in de groote steden van Europa aantreft, is daar te eenenmale onbekend. Iedereen is koopman of oefent het een of ander ambacht uit. En wat mij vooral aantrok was het eenvoudig, aartsvaderlijk familieleven. De vrouwen zijn vroolijk, verstandig, weinig geletterd, lieve moeders en spaarzame huisvrouwen en innig gehecht aan hunne echtgenooten. Met de buitenwereld houden zij weinig verkeer, zij leven tevreden in den stillen, huiselijken kring. Haar lectuur bepaalt zich tot de Arabische gebedenboeken en de Baireutsche Revue (Dschinan). Onder haar is het lezen van romans nog even zeldzaam als het bespelen van het klavier; slechts daar waar een Fransche halfbeschaving haar intocht gedaan heeft, is het minder gunstig gesteld. Daar verdween de oude eenvoud om voor een belachelijke naäperij plaats te maken. Meisjesscholen ontbreken niet, doch jammer genoeg wordt aldaar de tijd hoofdzakelijk besteed aan het leeren der Fransche en Engelsche talen. De soeurs de charité hebben o. a. een zeer goede meisjesschool, waar ook nuttige handwerken worden geleerd en waar inlandsche onderwijzeressen worden opgeleid. Ook het Pruisische diakonessenhuis heeft een goeden naam. Bovendien besteedt een Engelsche dame, Lady Mott, haar aanzienlijk vermogen tot weldadige en vrome doeleinden. Zij stichtte en onderhoudt een blindeninstituut, een pensionnaat voor meisjes en een aantal evangelische scholen, die tevens werkzaam zijn tot uitbreiding van het Christendom. En hier in Syrië staat, bij alle pogingen, die tot volksontwikkeling worden aangewend, het maken van proselieten op den voorgrond.

In dat opzicht verdient de arbeid der Amerikaansche zendelingen een afzonderlijke vermelding. Hun school, die zij met den tamelijk bombastischen naam van *medrese Kullije*, d. i. universiteit gedoopt hebben, is op zeer praktische wijze ingericht en onderscheidt zich daardoor gunstig van de overige inrichtingen van onderwijs, waar het taalkundig onderwijs al te zeer op den voorgrond treedt. Jonge Syriërs, wier vroegere opleiding zeer orbeteekenend is, worden hier, in een vierjarigen cursus, tot artsen opge-

leid en verwerven hun diploma als geneesheer. Nu spreekt het wel van zelve, dat geen Europeaan, tenzij hij aan levenszatheid laboreerde, zich aan deze geneesheeren zou toevertrouwen; dat neemt echter niet weg, dat zij toch verreweg de voorkeur verdienen boven de kwakzalvers, die vroeger alleen de geneeskunde in handen hadden. In weêrwil van de oppervlakkigheid van het onderwijs, bewijst toch de Amerikaansche universiteit een belangrijken dienst aan het land, doordien zij zich vooral toelegt op de verbreiding van nuttige kundigheden, in de eerste plaats natuurwetenschappen. Maar bovendien zijn de professoren dier school te gelijkertijd ijverige verkondigers van het evangelie en maken, met echt Amerikaansche energie, proselieten. De protestantsche gemeente in Baireuth omvat dan ook reeds vele honderden gezinnen en de geldelijke bijdragen, die vooral uit Amerika zeer mild vloeien, hebben niet alleen een school en een stoompers, maar ook een schoone kerk in het aanzijn geroepen. Ook in den Libanon maakt het protestantisme snelle vorderingen.

Naast deze protestantsche instellingen staan eenige katholieke. Onder dezen noemen we het collegie der Melkitische Grieken, het Jesuiten-collegie te Ghazir en dat der Lazaristen te Antura. De twee laatste inrichtingen zijn geheel Fransch en daar de jeugd van Baireuth bijna uitsluitend in de beide laatstgenoemde inrichtingen haar opleiding ontvangt, zoo wordt meer en meer het Fransch de conversatietaal der hoogere standen en verdringt langzamerhand het Italiaansch, dat tot voor omstreeks twintig jaren den boventoon voerde ¹.

Op geringen afstand van de kust, hier en daar slechts 15 km. van de zee verwijderd, vertoont zich aan het oog van den reiziger een steile en naakte rotswand. Van dezen mag evenwel gezegd worden, dat hij zich ongunstiger voordoet, dan hij in werkelijkheid is. Immers het is de sterk bevolkte en goed bebouwde *Libanon*. Hieronder verstaat men het gebergte tusschen de zee en de Bekaa, de diepe inzinking van het oude Coele-Syrië. Aan de Noordzijde wordt het begrensd door den *Nahr Kebir*, aan de Zuidzijde door den *Litani*. Wel stroomen deze beide rivieren hoofdzakelijk in meridiaanrichting, doch in haar benedenloop wenden zij zich plotseling naa het W. Er bestaat evenmin verschil van gevoelen omtrent de natuurlijke grenzen van dit bergstelsel als omtrent den oorsprong van zijn naam. Deze toch beteekent »Witte Berg» en reeds op groote afstanden blinken de besneeuwde toppen van den Libanon den zeevaarder tegemoet en verkonden hem de nadering der Syrische kust. De naam is al zeer oud, want Mozes noemde het gebergte aldus ². De hoogste toppen van het gebergte zijn de *Dhor-el-Chodib* (3057 M.) en de *Dschebel Makmel* (3000 M.)

Beroemd was eenmaal dit gebergte door zijn trotsche cederwouden, die reeds den dichter van het Oude Verbond in verrukking brachten. Maar van »de boom Gods» ³ zijn nog slechts enkele exemplaren over. Het eenige cederbosch, dat nog bestaat, ligt op een hoogte van 2000 M.

1. Ausland. 1872. No 7. S. 150. 151.

2. Deut. I vsr. 3.

3. Ps. LXXX vsr. 11.

boven den zeespiegel, op een uur afstands van het dorp *Bscharreh*. Prof. Fraas telde aldaar, in het voorjaar van 1875, juist 377 stuks, maar daaronder waren er maar 5, die meer dan 10 M. hoog waren. Volgens sommigen is intusschen dat gedeelte van den Libanon verreweg het schoonste. Lady Burton daarentegen, die met haar gemaal en Sir Drake het bosch bezocht, spreekt een geheel ander oordeel uit ¹. Ja volgens deze Engelschen is het voorkomen dier boomen zoo ellendig, dat geen Engelsch landedelman ze in zijn park dulden zou.

De Libanon is tamelijk sterk bevolkt, daar op 2750 □ km., 300000 menschen leven. Daaronder zijn 230000 Christenen, de overigen zijn Droezen en Muzelmannen. Zoo is dit gebergte, dat het Christendom, in de eerste eeuwen onzer jaartelling, uit de eerste hand ontving, bepaald een Christelijke landstreek geworden.

Die Christenen noemen zich zelve *Maronieten*, naar den heiligen Maron, een vroom landverhuizer uit de 4e eeuw. Ofschoon zij zich bij de R. C. Kerk hebben aangesloten, wijken zij daarvan af in eenige zeer belangrijke punten. Zoo is bij hen het huwelijk der priesters geoorloofd, het avondmaal gebruiken zij in beide gestalten, bij de mis bedienen zij zich van de Syrische taal en hun eigen heiligen en godsdienstige feesten hebben zij behouden.

Dit dappere en geharde volk is met innige trouw aan zijn Christelijk geloof verknocht. Hun dorpen en 200 kloosters, hangen als adelaarsnesten tegen de bergwanden aan, gebouwd op vooruitstekende rotsen en terrassen. Veelal vindt men in den omtrek goed bebouwde graanvelden. Amerikaansche zendelingen zijn druk in de weër om de Maronieten voor het protestantisme te winnen, doch tot dusver schijnen zij daarmede nog niet ver gevorderd.

De Droezen, die de Zuidelijke deelen van den Libanon bewonen, zijn nog een eenigzins geheimzinnige stam. Noch omtrent hun afstamming, noch omtrent hun eigenaardige godsdienst bestaat volledige zekerheid. Christenen zijn zij niet, Mahomedanen evenmin, doch den laatsten staan zij nog nader dan den eersten. Naar het schijnt bezitten zij een eigen godsdienst, dien zij waarschijnlijk uit Egypte gekregen hebben en zorgvuldig geheim houden. Zij beweren zelve in het geheel geen godsdienst te hebben, doch zeker is het, dat zij aan één God gelooven, noch aan den Bijbel, noch aan den Koran enig gezag toekennen, geen vasten houden en wijn drinken. Zij beschouwen zich zelve — wat hun afkomst aangaat — als zonen van het Hemelsche Rijk. Zeker is het, dat zij een schoon, krachtig menschenras zijn, dapper en dichterlijk, doch ruw, wreed en trouweloos.

Eeuwen lang leefden Maronieten en Droezen in vrede nevens elkander, eerst in onze eeuw zijn zij vijanden geworden ². Jaarlijks verlaten vele Droezen den Libanon om over den Hauran te trekken, waardoor hun aantal in eerstgenoemd gebergte zoo gering geworden is, dat het niet meer dan 40000 bedraagt. ³

1. Richard Burton and Charles Tyrwhett Draké. *Unexplored Syria: Visits to the Libanus the Tulul el Safa, the Anti-Libanus, the Northern Libanus and the Alah*. London. 1872. 8o.

2. H. Guys. *La nation druse, son histoire, sa religion, ses mœurs et son état politique* Marseille. 1860. 8o.

3. Oscar Fraas. *Drei Monate am Libanon*. Stuttgart. 1876. 8o. S. 54—58.

De Engelschen beweren, dat zij onder de Droezen eene groote menigte bekeerlingen hebben gemaakt. Zooveel is zeker, dat het hun handen vol geld gekost heeft. De een eischte een geweer, de tweede een Kashmiersjaal, een derde het een of andere vrouwensieraad, maar meestal lieten zij zich hun bekeering eenvoudig in klinkende munt betalen. Allen, die op deze wijze tot de kennis der waarheid gebracht waren, werden opgegeven, tot het protestantisme bekeerd te zijn. Het belang der zendelingen brengt bij deze zonderlinge zendingsmethode mede, zooveel mogelijk bekeerlingen op te geven, daar zij per hoofd betaald worden.

De Katholieken zijn in hun pogingen nog minder gelukkig dan de Protestanten, daar zij geen geld genoeg hebben, om premiën voor hun zendelingen uit te loven, noch om bekeerlingen te koopen. ¹.

Behalve deze stammen wonen ook nog in den Libanon ongeveer 50000 Grieksche Christenen, eenige Jacobieten, een paar honderd Ismaëlieten, de afstammelingen der beruchte sluipmoordenaars, 15000 Muzelmannen, op de grenzen van het gebergte en evenveel Metiollis. Zij zijn sjiïten, d. i. aanhangers van den Khalif Ali, in tegenstelling met de orthodoxe Muzelmannen, die Sunniten, d. i. aanhangers van Khalif Osman zijn.

Van af de Nahr el Kebjir, langs de geheele Noorderlijke kust van Syrië, over den Amaanschen pas, tot Adana en Tarsus, vormt de raadselachtige stam der *Rosairyer* het hoofdelement der bevolking van het evenwijdig met de kust loopende gebergte. Zij leven en sterven in hun geliefkoosde bergen, die zij niet dan gedwongen verlaten. Landbouw en veeteelt geven hun zoo al niet schitterende, dan toch voldoende middelen van bestaan.

Waar zij in aanraking komen met Mahomedanen, verbergen zij hun geloof en gedragen zij zich als recht geloovige Muzelmannen. Zij spreken de Arabische taal en wel het dialect der Syrische bergvolken. Hun aantal wordt geschat op 120 tot 180000. De Mahomedanen haten hen met een volkomen haat en laten geen gelegenheid voorbijgaan om hen te mishandelen.

De *Rosairyers* gaan in Syrië door voor onverbeterlijke roovers. Een reis door hun land wordt voor uiterst gevaarlijk gehouden. Van hun godsdienst, zeden en gewoonten worden allerlei zonderlinge dingen verteld. Zij zelven echter houden hun godsdienstige gevoelens zeer geheim. ².

Dat gedeelte van Ghor, dat achter den Libanon ligt, is een breed en zeer vruchtbaar gebied, het graanland Bekaa, het oude, door den Orontes doorstroomde Coele-Syrië, dat zich bijna 1000 M. boven den zeespiegel verheft, zoodat het voorkomen van den Libanon en Anti-Libanon van hieruit gezien niet zeer indrukwekkend is.

Wanneer de reiziger, van uit den Libanon komende, deze landstreek betreedt, dan is het alsof alles bij tooverslag veranderd is. Ook de men-

1. Vincenti. Die Bibelhausirer in Syrien. Wanderer vom 2 Februar. 1872.

2. A. v. Kremer. Ausland. 1872. No. 29. S. 553—558.

schen schijnen anders geworden te zijn. Zij zien er welvarender, beter doorvoed en reiner uit.

Een zeer eigenaardig verschijnsel in Coele-Syrië is het waaien van een wind gedurende den namiddag, die zich gewoonlijk tot een zwaren storm verheft.

De meest bezochte plaats is ontegenzeggelijk *Baälbek*, een klein, vriendelijk oord, ongeveer op het hoogste punt van deze landstreek, 1158 M. boven den zeespiegel gelegen. De grootsche bouwvallen van *Helio-polis*, de zonnestad, wekken nog heden ten dage onze rechtmatige verbazing.

Coele-Syrië wordt doorsneden door een goeden, door de Franschen aangelegden weg. Deze verbindt *Baireuth* met *Damascus*, dat daarvan 112 km. verwijderd is en voert over den *Libanon* en *Anti-Libanon*.

De *Anti-Libanon* stijgt met steile rotswanden, waarop bijna geen spoor van plantengroei te bekennen valt, omhoog. Van boomen is hier in het geheel geen sprake. Slechts is hier en daar de geelbruine bodem bedekt door dor kreupelhout en struikgewas. Men kan van het eene deel naar het andere trekken, den eenen berg op, den anderen af en overal behoudt het gebergte hetzelfde dorre, woeste voorkomen. Alleen hier en daar, in de nabijheid van de een of andere nederzetting, ontmoet het vermoeide oog, met zekeren wellust, een paar boomen of een kleinen tuin. Volgt men den weg, dan komt men eerst in lagere deelen van het gebergte; daarna voert hij over een zandige hoogvlakte, waar zich, bij de geringste windvlaag, dikke stofwolken verheffen, en eerst als deze overgetrokken is, begint het landschap er wat minder woest uit te zien. Dan toch daalt de weg af in een nauw dal, ingesloten tusschen loodrechte rotswanden. Hier bruischt een waterrijke stroom tusschen groene weilanden en schoone bosschen door. Het is de *Barada*, die steeds van water voorzien, aan de vlakte van *Damascus* haar weelderige vruchtbaarheid schenkt.¹

Men kan ook den *Anti-Libanon* bereizen langs den weg van *Baälbek* naar *Damascus*. Hij voert door een nauw dal, eigenlijk een breede kloof, waardoor zich de *Wadi Yafuseh*, een doortocht baant. Deze voert langs het dorp *Surghaja*, het hoogst gelegen dorp van den *Anti-Libanon* (1370 M.). Het bestaat uit een groep smerige, vervallen hutten, bewoond door een klein aantal Mahomedaansche boeren, die er weinig beter uitzien. Van het vrouwelijk deel dier bevolking hangt Dr. Prutz het volgend tafereel op: »Toen ik op den met steenen bezaaiden bodem,» aldus schrijft hij, »mijn tapijt uitspreidde, om mijn ontbijt te nuttigen, werd ik omringd door een groep afzichtelijk smerige wijven, die er uitzagen als geraamten. De armoede en onreinheid had haar gevoel van kieschheid zoozeer verstompt, dat zij er niet aan dachten zich te sluieren; met verwonderde en tegelijk hebzuchtige blikken, stonden zij mij aan te staren.»

1. Julius Seiff. Reisen in der Aziatisch Türkei. S. 148—149.

Heeft men Surghaja achter zich, dan loept de weg over een rotsige hoogvlakte, vervolgens door het schoone dorp *Zedebani*, in het dal van den Barada, door *El-Fidscheh*, totdat men bij het bekoorlijke dorp *Dumar*, den Franschen straatweg weder bereikt. Dezen volgende verheffen zich al spoedig de koepels en minaretten van Damascus boven een dicht woud van ooftboomen. ¹

Damascus, de hoofdstad van Syrië, telt 120000 tot 150000 inwoners. Het ligt op een hoogte van 696 M. boven het vlak der zee, aan den rand der woestijn. Het is eigenlijk een oase, aan alle zijden door de woestijn omgeven. Want terwijl de vlakte, waarin zich de stad verheft, ten Z., ten W. en ten N. omgeven is door de kale rotsen van den Anti-Libanon en zijn uitloopers, neemt, aan de Oostzijde, de Syrische woestijn onmiddellijk een aanvang. Damascus is een van de oudste steden der aarde, een levendige handelsplaats en als onvervalschte type van een echt Oostersche stad, een bezoek meer dan waardig.

In de volkstaal draagt Damascus den naam van *Esch-Scham*, een naam waarmede tegelijk geheel Syrië wordt aangeduid. Maar wil de Arabier in zijn dichtelijke taal uitdrukken, wat Damascus voor hem is, dan spreekt hij van »het paradijs», »de moederkus op de wang der aarde», »de met pauwenvederen getooid». Want de Mahomedanen tellen Damascus onder de vier paradijzen. Intusschen valt het niet te loochenen, dat zij daarbij hun phantasie ruim spel laten. Het oordeel van een zeer bevoegd Europeesch reiziger luidt vrij wat minder gunstig. »De stad is omgeven door vervallen vestingwerken, die hier en daar door vooruitspringende torens worden afgebroken. Het uiterlijk aanzien is daardoor zeer schilderachtig, doch het inwendige is daarmede volstrekt niet in overeenstemming. Want zelfs in de aanzienlijkste straten, gaat echt Oostersche slordigheid en onreinheid aan een diep verval gepaard. De huizen schijnen als door een gril neêrgegooid te zijn, zoo kronkelen zich de straten en stegen, zonder eenige regelmaat, door elkander heen. Nergens heeft men de kunst te hulp roepen, om ook maar de geringste versiering aan het uiterlijke der huizen aan te brengen en slechts bij uitzondering komt een van traliwerk voorzien venster aan de straat uit. Aldaar vindt men zich door steile, blinde muren omringd. ²

Onder de historische gebouwen der stad moet allereerst genoemd worden de hoofdmoskee, de voormalige St. Johanneskerk, de grootste moskee der geheele Mahomedaansche wereld. Merkwaardig zijn verder de talrijke bazars, die, ofschoon ze in hoofdzaak overeenkomen met die van alle Oostersche steden, alle anderen achter zich laten ten opzichte van uitgebreidheid en rijkdom. En inzonderheid groot is de verscheidenheid van Oostersche fabrikaten, die hier door alle volken van het morgenland worden saamgebracht.

Damascus is ontegenzeggelijk de schitterendste stad van het binnenland van Syrië. Ten N. hiervan liggen *Homs*, *Hamah* en *Haleb* of

1. Dr. Hans Prutz, *Ans Phönizien*. Geographische Skizzen und historische Studien. Leipzig. 1876. 8o. Gérard de Rialle, *L'Anti-Libanon*. Paris. 1868. 8o.

Burton en Drake, *Unexplored Syria*. London. 1872. 8o. 2 Bnd.

2. Julius Seiff. *Reisen*. S. 183.

Aleppo. De eerstgenoemde stad heeft eene bevolking van ongeveer 20000 inwoners en ligt op drie kwartier afstand der *Nahr el Asy*, in een vruchtbare, zacht golvende vlakte. *Hamah* telt waarschijnlijk ruim 40000 inwoners, waaronder slechts 2000 christenen en eenige weinige joden. Zeer belangwekkend is het nabijgelegen *Alah*. Deze hoogvlakte, door Burton en Drake onderzocht, strekt zich ten O. van het dal van den Orontes uit en is rijk aan ruïnen en praalgraven. Vele vervallen plaatsen worden in de laatste jaren weder opgebouwd en hier en daar verheffen zich kleine, vierkante forten. Behalve door de bovengenoemde reizigers, is deze vlakte nog door geen Europeaan betreden. Volgens de Arabieren, zou men in dit gebied, dat op onze landkaarten is aangegeven als de »Groote Syrische woestijn,” niet minder dan 365 bouwvallen van steden vinden. De meest belangrijke stad, tevens een der grootste en schoonste steden van Syrië, is Haleb, met 120000 inwoners, die in handel en nijverheid hun middelen van bestaan vinden.

Ten O. en Z.O. van Damascus, strekt zich een groot vulkanisch plateau uit, bezaaid met een menigte kraters, die schijnbaar zonder eenige regemaat over de vlakte verstrooid liggen. Bij een meer nauwkeurig onderzoek echter blijkt het, dat men deze kraters tot drie verschillen reeksen brengen kan. De Oostelijkste wordt aangeduid onder den naam van *Tulul el Safa* ¹; de Westelijkste, eene lava-plateau heet *El Ledscha* en ligt ten Z. van Damascus. Hierbij sluit zich, in het Z.O., het eveneens vulkanische *Hauran-gebergte* aan, welks hoogste top, de *Dscheineh*, een hoogte bereikt van 1842 M. boven den spiegel der zee. ²

De bewoners van dit gebied zijn Arabische nomaden, die zich in het minst niet bekreunen om de souvereiniteitsrechten van de Porte; in den *Hauran* wonen Droezen en verder vindt men er nog een bevolking, die vaste woonplaatsen, doch volstrekt geen begrip van grondeigendom heeft. ³ Ook de positie, die de vrouw inneemt, wijst op een zeer lagen trap van ontwikkeling.

Slaan we thans het oog op de Zuidelijke helling van het Syrisch kalk-plateau. Daar ligt het kleine landschap Palestina, Kanaän of het beloofde land, dat altijd zijn hooge belangrijkheid behoudt als het tooneel der geschiedenis van dat volk, dat zich zelve het »uitverkoren volk” noemde, en als de bakermat van die verheven godsdienst, die zijn licht over een groot deel der aarde verspreidt.

1. Burton en Drake. *Unexplored Syria*.

2. Dr. Wetzstein. *Reisebericht über Hauran und die Trachonen*. Berlin. 1860.

3. Auguste Choisy. *L'Asie mineure et les Turcs en 1875. Souvenirs de voyage*. Paris 1876. 80 S. 318.

De geographische gesteldheid van het land is ons reeds eenigermate bekend. Bij een vlak kustgebied sluit zich het West-Jordaansche plateau aan. De kust is arm aan havens, woest en verlaten. Eenmaal bloeiden hier de steden der Philistijnen, waarvan de herinnering nog bewaard wordt door de vlakke van *Sephela*, tusschen *Ghazze* (*Gaza*) en *Jafa* (*Joppe*); tegenwoordig zijn deze twee steden, te zamen met *Askulan* (*Ascalon*), de eenige noemenswaardige plaatsen dezer kust, die tot aan het voorgebergte *Karmel*, zich in een bijna rechte lijn uitstrekt. Ten Z. van dit voorgebergte ligt de stad *Akka* of *St. Jean d'Acre*, aan de gelijknamige golf, ten N. ligt *Kai-pha*, met ongeveer 7000 inwoners.

De tafellanden, die tusschen den *Karmel* en den *Litany*, den betrekkelijk smallen kustzoom begrenzen, zijn het oude *Galilea*, en ten Z. daarvan *Samaria* en *Judea*, welk laatste landschap in de Arabische woestijn overgaat.

De geologische gesteldheid van Palestina herinnert wel eenigermate aan het Jura-gebergte, maar toch heeft Dr. Oscar Fraas aangetoond, dat het niet aangaat van een Jura van Palestina te spreken, daar de bodem bestaat uit krijtlagen, met hippuriet- en dergelijke gesteenten. ¹

Beschouwen we de afzonderlijke landschappen, dan zien we in *Galilea* een heuvelachtig land, 600 tot 1000 M. hoog. Naar het oosten daalt het steil af naar de Jordaan en het meer van *Genezareth*, naar het Zuiden, naar de vruchtbare vlakke van *Jisreël* of *Esdrelon*, een voormaligen meerbodem. *Galilea* is rijk aan schoone, vruchtbare dalen, die een weelderigen landbouw toelaten, aan trotsche bergen en dichte wouden en aan de Noordzijde wordt het afgesloten door den *Grooten Hermon*. De belangrijkste stad van dit gebied is *En Nasirah*, het oude *Nazareth*. Zij ligt 600 M. boven den zeespiegel en telt 7000 inwoners; geen plaats van het land heeft zoo veel vernieuwing en uitbreiding ondergaan als deze. ²

In het Zuiden wordt de vlakke van *Esdrelon* begrensd door het hoogland van *Samaria*; ook hier weder treffen we goed besproeide, vruchtbare en rijk bebouwde dalen aan. De voormalige stad *Samaria*, die haar naam gegeven heeft aan het geheele landschap, vinden we tegenwoordig terug in het smerige dorp *Sebastieh*, dat slechts uit enkele armelijke, leemen hutten bestaat. Niet ver van daar vinden we het oude *Sichem*, thans de bloeiende stad *Nabulus*. Deze stad, die zich verheft, te midden van een goed besproeid dal, rijk aan moerbeien-, olijf-, amandel- en vijgenboomen, dankt haar bloei aan haar ligging aan den handelsweg van *Damascus* naar de kust. Onder hare 12000 inwoners, komen nog 200 Samaritanen voor en zelfs dat getal gaat nog steeds achteruit. In de nabijheid van deze stad verheffen zich, tegenover elkander, de beide rotsgebergten van *Ebal* en *Gazim*, 1000 en 960 M. hoog.

1. Dr. Fraas *Aus dem Orient*. Stuttgart, 1868. 8o.

2. Sepp, *Reisebriefe aus der Levante*, in der *Allgem. Ztg.* vom 30 October 1874.

Het Zuidelijkste landschap eindelijk, Judea, wordt grootendeels ingenomen door golvende bergruggen, zonder bosschen en vrij onvruchtbaar.

Op de hoogvlakte, die zich 800 M. boven den spiegel der Middellandsche zee verheft en die van drie zijden steil afdaalt en alleen in het Noorden met het groote plateau van Judea samenhangt, ligt *Jerusalem*. Deze stad staat in grootte en volkrijkheid beneden vele andere plaatsen in Aziatisch Turkije en wordt door menige stad van den derden of vierden rang in Duitschland of Nederland overtroffen. En toch is er geen stad, die voor het Oosten en Westen beiden zoo hooge belangrijkheid heeft, die in die mate met een waas van heiligheid bekleed is. Want niet alleen Christenen en Joden zien met eerbied naar hare oude muren op; ook voor den Muzelman is *El Kuds*, »de heilige». De Jood wijst op *Moria*, het tooneel van Abrahams offerhande en op den heuveltop, die eeuwen lang gekroond was met de woning van Jehovah. De Christen knielt met heiligen eerbied neder op de plaatsen, waar zijn Heiland werd gekruisigd, begraven en waar hij uit het graf verrees, om daarna den bergtop te bestijgen, die van zijn verheerlijking en hemelvaart getuige was. En de Muzelman wijst ons den rotstop, van waaruit de profeet, op zijn edel ros Korak, den tocht door alle hemelen ondernam en stelt de heiligheid van deze plaats slechts weinig bij die van den Kaäba achter.

Niemand heeft op aangrijpender wijze den aanblik dezer stad beschreven als Chateaubriand. »Midden in een trotsche bergketen,» aldus spreekt hij, »ligt een woeste vallei, aan alle zijden omgeven door steile, gele bergtoppen. Deze openen zich alleen naar het oosten, om een blik te gunnen op het diep liggend waterbekken van de Doode Zee en de Arabische bergen. Midden in dit steenen landschap, op een oneffen terrein, omgeven door een muur, die eenmaal met sterke torens prijkte, doch voor de slagen des vijands en den tand des tijds bezweken is, ontwaart men grootsche puinhoopen, waartusschen verstrooide cypressen, aloë's en nagelstruiken en eenige Arabische hutten, die er in de verte als wit gepleisterde praalgraven uitzien; dat is het hedendaagsche Jerusalem. Bij den eersten aanblik van dat verlaten oord krimpt het hart van weedom ineen, maar langzamerhand, terwijl men voortgaat in deze uitgestrekte eenzaamheid, maakt dat gevoel plaats voor een heilige vreeze, die echter de ziel niet nederbuigt, maar veeleer moed geeft en den geest verheft; tal van buitengewone tafreelen herinneren er aan, dat men een bodem betreedt, die van duizenden wonderen getuige was. Hier ziet men alle beelden der Heilige Schrift als in levenden lijve voor zich: de zengende zon, den trotschen adelaar, den fieren ceder, den onvruchtbaren vijgenboom. Iedere naam verbergt een geheimenis, iedere grot verklaart de toekomst, van iederen bergtop weergalmen de zangen van een profeet. De uitgedroogde beek, de gespleten rotten, de half verwoeste graven bezegelen als getuigen deze wonderen. En intusschen heerscht te midden van deze woestijn een onafgebroken, doodsche rust en stilte. 't Is als waagde zij het niet de stilte te verbreken, sedert de stem van den Eeuwige hier vernomen werd

In den laatsten tijd is men begonnen onder de puinhoopen der eeuwen, verschillende bijbelsche plaatsen vast te stellen en de identiteit van anderen te toetsen en vooral was men in Jerusalem en haren omtrek werkzaam.

Veel hebben we in dat opzicht te danken aan den Zwitser Titus Tobler, aan den Duitschen hoogleeraar Sepp en in de laatste jaren aan de Engelschen, die een vereeniging in het leven riepen, met het doel in Palestina nasporingen te doen (Palestine Exploration Fund) ¹.

Het hedendaagsch Jerusalem telt omstreeks 28000 inwoners, waaronder 10000 Joden en 5000 Christenen. De belangrijkste tak van industrie is de zijde-fabricage en de vervaardiging van zoogenaamde Jerusalemsche artikelen, crusifixen, rozenkransen enz. Deze voorwerpen uit parlemoer en olijfhout vervaardigd, worden verkocht aan de pelgrims, die jaarlijks, ten getale van 6 à 7000, de heilige stad bezoeken. Uitgevoerd worden verder olijfolie en granen.

De veeteelt, die in de omstreken der stad zeer druk wordt uitgeoefend, houdt zich bezig met paarden, kameelen, ezels, muil dieren, schapen en geiten; runderen komen slechts weinig voor. Om de stad van water te voorzien, liet de gouverneur Izzet Pacha den vijver van Salomon en de oude waterleiding herstellen. Jerusalem is met Europa verbonden door middel van twee telegraaflijnen, over Baireuth en Alexandrië ².

Nog twee andere gedenkwaardige plaatsen in het heilige land noemen we: *Bethlehem* thans *Beit-Lahm*, de geboorteplaats van Christus ³ en *El-Chalil*, het oude *Hebron*, met 10000 inwoners.

De beschreven plateaulanden worden aan de Oostzijde begrensd door de diepe kloof van het Jordaandal, de *Chor*, die aan Palestina zijn eigendommelijken stempel geeft.

De *Jordaan* ontspringt op den *Dschebel-esch-Scheich* uit drie bronnen, van welke de *Nahr-Hasbani* de meest beduidende is. Deze stroom vloeit in een richting van Noord naar Zuid, naar het kleine, modderachtige meer *El-Huleh*, dat in den Bijbel den naam draagt van *Merom* en dat door

1. De uitkomsten, door deze vereeniging verkregen, zijn neêrgelegd in de Quarterly statements of the Palestine Exploration Fund. Belangrijk voor de topografie van Jerusalem zijn de volgende werken: The recovery of Jerusalem. A narrative of exploration and discovery in the city and the holy land. By Capt. Wilson, Warren etc. London. 1871. 8o.

Our work in Palestine, being an account of the different expeditions sent out to the holy land by the committee of the Palestine exploration Fund. London. 1873. 8o.

Charles Warren. Underground Jerusalem: an account of some of the principal difficulties encountered in its exploration and the results obtained. With a narrative of an expedition through the Jordan-valley and a visit to the Samaritans. London. 1877. 8o.

2. Zie over Jeruzalem; Sepp. Jerusalem und das heilige Land. Schaffhausen. 1872. 8o. 2 Bnd. 2e Aufl. Dr. Ph. Wolff. Jerusalem. Nach eigene Anschauung und den neuesten Forschungen geschildert. Leipzig. 1872. 8o. 3e Aufl.

Titus Tobler. Grundriss von Jerusalem. St. Gallen. 1853. 8o. 2e Aufl.

Baedeker-Socin. Syrie und Palestina. Leipzig. 1875. 8o. S. 149.

Karl Zimmermann. Karten und Pläne zur Topographie des alten Jerusalem. Mit eine Begleitschrift. Basel. 1876. 8o.

3. T. Tobler. Bethlehem in Palestina. St. Gallen. 1849. 8o.

weelderig vruchtbare landouwen omgeven is. Aan de Zuidzijde wordt dit meer begrensd door een hoog gelegen, golvende en voor het meerendeel onbebouwde vlakte. Door een inzinking zet de Jordaan zijn loop voort en bereikt, 15 km. verder, het *meer van Tiberias*. Het verschil in hoogte der beide meren bedraagt niet minder dan 230 M. en daar het laatste reeds 193 M. beneden den spiegel der Middellandsche Zee gelegen is, begint dus reeds, voordat de rivier dit meer bereikt heeft, die diepe insnijding, die aan het land zijn karakter geeft.

Het meer van Tiberias, dat ook den naam draagt van het *Galileesche Meer*, het *meer van Genezareth* en *Bali Tabaryeh* is een klein, vischrijk waterbekken, aan alle zijden omgeven door schoone bergen en heuvels, die in het voorjaar in de volle pracht van een Oosterschen plantengroei schitteren — later daarentegen in een verschroeide woestijn veranderen. Aan de Westzijde strekt zich de hier boven genoemde vlakte van Genezareth uit. Deze vlakte, waarop de ruïnes van *Kapernaüm* en het ongezonde vlek *Tabaryeh (Tiberias)* gevonden worden, draagt tegenwoordig den naam van *El Ghuweir*.

Twee of drie uren gaans beneden het laatstgenoemde meer, verheft zich het gebergte van *Ajlun*, dat verder den Westelijken rand van den Ghor vormt. Tusschen het meer van Tiberias en Sakut maakt de Jordaan eenige groote bochten en doorloopt een weelderig vruchtbaar landschap. Maar meer naar het Zuiden neemt de vlakte een geheel ander karakter aan; daar vormt zij een dorre, uitgedroogde woestijn, waartusschen alleen twee groene strepen de oevers der rivier vormen. Evenzoo zijn de talrijke kleine stroomen, die door deze woestijn naar de rivier toevloeien door smalle vruchtbare oevers omgeven. En de bergen, die de inzinking begrenzen, worden, naarmate zij de Doode Zee naderen, steeds hoger en krijgen meer en meer een dreigender, schrikwekkender aanblik. Ten N. van Jericho treden de bergen terug, zoodat deze stad in een dal ligt, dat een breedte heeft van 15 tot 20 km. En die zelfde breedte heeft de vlakte, waarin de Doode Zee ligt.

Het *Bahr-Loet* of de *Doode Zee*, die op een afstand van 100 km. van het meer van Tiberias verwijderd is, komt in oppervlakte nagenoeg overeen met het meer van Genève in Zwitserland. Het ligt 394 M. beneden den spiegel der Middellandsche zee en heeft op sommige plaatsen een diepte van 400 M., zoodat de bodem der kloof, waarvan het laagste gedeelte door de wateren der Doode Zee wordt ingenomen, tot 794 M. beneden de Zee afdaalt. En in weêrwil van de groote hoeveelheden water, die door tal van stroomen en stroompjes aanhoudend worden aangevoerd, schijnt toch de waterspiegel elk jaar te dalen.

Men heeft uitgerekend, dat de Jordaan dagelijks 6000000 tonnen water in de Doode Zee voert. Deze verbazende watermassa moet dus dagelijks verdampen, daar een onderaardsch afvoerkanaal, bij de lage ligging der zee, eene onmogelijkheid is. Doch de drooge, heete lucht, die deze geheel eenige inzinking vult, kan een ontzettende watermassa in zich opnemen. En waar aldus het water verdampt, is hiervan een gevolg een buitengemeen sterk zoutgehalte van het teruggebleven water, dat nog grooter wordt door smelting der zouthoudende mergellagen, die langs den

oever gevonden worden. Het water bevat gemiddeld 25% vaste stoffen, waarvan bijna de helft keukenzout (chloor-natrium). Verder komt er veel chloor-magnesium in voor, dat het water een bitteren, onaangename smaak geeft en chloor-calcium, waardoor het traagvloeiend en vetzig is. Nog een menigte andere stoffen zijn opgelost in dit water, dat zijn kookpunt heeft op 84° R. Het zout van de Dooide Zee en uit de mergellagen, langs zijn oevers, wordt ijverig verzameld en naar Jerusalem gebracht. Op den bodem der zee zou veel asphalt gevonden worden en dit zou alleen bij aardbevingen of hevige stormen, naar de oppervlakte worden gebracht.

Meenden velen tot dusver, dat de Dooide Zee te midden van een vulcanisch gebied lag, Fraas heeft aangetoond, dat deze meening een dwaling is. Nergens kon hij het geringste spoor van vulcaniciteit ontdekken; geen enkele verstoring, geen breuk in de omliggende lagen, want de zwavel, die door de meeste reizigers vermeld wordt, wordt door de rivier van uit hogere streken aangevoerd.

Met uitzondering van den sidderaal, wordt in de Dooide Zee geen enkele visch gevonden, maar dat geen levend wezen op zijn oevers bestaan, geen vogel over zijn waterspiegel vliegen kan, zonder den dood te vinden, is een fabel.

Ten Z. van de Dooide Zee verheft zich een hooge rug van zandsteen — *Dschebel-Udum* — en daarop ligt het zoutmoeras *Es-Sebkah*, dat aan twee riviertjes, de *Wadi ed Dscheib* en de groote *Wadi es Safieh*, haar aanzijn geeft. Voorbij dit moeras bereikt men de grenzen van het oude land der Edomiten. Men bevindt zich in *Moab*, het Oost-Jordaansche tafelland. ¹

Het Oostelijk gebied van den Jordaan, dat door de aanwezigheid van roofzuchtige bedouinen, bijna ontoegankelijk gemaakt wordt, heet *Peraea*, dat is: het land aan de overzijde. Het bestaat uit twee hoogvlakten, een Noordelijke en een Zuidelijke, die gescheiden worden door het gebergte *Gilead* en aan de Oostzijde onmerkbaar overgaan in de Syrisch-Arabische woestijn. Tot voor korten tijd, was dit oude land der Moabieten in waarheid *terra incognita* en eerst in de latere jaren werden Europeesche reizigers, door de talrijke ruïnes en gedenkteeken, die het in zijn binnenste verbergt, er toe verlekt, om hierin binnen te dringen. ² Vooral de Engelsche reizigers G. H. Palmer en Dr. H. B. Tristram deden over deze streken veel licht opgaan. ³

Van den Westelijken oever van de Dooide Zee gezien, heeft Moab het voorkomen van een groote bergketen, doch in werkelijkheid vormt deze alleen den rand van een groot tafelland, dat zich van 760 tot 914 M. bo-

1. Baedeker-Socin. Syrien und Palestina, S. 281—282.

Fraas. Das tote Meer. Stuttgart. 1867. 8o.

2. Die neuen Forschungen in Moabitenland. Ausland. 1874. No. 47. S 922—927.

3. Dr. H. B. Tristram. The land of Moab. Travels and discoveries on the eastside of the D Sea and the Jordan. London. 1873. 8o.

ven den spiegel der Middellandsche-, 1220 M. boven dien van de Doode Zee verheft. Dit bergland is doorsneden door diepe dalen, die met steile wanden afdalen. Aan de Oostzijde wordt de grens tusschen Moab en Arabië gevormd door een woest kalksteen-gebergte.

Eenmaal was Moab een sterk bevolkt land; overal ontdekt het oog in puin gestorte dorpen en vervallen muren, die vroeger weelderige koornvelden en bloeiende luthoven insloten; alles legt getuigenis af van de groote welvaart, die eenmaal in deze streken heerschte. En hoe vervallen en slecht bebouwd het land ook wezen moge, toch is het nog rijk en vruchtbaar en overal ziet men golvende graanvelden.

Op deze vlakte verheffen zich een aantal heuvels, die nog heden ten dage bekend zijn onder hun Moabitischen naam »harith» en bijna allen dragen ruïnen van voormalige steden en dorpen. De wateraderen, die allen van het Oosten naar het Westen stroomen, vloeien aanvankelijk door nauw merkbare voren, die langzamerhand in diepte toenemen, tot zij zich eindelijk in de Doode Zee uitstorten. De belangrijkste dier wadi's zijn de *Wadi Kerak*, de *Modscheb*, die door het *Arnon-dal* vloeit en de *Zerka-Maïn*.

Zooals te denken is, kenmerkt zich het klimaat van Moab door groote veranderlijkheid; op de hoogvlakte daalt de thermometer 's nachts somtijds tot 4° R. beneden nul, terwijl zij aan den oever van het meer niet zelden te middernacht 19° boven het nulpunt stijgt. Wat den plantengroei aangaat, ieder die uit het West-Jordaansche komt is verrast hier ruischende beken en schoone wouden aan te treffen. Wat evenwel de laatsten aangaat, ze komen in geen vergelijking met onze Noordsche bosschen; zij bestaan uit »batm» en »ballud», welke laatste boomsoort den zoogenaamden galappel levert. Niet alleen bereiken deze boomen geen belangrijke hoogte, maar bovendien staan zij zoover van elkander, dat er geen sprake is van een dichte schaduw. Eindelijk beslaan zij een zeer kleine oppervlakte, in den regel toch doorloopt men ze in tien minuten. ¹

Daar Palestina tegenwoordig ook het ongeluk heeft een provincie van het Turksche Rijk te zijn, zoo volgt hieruit, dat het land zeer sterk achteruit gegaan is en in diep verval verkeert. Zwaar drukt de hand der Turken op de arme bevolking, wier zielental 600000 niet te boven gaat.

Deze bevolking is samengesteld uit twee bestanddeelen, vooreerst *Bedouinen*, d. z. Arabische nomaden en ten tweede *Felluhs*, d. z. landbouwers, die vaste woonplaatsen hebben aangenomen en wier levenswijze de ellendigste is, die zich denken laat. Zonder eenigen invloed, zonder ergens recht te kunnen verkrijgen, zijn ze als met gebonden handen overgeleverd aan de willekeur van gewetenlooze ambtenaren, wier bemoeiingen zich alleen bepalen tot het innen der belastingen. Daarbij staan zij nog bloot aan de kwellingen van hebzuchtige scheiks. En wegens hunne onderdanigheid aan

1. Globus, XXI. Bd. S. 303.

de regeering, zijn zij gehaat bij hun nomadische landgenooten, die hun bezittingen en hun leven voortdurend bedreigen.

De Fellahs bewonen kleine, armelijke, leemen hutten en deelen de beperkte ruimte zeer broederlijk met hun veestapel, die echter meestal slechts een zeer beperkte ruimte noodig heeft. Zij spreken de Arabische taal en belijden den Islam. Men vindt onder hen slechts enkele christenen, in het geheel geen joden.¹

Sedert eenige jaren hebben een handvol Duitsche dweepers, meest Wurtemburgers in eenige plaatsen van Palestina, zooals Kaïpha, Jaffa, Sarona en Jerusalem, zoogenaamde tempelgemeenten gesticht. Niet zonder overdrijving spreekt men over een Duitsche kolonisatie in Palestina, want alles meegerekend, bedraagt het totaal aantal der tempelkolonisten niet meer dan 750 zielen.²

ARABIE.

Het Arabisch schiereiland behoort tot de minst bekende deelen van den aardbol. De groote, witte plekken, die we op de kaart van dit land aantreffen, wijzen terstond op het gebrekkige van onze kennis aangaande deze bakermat van den Islam. Slechts bij hooge uitzondering heeft de voet van een Europeaan het gloeiend heete woestijnzand van Arabië betreden en bijna de helft van dit kolossaal gebied is nog geheel onbezocht.

Intusschen weten we, dat zijn geheele natuur, zoowel wat zijn fauna en flora aangaat, als ten opzichte van zijne ethnographische en historische toestanden overeenstemt met die van het naburig Afrika, waarvan het alleen door den smallen zeearm der Roode Zee gescheiden is. Ja uit een geographisch oogpunt, behoort dit land beslist tot laatstgenoemd werelddeel. Het waterbekken van de Roode Zee heeft vermoedelijk eerst sedert korten tijd — kort in geologischen zin — gescheiden, wat oorspronkelijk vereenigd was. Van het gebied van den Libanon zoowel als van Mesopotamië is het gescheiden door de Syrische woestijn.

De meeste reizen, die in Arabië ondernomen zijn, bepalen zich tot den smallen kustzoom langs de Roode Zee, die dan ook betrekkelijk vrij goed bekend is, beter althans dan het binnenland, dat over zijn grootste breedte, door den kreefskeerkring doorsneden wordt. De ouden verdeelden

1. Paul Langerhaus. Ueber die heutigen Bewohner des heiligen Landes. Archiv für Anthropologie. VI. Bd., S. 201 en 202.

2. Chr. Hoffmann. Occident und Orient. Eine cultur-geschichtliche Betrachtung vom Standpunkte der Tempelgemeinden in Palestina. Stuttgart. 1875. 8o.

Arabië in drie groote deelen: *Arabia Petrea*, *Arabia deserta* en *Arabia felix*. De tegenwoordige indeeling is nog onzeker. Vrij algemeen echter worden de volgende deelen aangenomen: *Yemen*, in het Z.-W.; *Hadramaut*, langs de Zuidkust *El Hassa*, *Lahsa* of *El Ahsa*, langs de Perzische golf; *Nedsched*, in het binnenland; *El Hedschas*, het Noordelijk deel der Westkust en *Bahr el Tur Sinaï* of *El Hadschar*, het schiereiland van den Sinaï. Maar behalve dezen worden nog een aantal andere namen opgegeven, die betrekking hebben op grootere of kleinere landstreken.

Ten Z. van Palestina strekt zich dat gedeelte van Arabië uit, dat als het ware een land op zich zelf vormt. Het is het driehoekige *schiereiland van den Sinaï*, aan twee zijden begrensd door de *golven van Suez* en van *Akaba*. Naar de voormalige handelstad *Petra*, heette het ook wel *Peträisch Arabië*, en de ongelukkige gewoonte, om aardrijkskundige namen te vertalen, ook hier in toepassing brengende, werd hieruit de naam *Rotsachtig* of *Steenachtig Arabië* gefabriceerd.

Het geheele schiereiland wordt ingenomen door een plateau van kalksteen, door woeste kloven doorsneden. In het Noorden draagt dit den naam van *el Tih*; in het Z. gaat het over in het Alpengebergte van den Sinaï.

Het schiereiland staat onder Egyptische heerschappij, daar de grens tusschen het Egyptisch en Turksch gebied gevormd wordt door een rechte lijn, getrokken van *El-Arisch*, aan de Middellandsche Zee, naar *Akaba*, aan de gelijknamige golf. Het heeft een oppervlakte van 25000 □ km. en wordt door hoogstens 4000 nomadische Bedouïnen bewoond, die er te nauwnood het noodige voedsel vinden.

Voor al door zijn naakte rotsen is de natuur van het schiereiland van den Sinaï grootsch en biedt een geheel eigenaardige schoonheid aan. Want daar geenerlei plantengroei de sterk gescheurde randen der bergen afrondt en hun vormen verbergt, valt van elke rots de vorm en kleur zoo duidelijk mogelijk in het oog. In eenige kloven vertoonen de steile hellingen der bergen de schitterendste kleuren, wat een onbeschrijflijken indruk te weeg brengt. En die indruk wordt nog verhoogd door de groote helderheid der lucht en den verblindenden glans der zon, want terwijl het eene gedeelte van het gebergte schittert in een hel rooden of gouden glans, duikt een ander gedeelte in de diepste schaduw weg. Dan eens is het alsof een op eenigen afstand gelegen bergtop met het blauw des hemels samensmelt, dan weder treedt een andere in purpen of violetten kleur te voorschijn. Ja, dit woeste landschap wordt als het ware bezielde door die talloos vele kleurschakeeringen en somtijds schijnt het als waren de berghellingen met bosschen en wijngaarden, de toppen met eeuwige sneeuw bedekt. 't Is als wilde de natuur bewijzen, dat zij schoon is, zelfs daar waar zij geheel woest en dor is.

In dit landschap verheft zich de Sinaï, op welks top Mozes voor omstreeks 9500 jaren de wet der tien geboden ontving. In Europa kent iedereen den naam van dezen berg; des te meer staat de Europeaan verbaasd, wanneer hij bemerkt, dat hij ter plaatse zelve, te eenenmale onbekend is. De Bedouïn, wien men naar den berg Sinaï vraagt, schudt ongeloovig het hoofd; wel kent hij den *Dschebel Musa*, d. i. Mozesberg,

op welks top men een kapel heeft gebouwd voor Mozes en een moskee voor Mahomed. Doch dat dit de berg der wetgeving wezen zou, is geheel onzeker, zelfs niet waarschijnlijk. Deskundigen zijn veeleer geneigd de twee dagreizen Noordelijker gelegen *Dschebel Serbal* (2144 M.) als zoodanig te beschouwen, terwijl Ch. Beke staande houdt, dat men hem terugvindt in den 1520 M. hoogen *Barghir* of *Dschebel-e-Nuhr*, d. i. berg des lichts.

Ten Z. van den *Dschebel-Musa* vertoont zich een geheele reeks van bergtoppen. Velen daarvan, zooals de *Dschebel-Catherin* (2760 M.), de *Umschomer* (2130 M.) en de *Dschebel Gosch* (2950 M.), overtreffen hem in hoogte. Nog nimmer werden deze bergen door een Europeaan betreden. Nagenoeg het geheele schiereiland van den Sinaï is voor ons *terra incognita* en zal dat waarschijnlijk wel lang blijven. Slechts enkele deelen maken daarop een uitzondering, zooals de *Wadi Megara*, het oude wijn-district der Egyptenaren, dat de nog heden in het Oosten zoo gezochte turkoois levert, de *Wadi Mokatteb* en de oase van den *Wadi Feiran*, »de parel van Arabië,” de *Wady el Schech*, die naar het oudste klooster der Christenheid, het Katharinen-klooster, aan den *Dschebel-Musa* geleidt in twee dwarsdalen, waarvan het eene den weg vormt naar *el Tor*, het andere naar *Akaba* aan de Rode Zee.¹

Dit woest Sinaïtisch bergdistrict wordt bewoond door *Towarah-Arabieren*. In Europa heerschen ten opzichte van de nomadische levenswijze der Arabieren geheel verkeerde begrippen. Gewoonlijk toch meent men, dat zij met hunne tenten onophoudelijk van het eene punt naar het andere trekken, doch in de werkelijkheid is er geen volk, dat minder verhuist en meer aan zijn woonplaats gehecht is dan juist de Arabieren. Het Arabisch is dan ook de eenige taal, die een juiste uitdrukking heeft voor het Engelsche woord »home”, dat zij wedergeeft door »watan”. Zij hebben een zomer- en een winterlegerplaats en behoudens deze uitzondering, veranderen zij slechts zelden van verblijfplaats. En zijn zij op reis, dan maken zij nooit gebruik van hun tenten, maar hullen zich in hun mantel en slapen onder den blooten hemel. Hun legerplaatsen hebben veel overeenkomst met die van de Zigeuners, doch de inwoners zijn woester en hebben tevens een schilderachtiger voorkomen. De vrouwen, in donker blauwe mantels gekleed, koren malende in zeer primitieve handmolens of linnen wevende voor de tenten, kinderen, die in volmaakte harmonie met honden en geiten spelen, leëglopende mannen, die den tijd verdrijven met rooken en koffie drinken, dat alles te zamen biedt een even bont als schilderachtig tooneel aan.

Een ander dwaalbegrip is het, dat alle Arabieren geboren roovers en moordenaars zijn. Wel echter is het waar, dat hun begrippen omtrent eigendom niet overeenstemmen met de onzen, ingeval een vreemde of vijandelijke stam in hun grondgebied binnendringt. Toch tegenover elkan- der en tegenover diegenen, die zij in hun vriendschap opgenomen hebben, zijn zij onkreukbaar trouw en eerlijk. En zeker is het, dat moord in de woestijn veel zeldzamer voorkomt dan in beschaafde staten, wat

1. O. Fraas, Der Berg Sinaï, Ausland, 1873. No. 47. S. 921. No. 48. S. 949.

Id. Am Musa oder die Mosesquellen der Sinai-halbinsel, Ausland, 1866. No. 35 S. 821.

Id. Aus dem Orient Stuttgart, 1868. 80.

vooral aan de gewoonte der bloedwraak moet worden toegeschreven. Zoo-
wel de gesteldheid van het land als hun levenswijze doen een zeker ver-
band ontstaan tusschen de leden van een zelfden stam en een zekere sym-
pathie tusschen alle rasgenooten; een andere band echter bestaat er niet.
Er is evenmin sprake van eenig sociaal als van eenig staatkundig verband.
Er kunnen echter omstandigheden voorkomen, waarin gemeenschappelijk
handelen, anderen, waarbij het optreden van een scheidsrechter wensche-
lijk is, hierin wordt voorzien door de scheiks of agyds. Doch het ge-
zag der hoofden eindigt, zoodra de omstandigheden het niet meer nood-
dig maken het te erkennen, want dan is de Arabier alleen zijn eigen
meester en erkent niemand boven zich. Daar waar, zooals in het schier-
eiland van den Sinaï, de invloed der Europeanen doorgedrongen is, zijn
deze toestanden eenigszins anders geworden.

Een vergelijking tusschen de Bedouïnen en de meer beschaafde bewo-
ners der steden en dorpen valt ontegenzeggelijk in het voordeel van eerst-
genoemden uit. Hun eenvoudige voeding en de reine, onbedorven lucht,
die zij inademen, maken hen gezond naar lichaam en ziel. Zij zijn vroolijk
en houden van scherts en zonder zich te beklagen over hun lot, verdragen
zij de grootste ontberingen. Hun manieren zijn van nature aangenaam
en fijn, zoolang er geen twisten onder hen uitbreken, doch is dit het
geval, dan geven zij in woordenrijkheid den best bespraakten van het be-
schaafd Europa niets toe. In den handel maakt de Arabier volstrekt geen
bezwaar te liegen en te bedriegen, zooveel hij kan, doch is de koop een-
maal gesloten, dan is zijn eenmaal gegeven woord hem heilig. Overigens
zijn diefstal en bedrog onbekende zaken. Zooals in de meeste Oostersche
landen betoonen de kinderen, zoolang ze niet volwassen zijn, hun ouders
den 'grootsten eerbied. Maar zoodra de jonge Bedouïn oud en krachtig
genoeg is, om zelf den strijd voor het bestaan te voeren, rekent hij zich
van zijn kinderplicht geheel ontslagen, bekommert zich uiterst weinig om
zijn vader en beschouwt hem in alle opzichten als zijns gelijke.

Zooals van zelve spreekt hebben de mannen de zorg voor de voe-
ding van den stam, maar dien plicht zouden zij niet kunnen volvoeren, zoo
zij niet geholpen werden door de kameelen. Een belangrijke tak van be-
staan is het vervoer van reizigers, pelgrims en bagaadje naar het klooster,
doch dit komt alleen ten goede aan enkele weinige stammen, die zich
»ghufara», d. i. »beschermers» noemen. Verder drijven zij handel en inzonder-
heid — zij het ook niet op groote schaal — transitohandel tusschen Suez
en Kaïro. Hun uitvoerartikelen bestaan vooral in steenkolen en gummi ara-
bicum, terwijl ze daarvoor koren en tabak inkoopen. Enkele stammen,
die vruchtbaarder districten bewonen, zooals *Feiran*, hebben eenig grond-
bezit en verbouwen wat tabak, die zij aan de naburige stammen verkoo-
pen. In die streken zijn de vruchten van den dadelpalm een belangrijk
voedingsmiddel. Die stammen, die schapen en geiten bezitten, gebruiken
het haar of de wol en de melk van deze dieren, doch slachten doen zij
ze niet, tenzij bij offeranden. Nog een handelsartikel is het manna, een
kleverige, suikerachtige zelfstandigheid, die uitgezweet wordt door den
tamariskenboom. Gedurende ongeveer twee maanden vloeit het uit den stam.¹

1. Die Schauplatz der vierzigjährigen Wüstenwanderung Israels. Fuszreisen in den Sinar-

Het eigenlijke schiereiland Arabië is een tafelland, 2750000 □ km. groot, en bewoond door hoogstens 5000000 menschen van den Semitischen stam, die men onderscheiden kan in Arabieren met vaste woonplaatsen en nomadische Arabieren. Voor deze laatsten — de zonen der woestijn — is veelal de naam van Bedouïnen gebruikelijk.

De Westkust van Arabië, Hedschas en Jemen, vormt een Turksch ejalet, met *Mekka* als hoofdstad. De eigenlijke beheerscher van het land evenwel is de Groot-Sherif van Mekka en Medina, het hoofd van den theocratischen adel. Wel heeft deze slechts een geestelijke macht, doch niet dan ten koste van rijkelijke geschenken, erkent hij den Sultan van Turkije als zijn opperheer.

Wat Rome voor de Katholieken is, dat is Mekka voor de Mahomedanen. Deze stad, die 45000 inwoners telt, ligt in een nauw dal, aan alle zijden door steile rotsen omgeven. Het is een open plaats, in welker Zuidelijk deel zich het »Huis Gods,” het »Beit Ullah” verheft. Hieronder verstaat men de groote Moskee, die de beroemde *Kaäba* bevat. Het gebouw, dat den ingang van het smalle dal bijna geheel verspert, strekt zich van het N.O. naar het Z.W. uit, als een vierhoek van 250 schreden lengte en 200 schreden breedte. De Noordzijde wordt gevormd door een vierdubbele zuilenrij, de overige zijden bestaan uit drie rijen zuilen, die koepelvormige verwelven dragen. Het aantal dier verwelven bedraagt 152 en in dezen hangen glazen lampen, die allen worden aangestoken gedurende de maand *Ramadan*, de heilige maand der Mahomedanen. De oudsten dier zuilen zijn vervaardigd van het gewone rotsgesteente, dat in de omstreken van Mekka gevonden wordt; de lateren bestaan uit marmer, graniet of porfier; allen zijn het schenkingen der geloovigen. Echter vindt men er ook, die afkomstig zijn van oude Romeinsche en Grieksche tempels uit Syrië en Egypte.

Binnen in deze moskee ligt het »heilige huis,” de *Kaäba*. Het is een klein, massief gebouw, 13 M. hoog. Maar dat onooglijk, zonderling blok is voor de geheele Mahomedaansche wereld omstraald door een aureool van heiligheid, van mythen en wonderen. Aan de Noordzijde is een deur, die naar het binnenste van het heiligdom voert, langs een met goud en zilver ingelegde trap. In een der hoeken van de *Kaäba* ligt de vermaarde »zwarte steen.” Volgens de sage gaf God hem aan Abraham, als een bewijs zijner bijzondere genade. Het is klaarblijkelijk een meteorsteen en als zoodanig is hij dus werkelijk uit den hemel gevallen.

Kostbare kaarsen en steeds gevulde wierookvaten vervullen de *Kaäba* met een welriekenden geur. Alle geloovigen, die de *Kaäba* betreden, verlaten die niet zonder vurige kussen op den steen te hebben gedrukt en daardoor is hij zoo glad geworden.

Aan de Westzijde van de *Kaäba* bevindt zich de »gouden goot;” het regenwater, dat daardoor naar binnenvloeit, heeft volgens de meening der Mahomedanen een wonderbare, genezende kracht.

halbinsel und einigen angrenzenden Gebieten in Verbindung mit der „Ordnance Survey of Sinai” und dem „Palestina Exploration Fund” unternommen von E. H. Palmer. Gotha. 1876.

Nog steeds biedt het bezoek van Mekka voor den ongelooovige talrijke moeilijkheden aan en is zelfs niet geheel zonder gevaar. Nog meer is dat echter het geval met *Medina*, waar zich het graf van den profeet bevindt. Deze stad ligt op een met palmen begroeide hoogte, aan den rand van de woestijn, niet ver van den bergketen, die Arabië doorsnijdt van het Noorden naar het Zuiden. Deze plaats, bijna geheel van steen opgetrokken, heeft zeer nauwe straten, waarin een aantal woningen, die te huur staan voor pelgrims, die het Heilige Graf bezoeken. De hoofdstraat der stad loopt van de poort van Kaïro naar de Grootte Moskee.

Tusschen Mekka en Medina bestaat — althans in een opzicht — een hemelsbreed verschil. Terwijl Mekka een drukke marktplaats is, met een levendigen handel, is Medina stil en doodsch. Het telt slechts 16000 inwoners. Die kalmte echter is geheel in overeenstemming met het karakter der stad, die voor de heiligste plaats van het Oosten doorgaat, omdat zij het graf van den Profeet bevat. De hierbij gebouwde moskee, die volgens de overlevering door den profeet zelven zou zijn opgericht, is echter niet zoo groot als die van Mekka. Mahomeds doodkist, die zich aldaar bevindt, is overtrokken met zilver en met een marmeren plaat gesloten, die dit opschrift draagt: »*Bismillahi Allahuma Sally aley!*», d. i. »*In den naam des Heeren schenk hem uw genade!*» De in Europa verbreide sage, dat Mahomeds doodkist in de lucht zou zweven, is ter plaatse zelve, te eenenmale onbekend. Boven het graf hangen glazen lampen, die iederen avond worden aangestoken en tot den morgenstond moeten blijven branden. Dat het ook hier aan sagen en wonderverhalen evenmin ontbreekt als in Mekka, behoeft nauwelijks vermeld.

Onder de overige plaatsen van Arabië, noemen we, *Dschidda* (18000 inw.), in Hedschas, de haven van Mekka, waar vooral in de maand Ramadan een zeer belangrijke handel wordt gedreven, *Loheia* en *Hodeïda*, beiden met 25000 inw., *Sana* en *Mokka*, bekend door de uitmuntende koffie, die in hare omstreken gevonden wordt. Al deze plaatsen liggen in de *Tehama*, d. i. de gloeiend heete kustzoom langs de Roode Zee. Vooral in de maanden Juni, Juli en Augustus is de hitte hier bijna ondragelijk, zoo zelfs, dat zij een wezenlijke belemmering is voor den handel in de Roode Zee. De abnormale temperatuur, die hier heerscht, wordt verklaard uit de omstandigheid, dat deze stad geheel ingesloten ligt tusschen de bergen van Arabië, Abessinië en Egypte. De vaart tusschen Suez en Aden duurt gemiddeld acht dagen. Nadert men de straat van Babel-Mandeb, dan teekenen zich, aan de rechterzijde, de hoogvlakten van Abessinië als sombere, majestueuze massa's tegen den wolkenloozen hemel af.

Gewoonlijk is de zee in deze warme luchtstreek zeer rustig. Verheffen zich echter hare golven, dan wordt het stoomschip begeleid door geheele zwermen vliegende visschen. Het gebeurt slechts zelden, dat men andere schepen ziet; alleen in den tijd van de bedevaarten naar Mekka, komt men een menigte zware Arabische schepen tegen, die pelgrims naar Mekka overvoeren.

In de nauwe straat van Bab-el-Mandeb, de verbinding tusschen de Roode Zee en de golf van Aden, ligt het kleine eiland *Perim*, waarop de Engelschen, die dit in bezit hebben genomen, een vuurtoren hebben opgericht. Door dit eilandje beheerschen de Britten in werkelijkheid de Roode Zee.

Eenige jaren geleden, schenen de Turken er naar te streven hun heerschappij over Arabië verder naar het Oosten uit te breiden. Hierdoor echter geraakten zij in conflict met de Engelschen, die zich in de rotsvesting *Aden* hebben genesteld en daarvan een Gibraltar voor den Indischen Oceaan gemaakt hebben. Tevens oefenen zij het protectoraat uit over het sultanaat van *Lahedseh*, een onderdeel van *Jemen*.

De rotsvesting *Aden*, een vrijhaven met 30000 inwoners, ligt in een onbeschrijfelijk sombere woestenij. Hier woeden, tengevolge der ondragelijke hitte, de vreeselijkste ziekten. De oude stad ligt midden in een uitgebranden krater, welks grootendeels ingestorte wanden met vestingwerken zijn gekroond.

Het minst bekend is het Zuid-Oostelijk deel van Arabië, welks kust bespoeld wordt door den Indischen Oceaan, hier ook *Bahr-el-Hind*, d. i. Arabische zee, genoemd. Ja, tot voor korten tijd, kenden wij van dit gebied, dat zich, over een lengte van 16 graden, tusschen de straat van *Bab-el-Mandeb* en *Ras-el-Hadd* uitstrekt, niets anders, dan de beide uiterste deelen, *Jemen*, in het Zuid-Westen en *Oman*, in het Noord-Oosten. De kennis omtrent het laatstgenoemd gebied danken we aan twee Engelschen, die het doorreisden.¹ Maar wat daartusschen lag was geheel en al onbekend, totdat de reizen van A. von Wrede, in *Hadhramaut* ondernomen, ook daarover eenig licht deden opgaan.

Terwijl over het algemeen, onder den naam »*Hadhramaut*», het kustgebied wordt verstaan, dat zich uitstrekt tusschen *Mahra* en *IJafa*, blijkt uit de mededeelingen van von Wrede, dat de Arabieren daaronder alleen het binnenland verstaan, dat meer Noordelijk gelegen is. Dat Zuidelijk deel van het schiereiland loopt terrasvormig op tot eene hoogte van 2400 M. Tot die hoogte toch verheft zich de *Dschebel Dahura*, het hoogste dier terrassen. Van hieraf loopt het land, naar het Noorden toe, weder zacht glooiend af. Von Wrede kwam langs uiterst moeilijke en gevaarlijke wegen tot aan den *Wadi-Doan*, door de inboorlingen *Belad-deny-IJssa* genoemd. Ten W. hiervan strekt zich *Belad-el-Hadschan*, ten O. *Belad-Hamoem* uit en deze drie landschappen worden ten N. begrensd door het eigenlijke *Hadhramaut*. Hoever zich dit gewest naar het N. toe uitstrekt, of de zandwoestijn *el Ahkaf* (*Bahr-es-Safi*) werkelijk reeds bij den *Wadi-Rachija*, een zijtak van den *Doan* begint, dan of het bewoonde land zich nog verder uitstrekt, weten wij, zelfs na Wrede's reizen, nog niet.

In dit deel van Arabië heerscht, gedurende den zomer, een meer dan tropische hitte; von Wrede nam in Juni, in de schaduw, een thermometerstand van 46° R. waar. Het spreekt van zelve, dat de temperatuur lager wordt op de hoogere terrassen; daar wordt de atmosfeer gedurende den

1. J. R. Wellstedt, *Travels in Arabia*. London. 1838. 2 Bde.

Palgrave, *Narrative of a years journey through Central and Eastern Arabia*. London. 1865. So. 2 Ed.

nacht door een aangename koelte verfrischt; op een hoogte van 800 M. wees de thermometer 's nachts slechts 10° R. aan en in *el Ebna*, daalt hij, gedurende den winter, zelfs beneden het vriespunt. Op ruim 1600 M. hoogte worden de onweders zeer menigvuldig en van tijd tot tijd vallen daar zware slagregens neder.¹

De Zuidelijke kuststreek is over het algemeen vlak; daarop volgt een bergachtig land, dat zich niet boven de grens van het Middel-gebergte verheft en op een afstand van 1½ lengtegraad van de kust, beginnen de hoogvlakten en hooggebergten. Deze dalen weder aan de Noordzijde af naar de groote vlakte *el Dschauf*.

Echter is de kust niet overal vlak. Hier en daar verheffen zich hooge, vulkanische rotsgebergten, vlak langs het zeestrand, doch die rotsmassa's staan als het ware op zich zelve, zonder eenigen samenhang met de gebergten van het binnenland.

In het jaar 1870, waagde de Fransche Israëliet Joseph Halevy een koene poging om van Hodeïda, aan de Westkust, in het binnenland door te dringen. Zeer snel doorreisde hij het Westelijk deel van Jemen en den *Dschebel Harraz*, een heerlijk schoon bergland, dat een uiterst aangenaam klimaat heeft. Alleen te *Sana*, een der rijkste en grootste steden van Arabië, toefde hij wat langer. Van hier uit begon hij den eigenlijken ontdekkingstocht, onder de beste vermomming, die een Europeaan daartoe kan aanwenden, die namelijk van een Arabischen jood. Echter moest hij alle onaangenaamheden en grofheden, waaraan de Joden van de zijde der Mahomedanen blootstaan, voor lief nemen, want den Arabieren is de jood een der diepst verachte schepselen.

Den 20sten Februari 1870, verliet Halevy *Sana*. In drie dagen bereikte hij *Schiraa*, in het land der *Beni-Arhab*. Van hieruit ging hij in Noordelijke richting naar *Media*, in het gebied van *Nehm* en wendde zich daarna rechtstreeks naar den *Dschauf*. De landstreek tusschen *Nehm* en den *Dschauf* is zeer bergachtig, heeft nagenoeg geen goede wegen en wordt door talrijke rooverbenden onveilig gemaakt. Van *Charibet Beran* af, liep de weg over kale, scherpe rotsgebergten. Zij vormden den grooten *Dschebel-IJam*, de grensscheiding tusschen het Westelijk deel van Jemen en den *Dschauf*. Een nauwe kloof, omgeven door muren van graniet, vormt den weg naar het hoogland. Na deze doorgetrokken te hebben, bereikte Halevy in twee dagreizen *Ghail*, de voornaamste plaats aan den beneden-*Dschauf*. Men verdeelt deze vlakke namelijk in drie deelen: den *Beneden-Dschauf*, hoofdplaats *Ghail*; den *Midden-Dschauf*, ook *Bilad Hamdan* genaamd, hoofdplaats *Hazm* en den *Boven-Dschauf*, hoofdplaats *Zahir*. Alle drie worden besproeid door den *Wadi Charid*. De *Beneden-* en *Midden-Dschauf* zijn rijke, vruchtbare landen, de *Boven-Dschauf* daarentegen is een armelijk, dor gebied, met een kalen, rotsigen bodem.

Van *el Ghail* trok Halevy naar *Hazm* en *Nedschan*. Daarvoor moest hij het rotsige *Dschebel-land* doorreizen, welks hoogste punt de graniet-

1. Adolf v. Wrede. Reise in Hadramaut, Belad-beny-IJssa und Balad-el-Hadschan, herausgegeben, mit einer Einleitung, Anmerkungen und Erklärung der Inschrift van Obne versehen von H. v. Maltzan. Braunschweig. 1870. 8o.

massa *Dschebel-Gedin* is. Op den derden dag bereikte hij de schoone hoogvlakte der oase *El-Ghab*. Deze oase, ofschoon stroomend water er ontbreekt, is niet alleen zeer vruchtbaar, maar ook buitengemeen goed bebouwd. De werkzame bewoners, waaronder vele joden, weten op uitnemende wijze gebruik te maken van de talrijke bronnen, om het land te besproeien.

Steeds Westelijk voortgaande bereikte de reiziger van hieruit de schoone *Wadi Hadhra*, aan het begin van Beled Nedschran en betrad hiermede een gebied, waarin nog nimmer een Europeaan den voet gezet had. De eerste plaats, waar hij aankwam, heet *Machlaf* en heeft een bekoorlijke ligging, midden in een woud van palmboomen, wat trouwens met de meeste steden van Nedschran het geval is. Aan de andere zijde van den Wadi ligt de stad *Rigla*, waar een talrijke joodsche gemeente gevestigd is.

Maanden lang heeft Halevy in Nedschran vertoefd en niet dan na ongelooflijk vele moeilijkheden en gevaren, kwam hij te Hodeïda en Aden terug, waar het verhaal van zijn tocht, door alle deskundigen, met verbazing werd vernomen. ¹.

Een der meest belangwekkende deelen van het Arabisch schiereiland is het binnenland, Centraal-Arabië, dat den naam draagt van *Nedschd*. Dit deel van het schiereiland is ons tamelijk goed bekend, dank zij de pogingen van Reinaud, Sadlier, Wallin, Palgrave, Guarmani en Pelly. De uitkomsten hunner onderzoekingen zijn door Dr. Albrecht Zehme met de meest mogelijke nauwgezetheid verzameld. ².

Het Noordelijk deel van het plateau van Nedschd wordt ingenomen door het rijk der *Schummar* of *Schumr*, met de hoofdstad *Hail*. De bevolking van dit rijk bestaat slechts voor een minderheid uit Mahomedanen; de meesten belijden den ouden Arabischen, voor-Islamitischen eeredienst. Ten Z. hiervan strekt zich het rijk van *Wahabis* of *Wahabieten* uit, een secte, die haar ontstaan te danken heeft aan een reactie tegen de overheersching der Turken en wier leden als het ware de protestanten van den Islam vormen. Ze werd gesticht omstreeks het midden der vorige eeuw door Abdel-Wahab, doch de man, die haar vastheid en uitbreiding gaf was Ibn Seud, die den eigenlijken stichter op dezelfde wijze ter zijde stond als Omar dit Mahomed deed. De geestelijke opperheerschappij — het Imanaat — is dan ook tot op den huidigen dag erfelijk gebleven in het geslacht van Ibn Seud. Die erfopvolging heeft niet weinig bijgedragen om dezen staat, die herhaaldelijk te kampen heeft met de Arabische nomadenstammen, krachtig te maken. En dit zijn niet de eenige vijanden, die zijn onafhankelijkheid belagen. Ook de Turken lieten het niet aan pogingen ontbreken om hem onder hun gevloekte heerschappij te brengen en in 1817 werd de hoofd-

1. Bulletin de la soc. de geographie. 1873. II. P. 5. 249. 581.

2. Dr. A. Zehme. Arabien und die Araber seit hundert Jahren. Halle, 1875 80.

stad Deraie verwoest door Mehemet Ali, den Khedive van Egypte; doch al die aanslagen is hij te boven gekomen.

Wat hun godsdienstige begrippen aangaat, zijn zij, even als alle Mahomeden, strenge monotheïsten en verwerpen alle polytheïstische neigingen, zooals de aanbidding van Mahomed, van de heiligen, de vereering van de relikwiën, enz. Op het punt van ceremoniën echter hebben zij zeer strenge denkbeelden. De deugden, die gewoonlijk de Oosterlingen kenmerken, ontbreken ook hun niet. Gastvrij zijn zij in de hoogste mate en bij het geven van aalmoezen, gaan zij met zelfopofferende gulheid te werk. Dat zij ook minder goede hoedanigheden hebben spreekt van zelven. Zonderling steekt, bij hun geneigdheid om aalmoezen te geven, hun verregaande geldzucht af.

De bevolking van dezen staat bedraagt 1700000 zielen, die zich hoofdzakelijk op den landbouw toelleggen. Zij kunnen een leger te velde brengen van 60000 man. De tegenwoordige residentie is *Rijad*, met 30000 inwoners.

Nog zij opgemerkt, dat wij eigenlijk nog slechts zeer onvolledige berichten ten opzichte van de Wahabieten bezitten. Wellicht is de tijd niet verre, dat nieuwe reizen in dat gebied meer licht zullen doen opgaan.

De Oostkust van Arabië wordt bespeld door de Perzische Golf, die door *Straat Ormus* in verbinding staat met de *Golf van Oman*. Evenals in de Roode Zee, heerscht ook in de Perzische Golf een warmte, waarvan zelfs de tropen geen denkbeeld geven. Dientengevolge is het verblijf voor Europeanen in deze streken in hooge mate gevaarlijk. De zonnestralen worden door de hooge, steile rotswanden, die de zee omgeven, teruggekaatst, doen het water in damp opstijgen en veranderen de atmosfeer in een waar bad van waterdamp. Iemand, die de vaart in de Perzische Golf heeft medegemaakt zonder ziek te worden, ontvangt de gelukwenschingen van zijn vrienden en hij gaat voortaan door voor iemand, die alle klimaten verdragen kan.

De belangrijkste staat van Oostelijk Arabië is het Sultanaat van Oman, meestal, doch ten onrechte, het Imanaat van Maskate genoemd. Hiertoe behoort niet alleen de kuststreek tusschen *Ras-el-Hadd* en de woestijn en het schiereiland, dat in *Ras-Mesandum* eindigt, maar ook nog een deel van de Zuidkust van Arabië, een aanzienlijk kustgebied aan de overzijde van de Perzische Golf en het Afrikaansche eiland *Sokotora*. Vroeger behoorde ook het tegenwoordig sultanaat van Zanzibar, op de Oostkust van Afrika, tot dit rijk.

De Oost- of Noord-Oostkust van het Arabisch gebied is steil en rotsig en rijk aan goede havens; de West- of Noord-Westkust daarentegen is vlak en zandig, doch geen dezer kustgebieden heeft het karakter van de gloeiend heete Tehama van West-Arabië. Op een afstand van 80 tot 100 km. van de Oostkust en nagenoeg evenwijdig met deze, strekt zich een gebergte uit, waarachter nog een reeks waterrijke, ongelooflijk vruchtbare oasen liggen, die voor het meerendeel bezet zijn met dichte wouden.

Bijna onder den Kreeftskeerkring ligt de wilde romantische baai van Maskate, een half cirkelvormige insnijding, die aan alle zijden begrensd wordt door steile, sombere rotsmassa's, welke zich tot een hoogte van 100 tot 120 M. verheffen. De stad, die zich aan den voet dier rotsen, terrasvormig uitstrekt, heeft een uiterst schilderachtige ligging, maar het inwendige komt overeen met dat van bijna alle andere Oostersche steden en vormt een doolhof van nauwe, smerige straten. De zeer uitgestrekte voorsteden bestaan slechts uit een verzameling van matten hutten en vormen, gedurende den regentijd, een uitgestrekt moeras. Die voorsteden worden alleen bewoond door nomadische Arabieren en Abessynische slaven. De bevolking der stad zelve daarentegen bestaat uit een mengsel van Arabieren, Perzen, Indiërs, Syriërs, zelfs Koerden en Afghanen, die veelal door handelsbelangen hierheen gelokt zijn. Uit deze volkenmassa, waarbij nog gevoegd moeten worden de negerinnen uit Zanzibar en Habesch, ontstaat een mengelmoes, waarin alleen een zeer geoeffend oog de verschillende nationale typen vermag terug te vinden. ¹.

In de Perzische Golf liggen nog de *Bahrein-eilanden*, bekend door de paarlvisserij. Zij zijn schatplichtig aan het Wahabietenrijk van Nedsch.

HET HOOGLAND VAN IRAN.

Ten N. van de Perzische Golf, rijst een tafelland steil uit de zee op, dat half zoo groot is als Arabië en als het ware de verbinding vormt tusschen Voor-Azië en dat gebied, dat we het best met den naam van Hoog-Azië kunnen aanduiden. Dat tafelland wordt het *plateau van Iran* genoemd, naar de Iranische volken, die het sedert de oudste tijden bewoonden. Dat plateau, dat aan de Zuidzijde begrensd wordt door de Perzische Golf, aan de Noordzijde door de Kaspische Zee en de laagvlakte van Toeran en dat zich uitstrekt tusschen de diepe stroomdalen van den Tigris en den Indus, heeft ongeveer den vorm van een trapezium. Bijna overal stijgen de randgebergten, die het omgeven, steil op. Alleen in het NW. staat het in verbinding met de nog hoogere tafellanden van Koerdistan en Armenië, terwijl Afghanistan, in het NO., door den Hinduh-Kuh, in verbinding staat met Hoog-Azië. Naar binnen toe helt het land langzamerhand, zoodat het in het midden het laagst is.

Dat geheele gebied, tusschen den Tigris en den Indus, behoort tegenwoordig tot drie verschillende Mahomedaansche rijken. In het Oosten liggen het Khanaat van *Kelat*, gewoonlijk, ofschoon onjuist, *Beloeidschistan*

1. Gräfin Nostitz. Helfer's Reisen. II Bd. S. 3—6.

genoemd en het emiraat van *Kaboel* of *Afghanistan*, dat wellicht bestemd is een prooi van het roofzuchtige Engeland te worden.

In het Westen strekt zich het koninkrijk *Iran* of *Ferzië* uit, het grootste van de drie en de onmiddellijke nabuur der Turken in Mesopotamië, Koerdistan en Armenië en der Russen in Trans-Kaukasië. Afghanistan en Beloedchistan daarentegen grenzen in het W. aan Perzië, in het O. aan de Britsche bezittingen in Indië, terwijl Afghanistan in het N. door Turkistan begrensd wordt.

Tracht men, van uit het Oosten, dus van uit Hindostan, in Iran binnen te dringen, dan stuit men, van Kashmier in het N., tot aan de zee in het Z., overal op breede strooken bergland, die zich in het hoogste punt tot 3527 M. verheffen. Het is het Indo-Perzisch grensgebergte, een menigte paraleketenen, die steil afdalen naar de zijde van de Indusvlakte. Het Noordelijk deel, dat de grensscheiding vormt tusschen Britsch-Indië en Afghanistan draagt den naam van *Solimans-keten* en verheft zich, in den *Tacht-i-Soliman*, tot een hoogte van 3450 M. Voor het Zuidelijk deel, dat Voor-Indië van Beloedchistan scheidt, is ter plaatse zelve geen afzonderlijke naam bekend; wij noemen het 't *Brahui-gebergte*. De Westelijke hellingen van dit bergland maakten tot dusver een deel uit van Afghanistan en Kelat; althans die bergvolken, die nog een eigen regeering behouden hadden, erkennen toch de opperheerschappij dier staten. De bewoners der Oostelijke hellingen verheugen zich nog in een volkomen onafhankelijkheid.

Al die bergbewoners zijn nomaden, die een onbepaalden afkeer van werken hebben; het liefst leven zij van den arbeid van anderen. Hun geliefkoosde bezigheid is hinderlagen te leggen in de bergwegen. Hiervan zijn er slechts twee: de 914 M. hooge *Kaïber-pas*, in het N. en de 1765 M. hooge *Bolan-pas*, in het Z. en daar alle verkeer over land, tusschen Iran en Hindostan, alleen langs deze wegen plaats kan hebben, is het bedrag der sommen, die deze stammen, door schatting, door tolheffing en roof verkrijgen, niet onaanzienlijk. Maar juist die aanhoudende rooverijen maken een geregelden handel met de naburige Britten onmogelijk en 't schijnt dat de macht van de beheerschers dier streken niet toereikend is, om veiligheid van personen en goederen te waarborgen.

Over het *Brahui-gebergte* en het eveneens weinig bekende gebied van het binnenland van Kelat is eenig licht verspreid door de expeditie naar *Seistan*, in 1872, welke expeditie beschreven is door den arts Henry Walter Bellew. De bestijging van het gebergte geschiedt langs korte, steile rivierdalen, die zeer gemakkelijk te verdedigen zijn. Terwijl het gebergte van het Z. naar het N. loopt, heeft het, zoowel in Westelijke als in Oostelijke richting, uitloopers, terwijl ook de lengtedalen door ketenen in onderscheiden deelen verdeeld worden. Die ketenen kan men overtrekken of langs inzinkingen, of door vulkanische kloven te volgen. Elf uitloopers doorsnijden het lengtedal, dat zich uitstrekt tusschen *Kelat* (2047 M.) en *Khozdar* (1173 M.), aan den voet van den *Mulloh-pas*. Van *Khosdar* af voert een weg in Zuidelijke richting naar de zee, door het *Puralidal* en een andere naar Indië, door den beruchten *Mulloh-* of *Milah-Mulla-pas*, een vulcanische kloof van 80 km. lengte, wier wanden op sommige

punten elkander bijna raken, terwijl ze elders weder van elkaar verwijderd zijn. Hier en daar vindt men inzinkingen, die klaarblijkelijk eenmaal met water waren gevuld, doch deze vroegere meren zijn thans uitgedroogd en op hun voormaligen bodem vindt men thans nederzettingen, waarin de landbouw met gunstig gevolg beoefend wordt. Van het Oostelijk uiteinde van dezen pas, loopt de weg over het *Nagao-gebergte* naar *Gundawa* en van hier af neemt hij het karakter aan van een boom- en waterlooze woestijn. De woestijn — de *Dashti-be-dar* — strekt zich uit over een breedte van 10 tot 20 km., tusschen *Katscha*, *Goendawa* en *Sindh*.

Alleen van den Zuidelijken rand van het hoogland van Kelat stroomen waterrijke rivieren naar den Indus. De eenige stroom, die altijd van water voorzien is, schijnt de *Mulloh* te zijn; de *Nari*, die Noordelijker stroomt, heeft slechts gedurende den regentijd een genoegzamen voorraad water om den Indus te bereiken. De hoogtedalen schijnen over het algemeen arm aan water te zijn.

Het klimaat is tropisch in de vlakte; dat van de hoogvlakte van Kelat vormt, met zijn koude winters, zijn hevige stormen, gedurende den regentijd, zijn zachten Noord-Italiaanschen zomer en zijn zeer geringen neêrslag, den overgang tot het drooge klimaat van Centraal-Azië.

De landbouw is in deze bergstreek geheel afhankelijk van den meerderen of minderen neêrslag, en waar deze vaak veel te gering is, is dit voor dat deel der bevolking, dat vaste woonplaatsen heeft, een groot bezwaar. De toppen der bergen zijn geheel kaal en ook langs de hellingen komen de bosschen slechts spaarzaam voor. De meest gewone boomsoort is de *pistacia cabulica*; in de lagere dalen treft men ook boschjes aan van olijven, amandel- en perzikboomen, die hier in het wild groeien, zoodat de vruchten niet eetbaar zijn. Echter gedijen de Europeesche ooftboomen uitstekend tot op een hoogte van 1100 M. en vooral wordt de hoedanigheid der druiven geroemd, waarvan uitstekende wijn gewonnen zou kunnen worden. De grootere dalen zijn over het algemeen vruchtbaar; tarwe, gerst, mais en uitnemend goede tabak gedijen overal, katoen daarentegen nergens. Gedurende den zomer hebben die vlakten, die een voldoende besproeiing hebben, het voorkomen van een zorgvuldig bebouwd tuin. Daarentegen zijn de hellingen der bergen alleen voor weidevelden geschikt, waardoor het grootste gedeelte der bevolking gedwongen is een nomadenleven te leiden.

Naar het Noord-Westen toe, in het gebied van Seistan, wordt het land vlakker. Hier ligt het moeras *Hamoen*, waarin de belangrijkste rivier van Afghanistan, de *Hilmend*, uitloopt. Dit vlakke landschap is een nog onbezochte zandwoestijn. Wel geven de landkaarten een karavananweg aan, die van Kelat, over het Sarawan-gebergte, in een bijna rechte lijn naar Nudbar voert, doch nog nimmer heeft een Europeaan dien weg gevolgd, die door het Noordelijk gedeelte van de woestijn van Beloedchistan loopt. Echter weten wij, dat deze woestijn zich uitstrekt tot in het aan zee gelegen *Mekran*. Zij eindigt daar in een verschrikkelijk heete kust, zonder havens en zonder eenigen plantengroei, die door een woest kalkgebergte van het binnenland gescheiden is.

De Noord-Oostelijke rand van Kelat vormt de waterscheiding tusschen de rivierstelsels van Centraal-Azië en de zijrivieren van den Indus. Dit

gedeelte van het gebergte draagt den naam van *Khwadschah-Amran* en loopt, ten N. van het landschap *Schala*, in verscheidene takken uit; de belangrijkste daarvan zijn de *Toba* en de *Surchab*. Tot den laatstgenoemden bergrug behoort ook de keten, die het *Pischin-dal* aan de Noord-Oostzijde begrenst. Naar de zijde van *Schala* loopt deze keten zacht glooiend af, aan de Noord-Oostzijde daarentegen is zij zeer steil, zoodat zij alleen bestegen kan worden langs den *Bolan-pas*. Een andere pas, die langs den *Khodschak*, is bijna 2285 M. hoog, terwijl een derde weg tusschen *Toba* en *Surchab*, door het *Soliman-gebergte*, naar den *Indus* voert. In het binnenste van dit keteldal liggen de bronnen van de *Lora*, een niet onbelangrijke zijrivier van den *Hilmend*, die echter 's zomers uitdroogt. ¹

De naam *Beloedchistan*, waarmede *Kelat* veelal wordt aangeduid, is ter plaatse zelve niet bekend. De bevolking is zeer gemengd. Op het hoogland vormen Indische en wel Dravidische stammen de meerderheid, in de vlakke Ariërs. De voornaamste vertegenwoordigers van de eersten zijn de *Brahui*, van de laatsten de *Beloedschen*. De eerstgenoemden vormen de meerderheid en ook de vorsten behooren tot dezen stam; de plaatsnamen — voor zoover zij niet van Perzischen oorsprong zijn — zijn aan hun taal ontleend. De Engelschen hebben tractaten gesloten met den Khan van *Kelat* of wel met aanzienlijke hoofden of rijksgrooten, onder zijne goedkeuring. De *Brahui* hebben het lot van het land in handen, de *Beloedschen* hebben volstrekt geen invloed en de vorst noemt zich dan ook niet Khan van *Beloedchistan*, maar Khan van *Kelat*. Van de zes districten, waarover zijn voorouders heerschappij voerden, zijn er nog maar vier, die het gezag van den tegenwoordigen Khan erkennen, nam. *Katscha*, *Gocndawa*, *Dschalawan* en *Kelat*. Het kleine gebied van *Bela* is, onder inheemsche vorsten, nagenoeg geheel onafhankelijk, terwijl *Mekran*, dat het grootste deel van *Beloedchistan* omvat, deels onder Perzische heerschappij, deels onder eigen hoofden staat. Zoo omvat het khanaat van *Kelat* tegenwoordig een grondgebied van 137500 □ km. en telt een bevolking van 500000 inwoners. Bovendien heeft Engeland in 1877 een verdrag gesloten met den Khan van *Kelat*, waarbij deze niets meer dan een vasal van de keizerin van Indië werd. Reeds vroeger had Engeland het recht verworven, naar goedgevallen alle bergpassen tusschen *Kelat* en *Afghanistan* te bezetten, zoodat ten slotte dit khanaat niet veel meer is dan een aan Engeland onderhoorig gebied. ²

De hoofdstad van dit rijk is het op een hoogte van 2057 M. gelegen *Kelat*, een kleine, sterke plaats, met 8000 inwoners. De stad ziet er onbegrijpelijk smerig en vervallen uit; slechts aan de tuinen wordt voldoende zorg besteed.

1. Emil von Schlagintweit, *Ausland*, 1871. No. 15. S. 282—283.

2. Zie over *Kelat*. A. W. Hughes, *The country of Balochistan: its topography, ethnology and history*. London. 1877. 80.

Het hoofdbestanddeel van de bevolking dezer stad vormen de Perzisch sprekende, doch sunnitische Dihwar. Schiïten, die hier ten diepste gehaat worden, komen er niet voor, wel Beloedschen, Brahui's, Dschats en enkele Hindoes.

In deze plaats resideert de khan, omringd van een duizendtal trawanten, die over het algemeen tot het uitvaagsel van het menschedom behooren. Dr. Bellew stond er verbaasd over, hoe het den khan gelukt was, zulk een bende nietswaardige deugnieten bij elkaar te krijgen.

De tegenwoordige beheerscher van Kelat maakt den indruk van een hoogst onbeduidende persoonlijkheid te zijn. Het vertrek, waarin de Engelsche gezanten ontvangen werden, zag er alleronoglijkst uit en het geheele slot was niet veel meer dan een houten barak.

Zoowel naar hun spraak te oordeelen als volgens geschiedkundige overleveringen, zijn de Brahuis de oudste bewoners van het land. De Beloedschen zijn eerst later van uit het W. aangekomen. Nog heden ten dage bewonen zij meer de vlakte en vormen de landelijke bevolking. Beide stammen belijden den Islam, doch terwijl de Brahuis even als de Afghanen Sunniten zijn, zijn de Beloedschen sjiiïten. Alleen in het W., aan de grenzen van Seistan, hebben de laatsten tot dus ver de leiding der zaken in handen gehouden; in Kelat regeeren de Brahuis, die daar de hoogste standen vormen. Weelderig leven zij niet; diegenen, die Bellew zag beschrijft hij met deze twee woorden: arm en hongerig. Van hunne geschiedenis is weinig bekend; zij zijn echte nomaden en zooals vele Afghaansche stammen, trekken zij, gedurende een bepaalden tijd van het jaar, van het hoogland naar de laagvlakte, met hun familiën en kudden. Enkelen hebben zich in dorpen gevestigd en houden zich met den landbouw bezig; zij zijn verdeeld in een menigte clans of khels; hun legerplaats heet »*tuman*» en het hoofd van den clan »*tumandar*».

Hun geheele uiterlijk, vooral hun gelaatstrekken en evenzeer hun taal onderscheiden hen van de omliggende volken: Afghanen, Beloedschen en Dschats. Ook van hun zeden geldt hetzelfde, ofschoon al die volken, in roof- en moordzucht, punten van overeenkomst hebben.

De Brahui's zijn van middelbare grootte en hebben een donkerbruine huidkleur; zij hebben een breed gelaat, met hooge jukbeenderen, een zeer dunne baard, terwijl daarentegen hun gitzwart haar buitengewoon dik is. Hun oogen zijn donker, hun blik doordringend en hun geheele lichaamsbouw is krachtig. In hun taal komen veel Perzische en Indische woorden voor.

Nog treffen we hier een anderen stam aan, geheel afgescheiden van de Brahui's en Beloedschen, de *Luri's*, een soort van Zigeuners, die weinig talrijk, doch door het geheele land verspreid zijn. Zij zijn muzikanten of drijven 't een of ander klein handwerk. Ze hebben volstrekt geen grondbezit en worden door hun landgenooten als verworpingen beschouwd en behandeld. ¹

1. Bellew. From the Indus to the Tigris. P. 52—57.

In nog hoogere mate dan Kelat is *Afghanistan* of het rijk van *Kaboel* een terrasland, doorsneden door een aantal bergketenen, die veelal in parallelrichting loopen en vooral in het Oostelijk en Noord-Oostelijk deel, zich in den regel tot de grens der eeuwige sneeuw verheffen.

De bergen, die dit gebied van Indië scheiden, loopen meer glooiend af dan die in Beloedchistan en gaan al spoedig in een hoogvlakte over, die besproeid wordt door de bronrivieren van den Hilmend. Bij *Ghasni*, waar deze hoogvlakte het hoogst is, verheft zij zich tot een hoogte van 2355 M., bij Kandahar daalt ze tot 1066 M. boven den zeespiegel. Over het algemeen helt Afghanistan naar het W., waar het door de woestijn van Perzië gescheiden wordt. In het Westen verheft zich, als randgebergte van het plateau van Iran, de Westelijke voortzetting van den Himalaya — de Hinduh-Kuh. Deze keten strekt zich uit tot aan de bronnen van den *Heri-Rud* en vormt de scheiding tusschen Tocharistan en Kaboelistan.

Met uitzondering van het Westelijk deel, waarin zich de met sneeuw bedekte *Kuhi-Baba*, tot een hoogte van 4600 M. verheft, is het Hinduh-Kuh-gebergte nog slechts weinig bekend. Naar het Noorden en Westen toe, gaat deze keten over in een menigte lage, doch woeste bergen, die velen voor den *Parapomises* der ouden houden en die soms met den naam van *Paropamisadae* worden aangeduid. Op de meeste kaarten komen zij voor onder verschillende namen als *Sefid-Kuh*, *Ghur-gebergte* en *Kuhi-Kaitu*; de voet van laatstgenoemd gebergte wordt bespoeld door den *Heri-Rud*, die zich naar de Noordelijke Turkmeensche steppe wendt.

In het goed besproeide en vruchtbare dal dezer rivier, ligt het gewichtige *Herat*, de grensvesting der Afghanen tegen de Perzen. Deze door handel en nijverheid bloeiende stad telt 100000 inwoners.

Dat gedeelte van het gebergte, dat zich ten N. van Dschelalabad, langs den *Kaboel* uitstrekt, draagt in engeren zin den naam van Hinduh-Kuh en wordt bewoond door de heidensche *Kafirs* of *Sijaposch*. De hoogste toppen van dit gebergte verheffen zich boven de sneeuwgrens, die hier op een hoogte van 4216 M. boven den zeespiegel ligt; de *Ghond* of *Kunor* bereikt zelfs een hoogte van 5887 M.

De lagere deelen van dit bergland komen, in hun natuurlijke gesteldheid en klimaat, met *Kaschmir* overeen, dat wil zeggen, zij zijn even schoon als vruchtbaar. Uitmuntende wijn wordt er gewonnen; abrikozen, amandelen, appelen, enz. groeien in het wild en bloeiende dorpen liggen op de berg-hellingen.

Komt men van het Noorden, dan voert een weg, door diepe kloven en over hooge passen, naar het dal van *Bamijan*; van hier voert een andere weg, in Oostelijke richting, langs de sneeuwtoppen van den Hinduh-Kuh, naar het ketedal van Afghanistan. Op de rotstoppen verheffen zich de burchten der Afgaansche hoofden, wier paarden, als berggeiten de hoogte opklimmen. Ofschoon dit ketedal nog 1950 M. boven den zeespiegel ligt, heeft het toch, dank zij de beschutting der bergketenen in het N. en W., een heerlijk, zacht klimaat. Tuinen en boomgaarden wisselen elkander af en meermalen werd dit gebied met geestdrift bezongen.

De eigenlijke hoofdstad van het rijk is *Kaboel*, in het gebied der *Ghild-schi-Afghanen*; zij telt 60000 inwoners, die een levendigen transito-handel drijven in Perzisch-Indische, Europeesche en Tataarsche waren.

Van hieruit voert het dal van den aan watervallen rijken *Kaboel*, langs een menigte nauwe kloven, door den 914 M. hoogen *Kaïber-pas*, naar de laagvlakte van Hindostan. Deze pas vormt den eenigen weg naar deze bergvlakte en daarom werd hij, hoe moeilijk hij ook is, herhaaldelijk door legers doorgetrokken.

Ten Z. van *Kaboel*, bereikt men, langs hooge bergpassen en diepe kloven, de stad *Ghazni*, op een hoogvlakte, waarop de sneeuw tot in de maand Maart blijft liggen. De stad zelve is niet veel meer dan een menigte ruinen, die uit verschillende tijden dagteekenen.

Nog noemen we, in Afghanistan, de schoone, vierkante stad *Kandahar*, met hoogstens 18000 inwoners. Deze stad ligt in het gebied *Durani*, ten Z. W. van *Ghazni*.¹

De *Afghanen* of *Pathanen*, die het grootste deel van het bergland tusschen het Indus-dal en de Perzische hoogvlakte bewonen, zijn een volk van Arische afkomst en spreken de Puschtu-taal, die nauw verwant is aan de Perzische. Het zijn Sunnitische Mohamedanen, die in verschillende stammen verdeeld zijn en zich onderscheiden door dapperheid en roofzucht.

Daar zij in kracht en krijgshaftigheid al hun naburen overtreffen, zouden de *Afghanen* als het ware de aangewezen personen zijn om in wijderen kring de rust te handhaven; dan zij weten deze niet eens onder hun eigen stammen te bewaren. Hun kracht wordt gebroken door hun verdeeldheid en door een overdreven onafhankelijkheidszucht der afzonderlijke stammen. Zij verspillen ze in tal van binnenlandsche oorlogen en zelfs de wederrechtelijke aanval der roofzuchtige Engelschen blijkt niet in staat hen hun veten te doen vergeten. Trouwens de natuur van hun land werkt scheidend op deze stammen, daar sneeuwtoppen tropisch heete vlakten begrenzen en weelderig bloeiende hoogvlakten naast sombere woestenijen liggen. Nagenoeg alle dalen, door de *Afghanen* bewoond, hebben, naar buiten toe, vrij gemakkelijke uitgangen, doch onderling zijn ze door onoverkomelijke ketenen van elkaar gescheiden.

Naast de *Pathanen*, treffen we in Afghanistan nog de zoogenaamde *Tadschiks* aan, nakomelingen der oorspronkelijke bevolking. Zij spreken de Perzische taal en komen niet alleen in de steden voor, maar wonen ook te plattenlande, in dorpen bij elkander. Hebben zij al niet de oud-Perzische kracht behouden, zij zijn dan toch de bewaarders der oud-Perzische sagen. Zij beoefenen den landbouw of drijven eenig handwerk.

Een derde bestanddeel der bevolking vormen de *Kyzyl-Basch*, de afstammelingen der Turken, die zich hier vestigden, ten tijde van Nadir.

¹ W. H. Bellew. Journal of a political mission to Afghanistan in 1857. London. 1862. 8o.

Ofschoon ook deze Turken verbasterd zijn, brengen zij toch nog een aanzienlijke strijdmacht op de been. Bij de Afghanen zijn deze Kyzyl-Basch, die we ook in Klein-Azië aantreffen, ten eerste gehaat.

Nog komen in Afghanistan Arabieren, Turken, Armeniërs en Joden voor. Het totaalcijfer der bevolking bedraagt hoogstens 4000000.

In naam erkennen de verschillende Afghaansche stammen het oppergezag van den emir van Kaboel. In den laatsten tijd valt meer achter- dan vooruitgang bij hen op te merken. Bellew schildert de toestanden als alles behalve rooskleurig. Maanden lang moeten de troepen op hun soldij wachten en de belastingen zijn reeds langen tijd van te voren verpacht. Toch vormde Afghanistan, dat een oppervlakte beslaat van 716000 □ km., den eenigen onafhankelijken staat, die Britten en Russen van elkander scheidde. De staatkunde dier beide machten bracht mede, om het eerst om de gunst van den zwakken emir te vleien. In werkelijkheid dragen de Afghanen den Russen een veel beter hart toe dan de Britten, die zij, in weerwil van al hun betuigingen van vriendschap en toegenegenheid, recht hartelijk haten. Een overeenkomst, in 1873 tusschen Rusland en Engeland gesloten, kende den Afghanen het recht toe hun gebied aanmerkelijk uit te breiden, zoowel in de Noordelijke deelen van den Hinduh-Kuh en in de gebergten van Hoog-Azië, als in de steppen van Turkestan. Waarschijnlijk echter zal, tengevolge van de gewelddadige staatkunde van Groot-Brittanje, dit gedeelte van de kaart van Azië, spoedig belangrijke veranderingen ondergaan.

Om het Zuid-Westelijk deel van Afghanistan te leeren kennen, nemen we weder den Engelschen arts Bellew als gids aan. De weg van Kelat naar Kandahar voert over een menigte bergruggen en door een aantal dalen, alvorens men de vlakte bereikt. Verder op naar Rudbar aan den Hilmend is hij, zooals van zelve spreekt, in hooge mate eentonig, want deze vlakte, die niet veel van een woestenijs verschilt, is geheel boomloos en zelfs struikgewas komt er slechts spaarzaam voor. Wel treft men in het dal van den *Arghundab*, langs de oevers der rivier een menigte dorpen en goed onderhouden tuinen aan, doch dezen maken weder spoedig plaats voor de onafzienbare, boomlooze vlakten, waarin talrijke kudden wilde ezels rondzwerven. Vermeldingswaardig zijn, in dit gebied, de heete zwavelbronnen van *Garmaba* en de zwavelbronnen bij *Ballakhan*.

Dat gedeelte van het gebied van den *Argundab*, waar deze rivier zich met den *Turnuk* vereenigt, is dicht bevolkt. Bellew schat het aantal bewoners op minstens 40000.

Een weinig beneden de plaats, waar zich de *Argundab* met den *Hilmend* vereenigt, begint het sombere landschap *Garmsel*, dat op onze landkaarten veelal onder den naam van *Gumsir* voorkomt.

Dit dorre, geheel boomlooze gebied wordt doorstroomd door den oogen-schijnlijk bevaarbaren *Hilmend*, die een breedte heeft van omstreeks 1,5 km.

De bewoners van Garmsel zien er kloek uit. Zij hebben een donkere huidskleur en terugstootende gelaatstrekken. De jonge vrouwen zien er soms wat beter uit, maar de oudere vertegenwoordigsters van het schoone geslacht zijn typische heksen.

De kleding bestaat in den regel uit een grof katoenen hemd van eigen fabrikaat, terwijl de beenkleederen meestal blauw gekleurd zijn.

We bevinden ons hier aan den ingang van een zeer geheimzinnig land — *Seistan*, — dat tusschen Kelat, Afghanistan en Perzië ingesloten ligt; eerst in den laatsten tijd, is over de topographie van dit gebied wat meer licht opgegaan. Tot dusver gaven onze kaarten hier een groote vlakte aan, in welks midden het *Zareh-* of *Hamoen-meer* zich bevond, dat aan de Oostzijde den Hilmend opneemt. Nu is Seistan werkelijk een vlak land, welks plantengroei gekarakteriseerd wordt door tamarisken en dwergachtige mimosen. Doch de Hamoen is tegenwoordig geen meer, maar bestaat uit drie deelen: het meer van *Purrah-Rud*, het *Hilmend-meer* en het moeras *Zirreh*. De vlakte, die den naam van Hamoen draagt, ligt gewoonlijk droog en slechts tijdelijk doen stroomen hier en daar ondiepe waterplassen ontstaan.¹

Sir Frederic Goldsmid, een der leden van de Engelsche expeditie, onderscheidt twee landschappen, die den naam van Seistan dragen. Voor het eigenlijke Seistan geeft hij een uitgestrektheid op van 2450 vk. km., met een bevolking van 45000 zielen, waaronder 10000 nomaden. Een derde deel dezer bevolking wordt gevormd door Perzen, Beloedschen en Afghanen, twee derden door Seistani's. Het land is over het algemeen vlak, bestaat uit zand en alluvium en is slechts hier en daar met struikgewas, nergens met boomen bedekt. De bodem is vruchtbaar en goed besproeid, door middel van rivieren en kanalen. Tarwe en gerst worden uitgevoerd; ook meloenen en watermeloenen zijn bij menigte voorhanden, terwijl de weilanden voortreffelijk goed zijn.²

Buiten-Seistan, het tweede deel, ligt aan den rechter-oever van den Hilmend. Veelal wordt het aangeduid onder den naam van *Tschakhansar*. Het brengt veel tarwe en gerst voort.

Het klimaat van Seistan, een waar continentaal klimaat, is in hooge mate ongezond. Landbouw vormt het hoofdmiddel van bestaan der bevolking. Enkelen beoefenen het een of ander handwerk of leven van jacht en vischerij. Hun taal is een Perzisch dialect, sterk vermengd met vreemde woorden.

Met Seistan hebben we reeds den bodem van het Perzisch rijk betreden. Wanneer we Perzië in enkele woorden willen karakteriseeren, dan kunnen we zeggen, dat het bestaat uit een menigte paradijzen, zooals we die kennen uit de schilderingen der dichters Hasis en Sadi; welke paradijzen af-

1. Bellew. From the Indus to the Tigris.

2. Preced. R. geograph. Soc. XVII. Bd. 1873. P. 88.

gewisseld worden door zand- en zoutwoestijnen. In weêrwil van de vele hooge bergruggen valt er nooit genoeg regen, daar deze hoogten geheel ontbloot zijn van bosschen en planten en van kunstmatige besproeiing is bijna nergens sprake. De stroomen, die van de bergen afdalen, verliezen al spoedig hun kracht en verdwijnen in verschrikkelijke wildernissen of zoutmeren. Een en ander heeft ten gevolge, dat het klimaat in uitersten valt. Er zijn streken, waar de bewoners somtijds van koude omkomen, anderen waar zij ten gevolge van de bovenmatige hitte sterven. Langs de Perzische Golf ligt een landstreek, waar een gloeiende hitte heerscht, langs de Kaspische zee treffen we een gebied aan, waar gedurende vijf maanden van het jaar het weder guur en koud is.

Thomson, de secretaris der Britsche ambassade in Teheran, schrijft in 1868: »Een groot deel van de oppervlakte van Perzië, die 1680000 □ km. bedraagt, is een volkomen woestenij; gemiddeld leven 3 personen op 1 □ km. *Tabres* heeft ongeveer 110000, *Teheran* 85000, *Ispahan* 60000 inwoners. Stelt men het aantal stadbewoners op 1000000, dat der verstrooide stammen van Turken, Koerden en Arabieren op 1700000 en dat der overige inwoners eveneens op 1700000, dan komt men tot een totaal bevolking van 4400000 zielen. Mounsey daarentegen schat de bevolking op 5 à 6 millioen.¹ In de laatste jaren zijn echter duizenden omgekomen, ten gevolge van herhaalden hongersnood.

Om een denkbeeld te geven van de maatschappelijke toestanden, beginnen we met de opmerking, dat de bevolking zeer arm is en toch jaarlijks aan belastingen ten minste f22000000 moet opbrengen. Dit is echter, sedert langen tijd, niet meer voldoende om te voorzien in de behoeften van den staat, een koninkrijk, welks beheerscher den titel voert van *Schah*, maar zich dikwijls ook »*Schahinschah*», d. i. »koning der koningen» laat noemen. Doch stokslagen, afpersingen van satrapen en meer dergelijke gebruikelijke dwangmiddelen zijn natuurlijk onmachtig om te halen, waar niets te halen valt.

»Het land lijdt onder een slechte regeering, de regeering onder een slecht volk en het volk onder een ondankbaar land, een *circulus vitiosus*, waar geen uitkomen aan is. De schah is een groote nul en de troonopvolger een kleine. Perzië kan niet geholpen worden met eenige nieuwe uniformen en een klein spoorwegbaantje en met grond mag men betwijfelen of het land een beteren toekomst te gemoet kan gaan, zoolang het door de Perzen bewoond wordt. Wanneer Europeesche couranten spreken van hervormingen, die in Perzië zijn ingevoerd, dan bewijzen zij hiermede alleen hun volslagen onbekendheid met Perzische toestanden. Het plan van Reuter om Perzië door Europeanen te doen exploiteeren was niets meer dan een speculatie op Europeesch geld en men mag waarlijk den Schah wel dankbaar zijn, dat hij nog bijtijds het aan den baron gegeven woord brak. De maatschappelijke toestand van het land is door en door treurig. De zwaar gedrukte boerenstand is verarmd. Nijverheid ontbreekt geheel en al, tenzij men het weven van enkele tapijten en het vervaardigen van een weinig rozenolie als zoodanig wil beschouwen; waar zich eenige welvaart vertoont, is de regering er onmiddellijk bij om die te onderdrukken.

¹ A journey through the Caucasus and the interior of Persia. London. 1872. 8o.

De stand der ambtenaren is ongelooflijk gedemoraliseerd, eene zonderlinge overeenkomst tusschen het onbeschaafde Perzië en het overbeschaafd Amerika.” ¹.

Met deze woorden hecht een reiziger van den nieuweren tijd — baron Thielmann — zijn zegel aan de vroegere berichten van een der grondigste kenners van Perzische toestanden, Dr J. C. Polak. ².

Het reizen in Perzië is niet geheel en al zonder gevaar. Immers in vele streken zwerven woeste, nomadische horden rond, die niet alleen enkele reizigers, maar zelfs geheele karavananen overvallen en uitplunderen. En het aantal krijgslieden, dat de Schah er op nahoudt is veel te groot voor de finantieele krachten, veel te klein voor de veiligheid van het land.

De nominale sterkte van het leger bedraagt 105500 man, doch slechts een derdedeel dezer troepenmacht is in actieven dienst; de rest vormt een soort van reserve, die ongewapend is en zich veelal met landbouw bezig houdt, doch te allentijde opgeroepen kan worden. De troepen zijn gewapend met oude musketten van Engelsch en Fransch maaksel en een duizendtal inlandsche geweren. De artillerie telt hoogstens 100 bruikbare kanonnen, allen van zeer licht kaliber. De officieren zijn diep onkundig en de verhongerde, havelooze soldaten zuigen als bloedzuigers het verarmde land uit. Het is een hooge uitzondering, wanneer zij regelmatig betaald worden. Ze worden naar Europeesche methode, maar zoo zorgeloos mogelijk geëxerceerd. Deze armoedige, vermagerde hongerlijders zijn typische vertegenwoordigers van het land, dat zij beschermen(!) moeten. Op de lijst der jaarlijksche uitgaven komt f 8400000.— voor het leger, f 2400000 voor »buitengewone doeleinden” voor.

De invoer van Perzië vertegenwoordigt een waarde van f 30000000.— de uitvoer, voornamelijk bestaande uit zijde, opium en katoen, een van f 18000000.—

Het rijk wordt verdeeld in 11 *memlekets* of provinciën. De belangrijkste daarvan is *Irak Adschemi*. In dat gewest liggen de oude en nieuwe hoofdstad van Perzië, Ispahan en Teheran.

Laatstgenoemde stad ligt in het N. der provincie, bijna aan den voet van den 6120 M. hoogen vulkaan *Demawend*, een uitgebranden krater in het *Elbroesch-gebergte*. Ten N. van dit gebergte liggen *Ghilan* en *Masenderan*, twee smalle landstreken, die zich tusschen het gebergte en de Kaspische Zee uitstrekken.

De stad *Teheran*, die in 1798 tot hoofd- en residentiestad verheven werd, bevat geen andere bouwwerken van eenige beteekenis dan het paleis van den Schah, een vierkant gebouw, dat bijna $\frac{1}{4}$ van de geheele opper-

1. Baron Thielmann. Streifzüge im Kaukasus, in Persien und in der Asiatischen Türkei. S. 297—298.

2. Dr. J. G. Polak. Persien. Das Land und Seine Bewohner. Ethnographische Schilderungen. Leipzig. 1865. 8o. 2 Bnd.

vlakke der ommuurde stad inneemt en de paleizen van eenigen zijner gunstelingen. De straten zijn meestal nauw, krom en slecht geplaveid, de huizen klein en onpraktisch ingericht. Een tegenstelling daarmede maken de talrijke bazars, waar de smaakvolste voortbrengselen van nut en weelde liggen uitgestald.

In het Westen van Irak Adschemi ligt *Hamadan*, het oude *Ecbatana*, met 30000 inwoners. Hier wijzen de Joden de graven aan van Mordechai en van Esther.

De voormalige hoofdstad van Perzië — *Ispahan* — ligt te midden eener heerlijke omgeving. De stad bevat een menigte prachtige bouwwerken, en vele fabrieken van goud- en zilverstoffen. Het aantal harer inwoners, dikwijls op 150000 tot 200000 opgegeven, wordt door Petermann op slechts 60000 geschat.¹ Daaronder zijn vele Armeniërs en Joden, die vooral in de voorsteden gevestigd zijn. De stad bereikte haar hoogsten bloei onder de regeering van Schah Abbas den Groote (1587—1629). Toen bedroeg hare bevolking niet minder dan 750000 inwoners en men vond er niet minder dan 1800 karavansera's en 270 openbare baden.² Nochtans herinneren sommige gebouwen aan die vroegere grootheid, zooals een aantal paleizen, waaronder het weder herstelde stadhoudelijke paleis, honderd moskeeën, o. a. de Koningsmoskee, volgens sommigen de schoonste van de geheele Mahomedaansche wereld, het ontzaglijk uitgestrekte plein Meidan en de thans grootendeels vervallen Schah-Abbas-Bazar. Denkt men echter aan haar vroegere grootheid terug, dan vertoont de stad een somber beeld en vooral ligt ze in het stof sedert den vreeselijken hongersnood van 1871. Niet minder dan $\frac{9}{10}$ van de stad wordt door bouwvallen ingenomen.

In het Noord-Westen en Westen, wordt Irak Adschemi begrensd door de provinciën *Aderbeidschan*, *Ardilan*, *Luristan* en *Kusjistan* of *Arabistan*, welke laatste provincie ten deele bespoeld wordt door de Perzische golf. Ten Z. van Irak liggen *Farsistan*, *Kuman* en *Mekran*; het laatste grenst aan het rijk van Kelat. Al deze gewesten zijn hooge berglanden, die van de zee uit, met steile terrassen opstijgen. Zij vormen den Westelijken en Zuidelijken rand van het hoogland van Iran. Naar het N. toe loopt de bodem natuurlijk weêr af, zoodat het plateau van Irak nog lager ligt dan de meeste lengtedalen, die in de Zuidelijke provinciën menigvuldig voorkomen. Het Westelijk deel dier provincie wordt ingenomen door groote zoutsteppen, die zich ook over het Oostelijk deel van *Chorassan* uitstrekken.

In een der bovengenoemde lengtedalen, die schitteren in den weelderigsten plantengroei, ligt, op een hoogte van 1350 M. boven den spiegel der zee, het veelbezongen *Schiras*, met 25000 inwoners.

Deze stad, door rozentuinen, wijngaarden en cijpressen-bosschen omgeven, is nog slechts een schaduw van hetgeen ze eenmaal was. Toch heeft *Schiras*, door zijn handel in wijn, rozenolie en rozenwater, nog steeds een zekere belangrijkheid behouden en ook haar schoone ligging is, niet zonder grond, door Oostersche dichters geprezen. Bovendien, wanneer de reiziger wekenlang niets anders gezien heeft dan kale woestijnen, maakt het gezicht van een frisch donkergroen landschap des te meer indruk. En waar-

1. Zie over Ispahan. Ausland. 1876. No. 23. S. 449.

2. Reuschle. Handbuch der geographie. V. S. 517 u. f.

lijk het is een schoone streek en voor de Perzen een waar paradijs. Vooreerst houden de rozen nooit op te bloeien en dit geeft de stad een middel van bestaan, dat tot een zekere welvaart geleid heeft. Voeg daarbij een heerlijk schoonen hemel, een zacht klimaat en — wat voor den Pers niet minder verrukkelijk is — een overvloed van lamsvleesch. Is het wonder, dat dit alles de bevolking vroolijk en opgeruimd stemt? Bij elke gelegenheid gaat dan ook de beker lustig rond en dans en zang zijn geliefkoosde uitspanningen. Ja Schiras zou een hemel op aarde kunnen zijn, zoo de inwoners zich slechts de hebbelijkheid wilden of konden afwenden, om elkaar overhoop te steken. Maar oud en jong draagt een scherpen dolk bij zich, die bij een eenigzins heftigen woordenstrijd in den regel het slotwoord spreekt. Jammer dat hier niet een klein weekblaadje verschijnt; het zou een heerlijke rubriek »misdaden en ongelukken” kunnen hebben.

In de genoemde provinciën mogen, op de hoogere deelen, nog verfrisschende winden waaien, de lagere streken hebben gewoonlijk een afmattend klimaat. In Juli stijgt de thermometer geregeld tot 30°, soms tot 48° R. Die temperatuur heerscht ook langs de Perzische golf, waar een paar zeer goede zeehavens gevonden worden. De belangrijkste handelsplaats is *Aboeshir* of *Bender Boeshir*. Aan den ingang van de golf in Straat Ormus, ligt de woeste rots van Ormus, waarop eenmaal een schitterende koopstad zich verhief. In de provincie Kuman, die zich, in Noord-Oostelijke richting, tot Seistan uitstrekt, ligt de havenstad *Bender Abbasi*.

In het N. O. van Perzië ligt de provincie *Chorassan*, een van de grootste van het geheele rijk. In 1858 werd dit gewest nauwkeurig onderzocht door een Russische expeditie onder *von Kanikow* en later werd het herhaaldelijk door Europeanen bereisd. De Oostelijke helft bestaat in hoofdzaak uit bergland; het Zuidelijk deel daarvan draagt den naam van *Koehistan*. Tusschen die verschillende bergketenen in, strekken zich, zoowel naar Afghanistan als naar het Westen, groote woestijnen uit.

In het N., waar we *Meschhed*, een der meest belangrijke steden van Iran vinden, loopen tot aan den Zuid-Oostelijken oever van de Kaspische Zee, bergketenen, voortzettingen van den *Hinduh-Kuh* in Afghanistan.

In deze streken vindt men overal de sporen van den laatsten hongersnood. Bovendien worden de bewoners gekweld door een doodelijke angst voor de Turkomannen; want de zwakke Perzische regeering is niet in staat, om aan hun roofzuchtige invallen paal en perk te stellen.

Wat de hier telkens wederkeerende hongersnooden aangaat, dezen schijnen werkelijk boven alle beschrijving vreeslijk te zijn, maar waardoor deze nu eigenlijk ontstaan is niet recht duidelijk, daar Dr. Bellew verzekert, dat de bodem goed besproeid en zeer vruchtbaar is en voldoende oogsten oplevert. Doch zoo hevig was de hongersnood de laatste maal, dat zij zelfs de inderdaad belachelijke vrees voor de Turkomannen overwon. Bij hoopen gingen de bewoners van *Meschhed* voor hunne deuren zitten, in de hoop van gevangen genomen te zullen worden door de Turkomannen. En dit zegt heel wat, want ieder, zonder onderscheid van leeftijd en geslacht, worden op een zekeren losprijs gezet; wordt deze niet voldaan, dan werden zij tot voor korten tijd naar de slavenmarkt van *Khiwa* gevoerd. Vambery heeft ons in levendige kleuren afgemaald, hoe de Perzische slaven door

de Turkomannen behandeld worden. Sedert Ruslands zegevierende wapenen Khiwa veroverd en den slavenhandel aldaar verboden hebben, zijn natuurlijk aan dit schandelijk handwerk belangrijke hinderpalen in den weg gelegd. En is eenmaal Rusland meester van geheel Turkestan, dan zal voorzeker die handel geheel ophouden. Vooralsnog echter verkeerden de arme Perzen dier streken in aanhoudende ongerustheid, maar in weêrwil daarvan zijn zij, onder al de Afghanen, de eenigen, die niet gewapend zijn. Tegenstand toch zou in dit geval een vrij zekeren dood zijn. De ouden en zwakken, die voor hun doel ongeschikt zijn, worden door de Turkomannen gedood; ook zij, die niet gewillig volgen.

Bellew zag in de vlakke, die hij doorreisde, een aantal zeer eigenaardig ingerichte vluchttorens. Zij bestaan uit een cirkelvormigen wal van leemaarde, ter hoogte van 4 M. De onoverdekte ledige ruimte daarbinnen heeft als eenigen toegang, een opening, zoo klein, dat men er slechts op handen en voeten in kan kruipen. Bij de nadering hunner gevreesde vijanden vinden zij met hun kudden in deze ruimten veiligheid.

Toch zouden zij zich op vrij wat meer afdoende wijze kunnen verdedigen, want hoe dapper de Turkomannen ook zijn mogen tegenover ongewapenden, bij het gezicht van goed bediende vuurwapenen, toonen zij zich echte lafaards.

Mesched i mucaddas d. i. »de Heilige», de hoofdstad van Perzisch Kusjistan, drijft een levendigen handel en is een stapelplaats voor de karavanen naar Indië en China. ¹.

Zoo bevinden we ons dan in de nabijheid van de Kaspische Zee. Ofschoon de Zuidelijke oever van deze zee onder Perzische heerschappij staat, kan men toch de Kaspische Zee als een Russische binnenzee beschouwen. Want zelfs in de nabijheid der Zuidelijke kust, heeft Rusland zich meester gemaakt van het kleine eiland *Aschurade* en aldaar een maritiem station opgericht. En aan de Oostzijde zijn de Russen voortgedrongen tot aan den rechter oever van den Atrek, welke laatstgenoemde rivier voor een groot deel de grensscheiding vormt tusschen Rusland en Perzië. Op den Perzischen oever der Kaspische Zee liggen eenige zeer belangrijke plaatsen, zooals *Astrabad*, *Bal-froesch* en *Amol* in Mazenderan, *Enzeli* en *Rescht* in Ghilan.

De provinciën Ghilan en Mazenderan omvatten de woudrijke en Noorderlijke hellingen van het Elbroeschgebergte en een vlakke, aangeslibde strook grond tusschen genoemd gebergte en de Kaspische zee. Deze ongezone, moerassige streek levert rijst, katoen, zijde en suikerriet, doch is, even als het naburig gebergte, grootendeels met bosschen bezet, waardoor het een scherpe tegenstelling vormt met het land ten Z. van den Elbroesch.

In de bosschen op het gebergte treden in de eerste plaats beuken op, die in de vlakke vervangen worden door fiere eiken. De wijnstok en granaatappel groeien hier in het wild. Groote varenkruiden bedekken uitgestrekte vlakten en tusschen de boomen der oorspronkelijke wouden, slingeren zich krachtige lianen. Koningstijgers en andere verscheurende dieren sluipen hier rond en herten en wilde zwijnen komen er in groote menigte voor.

De Noord-Westelijkste provincie van Perzië is *Aderbeidschan*, die ten N. begrensd wordt door de Russische Kaukasus-landen, ten W. door Turksch

1. N. von Chanjkow, *Mesched, la ville sainte et son territoire*, *Tour du Monde*. 1861. p. 269—289.

Armenië. In deze provincie ligt het groote *Urumia-meer* en niet ver van daar verheft zich, in een woeste vlakte, ter hoogte van 1507 M. boven den zeespiegel, *Tebrus* (100000 inw.), de hoofdstapelplaats voor den Perzischen handel met Europa.

Na aldus de verschillende gewesten van Perzië beschouwd te hebben, blijft ons nog over een vluchtigen blik op de bevolking te slaan. Het belangrijkste bestanddeel wordt gevormd door de *Nieuw-Perzen* of eigenlijke *Eraniërs*, die in Turkestan, Oost-Iran en Afghanistan *Tadschiks* genoemd worden. In West-Iran noemt men ze *Tats*. Hier wonen ook *Armeniërs*, *Koerden* en Turksche stammen, *Turkomannen* of *Turkmenen*, zooals de *Kara-Gostii*, tusschen Teheran en Hamadan. Vooral in de Noordelijke deelen komen Iran en Toeran sterk gemengd voor. Daar kan men dan ook overal met het Turksch terecht. Meer zuidelijk daarentegen, zooals in de provincie Fars, zijn de Turken niet doorgedrongen.¹

De Perzen hebben den Islam aangenomen, doch daar zij sjiiten zijn, dragen zij den Sunnitischen Turken een hartelijken haat toe. Een vergelijking echter tusschen deze beide volken valt niet in het voordeel van de eersten uit. De Pers kleedt zich veel weelderiger; dikwijls draagt hij een »dschube" d. i. een opperkleed, dat f 300.— tot f 600.— kost. Die kosten vinden zij op andere zaken en wel in de eerste plaats op hun onderkleeren en zeep, zoodat zelfs rijke lieden zelden meer dan twee of drie hemden bezitten. In vergelijking met den Pers, is de Turk een model van zindelijkheid. De laatste toch beschouwd het als een schande, ongedierte te hebben, terwijl de eerste in dit opzicht het »leven en laten leven" in toepassing brengt. De Turk geniet bij het gebruik van zeep en van sneeuw witte handdoeken, de Pers besmeert zijn handen, nagels en wangen met geel poeder. Beiden begrijpen, dat daar waar de natuur ons tien vingers en evenveel nagels schonk, men messen en vorken ontberen kan, maar de Turk is gesteld op zijn servet en zijn lepel, de Pers houdt zich ook met deze luxe-artikelen niet op. Ook de vrouwen zijn evenmin zindelijk, noch op haar huisraad, noch op haar kleeding en binnenshuis zien zij er tamelijk onooglijk uit. Door trouwloosheid en valsheid steekt de Pers zeer ongunstig bij den Turk af. De openbare wandelplaatsen, zoo karakteristiek in Constantinopel, mist men in Teheran en Ispahan, het genot van het zalig niets doen, dat de Turken daar smaken is den Perzen onbekend. Daarentegen zwelgen de laatsten — jong en oud — op hun woeste drinkgelagen en zelfs de vrouwen nemen aan deze, voor Mahomedanen goddelooze uitspattingen, een ruim aandeel. Vergelijkt men verder Constantinopel en Teheran, dan springt het onmiddelijk in het oog, dat de openbare gebouwen in de eerste stad veel rijker en sierlijker

1. Nicolas de Chanikow. Memoire sur l'ethnographie de la Perse, Paris, 1866. 40.

zijn; Vambéry wijst er op hoe de Perzen den architektonischen smaak van de Turken te eenenmale missen. Bezit de Pers een goede dosis scherpzinnigheid en geestigheid, niet minder waar is het, dat hij vooral de eerste eigenschap in de eerste plaats aanwendt om een volleeerde schelm te zijn. Over het algemeen kan men zeggen, dat de Pers het tegenbeeld is van den Osmaan. Overtreft hij den laatste in levendigheid en bevattingsvermogen, uit een moraal oogpunt, staat hij ver beneden hem. »De Osmaan,” zegt Murad Effendi, »is karig met zijn woorden, doch wat hij zegt is goed doordacht; de Pers daarentegen bezit een groote woordenrijkheid, maar is ook een volmaakt sophist. Hij is schijnbaar veel meer fanatiek dan de Turk en toch zouden Europeesche hervormingen in Perzië veel meer kans van slagen hebben dan in het Turksch gebied. Want in dat opzicht gaat het den Turk, evenals den Spanjaard: de eer van den staat is na aan den godsdienst verwant. Met den Islam begint de staat en valt het rijk der Osmanen. Niet alzoo bij de Perzen. Hun voorvaderen waren Perzen, lang voordat er van een Islam sprake was, hun nationaliteit rust niet op een godsdienstige, maar op een staatkundige basis. De geschiedenis van hun staat is veel ouder dan de geschiedenis van hun godsdienst en juist in het voor-Islamitische tijdperk was Iran een machtige en schitterende staat.”

De minst vervalschte typen van de Perzen zijn, volgens Chanykow, de bewoners van Herat in Afghanistan en de *Guebren* of *Parsis*. De laatsten, die getrouw gebleven zijn aan de leer van Zarathusthra, vormen nog groote gemeenten in Kerman en Jезд.

HET KAUKASUS GEBIED.

Slechts weinige streken kunnen zich met dit gebied meten, ten opzichte van de geographische ligging. Terwijl het begrensd wordt door de Zwarte Zee in het Westen en de Kaspische Zee in het Oosten en het verbindende lid vormt tusschen Europa en Azië, vinden nijverheid en handel hier naar alle zijden wegen, die tot twee werelddelen leiden.

Door een reusachtige bergketen wordt Kaukasië verdeeld in twee helften, die zoowel in klimaat als in voortbrengselen hemelsbreed verschillen. De Zuidelijke grens van dit gebied ligt op de zelfde breedte als Rome en Napels en evenals ginds groeien ook hier laurier-, oranje-, citroen-, moerbezie- en abrikozeboomen, de wijnstok, en de katoenstruik. De bergen bevatten talrijke schatten uit het delfstoffenrijk en in de dalen wisselen weidevelden en bosschen elkander af.

De Noordelijke helft van dit gebied is de voortzetting der vruchtbare vlakten van Zuid-Rusland. Dat de bergstreek in minder gunstige omstandigheden verkeert, spreekt wel van zelve. Hier toch wordt slechts weinig graan verbouwd en de overvloed van vee, waarin zich de bewoners der steppen verheugen, ontbreekt hier ook te eenenmale. Maar daarentegen hebben de bergbewoners een rijkdom van hout en mineralen en zoo verschaft de natuur zelve de gegevens om een bloeienden handel te doen ontstaan.

Het Noordelijk deel van Kaukasië vervalst in twee helften, die scherp van elkaar gescheiden zijn: de eene bestaat uit een onafgebroken vlakte, de andere uit een onafgebroken bergstreek. Tusschen de grenzen van het gouvernement Saratow en het land der Donsche Kozakken ten N. en het Kaukasus-gebergte ten Z. is het land volkomen vlak; slechts hier en daar wordt die vlakte door onbeduidende heuvels verbroken. Doch deze vlakte vervalst weer in twee deelen. Het eerste, dat zich van het Noorden uit, tot aan de *Koeban*, *Laba*, *Malkoe* en *Terek* uitstrekt, bestaat uitsluitend uit steppen; wouden zoekt men er te vergeefs, tenzij men de kleine boschjes in de omstreken van Stawropol als zoodanig beschouwen wil. Ook aan water bestaat hier een volslagen gebrek en de vijf of zes riviertjes, die dit gebied doorloopen, droogen gedurende den zomer geheel en al uit. Wel bevinden zich in het Noordelijk deel ook meren, doch zij bevatten slechts brak water; dat gebrek aan besproeiing geeft aan de steppen een karakter van dorheid, dat alleen in de woestijnen overtroffen wordt. Daar waar de besproeiing wat milder is, brengt dit gebied koorn en gras voort.

Het klimaat is ten volle continentaal. Gedurende den winter daalt de thermometer niet zelden tot -20° , terwijl de zomertemperatuur somtijds 30° bedraagt.

In de meer vruchtbare deelen van dit gebied komen alle vruchten voor, die aan Zuid-Rusland eigen zijn: bessen, pruimen, kersen, enz. Langs de rivieren en beken treft men hier en daar nederzettingen aan. Op de Noordelijke grenzen zwerven de *Kalmukken* rond, met hun kudden schapen, runderen en magere paarden, terwijl in dezelfde streken de linie-Kozakken vaste woonplaatsen hebben. In het gebied van de Kaspische Zee treffen we de *Kara-Rogaiers* aan. Landbouw en veeteelt staan hier nog op den laagsten trap van ontwikkeling. De hier wonende Aziatische stammen, de zooeven genoemde Rogaiers, bebouwen zooveel land en houden zooveel vee, als zij voor hun eigen behoeften noodig hebben, meer niet, maar ook niet minder en dat is de reden, dat de hier wonende Russen voor het voor hun zelve overtollige vee, dat zij zouden kunnen anfokken, geen aftrek vinden.

Naarmate men meer Zuidelijk komt, verdwijnen langzamerhand de steppen. Bij *Georgiewsk* en *Pjatigorsk*, twee bekende badplaatsen, krijgt het land een ander, levendiger aanzien en op zich zelf staande boschjes, kleine bergketens, riviertjes en beekjes brengen hier verscheidenheid aan.

Langs de Georgische heirbaan liggen een aantal volkrijke »stanitzen,» d. z. de legerplaatsen of nederzettingen der Kozakken, waarvan sommigen versterkt zijn. Als badplaatsen zijn in deze streken beroemd *Pjatigorsk*, *Nardsan* en *Wladikawkas*. Vooral in eerstgenoemde plaats vindt men

logementen en badinrichtingen, die voor die der Duitse badplaatsen slechts weinig onderdoen; toch is hier het aantal bezoekers slechts gering.

Het Zuidelijk deel der Kaukasische vlakte strekt zich langs den voet van het gebergte uit, over een lengte van 800 km., terwijl de breedte van 30 tot 40 km. afwisselt. Door zijn mild klimaat en weelderigen grasgroei herinnert dit gebied onwillekeurig aan de prairiën van den Mississippi. Hier verdwijnen de steppen en het land krijgt veeleer het aanzien van een groot park, dat ten Z. begrensd wordt door het gebergte, ten O. en ten W. door de zee. De uitgestrekte wouden bevatten talrijke soorten van vruchtboomen en niet alleen treft men hier groote wijngaarden aan, maar ook de katoenstruik wordt er niet te vergeefs gezocht en de boomgaarden leveren de edelste ooftsoorten. Toch wordt de bodem slechts weinig, in de meeste streken in het geheel niet bewerkt. De granen leveren een rijken oogst en het gras groeit tot manshoogte.

Ten Z. van dit gebied ligt dat van den *Kaukasus*. Rekent men deze keten tot Europa, dan neemt zij, zoowel door uitgebreidheid, als door de hoogte, waartoe haar toppen zich verheffen, de eerste plaats in onder de gebergten van ons werelddeel. De *Kaukasus* begint in het Westen op het aan naphta rijke schiereiland *Taman*. Eerst loopt hij evenwijdig aan den oever van de Zwarte Zee, dan steekt hij dwars de landengte over en eindigt in het Oosten, op het schiereiland *Abseheron*, dat de Kaspische Zee in een Noordelijke en Zuidelijke helft verdeelt. Op dit schiereiland ligt, te midden van een woeste vlakte, de echt Oostersche stad *Bakoe*, die tegenwoordig snel opkomt en niet ver van daar vinden we *Surachaneh*, met een beroemde petroleum-raffinaderij en den eenvoudigen tempel der Gue-bren, voor wie de uit den bodem opstijgende vlammen voorwerpen van goddelijke vereering zijn.

De *Kaukasus* bestaat uit drie ketenen. De hoofdketen verheft zich tot een gemiddelde hoogte van 3000 M. boven den zeespiegel. Hiermede evenwijdig loopen twee andere ketenen, die slechts een derde van de zoo even genoemde hoogte bereiken. Deze bergruggen vormen twee onzachtelijke knoopen: de *Elbroesch*, die zich tot een hoogte van 5660 M. verheft en reeds van uit de Zwarte Zee zichtbaar is en de *Kasbek*, 5042 M. hoog. Tusschen deze beide knoopen strekt zich de Midden-Kaukasus uit, waarin zich de *Kachantau* tot een hoogte van 5218 en de *Dychtauzu* tot een hoogte van 5160 M. verheft. Langs den voet van den Kasbek voert een moeilijke, met groote kosten aangelegde weg, door den *Darial-pas*, van Wladikawkas naar Tiflis.

In het Westelijk deel van den *Kaukasus* liggen, op de Zuidelijke hellingen, de landschappen *Abchasië*, *Mingrelië*, *Imeretië*, het oude *Colehis* en *Swanetië*; het middelste gedeelte wordt ingenomen door *Georgië* of *Grusië*, terwijl zich in het Oosten de provincie *Daghestan* uitstrekt.

In de talrijke dalen en kloven van dit gebergte heerscht een Italiaansch klimaat en eenige weinige mijlen verder vindt men de natuur van de Noordelijke gouvernementen van Rusland. Nog hooger heerscht een Siberisch klimaat, met zijn ijsvlakten en sneeuwstormen. Het spreekt wel van zelve, dat ook de voortbrengselen van den bodem de grootst mogelijke verscheidenheid opleveren. Op den bodem der diepste kloven, waarin geen zon-

nestraal doordringt, groeit zelfs geen grashalm, en ziet men het zonlicht weder, dan is het alsof men verplaatst wordt in de dalen van Zwitserland, met hun weelderigen grasgroei, hun schoone wouden en trotsche watervallen.

In dit gebergte ontspringt geen enkele groote, bevaarbare rivier. De *Terek* en de *Koeban*, de grootste stroomen van deze landstreek, zijn slechts hier en daar bevaarbaar en dan nog alleen in dien tijd van het jaar, dat ze een genoegzamen toevoer van water krijgen, want 's zomers zijn het niet veel meer dan moerassige krekten.

Wat aangaat de rijkdom aan mineralen, hiervan weet men nog niet veel. Wel echter is het sedert lang bekend, dat de Kaukasus lood-, zilver- en koperaderen bevat. Velen zijner bewoners gieten zelve hunne kogels van het in het gebergte gevonden lood. Ook graniet, prachtig groen en 'rood porfier, marmer en bergkristal komt in groote hoeveelheden voor. Bovendien beloven tal van minerale- en naphta-bronnen en belangrijke steenkoalbeddingen het land een heerlijken toekomst.

Maar niet alleen het mineralenrijk is in den Kaukasus goed vertegenwoordigd, ook de plantengroei is er zeer weelderig; zoowel langs de Noord- als langs de Zuidzijde van het gebergte, treft men uitgestrekte wouden aan. In de hoogere streken bestaan dezen uit naaldboomen, sparren en dennen, — in de lagere streken vinden we eiken, populieren, walnootboomen en platanen. In de dalen tieren vruchtboomen, die aan Zuidelijke landen eigen zijn, ja de wijnstok, de katoenstruik en de olijfbom gedijen hier uitmuntend. Op de Zuidelijke hellingen van Mingrelië komt een soort van theestruik voor; langs de kusten van de Kaspische Zee verbouwen de Tartaren saffraan.

En toch komen die streken nog niet in vergelijking met *Abchasië*, aan de Zwarte Zee. Daar is de temperatuur nog hooger, de atmosfeer nog vochtiger en de natuur brengt, door haar weelderigheid en woestheid, de toeschouwers in verrukking. Alles is hier even woest, menschen, dieren en planten. In de dalen gedijen tarwe en rijst, doch de bewoners verbouwen alleen gerst en maïs.

Ook de dierenwereld is zeer sterk vertegenwoordigd; waar dit bergland nog uiterst schraal bevolkt is, vinden marters, blauwe vossen, eekhoortjes, vischotters, zwarte en bruine beeren, in wouden en kloven, veilige schuilplaatsen; in de diepste kloven, treft men zelfs bevers aan. Ook panthers en hyena's dwalen in de bergen rond en niet zelden weerklinkt het gebrul van den koningstijger op de oevers van den Araxes. Vooral talrijk zijn wolven, jakhalzen, vossen, reeën, wilde geiten, everzwijnen, hazen, Kaukasische bokken, ja zelfs de aueros wordt somtijds gezien.¹

De Kaukasus wordt bewoond door een aantal bergvolken, die zoo ver mogelijk uiteenloopen. Hier vindt men in een kleine ruimte op elkaâr gedrongen *Lesghiërs*, *Misdcheghi's*, *Abchassen*, *Adighen*, beter bekend onder den naam van *Circassiërs* of *Tscherkessen*, *Tataren*, *Kabarden*, *Osseten* en *Kasaken*. De meest belangwekkenden onder deze volksstammen zijn de

1. G. Poulett Cameron. Personal adventures and excursions in Georgia, Circassia and Russia. London, 1845. 8o.

A. Frhr. von Harthausen. Transkaukasien. Andeutungen über Leben und Verhältnisse einiger Völker zwischen dem Schwarzen und dem Kaspischen Meere. Leipzig 1806. 8o. 2 Bd.

Douglas W. Freshfield. Travels in the Central Caucasus and Bashan. London. 1869. 8o.

Kabarden en Abchazen, die den Islam hebben aangenomen, maar daarmee niet de stijfhoofdige eigenwijsheid zijner belijders om alles af te wijzen wat van de ongelooften komt. Immers reeds sedert lang verbouwen zij tarwe; ook landbouwwerktuigen hebben zij ingevoerd; hun woningen worden langzamerhand verbeterd en de betrekkingen tusschen hen en de Russen steeds menigvuldiger. Over het algemeen bezitten de stammen van den Kaukasus te veel gezond verstand om zich aan een blind fanatisme over te geven en Mahomeds leer heeft dan ook onder hen geen diepe wortelen geschoten. Dat de Tsjerkessen zich zoo lang en zoo krachtig tegen het voortdringen der Russen hebben verzet, moet niet aan een slaafsche volgzaamheid voor hun beroemden leidsman Schamijl toegeschreven worden, evenmin aan haat tegen de Christenen, maar alleen aan hun zucht naar onafhankelijkheid.

In het middelste deel van het gebergte leven nog heidensche stammen, doch onder hen wint het Christendom steeds meerder veld.

Het voorkomen van deze bergbewoners is zeer innemend. Al is ook de kleeding schamel, al draagt ook de pelsmuts de onmiskenbare sporen van reeds jaren lang dienst te hebben gedaan, toch is hun houding fier en edel, toch zijn hunne manieren net. Hun zangen en liederen zijn vol poësie en in alles vertoonen zij een natuurlijken goeden smaak.

De toestand der vrouw is onder deze volken zeer ongunstig. Zij wordt door haren echtgenoot slechts als een onmisbaar huisdier beschouwd, dat in zijn schatting alleen door het paard overtroffen wordt. Een leven van dienstbaarheid, diepe afhankelijkheid en afmattende werkzaamheid is haar lot. De man bekommert zich uitsluitend over zijn wapenen, voor het overige bemoeit hij zich nergens mee.

Onder de volken van den Kaukasus zijn er slechts twee, die uit een historisch oogpunt eenigszins belangrijk zijn; het zijn de reeds boven besproken Armeniërs en de *Georgiërs*. De laatsten, die in de gouvernementen van Tiflis en Koetaï het hoofdbestanddeel der bevolking uitmaken, behooren tot het Kaukasische ras. In vele opzichten toonen zij een groote overeenkomst met de eigenlijke bergbewoners; even als dezen zijn zij krijgsvan- zuchtig en opvliegend; bij de Armeniërs steken zij gunstig af.

De Georgiërs spreken hun eigen taal, die in een aantal dialecten is verdeeld; het is voor een vreemdeling bijna ondoenlijk haar te leeren en nog moeilijker om ze uit te spreken. Bij hun eigen geschiedschrijvers komen deze stammen onder verschillende benamingen voor, als *Lasikers*, *Mingreliërs*, *Kachetiniërs*, *Georgiërs* en *Kartaliners*. Ook hun gebied heeft verschillende namen. Eerst sedert de Middeleeuwen heet het Georgië of Grusië. Het Noordelijk deel vormt de provincie *Kachetië*, beroemd om haar weelderige wijngaarden. Hier wordt de vurige Kachetie-wijn gewonnen, die bij de beste Bourgogne niet achter staat. Tot dusverre werd hij bijna in het

geheel niet uitgevoerd. *Mingrelie*, bekend door zijn vruchtbaren bodem, maar ook door zijn kwaadaardige koortsen, ligt ten W. van de Zwarte Zee.

De Georgiërs noemen zich zelf bij voorkeur *Kartaliniërs*, want zij beweren afstammelingen te zijn van Kartlos, een kleinzoon van Noach, die ook aan hun land zijn naam gegeven heeft

De beide voornaamste stammen van het Kaukasus-gebied, de Armeniërs en de Georgiërs, zijn levende bewijzen voor de stelling, dat de menschen arbeidzamer zijn, naarmate de natuur, die hen omringt, kariger is. De krachtvolle, schoone menschen in Beneden-Mingrelië, die in een land leven, dat bij matigen arbeid, de rijkste bestaanmiddelen zou opleveren, zijn echte luilakken en dientengevolge door en door arm. In den regel staat de houten hut van den Mingreliër in de schaduw van een schoonen walnotenboom, omgeven door een maïsveld, waarop ook pompoenen en boonen verbouwd worden. Langs elken boom klimt een bloeiende wijnstok op. Verder dwalen om die hutten gewoonlijk enkele magere, meestal zwarte varkens rond, een paar armelijke koeien en geiten en zoo de bewoner een zekere soort van welvaart geniet, een buffel.

Naarmate men hooger op in het gebergte komt, veranderen de omstandigheden. Het gunstigst is de toestand tot op een hoogte van 1300 M. boven den spiegel der zee. Daar gedijt de wijn nog, de zijde-cultuur kan er ook nog gedreven worden, de aan het Z. eigene veldvruchten, o. a. maïs, leveren goede oogsten en op den zwaren leembodem groeit uitmuntende tarwe. Het klimaat is hier gematigd. De wijnstok behoeft nimmer tegen de koude beschut te worden en heeft ook geen last van overtollige regens, zooals dat in de lager gelegen streken het geval is.

Zooals de natuur van het land medebrengt, treffen we hier geen centra van bevolking aan; toch zijn dorpen hier geen zeldzaamheid, zooals dat in het hoogland van Mingrelië het geval is.

De toestand waarin de bergbewoners verkeerden steekt zeer gunstig af bij die van de vlakte. De schoone beuzelaar der veel vruchtbaarder landstreken, die rijst, katoen, olijven, ja zelfs de vruchten der Hesperiden teelen kan, blijft arm, terwijl zijn stamgenoot in het bergland een zekere mate van welvaart geniet. En de laatste is niet minder dan de eerste, een ideaal van menschelijke schoonheid. Zijn gestalte is slank, zijn bewegingen zijn sierlijk, zijn oog is open en een krachtige haargroei omgeeft zijn schoon regelmatig gelaat. Hij heeft het groote voordeel, dat de strijd om het bestaan hem niet te eenenmale onbekend blijft; hij toch moet er althans op bedacht zijn voor den wintervoorraad te zorgen. Zijn huis moet hechter gebouwd, zijn vee gedurende den winter gestald, zijn wijngaard gesnoeid worden; hier vereischt de teelt van zijdewormen eenige zorg en de vaak harde bodem moet bearbeid worden, om maïs op te kunnen brengen.

De *Imereet* van het Colchisch bergland is vrij wat beter landbouwer dan de Mingreliër van de vlakte en naarmate, bij het stijgen van den bodem, de natuur meer menschenarbeid vereischt, naar die mate wordt ook de bewoner degelijker en werkzamer.

Zooals we reeds opmerkten munten al deze volken door zeldzame lichamelijke schoonheid uit. Dit ontdekt men onmiddellijk wanneer men b. v. de markt te *Sugdidi* bezoekt. Het onvervalschte ras echter vindt men in de middelste deelen van het gebergte, waar de voormalige vorstelijke geslachten, door onderlinge huwelijken, het bloed rein houden. Want onder het eigenlijke volk vindt men reeds veel afwijkingen. Soms zijn het zelfs wanstaltige verschijningen en vooral in de hoogere bergstreken zijn dikwijls de vrouwen opvallend leelijk. Trouwens de loop der omstandigheden werkte mede om deze volkeren te verbasteren. Van de oudste tijden her vormde de Kaukasus een der wegen langs welke de volksverhuizing van Azië naar Europa en omgekeerd plaats had. En natuurlijk liet elk der hier doortrekkende volken zijn sporen achter, die thans wel hoogst moeilijk, soms in het geheel niet aan te wijzen zijn, doch desniettemin het type der oorspronkelijke bevolking belangrijk wijzigden. Zeker is het dat *Scythen*, *Polowczen*, *Chazaren*, *Bulgaren*, *Hunnen* en *Mongolen* in verschillende deelen van Kaukasië achtergebleven zijn; in de *Osseten* wil men de afstammelingen der oude Germanen zien en werkelijk hun uiterlijk voorkomen heeft veel meer overeenkomst met dat van de Germanen dan met dat van de overige bergbewoners van den Kaukasus. ¹.

De in het Westen wonende *Swanen* vormen een gemengd volk, waarbij echter het Georgisch element het overheerschende is. Vandaar dat men in die streken de meest uiteenlopende gelaatsvormen ziet, prachtige koppen, met hoog gewelfde voorhoofden en daarnevens akelig gedrukte gezichten, zooals men in sommige deelen van Klein-Rusland aantreft. Slanke mannen, die klaarblijkelijk uit Mingrelië afstammen, gaan nevens plompe, ongefatioeneerde gestalten. Daarbij komt nog, dat vele bewoners dezer streken aan cretinisme lijden.

Behalve de inboorlingen leven in den Kaukasus nog een aantal vreemdelingen: Russen, Czechen en Duitschers. De eersten maakten zich niet dan na hardnekkigen strijd met de bergvolken van dit gebied meester. Czechische landverhuizers grondvesten de koloniën *Nowaja-Praga* en *Pilenkowa-wes* en zijn met hun nieuwen toestand zeer tevreden. De Duitschers eindelijk wonen in *Tiflis*, in de kolonie *Mariensfeld*, in *Kachetië* en in *Jelissawetpol*, welken naam de Russen aan het oude Ganscha gegeven hebben.

In laatstgenoemde plaats, kwamen in 1816, eenige honderden huisgezinnen uit Wurtemberg aan. »Die eerste kolonisten,» zegt von Chanykow, »waren zeldzaam leelijke mensen, met breede, vierkante gezichten, blond of rood haar en blauwe oogen. Merkwaardig is de verandering die het uiterlijk van die Duitschers ondergaan heeft. Reeds het volgende geslacht was veel minder leelijk en zwart haar met donkere oogen behoorden niet

1. Ethnologische Beschreibung der Osseten, nach Dr. Pfaff. Ausland. 1876. No. 9 S. 161.

meer tot de zeldzaamheden; het derde geslacht was zoo totaal veranderd, dat niets meer hun Duitsche afkomst verried: het haar en de oogen waren donker geworden, het gelaat langwerpiger, het lichaam slanker" ¹.

Uit een ethnographisch oogpunt is dit in werkelijkheid een merkwaardig verschijnsel. De kuischheid der vrouwen is boven alle verdenking verheven en voor zoover von Chanykow bekend was, werd nimmer een huwelijk tusschen een Duitscher en een Georgische vrouw gesloten. Die veranderde raskenmerken kunnen dus alleen aan den invloed van plaatselijke omstandigheden toegeschreven worden. Trouwens we zullen later gelegenheid hebben op te merken hoe dergelijke veranderingen ook elders worden waargenomen. We hebben hier vooral het oog op de Angel-Saksen van Noord-Amerika, wier type een niet minder groote, zij het ook minder gunstige wijziging ondergaan heeft.

Het gebied ten Z. en ten N. van den Kaukasus zijn tot een stadhouderschap vereenigd. Het Zuidelijk deel is verreweg het meest belangrijke; hier liggen de steden *Schuscha*, *Jelisavetpol*, *Eriwan*, *Tiflis*, *Alexandrapol*, *Achalzich*, *Koetais*, enz. Door dit gebied loopt ook de groote handelsweg, die van *Bakoe*, aan de Kaspische zee naar *Tiflis* en van daar, langs een spoorweg, naar *Poti*, aan de Zwarte Zee voert. Laatstgenoemde plaats neemt, in weerwil van het ongunstige klimaat, meer en meer in belangrijkheid toe.

De belangrijkste stad van geheel Kaukasië is *Tiflis*, waarvan de bevolking gewoonlijk op 60000 zielen wordt geschat. Deze plaats is in den vollen zin des woords een *mixtum compositum* van een Europeesche en een Aziatische stad. Vooreerst heeft men er een Russisch kwartier, met tamelijk nette, Europeesche huizen; dan een Duitsche wijk met echt Duitsehe bierknijpen en vrijende paren en eindelijk een Perzische voorstad met een Oostersch voorkomen. De schoone breede *Gollovinsky-Prospect* zou elke groote stad in Europa tot sieraad strekken. Maar beschouwt men de Armenische bazar, dan herinnert men zich oogenblikkelijk dat Tiflis in het begin dezer eeuw nog een Perzische stad was. Op den top van een berg, die aan de eene zijde stijl oprijst, terwijl aan de andere zijde, langs den voet, een snel vlietend stroompje bruischt, liggen de puinhoopen van het oude slot der Georgische vorsten. »Tiflis», zegt Thielmann, »is de stad der tegenstellingen, slechts Kairo kan in dat opzicht met deze plaats vergeleken worden.»

Het korte tijdperk, gedurende 't welk de Kaukasische provinciën onderdeelen van het Russische rijk geworden zijn, heeft de grootste veranderingen te voorschijn geroepen. Nog voor eenige weinige tientallen van jaren, vormden deze bergstreken, met hun woelige, strijdlustige bevolking, het zwakke punt van het Czarenrijk, thans vormen zij integendeel een sterke

1. Von Chanykow. Mémoire sur l'ethnographie de la Perse. p. 44.

natuurlijke vesting aan zijn zuidelijke grens. Want zoo ooit, dan is in den strijd, dien Rusland hier ondernam, het geld en bloed niet nutteloos verspild. Deze gewesten toch zijn tegenwoordig een der best bestuurde en welvarendste streken van Azië en steken zeer gunstig af bij de omliggende Turksche en Perzische provinciën.

De middelen, waardoor Rusland in een zoo kort tijdsverloop, zulke groote en gunstige gevolgen heeft verkregen, zijn uiterst eenvoudig. De regeering hield een praktisch doel in het oog en joeg dit met ijzeren volharding na. In plaats van de ingezetenen de Europeesche beschaving op dringen, wat den Aziaat even hinderlijk is, als wanneer men hem, in plaats van zijn nationale kleederdracht, in een enge pantalon met zwarte rok stak, houden de Russen zorgvuldig rekening met 's lands zeden en gebruiken. In plaats van den ijdel roem na te jagen, als drager van de westersche beschaving, in het oosten op te treden, bepaalt zich het Russischgouvernement er toe om orde en tucht met vastheid te handhaven. Terwijl het zijn macht door gepaste maatregelen bevestigde, raakte het zoo min mogelijk aan de inwendige aangelegenheden der bevolking. Den afzonderlijken stammen liet men hun voorvaderlijke zeden en gewoonten; de rechtspraak bleef meer op een patriarchalen, dan op een bureaucratischen voet ingericht en de administratie liet men zooveel mogelijk in handen van inboorlingen. Doorreist men dit gebied dan is het militair bestuur het eenige, wat aan de regeering der Russen herinnert. Naar het schijnt is dit de zekerste weg om Oostersche volken, die in beschaving achterlijk zijn, in toom te houden.

Nieuwe straat- en spoorwegen worden aangelegd en aldus wordt den handel nieuwe débouché's geopend. Deed het wanbestuur der Porte den handelsweg van Perzië over Trebisonde en Sinope vervallen, Rusland was onmiddellijk bij de hand hem door zijn nieuw verworven gebied te brengen.

Nog een belangrijke zaak vermeldde we niet. Tegenover de godsdienstige meeningen zijner nieuwe onderdanen, nam Rusland de strengste onzijdigheid in acht. Ieder heeft het volste recht op zijn eigen manier zalig te worden.

Onder een degelijk bestuur bevinden de ingezetenen zich dan ook zoo wel, dat zij er niet aan denken hun voormalige barbaarsche onafhankelijkheid, waarbij niemands goed of leven veilig was, terug te wenschen. Het is een bepaald valsche voorstelling, dat de heerschappij der Russen in Kaukasië een schandelijke verwoesting van nationaliteiten wezen zou. Integendeel, geen enkele Europeesche natie betoont zooveel eerbied voor de nationaliteit zijner overwonnelingen als de Russische dit in Kaukasië gedaan heeft.

Wel heeft ongeveer een half millioen der Kaukasische bergbewoners het

land verlaten, om in Aziatisch Turkije een kommervol leven te leiden, doch Rusland heeft waarlijk geen reden zich daarover te beklagen. Die landverhuizers, die gedeeltelijk naar Koerdistan trokken, voor een ander deel naar Bulgarije overstaken, waren die *Tschetschenzen* en *Tscherkessen*, wier gruweldaden in den laatsten tijd de verontwaardiging der geheele beschaaftde wereld opwekten. Volgens Dr. Kanitz, kenmerken zich de nederzettingen der Tcherkessen in Bulgarije door groote armoede, afzichtelijke smerigheid en een diep verval. »Hoe moet iedere Rus, die deze streken doortrekt, zijn land gelukkig prijzen, dat het van dat luie, losbandige gespuis verlost is!» roept hij uit.¹

Hoe overigens de Aziaten zelve over deze zaken denken, moge uit een ander voorbeeld blijken. Belangwekkend namelijk is een gesprek, dat de Engelsche geneesheer Bellew voerde met een Pers, die een hongersnood beschouwde als een bezoek, die niet afgewend kan worden en die men dragen moet. Maar wel meende hij, dat de regeering in staat was hen de Turkomannen van den hals te houden, zoo zij dat slechts wilde. »Men zegt,» aldus ging de Pers voort, «dat de Russen ons van de Turkomannen willen bevrijden. God gave, dat ze het deden! Als zij dat gespuis van de aarde verdelgden, dan zouden zij de dank van alle bewoners van Perzië in volle mate verdienen.» »Maar,» vroeg Bellew, »hoe kunnen de Russen u van de Turkomannen bevrijden?» »Zij hebben een groot rijk, veel geld en een krachtig leger. Wat beteekenen de Turkomannen voor de Russen? Als zij het geld er maar voor over hebben, dan kunnen zij alles, wat zij maar willen. Men zegt, dat zij toebereidselen maken, om Khiwa te veroveren. Zoodra zij dat genomen hebben, zullen de Turkomannen van Merw van zelve verdwijnen.»

Dergelijke uitingen bewijzen duidelijk genoeg, hoe men in Azië zelve over het voortdringen der Russen denkt en hoeveel hoop vaak op het Czarenrijk gebouwd is. Pelgrims uit Bokhara konden den Britten niet genoeg goeds vertellen van de heerschappij der Russen in Turkestan. Zij verklaren het openlijk, dat het strenge, doch rechtvaardige bestuur der Russen verreweg den voorkeur verdiende boven dat van hun inheemsche khans; zij twijfelden er niet aan, of Rusland zou binnenkort geheel Turkestan onder zijn scepter gebracht hebben.

Dergelijke getuigenissen worden medegedeeld door Bellew, een Engelschman, die zeker niet verdacht kan worden van een bovenmatige ingenomenheid met de Russen.

Maar al kan er geen sprake zijn van verwoesting van nationaliteiten, dat neemt niet weg, dat langzamerhand de Aziatische levenswijze in Kaukasië eenige wijziging heeft ondergaan. Een zekere mate van Europeesche weelde, door Russische families overgebracht naar Tiflis, heeft zich ook tot andere steden uitgestrekt en wordt langzamerhand ook reeds bij de meer gegoede ingezetenen waargenomen. De plattelandsbevolking daarentegen is getrouw gebleven aan haar voorvaderlijke zeden en vindt nog steeds voldoende bestaanmiddelen in de eenvoudige voortbrengselen van den bodem.

Uit het bovenstaande blijkt reeds voldoende, hoe de Russen veel meer

1. Kanitz. Donanbulgarijen, II Bd. S. 71.

1 en 2. Syberische typen. — 3. Een Perzisch slaaf bij de Turkomannen. — 4. Een sledevaart in Siberië. — 5. Een kudde wilde ezels in Toeran.

tact hebben om met de Aziaten om te gaan dan de Engelschen. Er kan natuurlijk geen kwestie zijn, wie van deze beide volken in ontwikkeling het hoogst staat. Maar evenzeer staat het vast, dat de zeer beschaafde Britten er al bitter weinig slag van hebben, om de achterlijke Aziaten tot zich op te heffen, terwijl de minder beschaafde Russen in dat opzicht veel grooter dingen doen. Het spreekt van zelve, dat zij hen tot geen hooger trap kunnen opvoeren dan waarop zij zelf staan. Maar die volken zijn zeker meer gebaat met het weinige, dat hun de Russen geven, dan met het vele, dat de Britten hun niet geven kunnen.

HET LAAGLAND VAN TURKESTAN.

Het laagland van Turkestan is door de Kaspische Zee van Kaukasië gescheiden, terwijl het ten Z. en O. begrensd wordt door de berggevaarten van Centraal-Azië. In het N. heeft het geen natuurlijke grenzen, maar gaat onmerkbaar in de vlakke landstreken van Westelijk Siberië over. Daarom omvatten wij onder den naam »Turkestan» ook het Westelijk deel van Siberië. Overigens heeft de naam Turkestan of Toeran, sedert bijna dit geheele gebied in handen der Russen gevallen is, elke beteekenis verloren. Alleen heeft hij nog een geographische beteekenis, doch maakt langzamerhand plaats voor de administratieve namen, die de Russen aan verschillende deelen gaven. Vroeger werd dit gebied, in onderscheiding van Klein-Boecharije, het tegenwoordige Oostelijk Turkestan, ook wel *Groot-Boecharije* genaamd, maar deze benaming is geheel en al in onbruik geraakt. Daarentegen gebruikt men in den laatsten tijd veelal den naam van »Centraal-Azië», ofschoon ook deze niet geheel en al gepast genoemd kan worden.

Dit gebied dan, waarmede wij ons thans hebben bezig te houden, wordt aan de Westzijde, behalve door de Kaspische Zee, ook nog door den *Ural* begrensd. De Noordelijke grens vormt een lijn, die van Orsk naar de Siberische stad Semipalatinsk getrokken wordt. In het Oosten wordt het begrensd door de granietmassa's van den *Tarbagatai*, den *Alatau*, den *Altai*, den *Thian-Sian* en het *Hoogland van Pamir*, dat zich in het Z. bij den Hinduh-Kuh aansluit. De voortzettingen van laatstgenoemden keten en de hoogten ten N. van de Perzische provincie Chorassan vormen de Zuidelijke grens.

Het grootste gedeelte van het aldus bepaalde gebied wordt ingenomen door de laagvlakte van Turkestan, die met de Sarmatische vlakte, waarvan zij eigenlijk de voortzetting is, het grootste laagland der aarde vormt.

Naar het Zuiden en Zuid-Oosten vertoont de bodem eenige neiging om te rijzen. In het Zuid-Westen daarentegen ligt de grootste inzinking der aarde, welks laagste gedeelte ingenomen wordt door de *Kaspische Zee*, waarvan de waterspiegel, zooals wij weten, 26 M. beneden dien van de Middellandsche Zee gelegen is. Die inzinking zet zich aan de overzijde van genoemde zee voort, in de richting van den Wolga en de Obschtscheij-Syrt. Tusschen de Kaspische Zee en het meer *Aral* verheft zich het 240 km. breede *plateau van Oestsjoert*. In het Aral-meer ontlasten zich de tweelingstroomen *Amoe-Derja* (*Oxus*) en *Syr-Derja* (*Jaxartes*), welke beide ontspringen op het bergland van Hoog-Azië; de eerste op het Pamir-plateau, de tweede op den Thian-Sian. Deze stroomen, die tamelijk wel evenwijdig loopen, voeren hun water af naar het genoemde meer. Zij doorloopen steppen en woestijnen, die gekarakteriseerd worden door een groote menigte kleine meren, veelal verzamelplaatsen voor het water van tijdelijk bestaande steppenstroomen.

Het gebied ten Z. van den Ural, tusschen den Obschtscheij-Syrt en de Kaspische Zee en het meer Aral, noemen de Russen tegenwoordig *Uralsk*.

De heerschappij der Russen strekt zich uit langs de geheele Oostkust van de Kaspische Zee. Die Oostkust is veel meer geleed dan de Westelijke oever. Vooreerst vinden we hier, in het Noorden, de diepe golf *Mertwiji-Kultuk*, met het schiereiland *Mangischlak*, en meer naar het Z. den zeeboezem *Kara-Bugas*, die bijna een binnenzee op zich zelve vormt.

Ofschoon over het algemeen vlak en woest, treffen we toch op dezen oever hier en daar eenige niet onbeduidende grondverheffingen aan. Zoo strekt zich op het schiereiland *Mangischlak* een gebergte uit, dat een vlakken kam heeft, terwijl het terrasvormig naar de zee afdaalt. De *Ak-Tau*, die zich aan de Oostzijde daarbij aansluit, bestaat uit lage, stijle krijtrotsen. Ten Z. van de *Straat van Kara-Bugas* verheft zich het *Balkan-gebergte*, dat in den *Dirhem-Dagh* tot een hoogte van 1620 M. rijst. Dit gebergte is door eenige grondverheffingen verbonden met den uit graniet en porfier bestaanden *Kuran-Keten*. Eindelijk vinden we, ten O. van de *Kuli-Derja-golf*, het *Sary-Baba-gebergte* en op het eiland *Tscheleken* den rotsketen *Tschochrak*.

Het zoo even genoemde plateau van Oestsjoert verheft zich tot een hoogte van ongeveer 200 M. boven den spiegel dier binnenzeeën. Het is omgeven door tamelijk steile randgebergten en sluit zich, in Noord-Oostelijke richting, bij de *Muchad-Scha* aan. Dat bergland wordt langzamerhand lager, om ten slotte onmerkbaar in de *Bolschie-Barsuki-woestijn* over te gaan.

Ten Z. van den *Oestsjoert* strekt zich, in Zuid-Oostelijke richting, tot aan de overzijde van den *Amoe-Derja*, een onmetelijke woestijn uit. Het is geen steppenland met zijn eentonigen plantengroei; het is een volmaakt dorre woestenij, met al haar gevaren en verschrikkingen. Van geheel Midden-Azië zijn deze naar Europa gekeerde streken de meest woeste en sombere.

Op de Oostelijke kust der Zwarte Zee hebben de Russen een aantal versterkte punten aangelegd, om de bewoners dezer streken in bedwang te hou-

den. Doch de eigenlijke beheerschers van het woestijngebied tusschen de Amoe en de Kaspische Zee zijn de roofzuchtige *Turkmenen* of *Turkomannen*, naar wien dan ook deze woestijn vernoemd is.

Van de vroegste tijden af schijnen de Turkomannen roofzuchtige nomaden te zijn geweest, die door geenerlei band vereenigd werden. Zij zijn verdeeld in »khalks" of stammen; deze weder in »tâjfe" of horden, die weder een aantal onderafdeelingen — »tire" — omvatten. De Hongaarsche reiziger Herman Vambéry, die deze streken bezocht, noemt als de meest belangrijke: de *Tschandors*, *Erzari's*, *Alieli's*, *Kara's*, *Salors*, *Sariks*, *Tekes*, *Ijomuten* en *Goklen*. De laatste horde, grootendeels onderworpen aan den Schah van Perzië, is minder ruw en minder oorlogzuchtig dan een der overigen. Hun totaal aantal schat hij op hoogstens 1000000, zeker buitengewoon weinig, wanneer men in het oog houdt welk een verbazend groot grondgebied zij bezet houden.

Een eigenaardig verschijnsel is het, dat deze Turkomannen volstrekt geen opperhoofden hebben; zij kennen geen gehoorzaamheid of tucht. Toch bestaat er geen anarchie en vergrijpen tegen recht of zedeleer komen onder hen minder dikwijls voor dan onder andere Mohamedaansche volken van Azië. De godsdienst heeft onder deze stammen slechts weinig invloed; alles wordt door de »deb" beheerscht, wat ongeveer gelijk staat met den »adat" in Indië.

De verschillende stammen staan in den regel zeer vijandig tegenover elkander. Voor de Perzen hebben zij in het minst geen vrees, doch met groot ontzag zien zij tegen de Russen op. Zij zijn zeer trouw aan hunne horde en zelfs jonge kinderen weten precies te zeggen tot welke tajfe en tire zij behooren en verheffen zich met bekoorlijken trots op de macht en grootheid hunner horde.

De Turkoman onderscheidt zich van alle overige bewoners van Midden-Azië door zijn stoutmoedigen, doorborenden blik. Zijn voornaamste en meest geliefkoosde bezigheden zijn strooptochten en een uitnoodiging om daaraan deel te nemen vindt overal open ooren. Het besluit tot zulk een tocht wordt streng geheim gehouden. Heeft de gekozen aanvoerder den zegen van den Mollah ontvangen, dan springt ieder in den zadel en rent naar de plaats van bijeenkomst. De aanval heeft óf te middernacht óf tegen zonsopgang plaats. Meestal is het op Perzische karavanen gemunt; die wêerstand bieden worden nêergesabeld en de overigen in slavernij weggevoerd.

Sedert het grootste gedeelte van Turkestan gedwongen is het Russisch gezag te erkennen, heeft de slavenhandel opgehouden. Doch daar dit volk geen ander middel van bestaan dan menschenroof kende, wordt het bepaald door ondergang bedreigd, en zeker zou hun nagedachtenis niet beweend worden.

Gaat hij niet op een rooftocht uit, dan leidt de Turkoman een lui en ongebonden leven. In het avonduur luistert hij naar vertellingen en gezangen van »Bakhshis," een soort van troubadours, die hun woorden begeleiden met de dutara of tweesnarige gitaar. Hun zangen zijn meestal afkomstig van hun nationalen dichter Machdumkuli, die voor ruim tachtig jaren stierf.

De belangrijkste stad van Turkestan is het in het Zuidelijk deel gelegen *Merw*. Zij telt 80000 tenten en is omgeven door een sterken muur, deels uit tegels, deels uit leem opgeworpen en voorzien van torens en grachten. Midden door de stad — of liever legerplaats — stroomt de woestijn rivier *Murghab*, die wat verder in het N. in de woestijn doodloopt. Met het oog op de ligging der stad is het vrij natuurlijk, dat de Russen besloten hebben zich van deze legerplaats meester te maken.¹

Het land der Turkomannen strekt zich, in Noordelijke richting, uit tot het meer van *Aral*, in de oase van *Khiwa*, aan den *Amoe*. De grenzen van dit gebied op te geven is nagenoeg ondoenlijk. In het N. en O. toch is het omgeven door steppen en woestijnen, wier bevolking, uit nomaden bestaande, alleen dan haar land als een onderdeel van *Khiwa* beschouwt, wanneer zij daar voordeel in ziet. Men kan ongeveer de volgende grenzen aannemen: in het N. een klein gedeelte van de Zuidkust van het meer *Aral*, in het NO. en O. de *Amoe-Derja*; in het W. en NW. loopt de grens, over eene lengte van 150 km., langs den linker oever van den *Amoe*, door woestijnen, die afgewisseld worden door breede strooken stuifzand, zoutpoelen, en moerassen en door steppen, waarop de nomaden hunne kudden weiden. Midden in dat onherbergzame land ligt de zoogenaamde oase van *Khiwa*, die zich uitstrekt van de stad *Pitujak* tot aan *Kungrad*. Dit gebied, dat grootendeels op den linkeroever van den *Amoe* ligt, wordt bewoond door dat deel der bevolking van het khanaat, dat vaste woonplaatsen heeft.

Deze streek wordt door den snelvlietenden *Amoe* doorstroomd. Daar deze stroom volstrekt geen zijrivieren heeft, moet de bodem op kunstmatige wijze besproeid worden. Van *Pitujak* af begint dan ook een net van kanalen, dat zich over het geheele land uitstrekt. De *Amoe* is de eenige bron van vruchtbaarheid voor de oase van *Khiwa*. Van daar dat zoowel gebrek als overvloed van water in deze rivier het land met de grootste gevaren bedreigt. Tegen gebrek aan water is natuurlijk niet te doen, doch het gevaar voor overstromingen heeft men trachten te keeren door het opwerpen van een dijk langs den geheelen linker-oever der rivier. Door dezen dijk heen loopen buizen, die de kanalen van water voorzien. Op hooger gelegen plaatsen heeft men op allerlei wijzen het water naar boven gevoerd. Omdat het gebied op den rechter-oever der rivier veel moeilijker te besproeien en te bewerken is, dringt zich de bevolking op den linker-oever samen.

Het klimaat van deze streek komt overeen met dat van alle steppengebieden; de zomers zijn er drukkend heet en 's winters daalt de thermo-

1. F. van Hellwald, *Centralasien, Landschaften und Völker in Kaschgan, Turkestan, Kashmir und Tibet*, Leipzig, 1875. 8o. S. 280—332.

meter soms tot — 19° R. De rivier is gewoonlijk slechts een enkele maand van het jaar toegevroren; reeds in Februari ontdooit zij en kort daarna begint de lente. In April valt het begin van den zomer en niet vóór November kan men van herfst spreken. Hitte en stof werken veelal samen om den zomer zoo onaangenaam mogelijk te maken, en vooral het laatste, dat van uit de stuifzandgronden in dikke wolken overdrijft, is een ware landplaag. De herfst is zeer veranderlijk, doch zelden valt er in dit jaargetijde regen of sneeuw.

Dank zij de kunstmatige besproeiing, levert het land rijke oogsten op. In goede jaren levert tarwe een zestigvoudig, rijst een vier en zeventigvoudig, de dschugara zelfs een driehonderdvoudig beschoot. Het laatste gewas levert in zijn korrels de haver, in zijn stengels het hooi voor paarden en andere dieren. Verder worden ook gerst, linzen en erwten, katoen, hennip, meekrap, tabak en vlas verbouwd. Daar weiden ontbreken, heeft men de gewoonte om Luzernerklaver te zaaien, die drie maal in het jaar gemaaid kan worden en een krachtig voedsel voor het vee vormt.

Het uitnemendst product der oase is evenwel het buitengewoon fijne ooft. Hier toch groeien keurige appels, peren, pruimen, abrikozen, perziken, druiven, granaten en voor alles meloenen. Met uitzondering van gele prei en uien, wordt hier nagenoeg geen groente verbouwd. Ook is de oase tamelijk rijk aan boomen, daaronder de witte moerbeziënboom, zoodat er een aanzienlijke hoeveelheid zijde gewonnen wordt.

De opgaven omtrent de bevolking, zoowel uit een statistiek als uit een ethnographisch oogpunt, zijn weinig betrouwbaar. Men vindt onder de bewoners *Uzbeken*, *Tadschiks* en *Perzen*.

De *Uzbeken*, een Turksche volksstam, zijn als veroveraars van Centraal-Azië het heerschende volk, ofschoon zij, wat verstandelijke ontwikkeling betreft, bij de Tadschiks ver ten achter staan. Hun aantal bedraagt hoogstens 100000. Zij beoefenen den landbouw, drijven eenigen handel en leveren voor het leger het belangrijkste contingent.

De *Tadschiks*, een volk van Arische afkomst, zijn de oorspronkelijke bewoners van Centraal-Azië. Later aan de Uzbeken onderworpen, leven beide volken tegenwoordig in goede verstandhouding nevens elkander. Zij hebben hoofdzakelijk den handel in handen. Hun aantal stijgt wellicht een weinig boven de 100000.

De *Perzen*, allen vrijgelaten slaven, vormen het meest werkzame deel der bevolking en leggen zich vooral op den landbouw toe.

De veeteelt is van geringe beteekenis. Kameelen en dromedarissen komen hier minder voor dan in de naburige gebieden; de ezels zijn klein, doch sterk. De Kirgisische paarden zijn zwak en hebben uiterst weinig aanzien; de rossen daarentegen van het Turkomansche ras zijn krachtig, schoon en vurig. De nomaden komen natuurlijk veel meer voor dan de bevolking met vaste woonplaatsen, maar hun veestapel haalt toch niet bij die van de Siberische Kirgiezen.

Tot deze nomadische bevolking behooren in de eerste plaats de *Karakalpaken*, die van den mond van den Amoe tot dicht bij het meer *Dou-Kara* op den linkeroever van de rivier rondzwerven. Zij zullen waarschijnlijk 45000 man sterk zijn, beoefenen landbouw en visscherij en zijn een zeer vredelievend volk, dat zwaar gebukt gaat onder de schattingen, die zij aan Khiwa moeten opbrengen.

De *Kirgiezen*, omstreeks 35000 man sterk, houden zich met veeteelt bezig en hebben daarom de goede weiden aan den *Jany-Su* opgezocht.

De *Turkomannen* zwerven rond in de Westelijke en Zuidelijke grens-districten van het khanaat. Hun aantal zal wel niet veel meer dan 15000 bedragen.

Het totaalcijfer van Khiwa's bevolking kan op ongeveer 300000 man geschat worden, waarvan een derde deel een nomadische levenswijze leidt.

De hoofdstad *Khiwa* ligt aan twee kanalen, heeft een omvang van 6 km. en is omgeven door een aarden wal van 3 M. hoogte. En ook binnen in de stad vindt men enkele gebouwen, die op dezelfde wijze versterkt zijn, zooals het paleis van den Khan, de huizen van sommige grootwaardigheidbekleeders en enkele geestelijke scholen.

Die binnenstad vormt een soort van citadel met drie poorten, terwijl op de wallen ongeveer twintig kanonnen geplaatst zijn. In de buitenstad is vooral merkwaardig de groote bazar, die te midden van weelderige tuinen ligt. Daar bevindt zich ook het zomerverblijf van den Khan. De stad telt een bevolking van 20—30000 zielen.

De tweede stad van het rijk is *Kungrad*. Deze zeer bouwvallige plaats wordt bewoond door een 6—7000 tal inwoners, die een tamelijk levendigen handel drijven in vee en landbouw-producten. *Jeni-Urgentsch*, 10 km. ten W. van den Amoe, telt 3000 inwoners en is omgeven door een sterken muur, van vuurmonden voorzien. Behalve deze steden worden nog een aantal andere opgegeven, doch dit zijn meestal nietige plaatsjes, soms niets meer dan op zich zelf staande forten.

De *Syr-Derja* en *Amoe-Derja* of *Dscheihun* zijn de belangrijkste rivieren van Turkestan. Wat den laatsten stroom aangaat, kan zijn geel water, ten opzichte van den vruchtbaarmakenden invloed, met dat van den Nijl vergeleken worden.

Deze rivier ontspringt in het kleine Alpenmeer *Sary-Kul* of *Victoria*, in het randgebergte van het plateau van Pamir, op een hoogte van 4236 M., stroomt naar het Z. W., vervolgens naar het N. W., om ten slotte in het Zuidelijk deel van het meer Aral uit te loopen.

Volgens de jongste onderzoekingen zou de Amoe in zijn benedenloop per sekonde 3000 kub. m. water afvoeren. Bij den Rijn is dit 2500, bij den Moesel 2000 kub. m.)¹ De berichten omtrent de bevaarbaarheid van

1. R. Lenz. Unsere Kenntnisse über den früheren Lauf des Amoe-Derja. St. Petersburg. 1870. 4o.

dezen stroom loopen zeer uiteen. Lenz zegt, dat hij over het grootste gedeelte van zijn loop met lichte booten bevaren kan worden; Vambéry zegt, dat hij in het geheel niet bevaarbaar is, en Stoljetow staat tusschen beiden in en erkent de bevaarbaarheid, doch zegt dat de scheepvaart met de grootste moeilijkheden te kampen heeft. ¹

De bovenloop is elken winter bevrozen en in strenge winters bevriest ook de benedenloop.

In den aanvang vloeit deze rivier door het ruwe en koude bergland *Wochan*, waar zij vijf zijrivieren opneemt; dan loopt zij langs de grenzen van *Badachschan*, een schilderachtig land, waar zij, na de *Badachschan* te hebben opgenomen, den naam van *Amoe* verkrijgt. Aan de rechterzijde strekt zich het zwak bevolkte, bergachtige *Khutel* uit. Lager op ligt, ten Z. van de rivier, het dal van *Koendoes*, ten N. de oase *Hissar*, bekend door de fabriek van messen. Het eerstgenoemde dal omvat *Hulum* en *Balk*; het laatste is door een dor gebied van den *Amoe* gescheiden. De belangrijkste zijrivier, de *Ak-Serai*, ontvangt zij uit *Koendoes*.

In haar bovenloop heeft de rivier een breedte van 7.80 cm., terwijl de diepte van 2 tot 6 M. afwisselt. Aan haar monding vormt zij een moerassige delta, waarvan vooral het middendeel zeer laag ligt. Door die delta baant zich de rivier, met een aantal armen, een weg naar het meer. Die armen, die in den regel een diepte van 1 M. hebben, ondergaan herhaaldelijk verandering in hun ligging ten opzichte van elkander. De Westelijke monding heet de *Taldijk*, de Oostelijke *Uelken-Derja*, d. i. »grootte rivier»; deze splitst zich weder in twee armen, de *Kitschkine-Derja*, d. i. »kleine rivier» en de *Jany-Su*, d. i. »nieuw water». In laatstgenoemde monding vond de admiraal *Butakow*, in 1849, midden in den stroom, een reeks van kalkrotsen, die een werkelijk beletsel voor de vaart uitmaakten. Naar men zegt, zijn deze tegenwoordig geheel verdwenen. Van uit deze riviermonding komt men in het Aral-meer. ²

Het geheele gebied van den *Amoe*, van *Taldijk* af, behoort tot het Russische *Amoe-Derja-district*, dat weder onderverdeeld is in het district van *Schurachan* en dat van *Tschimbai*. Het eerste district ligt tusschen *Bokhara* en de uitloopers van het *Scheich-Dscheni-gebergte*; het tweede strekt zich tusschen dit bergstelsel en het Aral-meer uit.

In *Schurachan* heeft het vlakke land verreweg de overhand; van daar, dat we hier dan ook een bevolking met vaste woonplaatsen aantreffen, terwijl daarentegen de bevolking van het meer bergachtige *Tschimbai-district* uit halve en heele nomaden bestaat, waaronder de tot dusverre nog slechts weinig bekende horde der *Karakalpaken*. ³

Niet altijd vloeide de *Amoe*, door het land der *Karakalpaken* naar het Aral-meer; zoowel deze rivier als de *Syr-Derja* liepen dan eens in de Kaspische Zee, dan weder in het Aral-meer uit. ⁴

De oude bedding van den *Amoe* is in den laatsten tijd herhaaldelijk

1. Zie over deze rivier: Beilage zur Allgem. Zeitung van 17 Januari 1875.

2. Ausland, 1878. No. 20. S. 398—401.

A. L. Kuhn. Bericht über meine Reise durch das Chanat Chiwa. Russischen Revue. IV Bd. 1874. S. 53—74.

3. H. Vambéry. Ausland, 1875. S. 80. 35. S. 696—674.

4. Herbert Wood. The shores of lake Aral. London. 1876. 80.

onderzocht geworden door Russische expedities. Onder den naam van *Usboj*, d. i. »lage vlakte», ook wel *Oghuz* genaamd, loopt deze bedding langs den zoogenaamden *Tschink*, de zuidelijke helling van den *Oestsjoert*, door de woestijn naar de Kaspische Zee. Waterpoelen, groote kreeken en een zeer weelderige plantengroei karakteriseeren deze voormalige rivierbedding.

De Amoe is niet alleen voor Khiwa de voornaamste rivier, maar ook voor het meer zuidelijk gelegen khanaat van *Bokhara*, dat zich nog steeds verheugt in een zekere zelfstandigheid. Intusschen heeft deze staat zijn belangrijkste Oostelijke gewesten, met de beroemde stad *Samarkand*, aan Rusland moeten afstaan. Dat gebied is een Russische provincie geworden onder den naam *Zerasschan*, naar de belangrijkste waterader van dit gebied.

De *Zerasschan*, d. i. »goudstroom», ontspringt uit een 50 km. langen gletscher in de bergen, die de laagvlakte van Turkestan in het O. begrenzen. Over een afstand van 5 lengtegraden blijft hij in volkomen parallelrichting voortstroomen. Voorbij *Pendschakend* stroomt hij een breed dal binnen, dat beneden Samarkand in een open vlakte en voorbij Bokhara in een zandsteppe overgaat. Ten W. van laatstgenoemde stad wendt hij zich plotseling naar het Z. en stroomt uit in het kleine steppenmeer *Kara-Kul*, d. i. »het Zwarte meer». Op een reis van Khiwa naar Bokhara leeren wij het gebied tusschen den *Zerasschan* en den Amoe kennen. A. L. von Kuhn heeft voor eenige jaren dien tocht gemaakt en aan zijn reisverhaal ontleenen wij de volgende korte beschrijving.

Van *Petro-Alexandrewsk*, een Russische nederzetting aan den Amoe, die men tot zooverre stroomopwaarts volgt, tot *Ak-Kamysch* doorreist men eene streek, die wel is waar zwak bevolkt is, doch bezet met goed onderhouden akkers, hier en daar afgewisseld door nette tuinen. Van *Ak-Kamysch* af loopt de weg door een zandsteppe, die zich hoog boven den waterspiegel der rivier verheft. Op vele punten voeren smalle inzinkingen, met struikgewas en steppenplanten begroeid, naar de rivieren. De inboorlingen noemen deze inzinkingen »tugai's». Tot *Chodscha-Kanessi* blijft de weg langs de rivier loopen. Hier en daar vormt het fijne stuifzand, dat als in breede strooken in het steppenland indringt, zeer bezwarende hinderpalen. Gedurende bijna het geheele jaar weiden de nomaden op deze tugai's hunne kudden. Op die punten, waar de rivier overgetrokken kan worden, treft men dikwijls ruïnes van baksteen aan, waarschijnlijk de overblijfselen van oude forten.

Tusschen *Ustue* en *Karakul* strekt zich, over eene breedte van omstreeks 25 km., een woestijn van fijn drijfzand uit. Verlaat men de bloeiende omgeving van eerstgenoemde plaats, dan ziet men weldra, aan beide zijden der rivier, doode boomstammen boven het zand uitsteken, als zwijgende getuigen van betere tijden. Men verhaalde dan ook aan onzen reiziger, dat hier, een twintigtal jaren geleden, welvarende nederzettingen werden gevon-

den, doch het van uit het NW. opgewaaide stuifzand had ze onbewoonbaar gemaakt. En elk jaar richt het nieuwe verwoestingen aan, terwijl het den armen bewoners de laatste stukken bruikbaar bouwland ontnemt. Ook in den kreits van Karakul richt het stuifzand dergelijke verwoestingen aan, zoodat dit gedeelte van het khanaat van Bokhara een der somberste plekken op aarde vormt.

Na de eigenlijke zandwoestijn verlaten te hebben, betrad de reiziger een gebied, dat nog veel somberder indruk maakte. Het was een streek, die klaarblijkelijk eerst sedert eenige weken verlaten was, en waar het zand bezig was, als het ware onder zijne oogen, een kortelings nog bloeiend landschap in een woestijn te verkeeren.

Van Karakul af krijgt echter het land een ander aanzien en dit wordt steeds beter, naarmate men Bokhara nadert. Aan alle kanten ziet men nette tuinen en weelderige plantages van katoen, dschugara en andere planten en men ontwaart, dat de roem van vruchtbaarheid van dit land niet onverdiend is. Talrijke kanalen ontvangen hun water van den Zerasschan en deze rivier zelve besproeit de op haar linker-oever gebouwde stad Bokhara, zoowel als het 240 km. meer Oostelijk gelegen Samarkand.

Bokhara is ook door tuinen omgeven. Niet ten onrechte is de omtrek van deze stad beroemd. Alle karavansera's en winkels zijn opgepropt met Russische manufacturen en andere fabriekgoederen. Maar ook door het groote aantal medressen, scholen, moskeeën en kerkhoven wekt Bokhara de verbazing van den reiziger op. Toch is het »edele' Bokhara van zijn voormaligen luister diep vervallen en telt niet meer dan 70000 inwoners. De hier resideerende khan beheerscht zijn staat als een Oostersche despoot van het onvervalschte type. Het hoofdbestanddeel van de bevolking der stad bestaat uit Perzisch sprekende Tadschiks, hier *Sarten* genaamd, die een zeer belangrijken handel drijven.

Het gebied tusschen Bokhara en Samarkand is, voor een deel, op uitnemende wijze bebouwd. Vooral de kreits *Kermine*, in het Westelijk deel van het dal van Miankal, onderscheidt zich gunstig, zoowel door de vruchtbaarheid van den bodem, als door de uitnemende wijze van bebouwing. En dit wordt steeds beter, naarmate men het gebied van den Zerasschan nadert. Van den ingang van het bovengenoemde breede dal tot dicht bij Bokhara ligt op een zeer vruchtbaren bodem een reeks van plaatsen, allen door bloeiende landerijen omgeven. Tuinen, met ooft- en moerbeziënboomen, katoenplantages, tarwe-, gerst- en maisvelden wisselen elkander af.

Dan, ook zeer onvruchtbare streken worden hier gevonden en juist tegenover den weelderigen plantengroei van het zoo even genoemde gebied steekt die onvruchtbaarheid des te meer af. Onder die dorre streken noemen we in de eerste plaats de *Maelikwoestijn* en de dorre leemsteppe van Bokhara, die zich ten N. van den Zerasschan uitstrekt; die steppe vormt evenwel geen eentonige vlakte, maar wordt afgebroken door tamelijk hoge heuvelruggen van plutonische vorming. Vambéry vergelijkt dit gebied bij een uitgestrekte zandzee, nu eens met hooge zandgolven, door den stormwind opgezweept, dan weder door een zacht zuiden windje gerimpeld. Het geheel is een beeld des doods. Geen vogel ver-

toont zich in de lucht, geen kever of worm kruipt op den bodem; men ziet slechts sporen van vergankelijkheid: uitgebleekte beenderen van menschen en dieren, die te midden van dit tooneel van verschrikking den laatsten ademtocht uitbliezen. Geen enkel stroompje brengt hier leven aan en zelfs in den slaap houdt de reiziger zijn waterkruik vast omklemd. Doch al wordt men ook niet door dorst gekweld, dan nog loopen menschen en kameelen voortdurend gevaar, door hitte om te komen of in het zand te verstikken.¹ Maar vooral vreeselijk wordt de toestand, wanneer de *tebbab* begint te waaien. Dit is een Perzische benaming, die koortswind beteekent. Steekt deze op, dan leggen zich de kameelen onder luid gebrul neder, strekken de lange nekken uit en trachten de koppen in het zand te verbergen. De reizigers hurken achter hun lastdieren neder, de wind giert met dof geraas over hen heen en bedekt ze weldra met een laag zand, waarvan de eerste korrels als vuur op de huid branden.

Het vlakke land zet zich voort tot voorbij *Samarkand*. Deze overoude handelsstad, die tegenwoordig 20000 inwoners telt, onderscheidt zich, volgens de berichten van Vambéry en Radloff, door niets van de overige steden van Midden-Azië. Ook hier vindt men denzelfden krans van tuinen, de zelfde nauwe stegen, grootendeels met leemhutten omzoomd, en dezelfde doodsche stilte in de straten, die niet in de onmiddellijke nabijheid van de markt liggen. Daarentegen heeft de stad een buitengewoon schoone ligging in het *Zerasschandal*, dat van het dal aan den *Syr-Derja* gescheiden is door een hooggebergte, de *Karatsche-Tau*, met passen van 4500—4900 M. Ook laatstgenoemde stroom, die meer dan 2000 km. lang is, ontspringt op het gebergte van Hoog-Azië, en wel op den *Thian-Sian*. In zijn bovenloop draagt hij den naam van *Narijm*. Dit gedeelte der rivier besproeit de Russische provincie *Ferghana*, welke het voormalige khanaat van *Khokhand* omvat.

Dit voormalig khanaat vormt een langwerpig keteldal, dat alleen aan de Westzijde, naar de *Syr Derja*, open is en gevormd wordt door de terrasvormig aflopende hellingen van het *Thian-Sian*-gebergte.

De *Syr*, die het *Ferghana*-dal doorstroomt en bijna overal door steppen wordt omgeven, neemt een menigte onstuimige bergstroompjes op, doch ontvangt hierdoor slechts een zeer geringen toevoer van water, daar het meeste water wordt afgevoerd om landerijen te besproeien. Aan die rijke besproeiing dankt het land zijn schoone oogsten van tarwe, rijst, katoen, vlas, tabak, enz. Ook deze streken zijn rijk aan uitmuntende vruchtboomen; ook hier tiert de moerbezie en stelt de bevolking tot een belangrijke zijdewinning in staat.

De bevolking van *Ferghana* is deels van Eranischen, deels van Turkschen oorsprong. Toen de Turksche stammen dit gebied veroverden, vonden zij daar, als bewoners der steden, Tadschiks en Sarten en nog heden ten dage vormen laatstgenoemde stammen, te zamen met de Turksche *Uzbeken*, dat deel der bevolking, dat vaste woonplaatsen bezit. Zij hebben zich bij voorkeur nedergezet in het vruchtbare gebied ten Z. van de *Syr-Derja* en hebben dat land, volgens v. Kuhn, tot hoogen bloei gebracht.

1. H. Vambéry. Travels in Central-Asia. London. 1864. 8o. S. 458.

De Turksche stammen der *Karakalpaken* en *Kirgiezen* leiden een nomaden-leven in de steppen ten N. van den Syr-Derja en ook komen zij — ofschoon in veel kleiner aantal — in het Oostelijk deel van het Ferghana-dal voor. Onder die Kirgiezen onderscheiden zich de *Kiptschaken* door een hooger trap van verstandelijke ontwikkeling. Zij zijn slechts ten halve nomaden en slaan in den regel hunne tenten op in de nabijheid van een stad of dorp. De totaal-bevolking van Ferghana bedraagt niet meer dan 96000 zielen.

Noch in levenswijze, noch in zeden en gewoonten onderscheiden zich de bewoners van Khokand van hun stamgenooten in Russisch Turkestan. De belangrijkste steden zijn *Khokand*, *Margilan*, *Andidschan*, *Ramangan*, *Uzkend* en *Balijtschij*.

De hoogdalen van het gebergte, dat Khokand ten Z. en ZO. begrenst, hebben in den zomer een zacht klimaat, dat een bloeiende veeteelt toelaat. In de vlakte valt de sneeuw slechts bij uitzondering, ofschoon de temperatuur soms zeer laag is. In de berggebieden van Taschkend woeden hevige winterstormen. Daarentegen lijden de steppen aan bovenmatige hitte gedurende den zomer. In Maart begint het gras te ontluiten en ontsluiten wehriekende bloemen hare kelken en in Mei staat alles in weelderigen bloei. Maar de hitte neemt toe en eindelijk stijgt de thermometer tot 40°, waardoor natuurlijk elk spoor van plantengroei verdwijnt; dan ontwaart het oog slechts naakt zand en leem, dat door de bovenmatige hitte opberst. Slechts in bergkloven of langs den bodem van enkele kleine beken tieren nog eenige weinige zwakke planten en grassoorten, als de laatste vertegenwoordigers van den plantengroei.

Ofschoon hier gedurende den zomer volstrekt geen regen valt, gedijen toch alle graansoorten, doordien men den bodem kunstmatig besproeit, en het aldus aangekweekte gras kan zelfs tot viermalen toe in den loop van een jaar gesneden worden. Intusschen is de warmte in November nog zoo groot, dat de thermometer overdag 15° R. aanwijst.

De geheele ruimte, tusschen den Thian-Sian, in het O. en den Aral, in het W., wordt ingenomen door het Russische generaal-gouvernement *Turkestan*, dat verdeeld is in twee districten: *Syr-Derja* en *Semirjetschensk*. Syr-Derja, waarmede we ons het eerst zullen bezig houden, bestaat hoofdzakelijk uit steppenland, waarin eenige groote steden gelegen zijn, zooals *Chodschend*, *Taschkend*, de tegenwoordige hoofdstad van Russisch Turkestan, *Tschemkend* en *Hazret-i-Turkestan*. Al deze steden liggen in het dal van den Syr, doch geen enkele ligt aan zijn oevers. Een lange bergketen — de *Kara-Tau*, — loopt evenwijdig met den Oostelijken oever van de rivier, die van Chodschend tot Turkestan in Noordelijke richting stroomt en ten W. begrensd wordt door de woestijn *Kyzyl-Kum*, d. i. »rood zand”.

Deze woestijn vormt een zandzee van meer dan 250 km. breedte; het bruinroode zand is door de stormen, die hier veelvuldig heerschen, op

sommige plaatsen tot groote heuvels opgewaaid. Intusschen ontbreekt de plantengroei niet overal. Veelal toch is de zandbodem bedekt met dik struikgewas, ter hoogte van 3—4 M. Ook komt hier een enkele grassoort voor, die den paarden tot voedsel strekt. Ja, langs de randen der woestijn treft men zelfs uitmuntende weiden aan, die door de nomaden in beslag genomen zijn. Deze woestijnrand draagt den algemeenen naam van *Ak-Kamisch*.

Daar, waar de Syr langs de woestijn stroomt, krijgen zijn oevers een geheel ander aanzien; zij zijn kaal en onvruchtbaar. Alleen door een dunne strook struikgewas wordt de stroom van de woestijn gescheiden. Verder op heeft zij, haar laag gelegen bedding verlatende, den omtrek onder water gezet, ondoorwaadbare kreken vormende, die zich vaak honderden mijlen ver uitstrekken. Alleen daar, waar de oevers zoo hoog zijn, dat de stroom alleen bij een zeer hoogen waterstand zijn oevergebied overstroomen kan, drijft de Kirgies eenigen landbouw, en men zegt, dat op den door de rivier afgezetten alluvialen bodem zeer voordeelige oogsten gewonnen worden. Zeker is het, dat die streken, die onder water gestaan hebben, weelderige grasvelden vormen, weshalve dan ook de Kirgiezen aldaar hun winterkwartieren opslaan. Midden tusschen die grazige weiden verheffen zich zandheuvels van 10 tot 12 M. hoogte. Veelal zijn deze heuvels begroeid met tamarisk en dergelijke planten, die een hoogte bereiken van 2 tot 3 M. Ook de vele eilanden, die in de rivier liggen, zijn gewoonlijk bezet met dicht struikgewas en vormen de geliefkoosde verblijfplaatsen voor tijgers; sommige dezer eilanden zijn meer dan 5 km. lang. De breedte der rivier wisselt af tusschen 280 en 750 M., de diepte tusschen 5½ en 11 M., terwijl het water een gemiddelde snelheid heeft van 4½—6 km. in het uur. Het water is troebel en heeft een gele kleur, de smaak echter is aangenaam en eenigermate zoetig en het schijnt zeer gezond te zijn. De benedenloop der rivier is in den laatsten tijd, vooral ook met het oog op kanalisatie-plannen, nauwkeuriger onderzocht. Zij verdeelt zich daar in een groot aantal vertakkingen, die groote eilanden omsluiten. Overigens verlegt de rivier, op vele punten, herhaaldelijk haar bedding. In weêrwil van de vele bochten en ondiepten — op sommige punten staat slechts een meter water — wordt deze stroom toch door stoomschepen bevaaren.

Al het land om deze rivier henen vertoont het karakter van een voormaligen zeebodem. De zoutrijke grond is echter in de lagere deelen, dank zij de kunstmatige en vaak kunstige besproeiing, voor landbouw geschikt; 's zomers valt er volstrekt geen regen en waar de bodem geen besproeiing heeft, wordt hij een zandwoestijn, waarop slechts enkele distelplanten een armelijk bestaan voortslepen.

In de moerassen aan het mondingsgebied komen zwermen van muggen en sprinkhanen voor en dolen een aantal wilde zwijnen rond.

Met twee takken loopt de Syr-Derja in het Aral-meer uit. De Russen noemen dit meer, waarin een menigte eilanden liggen, een zee. En inderdaad verdient het dien naam, met het oog op zijn omvang. De oppervlakte toch bedraagt niet minder dan 70000 □ km. De waterspiegel ligt 48 M. boven die van de Zwarte, 74 M. boven die van de Kaspische Zee.

Tot de diepe Aralo-Kaspische inzinking behoort de *Kirgiezen-steppe*, die zich gemiddeld tot een hoogte van 100 M. verheft en uit een golvend terrein bestaat, dat met zeer langzame hellingen afloopt. Hier en daar echter stoot men op diepe en breede kloven, die de steppe doorsnijden. In de geheele steppe is geen boom of struik te ontwaren, die voor het oog een rustpunt aanbiedt; zij heeft het voorkomen van een onafzienbare zee, welker golven plotseling verstijfd zijn. Alleen het *Muchad-Scharisch* gebergte, een voortzetting van den Ural, dat de steppe in een richting van het Noorden naar het Zuiden doorloopt, brengt eenige afwisseling aan, doch de hoogste top daarvan — de *Aïruk* — is nauwelijks 30 M. hoog. Het bergachtig gedeelte der steppe bestaat uit porfier, waartusschen lood-, koper-, zilver- en, op enkele punten, ook goud-aderen loopen. Langs den *Irtisch* treft men ook steenkoolbeddingen aan.

Op ongeveer 49° NB. schijnt zich door deze steppe een grondverheffing uit te strekken, die niet alleen de bronnen van den naar het N. stroomenden *Irtisch* bevat, maar ook die van de talrijke steppenrivieren, die een Zuidwestelijke richting nemen en zich in het woestijnzand verliezen. Op deze breedte treffen we dan ook eenige weinig beteekenende hoogten aan, zooals de *Arkat*, de *Aldschan*, de *Karkaraly* en de *Kent-Kaslyk*. Het hoogste van allen is de *Tschingiz-Tau*, met een gemiddelde kamhoogte van 1300 M. Deze keten scheidt de woeste *Irtisch-Steppe* van de *Balkasch-inzinking*. Verder op liggen de *Ak-Tau*, d. i. »wit gebergte”, de *Kurgentasch*, de lange keten *Ildighis* en de loodrijke *Ulu Tagh*.

Ten Z. van deze grondverheffing vormt een geheele reeks van op zich zelf staande meren de verbinding tusschen het Aral-meer en het *Balkasch-meer*; ook ten NO. van het eerstgenoemde meer liggen een menigte kleine waterbekkens, die veelal onderling verbonden zijn. En evenals dit het geval is met het Aral-meer, wordt ook bij de overigen het waterbekken steeds kleiner en vertoonen zij allen een zekere neiging om langzamerhand geheel uit te drogen.

Onder al deze meren volgt dat van *Balkasch*, in belangrijkheid, op de Kaspische Zee en het meer Aral. Het heeft een oppervlakte van 22000 □ km. De Noordelijke en Noordwestelijke oevers verheffen zich terrasvormig. De Zuidkust daarentegen is vlak en moerassig, zoo zelfs, dat het niet gemakkelijk is de grensscheiding tusschen land en water met juistheid aan te geven. Tusschen deze kust en de voorgebergten van den *Ala-Tau*, d. i. »kustgebergte”, strekt zich de heuvelachtige zandsteppe *Adschabainym-Ak-Kum* uit, een voortzetting van de hongersteppe *Bed-Pak-Dala*, de *Golodenaja-steppe* der Russen; deze steppe scheidt Siberië van Turkestan. Ook het Balkasch-meer had vroeger een veel grooter uitgebreidheid. In Oostelijke richting toch liggen, te midden van zandsteppen, die zeer gemakkelijk als een voormalige zeebodem te herkennen zijn, zijn vroegere voortzettingen, de *Sassyk-Kul* en *Ala-Kul*. Nog in historische tijden maakte het Balkasch-meer met laatstgenoemde waterbekkens één geheel uit.

Aan de overzijde van den *Lepsa*, die zich in het Balkasch-meer ontlast, begint het land der zeven stroomen, *Semiretschenskij-Krai*, dat aan de eene zijde gevormd wordt door den keten van den Dsungaarschen *Ala-Tau* met de daaraan gelegen terrassen, aan de andere zijde door een steppe, die naar het Balkasch-meer afdaalt. De natuurlijke grenzen van dit gebied worden gevormd door den kam van den *Ala-Tau*, in het Z. O., het Balkasch-meer, in het NW., de *Ili*, in het Z. en de *Lepsa*, in het N. Terwijl het sneeuwgebied van den Dschungaarschen *Ala-Tau* de scheiding vormt tusschen deze streek en het Achter-Aziatisch hoogland, is toch die scheiding niet absoluut, door de diepe inzinking, die het stroombed van den *Ili* vormt.

De zeven stroomen, waaraan het land zijn naam ontleent, zijn de *Lepsa* met de *Baksan*, de *Ak-Su* met de *Sarkan*, de *Bien* en de *Karatal*, met de *Kok-su*. Al deze rivieren ontspringen in het sneeuwgebied van den *Ala-Tau* en besproeien in haar bovenloop smalle, vruchtbare dalen, in haar benedenloop uitgestrekte vlakten. In het begin zijn het echter bergstroomen, die hun bedding in de rotsen hebben uitgeslepen en schuimend en bruischend, zich door spleten en kloven een doortocht banen. Maar zoodra zij de steppe bereikt hebben, vloeien zij langzaam en traag daarhenen, om in het steppen-zand onmerkbaar te eindigen. Want onder al deze stroomen zijn de *Lepsa*, de *Ili* en misschien de *Karatal* de eenigen, die ten allen tijde het meer bereiken. Bij de overigen is dit alleen het geval bij een zeer ruimen toevoer van water.

Het steppengebied van het Balkasch-meer, waar de nomaden veelal hun winterkwartier opslaan, is rijk aan zoutmeren, boomloos en dor endraagt dat zelfde karakter van droogte en woestheid, dat de Aralo-Kaspische inzinking kenmerkt. In de rietbosschen, die gewoonlijk langs de oevers der rivieren en van het meer gevonden worden, leven een menigte stekelvarkens en schildpadden. Het voor bebouwing geschikte land ligt tusschen 500 en 1300 M. hoogte en vertoont in zijne plantenwereld groote overeenkomst met het West-Siberische en Oost-Europeesche hoogland. In deze streken neemt de kolonisatie der Russen met elk jaar toe en concentreert zich op die punten, waar wouden voorkomen, die hier gevonden worden tusschen 1300 en 2500 M. hoogte, ofschoon ze ook op deze hoogte lang niet overal aanwezig zijn. En waar het hout ontbreekt, daar missen de landverhuizers de bouwstof voor hunne woningen.

Onder de door de Russen gestichte nederzettingen zijn de belangrijkste: de stad *Kopalsk* of *Kopal*, de forten en militaire stations *Aksuisk*, *Arassan*, *Karatal*, *Koksuisk*, *Altyn-Imel* en *Kaltschijk*.

Zoo staan hier dus de steppen en het bergland scherp tegenover elkander. In het bergland: overvloed van water, dat leven wekt en vooruitgang mogelijk maakt, dat koloniën van een beschaafd volk in het leven riep. In de steppen: dorheid en doodschheid, te midden waarvan de weinig eischende nomaden nauwelijks in hun levensbehoeften voorzien kunnen.

Nemen we thans de menschen in oogenchouw, die Russisch Turkestan bewonen. Vooreerst treffen we hier de ons reeds bekende *Uzbeken* en *Tadschiks* of *Sarten* aan en naast deze Turksch-Tartaarsche stammen een

mengsel van Mongolen en Russen, welke gemengde bevolking gewoonlijk wordt samengevat onder den naam van *Kirgiezen*. Toch moet men onder hen twee verschillende stammen onderscheiden: de *Kasaken* en de eigenlijke *Kirgiezen*, beter gezegd *Kara-Kirgiezen*, d. i. »zwarte Kirgiezen.” De eersten, die verreweg het talrijkst zijn, werden eerst door de Russische Kozakken met de zeer onjuiste benaming van Kirgiezen aangeduid.¹

De Kara-Kirgiezen, door de Chineezzen en Kalmukken *Burat* (*Burjaten*) genoemd, wonen in Dsoengarije en Turkestan, in de Oostelijke deelen van den Altaï, in het grondgebied van den Syr-Derja en langs zijn voornaamste zijrivieren, de *Tschui* en de *Ialasz*, in den Ala-Tau, in de omstreken van het meer Issi-Kul en naar het Z. toe, tot aan de bronnen van den Amoe. Zij spreken een zuiver Turksch dialect en worden onderscheiden in twee afdeelingen, de rechter-afdeeling — *on* — en de linker-afdeeling — *sol*, — die elk weder in een aantal stammen en families verdeeld zijn. Men kan ze ook onderscheiden in Noordelijke en Zuidelijke Kara-Kirgiezen. Ten N. van de Syr hebben hunne weideplaatsen de grootste uitbreiding van het O. naar het W. Daar grenzen zij ten N. aan het gebied der Kasaken, in het Z. aan de deelen van Ferghana en Oost-Turkestan, die een vaste bevolking hebben.

Ten Z. van de Syr strekken zich de landerijen, door hen bezet, hoofdzakelijk in een richting van N. naar Z. uit. Hun weideplaatsen in den Thian-Sian worden door breede strooken doorsneden, die door de krijgsmachtige en fanatieke Berg-Sarten bezet gehouden worden.

De Noordelijke Kara-Kirgiezen hebben in het minst geen onderlinge verbinding tusschen de verschillende stammen en families; ja, die stammen zijn niet alleen bijna voortdurend met elkander in oorlog, maar vaak gebeurt het zelfs, dat een stam in twee partijen verdeeld is, die weder elkaar bestrijden. Door die onderlinge veeten, waarbij nog de aanhoudende oorlogen met de Kasaken komen, zijn zij zoo zwak, dat het den Chineezzen en Chokanzen slechts geringe moeite kost hen te overwinnen. Waar zij zich tegen deze volken niet staande kunnen houden, heeft zich, in den laatsten tijd, de eene stam na den anderen aan het gezag der Russen onderworpen.

De woonplaatsen der Noordelijke Kara-Kirgiezen zijn van die der Zuidelijke gescheiden door een woest bergland, dat bezet is door den stam der *Tschiriken*, die de opperheerschappij der Russen erkennen. De Zuidelijke Kirgiezen daarentegen staan in nauwe verbinding met Khokand en vormen, te zamen met de Kiptschaken en Berg-Sarten, den heerschenden stam en de weerbare kern der bevolking. Zij hebben ook de halve beschaving van Khokand aangenomen.² Soms komen zij ook voor onder den naam van Alai-Kirgiezen.³ Tot dezen grooten stam behooren de horden, die aan weerszijden van het Pamir-gebergte, in de daarliggende steppen, een nomaden-leven leiden. Zij hebben daar het gebied van den Sary-Kul bezet

1. W. Radloff. Beobachtungen über die Kirgisen. Petermann's Geogr. Mitth. 1864. S. 163—168.

2. Globus. XII. 1867. S. 145—146.

Zeitschrift für allgemeine Erdkunde. Berlin. 1867. II S. 84.

3. Shaw. Visits to high Tartary, P. 31.

en een klein gedeelte is, eenige jaren geleden, zelfs doorgedrongen tot in de grasrijke vlakten van Sarikia en de Karakasch-rivier, het zuidelijkste punt waar nomaden voorkomen.

De Kasaken¹ vormen eigenlijk een soort van overgang tusschen Mongolen en Turken. In hun uiterlijk toch herinneren zij aan de eersten, doch zij spreken een Turksch dialect. Zij zijn voor het meerendeel aan Rusland onderworpen en in drie horden verdeeld: de *grootte horde (ulu-dschus)*, ten Z. van het Balkasch-meer tot aan den Issi-Kul, de *midden-horde (orta-Dschus)*, tusschen laatstgenoemd meer en de Siberische stad Omsk, en de *kleine horde (kutschuk-Dschus)*, in het Westelijk deel der steppe. Hieruit blijkt, dat het uitgestrekte gebied tusschen de Wolga, Dsoengarije, Siberië en Turkestan door de Kasaken bezet is. De natuurlijke gesteldheid van deze streek is zoodanig, dat ze wel altijd door nomaden bewoond zal worden. Want zelfs onder de gunstigste omstandigheden kan de landbouw hier slechts op zeer beperkte schaal gedreven worden.

Toch zijn er enkele punten, waar dit anders zou kunnen zijn, maar de Kirgies heeft een bepaalden afkeer van een vaste woonplaats. Van nature is hij een herder en met zijn kudden doorreist hij dit land, dat als van zelve uitlokt tot zijn geliefkoosd bedrijf. Hij verlaat zijn steppe alleen dan, wanneer de bergen hem schoone weiden voor zijn vee aanbieden. Maar zoodra de herfstwind over de bergen jaagt, breekt hij zijn viltent op en keert tot de steppe terug. Toch toonen de Kirgiezen veel meer zucht tot gezelligheid dan de Kasaken. Want terwijl de laatsten hun tenten zoo ver mogelijk van elkander opslaan, zoodat het een zeldzaamheid is als men er twintig bij elkander aantreft, vormen die van de Kirgiezen uitgestrekte liniën, die dikwijls eene lengte hebben van verscheiden wersten.

De Kirgies doet zich gemelijk, ruw en heftig voor, maar veel meer dan de Kasak bezit hij oprechtheid en natuurlijke goedhartigheid. Hij voert oorlog, maar steelt niet. In één opzicht komen beiden overeen, in zooverre namelijk als beiden, alleen in naam, Mahomedanen zijn; zij hebben noch priesters, noch moskeeën en het fanatisme, dat overigens allen volgelingen van den profeet eigen is, ontbreekt hun ten eenenmale. Hun godsdienst bepaalt zich tot eenige weinige ceremoniën. Beiden zijn in de eerste plaats herders; bij de Kirgiezen staat echter de landbouw veel hooger dan bij de Kasaken.²

Over het algemeen is het leven, dat de nomaden der steppen leiden, in hooge mate eentonig.³ Zij bemoeien zich slechts met twee zaken: hun kudden en den krijg. Immers, al de nomadische herdersvolken zijn tegelijkertijd geduchte krijgslieden; de Kasak is bovendien roover, zoo vaak de gelegenheid zich daartoe opdoet. Strooptochten op runderen, zoogenaamde »barantas», ondernemen zij op klaarlichten dag, doch komt het er op aan een Kirgiesische legerplaats, een »aul» te overvallen, dan doen zij

1. Alexis de Levschine. Description des hordes et des steppes des kirghiz-kazaks ou kirgiz-kaisaks. Trad. du russe par Terry de Pigny. Paris. 80.

Fuhrmann. Die Kirgisen und ihr Leben. Globus XV. S. 180—183.

2. Radloff. Beobachtungen über die Kirgisen. Petermann's geogr. Mith. 1864. S. 63—68.

3. B. Zaleski. La vie des steppes Kirghizes, descriptions, récits et contes. Paris 1865.

Herm. Wagner. Reisen in den Steppen und Hochgebirgen Sibiriens und des angrenzenden Central-Asien. Leipzig. 1864 80.

1. De top van den Sourham. — 2. Een kerkhof te Teheran. — 3. Een karavaan in rust: — 4. Een kozak van de linie. — 5. Perziſche typen.

dat liefst kort na zonsopgang, wanneer menschen en honden door de nacht-wake vermoeid zijn. Om den strijd zelve is het volstrekt niet te doen; zij hebben geen ander doel dan zooveel mogelijk buit te maken. Zij leggen het er op toe, door een plotselingen aanval de kudden te verstrooien en daarna zooveel mogelijk vee te rooven.

Bovendien zijn de verschillende stammen veelal met elkander in oorlog en eene veete kan alleen ophouden door den dood van een der stamhoofden. Dan heerscht ver in den omtrek wapenstilstand, geen rooftochten worden gehouden en van wijd en zijd komen vrienden en vijanden ter begrafenis.

Het totaalgetal der Kasaken bedraagt hoogstens 700000. Bijna allen erkennen het oppergezag van den Russischen czaar, die hen door geweld van wapens of door geschenken tot onderwerping gebracht heeft. En die onderwerping is te meer van belang, daar alle karavaanwegen tusschen de Kaspische Zee en het Altaï-gebergte door het gebied der Kirgizen loopen.

Sedert eeuwen zijn de verkeerwegen van Midden-Azië bijna onveranderd gebleven. De wegen, langs welke eenmaal de veroveraars, o. a. Alexander de Groote, naar Indië trokken, die de legerbenden van Dschinghis-Khan en Timur-Lenk volgden, zijn dezelfde als die, van welke tegenwoordig de karavanen gebruik maken. Het punt, waarop al die wegen uitloopen, is Bokhara. Hier komen de karavanen uit Indië, Perzië, Rusland, Mongolië en China te zamen. Van uit Indië loopt een weg door den Kaiber-pas, over Kaboel, door de passen van den Parapomises, naar Bokhara. Hierdoor is Midden-Azië in verbinding gebracht met Londen en Liverpool, daar door deze steden een levendige handel gedreven wordt op Karatschi en de waren van hieruit, langs den Indus, naar Midden-Azie worden overgebracht. Tusschen Bokhara en Rusland bestaan twee handelswegen; de kortste, maar tevens de moeilijkste weg loopt van Orenburg, langs den westelijken oever van het meer Aral, over Khiwa en langs den Amoe-Derja; terwijl de tweede van het Aral-meer, langs de Syr-Derja, over Khokhand en Samarkhand naar Bokhara loopt. Wie deze beide wegen beheerscht, beheerscht tevens de markt van Midden-Azië. Een dier wegen nu is geheel en al in handen der Russen en zoo de Engelschen op den anderen hun invloed kunnen doen gelden, dan is het toch niet te denken, dat dit op den duur een blijvenden invloed zijn kan. Want sedert de Russen ook het Amoe-gebied onderworpen hebben, kan geen karavaan, zonder hun goedvinden, den Parapomises overtrekken.

Al is ook Midden-Azië te allen tijde zwak bevolkt geweest, toch heeft het steeds belangrijke handelsverbindingen gehad en deze nemen toe, naarmate het meer in aanraking komt met Europa. De staten van dat gebied zijn door de natuur buitensporig rijk gezegend. Wat verscheidenheid van voortbrengselen aangaat, hebben zij huns gelijken niet, en komen zij eenmaal onder een geregeld, goed geordend bewind, dan zal wellicht de

productie dier streken een ongekeerde vlucht nemen. Dit zien we reeds in Turkestan, waar het Russisch bestuur inderdaad wonderen verricht heeft.

Onder de uitvoer-artikelen van Midden-Azië moet in de eerste plaats katoen genoemd worden, waarvan twee verschillende soorten voorkomen. Voor de Russische industrie is die uitvoer reeds onontbeerlijk geworden. Volgens deskundigen zou de katoenteelt in Turkestan een schoone toekomst tegemoet gaan; zoo zegt o. a. Vambéry, dat de kwaliteit van dit gewas in Turkestan veel beter is dan die van de katoen van Indië, Perzië en Egypte en voor die van Amerika volstrekt niet onderdoet. De hoofdzetel van deze cultuur is Khiwa. Verder is de uit China ingevoerde zijdeteelt in Turkestan reeds zeer oud. Ze bloeit vooral in de oostelijke deelen des lands. Een ander uitvoerartikel vormt het zoogenaamde astrakan. Nog noemen we de Turkomansche paarden, die voor de Arabische slechts weinig onderdoen, wol en huiden, tarwe, rijst, verfhout en ooft. Van belang is de binnenlandsche handel, waardoor de waren uit de bazars der groote steden hun weg vinden naar de armoedigste dorpen. Daar de nijverheid van nagenoeg geen beteekenis is, is de invoer van afgewerkte fabriekgoederen uit Europa zeer groot. Want zelfs het noodzakelijkste huisraad moet uit Rusland en Engeland ingevoerd worden. De Russen hebben boven de Engelschen het voordeel, dat zij reeds lang handel op deze streken drijven, waardoor zij met juistheid weten, wat in den smaak der Oosterlingen valt. Daarbij hebben zij een bizonderen tact om met hen om te gaan. De handel der Engelschen is van betrekkelijk jonge dagteekening en zelfs hun meest bevooroordeelden bewonderaars zal het niet invallen te beweren, dat zij veel slag hebben om met de inboorlingen om te gaan.

SIBERIË.

Toen we in het vorige hoofdstuk de Kirgizen-steppe en hare bewoners bespraken, betraden we ongemerkt Siberië, die groote vlakte, die zich ten N. van Hoog-Azië uitstrekt, die $\frac{1}{5}$ van het gansche werelddeel omvat en in uitgebreidheid Europa overtreft. In waarheid is dan ook, noch ten opzichte van de grondgesteldheid, noch ten opzichte van de bevolking, de grens aan te geven tusschen de laagvlakte van Turkestan en die van West-Siberië. Laatstgenoemde, die door den *Obi* en *Irtisch* doorstroomd wordt, strekt zich uit tot aan de Noordelijke IJsee. Uit een geographisch oogpunt vormt de geheele inzinking tusschen de Kaspische Zee en het meer Aral ten Z. en de IJsee ten N. één geheel.

Tusschen het Aral-meer en de uitloopers van het Muchadscha-gebergte

strekt zich de *Barzoeeki-woestijn* uit. Deze woestijn ligt beneden den spiegel der Middellandsche Zee en is vooral om haar flora merkwaardig. De planten toch, die hier groeien, wijzen op een voormalige zeebedding, zoodat het boven allen twijfel verheven is, of de geheele Aral-Kaspische inking, zoowel als het laagland van West-Siberië, dat rijk is aan moerassen en zoutwater-meren, is de bedding van een voormalige golf van de Noordelijke IJszee. Dit toch wordt niet alleen door het aanwezig zijn der halophyten, bijna de eenige vertegenwoordigers van het plantenrijk in dit gebied, maar ook door geologische en palaeontologische onderzoekingen bevestigd. De talrijke meren, die zich ten W. van Aksakal-Barbi tot aan de Sary-Kupa, als in een diepe voor uitstrekken, wijzen aan waar de zeestraat lag, die den Aral-Kaspischen zeeboezem met de Siberische golf in verbinding stelde.

De Russen, die geheel Siberië onder hun bestuur hebben gebracht, rekenen de provinciën Uralsk, Turgai, Akmolinsk en Semipolatsinsk tot dit gebied. Tot de eerstgenoemde provincie behoort een landstreek langs den rechteroever van den Ural, die wij gewoon zijn tot Europa te rekenen. Omgekeerd brengt de Russische regeering een gedeelte van de Siberische laagvlakte, dat zich ten O. van het Uralisch gebergte uitstrekt, tot het gouvernement Perm. Verder is West-Siberië verdeeld in het gouvernement *Tobolsk*, dat ten Z. door het Uralisch gebergte begrensd en door de Obi en den Irtisch doorstroomd wordt, en het gouvernement *Tomsk*, waartoe het gebied van den Boven-Obi en het Altaï-gebergte behoort.

De *Jenisseï*, die het gouvernement *Jenisseïsk* doorstroomt, vormt de grenscheiding tusschen West- en Oost-Siberië. Tot laatstgenoemde streek behooren de gouvernementen van *Irkoetsk* en *Transbaikalië*, het *Amoer-gebied* en een gedeelte van de *Oost-Siberische kustprovincie*, welke laatste zich in noordelijke richting, tot in het schiereiland der Tschoechtschen uitstrekt. Wat ten N. van deze gewesten ligt, wordt ingenomen door het gebied van *Jakoetsk*.

Het spreekt wel van zelve, dat een land van zulk een verbazende uitgestrektheid als Siberië, een groote verscheidenheid ten opzichte van de grondgesteldheid aanbiedt. Alleen het Zuid-Westelijk deel vormt bepaald een laagvlakte, terwijl zich in het Zuiden en Oosten groote berglanden uitstrekken. Het bergstelsel van dit gebied neemt een aanvang met het gebergte, dat den Westelijken en Noord-Westelijken rand van Hoog-Azië vormt, dus met den Dsungarijschen *Ala-Tau*, den *Tarbagatai* en den *Altai*, terwijl het zijn voortzetting vindt in het *Daerisch-Alpenland*. Meer naar het O. volgen het *Jablonoï-* en *Stanovoï-gebergte*. Op dat bergland ontspringen een aantal rivieren, die tot de grootste stroomen der oude wereld behooren, zooals de *Obi*, de *Jenisseï*, de *Lena*, de *Indigirka* en de *Kolyma*. Zij wenden zich allen naar het N., om hun water in de IJszee te ontlasten. Wat zijn natuurlijke gesteldheid aangaat, onderscheidt het gebied van

deze rivieren zich ten eenenmale van het overige deel van Azië en kan gevoelig, te zamen met het Noordelijk deel van Amerika, tot het arktisch gebied gerekend worden.

Bijna nergens strekken zich de bosschen tot aan den oever van de IJszee uit. Op het woudgebied volgen groote steppen, hier en daar door heuvelruggen doorsneden, en deze zijn weder van de zee gescheiden door de toendra's, die we reeds in het N. van Rusland leerden kennen.

Naarmate men meer noordelijk komt, wordt, zooals van zelve spreekt, de temperatuur steeds lager en de bodem steeds meer ongeschikt voor bebouwing. Hiermede gaat een afneming van het aantal bewoners gepaard. Vinden we in de zuidelijke deelen nog een wat talrijker bevolking, met vaste woonplaatsen, in het N. treffen we alleen nomaden-stammen aan, zooals de *Samojeden*, de *Ostiaken*, de *Korjaken*, de *Jakoeten*, de *Joekagieren*, de *Toengoezen* en de *Tschoektschen*.¹

Wanneer de reiziger de oostelijke hellingen van het Uralisch-gebergte afdaald, strekt zich voor zijn blik een uitgebreide vlakte uit, evenals de Oceaan onmetelijk en onoverzienbaar. Gewoonlijk betreedt men deze vlakte te *Jekatherinenburg*, een stad met 30000 inwoners, aan den *Isset*, een zijrivier van den *Tobol*, welke laatste zich, bij de stad *Tobolsk*, met den *Irtysch* vereenigt.

Van uit deze stad loopt een karavaanweg in noordelijke richting naar Tomsk, in zuidelijke richting naar Semipolatsinsk. Van dezen weg wordt een druk gebruik gemaakt, ook door Europeesche reizigers. Zoo werd hij o. a. in 1876 bereisd door Dr. Otto Finsch, Dr. A. C. Brehm en Graaf Waldburg-Zeil. Wanneer men het stadje *Tjumen* achter den rug heeft, strekt zich een uitgestrekte heide voor het oog uit, die slechts hier en daar door kleine bosschen van pijnboomen afgewisseld wordt. Bij *Jalutrowsks* trekt men den *Tobol* over en omstreeks 170 km. verder betreedt men de steppen. In den beginne vindt men nog berkenbosschen, moerassen en groote meren en eerst op den hoogen rechteroever van den *Irtysch* krijgt de vlakte ten volle het karakter van een steppe. Zoo komt men te *Omsk* aan den *Irtysch*, een zeer belangrijke linkerzijrivier van de *Obi*. Deze stad, die een buitengewoon groote oppervlakte beslaat, telt omstreeks 30000 inwoners. Het is een met wallen omgeven vesting; de huizen zijn in den regel van hout; alleen de gouvernementgebouwen zijn van steen opgetrokken. De stad bezit eenige kerken en een groote moskee voor de Baschieren en Kirgizen, die hier in een vrij groot aantal voorkomen.

Ten O. van *Omsk* krijgt de steppe meer en meer het aanzien van een prairie. De bodem is golvend en met kort gras bedekt. Hier vinden talrijke kudden runderen, paarden, schapen en geiten hun voedsel. Op sommige punten ontdekt men zoutplanten. Intusschen onderscheidt zich de steppe in één opzicht gunstig van de prairiën; het is door de groote meren, die

1. Daniel, Handbuch der Geographie 1. S. 414—419.

men er aantreft, waaraan zwermen van eenden, zwanen en meeuwen levendigheid bijzetten.

De weg van Omsk voert langs de Kozakken-linie, die vroeger als verdedigingslinie tegenover de Kirgizen diende. Zoo telt het district *Pawlodar* b.v. 6000 Kozakken en 103000 Kirgizen. De meeste Kirgizen wonen op den linkeroever van den Irtysch; velen hunner echter brengen den winter, als bedienden, in de Kozakken-dorpen door. De laatsten spreken allen Kirgizisch, een dialect van de Tataarsche taal, doch slechts weinig Kirgizen spreken Russisch. De dorpen der Kozakken onderscheiden zich gunstig van die der Russen; ze zien er vroolijker en netter uit en ook de bewoners hebben een bater, een meer welvarend voorkomen. Die Kozakken betalen geen belastingen; daarentegen moeten zij zelve voor hunne paarden en kleederen zorgen. Elk dorp staat onder een »ataman," die met de opvoeding der jeugd belast is. Vele dorpen bezitten een net kerk- en schoolgebouw.

De Kozakken bezitten groote kudden vee en houden zich ook met landbouw bezig, doch daarvan merkt men niet veel, daar hunne landerijen meestal op 7 à 8 km. afstand van de dorpen verwijderd liggen. Langs den geheelen weg van Omsk naar Simipolatsinsk ziet men de viltten tenten der Kozakken en hunne grafheuvels, die er als kleine houten, vierkante huizen uitzien.

Voor al de veeteelt is zeer belangrijk. De kudden der Kozakken worden geweid door bereden herders, waarvan sommigen op ossen rijden, die zij, even goed als paarden, in galop weten te zetten.

Simipolatsinsk telt 9000 inwoners, waaronder 7000 Tartaren en in het geheel geen Kirgizen; het bezit twee kerken en zeven moskeeën. De huizen zijn meestal van hout, de straten breed en ongeplaveid.

Van hieruit voert de weg, van het meer zuidelijk gelegen *Sergiupol*, over het *Arkat-gebergte*, een woeste, grootsche granietmassa, die zich, van uit de boomlooze steppe, stijl verheft tot een hoogte van 400 M.

Deze bergstreek is het vaderland van het *Argali-Schaap* (*Ovis Ammon*), een reusachtig bergschaap, met verbazend groote, gekronkelde horens, die 1—3 M. lang worden. Het heeft veel van den steenbok en de gems en door zijn vlugheid is het hoogst moeilijk te krijgen.

Te *Sergiupol* krijgt men voor het eerst de sneeuwtoppen van den *Tarbagatai* in het oog. Van hieruit leidt de weg langs den noordelijken voet van den *Ala-Tau*. In de nabijheid van dit gebergte krijgen de steppen een ander aanzien; de uitgestrekte grasvelden worden hier op een aangename wijze afgewisseld door rabarber- en andere planten en vooral door de prachtige, roode pioeni-rozen. Groote kudden van kameelen, paarden, runderen en schapen geven levendigheid aan het landschap.

Verder op volgen zoutsteppen; daar zinken de paarden tot over de enkels in den met een witte zoutkorst bedekten bodem; tal van wonderbare luchtspiegelingen vertoonen zich aan den horizon en de temperatuur is hier buitengemeen hoog. De planten hebben een bleekgroene kleur. Hier ziet men niet alleen trapganzen, wouwen en steenarenden, maar ook zeer zonderlinge vogelsoorten zijn aan de steppe eigen, zooals het zandhoen, de *turtur gelastes* en de Alpen-leeuwerik,

Bij den Ala-Kul trekt men voorbij groote rietbosschen, waarin de Kirgizen, gedurende den winter, beschutting zoeken tegen de sneeuwstormen. Eindelijk krijgt men van een heuveltop het meer in het oog; het strekt zich uit als een onafzienbare, blauwe vlakte, aan de achterzijde begrensd door den Tarbagatai. Ten Z. wordt de blik bepaald door den Ala-Tau, die met zijn talrijke terrassen en Alpenmeren een heerlijk schoon landschapsbeeld aanbiedt, en het vruchtbare Semirjetschensk, d. i. »Zevenstroommenland», rijklijk van water voorziet.

De lengte van den Ala-Tau bedraagt 320 Km., zijn kamhoogte 1950 M., terwijl zijn hoogste top zich tot 3900 M. verheft. Naar het Z. toe staat hij in verbinding met het *Iren Chabirgan-gebergte*, naar het W. daalt hij langzamerhand af naar de inzinking van het Baikalsee. De belangrijkste vertakking van dit gebergte is de *Kopalketen*, die in parallelrichting loopt. In Zuid-Westelijke richting vindt deze keten een voortzetting in het *Alaman-gebergte* en den *Altijn-ymel*, die zich tot aan de Ili voortzet, doch zich nergens boven de sneeuwgrens verheft. De laatstgenoemde keten verbergt belangrijke schatten uit het mineraalrijk, zilver, goud, koper en steenkool.

In dit gebied vinden we het uitgangspunt van een zeer belangrijken karavaanweg naar China, de Chineesche stad *Tschugutschuk*, een verzameling van lage huizen, binnen wallen omsloten. Om van uit Tschugutschuk het Saistan-meer te bereiken, moet men den Targabatai overtrekken. Deze machtige granietketen loopt in parallel-richting over eene lengte van omstreeks 300 Km. en bereikt in den *Tuston* (3466 M.) zijn grootste hoogte. Zelfs 's zomers zijn de toppen van dezen keten met sneeuw bedekt en vooral van de noordzijde heeft dit gebergte een zeer indrukwekkend voorkomen. Het vormt de scheiding tusschen het gebied van het Saistan-meer in het N. en dat van den Sassijk-Kul en Ala-Kul in het Z.

Van het eerstgenoemde meer loopt de weg door een woestenij, die begroeid is met »dschi», d. i. een soort van gras, dat 1 M. hoog wordt. Hier en daar is die grasvlakte afgewisseld door half-uitgedroogde moerassen en zoutvlakten. Uit het *Saistan-meer* neemt de *Kara*-, d. i. *Zwarte Irtisch*, zijn oorsprong. Ten N. hiervan verheffen zich de voorbergeerten van den Altaï.

Onder den naam van Altaï verstaat men niet zoozeer een bergketen, als wel een groote groep van bergen, die zich in allerlei richting uitstrekken tusschen den bovenloop van den Irtisch en de Jenisseï. Beter ware het dus niet van den Altaï, maar van het Altaïsch bergland te spreken.

Deze bergstreek is het brongebied van de meest belangrijke wateraders van het westelijk deel van Siberië. Hier toch ontspringen de *Katunja* en de *Bija*, uit wier vereeniging de *Obi* ontstaat. De talrijke ketenen van het Altaï-stelsel hebben in het Z. een parallel-, in het N. daarentegen een meridiaan-richting. De eigenlijke Altaï, die weinig meer dan $\frac{1}{4}$ van de geheele groep vormt, strekt zich uit ten N. van den *Buchtarma*, een rechterzijrivier van den Irtisch, tusschen het zoogenaamde *Slangen-gebergte* — *Smeinogorsk* — en het romantische meer *Altijn-Kul*.

Beschouwen we dit belangrijke bergstelsel wat nauwkeuriger. Het meest westelijk verheft zich de *Russische* of *Kolywansche Altaï*, een waar erts-

gebergte. Hierin ligt, op een hoogte van slechts 230 M., het kleine meer van Kolywan, dat als de schoonste waterpartij van dit bergstelsel afgeschilderd wordt. En inderdaad, het vormt met zijn omgeving een niet onaardig landschap, maar de indruk, dien het maakt, is volstrekt niet grootsch. Vooreerst heeft het slechts een geringen omvang en bovendien doen de rotsige en tevens grasrijke oevers te veel aan een net aangelegd park denken.

In Oostelijke richting sluiten zich bij den Kolywanschen Altaï hogere berg-ruggen aan, die door tal van diep ingesneden rivierbeddingen van elkander gescheiden zijn, doch allen afzonderlijke namen dragen. De meest belangrijke dezer ketenen is het *Katunja-gebergte*, waarin zich de hoogste top van het Altaï-stelsel, de 3352 M. hoge *Bjelucha*, d. i. *Witteberg*, verheft.

De gemiddelde hoogte van den Altaï kan op ongeveer 1600 M. geschat worden; zijn hoogste toppen verheffen zich bijna 1000 M. in het gebied der eeuwige sneeuw. Dit bergland biedt de grootste verscheidenheid aan, dank zij de talrijke snelvlietende stroomen en de velerlei vormen en kleuren der bergmassa's. Tusschen de verschillende bergketenen strekken zich overal groote hoogvlakten uit, die of uit sneeuwvelden, of uit moerassen bestaan en slechts hier en daar door rotsen worden afgebroken; die rotsen verheffen zich evenwel nergens tot een aanzienlijke hoogte; zelden stijgen zij boven de 30 M.

Het klimaat van het Altaï-gebergte is in de hoogste mate continentaal: warme zomers en koude winters; dikwijls daalt de thermometer tot — 40° R. Gedurende den zomer gaan er soms maanden voorbij, dat er geen druppel regen valt. De in deze streken heerschende Zuid-Westen winden zijn gewoonlijk zoo droog, dat zij zeer schadelijk werken op den plantengroei der steppen.¹

De bevolking van den Altaï bestaat uit nomadische *Kalmukken*, die nog voor een groot deel het Schamanisme belijden.

Het voorgebergte van den Altaï is gevormd uit graniet en kristallinisch schiefer. Het is ruw, doch schilderachtig. Hier vinden we het beroemde mijn-district van den Altaï, waarvan *Serianowsk*, een stadje met 2000 inwoners, de hoofdplaats is. Dit district, dat in oppervlakte ongeveer met Frankrijk overeenkomt, levert goud, zilver, koper, lood en tin en behoort tot de keizerlijke domeinen. Alleen het goud wordt hier gezuiverd; de overige ertsen worden naar *Smeinogorsk* of *Barnaul* gebracht, om aldaar gesmolten te worden.

De belangrijkste rivier van dit gebied is de *Irtisch*; een tocht langs dezen stroom is even aangenaam als belangwekkend. In den beginne stroomt hij door lieflijke weiden, doch nadat hij de woeste *Buchtarma* opgenomen heeft, breekt hij met geweld door stoute, schilderachtige rotsen henen. Dit gedeelte van den loop van den Irtysch kan eenigermate met den middenloop van den Rijn vergeleken worden, maar toch ontbreekt aan de eerstgenoemde rivier die grootschheid en die romantische omgeving, die den Rijn kenmerken.

Maar vooral wordt men er aan herinnerd, dat men zich op een Aziatischen stroom bevindt, wanneer men let op de bewoners, die zich op zijn

1. B. v. Cotha. Der Altai. Sein geologischer Bau und seine Erzlagertstätten. Leipzig. 1871. 89.

oevers hebben neergezet. Immers, langs zijn geheelen loop ontmoet men nauwelijks een dozijn visschershutten. Doch de menschen mogen hier ontbreken, de dierenwereld is des te rijker vertegenwoordigd en vooral geven een menigte watervogels leven aan het landschap.

De rivier volgende, bereikt men een punt, waar het labyrint van rotsen, met bruine of oranjekleurige vlechtplanten begroeid, plaats maakt voor een open vlakke; rechts en links strekken zich groote weiden uit, waarop prachtige kudden hun voedsel vinden, en nadat men een boschrijk eilandje voorbijgegaan is, krijgt men het vriendelijk *Oest Kamenogorsk* in het gezicht.

Van hier af voert de weg naar *Smeinogorsk*, door een goed bebouwd heuvelland, waarin vele groote dorpen verspreid liggen. Deze plaats, waar men de oudste bergwerken van den Altaï vindt, heeft haar beteekenis grootendeels verloren, daar de mijnen al sedert langen tijd niet meer bewerkt worden; slechts worden hier nog de ertsen opgesmolten, die van *Serianowsk* en elders afkomstig zijn.

Niet ver van hier vindt men de beroemde keizerlijke steenslijperijen van *Kolijwan*, aan het gelijknamige kleine meer. In dit fraaie stadje, dat schilderachtig tusschen rotspartijen gelegen is, wordt het schoonste porfier, jaspis, marmer, enz. geslepen.

Van *Kolywan* loopt de weg door een steppe naar *Barnaul*, een stad met omstreeks 14000 inw., de hoofdplaats van het Altaï-gebied. Zij ligt aan den linkeroever van de *Ob*, in een buitengemeen vruchtbare en welvarende streek en bezit een aantal wetenschappelijke instellingen.

Zooals men ziet, wordt het vooroordeel, dat zelfs bij een groot gedeelte van het beschaafd publiek tegen Siberië bestaat, volstrekt niet gerechtsvaardigd door 't geen we er tot dusverre van leerden kennen. Voor velen toch is Siberië een waar schrikbeeld.¹ Doch dit vooroordeel wordt weerlegd door zoovelen, die Siberië bewoond hebben en daarvan de aangenaamste herinneringen hebben behouden. Zelfs in de ongezonde *Barabinske steppe* gelukte het von *Middendorf* een plek te vinden, die een waar paradijs vormde.² Dan, dergelijke schilderijen gelden hoofdzakelijk voor het westelijk en zuidelijk deel van Siberië, niet voor het noordelijk deel, werwaarts we thans door de groote stroomen worden heengevoerd.

Volgen we in de eerste plaats den loop van de *Obi*. Op hare oevers verheft zich *Tomsk*, een der grootste, rijkste en aangenaamste steden van Siberië, met veel handel en 25000 inw. Hier begint het groote goudgebied, dat in 1830 werd ontdekt en dat vóór de ontdekking der goudvelden in Californië evenveel leverde als alle staten van Amerika te zamen.

Van *Tomsk* bestaat een geregelde stoomvaart, met zeer goed ingerichte booten, op *Tjumen*. Lager op ligt *Samarow*. Niet ver van hier stort zich de *Irtysch* in den hoofdstroom, die hier een breedte heeft van 3,5 km.

1. O. W. Wahl. *The land of the czar*. London. 1875. 8o.
 Middendorf. *Die Baraba*. St. Petersburg. 1870. 4o.

In Europa zou voor dezen kolossalen stroom, met zijn machtige zijrivieren, nauwelijks plaats zijn. Jammer slechts, dat zijn oevers verder op bijna geheel onbewoond zijn, in weerwil van de vruchtbare omgeving en de rijke natuurschatten, die in zijn stroomgebied gevonden worden. In het hooge Noorden, op een afstand van 1066 km. van *Tobolsk*, ligt het stadje *Beresow*, midden tusschen ondoordringbare wouden en toendra's. Deze plaats, een der strengste en hardste banningsoorden, ligt niet aan de *Obi* zelve, maar aan een zijstroom, de *Sosna*.

De omgeving van dit plaatsje ziet er vrij troosteloos uit; de reusachtige naaldbosschen worden alleen door moerassige vlakten afgewisseld en de geheele natuur draagt den stempel van het sombere noorden. Acht maanden lang ligt de hard bevroren aarde onder de sneeuw bedolven. Soms daalt de thermometer tot 45° onder nul; de scherpe koude werkt belemmerend op de ademhaling en verandert den adem in ijzel. Dikwijls vallen de vogels dood uit de lucht, de vensterglazen springen en niet alleen in den harden bodem, maar ook in het ijs en de sneeuw doet de felle koude diepe kloven ontstaan. Daarbij is het geen helder winterweer; integendeel, het weder is in hooge mate onbestendig; veelal hangen er zware nevels en de hemel is bijna altijd met sombere wolken bedekt. Vaak steken ook woedende stormen op en het eenige middel voor mensch of dier om zich daartegen te beschutten bestaat daarin, dat men zich in de sneeuw een hol graaft en geduldig het eind van den storm afwacht, wat soms meer dan 24 uren duurt. De nachten zijn lang en donker en slechts een enkele maal vertoont zich het Noorderlicht. In het kleine, half in de sneeuw begraven stadje heerscht eene doodsche stilte, als bevond men zich te midden eener woestenij. De altijd groene naaldboomen — sparren en den — zijn de eenige vertegenwoordigers der levende natuur. Nog meer noordelijk, niet ver van de monding der rivier, ligt het dorp *Obdorsk*.

De stroom, die in Mei een belangrijken toevoer van water krijgt door het smelten der sneeuw op de vlakte en in Juni en Juli door die op den Altaï, neemt steeds in breedte toe. Beneden *Beresow*, dicht bij de monding van de *Sosna*, is hij 50 km. breed en heeft het aanzien van een groot meer, met een aantal grootere en kleinere dicht begroeide eilanden.

Niet ver ten O. van de diepe *golf van de Obi*, ligt de monding van de *Jenisseï*. De benedenloop dezer rivier is nauwkeuriger bekend geworden door de nasporingen van Nordenskjöld, in Augustus van het jaar 1875.¹ Uit het onderzoek van dien beroemden Zweed weet men, dat men zich de Siberische toendra's niet voor moet stellen als een onafzienbare woestenij van ijs en sneeuw, die slechts hier en daar een armelijken plantengroei vertoont. Integendeel, langs de *Jenisseï* zag hij slechts een enkele plaats, waar dit zoo was, maar overigens was het plantenrijk zeer sterk vertegenwoordigd en inzonderheid de eilanden in den stroom vertoonen een buitengewoon weelderigen plantengroei. De vruchtbaarheid van den bodem en de onmetelijke uitgestrektheid der grasvelden maken de toendra's tot een weidestreek bij uitnemendheid. En verder naar het Z., tusschen *Turuschansk* en *Jenisseïsk*, waar zich fiere wouden verheffen, of in de bijna onbewoonbare vlakten van *Krasnojarsk*, waar de bodem door een dikke laag zwarte

1. Ausland, 1876. No. 2. S. 25—29.

aarde (*tschornosem*) bedekt is, staat de vruchtbaarheid eer boven dan beneden die van de vruchtbaarste gedeelten van Skandinavië.

Krasnojarsk is een stad met 12000 inwoners, vele flinke gebouwen en rijke goudwasscherijen aan de Boven-Jenisseï. Deze stroom neemt zijn oorsprong op het Sajanisch gebergte; zijn bronnen liggen op het Mongoolsch plateau. Boven *Jenisseïsk*, een stadje met 7000 inwoners, neemt hij de uit het O. komende *Angara* of *Boven-Toengoeska* op. Een weinig beneden de plaats, waar de Angara het *Baikal-meer* verlaat, ligt de belangrijkste stad van Siberië, *Irkoetsk*, met 30000 inwoners. Hier vinden de zeden en gewoonten en ook de modes van West-Europa het meest navolging. Het is de hoofdzetel voor den Siberischen pelterijhandel; het bezit een schouwburg, een gymnasium, een bibliotheek en een zeer werkzaam geographisch genootschap.

Het *Baikal-meer*, niet ver van de zuidelijke grens van Siberië gelegen, is een der grootste zoet-watermeeren van de oude wereld. Het heeft een oppervlakte van 33400 vk. km., is 600 km. lang en 150—180 km. breed. De eenige afvoerrivier van dit meer is de Beneden-Angara, terwijl een groot aantal beken, waaronder de *Selenga*, de *Bargusin* en de *Boven-Angara* water aanvoeren.

Gedurende den zomer wordt de gemeenschap tusschen de beide oevers en de aan dit meer grenzende landstreken onderhouden door een stoomboot. Voor den westelijken oever van het meer strekt zich het eiland *Olchan* uit, waarop eene menigte Alpenrozen bloeien, die over het algemeen zeer veelvuldig langs den oever voorkomen. Dit eiland, te zamen met het daar tegenover gelegen schiereiland *Swatoi*, verdeelen den Baikal in een zuidelijk en een noordelijk bekken. Vooral het noord-westelijk gedeelte van het meer bevat grootsche partijen; trotsche graniet-massa's wisselen af met donkere wouden, die zich van den top tot aan den voet van de bergen uitstrekken.

De omtrek van het meer is in hooge mate vulcanisch; niet alleen vindt men er vele heete bronnen, maar ook aardbevingen zijn er zeer talrijk. Tal van roofvogels, zooals de rivierarend en stormvalk, zweven boven zijne wateren.

Op den oever heeft zich een Russische kolonie gevestigd, die rogge, gerst en aardappelen verbouwt. Behalve Russen leven aldaar nog *Burjaten* en *Toengoesen*. De eersten, van Mongoolsche afkomst, waren, tijdens de onderwerping van Siberië aan de Russen, aanhangers van het heidensch Schamanisme. Eerst tegen het einde van de 17de eeuw gingen de stammen, die ten O. van het Baikal-meer woonden, tot het Buddhisme over, terwijl de westelijke stammen zich bij de Grieksch-Katholieke kerk aansloten.

De Burjaten hebben een zeer phlegmatisch temperament; een zekere afkeer van arbeid is hun aangeboren en niet zelden luieren zij net zoo lang, totdat de honger hen tot eenigen arbeid dwingt. Zij zijn stilzwijgend,

norsch, achterhoudend en weinig hulpvaardig. Door de Russen hebben zij den tabak en de alcoholische dranken leeren kennen en aan beiden zijn zij hartstochtelijk verslaafd geworden, ja, ook bij hen ziet men niet zelden kinderen van acht of negen jaar met pijpen in den mond rondloopen. Overigens zijn de Burjaten een vredelievend volk. Moord is onder hen een hooge zeldzaamheid en plundering en roof komen in het geheel niet voor, ofschoon ze van een zekere neiging tot diefstal niet vrij te pleiten zijn. Voor eenige jaren zijn ze begonnen zich op den landbouw toe te leggen en zij beoefenen dien niet zonder goed gevolg. Voor handwerk toont de Burjaat veel neiging en leert hij het een of ander van de Russen, dan overtreft hij in den regel al spoedig zijn leermeesters in handigheid.

Ofschoon in naam Buddhisten en Grieksche Christenen, is toch onder de Burjaten het Schamanisme niet geheel en al uitgeroeid en vele belijden het nog in stilte.

Dat Schamanisme, dat alleen op mondelinge overleveringen berust, was oorspronkelijk aan alle volken van Oost- en West-Siberie gemeen. Maar zijn onbestemde denkbeelden konden zich niet handhaven tegen de concrete en systematische leersteelingen van het Buddhisme. Toch zat het oude geloof zoo zeer in het bloed, dat vele tientallen van jaren die begripen niet hebben kunnen verdringen.

In Siberië kent men drie soorten van Buddhistische geestelijken. Alleen die, welke tot de eerste en tweede klasse behooren, voeren den titel van »lama." Diepe onkunde is een kenmerk van den geheelen priesterlijken stand. Vele lama's zijn in de verste verte niet in staat, om den inhoud der heilige boeken, die in het Thibetaansch geschreven zijn en waarvan zij zich bij de godsdienstoefeningen bedienen, te verstaan. Zij begrijpen niets van 't geen zij daaruit voorbidden en nemen gewoonlijk ook de moeite niet, om zich vertalingen, zooals in de laatste jaren vele verschenen zijn, aan te schaffen. In weerwil echter van die diepe onkunde, betoonde toch de Buddhistische geestelijkheid in Siberië steeds den grootsten ijver om het Schamanisme uit te roeien en het voortdringen van het Christendom tegen te werken.

Een andere karaktertrek dier priesters is een overgrootte hebzucht, die hen van de eene joerte naar de andere drijft, om zich overal het beste toe te eigenen van wat de inwoners bezitten. Ja, het moet gezegd, dat zij van de omstandigheden misbruik maken en veelal dronkaards en wellustelingen worden. Bijna elke lama houdt er een zoogenaamde huishoudster »rhabinka" op na, met welke hij te zamen woont. De zoons, die uit een dergelijke samenwoning geboren worden, gaan voor neven door en erven in den regel de geestelijke waardigheid van hun vader.

Op de noord-westelijke kust van het Baikal-meer leven de *Toengoezen*, die zoowel de landstreken ten N. als die ten O. van dat meer als hun eigendom beschouwen en zich zeer voordeelig onderscheiden van de Burjaten der westkust en op Olchan. Zij zijn opgeruimd, openhartig en bescheiden, daarbij handig, arbeidzaam en kloek. In de schaduw der donkere dennewouden geboren en reeds in de wieg door wilde dieren bedreigd, zijn zij gevormd tot krachtige, geharde jagers, die hongcr en dorst met de meest mogelijke geestkracht verdragen. Zij zijn in hooge mate

zelfstandig en vrijheidlievend en in weerwil van de ontberingen, waartoe zij te midden van hun sombere wouden, gedurende den winter, veroordeeld zijn, weigeren zij toch standvastig zich in dienst van de Russen te begeven.

De kleeding der Toengoezen is betrekkelijk smaakvol en ook in dat opzicht onderscheiden zij zich gunstig van de lompe en onzindelijke Burjaten.

Een schaduwzijde van de maatschappelijke toestanden van dezen stam biedt de positie der vrouw aan. Terwijl de man in volle vrijheid zijn neigingen volgt, is de vrouw niet veel meer dan eene slavin. Zij slaat de hut op, naait de kleederen, bezorgt het huishouden, hoedt de rendieren en moet soms zelfs aan de jacht deelnemen.

De meeste Toengoezen zijn als Grieksche Christenen gedoopt, doch het water van den doop heeft slechts de uiterste oppervlakte van hun huid aangeraakt en zoodra zij zich in hun wouden in vrijheid bevinden, keeren zij tot het Schamanisme terug.

Het gebied ten O. van het Baikalmeer draagt den naam van *Transbaikalië* en vormt, sedert 1851, een provincie, met de stad *Tschika*, met 4000 inwoners, tot hoofdstad. Belangrijk is deze provincie door den handelsweg, die langs de *Selenga* naar Urga leidt en langs welken veel thee en rabarber wordt vervoerd. Op de grens liggen de bekende tweelingsteden *Kjachta*, op Russischen *Maimatschin*, op Chineesch gebied. In deze steden heeft tusschen Russen en Chineezen een zeer druk verkeer plaats.

Transbaikalië wordt in meridiaan-richting doorsneden door het *Stanovoi-gebergte*. Aan den voet van dezen bergrug ligt *Nertschinsk*, het middelpunt van het Daoerisch bergdistrict, met rijke zilver- en kopergroeven in de nabijheid.

Belangrijker dan *Transbaikalië* is het ten O. daarvan gelegen *Amoergebied*, dat een zeer vruchtbaren, voor landbouw geschikten bodem bezit en zeer zeker een schoone toekomst tegemoet gaat. De hoofdstad, die echter eerst in hare opkomst is, is *Blagowjeschtschensk*, aan de Amoer. Aan de monding dier rivier ligt *Nikolajewsk*, met *Wladiwostok*, in het zuiden, de belangrijkste kustplaats.

De Amoer ontstaat door de samenvloeiing van de *Schilka* en de *Argoen*. Tot aan de monding van de *Seja* is zij alleen voor zeer kleine vaartuigen bevaarbaar. Van daar af tot aan den mond van de Ussuri kunnen schepen, die niet meer dan 2,5 M. diepgang hebben, er gebruik van maken en verder op is zij voor groote zeeschepen bevaarbaar, ofschoon de in haar benedenloop liggende bank de scheepvaart geen geringe bezwaren in den weg legt.

Het bekken van de Amoer, waarvan alleen het noordelijk deel tot Rusland, het zuidelijke tot China behoort, is aan alle zijden door bergruggen ingesloten, die op vele punten uitloopers naar deze streek uitzenden. In het noorden vinden we het *Stanovoi-gebergte*, in het zuiden de *Tschanboschan*, terwijl de *Sichota-alijn* de groote scheiding vormt tusschen het Baikal-meer en de Lena.

Daar waar de rivier den naam van Amoer ontvangt, doorsnijdt zij den grooten *Chingan* en niet ver van de monding breekt ze door de *Sichota-alijn* heen, zoodat men, zoowel aan de west- als aan de oostzijde, het Amoerbekken door een door de natuur gevormde poort binnentreedt.

Eenige graden ten Z. van het Stanovoi-gebergte loopt, evenwijdig met dezen keten, het *Djoekdoe-gebergte*, dat door de Seja wordt doorsneden en zich, onder verschillende namen, tot aan de zee van Ochotsk voortzet. Tusschen de mondingen van de *Buraja* en *Songari* breekt de Amoer door den van het Z.W. naar het N.O. loopenden kleinen *Chingan* henen en nog meer oostelijk treffen we het *Tschanjatijn-gebergte* aan, dat echter meer een plateau dan een keten vormt.

Het geheele Amoer-bekken is bergachtig, doch dit bergland wordt door drie inzinkingen afgebroken; vooreerst door de *Seja-Bureja-inzinking*, tusschen den grooten en kleinen Chingan; ten tweede door die van de Midden-Amoer, die wel is waar in oppervlakte voor de eerste onderdoet, maar veel vruchtbaarder is, en ten derde door de *Chankai-vlakte*. Deze drie inzinkingen beslaan een oppervlakte van 82500 □ km.

Het klimaat van dit gebied is over het algemeen zeer ongunstig; de gemiddelde temperatuur toch is 8°—10° lager dan die van W.-Europa, op dezelfde breedte, en blijft nog 4½°—6½° beneden die van Europeesch Rusland. Daar het bovendien in hooge mate continentaal is, zijn de zomers zeer warm, zoodat de wijnstok en de Europeesche korensoorten er met goed gevolg verbouwd kunnen worden; de winters daarentegen zijn er buitengemeen streng. In Juli valt een regentijd in, waardoor de Amoer en haar zijrivieren veelal buiten haar oevers treden; die overstromingen hebben gewoonlijk met groote snelheid plaats. De hierdoor veroorzaakte vochtigheid van den bodem heeft een krachtigen groei van het houtgewas tengevolge. Naast bosschen van naaldboomen, als sparren, roode en witte dennen en cederen, treft men ook uitgestrekte wouden van loofboomen — beuken, eiken, esschen, enz. aan. De wilde wijnstok draagt een overvloed van vruchten en de verschillende grassoorten groeien uitermate weelderig. Een eigenaardig kenmerk van den plantengroei dezer streken is, dat de gewassen en boomen, die in den koud-gematigten aardgordel te huis behooren, hier voorkomen in vereeniging met die, welke aan veel warmer luchtstreken eigen zijn. Ook met de dierenwereld is dit tot op een zekere hoogte het geval. Panters en tijgers kruisen hier de sporen van lossen, veelvraten en wolven. Men vindt er twee soorten van beren en een menigte pelsdieren, roode en zwart-bruine vossen, marters, hermelijnen, waterotters en sabeldieren. Alleen van de laatste soort worden jaarlijks 22000 tot 25000 huiden uitgevoerd. De herkauwende dieren zijn hier vertegenwoordigd door herten, elanddieren, reebokken en muskusdieren, de vogels door 200 verschillende soorten. Ten slotte is de Amoer onbe-

grijpelijk rijk aan visch, terwijl de insecten door talloos vele muggen en vliegen maar al te goed vertegenwoordigd zijn.

Ook aan mineralen is dit gebied zeer rijk. Goud werd tot dusver op niet minder dan 23 punten gevonden. IJzer vindt men in den kleinen Chingan, verder kalk, asphalt, albast, marmer en steenkolen. De kwaliteit der laatsten echter laat te wenschen over.

De stroomen vormen in deze streek nagenoeg de eenige verkeerwegen, 't zij ze zomers met schepen bevaren worden of 's winters met sleden worden overgetrokken. Bruikbare wegen zijn er nagenoeg niet. Het verkeer langs de Amoer wordt voornamelijk onderhouden door de Amoer-stoomvaart maatschappij en door de regeering. Het telegraafbestuur heeft vijf schepen in dienst, wat onvermijdelijk is, daar niet minder dan 4000 km. telegraafdraad onder zijn toezicht staan, want reeds is de kust van den grooten Oceaan door middel van telegraaflijnen met Europa verbonden.

De bevolking van dit gebied bestaat uit Toengoezen, Chineezen en Giljaken. Al deze lieden produceeren slechts zooveel als ze voor eigen behoefte noodig hebben. De Russische kolonisatie had met ongelooflijk groote bezwaren te kampen: de groote afstand, de onbekendheid met het klimaat en de zeer dunne bevolking. Houdt men dit in het oog, dan moet men zich nog verwonderen over de resultaten, die men verkregen heeft. In het jaar 1869 vond men er reeds 18519 Kozakken, die zich op bevel van het gouvernement daarheen verplaatst hadden en 25870 boeren, die, op 3900 na, vrijwillig gekomen waren.

Over het algemeen is de toestand dier bevolking zeer bevredigend. Vooral de stad *Wladiwostok* neemt snel in bloei toe. Reeds bevat zij 460 huizen, bijna allen van hout gebouwd en van ééne verdieping, en verscheiden Russische kerken. Van de 5000 inwoners zijn er slechts 1045 uit het Russische rijk afkomstig, soldaten en matrozen daaronder begrepen. De overigen zijn veelal van Chineesche afkomst en daar de Chineezen hun vrouwen gewoonlijk te huis laten, is het aantal vrouwen in deze stad uiterst gering.

Voor de monding van de Amoer strekt zich het groote eiland *Sachalin* of *Karafto* uit. Vroeger stond het onder de heerschappij van Rusland en Japan beiden; thans is het, bij verdrag, in het uitsluitend bezit der Russen gekomen.

De oppervlakte van dit eiland bedraagt 58600 □ km. Het is 950 km. lang, terwijl de breedte tusschen 140 en 25 km. afwisselt. Op zich zelve zou de ligging van dit eiland niet zoo ongunstig zijn, daar de geographische breedte er van ongeveer overeenkomt met die van het zuiden van Rusland, doch de nabijheid van de zee van Ochotsk geeft het een kouder klimaat. Midden in Mei ligt de sneeuw nog op de bergen en onder den 48sten breedtegraad komt de temperatuur overeen met die van Noorwegen, boven den poolcirkel. Daarbij is het klimaat even vochtig als koud. Op de westkust, die in vergelijking van de oostkust nog in gunstige omstandigheden verkeert, is de hemel gedurende 253 dagen bewolkt.

Het geheele eiland wordt doorsneden door een heuvelrug, die zich tot een hoogte van 620 M. verheft. Op die grondverheffing ontspringen een aantal rivieren, die, zooals van zelf spreekt, een zeer korten loop hebben.

Onder de voortbrengselen van het eiland moeten steenkolen in de eerste plaats genoemd worden. Reeds op verschillende punten worden de mijnen ontgonnen en ofschoon zij in kwaliteit voor de Engelsche kolen moeten onderdoen, staan ze toch boven de Australische en Japansche. Ook de uitgestrekte bosschen kunnen mettertijd belangrijk worden. De inheemsche bevolking leeft van jacht, visscherij en robbenvangst. Landbouw kan er niet gedreven worden, daar de granen er niet tot rijpheid komen. Wel echter worden er eenige groenten gewonnen en ook veeteelt kan er met tamelijk goed gevolg worden uitgeoefend.

De bevolking wordt geschat op 9000 zielen, waarvan $\frac{1}{3}$ Russen, bijna uitsluitend militairen, $\frac{1}{3}$ Chineezzen, die vooral van visscherij leven, en $\frac{1}{3}$ inboorlingen — Giljaken en Aina's. Aldus leeft 1 mensch op 5 □ Km.

Het noordoostelijk deel van Siberië is bezet door de Nomaden-stammen der Jakoeten, Joekagieren, Korjaken en Tschoektschen. De voornaamste rivier in dit uitgestrekt gebied is de *Lena*, wier bronnen niet ver van het Baikal-meer liggen. Na de uit het oosten komende *Witim* te hebben opgenomen, stroomt zij ongeveer in den vorm eener S. Lager op ontvangt zij het water van de *Olekma* en van den machtigen *Aldan* en ontlast zich, na een zeer aanzienlijke delta gevormd te hebben, in de Noordelijke IJzee.

Aan deze rivier ligt, niet ver van de monding van den *Aldan*, de stad *Jakoetsk*, de gewichtigste stad van noord-oostelijk Siberië.

Behalve de *Lena* voeren nog een aantal kleinere stroomen hun water naar de Noordelijke IJzee. Ten W. van genoemde rivieren vinden we de *Chatanga*, de *Anabara* en de *Olenek*, ten O. de *Jana*, de *Indigirka* en de *Kolijma*.

Tegenover de delta van de *Lena* ligt, in de Noordelijke IJzee, de eilanden-groep van Nieuw-Siberië, een woest en somber poolgebied. In het oosten eindigt Azië in het schiereiland der *Tschoektschen*, dat besproeid wordt door de *Anadir*, die in de Behring-zee uitloopt.

Onder de volksstammen, die het noord-oostelijk deel van Azië bewonen, zijn de belangrijkste de *Tschoektschen*, de *Korjaken* en de *Jakoeten*. Onder de eersten onderscheidt men de *eigenlijke Tschoektschen*, die langs de kusten der IJzee wonen en van jacht en visscherij leven, en de *rendier-Tschoektschen*, die met de naburige Korjaken nauw verbonden zijn.

Bij al deze volken staan de Schamanen of tovenaars hoog in eer en het is een feit, dat door vele bevoegde beoordeelaars bevestigd is, dat de laatsten volstrekt geen bedriegers zijn, maar zelve zeker aan hun kunst gelooven en dus tot de bedrogenen behooren. Zoowel door hun voorkomen als door hun doen en laten maken de rendier-Tschoektschen een zeer

gunstigen indruk. Wat hun uiterlijk aangaat, onderscheiden zij zich alleen door hunne kleeding van de Noord-Amerikaansche roodhuiden. En ook de Korjaken staan in kloekheid en kracht bij de Noord-Amerikanen niet achter. Door hun vooruitstekende jukbeenderen, hun kalmen, vrijen oogopslag en hun sluk, gitzwart haar zou men ze gemakkelijk met de roodhuiden kunnen verwarren.

Een nadere kennismaking met dezen volksstam versterkt den gunstigen indruk, dien het uiterlijke maakt. Zij zijn zoo zachtmoedig, dat zij nimmer een kind slaan of een vrouw een hard woord toevoegen. Schijnbaar in tegenspraak hiermede is hun gewoonte om grijsaards en ongeneeslijke zieken met lanssteken af te maken. Doch dit geschiedt alleen om het lijden derzulken te verkorten, terwijl bovendien zwakken en zieken het Nomaden-leven niet vol kunnen houden. Daarbij weten zij den doodelijken stoot met zulk een anatomische zekerheid toe te brengen, dat de dood onmiddellijk volgt.

Geheel afwijkend van de Tschoektschen en Korjaken zijn de *Lamoeten*, die op de kusten van de zee van Ochotsk wonen en te zamen met de Toengoezen, de Mandschoeren en de Giljaken één groep uitmaken, met een min of meer Chineesche type. Lamoeten en Toengoezen staan zeer dicht bij elkander. Beiden zijn slank en schraal, hebben stug, zwart haar, bijna geen baard, een donkere, olifkleurige huid en min of meer scheef staande oogen. Zij leven, als alle rendier-nomaden, onder tenten, doch slepen niet, zooals de Korjaken, het geraamte van hun tenten overal met zich mede, maar laten de palen eenvoudig staan, terwijl zij, op een andere plaats komende, of nieuwe palen inslaan of gebruik maken van die, welke een vorige horde achter gelaten heeft.

De derde groep der noordelijke Aziaten behoort tot de Turksche volken. De Russen beweren, dat een Turk uit Stamboul zich zeer goed door de Jakoeten aan de Lena zon kunnen doen verstaan. Terwijl bij alle overige stammen het zielental steeds afneemt, wordt dit bij de Jakoeten aanhoudend grooter. Terecht noemt dan ook Wrangel dit volkenras van ijzer, want zonder eenigen hinder verdragen zij de laagste temperaturen. Bij een temperatuur van 23°. zag Krüger ze in de straten staan praten en lachen, met niets dan een hemd en een schapenvacht aan. Daarbij zijn ze werkzaam en handig en voor het verrichten van allerlei zwaren arbeid zijn zij even gewillig als geschikt.

Thans blijft ons nog over de belangrijkste geleding van het noord-oostelijk deel van Azië, het schiereiland Kamschatka, in oogenschouw te nemen. Over zijn geheele lengte loopt een vulcanische bergketen. Behalve een aantal warme bronnen en vele uitgewerkte vulcanen, geven nog 14 werkzame vuurspuwende bergen getuigenis van de onderaardsche krachten. Onder dezen verheft zich de *Kljutschenskaja Soppka* tot een hoogte van

4800 M. De vuurspuwende bergen zijn een der meest sprekende voorbeelden van rij-vulkanen en vinden hun voortzetting op de *Kurillen*, die de verbinding vormen tusschen dat schiereiland en Jesso, het Noordelijkste der Japansche eilanden.

In tegenstelling met de Oostkust, bestaat het westelijk deel van Kamschatka uit laag heuvelland, terwijl het binnenland door een midden-gebergte wordt ingenomen. De belangrijkste plaats van het schiereiland is *Petropawlowsk*, aan de *Awatschabai*, een van de veiligste havens op aarde. Slechts eenmaal per jaar bestaat hier postgemeenschap met Rusland.

Tot dusverre waren de schilderingen, die van Kamschatka gegeven werden, alles behalve uitlokkend. Anders is dit met de beschrijving van Dr. Kennan, ja hij schildert het schiereiland vol enthousiasme. Nu was hij aldaar in het gunstigste jaargetijde, in September. Dan is de hemel helder blauw en de zon kleurt de besneeuwde bergtoppen met een schoon rozenrood. En vooral het punt, waar de reiziger zich ophield, bood een zeldzaam grootschen aanblik. Voor hem verhief zich de *Koriatskoi*, 3512 M. hoog. Niet ver van daar stoot de *Roselkoi* een kolom van rook en dampen uit. Tien km. ter zijde teekent zich de eveneens rookende *Willutschinski-piek* scherp tegen den hemel af. Langs de oevers van stroomen en beken heerscht een plantengroei, welke die van de tropische landen bijna in weelderigheid evenaart. Tusschen het krachtige gras verheffen allerlei bloemen haar veelkleurige hoofden. Een opmerkelijke bloem is de zoo zeldzaam voorkomende zwarte lelie van Kamschatka. In de dalen vindt men een menigte verspreide boschjes, terwijl hier en daar de hellingen der bergen met uitgestrekte wouden van naaldboomen bedekt zijn.

De Kamschadalen zijn in alle opzichten onderscheiden van hun naburen de Korjaken en de Tschoechtschen. Hun huidskleur is donkerbruin, hun gelaat vlak en breed, de jukbeenderen steken ver vooruit, de kleine oogen liggen diep in het hoofd; zij hebben lang, zwart haar, weinig baard en kleine handen en voeten. Over het algemeen zijn zij goed geproportionneerd, alleen wordt hun figuur ontsierd door een overmatig embonpoint.

Gedurende den zomer visschen zij, of beter gezegd maken zij jacht op de zalmen, die de rivieren opzwemmen. Zij dooden ze namelijk met speren. Zij verbouwen rapen, aardappelen en rogge en drijven met de Russen eenigen ruilhandel, daar zij de buit gemaakte pelzen tegen thee en suiker inruilen. Ook leggen zij zich op de veeteelt toe, in zooverre althans, dat zij er runderen op na houden.

De huizen zijn vooral van binnen uiterst zindelijk. De wanden, het dak en de bodem bestaan uit ruwe, maar sneeuw witte berkenplanken, de vensters zijn met gordijnen voorzien. Het eenige wat er aan ontbreekt is een behoorlijke ingang, want de deuren zijn zoo laag, dat een vreemdeling, die niet aan die gymnastische oefeningen gewoon is, er op handen en voeten doorheen moet kruipen. Hun dorpen zijn altijd door boomgroepen omringd en liggen aan den oever van een vischrijke rivier. In het midden staat een kerk, in Kamschatko-Bizantijschen stijl gebouwd, want alle Kamschadalen hebben het Christendom aangenomen. Behalve het naar hen genoemde schiereiland, bewonen zij ook nog eenigen der *Kurillen*.

JAPAN.

In het uiterste oosten van Azië ligt het keizerrijk *Japan*, tegenwoordig ongetwijfeld de meest belangwekkende staat van dit werelddeel. De ligging van *Japan*, ten opzichte van het vaste land van Azië, komt ongeveer overeen met die van Groot-Brittanje ten opzichte van het Europeesche continent. Evenals het laatste eenmaal met het vasteland van Europa verbonden was, maakte het eerste eens een deel uit van dat van Azië. Dit blijkt o. a. uit het voorkomen op den Japanschen Archipel van een aantal wilde zoogdieren, als hazen, reeën, antilopen, beren, wilde zwijnen, vossen, roode en zwarte dassen, marters en eekhoorns.¹ Opmerkelijk is de armoede aan huisdieren. Van dezen komen alleen voor runderen, paarden, twee soorten van honden en katten. Schapen, geiten en ezels schijnen te ontbreken.

Het Japansche rijk bestaat uit de vier groote eilanden *Jesso*, *Honshiu*, dat gewoonlijk, doch ten onrechte, *Nippon* genoemd wordt, *Sikok* en *Kioe-Sioe* en 3850 kleine eilanden. De oppervlakte van al die eilanden samen wordt op ruim 400000 □ km. geschat, terwijl de bevolking ongeveer 34000000 zielen telt.

Het noordelijkste eiland wordt door de *Straat La Pérouse* van het Russische eiland *Sachalin*, door de *Tschugaru-Straat*, van *Nippon* gescheiden. Het laatstgenoemde eiland is het grootste van allen, terwijl *Sikok*, het kleinste, als het ware in een golf van *Nippon* ligt. Tusschen beiden loopt de *Suwo-Nada*, welke straat op hollandsche kaarten onder den naam van *Binnenzee* voorkomt. Deze zeeëngte is als bezaaid met eilanden, klippen en rotsen, daardoor niet gemakkelijk bevaarbaar, maar zeer schoon. Naar het O. toe staat deze Binnenzee door de *Linschoten-Straat* met den Grootten Oceaan in verband, naar het W. eindigt zij in den zeeboezem, die *Kioe-Sioe* van *Nippon* en *Sikok* scheidt. Van uit die golf loopt, in westelijke richting, tusschen *Nippon* en *Kioe-Sioe*, de *Straat van der Capellen*, in oostelijke richting, tusschen *Sikok* en *Kioe-Sioe*, de *Bungo-Straat*.

Een ontelbare menigte rotseilanden, ondiepten en koraalriffen maken de Japansche kust gevaarlijk, terwijl vreeslijke stormen, windhoozen en talrijke draaikolken tusschen de eilanden dat gevaar vermeerderen.

Het binnenland der eilanden is ons eerst in de laatste jaren eenigermate bekend geworden. Toch is nog heden ten dage onze kennis van dit rijk uiterst gering en bepaalt zich in hoofdzaak tot de meest belangrijke kuststreken en hun naaste omgeving.

Over het algemeen genomen, kan men zeggen dat het binnenland van de eilanden van den Japanschen Archipel bergachtig is. De grootste eilanden dragen hooge bergen, met vulkanen, waarvan nog velen in werking

1. Raphael Pumpelly. Across America and Asia, London, 1871, 8o. P. 88.

zijn en niet zelden tot in het gebied van de eeuwige sneeuw reiken. Ook talrijke aardbevingen leggen getuigenis af van de vulkaniteit van den bodem.

Japan heeft een regelmatig en gezond klimaat. De kuststreken worden gedurende den zomer afgekoeld door frissche zeewinden, 's winters verwarmd door equatoriaal-stroomen van den Grooten Oceaan. De oostkust heeft zachter klimaat dan de westkust en de noordelijke deelen zijn kouder dan de in Europa op gelijke breedte gelegen landstreken. Op den breedtegraad van Marseille en Gibraltar zijn de Japansche rivieren 's winters met een dikke ijslaag bedekt.

De plantengroei is er zeer weelderig en daar de landbouw met veel zorg wordt uitgeoefend, is de productie aanzienlijk. Daar de plantenwereld der lagere streken een scherpe tegenstelling vormt met die van het bergland, brengt dit een heerlijk schoone afwisseling te weeg. Daarbij bezit Japan een zeldzame menigte van de schoonste planten en bloemen. Het is bekend, dat velen onzer bloemsoorten oorspronkelijk uit Japan afkomstig zijn.

De vruchtboomen leveren heerlijke vruchten, deels door de grondgesteldheid en het klimaat, deels door de zorgvuldige verpleging in de tuinen. Nergens wordt beter rijst verbouwd dan in Japan en op de teelt daarvan legt men zich dan ook met de uiterste zorg toe; over het algemeen wordt hier, evenals in China, geen plekje geschikte grond ongebruikt gelaten.

Onder de voedingsmiddelen uit het dierenrijk noemen we in de eerste plaats een aantal visschen en schaaldieren; zonderling is het, dat de Japanneezen ook slangen en allerlei kruipend gedierte eten.

Aan mineralen is dit land buitengemeen rijk. Beroemd is vooral het Japansche koper, dat voor het beste der aarde doorgaat.

Onder de vele en volkrijke steden, zijn er slechts enkelen nauwkeurig bekend; daartoe behooren: op Jesso: *Hakodade*; op Nippon: *Nügata*, aan de Westkust: *Tokio* of *Jeddo*, de hoofdstad van het rijk, *Kanagawa* en *Jokohama*; aan de oostkust: *Fiogo* of *Hiogo* en *Osaka*, in het zuidelijk deel van het eiland; op Kioe-Sioe: *Nangasaki*, waar tegenover het kleine eilandje *Decima*, vroeger de zetel eener Nederlandsche factorij; op de Lioe-Kioe-eilanden: *Nawa*.

In het binnenland van Nippon ligt, nabij het groote *Biwako-meer*, de stad *Miako*, welke naam langzamerhand in dien van *Kioto* overgaat.

Volgens de volkstelling, in 1874, op last der Japansche regeering gehouden, bedroeg het aantal inwoners van het geheele rijk 33300675, waar-

van 16891729 mannen en 16408946 vrouwen; in dat zelfde jaar waren 290836 jongens en 278198 meisjes geboren, terwijl 208092 mannen en 197312 vrouwen stierven.

Naar het schijnt waren de *Aino's* de oorspronkelijke bewoners van Japan. De tegenwoordige bevolking is waarschijnlijk van het Aziatisch vasteland afkomstig. De *Aino's* werden bij de komst van de latere bewoners gedeeltelijk naar de noordelijke eilanden terug gedrongen, gedeeltelijk beschaafd en met de veroveraars vermengd. De sporen van de inmenging der *Aino's* zijn het duidelijkst waar te nemen in het noordelijk deel van het eiland Nippon, waar zij het langst stand hielden en waar ook het gouvernement steeds de meeste moeilijkheden had door binnenlandsche onlusten en be-roeringen.

De *Aino's* vormen de inheemsche bevolking der Kurillen, van Sachalin en van Jesso. Zoo al niet identisch met, dan toch zeer nauw verwant aan hen zijn de Giljaken, de bewoners van de tegenover Sachalin gelegen kuststrekken. Hier schijnen zij, ten Z. van de Amoer, de oorspronkelijke bevolking te hebben uitgemaakt, doch door het aanhoudend opdringen der Zee-Toengoezen of Lamoeten, werd hun gebied steeds kleiner. De *Aino's* staan op een zeer lagen trap van ontwikkeling. Er zijn er zelfs, die hen voor geheel onvatbaar voor beschaving houden, eene meening, die echter door vele anderen wordt tegengesproken. Zoo verzekert kapitein Blakiston, dat de *Aino's* voor ontwikkeling buitengemeen vatbaar zijn en gretig elke gelegenheid om zich te ontwikkelen aangrijpen. In elk geval schijnen zij bij aanraking met meer beschaafde volken onvermijdelijk ten onder te gaan. Hierin komen alle deskundigen overeen. En wanneer men daartegen mocht willen aanvoeren, dat dit proces in Japan reeds sedert tal van eeuwen voortduurt, dan vergete men niet, dat zij aldaar nog steeds gelegenheid gevonden hebben om naar het Noorden te wijken. Dan ook daar neemt hun aantal voortdurend af.

Omtrent hun meerdere of mindere talrijkheid in het Japanische rijk loopen de opgaven zeer uiteen. De hoogste schatting is die van den heer von Brandt, die hun aantal in Jesso op 60000 aangeeft; Sir Henry Parker geeft 25—30000 op, doch zelfs deze schatting is volgens St. John, een Engelsch marine-officier, veel te hoog. In elk geval werken beschaving, pokken en alcoholische dranken er toe mede, om hen van de aarde te verdelen.

Zij houden zich veelal in afzonderlijke dorpen op, streng gescheiden van het overig gedeelte der bevolking, dat met diepe minachting op hen neerziet. Hoe laag zij hen schatten blijkt uit de mythe, volgens welke eene Japanische prinses, de vrouw van een mikado, in het voor-historisch tijdperk verbannen zou zijn naar het toen nog onbewoonde Jesso en hoe uit hare samenleving met een hond de eerste *Aino's* zouden ontstaan zijn.

De *Aino's* zijn klein van gestalte, hebben een donkere huidskleur, veel donkerder dan de overige bewoners van Japan, regelmatig gelaatstrekken, een goedig, innemend uiterlijk en doen in het algemeen meer denken aan Europeanen dan aan Aziaten. In tegenstelling met bijna alle overige volken van oostelijk Azië hebben zij — zoowel mannen als vrouwen — een weelderigen haargroei. Het verhaal echter, dat zij over hun geheele li-

chaam met grof, zwart haar bedekt zouden zijn, schijnt zeer overdreven te zijn.

Krachtig zijn de Aino's niet en hun levensduur is gering, daar slechts weinigen den 55jarigen leeftijd bereiken. De vrouwen zijn gewoonlijk zeer leelijk en vroeg oud.

De gewone kleeding bestaat voor beide geslachten uit een rok van hertenvel, die tot aan de knieën reikt en boven de heupen met een gordel wordt vastgesnoerd.

Als had in dat opzicht de natuur nog niet genoeg gedaan, maken zich de vrouwen nog leelijker dan zij reeds zijn, door zich de lippen en wangen te tatoueren, waarbij nog komt, dat velen der Aino's aan walgelijke huidziekten lijden, die een gevolg schijnen te zijn van onreinheid.

Behalve enkele ouderwetsche geweren, hebben zij als wapens bogen en vergiftigde pijlen.

Zij zijn Fetisch-dienaars, ofschoon eenige Boeddhistische leerstellingen tot hen doorgedrongen zijn. Over hun taal, die alleen gesproken wordt, bestaan de meest uiteenlopende meeningen.

Op Jesso en het ten noord-oosten daarvan gelegen eiland Kunaschir, zijn de Aino's door de Japanneezen volkomen onderworpen. Jaarlijks moeten zij hun meesters schatting opbrengen, bestaande in pelzen en gedroogde visch. Alleen bij deze gelegenheid vertoonen zich eenigen hunner in de steden Matsmai en Hakodade, om visschen en pelterijen tegen rijst en jachtgereedschappen in te ruilen. Ofschoon hun leven in het binnenland veel onafhankelijker is, houden zij zich toch bij voorkeur in de kuststreken op, omdat zij zich daar gemakkelijker voedingsmiddelen kunnen verschaffen. Blakiston zag hier en daar nederzettingen van Aino's, die zich met landbouw bezig hielden en rapen, aardappelen en gerst verbouwden.¹

Wat nu de tegenwoordige Japanneezen aangaat, deze behooren allen tot den Hoog-Aziatischen stam en nemen onder de volken, die daartoe behooren, zoowel lichamelijk als verstandelijk, een zeer hoog standpunt in. Zij zijn slank en ofschoon ze kleiner zijn dan de Europeanen, winnen zij het toch van de Chineezen in grootte. Hun huidskleur is donker, de oogen staan slechts weinig schuin en vooral de mannen zijn gespierd en krachtig gebouwd. Ten opzichte van uiterlijke schoonheid bestaat bijna nergens zulk een in het oog loopend onderscheid tusschen de beide seksen. Terwijl het voorkomen van de mannen vaak terugstootend is, is een jonge Japansche vrouw, volgens het eenstemmig oordeel van alle reizigers, bepaald een aangename en innemende verschijning. Velen harer geven dan ook in blankheid de Europeesche vrouwen slechts weinig toe.

De Japansche taal staat, volgens de laatste onderzoeken, geheel op zich zelve; zoo er met eenige andere taal verwantschap bestaat, zou het met de taal der Mandschoe's moeten zijn. In de mond der vrouwen klinkt het Japansch even zacht en welluidend als het Italiaansch. Naar het schijnt, leert men het Japansch met niet meer moeite dan eenige Europeesche taal. Dat neemt echter niet weg, dat de uitspraak der Japansche woorden den vreemdeling de grootste moeielijkheden veroorzaakt. Golownin, die twee jaren bij de Japanneezen in gevangenschap doorbracht, verhaalt hoe het hem, in weerwil van zijn onvermoeide pogingen, toch nimmer gelukken

1. Auslund. 1873. No. 44. S. 75. No. 46. S. 911.

mocht het Japansch uit te spreken, zonder het gehoor der Japanneezen te kwetsen. Daarbij komt nog, dat bijna elke provincie een afzonderlijk dialect heeft en dit wijkt meer af naarmate de gewesten verder van de hoofdstad verwijderd zijn. Over het algemeen wordt de taal in Ningako het zuiverst gesproken. Eindelijk is het verschil in uitspraak van het vrouwelijk en mannelijk deel der bevolking niet gering.

Op het eerste gezicht schijnt het Japansch aan velen een gemakkelijke taal toe om te leeren, daar het noch lidwoorden, noch geslacht, noch getal heeft. Maar dringt men wat dieper door, dan stuit men op zulk een aantal nuances en fijne onderscheidingen, dat men al heel spoedig dat gemis begint te betreuren. ¹. Nog erger evenwel is het met de schrijftaal gesteld. Tot dusver zijn de Japannezen, voor zoover bekend is, het eenige volk, dat uit vrije beweging, zonder dwang van buiten, de schrijftaal, de letterkunde, de wijsbegeerte en de zedeleer van een vreemd volk aannam. Ongelukkigerwijze echter namen zij al deze zaken van de Chineezen over en het Chineesche schrift behielden zij, zelfs nadat zij een phonetisch alfabet van 47 letters uitgevonden hadden. En het bleef niet bij een; een tweede werd uitgevonden en terwijl zij de Chineesche letters behielden, mengden zij er ook nog eenigen van aan die twee alfabetten ontleende letters onder. En eindelijk hebben zij voor de Chineesche letterteekens ook nog weder drie schrijfwijzen, waarvan de eerste in drukwerken, de tweede bij officiële oorkonden, de derde als de dagelijksche schrijftaal gebruikt wordt.

Reeds Thunberg heeft opgemerkt, dat van alle volken der aarde de Japanneezen, door hun zeden en gewoonten, het naast bij de Europeanen staan. Die overeenkomst moet vooral daaraan worden toegeschreven, dat zij een zeer sterke neiging hebben, om het goede uit den vreemde zich eigen te maken. Aan veel aanleg paren zij een hooge mate van leergierigheid. Hun karakter biedt veel meer lichtzijden aan dan dat van enig ander Mongoolsch volk; 't spreekt echter wel van zelve, dat het ook schaduwzijden heeft, waaronder valsheid, wantrouwendheid en listigheid in de eerste plaats genoemd moeten worden, terwijl zij ook niet vrij zijn van gelddorst en verregaande onzedelijkheid. Zoowel onder de hoogere als onder de lagere standen zijn de Japanneezen in hooge mate hoffelijk en beleefd. Ook dapperheid ontbreekt hun niet, ja zij zijn zelfs een bepaald krijgshaftig volk, dat zich kenmerkt door een buitengemeene doodsverachting. Hun sterk ontwikkeld eergevoel leidt niet zelden tot tweestrijden en hieraan moet ook de eigenaardige gewoonte van »harakiri" of het opensnijden van den buik worden toegeschreven, eene gewoonte, die reeds sedert eeuwen in Japan bestaat.

Van laatstgenoemd gebruik geeft Baron Heinrich von Siebold een uit-

1. Euphemie von Kudriaffsky. Japan und seine Litteratur. Ausland. 1875. No. 27. S. 525—526.

voerige beschrijving ¹, waaraan we het volgende ontleenen: Geschiedt het op last der regeering of van een der vorsten, die het recht heeft in dezen bevelen uit te vaardigen, dan heeft het plaats met inachtneming der wettelijke voorschriften en ten overstaan van daartoe aangewezen beambten en getuigen. In den regel geschiedt het 's nachts, 't zij in een tempel, 't zij in de open lucht. Bij hooggeplaatste ambtenaren heeft het plaats in een afzonderlijk kamertje en edelen, zelfs vorsten, dienen daarbij als getuigen. Dat kamertje is bekleed met witte zijde, welke kleur bij de Japanneezen als rouw gedragen wordt. Eenige weinige lampen werpen op dit smartelijk tafreel een somber, spookachtig licht. De ter dood verwezene, knielt op een kleine verhevenheid neder, terwijl de overigen in doodsche stilte, in een halven cirkel om hem heen staan. Daarna wordt hem het besluit, waarbij hij ter dood veroordeeld wordt, plechtig voorgelezen en ontvangt hij een dolk in een uit witte zijde vervaardigde foudraal. Vervolgens maakt hij zijn uiterste wilsbeschikking kenbaar en verzoekt aan een zijner vrienden hem den doodelijken slag toe te brengen, nadat hij zich den buik heeft opengesneden, een liefdedienst, die nooit geweigerd wordt. Thans grijpt de ongelukkige den dolk en brengt zich gewoonlijk met een buitengewone koelbloedigheid een snede in den buik toe, van de rechternaar de linkerzijde; onmiddellijk daarop scheidt de daartoe aangewezene, met een enkelen goed aangebrachten slag, het hoofd van den romp, dat vervolgens aan alle omstanders vertoond wordt. Een enkele maal gebeurt het, dat de veroordeelde in het zich toebrengen der verwonding belemmerd wordt, doordien hij, op het oogenblik dat hij de hand uitstrekt om den dolk aan te nemen, onthoofd wordt. Dit is een teeken van diepe minachting. Noch grooter schande echter is het, wanneer hem in plaats van een stalen dolk er een van bamboes of wel een waaier wordt aangeboden, omdat daardoor te kennen wordt gegeven, dat men hem niet tot een mannelijke daad in staat acht. Zoozeer zijn de Japanneezen van de ridderlijkheid dier operatie overtuigd, dat zij — wanneer zij althans mannen van karakter zijn — geen enkelen smartkreet doen hooren. En geeft deze of gene de vrees te kennen, dat het hem wellicht niet mogelijk zal zijn een kreet van smart te onderdrukken, dan houdt zijn vriend hem des te sneller het hoofd af, om hem voor die schande te vrijwaren.

Die gewoonte bestaat nog heden ten dage en de veroordeelden gaan zonder enig bezwaar dezen wreeden dood tegemoet. Ja, somtijds gaat de koelbloedigheid zoover, dat zij, na zich den buik te hebben open gesneden, zelve een einde aan hun leven maken, door zich de keel af te snijden. Deze soort van gedwongen zelfmoord staat in Japan in hoog aanzien en de slachtoffers worden als een soort van martelaars beschouwd, wier gedachtenis in eere wordt gehouden.

Alle reizigers stemmen daarin overeen, dat alles, wat den vreemdeling in Japan voor oogen komt, den indruk maakt van een belichamelijkt sprookje;

1. Ausland. 1869. No. 47. S. 4110 — 4113.

Wiener Abendpost. 1874. No. 63.

het bevreedt hem en wekt een gevoel van de levendigste verwondering op. Onwillekeurig vraagt men zich zelve af, of dat alles nu werkelijk bestaat, of het maar niet een droom is, een vertelling uit de »Duizend en één nacht». Want het leven en zijn des volks in Japan verschilt hemelsbreed van dat der Europeanen.

Een schrijver, wiens mededeelingen trouwens niet altijd onvoorwaardelijk kunnen aangenomen worden, zegt dat alles een vroolijk, opwekkend voorkomen heeft. In Japan lacht alles, de menschen, de planten, de hemel. De eersten zijn te allen tijde in een onverstaanbaar goede luim, daarbij zorgeloos, lichtzinnig en uiterst beleefd. En dit geldt niet alleen voor de hupsche meisjes, die in de theehuizen de gasten bedienen, maar evenzeer voor de dragers van den palankijn, waarop de reiziger tegelijk met zijn baggage vervoerd wordt. Ja, de Japansche bedelaar tracht niet, zooals de onze, door zuchten en jammeren het medelijden zijner medemenschen op te wekken, maar veeleer door allerlei grappen en dwaze vermommingen rijke aalmoezen te verwerven. Allen zoeken verpoozing van hun arbeid door lustig als kinderen te spelen. Onze berichtgever zag eens drie geslachten — vader, zoon en kleinzoon — zich amuseeren met het oplaten van een bont geschilderden draak. Op vuurwerk zijn alle Japannezen bepaald verzet; ze steken het somtijds zelfs op klaarlichten dag af.

In elke stad vindt men een kwartier, waar alles op ontspanning en vermaak is ingericht. In de hoofdstad telt dat kwartier 394 theehuizen. Dan ook huizen van ontucht vindt men in alle Japansche steden en ook daar fladderen nachtvinders rond met geblanket gelaat, vergulde lippen en zwart geverwde tanden.

Recht vroolijk gaat het overigens in de *Josiwara's* — aldus heeten die kwartieren — toe. Tot laat in den nacht trekken goochelaars, acrobaten, liedjeszangers, enz. door de straten rond en geven voorstellingen in de open lucht. Tegen een geringe entree kan men ook een theater bezoeken, dat er echter ook weer geheel anders uitziet dan onze theaters. Immers, zoowel in het parterre en de loges, als op de galerijen, ligt het publiek op den grond. Midden in het parterre bevindt zich een verhevenheid, ongeveer een meter hoog, die het tooneel der handeling is en waar de tooneelspelers op en afgaan, daar er geen coulises zijn. Wel echter heeft men een achtergrond; deze bestaat uit een draaiende schijf. Terwijl nu het eene tooneel wordt afgespeeld, wordt aan de andere zijde van die schijf de decoratie voor het volgende aangebracht. Men draait vervolgens de schijf even om en een stad of binnenhuis heeft plotseling voor een bloeienden tuin plaats gemaakt. Het orkest is samengesteld uit eenige meisjes, die de woorden der tooneelspelers met de schrille tonen der Japansche luit begeleiden. De verlichting is in hooge mate armelijk; hiertoe toch bezigt men rollen papier met talk besmeerd, die zeer weinig licht en heel veel rook geven. Treedt nu een gevierde tooneelspeler op, dan wordt hij extra geillumineerd. Een kleine jongen komt achter hem aan met twee toortsen en gedurende zijn geheele spel houdt hij hem dezen voor den neus, wat een allerkomisch effect maakt. Ofschoon een Europeaan natuurlijk niets van het spel begrijpt, zijn er toch enkele passages, die hem maar al te duidelijk en door en door gemeen zijn.¹

1. Schwab. Merkur. 14 Jan. 1875.

Onder de openbare vermakelijkheden neemt in Japan het worstelen een eerste plaats in, ja zelfs genieten de worstelperken nog grooter populariteit dan de schouwburgen. De liefhebberij daarvoor slaat soms over tot een waanzin, die aan de zucht der Spanjaarden tot stierengevechten herinnert.

De Japannees bezit een overdreven genotzucht. Is het zalig dolce far niente 's avonds ingetreden, dan is zijn eerste behoefte een bad. Want om zindelijkheid te beoefenen, heeft hij niet gewacht op de invoering der Europeesche beschaving. In de meer welvarende standen heeft ieder in zijn huis een afzonderlijke badkamer, doch de behoeftigen behelpen zich met de openbare baden en de inrichting van dezen is van dien aard, dat zij, uit een Europeesch oogpunt beschouwd, den toets van zedelijkheid niet kunnen doorstaan. Immers, meisjes en vrouwen baden gemeenschappelijk, zonder zich in het minst te storen aan de nieuwsgierige en onbescheiden blikken der voorbijgangers, die van de straat af het schouwspel ongehinderd kunnen gadeslaan. Ja, zelfs gaan mannen en vrouwen in hetzelfde bad. Toch is daarom de Japannees niet onzedelijker dan andere volken en hij zou vreemd opzien, wanneer men hem vertelde, dat hij, door deze ongemanierde wijze van baden, zich aan onzedelijkheid schuldig maakt.

Ook ten opzichte van het huwelijk zijn de denkbeelden der Japanneezen anders — zoo men wil naïever — dan die van de Europeanen. Het huwelijk is niets anders dan een bloote formaliteit, een wederzijdsche belofte of afspraak. De man verstaat zich met de ouders van de bruid en voert haar weg, zonder dat de wet of de godsdienst er iets mede te maken heeft. Van dat oogenblik af wordt zij zijn huisvrouw, bestuurt het huishouden, leidt de werkzaamheden der bedienden en draagt voor alles, wat binnenshuis plaats heeft, de volle verantwoordelijkheid. De polygamie is bij de Japanneezen niet geoorloofd, doch aan edelen is het toegestaan, behalve hun wettige huisvrouw, nog twee tot vier bijzitten te hebben. Om des lieven vredes wille, worden deze veelal door de vrouw uitgekozen en haren man als geschenken aangeboden. Onder den burgerstand is dat wel is waar niet geoorloofd, doch het staat den man te allen tijde vrij, zijn vrouw een scheidsbrief te geven, en van dat recht wordt maar al te vaak gebruik gemaakt. Daarentegen wordt zelfs een schijn van onkuisheid bij de vrouwen streng gestraft. Een man, die zijn vrouw met een anderen man alleen in een kamer aantreft, heeft het recht beiden op staanden voet te doodden. Ontvlucht de man, met wie zij in gezelschap was, dan kan hij zijn vrouw aanklagen en deze wordt alsdan onthoofd. Doodt hij echter alleen den man, zonder tevens de vrouw het leven te benemen, dan is hij zelve des doods schuldig.

Nu doen die strenge wetten niet heel veel kwaad, want om zich met een gehuwde Japanse vrouw in te laten, moet men wel van een buitengemeen verliefde complexie zijn. Het eerste toch, wat zij haren echtgenoot ten offer brengt, is haar schoonheid. Zoodra een vrouw in het huwelijk getreden is, scheert zij de wenkbrauwen weg en verft de tanden gitzwart, zoodat het is alsof men in een afgrond kijkt, zoodra zij den mond opent.

Overigens zijn de Japanse vrouwen niets minder behaagziek dan hare Europeesche zusters, en maken veel werk van haar toilet. En waarlijk, in weerwil van het Mongoolsche type, is die moeite nog wel aan haar besteed.

Het eerste kleedingstuk der vrouw is de »ftanno'', een soort van schort, dat twee meters breed is en dat boven de heupen wordt vastgemaakt. Het is veelal van zijde en bont of rood van kleur. Na zich hiermede omgord te hebben, trekt zij, naar gelang van het jaargetijde of de gelegenheid, twee of meer, soms vijf of zes »kijemons'' over elkander aan. Dit zijn een soort van rokken, die tot op de voeten afhangen. De onderste zijn helder wit, de bovenste gekleurd of donker. 's Winters zijn de laatste gevoerd. Over al die kijemons slingert zij de »obi'', een gordel, die omstreeks 3 M. lang en 0,3 M. breed is. Zonderling en vrij omslachtig is het, dat de vrouwen haar zuigelingen in een soort van zak op den rug meedragen. Zelfs midden onder haar werk ontdoen zij zich niet van dat vrachtje.

Wat den mannen aangaat, loopt bijna $\frac{1}{3}$ deel daarvan in Adamskostuum, behoudens een weinig breeden gordel. Daarentegen zijn zij gewoonlijk getatoueed en vooral is dit het geval onder den stand der visschers, der koelies en der bettos, d. z. paardenknechten en voerlui. Het is opmerkelijk, dat meestal slechts de helft van het lichaam getatoueed is. De aangebrachte figuren stellen in den regel menschen voor op $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ van de natuurlijke grootte.

De kleeding der gekleedde mannen komt geheel en al met die van de vrouwen overeen. De patriciërs, vorsten, daimo's enz. dragen zijden klederen; vroeger hadden zij ten teeken van hun waardigheid twee zwaarden op zij. Zij waren tot voor korten tijd de eenigen, die paard mochten rijden en hun hoofdhaar laten groeien. Bij de lagere standen, was het verplichtend zich den schedel grootendeels kaal te laten scheeren, wat vooral bij jongens een allergegrappigst effect maakt. Thans echter is ook dit gebruik afgeschaft. Toch heerscht op dat punt de grootst mogelijke verscheidenheid en sommige standen hebben hun eigenaardige manier van zich het haar op te maken. Nog altijd is het intusschen de gewoonte, althans bij den minderen man, zich het hoofd grootendeels kaal te scheeren, behoudens een korten staart, op de kruin, die gewoonlijk naar voren wordt gehaald en waarvan dan het uiteinde, door het een of ander plak middel op het voorste gedeelte van den hoofdschedel vast wordt gehecht.

Beekleederen zijn in Japan niet in gebruik. Alleen de soldaten, de reizigers, de waterdragers, enz. hebben ze.

De huizen hebben in den regel slechts één verdieping en zijn bijna geheel van bamboes opgetrokken. Evenals in Zwitserland steken de daken ver over de muren henen om het regenwater weg te laten loopen. Meubelen moet men in zulk een huis niet zoeken. Men vindt er tafels, noch stoelen en zelfs bedden zijn onbekende weelde-artikelen. Dit geldt zoowel voor den geringsten daglooner als voor den Mikado, en alleen de meer of min kostbare tapijten duiden den rang van den bezitter aan. Van die tapijten wordt heel veel werk gemaakt. Van daar dan ook, dat de Europeanen in Japan altijd de slechtste slaapkamers krijgen, omdat velen hunner lomp genoeg zijn de zachte en vaak kostbare tapijten te betreden, zonder zich van hun schoeisel te ontdoen, waardoor zij den hotelhouders vaak meer schade dan voordeel aanbrengen. De slaappleats van een

Japannees bestaat uit een soort van matras en een houten blok om het hoofd op te leggen. Hierop echter komt nog een papieren kussen, dat ter wille van de zindelijkheid slechts een enkele maal dienst doet.

Steenen huizen zijn groote zeldzaamheden. Alleen zeer rijke menschen veroorloven zich zulk een weelde. Daar echter het bamboes geen voldoende beschutting geeft, worden de buitenwanden met geolied papier beplakt. Bij zulk eene bouworde kan het nauwelijks verwondering baren, dat Jeddo, gemiddeld in zeven jaar tijds, over zijn geheele uitgestrektheid door het vuur wordt verwoest. Ook voor lampen en lantaarns wordt veelal dergelijk papier in plaats van glas gebruikt.

Alle steden van Japan zijn dan ook verdeeld in branddistricten. 's Nachts worden deze aanhoudend doorloopen door een soort nachtwakers, zoogenaamde »kanabos,» die bij de geringste brand alarm maken. Overigens is de brandweer uitmuntend goed ingericht en de vlugheid, moed en doodsverachting der manschappen zijn spreekwoordelijk geworden.

In één opzicht handelen de Japanneezen o. i. zindelijkker en netter dan de Europeanen. Zij gebruiken geen zakdoeken en vinden dat gebruik vies. Zij hebben kleine vierkante stukjes papier, die ze wegwerpen zoodra ze dienst gedaan hebben.

Zowel mannen als vrouwen rooken tabak. Ze doen dat uit heele kleine pijpjes, die zoo weinig inhouden, dat ze na enkele trekken op nieuw gestopt moeten worden. Onder de inboorlingen treft men geen enkelen opiumschuiver aan.

Bij hen, zoowel als bij de Chineezen, bestaat het hoofdvoedsel uit rijst, visch en groenten. In de edele kookkunst hebben de Japanneezen belangrijke vorderingen gemaakt en vooral zijn zij er zeer ver in dezelfde spijzen op allerhande verschillende manieren toe te bereiden. Wil men echter de proeven van Japansche kookkunst genieten, dan moet de Europeaan beginnen met zich te oefenen in het gebruiken der eetstokjes; anders toch moet hij er zich in schikken zich door zijn gastheer te laten voeren. Maar het aangenaamste van alles is, dat men voor het fijnste maal in Japan slechts een kleinigheid betaalt; trouwens over het algemeen is het leven er niet duur. Daaruit moet het wellicht verklaard worden, dat men bij de pasmunt tot zulke onbegrijpelijk kleine onderdeelen afdaalt. Met een ijzeren muntstukje, dat slechts $\frac{1}{10000}$ van een dollar waard is, kan men een bedelaar gelukkig maken. Dat is tevens gewoonlijk de gift, die men in de offerbussen werpt, welke zich bij elk altaar bevinden.

De tempels in Japan zijn allerzonderlingst gebouwd en ontzaglijk groot. Ze zijn opgevuld met allerlei afgodsbeelden. Die misgeboorten der dolzinigste fantasie, zien er zoo walgelijk, terugstootend uit, dat ze gemaakt schijnen te zijn om schrik aan te jagen, veeleer dan om liefde of vertrouwen te wekken.

Op elken feestdag stroomen breede scharen naar die tempels henen, echter niet alleen met het doel om in godsvruchtige aandacht neder te zitten, maar veeleer om een praatje te hebben. Immers, bij elken grooten tempel zijn een aantal plaatsen van ontspanning van allerlei soort.

Dat ook de Japanneezen niet vrij zijn van een zekere speelwoede bewijzen de groote menigte hunner loterijen. Ook bij sommige geliefkoosde

volksspelen, zooals het werpen met de schijf en het schieten met boog en pijlen, worden aan de overwinnaars belooningen in geld uitgereikt.

Een eigenaardig voorwerp, dat onmiddellijk de opmerkzaamheid van vreemdelingen tot zich trekt, is het Japansche huurrijtuig, de zoogenaamde »dschinrikischia'', of »dschinrikscha'' een soort van groote kinderwagen op twee wielen, die door een man getrokken wordt. Dat menschelijk trekdiër draagt den naam van »rinsogo.'' In alle steden wemelt het van dergelijke vervoermiddelen, terwijl het een groote zeldzaamheid is, wanneer men een paard te zien krijgt, en gebeurt dit een enkele maal, dan is het nog een rijpaard. Nu is dat Japansche huurrijtuig echter volstrekt niet onaangenaam; het rijdt zacht en wanneer men een eenigszins snelvoetigen Japannees voor heeft, zou men gerust een wedren met onze huurrijtuigen kunnen aangaan.

Na aldus het volksleven in Japan vluchtig beschouwd te hebben, slaan we den blik op de staatsinrichting en sociale toestanden. Gedurende den langen tijd, dat de Japanneezen dit schoone land in bezit hebben genomen, ontwikkelen beiden zich zelfstandig. Hoe lang dat al geleden is, is moeilijk te zeggen. De historische tijd begint voor Japan eerst omstreeks 250 j. n. C.; wat vóór dat jaartal ligt, schuilt geheel in het duister. Zeker is het echter, dat het Japansche volk zich niet met andere vermengde. Slechts zelden kwamen vreemdelingen in het land en die er nog kwamen, hadden weinig of geen invloed op de levenswijze, zeden en gewoonten der Japanneezen. Ja, zoozeer hielden zij zich onvermengd, dat we niet gelooven dat er een tweede voorbeeld is van een volk, dat in die mate de reinheid van het bloed heeft weten te bewaren.

De geschiedenis van Japan, tot op onzen tijd, vervalt in twee perioden, die duidelijk van elkander te onderscheiden zijn, welke tijdperken door de Japanneezen »Oschei'' en »Haschei'' genoemd worden. Het eerste loopt tot het jaar 1192 van onze jaartelling en omvat het tijdperk van de almacht der mikado's of keizers, die langzamerhand in priester-vorsten overgingen. Het is de oude geschiedenis van Japan.

Het tweede tijdperk is dat van de machtsontwikkeling der Sjogoens, militaire vorsten, die door de Europeanen gewoonlijk, doch geheel ten onrechte, »taikoen'' genoemd worden. Dit tijdperk loopt van 1192 tot 1868, in welk laatste jaar de alleenheerschappij van den Mikado hersteld werd.¹ Eerst sedert het begin van de 16de eeuw werd het Sjogoenaat een wettig erkende instelling. Bij de Europeanen bestaat omtrent deze waardigheid gewoonlijk een geheel verkeerdt denkbeeld. Zij meenen, dat Japan twee keizers heeft, een wereldlijken, den Sjogoen, die te Jeddo resideert, en een geestelijken, den Mikado, die zijn paleis te Kioto heeft. In werkelijkheid is echter de Sjogoen alleen een soort van onderkoning, die volstrekt geen rechten op de souvereiniteit kan laten gelden, al is het ook

1. Fr. O. Adams. Geschichte von Japan von den frühesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Uebersetzt von Emil Lehman. Gotha. 1876. 8o. I. B.d.

waar, dat langzamerhand de Sjogoens alle macht in handen kregen en de Mikado's in een soort van eervolle gevangenschap te Kioto hielden. De revolutie van 1868 heeft geleid tot geheele afschaffing van het Sjogoenaat en gaf de macht aan den wettigen heerscher terug. Het hoogste gezag in den staat berust derhalve bij den Mikado, die evenwel den 4den November 1873, uit eigen beweging, een constitutie aan zijn volk gegeven heeft, waarbij een soort van volksvertegenwoordiging is ingesteld. Het hoogste regeeringslichaam draagt den naam van »Dai-Schi-in en bestaat uit een Staatsraad — »Schoïn'', — een ministerraad — »Uïn'' — en een Senaat — »Saïn''. Op geographische gronden was het Japansche rijk van oudsher ingedeeld in negen provinciën, die weder in districten — »Kuni'' — onderverdeeld waren. Deze provinciën waren: *Kinai*, het centrale landschap, de bezitting der keizerlijke familie, met 5 districten; *Tokaido*, d. i. oostelijke zeestaat, met 15 districten; *Tosando*, met 13 districten; *Hokurokudo*, met 7 districten; *Sanindo*, met 8 districten; *Nankaido*, met 5 districten en het eiland *Awadsi*, de heilige woonplaats van het godenpaar Isanagi en Isanami-no-Mikoto; *Saikado*, bestaande uit Kioe-Sioe en de ten Z. daarvan gelegen eilanden; *Hokukaido*, met 10 districten. Deze oude indeeling van het rijk voldeed reeds sedert lang niet meer aan de behoeften. Daarom is, sedert 1871, door het geheele rijk het aan China ontleende »Gun-Kensysteem ingevoerd. Bij deze nieuwe indeeling komt de *Ken* ongeveer overeen met het Fransche departement en de Gouverneur van den Ken met een prefect. Verder vormen drie steden van Japan op zich zelf staande regeeringsdistricten met een door den Mikado benoemden burgemeester aan het hoofd. Deze drie districten, die den naam van »fu'' dragen, zijn *Sai-Kio-Fu*, het gebied der stad *Kioto* of *Miako*; *To-Kio-Fu*, het gebied van *Jedo*, en *Ohosaka-Fu*, het gebied der gelijknamige stad. Met uitzondering der drie fu's, is het geheele land in 1871 verdeeld in 66 Kens, welk getal later op 60 is terug gebracht. Aan het hoofd der Ken staat een Ken-rey, die onmiddellijk onder de bevelen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken geplaatst is. Onder de hoofdsteden der Kens zijn er tot dusver vier, die voor vreemdelingen toegankelijk zijn. Dit zijn: *Kanagawa*, *Hiogo*, *Nangasaki* en *Niigata*; de overige zijn tot dusverre voor buitenlanders gesloten. Op de provincie Hokukaido is het Gun-Ken-systeem nog niet toegepast. ¹

Door de wet van 1873 is de algemeene dienstplicht in het Japansche rijk ingevoerd. Alle onderdanen moeten van hun 20ste tot hun 24ste jaar dienen, 't zij in het leger, 't zij op de vloot. De officiersrang is alleen verkrijgbaar door het afleggen van een examen. Nadat de driejarige dienstplicht is vervuld, treden de dienstplichtigen in het reserve-leger, doch worden nog jaarlijks opgeroepen om aan de exercitiën deel te nemen. Na twee jaar bij de reserve gestaan te hebben, treedt men in de tweede reserve, die eerst in geval eener *levée en masse* opgeroepen wordt. Tot verdediging van of uitbreiding in de afzonderlijke districten kan de landweer opgeroepen worden, die uit alle weerbare mannen tusschen 17 en 40jarigen leeftijd bestaat.

Door deze nieuwe regeling zal het Japansche leger, in de toekomst, in

1. Leo Metschnikow. Petermann's Geogr. Mitth. 1876.

vredestijd 31680 man, in oorlogstijd 46360 man sterk zijn. Het is verdeeld in 42 regimenten, »dai tai" — infanterie, 3 regimenten kavallerie, 16 batterijen artillerie en 10 batailjons, »sio-tai", genie. Op voet van vrede bestaat het slechts uit 4 regimenten infanterie, 1 regiment kavalerie, 2 batterijen artillerie en 1 batailjon genie. De Japanneezen zijn uitnemende soldaten, want traagheid is den Japannees onbekend en een sterk ontwikkeld gevoel van eer is aan het geheele volk gemeen. De instructeurs waren vroeger Pruisische, tegenwoordig zijn het Fransche officieren. Deze verandering heeft plaats gegrepen na den Fransch-Duitschen oorlog. Geen vreemdeling kan in het Japansche leger een vaste aanstelling verkrijgen.

Ten opzichte van het legerbestuur is Japan verdeeld in 6 krijgsdistricten. De depots der artillerie en arsenalen bevinden zich te Tingawa, de voorstad van Jedo, te Ohosaka, Nangasaki, Kagosima en Hakodade.

De vloot bestaat uit 21 bodems, waaronder 2 ijzeren pantserfregatten, met 60 vuurmonden en is bemand met 3677 koppen, waaronder 272 officieren. De hoofdplaats van het eerste marine-district is Oodsu, die van het tweede Kagosima. Ten opzichte van den bouw zijner schepen is Japan reeds onafhankelijk van het buitenland; alleen de pantserschepen krijgt het nog uit Engeland. De Japanneezen zijn niet minder flinke zeelieden dan soldaten; ze zijn dapper en ondernemend en zeker zullen zij eenmaal hun leermeesters op zijde streven.

Aan het onderwijs, dat nog in zijn opkomst is, wordt door de regeering veel zorg gewijd. Met het oog op het schoolwezen is het rijk verdeeld in 7 districten. Elke districtshoofdstad bezit een hoogeschool. Verder zijn er 224 middelbare en 47040 lagere scholen.

Japan is toegetreden tot de posterij-conventie. Het is in acht postambten verdeeld: Tokio, Saikio, Jokohama, Ohosaka, Motomura, Oodsu, Sakai en Koba.

Reeds bedraagt de lengte der telegraaflijnen 2832 km. en sedert Maart 1875 loopt er een spoorweg tusschen Ohosaka en Koba, die in noordelijke richting zal worden verlengd, door het dal van het *Bima-meer*, naar Tsugara, niet ver van de westkust.

De nijverheid van Japan vertoont een groote overeenkomst met die van China. De wapenfabricage is achteruitgegaan ten gevolge van de nieuwe legerorganisatie, die den invoer van Europeesche wapenen noodzakelijk maakte. Daarentegen bloeit de van oudsher vermaarde papier-, brons- en lakindustrie. De porselein-fabricage wordt beoefend sedert 300 jaar. De hoofdzetel van deze nijverheid is Arita, in welks omtrek 36 dorpen er door bloeien. De lagen porselein-aarde zijn in dit gebied in waarheid onuitputtelijk. Reeds sedert lang hebben de Nederlanders dat Japansche porselein onder den naam van »inari" in den handel gebracht. In April 1875 werden de Japansche porseleinfabrieken bezocht door Dr. J. J. Nein, die op last van het Pruisische ministerie van handel het land afreisde, om zich op de hoogte van het fabriekwezen te stellen en den Oostenrijkschen geneesheer Dr. A. von Roretz. Zij zagen niet alleen de vervaardiging der hoge Japansche vazen, maar ook die van het zoogenaamde eierschalenporselein.

Hoogst opmerkelijk zijn de teekeningen op papier of zijde en de boe-

ken met houtsneëplaten. Strooken van verscheiden meters lengte en 1 M. breedte zijn deels met planten, deels met andere figuren beschilderd, naar dat eigenaardig systeem, dat wij door de waaiers, handschoenen, theebladen, enz. kennen. Karakteristiek zijn de afbeeldingen op openbare plaatsen. Steeds komen daarop ook beelden van Europeanen voor en veelal maakt men paskwillen op hen, waaruit we kunnen leeren wat de Japanneezen belachelijk in ons vinden.

De handel van Japan is niet zonder beteekenis. In 1871 werd er voor een waarde van f 94000000 omgezet, waaronder slechts f 7200000. — voor uitvoer. Deze verhouding tusschen in- en uitvoer zou allicht aanleiding geven, dat men een gering denkbeeld opvatte van het Japansche fabriekwezen. Toch is dit niet onbeduidend, maar men houde in het oog, dat de Japanneezen in de eerste plaats een landbouwend volk zijn, terwijl zij in 't geheel geen machines hebben. Hun buitengewone handigheid blijkt, wanneer men er op let met welke gebrekkige middelen zij werken. De buitengemeene deugdelijkheid der fabriekgoederen is echter in de eerste plaats een gevolg van de voortreffelijke grondstoffen, die zij gebruiken. Dit geldt van hun papier, van hun zijde, van hun lakwerk, de vervaardiging van welk laatste alleen mogelijk is door de eigenschappen van het boomharst, dat daarvoor gebruikt wordt. Ook de voorbeeldeloze nauwkeurigheid en het onuitputtelijk geduld der Japansche werklieden zijn boven allen lof verheven. Het is evenwel een feit, dat in den laatsten tijd de nijverheid in Japan achteruit gegaan is en die achteruitgang kan niet aan de komst en den invloed der Europeanen worden toegeschreven, daar ze reeds sedert meer dan een eeuw begonnen is.

Met de afschaffing van het Sjogoenaat is Japan een nieuw tijdperk ingetreden, dat zich kenmerkt door een allesomvattende verandering, voor een deel zelfs omverwerping van het vroeger bestaande. Gaarne zou men daar op eenmaal deelgenoot worden van alle intellectueele en materieele voordeelen der beschaafde natiën van het westen. De regeering van den Mikado heeft het leger en de vloot op Europeeschen voet ingericht, spoorwegen en telegraphen aangelegd. Met verspilling van millioenen schats zijn prachtgebouwen opgetrokken, zooals dat van de munt te Ohosaka; met groote kosten worden gezantschappen onderhouden te Washington en aan de hoven der groote Europeesche staten. Honderden jonge Japaneezen studeeren op rijkskosten aan Europeesche en Amerikaansche universiteiten. Een aantal geleerden in alle vakken zijn door den Mikado naar Japan geroepen, ridderorden zijn door hem ingesteld. Hij streeft er naar, zijn onderdanen de Europeesche kleederdracht te doen aannemen, ja men zegt zelfs, dat hij een nieuwe taal, en wel de Engelsche, in zou willen voeren.

Met dezen ijver voor vooruitgang paart zich, bij het tegenwoordig

staatsbestuur, een onverzoenlijke haat tegen alles, wat vroeger door den Sjogoen werd beschermd en voorgestaan. Hieronder behoort in de eerste plaats het Boeddhisme. Zijn bezittingen worden geseculariseerd, zijn prachtige tempels van hun rijkdommen beroofd, de monniken worden uit hunne kloosters verdreven en deze in kazernen veranderd. Een aantal klokken, uit edel metaal gegoten, zijn reeds aan Amerikanen verkocht. Verwilt men aan die moderne beeldstormers hun vandalisme, dan antwoorden zij, dat het Boeddhisme een buitenlandsche godsdienst is, die eigenlijk in Japan niet uitgeoefend worden mag. De inboorlingen, die het Christendom aangenomen hebben, worden met dezelfde woede vervolgd als de Boeddhisten.

In vroeger tijd was het juist opmerkelijk, dat in Japan meer dan 30 verschillende godsdienstige sekten in vollen vrede naast elkander bloeiden. Dit is gemakkelijk verklaarbaar, wanneer men weet, dat de Japannees in den regel onbezorgd van den eenen dag op den anderen voortleeft en zijn belangstelling zich meestal bepaalt tot datgene, wat voorvalt in zijn onmiddellijke omgeving. Thans zijn er nog drie godsdienstvormen, die een afzonderlijke vermelding verdienen. De oudste is de *Sinto-* of *Kami-dienst* »*Kami no mitsi*,” de aanbidding van geesten, wier lichamelijke vertegenwoordiger en nakomeling de beheerscher van het land is. Deze godsdienst erkent en vereert één door het gansche heelal verbreid opperwezen, veel te groot om in het gebed aan te spreken. Verder erkent zij een leven na dit leven, waarin belooning voor het goede en straf voor het kwade. Voorwerpen van goddelijke vereering zijn de hemellichamen, de elementen en natuurkrachten, die al zeer vroeg als zelfstandige geesten gedacht en als zoodanig aanbeden werden. Deze leer wordt nog steeds beleden door de keizerlijke familie en door duizenden met haar.

Omstreeks 500 j. n. C. werd het Boeddhisme in Japan ingevoerd en telde al spoedig vele aanhangers. Ook hier echter is het van zijn oorspronkelijke reinheid diep verbasterd.

In de derde plaats moet genoemd worden de zoogenaamde *Filosofen-leer*, de leer van de *Szuto* of *Siza*. Deze godsdienst, die nooit in de gunst der regeering deelde, is een zwakke navolging van de leer van *Kong-futse*. Het is een vrij streng doorgevoerd materialisme en de onsterfelijkheid der ziel wordt dan ook niet geleerd. Deze godsdienst wordt beleden door de geleerden en de hoogere standen der maatschappij, ofschoon zij voor het uiterlijke aan den Sinto-dienst vasthouden.

Het Christendom werd in het midden der 16e eeuw door den Jezuiet Franciscus Xavier in Japan ingevoerd, maar de ijverzucht van de Nederlanders en een aantal onhandigheden der Christenleeraars brachten de geheele zaak ten val. In het jaar 1596 werd het op bloedige wijze onderdrukt en tevens den Portugeezen het verblijf in Japan onttzegd.

Sedert de alleenheerschappij van den Mikado in 1872 is de uitoefening van den Christelijken godsdienst volkomen vrij en volgens de laatste berichten trekken dan ook inlandsche predikers ongehinderd het land door, om het evangelie te verkondigen. Europeesche zendelingen zijn natuurlijk aan dezelfde bepalingen onderworpen als de overige Europeanen. Intusschen prediken de laatsten in hunne kapellen en de voor Europeanen

1

2

4

3

5

6

1. De dschinrikscha. — 2. Gezicht op Tjoodi. — 3. Een Japansch soldaat. — 4. De harakiri (gedwongen zelfmoord). — 5. Typen uit de burgerstand in Japan. — 6. Acrobaten.

opengestelde plaatsen. De Russische pope, pater Nicolai schijnt het meeste succes te hebben. De Grieksche kapel is altijd opgepropt vol toehoorders en de in de nabijheid wonende Japannezen verkoopen hun afgodsbeelden, omdat zij vreezen, dat deze, bij het steeds toenemend aantal Christenen, na verloop van eenigen tijd aanmerkelijk in prijs gedaald zullen zijn. Ook Roomsche priesters werken, meer echter in stilte, en halen velen tot de R. C. kerk over.

Die vorderingen van het Christendom hebben ook het Boeddhisme tot nieuwe krachtsinspanning aangezet. Op vele plaatsen hebben samenkomsten van Boeddhistische godgeleerden plaats, de tempels worden beter dan vroeger onderhouden, in weerwil van de tegenwerking van het goevernement, en tal van misbruiken worden afgeschaft.

Ten slotte moeten we nog spreken over de verschillende standen, die ook in Japan niet ontbreken. Eigenlijk staan hier twee standen tegenover elkander: de adel, die echter door de jongste hervormingen veel van zijn vroegere voorrechten verloren heeft, en het volk. De adel is weer onderverdeeld in twee klassen, die streng van elkander onderscheiden zijn: de »Kuge'' of hofadel en de »Buke'' of de adel van het zwaard.¹

Verder wordt van oudsher de geheele bevolking verdeeld in zeven, volgens anderen, in acht klassen en wel naar hun bedrijven. De eerste klasse wordt gevormd door de *Daino's*, de eerste rijksvorsten, die vroeger tegenover den Mikado ongeveer in dezelfde verhouding stonden als de Duitsche rijksvorsten in de Middeleeuwen tegenover den Keizer. Hun getal komt overeen met dat der voormalige »koku's'', zoodat er nooit meer kunnen zijn dan achttien. De tweede klasse is die van den erfelijken adel; hieruit worden de gouverneurs der provinciën en de hooge staatsambtenaren gekozen. In de derde plaats komen de priesters, zoowel die van den Sintodienst als de Boeddhistische priesters. De vierde klasse is die der krijgslieden »yaconin'' en »samuri.'' Deze vier standen vormen de hoogere klassen der maatschappij en dragen twee zwaarden, benevens laarzen, die niemand van lageren rang dragen mag. De vijfde klasse is die der artsen en ambtenaren; de zesde die der kooplieden en kramers; de zevende die der kleinhandelaars, schilders en kunstenaars, terwijl de achtste klasse de visschers, schippers, boeren en werklieden omvat. Ten slotte is er nog een klasse van menschen, waarmede het overig deel der bevolking volstrekt geen gemeenschap onderhoudt, een soort van paria's. Zij dragen den naam van »Jeta's'' of »Jetori's'' en hun aantal wordt geschat op 250000 — 300000. Zij leven door het gansche rijk verspreid, doch zijn het talrijkst op Nippon. Zij zijn slagers en vilders en bewerken het leder; ook fungeeren zij als beulen bij ooterende straffen. Zij mogen niet in steden of dorpen wonen, waar personen uit de andere klassen gevonden worden en worden niet meege-

1. Beilage zur Allgemeinen Zeitung.. 19 Sept. 1878.

teld bij de bevolking. Geen koffie- of theehuis mogen zij betreden en zijn zij op reis, dan moeten zij buitenshuis, uit eigen vaatwerk eten. Om-trent de meer of minder strenge afscheiding tusschen die klassen on-derling bestaat veel verschil van gevoelen. ¹.

Dat wij op dit en vele andere punten nog in het duister tasten kan geen bevreemding wekken, wanneer men bedenkt, dat we van Japan nog niets anders kennen dan een paar punten op de kust; het is als 't ware alsof men van Duitschland niets anders kende dan Bremen, Hamburg, Stettin en Dantzig. Want sedert betrekkingen met het buitenland aan-geknoopt zijn, is het den Europeanen wel toegestaan om enkele haven-steden te bezoeken, maar niet om in het binnenland door te dringen. De Europeanen zijn dus, bij hun verblijf in Japan, binnen enge grenzen beperkt en het is uiterst moeilijk verlof te krijgen die grenzen te overschrijden. Daardoor zijn wij nog zoo verbazend weinig bekend met de topographie van dit rijk.

Het meest bezochte der Japansche eilanden is *Nippon*; het bezit de belangrijkste nederzettingen van Europeanen en is ook beroemd wegens zijn schoone natuur. In dit opzicht geeft Jesso echter weinig toe aan Nippon en een reiziger van den nieuweren tijd geeft ons van dat eiland een in-derdaad schoone schildering, vooral van de landengte, die de fraaie en ruime *Vulkaanbaai* van de *Tsugara-bocht* scheidt.

Aan de zuidzijde, liggen in de verte de bergen van Nippon en ten N. verheft zich de vulkaan *Komangadake*, aan welks voet een schoon meertje ligt, ingesloten tusschen bosschen en weilanden. De plantenwereld mag hier bijna tropisch genoemd worden. Overal treft men krachtige exem-plaren aan van magnoliën, beuken, berken, ahornboomen en eiken, waar-langs dikwijls wilde wijngaarden opklimmen.

De genoemde vulkaan verheft zich tot eene hoogte van 1152 M. boven het vlak der zee; aan de oostzijde is de wand van den krater ingestort. De binnenwanden dalen honderden meters steil naar beneden, terwijl zich midden op den bodem van den krater een heuvel verheft. Die bodem wordt in alle richtingen doorsneden door gapende kloven, waaruit aan-houdend waterdamp opstijgt. Van den top van dit berggevaarte heeft men een heerlijk schoon uitzicht. De blik wordt begrensd of door den oceaan, of door zacht glooiende bergen, tot de toppen toe met bosschen begroeid, die vooral door de talrijke kleurschakeeringen der bladeren een heerlijk schoon effect maken. Beneden zich ziet men een aantal vulkaanreeksen, die besloten worden door den *Ussu*.

De kusten der Vulkaanbaai zijn buitengemeen rijk aan mineralen: goud, zilver, lood, ijzer, steenkolen en ook petroleum.

Op den zuid-oostelijken uithoek van Jesso bij *Jesan* ligt een solfatara, terwijl men op den *Iwannobori* een tweede aantreft.

Tegenover de kust van Nippon liggen aan de Tsugara-sstraat de steden *Matsumai* of *Matsuwal* en *Hakodade*. Laatstgenoemde stad, een der be-langrijkste handelsteden van Noordelijk Japan, heeft een uitnemend goede haven.

1. Beilage zur Allgem. Zeit. 27 Aug. 1874.

Bousquet. Les mœurs et le droit au Japon. Revue des deux mondes, 15 Juillet. P. 254.

Het binnenland van Jesso, dat van het noorden naar het zuiden door een reeks van uitgebrande vulkanen doorsneden wordt, is nog zoo goed als onbekend. Tot dusverre is alleen de omgeving der Vulkanbaai en het daarmee samenhangende schiereiland onderzocht. Onder hen, die Jesso bereisd en onderzocht hebben, moet kapitein Blakeston in de eerste plaats genoemd worden. ¹

Het voornaamste eiland *Nippon* of *Honschiu*, 230000 □ km. groot, is in het binnenland eveneens nog slechts weinig doorzocht. De zandige bodem is bijna overal onvruchtbaar; alleen de omtrek van Tokio, waar men zwarte aarde vindt, maakt daarop een uitzondering. Over het algemeen dragen alle dorpen op dit eiland het karakter van diepe armoede. Menschen en dieren deelen broederlijk de woningen en de eersten vinden daarin niet veel meer gemakken dan de laatsten. Tegenover de orde en zindelijkheid, die men overal elders in Japan aantreft, steekt deze toestand scherp af.

De belangrijkste stad van Nippon is de hoofdstad *Jeddo* of *Tokio*. Deze stad is ook aan de Europeanen het best bekend. Ofschoon het aan een ruime en schoone golf gelegen is, geniet Jeddo toch maar tot op een zekere hoogte de voordeelen van een havenstad, daar de reede van *Sinagawa* niet toegankelijk is voor groote schepen. De stad strekt zich uit in een golvende vlakte, ten Z. der genoemde baai; ten O. en N. door een breeden, schoonen stroom — de *Sumidagawa* — begrensd. Aan de westzijde ligt een heuvelachtig terrein. De lagere deelen zijn in den regel met rijst, de hoogere met bamboes beplant. Midden in de stad verheft zich een heuvel, waarop het slot ligt, dat tot 1869 den sjogoen, sedert dat jaar den Mikado tot residentie strekt. In het N.O. ligt een andere heuvel, waarop men den schoonsten Boeddhistischen tempel van Japan aantreft, die van *Ujeno*, benevens vele begraafplaatsen van sjogoens uit de laatste dynastie.

Aan den oostelijken oever van de *Sumidagawa*, die zich met een scherpe bocht, van het N.O. naar het Z.W., in zee ontlast, ligt de groote voorstad *Hondjo*, ten zuiden daarvan het vlek *Sinagawa*, eigenlijk een voortzetting van de stad *Takawana*.

Jeddo bestaat uit vier wijken, die de namen dragen van *Siro*, *Soto-Siro*, *Mitsi* en *Hondjo*. *Siro*, de residentie van den mikado, is door hooge muren en diepe, breede grachten omgeven, die door prachtige boomen overschaduwd worden. Om deze wijk henen ligt *Soto-Siro*, eveneens door een gracht omgeven, welke in verbinding staat met die van *Siro*. Naar het Z. toe strekt deze wijk zich tot aan de *Sumidagawa* uit. Vooral dat zuidelijk deel der stad wordt door een aantal grootere en kleinere kanalen begrensd. Hier zetelt vooral de handelswereld en treft men de schoonste en rijkste winkels aan. Meer in de nabijheid van *Siro* liggen de »*Jasikes*», de paleizen der daimio's, der grootwaardigheidsbekleeders en der hooge staatsambtenaren. Vierderlei gebouwen komen in Jeddo vooral voor: de tempels, de jasikes der daimio's, de burgerwoningen en de vuurvrije bergplaatsen voor handelsartikelen. De tempels dragen bijna allen een Boeddhistisch karakter; de jasikes hebben met de paleizen alleen

1. Journal of the R. geograph. Soc. 1872, P. 77 — 142.

den naam gemeen; het zijn groepen van huizen, door een aantal witgepleisterde woningen van een verdieping omgeven. Het dak is gedekt met zwarte pannen met witte randen. Wit en zwart zijn bijna de eenige kleuren, die men in Soto-Siro ligt.

Is Kioto, de vroegere residentie van den mikado, het Japansch Athene, Jeddo is het Babylon van het verre Oosten. De theaters van Jeddo zijn de besten van het geheele rijk; zijn restauraties en theehuizen, zoo goed als de »gey-sia'', d.z. zangeressen en danseressen, overtreffen die van elke andere stad. Daarbij is de omgeving van Jeddo de vruchtbaarste streek van het geheele keizerrijk en vooral belangrijk is de rijstproductie. De nijverheid daarentegen beteekent in deze stad zeer weinig en bepaalt zich tot de fabricage van eenige weelde-artikelen, vooral lak- en bronswerken. De wettelijke bepaling, dat de daimio's jaarlijks zes maanden in de hoofdstad moesten vertoeven, terwijl hun gezinnen haar nimmer mochten verlaten, heeft krachtig medegewerkt om Jeddo snel in bloei te doen toenemen. Sedert die bepaling in 1866 is opgeheven, is de bevolking van 1009000 zielen op 600000 teruggegaan.

Ten Z. van Jeddo liggen, aan dezelfde golf, de steden *Kanagawa* en *Jokohama*. Beide plaatsen zijn voor de Europeanen opengesteld en de laatste, die een zeer goede haven heeft, is zelfs de belangrijkste handelsplaats der westerlingen. Op den achtergrond stijgt de machtige »berg der bergen — de *Foesi-Jama* — steil omhoog, tot een hoogte van 3920 M. Deze top, die ver boven alle onliggende bergen uitsteekt, is in den laatsten tijd herbaaldelijk bestegen geworden. Van hieruit overziet men de geheele keten van het *Hakoni-gebergte*, die een gemiddelde hoogte heeft van 2130 M. ¹.

Behalve de *Foesi-Jama*, vindt men op Nippon nog drie andere groote vulkanen: de *Siro-Jama*, de *Atsama-Jama* en de *Yake-Jama*. De laatstgenoemde is de noordelijkste en ligt tegenover Jesso, aan de Tsugarastraat. De kolossale *Atsama-Jama* ligt ten N.W. van Tokio, ongeveer midden in het eiland. Met de *Foesi-Jama* vormt hij een tweelingpaar, dat den geografen onwillekeurig de beide bergreuzen van Anahuac, den Popocatepetl en den Iztaccihuatl, voor den geest roept. In het jaar 1873 is deze berg bestegen door den Franschman George Bousquet, die ook overigens waarschijnlijk het meest van het binnenland van Nippon gezien heeft. Zijn weg voerde hem van Tokio, door den *Wagi-toge* (*toge* beteekent »pas'') en den *Siamonhita-toge*, naar den voet van den vulkaan. Deze verheft zich tot een hoogte van 3000 M. en heeft op den top een krater van 300 M. in doorsnede, waaruit voortdurend rookzuilen opstijgen. Het uitzicht, dat men van hier heeft, is onbeschrijflijk schoon. Naar de noord-oost- en oostzijde vloeien een aantal stroomen den oceaan tegemoet, die te zamen de groote *Tonc-gawa* vormen. Naar het Z. toe strekt zich een bergketen uit, ter lengte van 180 km., tot op het schiereiland *Atami*; zij buigt zich om, in de richting van den *Foesi-Jama*. Alle rivieren, die hierop ontspringen, ontlasten zich in de baai van Jeddo.

Van hier tot aan de westkust wordt het eiland weder door een groote

1. Butherford Alcock. The Capital of the Tycoon. A narrative of a three yaers' residence Japan. London. 1868 8o.

bergketen doorsneden. Deze bergen vormen de waterscheiding tusschen den Grooten Oceaan en de Japansche Zee. Laatstgenoemde neemt alle rivieren op, die op de noordelijke helling ontspringen.

Bousquet nam zijn terugweg niet naar Tokio, maar naar de havenplaats en handelstad *Nagoija*, die veel meer westelijk ligt, aan de kust van den Grooten Oceaan. Om die plaats te bereiken moest hij al de genoemde ketenen overtrekken en o. a. ging hij door den zeer moeilijken *Wada-Toye*, waar alle plantengroei ophoudt. Hier bevond hij zich in Japansch-Zwitserland, waar romantische streken, zoo als de omgeving van het kleine, warme *Suiva-meer*, dat 900 M. boven het vlak der zee ligt, met de vreeslijkste passen en kloven afwisselen, zooals de kloof van *Schivodschiri* enden *Torü-Toye*.

Over Oï voert de weg door een eentonig landschap, vol zandige heuvels, naar het gebied *Owari*, waar het blauwe porselein, het gemeenste van Japan, vervaardigd wordt. Eindelijk bereikt men *Nagoija*, een zeer regelmatig, doch eenigszins doodsche stad, met 200000 inwoners. Deze plaats, die in grootte de vierde van het rijk is, gaat achteruit, tengevolge van den onvoldoenden toestand van haar haven.

De belangrijkste stad van het binnenland is ontegenzeggelijk *Kioto* of *Miako* en hierheen leiden, van Jeddo uit, twee wegen. De eerste, de »tokaido», voert langs de zuidkust van het eiland; de andere is de »nakasendo», een bergweg, die midden door het eiland loopt en die voor een deel door Bousquet gevolgd werd.

Te Nagoya terug gekeerd, bezocht hij van daar een menigte plaatsen, waarvan de meesten versterkt waren of ten minste een kasteel hadden. Hij zette zijn tocht voort tot aan het groote *Biwa-meer*, welks water door een schoone rivier naar zee wordt afgevoerd. Zijn naam dankt dit meer aan zijn vorm, die ongeveer overeenkomt met dien van de tweesnarige guitar der Japanneezen. Aan alle zijden is het door bergen omringd en op zijn oevers liggen een aantal grootere en kleinere plaatsen, waarvan de belangrijkste is het oude *Otsu*. Van hieruit voert de »tokaido» naar het heilige *Kioto*, thans *Miako* genaamd.

Deze stad ligt in een vlakte, die door lage heuvels omgeven is. Ze wordt besproeid door de *Kamogawa-beek* en bevat 63217 huizen, 93 Sinto- en 945 Boeddhistische tempels, onder welke laatsten er twee zijn, die zich door hun grootte en schoonheid onderscheiden. Volgens de Japanneezen zou de een niet minder dan 333333 afgodsbeelden bevatten; in de andere treft men den Kolos van Boeddha aan, zittend op een lotusbloem.

De bevolking dezer stad wordt opgegeven op een aantal van 238663 zielen. Voor de Japanneezen is zij een soort Athene; reeds sedert eeuwen was het 't middelpunt der nationale geleerdheid en het hier gesproken dialect gaat voor het klassiek-Japanneesch door. Nog tegenwoordig is *Miako* de zetel der boekdrukkerijen en het brandpunt der Japansche literatuur. Ook wemelt het er van pelgrims en bedevaartgangers. Hier vooral wordt veel porcelein en brons vervaardigd. Langen tijd werd deze stad beschouwd als een ongenaakbaar heiligdom, doch in de laatste jaren is zij herhaaldelijk door Europeanen bezocht geworden.

Van hier af zette Bousquet zijn reis voort langs den *Jodogawa*, welke

rivier hij bevoer in een groote »IJane-fune'', een overdekte boot; daarmede kwam hij te *Ohosako*, het Japansche Venetië.

In waarheid is *Ohosaka* de koningin der Japansche steden, in alle richtingen doorsneden door kanalen, waarover niet minder 3800 bruggen liggen, de meesten echter zeer klein. Men leeft daar veel meer op het water dan op het land en alles getuigt van groote reinheid en netheid.

Intusschen heeft *Ohosaka* veel van zijn grootheid en belangrijkheid verloren, sedert een aantal andere havens voor het verkeer met het buitenland geopend zijn. Meer en meer concentreert zich de handel in *Jeddo* en *Jokohama*.

Ohosaka heeft een bevolking van 272000 zielen. Aan dezelfde bocht van de Japansche Binnensee, die door het eiland *Awadsi* bijna geheel wordt ingesloten, liggen nog de steden *Kobe* en *Hiogo*, die eigenlijk een geheel vormen ¹.

Op zes uren afstands van *Hiogo* ligt de merkwaardige badplaats *Arima*, een stadje met 1450 inwoners, in een bergkloof verscholen. De temperatuur van het water bedraagt hier 41° C. en in weerwil van dien hoogen warmtegraad blijven toch de Japansche badgasten tweemaal daags meer dan een half uur in het water, dat op vier plaatsen uit den met steenen belegden bodem opwelt. ²

Neemt men een kaart van Japan ter hand, dan ziet men dat de drie groote eilanden *Nippon*, *Kioe-Sioe* en *Sikok* elkander bijna raken; slechts zeer smalle straten scheiden hen. Alleen in het midden vindt men een vrij ruim bekken, een soort van Middellandsche Zee, de *Suwo Rada*, die naar het W. toe een reeks van golven vormt, waarvan er een de stad *Ohosaka* bespoelt. Aan de westzijde geeft de straat van *Simonoseki* toegang tot die zee en aan die zeeengte liggen tegenover elkander *Simonoseki*, op *Nippon* en *Kokura*, op *Kioe-Sioe*.

Het laatste eiland munt juist niet uit door een gunstige grondgesteldheid. De bergen zijn zandsteenformatie's en ook het bouwland bestaat grootendeels uit zand. Aan natuurschoonheid ontbreekt het echter niet. Vooral de zuidkust, die rijk aan fjorden is, is in dat opzicht kwistig bedeed. Op deze kust ligt de stad *Nangasaki*, met 80000 inwoners, welke haven het eerst voor Europeanen geopend werd. Thans is deze plaats sterk in verval.

1. Bonsquet. Un voyage dans l'intérieur du Japon. Revue des deux mondes. Janvier. 1874. P. 278—306.

2. Mitth. der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde O. Asiens. *Jokohama*, Jan. 1874.

HET SCHIEREILAND KOREA.

Ten W. van Japan, aan de overzijde van de zee, ligt *Korea*, welke naam een verbastering is van het oorspronkelijke *Keirin*, of *Tsjo-Sjon*. Dit schiereiland strekt zich uit in een richting van het N.W. naar het Z.O., tusschen 34° 40' en 42° 30' N.B., 125° en 129° O.L. van Greenwich. De oostkust wordt bespoeld door de *Japansche Zee*, de westkust door de *Gele Zee* en de *Baai van Korea*. In het noorden wordt het door de rivieren *Ilaku* en *Tumen* van het Chineesche en Russische gebied gescheiden. De oppervlakte bedraagt 205000 □ km., de talrijke kleine eilanden op de zuid- en westkust buiten rekening gelaten. Het land is bergachtig en zelfs in het kustgebied verheffen zich toppen tot een hoogte van 2400 M. Men zegt, dat de dalen vruchtbaar zijn en dat de bergen, tot den top toe, met dichte bosschen zijn begroeid.¹ Dit schiereiland vormt een koninkrijk en is in acht »Taos» of provinciën verdeeld.

Er is tegenwoordig geen enkele staat meer, die zoo geïsoleerd en afgesloten blijft als Korea; in dat opzicht vormt het met het naburige Japan een sterke tegenstelling. Zelfs China heeft zijn binnenland grootendeels voor de Europeanen open moeten stellen, doch Korea, dat aan het bloemenrijk schatplichtig is, is het niet alleen gelukt den invloed der Europeanen tegen te gaan, maar ook die van zijn naaste bureu, de Chineez en Japannezen. Daardoor weten wij van dit schiereiland weinig meer dan van het binnenland van Afrika.²

In het N. verheft zich de reusachtige *Peh-Tau-Schen*, d. i. »de berg met het witte hoofd». Zij vormt de grensscheiding tusschen Korea en Mandschoerye. Volgens Chineesche aardrijkskundigen zou zijn hoogte ongeveer 12000 M. bedragen.

Op de westelijke en oostelijke hellingen ontspringen de rivieren *Ilaku* en *Tumen*. Laatstgenoemde rivier, die in oostelijke richting stroomt, vormt tegenwoordig de grensscheiding tusschen Korea en Rusland, terwijl de Yalu door een breed en dor woudgebied doorsneden wordt, waarin veel tijgers en pelsdieren aangetroffen worden. De stroomlengte bedraagt vermoedelijk 2115 Li's. Zij ontlast zich in de golf van Korea, in de Gele Zee.

1. Journey's in Nort-China. London, 1870. 8o. II Bnd. S. 295.

2. Edinburgh revue. Oct. 1872 Sr. 278 P. 300.

In het binnenland liggen, naar men zegt, 33 steden van den eersten, 28 van den tweeden en 70 van den derden rang.

De belangrijkste rivier van het binnenland is de *Han-Kang*; zij stroomt door de provincie *King-ki*, van het O. naar het W. en vormt een uitgestrekte delta, bestaande uit een groot aantal boschrijke eilanden; dit is de archipel van den keizerlijken prins. Aan deze rivier ligt de rijkshoofdstad *Seul* of *Kjong*.

Alle berichten omtrent Korea stemmen daarin overeen, dat het schiereiland zeer bergachtig is, doch doorsneden door een menigte rivierdalen; nog spreken allen van de armoede van het land, van den kwijnenden toestand van landbouw en handel en van de eenvoudige zeden der bewoners.

De bevolking bedraagt zeker niet meer dan 9000000 zielen; een volkstelling in het laatst van de vorige eeuw gehouden, gaf een zielental van 7342341. Zooals in elk bergland, is de bevolking zeer ongelijk verdeeld. In de groote dalen, vooral aan de westzijde, is zij zeer dicht; naar het O. toe, wordt zij steeds dunner en het noordelijk deel is bijna niet bewoond. De reden hiervan is echter volstrekt niet, dat klimaat en bodem van nature ongunstig zijn, maar dat het gouvernement een kunstmatige woestenij in het leven riep om de Mandschoe's op een afstand te houden. Ja, met dat doel werden zelfs vier steden en vele dorpen vernield. Vandaar dat we op de kaart van Petermann, tusschen Korea en *Schin-King* of *Liao-Tong*, een breede strook onbewoond, neutraal gebied aangegeven vinden.

Het klimaat is gezond, in het N. zeer streng, zooals dat van Mand-schoerije, in het Z. ongeveer zooals in Japan. 's Winters echter treft men ook in de zuidelijke deelen sneeuw en ijs aan. Daar het aan drie zijden door de zee bespoeld wordt, is de neërslag natuurlijk zeer aanzienlijk, wat een weelderigen plantengroei ten gevolge heeft. De kusten bieden hier en daar heerlijk schoone natuurtooneelen aan. ¹

Volgens Friedrich Müller behooren de Koreanen tot den Ural-Altaïschen tak van het Mongoolsche ras. Zij zijn een gemengd volk, ontstaan uit de vereeniging der oorspronkelijke bewoners, de *San-Ilan* en de *Sien-pis*, wier bakermat gezocht moet worden in het noord-oostelijk deel van Mongolië, doch die sedert lang opgehouden hebben te bestaan. Hun taal ontleenen zij aan de krijgszuchtige *Kas-li*, die in de 2e. eeuw onzer jaartelling van uit het N. Korea binnenbrongen en het geheele schiereiland onderwierpen. ²

Naar het uiterlijke vertoonen de Koreanen meer overeenkomst met de Japanneezen dan met de Chineezen; zij hebben in elk geval een echt Mongoolsch type. De jukbeenderen steken sterk vooruit, de neus is van

1. Edinburgh Review. P. 307 — 308.

2. F. Müller, Allgemeine Ethnographie. Wien. 1873. So. S. 355.

boven ingedrukt, de neusvleugels zijn breed, de oogen zijn donker en scheef geplaatst. Zij hebben een krachtige, slanke gestalte en overtreffen alle om hen heen wonende volken in lichaamsgrootte.¹

Hun hoofdvoedsel is een slecht soort van rijst. Verder eten zij tarwe, gerst, mais, kool en rapen en langs de kust wordt veel visch gebruikt. De meer gegoeden slachten ossen en varkens, de armen versmaden ook het vleesch van paarden en honden niet. Zooals bekend is, is honden-vleesch ook voor vele Chineezeeen een lekkernij. Zij verbouwen veel tabak; de fijnere soorten worden echter uit China ingevoerd. Verder brengt Korea appelen, noten, peeren, abrikozen, granaatappelen en pruimen voort. Ook katoen wordt er verbouwd, doch belangrijker is de hennipteelt, die de grondstof voor de kleederen der lagere volksklasse levert. De edellieden en ambtenaren dragen zijden kleederen.

Overigens heeft Korea maar twee artikelen, die uitgevoerd worden naar China, gedeeltelijk door smokkelaars, gedeeltelijk door kooplieden, die de jaarmarkt bezoeken, welke met toestemming van het gouvernement op de grenzen van het land gehouden wordt. Deze twee artikelen zijn: papier en ginseng (*panax Ginseng*). Laatstgenoemde wordt door de Chineezeeen op verre na zoo hoog niet geschat als die, welke aan de oevers van den Amoer en de Usuri gewonnen wordt, maar toch nog met *f* 36 tot *f* 50 per kilo betaald. Het papier van Korea wordt vervaardigd van katoen en van de binnenschors van een soort van moerbeziënboom. Het is, evenals het Japansche, buitengemeen sterk en wordt tot allerlei doeleinden aangewend.

Het schiereiland is rijk aan mineralen. Men vindt er goud, zilver, ijzer, koper, lood en steenkolen. Intusschen heeft de regeering zich het recht tot exploitatie voorbehouden. De Koreanen bewerken het metaal even goed als de Japanneezeeen en geven over het algemeen veel blijken van kunstvaardigheid. Daarentegen staat de scheepvaart bij hen op een lagen trap. De rivieren bevaren zij met booten, met een platten bodem, langs de kusten gebruiken zij zeer kleine jonken.

Zondert men de hofkringen uit, dan is de levenswijze des volks hoogst eenvoudig; zelfs het gebruik van thee is niet tot hen doorgedrongen. De burgerman drinkt een aftreksel van rijst, de rijke permitteert zich nu en dan de weelde van een extract van ginseng; ook hebben zij een slechte soort brandewijn, die sterk naar het hoofd vliegt. Hiervan maken zij echter maar een matig gebruik. De suiker kennen zij alleen als geneesmiddel; daarentegen gebruiken zij veel honig.

De kleeding der volksklasse bestaat uit een soort van lange, witte broek, die tot op den enkel afdaalt en een eenvoudige kiel, die met een gordel om het lichaam wordt vastgemaakt. Bij de hogere standen bestaan de kleederen uit katoen, doch meestal dragen zij daarover heen een tot de knie reikenden mantel van fijn zijden gaas, van voren van knopen voorzien en gewoonlijk lichtblauw van kleur. 's Winters worden pelzen of dik gevoerde kleederen gebruikt. De schoenen zijn van stroo gemaakt en hebben oplopende punten.

De gehuwde mannen steken het saamgebonden haar boven op het hoofd

1. F. Müller, *Allgemeine Ethnographie*, Wien 1873.
80. S. 355,

vast, door middel van een dun stokje bamboes, en dragen een eveneens uit bamboes vervaardigden hoed, van een zeer eigenaardigen vorm, die volstrekt niet past. Hij wordt bevestigd door een paar keelbanden. De vrouwen volgen de Chineesche gewoonte om de voeten te misvormen niet; zij scheiden het haar in twee vlechten, die zij vervolgens boven om het hoofd winden.

Van de staatsinrichting en het landsbestuur van Korea weten wij zeer weinig. Het is, evenals China, een absolute monarchie en er bestaan geprivilegeerde standen en een erfelijke adel. Onder de edelen hebben zich verschillende partijen gevormd, die het den koning niet weinig lastig maken. De kroon is erfelijk, doch het schijnt, dat de opvolging niet voldoende geregeld is. Twisten daarover komen dikwijls voor en dan spelen de edelen een belangrijke rol. Volgens de wet kunnen staatsambtenaren alleen worden aangesteld, na voldoende bewijzen van geschiktheid gegeven te hebben. Dat neemt echter niet weg, dat zij somtijds hun betrekking verkrijgen door omkooprij of door persoonlijke gunst van den koning. Zij hebben een bijna onbepaalde macht over het leven en goed der bevolking. Het strafstelsel is barbaarsch en voor de geringste vergrijpen zijn vreeselijke geeselingen aan de orde van den dag.

Alle mannelijke bewoners zijn dienstplichtig; er is echter geen staand leger en de lijfwacht des konings is het eenige korps, waarvan men de leden soldaten kan noemen. Discipline en taktiek zijn, zooals van zelf spreekt, onbekende zaken. De landlieden van elk district, die bovendien heerendiensten te verrichten hebben, worden van tijd tot tijd naar de districtshoofdstad geroepen, om als politiedienaars en rustbewaarders dienst te doen. Zijn zij als zoodanig in functie, dan dragen zij, in plaats van den gewonen hoed van bamboes, een rond hoofddekseel. Hun wapenen bestaan uit speren, bogen en geweren. De laatsten zijn dikwijls erg primitief, doch tegenwoordig worden in de hoofdstad zeer goede geweren vervaardigd. De soldaten van de garde dragen een helm en een harnas. In den oorlog bedienen zij zich van overkleeden, die zoo dik gevoerd zijn, dat noch sabelhouwen, noch musketkogels ze doorboren; tegen kogels uit getrokken loopen zijn ze echter niet bestand. Onpraktisch is deze kleeding in de hoogste mate. Door hare zwaarte hindert zij de manschappen in hunne bewegingen; de helm alleen weegt 10 kilo.

Hun godsdienstige denkebeelden vertoonen weder een groote overeenkomst met die der Chineezers. Het volk belijdt of het Boeddhisme, of de leer van Lao-tse; de hoogere standen houden zich aan het wijsgeerig stelsel van Kong-fu-tse.

Hun taal is veellettergrepig en met de Japansche en Ural-Altajische talen vertoont zij eenige zwakke sporen van overeenkomst. Volgens den Franschen geleerde Léon de Rosny onderscheidt zij zich vooral daardoor van de Chineesche taal, dat zij 27 werkelijke letters heeft.¹ Het inlandsche alfabet is echter weinig in tel. Alleen de vrouwen en kinderen en de mannen uit de volksklasse maken er gebruik van. De geleerden bedienen zich van de Chineesche schrijfteekens.

1. L. de Rosny. Aperçu de la langue Coréenne. Journal asiatique, 1864, P. 287 — 324.

CHINA.

Onder den naam van *China* — eigenlijk Tschina — verstaan wij gewoonlijk het groote rijk, dat zich uitstrekt over een aantal landstrekken, wier natuurlijke gesteldheid en bevolking met eigenlijk China niets gemeen hebben. Aldus opgevat, komt de grootte van het »rijk van het bloeiende zuiden" ongeveer overeen met die van Europa en wat het aantal bewoners aangaat, — ofschoon dit slechts bij benadering bepaald kan worden —, ook hierin zal het van dat van ons werelddeel niet ver afwijken. Vroeger werd dit somtijds op 500000000 zielen gesteld, doch van die overdreven hooge schatting is men sedert lang terug gekomen. Het loogste cijfer, dat tegenwoordig opgegeven wordt, is 400000000, maar velen beweren dat ook dit nog veel te hoog is. Waarschijnlijk zal het omstreeks 300000000 bedragen. Hoe dit ook zij, zeker is het, dat de bevolking uit een groot aantal verschillende elementen is samengesteld, die in den loop der tijden aan de Chineezzen onderworpen zijn. Intusschen regeert, sedert 1640, in China, eene Tartaarsche dynastie, uit Mandschoerije afkomstig.

Eigenlijk China vormt nauwelijks een derde deel van het Chineesche rijk. Het is ontegenzeggelijk een der dichtst bevolkte landen der aarde, ja het gaat zelfs eenigermate gebukt onder overbevolking.

Wat zijn geographische ligging aangaat, wordt eigenlijk China begrensd door Korea, het Achter-Indische rijk van Anam en den Grooten Oceaan, die hier den naam draagt van Chineesche Zee. In het N. ligt *Mandschoerije* en meer westelijk *Mongolië*, beiden onderworpen aan China. Verder naar het zuid-westen verheffen zich de plateau's van Hoog-Azië, *Oost-Turkestan* en *Thibeth*, welk laatste gewest zich uitstrekt tot aan den noordelijken voet van de machtige Himalaya-keten. In velen dier deelen staat het gezag van den keizer op zeer losse schroeven, ja dikwijls bestaat het alleen in naam. Slechts eigenlijk China vormt een goed geordenden staat.

Nog altijd wordt het Chineesche rijk op aartsvaderlijke wijze geregeerd. De keizer, »Ta-Kuang-si" of »groote keizer" genaamd, wordt als de vader des volks beschouwd, ofschoon zijn macht niet onbepert is. De grondwet van het keizerrijk is neêrgelegd in de vier eerste boeken van Kong-fu-tse. Als grondregel is aangenomen, dat de regeering van den staat naar het model van die van het huisgezin ingericht moet zijn.

De keizer is tegelijkertijd hoofd der regeering en hoofd der kerk. De staatsgodsdienst — de leer van Kong-fu-tse — erkent geen priesters en geen openbare godsdienstoefeningen. Alleen hebben, bij gelegenheid van het nieuwe jaar, eenige symbolische plechtigheden plaats, waarbij de keizer en de vice-koningen voorgaan. Verder schrijft de godsdienst niets anders voor dan het bestudeeren van en het nadenken over de zedekundige lessen van Kong-fu-tse en Lao-tse. De overige godsdiensten, die in China bloeien, de Boeddhistische en die der Brahmanen, worden door de regeering begunstigd, omdat zij dezen als zeer geschikt beschouwt voor de mindere standen, doch de hogere standen zien er met minachting op neder. In de zuidelijke deelen van het rijk leven zoowel Mahomedanen als Christenen, ja de laatsten vindt men door het geheele land verspreid.

De toestand van het onderwijs is in veel opzichten tamelijk bevredigend. Aan de oprichting en het onderhoud van scholen wordt heel wat ten koste gelegd. Men ontmoet dan ook zelden een Chinees, die zijn eigen dialekt niet behoorlijk lezen en schrijven kan. De mandarijntaal is alleen bij de geleerden in gebruik en somtijds besteden zij hun geheele leven om deze te leeren.

Jaarlijks worden in de provinciale hoofdsteden examens gehouden, ter verkrijging van een der twee laagste graden van geleerdheid. Voor de beide hoogste graden wordt alleen te Peking examen afgenomen. Om den eersten graad te verkrijgen, moet men niet minder dan 100000 letterteekens kennen, terwijl voor het verkrijgen van lagere graden de kennis van een geringer, doch altijd nog respectabel getal teekens vereischt wordt. Slechts weinigen bereiken den eersten graad op zulk een jeugdigen leeftijd, dat zij nog tijd overhouden, om zich op natuurkundige wetenschappen toe te leggen. Zij bepalen zich derhalve tot het van buiten leeren van enkele regels en toepassingen op dat gebied.

Elke graad geeft het recht een knoop van eigenaardigen vorm op den hoed te dragen en de openbare ambten en betrekkingen worden naar de mate van geleerdheid aan de bezitters van een der vier graden verleend.

Het hoogste gezag wordt — na den keizer — uitgeoefend door een hoogen raad van vier leden, twee Tartaren en twee Chineezen. Aan de zittingen van dien raad wordt ook deelgenomen door twee leden van het »Kaulin" of het groote collegium. Deze leden hebben er voor te waken, dat door genoemden raad geene besluiten genomen worden, die in strijd zijn met de wetten, welke in de heilige boeken van Kong-fu-tse vervat zijn. Zoowel de leden van dien raad als de hun toegevoegde ambtenaren voeren den titel van »Ta-hyo-si" en zij staan tevens aan het hoofd der verschillende ministeries. Deze zijn zes in getal: het ministerie der staatsambtenaren, dat toezicht heeft op de staatsbedieningen en de administratie; het ministerie van financiën; het ministerie van gebruiken en ceremoniën, dat er voor te waken heeft, dat de wetten, zeden en gebruiken niet uit het oog verloren worden; het ministerie van oorlog; het ministerie van openbare werken en het hoog militair gerechtshof.

Boven deze ministers staat — in naam althans — de vergadering der openbare censoren. Deze bestaat uit 40—50 leden en twee presidenten, een Chinees en een Tartaar. Sedert overoude tijden heeft elk lid van dien

raad het recht den keizer onmiddellijk opmerkzaam te maken op alles, wat er verkeerd is in den staat. Een dier censoren woont geregeld de zittingen van den ministerraad bij, de overigen bereizen de verschillende provinciën van het keizerrijk en oefenen toezicht uit op het bestuur der stadhouders.

Hoe groot de inkomsten en uitgaven van het rijk zijn is niet bekend. Alleen dit weten we, dat het inkomend recht vrij wat meer geld in de schatkist brengt dan het uitgaand recht.

De strijdkrachten van het Chineesche rijk zijn samengesteld uit twee van elkaar gescheiden legers. Het eene bestaat uit Tartaarsche troepen, terwijl de Chineezzen en andere stammen bij het andere leger zijn ingedeeld. Het Tartaarsche leger vormt de hoofdmacht, waarop de Tartaarsche dynastie steunt. Het is onder acht vaandels verdeeld en houdt de groote steden en de versterkte plaatsen bezet. Ofschoon het den soldaten niet aan dapperheid ontbreekt, is toch de innerlijke kracht van dat leger zeer luttel, tengevolge van gebrekkige wapening en gemis aan oefeningen. In den laatsten tijd is het veel vooruit gegaan; Engelsche officieren zijn als instructeurs aangesteld en hebben, vooral in de artillerie, groote verbeteringen aangebracht.

Het tweede leger bestaat uit 600000 man. Deze soldaten zijn door het gansche rijk verdeeld, leven in hunne huizen, voorzien door arbeid in hun onderhoud en worden slechts van tijd tot tijd, in bijzondere gevallen, naar de hoofdstad hunner provincie opgeroepen, om onder hun bevelhebbers samen te komen.

In alle richtingen is China doorsneden door zoogenaamde »Keizerlijke wegen». Dezen gevoegd bij de uitmuntende verbindingen te water, bevaarbare rivieren en kanalen, maken China rijker aan verkeermiddelen dan eenig ander land. Jammer slechts, dat dit zoo zou kunnen zijn! Maar zoowel het onderhoud van straatwegen als dat van kanalen wordt op een schandelijke wijze verzuimd, waardoor velen voor het tegenwoordige totaal onbruikbaar zijn. En wat den aanleg van spoorwegen aangaat, daarvoor bieden de dichtst bevolkte streken een uitmuntende gelegenheid aan. Toch is er in dat opzicht nog slechts zeer weinig gedaan.

China lijdt bepaald aan overbevolking en daaruit moeten ook de moeilijkheden worden verklaard, die de bevolking ondervindt om zich te voeden. Want het Chineesche volk, even arbeidzaam als tuk op gewin, verzuimt niet om door landbouw en industrie alle voorhanden zijnde produkten des lands en der zee zich toe te eigenen en dienstbaar te maken. Dat desniettemin staande hongersnooden het land herhaaldelijk teisteren, moet worden toegeschreven aan de telkens wederkerende overstromingen en dientengevolge slechte oogsten, maar vooral aan de binnenlandsche oorlogen, die niet alleen tusschen provincie en provincie, maar soms zelfs tusschen dorp en dorp gevoerd worden.

Een niet minder zware geessel dan hongersnood, is het allerellendigst bestuur, waaronder het rijk in den laatsten tijd gebukt gaat. Onder de hoogere staatsambtenaren heeft de demoralisatie haar toppunt bereikt. Alle mogelijke betrekkingen worden met de grootste schaamteloosheid verkocht en dit regeeringsstelsel, waarbij het alleen op persoonlijke verdienste en

kennis heet aan te komen, is ten slotte ontaard in een despotisch en tiranniek bestuur, zoo ellendig slecht, als ooit een volk ten gronde richtte. Terwijl elke mandarijn er slechts op uit is in den kortst mogelijken tijd de schuld te delgen van de koopsom, waarvoor hij zijn betrekking kreeg, om daarna nieuwe rijkdommen te verwerven, ter verkrijging van een nog hooger rang, is hij zelf weder omringd door een aantal satellieten uit de heffe des volks, die dienst doen als soldaten, politiemannen en beulen. Die moderne praetorianen, even zedeloos als gewelddadig, verbrassen hun tijd in spel en opiumschiiven en drukken loodzwaar op de nijvere klassen der bevolking, die op hun naam reeds sidderen. In werkelijkheid berust de groote macht der onderkoningen grootendeels in handen van deze camarilla, die de geheele Chineesche maatschappij gevangen houdt in een weefsel van onzedelijkheid, ruwheid en smerigheid. ¹

In weerwil van de reizen, die in den laatsten tijd in China gedaan zijn door mannen als Baron von Richthofen, Armand David, Margary, Elias Ney, enz., weten wij toch van het binnenland weinig meer dan van dat van Japan. Voor het verkeer met de Europeanen, zijn alleen enkele plaatsen in het oosten — meestal havensteden — geopend. Dit zijn: *Niu-tschiang*, *Peking*, *Tien-tsin*, *Teng-tscheu*, *Tschifoe*, *Tschingkiang*, *Kieu-kiang*, *Hankhau*, *Schanghai*, *Ning-pho*, *Foe-tscheu*, *Hiamen* of *Amoy*, *Scha-teu* of *Swatow* en *Canton*. Op het eiland *Formosa* zijn voor het verkeer geopend de havens *Kelung*, *Tanshui* en *Thaiwan* en op *Hainan*: *Kihung-tscheu*. Bovendien zijn nog, ingevolge een met Engeland gesloten tractaat, in den loop van het jaar 1876 geopend: *Scha-fi*, *To-tung*, *Wuhu* en *I-tschang*, allen aan den *Jantse-kiang* en *Wen-tscheu* en *Peihoi* of *Pakhoe*, aan de kust. Bovendien zijn langs de genoemde rivier nog zes stations opgericht, waar passagiers van stoombooten in- en uitstappen kunnen. Twee belangrijke kustplaatsen, beiden op een eiland gelegen, zijn in handen van Europeanen: *Hongkong*, een Engelsche, en *Macao*, een Portugeesche bezitting. Eenige reizen uit den nieuweren tijd daargelaten, danken wij alles wat we nog van het binnenland van China weten aan deze kustplaatsen en aan de onverschrokken moed der Christen-zendingen.

Eigenlijk China bestaat gedeeltelijk uit bergland, gedeeltelijk uit laagland en door zijn rijkdom aan water, zijn zacht klimaat en afwisselende grondgesteldheid behoort het tot de meest gezegende landen der aarde.

Het bergland beslaat het westelijk deel. De hoofdketen in de *Tsing-Ling*, die naar het zuiden toe overgaat in het *Alpenland van IJünnan*. In

1. G. Lovera. Rivista amritima. 1872.

westelijke richting staat dit alpenland in verbinding met de uitloopers van den Himalaya, terwijl eerstgenoemde keten door den *Nan-schan*, met den *Kuen-Luen* verbonden wordt. Die twee ketenen vormen de noordelijke grens van Thibeth.

Aan het oostelijk uiteinde van den Nan-Schan begint de beroemde »grootte muur,» die zich langs de geheele noordelijke grens van eigenlijk China uitstrekt en eenmaal diende als een bolwerk tegen de invallen van barbaren uit het noorden, doch tegenwoordig in een tamelijk vervallen toestand verkeert.

Enkele bergketenen en heuvelreeksen dragen weer bijzondere namen, doch omtrent hun juiste ligging verkeerren we nog in het duister, zoodat het niet mogelijk is, een nauwkeurig beeld van den ortographischen toestand van China te ontwerpen. Eerst in den laatsten tijd is daarover althans eenig licht opgegaan door de onderzoekingen van den vrijheer von Richthofen.

Van het plateau van Hoog-Azië dalen twee machtige wateraderen naar de vlakte af. Het zijn de *Hoangho* of *Gele rivier* en de *Jan-tse-kiang* of *Blauwe rivier*, twee tweelingstroomen, die onwillekeurig doen denken aan den Amoe-Derja en Sir-Derja, of de Tigris en den Euphraat. Vooral met de beide laatste rivieren bestaat een treffende overeenkomst. Immers, ook zij omsluiten een Chineesch Mesopotamië en ook hier is het vooral het gebied van den benedenloop — de Chineesche laagvlakte — die door weelderige vruchtbaarheid uitmunt.

De noordelijkste dier stroomen — de Hoangho —, die zich in de *golf van Petscheli* ontlast, heeft den vorm van een liggende S; de zuidelijkste — de Jan-tse-kiang —, waarvan de monding zoo breed is, dat men van den eenen oever den anderen niet kan zien, volgt in uitgestrektheid direct op de Amazonen-rivier en den Mississipi en is voor China de belangrijkste verkeersader, die tot diep in het land doordringt.

Behalve deze beide stroomen verdient nog vermelding de *Si-kiang*, die in IJünnan ontspringt en na een oostelijken loop, bij Canton, met verscheiden mondingen, in de zee uitloopt.

Reeds spraken we met een enkel woord over de weelderige vruchtbaarheid van eigenlijk China. Werkelijk is dit Chineesch Mesopotamië een der vruchtbaarste graanstreken der aarde, en de vlijtige Chinees wendt alle hem ten dienste staande middelen aan, om den rijkdom van dit gebied te exploiteeren. In de noordelijke provinciën, waar heete zomers door strenge winters gevolgd worden, zijn tarwe, gerst, tabak en peulvruchten de voornaamste producten. De middelste provinciën leveren katoen, suiker, peper, betel, zuidvruchten, maar vooral rijst, het hoofdvoedsel der geheele bevolking. Hier is de zomer zeer warm, de winter stormachtig en rijk aan regen. Die streken, waar de rijstcultuur het hoogst staat, vormen tevens het centrum van het rijk; daar is de bevolking het dichtst en de handel bloeit er sterker dan elders. Tusschen 24° en 35° N.B. vinden we het vaderland van de Tschastruik, welker bladeren de thee leveren. De beste kwaliteit van zwarte thee wordt geteeld op de *Bohnaheuwels*, in de provincie Fokiën, de fijnste groene thee komt uit Hoangho en *San-to-tscheu*. Wel beweren de Engelschen, dat de fijnste soorten in Britsch-Indië aangekweekt

en door hen gedronken worden, doch hoe onaangenaam het ook voor hen en hoe onbehoorlijk het ook van de natuur zij, het is nu eenmaal een feit, dat de beste thee, behalve door de Chineezzen zelve, door de Russen gedronken wordt. Tot voor weinige jaren werd die thee uitsluitend door karavanen naar Rusland gebracht, langs den weg door de woestijn van Gobi en Mongolië, over Maimadschin en Kjachta, doch tegenwoordig heeft het vervoer meest over zee plaats.

De westelijke bergen brengen in de eerste plaats het voor de geneeskunde gewichtige rhabarber op, doch tevens de *papaver orientale*, die de zoo verderfelijke opium levert. Vroeger was het gebruik van die narcotische plant in China onbekend, doch de geldzuchtige Engelschen voerden haar in van uit Indië, waar de beste kwaliteiten voorkomen.

En sedert zij den Chineezzen die nuttige kennis hebben gebracht, zijn de Engelschen rusteloos bezig het Chineesche volk door het opiumgift gelukkig te maken. Reeds vindt men geheele provinciën, wier bevolking, tengevolge van het opiumschiiven, in de diepste ellende gebracht is. Men beweert, dat niet minder dan een vierde deel der bevolking, in meerdere of mindere mate, met deze gewoonte behebt is. De inlandsche opium wordt grootendeels aangebouwd in Oost-Mongolië en Noord-Mandschoerije en in den laatsten tijd begint men ook in de zuidelijke provinciën zich op de teelt er van toe te leggen. Toch is de opbrengst in volstrekt geen verhouding tot de behoefte en jaarlijks wordt voor een waarde van $\pm$ f90000000 uit Britsch-Indië aangevoerd.

Opmerkelijk is het, dat de Chineezzen, in weêrwil van het steeds toenemend gebrek aan hout, toch onvermoeid voortgaan alle boomen en struiken uit te roeien. Nu kan dit verschijnsel gedeeltelijk verklaard worden uit de groote vraag naar timmerhout en uit de steeds toenemende behoefte aan bouwgrond. Doch waar in het westen de hellingen der bergen systematisch worden platgebrand, heeft dit natuurlijk een andere oorzaak. De abt David meent, dat dit geschiedt om zich van de plaag van wilde dieren te verlossen. Want niet alleen in Indië, maar tot zelfs in de noordelijkste provinciën van het Hemelsche rijk zijn tijgers en panthers zeer verbreid, en in overeenstemming met het koudere klimaat zijn die dieren daar nog krachtiger en woester dan in meer zuidelijk gelegen landen. Nu leert de ervaring, dat alle tot het kattengeslacht behorende dieren die streken verlaten, waar de bosschen verdwijnen, omdat ze daar geen schuilhoeken meer vinden, en bij het gebrek aan moed, dat de Chineezzen kenmerkt, laat het zich zeer goed verklaren, dat zij tot het uitroeien der bosschen hun toevlucht nemen.

Een der voornaamste middelen van bestaan der Chineezzen is de zijdeteelt, waarop zij zich reeds sedert eeuwen hebben toegelegd. Te Shanghai vormen zijde, thee en katoen de voornaamste uitvoerartikelen.

Doch hoeveel rijkdom China ook bezitten moge, de grootste schatten verborgt het land toch in zijn bodem. Zijn erts- en steenkolenlagen zijn zoo rijk, dat dezen zeker in de toekomst nog een belangrijken invloed op de ontwikkeling van het land uitoefenen zullen.

Het gebruik van steenkolen als brandstof is in China reeds zeer oud, maar eerst in het laatste tiental jaren is de opmerkzaamheid der Europeanen op de Chineesche steenkolen gevestigd geworden. Eenige verdienste-

lijke reizigers hadden reeds belangrijke lagen onderzocht, o. a. Kingsmill, Raphaël Pumpelly en de abt David. Von Richthofen was de eerste, die een meer nauwkeurig onderzoek instelde.

Ten Z. van den 3350 M. hoogen *Tsing-ling-Schan*, op onze landkaarten gewoonlijk met den onjuisten naam van *Peling* aangegeven, welk gebergte de waterscheiding vormt tusschen de Jan-tse-kiang en den Hoangho, zijn de steenkolenbeddingen minder belangrijk dan ten N. van die keten.

Een zeer belangrijk bekken strekt zich uit in de provincie Sz-tschwan. Von Richthofen schat de oppervlakte er van op 250000 □ km. Dit bekken is van alle zijden door hooge bergruggen omgeven. De talrijke zijrivieren van den Jan-tse-kiang hebben hier en daar, door de diepe voren, die zij in den bodem uitgeslepen hebben, de kool te voorschijn gebracht. Die rivieren maken de exploitatie der mijnen veel gemakkelijker, daar zij bijna allen bevaarbaar zijn. De kwaliteit der kool van dit bekken is nog al tamelijk uiteenlopend. Langs de Noordelijke en Westelijke randen is ze het best.

Meer naar het Z. toe vindt men, in Yünnan, een ander bekken en in de nabijheid daarvan belangrijke koper-, tin-, zink- en loodertsen.

Naar het Oosten toe, in de provincie Hünan, strekt zich een bekken uit, dat in rijkdom met dat van Pennsylvanië vergeleken kan worden. Het heeft een uitgestrektheid van 40000 □ km. en strekt zich aan beide zijden van de rivier *Siang* uit. De kolen van dit gebied zijn van uitmuntende kwaliteit.

De rijkste bekkens echter liggen in het N. van het rijk. Daar strekken ze zich uit over een afstand van 25 lengtegraden, tusschen de westelijke woestijnen en de Gele Zee. Het grootste gedeelte daarvan behoort tot de oudere steenkolenformaties; slechts een klein deel is van jonger vorming. Het centrum dier beddingen vormt de provincie Schan-si, waarin ook rijke ijzermijnen gevonden worden. Dit bekken, dat op een bodem van kalksteen rust, heeft een uitgestrektheid van 80000 □ km. De provinciën *Ho-nan* en *Kan-su*, die Schan-si begrenzen, zijn veel minder rijk aan steenkolen. In de streek van Peking echter vindt men ook belangrijke beddingen.¹

Deze oppervlakkige beschouwing is voldoende om te bewijzen, dat de steenkolenbeddingen van China, wat uitgestrektheid en kwaliteit der kolen aangaat, voor de Noord-Amerikaansche niet onder behoeven te doen. Daarmede gaan gepaard de zeer voordeelige omstandigheden ten opzichte van de exploitatie en den uitvoer van steenkool.

Bij de ligging van China, waardoor het over een verbazend lange en tot op zekere hoogte sterk ontwikkelde kust beschikt, terwijl het door een menigte bevaarbare rivieren en kanalen doorsneden wordt; bij zijn groote vruchtbaarheid — en den overvloed van steenkolen en allerlei

1. F. von Hochstetter. *Asien, seine zukunftsbahnen und seine Kohlschätze*. Wien, 1876 80. S. 171—186.

andere delfstoffen, is wellicht geen land, wat rijkdom aangaat, met het Hemelsche rijk te vergelijken. Slaat men den blik op de bewonderenswaardige kunstvlucht der Chineezzen, op de werkzaamheid en volharding der arbeidende klassen, hun geringe behoeften, hun eerbied voor de wet, hun voorliefde voor orde en vrede, hun opgewektheid onder den zwaarsten arbeid en daarbij op hun geschiktheid voor handelszaken, waarin zij zelfs de Engelschen overtreffen, dan kan men nagaan over hoeveel kracht deze natie van 300 — 400000000 zielen beschikt.

Ten opzichte van den handel is China reeds een nieuw tijdperk ingetreden. Wel is waar, klagen de Europeanen over de flauwheid van den handel met China, doch dit moet men hieruit verklaren, dat zij meer en meer door de Chineezzen verdrongen worden, die langzamerhand alle handelsrelaties in handen zoeken te krijgen. Wij zien hier eenvoudig een herhaling van datgene, wat in Californië plaats heeft. Tot voor weinige jaren was het bepaald iets ongehoords, dat inboorlingen handelsartikelen met stoombooten vervoerden; thans doen zij het niet alleen, maar zij zelve bezitten eene menigte stoombooten.

En tegen concurrentie van Chineezzen kunnen de Europeanen het niet volhouden, omdat de arbeid der Chineezzen zooveel goedkooper is. Handelshuizen, die alleen van inlandsche werkkrachten gebruik maken, hebben minstens $\frac{1}{5}$ minder onkosten dan die, welke Europeanen in dienst hebben. En daar bovendien de behoeften der Chineesche kooplieden veel geringer zijn dan die van hun Europeesche ambtgenooten, kunnen zij zich met een kleiner winst tevreden stellen. Nog komt het natuurlijk den Chineeschen handelaar ten goede, dat hij met zijn eigen landgenooten verkeert, wier taal, denkwijze, gewoonten en behoeften hij ten volle kent, terwijl de Europeaan steeds tusschenpersonen moet gebruiken. Eindelijk is de Chinees onvermoeid; hij werkt van den vroegen morgen tot den laten avond en is er onder alle omstandigheden alleen op uit om geld te verdienen.¹

Onder alle volken hebben de Engelschen met China de meeste handelsbetrekkingen. Zij zetten in den handel jaarlijks ongeveer f 500000000 — om. De betrekkingen tusschen Rusland en het Hemelsche rijk zijn niet minder belangrijk, doch dezen zijn niet alleen van commercieelen, maar ook van staatkundigen aard. Deze rijken zijn, over een lengte van vele duizenden kilometers, elkanders naburen en reeds sedert twee eeuwen bestaan er betrekkingen tusschen hen. De Russen hebben ook tegenover de Chineezzen gebruik gemaakt van hun tact om met Aziatische volken om te gaan. Van daar dan ook dat dezen bepaald onderscheid maken tusschen de Russen en de overige Europeesche volken. Hun vreemdenhaat strekt zich tot hen niet uit.

De betrekkingen der Franschen en Amerikanen met China zijn, in vergelijking van die van Engeland en Rusland, onbeduidend. Doch waar zijn onbeduidende handel het geen invloed verschaffen kon, heeft Frankrijk een anderen weg ingeslagen. Niet alleen heeft 't het protectoraat over de Christenen in China op zich genomen, maar het betoont ook grooten ijver om het Christendom onder de Chineezzen te verbreiden. Onder de 500 Europeesche zendelingen, die in China arbeiden, zijn bijna 400 Fran-

1. Algem. Zeitung, 4 November. 1876.

schen en ook van de talrijke nonnen en zusters van liefdadigheid, die er gevonden worden, zijn de meesten van Franschen oorsprong.

De zendingsposten der Fransche zendelingen strekken zich uit tot aan de westelijke grenzen van het Hemelsche rijk. De zendelingen moeten de kleederdracht, de zeden en gewoonten der Chineezen aannemen en voor altijd van hun vaderland afzien. Zij mogen het rijk nimmer meer verlaten en ook is het hun streng verboden, vreemdelingen eenige inlichtingen omtrent China te verschaffen. Het zendingswerk verkeert in een bepaald bloeienden toestand en men vindt in alle oorden van dit uitgestrekte en geheimzinnige land inlandsche Christen-gemeenten. ¹

De Chineezen vormen het voornaamste volk van het Mongoolsche of beter gezegd Hoog-Aziatische ras. Hun gelaat is bijna vierkant, hun jukbeenderen steken ver vooruit en zij hebben kleine, langwerpige oogen.

Volgens de overlevering kwamen zij ver uit het W. Toen zij zich vestigden in het bekken van den Hoangho en Jan-tse-kang, vonden zij daar een ander volk, welks overblijfselen — de *Miao-tse* en andere barbaarsche stammen — tegenwoordig het bergland in het zuidelijk deel van China bewonen. ²

Dat de beschaving der Chineezen zeer oud is wordt door de taal onwederlegbaar bewezen. Deze bestaat uitsluitend uit eenlettergrepige woorden. Zij kent noch verbuigingen, noch vervoegingen. Van woordvorming is eigenlijk geen sprake. Toch is deze taal niet alleen voldoende voor het dagelijksch verkeer en voor den wetgever, maar ook voor dichterlijke minneliederen, voor boeiende romans, voor het tooneel en voor diepzinnige wijsbegeerte. Hoe men iets grootsch bereiken kan door kleine middelen, hebben de Chineezen ons door hun taal geleerd. ³ Niet minder eigendommelijk dan hun taal is het letterschrift der Chineezen, dat geheel en al ongeschikt is, om vreemde woorden uit te drukken. ⁴

De eerbied der Chineezen voor alles wat hun door de vaderen is overgeleverd heeft natuurlijk ten gevolge gehad, dat zij, wat wetenschappelijke vorming aangaat, bij alle andere natiën ten achter gebleven zijn. Het aarts-vaderlijke begrip omtrent den staat, dat deze als een huisgezin in het groot en omgekeerd het huisgezin als een staat in het klein beschouwt, heeft ook zijn goede zijde. Hierdoor zijn werkelijk voortreffelijke dingen in het leven geroepen en men zou dwalen, indien men uit den geringen graad van ontwikkeling der Chineezen wilde besluiten, dat zij een verdorven volk waren.

1. T. Cooper. Travels of a pioneer of commerce in pigtail and petticoats: or an overland journey from China towards India. London. 1871. 8o. P. 417 — 418.

2. C. von Scherzer. Einige Beiträge zur Ethnographie China's. Wien 1859. 8o. Revue d' Anthropologie. Tome III. P. 699.

Sitten und Gewohnheiten in Kwei-Tscheu. Ausland. 1872. No. 5. S. 115 — 118.

Dr. Ch. E. Martin. Etude ethnographique sur les Chinois et les Miao-te. Paris. 1873. 8o.

3. O. Peschel. Ausland. 1872. No. 14. S. 315.

Robert R. Douglas. The language and literature of China. London. 1875. 8o.

4. H. Wutke. Geschichte der Schrift. Leipzig. 1872. 8b. I Bd. S. 241 u. f.

Voor alles zijn de Chineezen uiterst matig. Na negen, hoogstens tien uur in den avond ziet men niemand meer op straat.

Een hunner eigenschappen, die onmiddellijk in het oog springt, is hun aangeboren hoffelijkheid. Ontvangt een Chihees bezoek, dan gaat hij niet zitten, alvorens zijn gast zijn zetel ingenomen heeft, en richt de laatste zich in den loop van het gesprek slechts een weinig op, onmiddellijk doet ook de gastheer het, en eerst als de eerste het voorbeeld geeft, gaat de laatste weer zitten. Dergelijke kleine beleefdheden neemt men bij menigte waar.

De toestand van de Chineesche vrouw is niet zoo ongunstig als men dikwijls meent. Wel moeten de vrouwen in de lagere standen der maatschappij hard werken voor haar dagelijksch voedsel, dat uitsluitend uit rijst en kool bestaat, doch haar arbeid is niet zwaarder dan die van de vrouwen in andere landen. Ofschoon de man in sommige gevallen over leven en dood van de vrouw beschikt, komt het toch hoogst zelden voor, dat hij haar slaat, terwijl het aan de andere zijde ook in China volstrekt geen zeldzaamheid is, dat de man onder de pantoffel zit.

In een Chineesch gezin wordt de geboorte van een zoon als een heuchelijke gebeurtenis beschouwd; die van eene dochter wel niet als een ongeluk, maar toch moet dan de vader zich eenige spotternij van zijne kennissen laten welgevalen. Dat men zich meer verheugt bij de geboorte van een zoon, laat zich gemakkelijk daaruit verklaren, dat de zoon, ook na zijn huwelijk, in het ouderlijk huis blijft en op hem de verplichting rust zijn ouders in hun ouden dag te onderhouden, terwijl een dochter of het ouderlijk huis verlaat, of haar ouders ten laste blijft.

De ouderdom staat bij de Chineezen hoog in eere en het is een beleefdheid een grijsaard te vragen hoe oud hij is.

Sterft de keizer, dan draagt het geheele volk rouw. Honderd dagen lang gaan allen, die tot de hogere standen behooren, in witte kleederen en gedurende dien zelfden tijd mogen de mannen zich de baard niet scheeren en de vrouwen leggen al haar hoofdsieraden af, waarmede zij anders kwistig getooid zijn. Is die tijd voorbij, dan worden de witte kleederen door zwarte of ten minste door zeer donkere vervangen en deze worden nog een vol jaar lang gedragen.

Gedurende al dien tijd mogen onder de hogere standen geen huwelijken gesloten worden; voor de lagere standen strekt dit verbod zich over de eerste honderd dagen uit. Verder zijn alle openbare vermakelijkheden gedurende een geheel jaar streng verboden. De fluit en guitar, wier klank men anders zoo veelvuldig hoort, verstommen. De visitekaartjes, die anders een roode kleur — het zinnebeeld van blijdschap — hebben, zijn zwart.

Dat die plechtigheden menigeen belangrijke schade berokkenen, spreekt wel van zelve. Alle badplaatsen zijn gedurende den tijd van honderd dagen gesloten, en zij die aan theàters of dergelijke inrichtingen verbonden zijn, zijn een vol jaar buiten verdienste. Dat bij het overlijden van particuliere personen dezelfde ceremoniën in het klein in acht genomen worden, volgt uit den aard der zaak.

Met andere menschenkinderen heeft de Chinees dit gemeen, dat hij wel eens geldgebrek heeft, zoodat hij zich op de een of andere wijze een zekere som verschaffen moet. Dan is hij er werkelijk ongelukkig aan toe,

want beneden de 40% kan hij geen geld krijgen. Die hooge intrest is echter zeer begrijpelijk, daar de geldschieter alles waagt. Want schuldenaar en schuldeischer zijn beiden even bang voor de rechtbank, daar men slechts tegen betaling in klinkende munt recht kan krijgen. Van daar dat de schuldeischer in den regel zich zelve, op een zeer practische wijze, recht verschafft. Van een theepot, een pijp, een zak tabak en een matras voorzien, betreedt hij het huis van zijn onwilligen schuldenaar en hij verlaat het niet, voordat hij zijn geld heeft.

Intusschen zijn in de laatste jaren in China eenige credietvereeningen ontstaan, die een weldadigen invloed schijnen te hebben. Zij, die lid van zulk een vereeniging worden, betalen maandelijks een zekere som. Het aldus saamgebrachte geld wordt door een der leden bestuurd, die elke maand door een ander vervangen wordt. Allen, die tot de vereeniging zijn toegetreden, kunnen tegen billijken intrest geld leenen. Dividenden worden niet uitbetaald en dientengevolge zijn vele van die vereeningen verbazend rijk.

Niet minder nuttige instellingen zijn de koopmansgilden. Dezen bepalen de prijzen der handelsartikelen, borgen den behoeftigen en beschermen tevens hun medeleden tegen de knevelarijen der mandarijnen, waartegen particuliere personen geheel machteloos zijn. Sterft een der gildebreeders, zonder voldoende middelen na te laten, dan worden de kosten der begrafenis door het gilde gedragen. Doch de weldadige invloed dier vereeningen gaat nog verder, daar zij een brandweer oprichtten, wier bemoeiingen niet alleen den leden, maar der geheele burgerij van een plaats ten goede komen.

In iedere Chineesche stad treft men pandjeshuizen aan en daarvan wordt een druk gebruik gemaakt. Zelfs in de hoogere standen ziet men er niets onbehoorlijks in, om gedurende den zomer de winterkleederen naar een dergelijke inrichting te brengen.

De Chineezzen voeren het begrip van praedestinatie tot in de uiterste consequentie door. Zij gelooven dat hun levensloop tot in de nietigste bijzonderheden voorbeschikt is. Daarbij zijn zij in hooge mate bijgeloovig, en de meest natuurlijke verschijnselen schrijven zij aan bovennatuurlijke oorzaken toe. Zoo beschouwen zij kometen, zons- en maansverduisteringen als waarschuwende teekenen voor den keizer; donder, bliksem en hagelslag zijn voor hen bezoeken van de vertoornde godheid. Dientengevolge houden zij het er voor, dat iemand, die door den bliksem getroffen wordt, zich aan de een of andere misdaad schuldig heeft gemaakt, terwijl een door hagel bezochte streek natuurlijk door booze menschen bewoond wordt.

Eigenlijk China wordt verdeeld in achttien provinciën, met een zeer zelfstandig bestuur. De steden zijn in een aantal klassen verdeeld. Die welke

tot de eerste klasse behooren heeten »foe'', en dezen heerschen over eenige steden van de tweede klasse, die den naam van »Tscheu'' dragen, welke op haar beurt heerschappij voeren over die van de derde klasse, die »Hieu'' genoemd worden.

Even als in Japan, gelijken ook in China alle steden op elkander, en de beschrijving, die we van de hoofdstad Peking laten volgen, is op kleiner schaal toepasselijk op alle overige steden.

Tegenwoordig is *Peking* voor vreemdelingen toegankelijk. Alleen het uitgestrekte paleis des keizers, dat midden in de Tartarenstad gelegen is en dat somtijds ook den naam draagt van »keizerlijke of verboden stad'', maakt hierop een uitzondering. Von Hübner, die bij deze gelegenheid onze gids zal zijn, vond gelegenheid om ook op dit gedeelte een blik te slaan, maar hij zag niets wat niet overeenkwam met datgene, wat hij in de overige stadswijken waargenomen had.

Bestijgen we aan de hand van genoemden gids het platform van de groote middelpoort »Chien-men'', die van de Chineesche naar de Tartarenstad voert, om een overzicht van de geheele stad te krijgen. Zij vormt twee parallellogrammen, waarvan het eene, met zijn kortste zijde, loodrecht op de langste zijde van het andere staat.

Van hieruit bezoeken wij met hem de »Tien-tan'', den tempel des hemels, die eenmaal per jaar door den keizer betreden wordt en den overigen tijd gesloten is. Dit heiligdom heeft, met zijn talrijke tuinen en graven, een omvang van twee mijlen. In deze omgeving is de tempel der jaargetijden het meest opmerkelijk; hierin staan vier zuilen, die een koepeldak dragen, het eenige dat Von Hübner in China zag. Deze tempel mag alleen betreden worden door den keizer, de prinsen van den bloede en hun gevolg.

Nog twee andere tempels zijn meldingswaardig: de groote »lama-saria'', d. i. de Boeddhistische tempel »Jung-ho-kung'', en de tempel van Kong-futse »Wen-Miao'', beide gelegen in het Noord-Oostelijk deel van de Tartarenstad. In laatstgenoemden tempel vindt men, in marmeren tafelen gegraveerd, niet alleen de gezamenlijke geschriften van den wijsgeer, maar ook andere klassieke werken.

Na deze tempels in oogenschouw genomen te hebben, wenden wij onze schreden naar den Oostelijken ringmuur der Tartarenstad, om een bezoek te brengen aan de aldaar gelegen sterrewacht der Jezuiten, waar ons de door Chineezzen vervaardigde aard- en hemelglobes, ware meesterstukken, getoond worden, om ten slotte de vier Roomsche-Katholieke kerken der Tartarenstad in oogenschouw te nemen. De merkwaardigste is de noordelijke kerk, de »Pei-tang'', waaraan een seminarium verbonden is, dat een rijke boekery en een belangwekkend kabinet voor natuurlijke historie bezit.

Over die kerken sprekende, deelen we mede dat het aantal der tot het vicariaat van Peking behorende Christenen 27000 bedraagt, waarvan er 8000 in de stad wonen. Daaronder zijn vele welvarende handwerkslieden, en het verdient opmerking, dat alle horlogiemakers in Peking Christenen zijn.

De bevolking der hoofdstad wordt zeer verschillend opgegeven. Zeker is ze minder talrijk dan men gewoonlijk meent. Von Hübner schatte ze op 1000000, doch andere reizigers spreken van 8- 500000.

Ten slotte maakt Peking, door de smerigheid van zijn straten, door den vervallen toestand van zijn meestal marmeren bruggen en zijn slecht onderhouden kanalen, een zeer ongunstigen indruk. Onwillekeurig vraagt men zich af, waaraan de schrille tegenstelling moet worden toegeschreven tusschen deze stad en de intellectueele gaven van dat Chineesche volk, met zijn krachtigen en werkzaam geest, dat Amerika, Australië en Oceanië overstroomt en dat tot op zekere hoogte met gunstig gevolg een wedstrijd heeft aanvaard met de meest ontwikkelde volken van Europa.

De voormalige hoofdstad van het Chineesche rijk is *Kiang-ning* of, zooals wij het gewoonlijk noemen, *Nanking*, aan de Jan-tse-kiang. We zullen ons echter met hare beschrijving niet ophouden, evenmin als met die van *Shanghai*, dat 400000 inwoners telt en aan den mond van de Blauwe rivier gelegen is, of de handelsstad *Kuang-Tung*, door de Europeanen *Canton* genaamd. Al die steden toch verschillen onderling en met de hoofdstad alleen in zielental, en dat is voor allen tamelijk groot. Steden met 400000 inwoners zijn geen uitzonderingen en plaatsen met 100000 inwoners behooren tot de steden van den derden rang. Daar tegenover maakt het vervallen Portugeesche *Macao*, met zijn 12000 en zelfs het Britsche *Hong-kong*, met 115000 inwoners, een vrij onbeduidend figuur, in weerwil van de belangrijkheid, die vooral de laatstgenoemde stad, als handelsplaats, voor de Europeanen bezit. Aan de oostzijde wordt de golf van Tong-king afgesloten door een naar het Z. vooruitstekend schiereiland en daartegenover ligt, door een smalle zoom er van gescheiden, het bergachtige, ongezone eiland *Hainan*, met rijke goudmijnen en kostbare houtsoorten. Het binnenland van dit eiland, dat door onafhankelijke stammen wordt bewoond, is nog slechts weinig bekend; alleen weten we, dat er zich zeer hoge bergen verheffen, waaronder de *Tu-utschi-Schan*, die boven de sneeuwgrens reikt. De Chineezzen beheerschen alleen de kusten van het eiland, dat een oppervlakte heeft van 41750 □ km., terwijl de bevolking geschat wordt op 1500000 zielen, waarvan 200000 in de havenstad *Khiung-tsheu-foe*.

Meer noordelijk ligt het groote eiland *Thariwan* of *Formosa*. Het strekt zich uit tegenover de provincie *Foe-kian* en wordt door de gelijknamige straat van het vasteland gescheiden. Alleen de westkust behoort aan China. In het binnenland en op de oostelijke kust wonen nog onafhankelijke stammen, die intusschen meer en meer door Chineesche kolonisten verdrongen worden.

Als door een reeks van bolwerken wordt de Oostkust van Azië omzoomd door een aantal eilanden en eilandengroepen. Van het noorden af volgen op elkander de *Koerillen*, de *Japansche eilanden*, de *Linschoten-Archipel*, de *Lioe-Kioe-eilanden* en de *Maiaco-Sima-groep*, die zich bij Formosa aansluit. En wanneer we die eilanden met een bolwerk vergelijken, dan is dat niet alleen een woordspeling, want werkelijk vormen zij een beschutting voor de Chineesche kust tegen de vreeslijke typhons. Door de

rotsen van Formosa in hun loop gestuit, brengen zij de vreeslijkste verwoestingen aan op Hong-Kong en Macao en op de geheele zuidkust van China.

Niet ten onrechte gaven de Spaansche zeelieden aan dit eiland den naam van Formosa, want in waarheid is het majestueus in zijn schoonheid. Een machtige, vulkanische alpenketen, die echter sinds langen tijd geen werkingen meer vertoond heeft, doorsnijdt het geheele eiland, om in het W. in een breede, vruchtbare vlakte over te gaan. Deze vlakte wordt doorsneden door een aantal wateraderen, en hare gesteldheid is over het algemeen zoo gunstig, dat alle kolonisten uit de naburige Chineesche provincie Fo-kiën daarheen gelokt zijn. Dat westelijk deel van het eiland is als 't ware een aaneenschakeling van steden en dorpen, door bloeiende tuinen omgeven. Het oostelijk, meer bergachtig gedeelte is bewoond door een groot aantal barbaarsche stammen.

Een tocht langs de westkust biedt treffend schoone natuurtafreelen aan. De middenste bergrug verheft zich tot een hoogte van 3650 M., terwijl de meer nabij de kust gelegen bergen ongeveer half zoo hoog zijn. De omtrekken dier bergen zijn in hooge mate phantastisch en schoon. Koepels en slanke bergtoppen wisselen af met de zonderlingst getande kammen en steile afgronden. Bijna al die bergen zijn met schitterend groen begroeid, waartusschen trotsche watervallen als zilver schitteren in de stralen der tropische zon. En hier en daar liggen, half in kloven en dalen verscholen, de dorpen der inboorlingen.

Deze laatsten vervallen in twee onderdeelen.

De *Peppohoans*, de onderworpen inboorlingen, sluiten huwelijken met Chineesche vrouwen en hebben ook van de Chineezzen de zeden en gewoonten, echter niet de taal aangenomen. Zij bemiddelen het verkeer met de niet onderworpen inboorlingen, die omstreeks 70 k.m. ten N.O. van Taiwan leven. De wilden worden beschreven als kloek gebouwd, levendig, met fijn besneden gelaat, groote, donkere oogen en een langen, zwarten baard. De *Peppohoans* schijnen voor ontwikkeling zeer vatbaar te zijn en eenigen hunner hebben reeds het Christendom aangenomen. De Chineezzen kiezen bij voorkeur hun vrouwen uit dezen stam, daar ze sterker, werkzamer en aangener van uiterlijk zijn dan de Chineesche vrouwen. Ook hebben zij de gewoonte niet de voeten te misvormen en dragen heur haar op een andere, sierlijker wijze.

De wilden van Formosa hebben de gewoonte het gelaat te tatouëren. Wat hun woningen aangaat, deze bestaan uit bamboesriet en palmbleden en worden door kapitein Bor als zeer netjes beschreven. Niet zelden prijken boven de deur de schedels van wilde beeren, van herten of apen, door den eigenaar van het huis geveld, ja een trotsch Formosaan hing zelfs boven zijn deur zes staarten, die hij overwonnen Chineezzen afgenomen had. Deze menschen verbouwen rijst en mais, doch op een zeer primitieve wijze.

Wat het delfstoffenrijk aangaat, is Formosa rijk aan zwavel en aan zwavelbronnen. Petroleum wordt op vele plaatsen gevonden en in den laatsten tijd heeft men ook een kleine steenkolenbedding ontdekt. Een der belangrijkste uitvoerartikelen vormt de kamfer; men zegt, dat in het binnenland noch geheele wouden van kamferboomen onaangeroerd staan, daar de inboorlingen niet weten op wat wijze ze kamfer moeten winnen.

De belangrijkste verkeersweg met het binnenland van China vormt de *Blauwe rivier* of *Jan-tse-kiang*, aan welker oevers de steden *Tschinkiang*, *Nanking*, *Keukiang* en *Hankou* liggen. Die rivier is ook door Europeanen herhaaldelijk bevaren en van uit Hankou trachtten, in den laatsten tijd, ondernemende mannen als T. Cooper en August Margary in de nog bijna onbekende zuidelijke deelen van China door te dringen.

De laatste dier gedenkwaardige tochten werd ondernomen door Margary, die, den 4den Sept. 1874, Hankou verliet en in een Chineesche boot de *Jang-tse-kiang* opvoer. Het landschap, gevormd door de vlakten der provincie *Hu-pe*, die door roovers afgehoopen worden, was aan weerszijden van de rivier vlak en beplant met katoen en sesam. Op de vaart langs de rivier ontmoette men een groot aantal houtvloten. Te *Losfan* ging men aan wal en spoedig was onze reiziger door een schreeuwend hoop nieuwsgierigen omringd, dewijl men aldaar nog nooit een vreemdeling gezien had. Om Losfan henen strekt zich aan alle zijden een reeks van zandheuveld uit, waarachter zich een vruchtbare, onafzienbare vlakte uitstrekt, beplant met rijst en lotos.

Op den 20sten September bereikte men het eiland *Tschunschan*, aan den ingang van het groote *Fung-ting-meer*, waar men uit het modderige vocht van den *Jan-tse-kiang* in frisch, helder water kwam. Onder een gunstigen, krachtigen wind zeilde men, zonder eenig oponthoud, dwars door het ondiepe meer de *Juan-rivier* op. Bij *Ni-Hsin-Tang*, 60 »li" van de monding der rivier, worden de drassige, kale oevers door weelderige weiden vervangen. Het land was zorgvuldig bebouwd, meestal met katoen; hier en daar zag men deftige, sierlijke woonhuizen en het geheel had een zeker karakter van welvarendheid. Na te *Tschang-Te* een korten tijd vertoefd te hebben, zette Margary zijn tocht voort en landde vervolgens te *Tao-Juan-Hsien*, een groote, welvarende stad, vroeger een hoofdstapelplaats voor pottbakkerswaren, die van hier uit naar *Tschen-Tschou-Foe* vervoerd werden. Tegenwoordig is het de onrustigste plaats der provincie.

De stad is omgeven door een schoon, bergachtig landschap; de toppen der bergen zijn gekroond met dennenbosschen, de hellingen met statige esschen en enkele weinige palmen. Voortgaande kwam men den volgende dag op een gedeelte der rivier, waar zij haar water tusschen trotsche, rotsachtige oevers voortstuwde. Nog hooger op was de stroom als bezaaid met klippen en rotsen en hier en daar ontmoette men zeer gevaarlijke stroomversnellingen. Bij *Tscheu-Tschi-Hsien* beschrijft deze rivier een groote bocht, om daarna weder in westelijke richting voort te stroomen. Op den 27sten October, bereikte men *Tscheu-Juan-Foe*, een stad door trotsche rotsgevaarten omgeven.

De moedige reiziger was gedurende deze vaart zwaar ziek geworden, zoo zelfs dat hij het grootste gedeelte van den tijd het bed moest houden. Toch zette hij zijn tocht onvermoeid voort en toen hij van *Tscheu-Juan-Foe* in een draagstoel zijn reis vervolgde, week zijn ongesteldheid. Te *Tsching-Ping-Hsien* zag hij steenkolen ten verkoop aangeboden, waaruit hij opmaakte, dat zich in de nabijheid mijnen bevinden moesten.

Hoe meer men de hoofdstad naderde, des te grooter werden de steden,

des te talrijker de dorpen en ook de landbouw, namelijk het verbouwen van rijst en tabak, nam in belangrijkheid toe. Den 3^{den} November kwam Margary te *Kwei-Ting-Hsien* aan.

Den volgenden dag voerde de weg grootendeels door enge kloven en de met weelderig gras begroeide bergen naderden elkander zoo zeer, dat er voor landbouw geen ruimte overbleef.

Den 5en November werd *Kwei-IJang*, de hoofdstad van *Kwei-Tschou*, bereikt. Die stad heeft, wanneer men ze bij het verlaten van den laatsten bergpas voor het eerst ziet, een zeer schoone ligging. *Kwei-IJang* ligt op een verbazend groote vlakte, dicht met houtgewas begroeid en aan alle zijden door bergen omgeven. Meestal vormen de bergen op zich zelf staande gevaarten en zijn met een weelderigen plantengroei bedekt, behalve op de toppen, die zich als zwarte rotsplateau's verheffen en veelal prachtige tempels dragen. Voor den ingang van de stad stonden een menigte eerebogen van wit marmer, die daar tot een aandenken aan vrome vrouwen waren opgericht.

Bij *Tsching-Tschu-Hsien* begonnen uitgestrekte vlakten, die begroeid waren met hoog gras, maar toch nog sporen van vroegere bebouwing vertoonden. De dalen strekken zich in den regel uit in de richting van Oost naar West. In het wild groeiende bloemen omzoomden den weg en ook de wilde theestruik kwam zeer veelvuldig voor.

Tot dusver had men *Kwei-Tschou* afgeschilderd als een ruw, bijna ontoegankelijk bergland. Margary werd aangenaam verrast, toen hij hier zulke schoone vlakten vond.

Verder voerde de weg bij afwisseling over met gras begroeide heuvels en dorre vlakten naar *Lang-Tai*. Hier kwam men in een waar bergland en de weg was somtijds uitermate steil. De reiziger schatte het hoogste punt er van op 1200 M. boven den zeespiegel. Hier stroomt de rivier *Meton*, die de grens vormt van het gebied der wilde stammen van de *Miao-tse* en *Tschung-Tschia*.

Naar het W. toe worden de dorpen aldoor talrijker en behalve een bloeienden landbouw, vindt men hier ook heel wat handel in oranje-appelen en strooien schoenen. *Ijünnan* heeft een veel koeler klimaat dan *Kwei-Tschou*, waar de huizen er dan ook volstrekt niet op ingericht zijn, om de koude te weêrstaan. De temperatuur, die men in deze provincie had waargenomen, wisselde af tusschen 9° en 11° R.

Den 29en November werd de *Ijünnan-pas* doorgetrokken en nog denzelfden dag bereikte men de eerste grensstad van *Ijünnan*. De hoofdstad van deze provincie is *Ijün-nan-foe*. De wegen, die van hieruit naar het dal van den Irawaddi loopen, zijn zoo uiterst bezwaarlijk, dat het handelsverkeer met het naburige Birma van geringe beteekenis is. Inderdaad gaat de ruwheid van het land alle beschrijving te boven. Geheel *Ijünnan* is met bergen bedekt. Om van *Ijün-nan-foe* naar *Bhamo* te komen, moet men bergen over trekken, die zich 1000 — 1220 M. boven de vlakte verheffen, welke laatste reeds even hoog boven het vlak der zee ligt.

Het land is spaarzaam bevolkt en zelfs in de dalen vindt men uiterst weinig landbouw. Opium wordt in groote hoeveelheden aangekweekt. De bewoners zijn over het algemeen arm en hunne woningen uiterst gebrekkig.

Keeren we thans naar het noorden, naar de rijkshoofdstad *Peking* terug, dan vinden we hier een grooten handelsweg, die door den *Gobi* en *Mongolië*, over *Maimatschin*, naar *Kjachta* loopt, langs welken weg we eigenlijk China verlaten.

Wie van *Peking* uit naar den Chineeschen muur reist, bereikt den tweeden dag »de bevestigde stad» *Tschang-piu-tschao*. Maar van die »bevestigde stad» merkt hij niets. Haar plaats wordt ingenomen door een vervallen dorp, met leemen muren omgeven. Den daarop volgende dag bereikt men de vijf kolossale poorten van het dal der keizersgraven. Dit sterk verzande dal, dat van alle zijden, amphitheatersgewijze door hooge bergen wordt omgeven, omvat in een halven cirkel dertien reusachtige graven van keizers van China. Van hieruit voert de weg naar *Nangkao*, door een woeste, donkere bergkloof. Haar wanden worden gevormd door steil oplopende rotsen, haar bodem door een uitgedroogde rivierbedding. Hier loopt een muur, met een aantal torentjes gekroond, over den bergrug henen, alle golvingen van dezen volgende. Op den eersten aanblik zou men meenen den Chineeschen muur voor zich te hebben, doch als men verder doordringt in het hoogst moeilijk toegankelijk dal, ziet men nog twee andere dergelijke muren, die op kleinen afstand van elkander, onderling evenwijdig loopen.

Na dezen voorbij gegaan te zijn, daalt de reiziger weder in een sombere kloof af, en als hij deze doorgetrokken is, strekt zich een van alle zijden door bergen omgeven vlakte voor hem uit. Aan den overkant opent zich op nieuw een pas tusschen steile rotsen en korten tijd nadat men dezen verlaten heeft, bereikt men den beroemden muur, die de grens vormt tusschen China en *Mongolië*.

Alleen de bastions zijn eenigszins vervallen, doch de eigenlijke muur staat nog evenzoo, als hij voor meer dan 2000 jaren door den bouwmeester werd afgeleverd. Als een reusachtige slang kronkelt hij zich over den bergkam henen, terwijl zich hier en daar, op regelmatige afstanden, vierkante torens verheffen.

Ten N. van eigenlijk China ligt het bergland van Mandschoerije en ten W. van het laatste, door het *Chin-gan-gebergte* er van gescheiden, *Mongolië*, een plateau, dat zich naar het zuiden toe in de woestijn van *Gobi* of *Schamo* verliest en zich in westelijke richting tot aan Russisch *Turkestan* uitstrekt. Het westelijk deel draagt den naam van *Dsungarije*. Het is het brongebied van een aantal rivieren, die naar de vlakte van *Turkestan* stroomen, waaronder de *Zwarte Irtisch* en de *Ili* de belangrijkste zijn. Dat gebied wordt begrensd door of liever gaat over in de bergstelsels van den *Altaï*, den *Tarbagatai*, den *Dsungarschen Ala-Tau* en den *Thian-Sian*. Het noordelijk deel van *Mongolië* grenst aan het *Sajanisch*- en

Russisch-Chineesch scheidingsgebergte, terwijl Mandschoerije eigenlijk het stroomgebied van den *Amoer* en van zijn zijrivieren, den *Soengari* en den *Ussuri* omvat. Laatstgenoemde rivier vormt met den hoofdstroom de grens tusschen China en Siberië.

Mandschoerije heeft een gunstig klimaat en een vruchtbaren bodem. Daarbij liggen minerale schatten bij menigte in zijn bodem verborgen. Het is derhalve uitmuntend geschikt om een deel der bevolking van het overbevolkte noordelijk deel van China op te nemen. En in werkelijkheid is dan ook Mandschoerije meer en meer in bezit genomen door landbouwende Chineezzen, zoodat de nomadiseerende Mandschoe's reeds de minderheid uitmaken. Dit gebied is, sedert 1864, herhaaldelijk bezocht door den Rev. A. Williamson; o. a. reisde hij van *Moekden*, de oude hoofdstad van het land, in het oog der Mandschoe's een heiligdom, in noordelijke richting, naar *Petuna* of *Sing-tschung*, niet ver van de plaats, waar de *Ronni* in den *Soengari* vloeit. De laatste rivier volgde hij tot *Sang-sing*, van waar hij over *Girin* naar *Moekden* terugkeerde. *Girin*, de nieuwe hoofdstad van Mandschoerije, ligt eveneens aan den *Soengari*. Het is een stad met 100000 inwoners, met veel scheepvaart en houthandel.

In 1870 deed de Russische archimandriet Palladius met den topograaf Nachwalnijk een zeer belangrijke reis. Van *Moekden* bereikte hij, over *Girin* en *Petuna*, de *Ronni*, volgde die rivier stroomopwaarts, bezocht de versterkte steden *Zizichar* en *Mergen* en bereikte hij de stad *Aigoen*, tegenover *Blagowetschtschensk*, den *Amoer*.

In 1872 trok Nachwalnijk, ditmaal in gezelschap van den Russischen officier Barabasch, naar Mandschoerije, en zij vulden door hunne berichten aan, 't geen omtrent de *Ronni* en *Soengari* reeds was medegedeeld door vroegere reizigers, zooals Krapotkin, Ussolzow, Chilkowsky e. a.

Bij de stad *San-sing* neemt de *Soengari* aan de rechterzijde de *Hoerka* of *Khoerka* op. Het dichtbevolkte dal van deze rivier is door Chineezzen bezet. Daarin ligt de stad *Ringoeta* en van hieruit trokken de reizigers over de bergketen, die het stroomgebied van de *Hoerka* van dat van de *Suifoen* scheidt. Laatstgenoemde stroom is een kustrivier, die zich, na een korten loop, in de *Baai van Peter den Groote* ontlust.

Onze kennis van Mandschoerije danken we ontegenzeggelijk in de eerste plaats aan de Russen. Hun stoomschepen bevaren de *Soengari* en zijn zelfs op de *Ronni* tot *Zizichar* doorgedrongen. Ook de *Hoerka* wordt bevaren, doch deze is zoo ondiep en zoo rotsig, dat men niet verder kan komen dan tot *Ringoeta*.

Aan de oostelijke grens van Mandschoerije, grootendeels op Russisch gebied, ligt 49 M. boven den zeespiegel, het tamelijk groote *Chanka-meer*. Naar het Z. toe grenst Mandschoerije aan Korea, waarvan het gescheiden wordt door het *Schan-Alin-gebergte*, dat evenwijdig loopt met de kust.

Minder bekend is het westelijk deel van Mandschoerije, met het *Chingan-gebergte*, over welke keten passen van 1140 M. hoogte naar Mongolië voeren. Dat gebergte vormt echter niet de grens tusschen deze beide landen; deze loopt in den regel langs den oostelijken voet. Omtrent dit Mandschoerijisch-Mongoolsche grensgebied heeft de Russische astronoom *Fritzsche* nog het meeste meêgedeeld. Deze reisde in 1873 van Peking

naar de Russische grensvesting *Staro-Zuruchaitujewsk*, aan den Argoen.

Van Peking vertrekkende, bereikt men, na een tocht van zes dagen, *Kalgan*, aan een der poorten van den grooten muur, 200 km. ten N.W. van Peking. Deze weg voert door twee passen en over drie hoogvlakten van dat bergland, dat het plateau van de Gobi, aan de Z.O.zijde omgeeft. Gedurende de eerste 50 km. loopt de weg op een hoogte van 40 M. boven den zeespiegel; de volgende 150 km. hebben een hoogte van 600 M. en Kalgan zelf ligt op 826 M. hoogte.

Van hieruit begaf zich de reiziger naar een groot Chineesch dorp, *Si-wan-tse*, buiten den grooten muur gelegen, op een hoogte van ca. 1150 M. Daar leven drie Roomsch-Katholieke priesters en het hoofd der Belgische missie van zuid-oostelijk Mongolië, wier zaak het is propaganda te maken onder de zoogenaamde *Mansen*, d. z. de ten N. van den grooten muur wonende Chineezzen. Andere posten dezer missie zijn *Si-yin-tse*, ten W. van *Si-wan-tse*, en *Bei-lei-gu*, aan de *Ying-ging*, een bronrivier van den *Liao-ho*, die bij de voor Europeanen geopende havenstad *Niu-tschuang* in de *golf van Liao-tung* uitstroomt. Haar vierde post heet *He-schui*; deze ligt 90 km. ten N.O. van *Bei-lei-gu* en 30 km. ten Z. van de *Schara-Mureen*, waarschijnlijk de belangrijkste bron van den *Liao-ho*. Van *Si-wan-tse* uit loopen twee wegen naar *He-schui*. De een loopt tot *Lama-miao* over de bergvlakte van Gobi en van daar bij afwisseling over bergen en plateau's. De lengte van dezen weg bedraagt 400 km. en de zendelingen leggen hem in ongeveer 10 dagen af. De tweede weg is 700 km. lang, daar hij altijd door nauwe en sterk kronkelende dalen loopt. 's Zomers is hij bijna onbruikbaar, wegens de vreeslijke hitte. Op twee punten doorsnijdt hij den grooten muur, en hier en daar verheffen zich aan zijne zijden bergtoppen van 3000 M. hoogte. Doch dat er sneeuwtoppen gevonden zouden worden is een dwaling, ofschoon zelfs de nieuwste kaarten den *Pe-tscha* als zoodanig aangeven.

De gemiddelde temperatuur van deze geheele bergstreek zal omstreeks 4.4° R. bedragen.

Na een tocht van achttien dagen bereikte Fritsche het zendingsstation *Bei-lei-gu*, aan den *IJing-ging*, en vervolgens het Chineesche dorp *He-Schui*, waar de Chineesche bevolking door de Mongolen vervangen wordt. Immers om het lot te ontgaan van de Mongolen der vorstendommen *Onhiot*, *Tschakhar* en *Jehol*, die door het opdringen der Chineezzen uit hun eigen vaderland verdreven zijn, hebben de Mongoolsche vorsten ten N. en ten W. van *He-Schui* den Chineezzen verboden, zich als landbouwers in hun gebied te vestigen. Als kooplieden zijn zij echter door geheel Mongolië verspreid, daar de Mongolen voor den handel geen de minste geschiktheid toonen te bezitten.

Het zielental der Roomsch-Katholieke Christenen in *Si-wan-tse*, *Bei-lei-gu* en *He-Schui* bedraagt in het geheel 3000. De meesten houden zich met den landbouw, sommigen ook met de jacht bezig. In den regel zijn zij arm, maar toch niet in die mate als de hen omringende heidensche Chineezzen, daar het opiumschiiven, dank zij den weldadigen invloed der priesters, zijn verwoestingen onder hen niet aanricht.

Reeds op den eersten dag na zijn vertrek van *He Schui* bereikte Fritsche

de *Schara-Mureen*, een der grootste, zoo niet de grootste bronrivier van de Liao-ho; haar oevers zijn zandig, haar water troebel. Den daarop volgenden dag bereikte hij den *Tschagan-Mureen* en volgde deze in een noord-westelijke richting tot bijna aan de bron, op 44.5° N.B., waar nog een andere bronrivier, de *Oertsche-Mureen*, ontspringt. Op onze landkaarten wordt de Tschagan-Mureen, ten onrechte *Kara-ussu* genoemd en ook zijn bovenloop is verkeerd geteekend, nam. van het Z.Z.W. naar het N.N.O., terwijl hij in werkelijkheid in meridiaanrichting stroomt.

Op ongeveer $47,7^{\circ}$ N.B. en 118° O.L. v. G. trok Fritsche door den pas *Tscholotu-dawân* (1200 M. hoog) en betrad een golvend steppenland, dat langzamerhand naar den Argoen afdaalt.

De genoemde pas vormt de grensscheiding tusschen de vorstendommen *Barin* en *Ude-Mitschin*, in welk laatste men met de Chineesche taal niet meer terecht kan. In de groote steppe, die zich uitstrekt tusschen 45° en 50° N.B., vond Fritsche overal goed water; het werd geput uit bronnen, die, merkwaardig genoeg, allen een zelfde diepte, van ongeveer 3 M. hadden. Op zijn weg trof hij vijf rivieren aan. Meestal stroomen zij naar het W. of N.W.; twee er van loopen uit in kleine zoutmeren, de andere stroomen door de *Puir* en de *Kulun-noor* naar den Argoen. Herhaaldelijk zag Fritsche meerbekkens, die, wanneer zij gevuld zijn, zoet regenwater bevatten. Slechts een dier bekkens bevatte water, doch daar de regentijd toen op het punt stond te beginnen, waren alle overige bekkens uitgedroogd. Met uitzondering van de Chineesche stad *Khailar* en eenige weinige joerten trof de reiziger tusschen 43° en 50° N.B. in de vorstendommen *Barin*, *Ude-Mitschin*, *Khalka* en *Solo* geen andere bewoonde plaatsen aan dan zeven Lama-kloosters.

De Mongoolsche bewoners van deze streken worden door hun eigen hoofden geregeerd, onder een door het Chineesche gouvernement benoemden goeverneur, die te *Khailar* resideert. In deze stad, die ofschoon zij slechts 120 k.m. van de Russische grenzen verwijderd is, den Russen bijna geheel onbekend is, hebben Chineesche kooplieden ongeveer 60 winkels. Ook vindt men ze verder hier en daar in deze streken verspreid. Zij betalen de Chineesche waren met runderen, paarden en schapen. De kameel, die bij de Mongolen tusschen Kjachta en Peking zoo veelvuldig voorkomt, is den Mongolen, die de heer Fritsche bezocht, nagenoeg geheel onbekend.

Over het algemeen is het voorkomen van deze streek niet zeer uitlokkend. Bosschen zag hij zoo goed als niet; slechts in de nabijheid der Chineesche dorpen zag hij er enkele overblijfselen van en tevens eenige in cultuur gebrachte streken van geringe oppervlakte. ¹

Mongolië vormt het laagste plateau tusschen den Altaï en den Thian-Sian en strekt zich verder uit over het oostelijk deel van het tusschen den Thian-Sian en den Kuen-luen gelegen gebied. De gemiddelde hoogte

1. Verhandlung der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. 1874. No 1. S. 27 — 32.

stijgt niet boven de 600 M. en daarenboven wordt het Mongoolsche plateau doorsneden door een diepe inzinking.

Ten Z.O. van de Mongoolsche stad *Oerga*, verheft zich, aan de overzijde van de rivier *Tola*, de woestijn *Gobi* en strekt zich uit tot aan het 1500 M. hooge *Darchan-Oola-gebergte*. Hier echter heeft het land nog niet ten volle het karakter van een woestijn, daar de grond bijna overal bedekt is met struikgewas van ongeveer 1 M. hoogte. Men beschrijft de *Gobi* als een aaneenschakeling van weidegronden, waarop talrijke kudde vee hun voedsel vinden.

Bij de ruinen van *Olong-Baisching* wordt de inzinking belangrijker en daar ontmoet men een kolossalen muur van sieniet, dien de Mongolen den »rots gordel» noemen. Zij strekt zich in een rechte lijn van het O. naar het W. uit en vormt de grensscheiding tusschen Noord- en Midden-Mongolië, de eigenlijke *Gobi*, die meer in den waren zin van het woord het karakter van een woestijn draagt. Steenmassa's en lagen van porfier, jaspis, chalcedon en carneol wisselen af met zoutplanten en hier begint het groote bekken, dat zijn laagste punten heeft bij *Ergi*, *Ude*, *Durma* en *Schaba-durghuma*. Deze inzinking, de *Schamo* der Chineezers, heeft een zandbodem met zout doortrokken, klaarblijkelijk den bodem van een voormalige binnenzee. Ten Z. van *Durma* verheft de grond zich weder en bereikt bij *Tsagan-Balgasu* een hoogte van 1370 M., een hoogte, die overeenkomt met die van de andere zijde der inzinking bij *Oerga*. De grootste verheffing bereikt dit gebied dicht bij den grooten muur, waar het *Chingan* gebergte zich tot 1645 M. verheft. Van hier af tot *Peking* blijft het steeds dalen. ¹

Tot dusverre gingen de reizigers, die Mongolië bezochten, steeds van twee punten uit, en wel van uit *Kjachta* over *Maimatschin* of van uit *Semipalatinsk*. Van deze stad voert een weg uit de bergwerkdistricten van den *Altaï* over *Oest-Kamenogorsk* naar de Mongoolsche stad *Kobdo*. De eerstgenoemde weg, die verder naar *Peking* voert, loopt nagenoeg in parallel-richting door het oostelijk deel van Mongolië en is reeds sedert eeuwen tamelijk goed bekend.

Oerga, in het gebied der *Khalka*- of *Chalchas-Mongolen*, ligt op 47°55' N.B. en 106°41' O.L. v. G., ongeveer 250 km. van de Siberische grens bij *Kjachta* verwijderd. Deze stad is voor den Mongoolschen Boeddhist, wat Mekka voor den Mahomedaan is. Hier toch vindt men het verblijf van den Lama-Koning of *Guisson-Tamba*, die evenals de *Dalaï-Lama* van *Thibeth* als een incarnatie van Boeddha vereerd wordt. Uit alle landen van Oost-Azië trekken scharen van pelgrims naar deze stad op. Overigens heeft deze plaats, met hare onregelmatige huizengroepen en haar vilten bazar, meer van een nomadendorp dan van een stad.

In West-Mongolië is *Uliassutai*, 2500 M. boven den zeespiegel gelegen, het middelpunt van het militair bestuur. In 1868 legde de Russische consul *Schischmarew* den weg van *Oerga* naar *Uliassutai* af. Den 23sten Juli verliet hij *Oerga* en bereikte den 3^{den} Augustus de rivier *Bajantu*, die tot het stroomgebied van het *Ike-Aral-Noor* behoort. Hier zag hij voor het eerst den sneeuwtop van den majestueusen *Otchon-Tengri*. Den vol-

1. Zeitschrift für Allg. Erdk. 1863. S. 355 — 356.

genden dag kwam hij te Uliassutai aan, welke plaats, vóór hem, door geen enkel Europeaan bezocht geworden was. Deze stad ligt aan de rivier *Bogdo*, en wel daar waar deze de kleine Uliassutai opneemt, in een heerlijk schoone bergstreek. Overigens is deze streek niet zeer gezegend, de grond is weinig vruchtbaar, zoodat er alleen wat kool en rapen geteeld kan worden, en het klimaat is streng. *Ney Elias*, die in 1872 gedurende elf dagen in de stad verblijf hield, nam slechts een enkele maal een temperatuur van meer dan 6° R. waar. Dit was trouwens in de maand November.

Uliassutai is meer een groot fort dan wel een stad, 600 M. lang en 500 M. breed, omgeven door hooge palissaden, die vier torens hebben, terwijl vier poorten toegang geven tot de stad. De bewoners, 4000 in getal, en nagenoeg allen van Mongoolschen oorsprong, bestaan bijna uitsluitend uit ambtenaren en soldaten. De handel, die naar men zegt, zeer in verval is, wordt gedreven in een dorpje, op 1 km. afstand van de stad. Daar brengen de Chineesche kooplieden hun katoenen stoffen, hun tabak en hun leder, om die in te ruilen tegen schapenvachten, talk, runderen, paarden, buffelhorens en pelterijen.

Het gebied ten N. van Uliassutai, dat als het ware de overgang tot Siberië vormt, is in 1870 door Matussowski bereisd. Deze verliet genoemde stad op den 8sten September en volgde den grooten postweg tot aan de keten van den *Tannu-Oola*. Onder een hevigen sneeuwstorm trok hij dit gebergte over en bereikte aldus de bronnen van den *Schuurmak*, die reeds tot het stroomgebied van den Jenisseï behoort. Na deze rivier op een vlot overgestoken te zijn, bereikte de reiziger, na een tocht van vier dagen, de Russische grens. Het eerste dorp, dat hij in het gebied van den Czaar aandeed, was *Oessa* of *Oessy*, aan de zuidelijke helling van van het Sajanisch gebergte. Volgens de mededeelingen van Matussowski loopen alle wegen, die uitgaan van *Minussinsk* in Mongolië, over dit gebergte henen. Echter kwam hem het *Tannu-Oola-gebergte* lager voor dan het Sajanisch gebergte. Ook leggen de passen van de eerstgenoemde keten den lastdieren geen noemenswaardige bezwaren in den weg, terwijl de smalle wegen van het Sajanisch gebergte zeer bezwarend zijn voor beladen kameelen. De zuidelijke hellingen zijn steil en rotsig, en hier en daar zijn moerassige streken, die alleen door zeer licht beladen paarden doorgetrokken kunnen worden. De waterweg langs de Jenisseï is onbruikbaar wegens de veelvuldig voorkomende stroomversnellingen en de vele rotsen op den bodem. Van het Mongoolsche gebied, dat hij doorreisde, ontwierp de verdienstelijke topograaf kaarten. Bovendien onderzocht hij het *Ike-Aral-Noor*, een der belangrijkste merengroepen van Westelijk Mongolië, en ontdekte dat het *Kirgis-Noor*, in het noord-westelijk deel van het Kobdo-gebied, ofschoon van geringen omvang, het centrum vormt van het West-Mongoolsche bassin, waarin de vele meren en rivieren, die in dat gebied voorkomen, hun water ontlasten. Tevens wees hij aan, dat er geenerlei verbinding bestaat tusschen het *Kijzyl-Basch-meer* en den *Zwarten Irtisch*, zooals men tot dusverre meende.

Van niet minder belang voor onze kennis van Mongolië was de reis die in 1872 door den Engelschman *Ney Elias* ondernomen werd. Hij be-

reisde het land van het oosten naar het westen, van Peking naar den Russischen Altaï. Van *Kalgan*, wat het allereerste doel zijner reis was, begaf hij zich naar het Belgische zendingsstation *Si-yin-tse*. Overal trof hij een bloeienden landbouw aan, die zich bezig hield met de teelt van tarwe, haver en vooral van opium. Juist de teelt van het laatstgenoemde product zou de hoofdoorzaak zijn, waarom de Chineezzen zich hier bij groote massa's vestigen. Wel gelukte het den genoemden reiziger niet, omtrent den opiumhandel zekere gegevens te verkrijgen, maar zooveel staat vast, dat deze een van de belangrijkste bronnen van bestaan van Mongolië uitmaakt.

De weg van Uliassutai naar *Kwei-Hwa-Tschang*, die omstreeks 240 km. lang is, voert door een bergachtig, grasrijk landschap. Op ongeveer 65 km. afstand van eerstgenoemde stad ligt een bergpas van bijna 1800 M. hoogte, die toegang verleent tot een dal, waarvan de bodem uitgelen kleigrond bestaat. Het wordt doorsneden door een aantal diepe kloven, waarvan sommigen meer dan 10 M. diep zijn. Die kloven strekken den inboorlingen niet zelden tot verblijfplaatsen.

Kwei-Hwa-Tschang bestaat eigenlijk uit twee steden en bezit een belangrijken handel in thee, granen en manufacturen, welke ingeruild worden tegen huiden en vee.

Van hieruit bezocht Elias de naastbijgelegen stad aan de Gele rivier, *Hokow*, eene kleine, bedrijvige plaats, in de nabijheid van welke men steenkoolmijnen vindt, die echter slechts een middelmatige soort opleveren. Een ander uitstapje bracht hem te *Ku-Ku-Ilikung*, de laatste Chineesche nederzetting aan den rand der woestijn.

De Mongoolsche steppen bieden zeer weinig afwisseling aan. Het eerst kwam Elias bij de *Tumet-Mongolen*, die op hem den indruk maakten van een hoffelijk en vriendelijk volk te zijn. Hun rijkdom bestaat in eenige kudden geiten en schapen.

De aanblik van de woestijn is in hooge mate treurig en doodsch. Zij bestaat hoofdzakelijk uit heuvels, afgewisseld door vlakke dalen, wier bodem in den regel rotsachtig is. Gras treft men bijna nergens aan. Aan den voet der heuvels vindt men gewoonlijk goed drinkwater, terwijl het in de dalen zelden brak is.

Op den 8sten October bereikte de reiziger de rivier *Onghin*. Deze stroom, die in de richting van noord naar zuid loopt, heeft een lengte van omstreeks 100 km. en verliest zich in de woestijn.

Van hier af werd de tocht in westelijke richting voortgezet, langs den zuidelijken voet van het steile *Kangai-gebergte*, dat uit bruin of rood graniet bestaat. Aldus werd eerst de *Tui* bereikt en vervolgens de *Baitarik*, de belangrijkste stroom, die van dit gebergte komt.

In deze streken zwerven een menigte wilde ponnies en ezels rond, in troepen van 20 tot 30 stuks.

Den 25sten October sloeg Ney Elias zijn tenten op aan den linkeroever van den *Tschagan-Tokoi*, die meer noordelijk ontspringt, eerst in een zuidwestelijke, daarna in een westelijke richting vloeit, evenwijdig met een hooge keten, de *Sirka* genaamd, die enkele toppen heeft van 1000—1300 M.

In noord-westelijke richting stuit men op eene bergketen, die de bronnen

bevat van den Uliassutai en Bujanta, een keten, die men slechts door passen van 2440 M. hoogte overtrekken kan.

Van Uliassutai trok Elias naar *Kobdo*. Eerst volgde hij den *Jabkan-stroom*, vervolgens trok hij dezen over om den zuidelijken oever van den *Toegeri-Ike-Aral* te bereiken. De scheiding tusschen deze waterstelsels wordt gevormd door een bergketen, over welke de weg naar *Kobdo* loopt. Laatstgenoemde plaats ligt in een uitgestrekte, rotsige vlakte, zonder eenigen plantengroei, en bestaat uit twee deelen: een officieele stad, door een leemen muur omgeven, en een open handelskwartier. Naar men zegt, overtreft de handel van *Kobdo* dien van Uliassutai in belangrijkheid. Het aantal inwoners bedraagt 6000, waaronder 3000 Mongolen en 1650 soldaten. In den omtrek verbouwt men rapen, kool en opium.

Een bergpas van 2750 M. hoogte voert van *Kobdo* naar de Chineesche grensstad *Suok*, van waar men, langs een nog hooger en, doch niet moeilijker pas, *Bissk* bereikt. ¹.

Het zuid-oostelijk deel van Mongolië leeren wij het best kennen aan de hand van den Russischen kapitein N. M. Prschewalski, die een reis maakte naar de landen *Ordos* en *Alaschan*. De koene reiziger trok in 1871 van *Kalgan*, in een zuid-westelijke richting, naar het *Inschan-gebergte* op, dat zich langs den linkeroever van den middenloop der *Hoangho* uitstrekt. Zoodra men den karavaanweg van *Kjachta* bereikt heeft, krijgt het land een ander aanzien: de bergen worden hooger, de rotsen talrijker en de uit leem of zand bestaande bodem wordt steeds armer aan plantengroei. Nog meer westelijk worden de weiden door steppen vervangen. Daar ontmoet men geen spoor van besproeiing; mijlen in het rond ontbreekt het water, en de Mongolen zijn, te zamen met hunne kudden, afhankelijk van het water uit gegraven bronnen. De hoogste bergen van dit gebied zijn de *Schara-chad* en de *Soema-chad*, twee woeste bergmassa's. In laatstgenoemd gebergte zag de reiziger wilde Ammonschapen (*Ovis Argali*), in kudden van 15 stuks.

De *Inschan-keten* strekt zich als een hooge, steile bergmuur langs den linkeroever van den *Hoangho* uit. Prschewalski bezocht alleen het westelijk deel dier keten, die de Mongolen »*Moeni-Oela*» noemen, terwijl zij bij de Chineezzen »*Oeljassan*» heet. Hij bepaalde de gemiddelde hoogte er van op 2255 M. en merkte op, dat zij een echt Alpen-karakter heeft. Van den hoogsten top van den *Moeni-Oela* overziet men geheel *Ordos*. Deze ketenen te zamen met den *Hoangho* vormen een zeer scherpe grens ten opzichte van de verbreiding van zoogdieren en vogels.

Van af het *Inschan-gebergte* sloeg Prschewalski den weg in naar *Bautu*, eene stad op den linkeroever van den *Hoangho*, omgeven door vier muren. Zij is sterk bevolkt, echt smerig en voert een levendigen handel op Mongolië.

Om *Ordos* binnen te dringen, moest de reiziger de *Bogachatoen*, de

1. *Proced. R. geograph. soc.* Vol. XVII. No. 3. S. 184—193.

grootste zijrivier van den Hoangho, overtrekken. Op een afstand van 20—24 km. van den Hoangho, en nagenoeg evenwijdig met deze rivier, strekt zich aan de rechterzijde een strook vloedzand uit, die de Mongolen den zeer eigenaardigen naam van »*Kusuptschi*”, d. i. »halsband” geven.

Tot op een afstand van 120 km. ten W. van Bautu is het Hoangho-dal bewoond; verder op treft men geene bewoners aan.

Ter linkerzijde van den Hoangho strekt zich *Alaschan* uit. Het grootste gedeelte van dit gebied is een volkomen woestenij, zonder plantengroei, zonder zoogdieren, zonder vogels. Daar waar de zandbodem door zoutleem vervangen wordt, treft men een zeer armelijken, doch hoogst eigenaardigen plantengroei aan. De bevolking van dit gebied is zeer schraal. De hoofdstad, residentie van een inheemsch vorst, is *Dyn-juan-jin*, en 20 km. ten W. van deze plaats verheffen zich de bergen van Alaschan.

Volgens het getuigenis der Mongolen bedraagt de lengte van deze bergketen 240—250 km. Zij verheft zich overal stijl uit het dal van den Hoangho en heeft een echt Alpen-karakter. Haar hoogste top, de *Bajan-zumbur*, bereikt een volstreckte hoogte van 4890 M. en verheft zich 1770 M. boven het tafelland van Alaschan.

Ten N. van Alaschan ligt het gebied der *Uroten*. Het wordt begrensd, behalve door genoemd land, door Ordos en het land der Zachar- en Chachas-Mongolen. De bodem is golvend, hier en daar heuvelachtig en verheft zich bijna 1800 M. boven het vlak der zee. Van het Hoangho-dal wordt dit gebied gescheiden door een hoog randgebergte.

HOOG-AZIË.

Onder dezen naam verstaan wij dat centraal-gedeelte van het Aziatisch vasteland, dat ten N. door het Thian-Sian-gebergte en ten Z. door den Himalaya begrensd wordt, welke laatstgenoemde keten de hoogste verheffing der aarde bevat. Ten N. van den Himalaya geven onze kaarten nog twee bergketenen aan, die in elkaars verlengde liggen, de *Keun-luen*- en *Karakoram-keten*. Dezen loopen wel met den Himalaya evenwijdig, doch vormen geen afzonderlijk bergstelsel. Even als in het noorden van Hoog-Azië slechts één bergstelsel, dat van den Thian-Sian gevonden wordt, wordt ook de geheele ruimte tusschen Oost-Turkestan en Indië door een enkele bergmassa, die van den Himalaya, ingenomen. De Kuen-luen en Karakoram hebben we dus te beschouwen als een onderdeel van den Himalaya, waarvan ze alleen gescheiden zijn door groote hoogvlakten.

Het karakteristieke der gebergten van Midden-Azië is dit, dat het niet zoozeer landruggen zijn, waarboven zich hooge toppen verheffen, maar veel meer breede hoogvlakten. Dit is het geval met het stroomgebied van den *Tarim*, die zich in den *Tarim-gol* of het *Lob-noor* ontlast, welk meer op den 11^{den} Februari 1877 voor de eerste maal door een Europeaan — Prschewalski — werd gezien. Ook *Thibet* en *Kashmier* zijn niets anders dan hoogvlakten, die tot het gebied van het Himalaya-gebergte behooren.

Laatstgenoemde keten heeft twee uitloopers, die men zich tot dusverre gewoonlijk als op zich zelve staande ketenen voorstelde. De eerste is de *Hinduh-Kuh*, die het stroomgebied van den *Amoe-Derja* van dat der Afghaansche rivieren scheidt; de tweede is het *Pamir-gebergte*, dat zich uitstrekt tusschen den *Puscht-i-Kahr*, d. i. »de ezelsrug», de meest noord-westelijke keten van het Karakoram-gebied en het *Thian-Sian-gebergte*. De *Hinduh-Kuh* en het *Pamir-gebergte* vormen een naar het W. toe geopenden hoek en hebben, te zamen met den Himalaya, min of meer den vorm van een ypsilon. De hoek, ingesloten door de beide bovenarmen van dien ypsilon vormt het gebied van den Boven-Amoe, die West-Turkestan besproeit. Hier vindt men de landschappen: *Wakhan*, *Badachschan* en *Koendoes*; ten Z. van den *Hinduh-Kuh* liggen *Tschitral* en *Kafiristan* of het land der *Sijjah-Posch* en bij den bergknoop ligt het land der *Darden*. Het eerst wenden we ons naar het bergstelsel in het noorden, den *Thian-Sian* of het Hemelsche gebergte, dat de grensscheiding vormt tusschen Hoog-Azië en de plateau's van Dsoengarije en West-Mongolië.

Het is even moeilijk het begin als het einde van den *Thian-Sian* aan te wijzen. De grondverheffingen, die ten O. van de steden Tschemkend en Samarkand, in de Russische provincie Turkestan een aanvang nemen, kan men reeds als tot het *Thian-Sian*-stelsel behorende beschouwen. Dit stelsel toch bestaat uit een aantal ketenen, die in den regel evenwijdig aan elkander loopen, in parallel-richting, terwijl zij door laaglanden van elkaar gescheiden zijn. Een blik op de landkaart doet ons deze ketenen kennen als de scheiding tusschen Dsoengarije en de hoogvlakte van Oost-Turkestan, waar een Aziatisch veroveraar sedert eenige jaren een machtig rijk gesticht heeft. De *Ili*, die van het O. naar het W. vloeit, bepaalt ongeveer de noordelijke en de in omgekeerde richting stroomende *Tarim* de zuidelijke grens van het Hemelgebergte.

De noordelijkste parallelketen van den *Thian-Sian* draagt den naam van *Trans-ilische-Ala-Tau*. Deze keten heeft een voortzetting in oostelijke richting in den *Nan-Schan*, terwijl naar het W. een lange keten loopt, die zich langs de *Talasz-rivier* uitstrekt en haar grootste verheffing bereikt in de *Alexandrowski-bergen*, die tot 4572 M. opstijgen.

Ook de *Trans-ilische-Ala-Tau* vervalt weer in een noordelijke en zuidelijke keten. Zij worden door een diep dal van elkander gescheiden, doch midden in het dal worden zij verbonden door een dwarsketen, waarin zich de *Talgarnijn-Tal-Tschoku* tot de hoogte van den Mont Blanc verheft. Aldus wordt dat dal in twee kleinere dalen verdeeld, die ieder het gebied van een rivier uitmaken, het eene dat van den *Kebin*, het andere dat van den *Tschilik*. Het punt, waar deze rivieren beginnen, is tevens het begin van den *Temurtu-Tagh* of den eigenlijken *Thian-Sian*. Eigenlijk is

de Temurtu-Tagh een onderdeel van dit gebergte en wel dat deel, waarin zich de hoogste toppen verheffen. Onder dezen verdient de 1600 M. hooge *Tengri-Chan*, de »koning der geesten», in de eerste plaats vermelding.

Aan de zuidzijde wordt de kale, boomlooze en onbewoonde keten begrensd door het dal van den *Narijn*, d. i. de bovenloop van den Sir-Derja. Zes passen voeren naar dat dal. De meest bruikbare daarvan zijn de *Barskann-assu*, in het O. en de *Kijzart* in het W.

Laat men de Tengri-Chan buiten rekening, dan schijnt zich de Thian-Sian in zijn zuidelijke deelen het hoogst te verheffen. Daar toch vormt het 5100 M. hooge *Kokkija-gebergte* de grensscheiding van Oost-Turkestan. Tusschen deze keten en den Temurtu-Tagh strekt zich de rug van den Thian-Sian in zijn volle breedte uit. Deze rug, die de Kirgizen »Syr» noemen, is een breed hoogland, dat zich aanmerkelijk boven den zeespiegel verheft, terwijl zich tal van pieken en ketenen daarop verheffen. Laatstgenoemden verdeelen het bergland in een aantal kleinere plateau's, waarvan de belangrijkste zijn het dal van den Naryn en dat van den *Aksai*. Het dal van laatstgenoemde rivier, die in haar benedenloop den naam van *Kokschal* draagt, is de grootste hoogvlakte in het stelsel van den Thian-Sian. ¹

Het oostelijk deel van dit gebergte, dat zich ver in Mongolië uitstrekt, is slechts zeer onnauwkeurig bekend; eerst in de laatste jaren zijn eenige Russen dit gebied binnengedrongen. Onder hen moet in de eerste plaats genoemd worden Sosnowski, die in 1875 een tocht deed van den Jantse-kiang in China naar de steden *Khami* en *Barkoel*, aan het oostelijk uiteinde van den Thian-Sian. Vandaar zette hij zijn reis voort over *Hoetschen*, langs den noordelijken voet van den Thian-Sian, naar het Dsaisangmeer en Semipalatinsk.

Uit de berichten van dezen reiziger blijkt, dat de Thian-Sian zich in zijn oostelijke deelen veel hooger verheft dan men tot dusver meende. Over het algemeen vormt het Hemelgebergte, ook »Bo-Schan» d. i. »Wit gebergte» genoemd, een onafgebroken keten, die van uit het district *Cham* zich in westelijke richting uitstrekt door Oud-Turfan in Dsoengarije, verder zuid-westelijk loopt, om zich te verbinden met het Chineesche *Tsing-ling* d. i. »tweeling-gebergte.» De onderscheiden deelen van dit gebergte dragen verschillende lokale benamingen. ²

Ten Z. van dit machtige bergstelsel strekt zich *Oost-Turkestan* of *Kaschgarië* uit. Laatstgenoemden naam draagt het naar zijn hoofdstad. Het is een uitgestrekte hoogvlakte, die zich tot een hoogte van 1300 en 1400 M. verheft en door den *Tarim* besproeid wordt. Aan die zijde wordt deze hoogvlakte door hooggebergten omgeven, terwijl ze aan twee zijden door de woestijn *Gobi* wordt begrensd. Vroeger aan China onderworpen,

1. F. von Hellwald. Centralasien S. 139. 172.

2. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. Berlin, 1875 — S. 405.

wierp het in 1864 het vreemde juk af en tot voor een paar jaren zat een eenvoudige boerenzoon, die zich in den vrijheidsoorlog bijzonder onderscheiden had, op den troon van Kashgar.

Laatstgenoemde stad heeft een aanzienlijken omvang, 80000 inwoners en is versterkt met grachten en aarden wallen. In zielental echter wordt deze plaats overtroffen door *Yarkand*, dat 120000 inwoners heeft. Nog moet genoemd worden het twaalf dagreizen ten O. van Yarkand gelegen *Khotan* of *Eltschi*, een fabriekstad, die in 1866 voor het eerst door den Engelschen reiziger Johnson bezocht werd en 40000 inwoners heeft.

De groote steden van Oost-Turkestan worden gewoonlijk beheerscht door citadellen, die buiten de stad liggen en vroeger door Chineesche troepen bezet werden. Die steden hebben een zonderling voorkomen, wanneer men ze nadert. Immers daar de minarets op de moskeeën ontbreken — alleen de moskee Registan in Yarkand heeft een toren — en daar de huizen laag zijn en platte daken hebben, ziet men niets anders van de stad dan een leemen muur, van gelijke kleur als den bodem, terwijl zich op de hoeken wanstaltige torens verheffen. Nergens worden voor het bouwen steenen gebruikt en daaraan zal het wel mogen worden toegeschreven, dat men nooit opschriften of oudheden aantreft, die eenig licht zouden kunnen werpen op de vroegere geschiedenis van het land.

Alle steden van Oost-Turkestan zijn omgeven door muren, die naar boven toe smaller toelopen; de straten zijn onregelmatig en nauw; alleen in de hoofdstraten kan men met zijn »araba," een tweewielig rijtuig, rijden. De winkels, gaarkuikens en badhuizen zijn open vertrekken en liggen aan wêerszijden van de hoofdstraten, d. z. die, welke van de stadspoorten naar de in het midden der stad gelegen marktplaats voeren.

Zijn belangrijkheid dankt Oost-Turkestan aan zijn ligging tusschen Russisch- en Engelsch-Azië. Intusschen kan het nog volstrekt niet beschouwd worden als een goed gevestigden staat. Integendeel schijnen sommige verschijnselen op een spoedigen ondergang te wijzen.

Een der minst bekende landstreken van Midden-Azië is het gebied, dat zich uitstrekt tusschen Kaschgarië en de Russische bezittingen in Turkestan. Is reeds Oost-Turkestan een belangrijk hoogland, nog veel hoger stijgen de hier liggende bergmassa's, die de verbinding daarstellen tusschen den Thian-Sian en het Himalaya-stelsel. Ofschoon dit gebied van binnen nog slechts weinig onderzocht is, kan men echter aannemen, dat het in hoofdzaak het karakter van een kolossaal plateau draagt, welk plateau men gewoonlijk aanduidt als het Pamir-plateau. De Kirgiezen, die op deze koude hoogvlakten rondzwerven, noemen dit bergvlak zeer eigenaardig »Bam-i-duniah," d. i. »het dak der aarde."

A. von Humboldt meende, dat in het gebied van het Pamir-plateau de hooge, op zich zelf staande keten van den *Bolor-* of *Beloet-Dagh*, zich in meridiaanrichting uitstreckte. Op de westelijke helling van dit gebergte

ontspringt de *Amoe-Derja* en het onderzoek naar de bronnen dezer rivier leidde tot meerdere kennis van het *Pamir-plateau*. In 1838 ontdekte John Wood deze bronnen in den *Sary-Kul*, d. i. het gele meer, dat 4755 M. boven den zeespiegel ligt. Aan drie zijden door lage heuvelen omringd, verheffen zich op den zuidelijken oever bergen, die tot een hoogte van 5790 M. opstijgen. Het zijn de oostelijke toppen van den *Hinduh-Kuh*, die zich hier aansluit bij den *Putsch-i-Kahr*. De *Amoe* stroomt uit dit meer eerst in westelijke richting in een eng dal, door de koude landschappen van *Wakhan*, naar het wat lager gelegen *Badachschan*; daar wendt hij zich met een scherpe bocht naar het N. om, na den van het Pamir-plateau stroomenden *Surchab* opgenomen te hebben, met een wijder bocht van het W. naar het Z. te vloeien. Over het grootste gedeelte van zijn loop doorsnijdt hij het Pamir-plateau, dat zich uit de glooiende vlakte van Bokhara verheft. *Badachschan* en *Wakhan* behooren reeds tot zijn gebied.

In het noordelijk deel van dit gebied strekt zich het landschap *Karategin* uit, aan den voet van trotsche bergmassa's, die het plateau aan de noordzijde begrenzen en het scheiden van het bekken van den *Sir-Derja*. De bergen vormen de zuidelijke grens van *Ferghana*, het voormalig khanaat van *Khokand*. Zij dragen den naam van *Alaï-Tagh*. De meest westelijke keten, die zich uitstrekt tot in de nabijheid van *Samarkand*, is de *Karetsche-Tau*. Tusschen deze keten en het daarmee evenwijdig loopende *Hissar-gebergte* ligt een nauw dal, door 't welk zich de *Zerasschan* een weg baant, die ontspringt uit een reusachtigen gletscher op den *Alaï*. Laatstgenoemde keten verheft zich tot een hoogte van 5790—6090 M.

Door den *Terek-Dawan* staat de *Alaï* in oostelijke richting in directe verbinding met de zuidelijkste keten van den *Thian-Sian*. Doch even als bij laatstgenoemd gebergte, strekken zich nog bij den *Alaï* een menigte ketenen ten Z. van de hoofdketen uit. Vooreerst ligt langs zijn zuidelijken voet het 2130 M. hooge *Alaï-plateau* of *Dacht-i-Alaï*, dat naar het oosten toe steeds in breedte toeneemt en daardoor langzamerhand het voorkomen van een eindelooze steppe krijgt.

Aan de zuidzijde wordt het *Alaï-plateau* begrensd door den buitengewoon hoogen *Trans-alaï*. De gemiddelde hoogte der kam van dit gebergte zal niet ver beneden de 6500 M. blijven; sommige toppen zijn 7600 M. hoog. Volgens A. Fedschenko, die dit gebied onderzocht, biedt het geheele bergland van *Turkestan* geen enkel punt aan, dat in grootschheid met deze groep vergeleken kan worden.

Ten Z. van deze *Trans-alaïsche* bergen ligt het eigenlijke *Pamir-plateau*, waartoe verschillende passen toegang verleen. Aan de oostzijde vormt, volgens de beschrijving der Engelschen *Haijward* en *Shaw*, het hoogstschilderachtige *Kizjlyart-gebergte* de helling van deze hoogvlakte. De toppen van dit gebergte wisselen af van 6000 tot 6300 M. hoogte. Den hoogsten van allen, de *Taghalma*, schat *Haijward* op 6325 M.

De zeer steile helling van het gebergte aan de oostzijde, naar de *Kaschgarsche* hoogvlakte, doet vermoeden dat alle meren van den *Pamir* hun afwatering hebben in een westelijke richting, en dat genoemde bergkam de waterscheiding vormt. *Mirza-Sudscha*, die in 1868 het *Pamir-plateau* over-

trok in een richting van het W. naar het O., vond in het *Tschitschik-gebergte* de zuidelijke voortzetting van den Kijzjiljart. Door den 4570 M. hoogen Tschitschik-pas daalde hij naar Kashgarië af.

Volgens Fedschenko echter vormen de Kijzjiljart en zijn zuidelijke uitloopers niet den oostelijken rand van het Pamir-plateau, maar zouden die bergen veeleer in een richting van oost naar west loopen. Naar zijne opgave bestaat het brongebied van den Amoe, zoowel als dat van den Kashghar, uit parallel-ketenen met tusschen liggende hoogvlakten. Aldus zou men zich het Pamir-gebied moeten voorstellen als een reeks van achter elkander loopende parallel-ketenen, allen in een richting van O. naar W.

Deze opvatting, die een tijd lang voor de ware gehouden werd, heeft in waarschijnlijkheid veel geleden door de mededeelingen van den Engelschen kapitein Trotter en door de onderzoeken van den Russischen overste Kostenko. Volgens die mededeelingen en onderzoeken zijn die van Fedschenko ten eenenmale onjuist. Kostenko toch trok in het jaar 1876 over den Trans-alaï en was de eerste Europeaan, die het Pamir-plateau van uit het N. betrad. Reeds van den Kijzjiljart-pas kon hij geheel Pamir overzien. In het zuidelijk gedeelte ligt het meer *Kara-Kul*. Dit meer bevoer hij en van hieruit ondernam hij een ontdekkingsstocht in de richting van de Kashgharsche grens, naar het meer *Ran-Kul*. Tusschen die beide meren verheft zich de 3500 M. hooge *Us-bel*, de waterscheiding tusschen de *Kara-Kul* aan de eene en de rivieren, die de Taringol vormen, aan de andere zijde.

Van den top van dit gebergte heeft men een grootsch uitzicht op bergen, die zich ver boven de sneeuwgrens verheffen en het dal van den Kashghar-Derja afsluiten. Dit gebergte kan geen ander zijn dan de Kijzjiljart van Haijward. Kostenko schat de hoogte van dit gebergte op 7620—7920 M. en gaf het den naam van *Constantinowsch gebergte*. Verder beschrijft hij deze streek aldus: »Het Trans-alaïsch gebergte heeft het voorkomen van een Alpenketen. Het vormt de noordelijke grens van Pamir. Aan de overzijde van dit gebergte begint eene hoogvlakte, die in alle richtingen door berg-ruggen doorsneden wordt, van welke de meesten zich boven de sneeuwgrens verheffen. De vlakten, dalen en kloven liggen, evenmin als het gebergte zelve, in een bepaalde richting en zonder eenige regelmaat. De dalen hebben een geringe breedte, meestal slechts twee of drie kilometers, en gewoonlijk loopen er talrijke zijdalen op uit.

»In dit geheele gebied groeien boomen noch struiken en zelfs gras komt op slechts enkele punten voor. Alleen langs de oevers der rivieren ontwaart men een eenigszins weelderigen grasgroei, die aan de kudden der nomaden voedsel verschaft.»

De bergen bestaan uit een wit gesteente en hebben een menigte passen, die zonder groote moeite doorgetrokken kunnen worden. Ook de beken, die van de bergen afdalen, kunnen gemakkelijk gepasseerd worden. De bodem bestaat of uit steen of uit zoutleem. Op vele punten treft men zoutwatermeren aan, die somtijds uitdrogen, waardoor op den bodem een verblindend witte zoutlaag achterblijft. Op sommige punten treft men ook vochtige plaatsen aan, waarop steeds een dichte grasgroei gevonden wordt.

Daar, waar de bodem zich daartoe leende, zag men sporen van gemzen,

hazen, wolven, vossen en herten. De steenbok (*ovis polii*) kwam vroeger hier zeer menigvuldig voor, zooals bleek uit de vele horens, die men hier en daar verspreid vond, doch daar men geen verse sporen van deze dieren vindt, komt men tot het vermoeden, dat zij geheel of althans grootendeels uitgestorven zijn, tengevolge van de ziekte die in 1869 onder hen heerschte. Beren en tijgers worden er niet gevonden. Wat de vogelenwereld aangaat, zag men adelaars, gieren, raven en een groote menigte klein gevogelte. In weerwil van het ruwe klimaat wordt toch het Pamir-plateau gedurende den zomer door een aantal nomaden bezocht. Deze houden zich uitsluitend met de veeteelt bezig. Gedurende den zomer zijn de dagen zeer warm, de nachten daarentegen zijn koud. In het begin van Augustus daalt de thermometer reeds tot 4° R. 's Winters daalt hij zeer laag en dwingt de nomaden lagere streken op te zoeken. De winden zijn gewoonlijk scherp; haar richting hangt af van de ligging der dalen. De ijle lucht werkt hier zeer nadeelig op den mensch, ofschoon de verhalen daaromtrent zeer overdreven zijn. Volbloedige menschen lijden vaak aan neusbloedingen; verder uiten zich de nadeelige gevolgen in den regel in een moeilijke ademhaling en telkens terugkeerende borstbekenningen. Op den duur echter went men ook aan deze lucht.

In het zuidelijk deel van het Pamir-plateau strekt zich, zooals we reeds zeiden, in westelijke richting, de *Hinduh-Kuh*, in oostelijke richting, het *Himalaya-stelsel* uit, welk laatste tevens de zuidelijke grens vormt van de Gobi. De noordelijkste keten van dit stelsel is de *Kuen-luen* die zich, ongeveer op den 36sten parallelcirkel, in oostelijke richting uitstrekt. Daar nu het bestaan van den Kijlzijlart en diens voortzetting in zuidelijke richting thans vaststaat, kunnen we den Kuen-luen als een voortzetting der ketenen beschouwen. Daarop volgt naar het Z. toe de hooge Karakorum en eindelijk de hoofdketen, de Himalaya. Die drie ketenen naderen elkander sterk in het W., zoodat zij hier als 't ware parallel-ketenen vormen, met tusschenliggende rivierdalen, onder welke dat van den Indus in de eerste plaats genoemd moet worden.

Dat bergachtige Indusgebied is *Klein-Thibeth* of *Kashmir*, dat nog onder de heerschappij der Britten staat. Ten W. van den Indus, die na een zuidelijke richting aangenomen te hebben, de grensscheiding vormt tusschen het Himalaya-gebied en den Hinduh-Kuh, strekken zich, ten Z. van het Pamir-plateau, de weinig bekende dalen van Kafirstan, Tschitral, Gilgit en Dardistan uit. Ten O. van Klein-Thibet daarentegen breiden zich de ketenen van den Himalaya steeds verder uit elkander, zoodat de noordelijke Kuen-luen en de zuidelijke hoofdketen de machtige hoogvlakte van *Bodijul* of *Thibet* omvatten, die zich uitstrekt tot over de onbekende berggebieden van het zuid-oostelijk deel van China. Van uit het W. beginnende, willen wij dit gebied in oogenschouw nemen.

De zuidelijke dalen van den Hinduh-Kuh, tot aan den Indus en den Kaboel, dragen geen gemeenschappelijken naam. De Oostenrijksche reiziger Dr. G. W. Leitner, die over dit moeilijk toegankelijk gebied het meeste licht verspreide, geeft ze den naam van *Dardistan*, welke naam afgeleid is van *Dardu* of *Darden*, een stam, waartoe alle volken van dit gebied gebracht kunnen worden.

Langs de noordelijke grens van Dardistan strekken zich de Usbeksche landen *Badachschan* en *Koendoes* uit; in het Z. scheidt de Kaboel Dardistan van Afghanistan. Een aantal wateraderen doorstroomen het land, als de aderen van het blad van een boom. Zij loopen zoowel naar het O. als naar het W. en vloeien samen tot vijf groote stroomen. De belangrijkste dier rivieren scheidt Kafiristan van het landschap Kaschgar. In zijn bovenloop heet deze stroom *Tschitral*, in zijn middenloop *Kumar*, in zijn benedenloop *Kama*. De groote rivieren ontvangen haar toevoer van water van een menigte kleine bergstroomen, die haar toevloeien van uit kloven en spleten en gevoed worden door de sneeuwmassa's van het hooggebergte. In den tijd, dat de sneeuw op de bergen smelt, zijn zij dan ook zoo rijk aan water, dat ze alleen op vlotten overgestoken kunnen worden.

Aan weerszijden der rivieren strekken zich groote alluviale vlakten uit. Temperatuur en klimaat wisselen af met de hoogte en deze is nog al uiteenlopend. In de hoogere bergstreken is de hitte zelden afnattend en in de wintermaanden is de bodem weken lang met sneeuw bedekt. De lager gelegen dalen zijn beschut tegen de ruwe winterstormen, en ofschoon ze gewoonlijk omringd zijn door bergketenen, die zich boven de sneeuwgrens verheffen, is het daar van het begin van Juni tot het eind van Augustus drukkend warm. Gedurende den winter komen hevige sneeuwstormen menigvuldig voor. Dan worden de passen onbegaanbaar en weken lang is het verkeer tusschen de dalen onderling verbroken.

De bewoners van dit gebied zijn, zooals we reeds gezegd hebben, de *Dardu* of *Dardcn*. In engeren zin moeten daaronder alleen verstaan worden de bewoners van het bergland van Schinaki; de stammen der Tschilasi's, Astori's, Gilgiti's en Durejli's; maar ook die van Gunza, Nagyr, Tschitral en Siya-Posch, die Kafiristan bewonen, worden er toe gerekend. Gilgit ligt ten W. van den Indus, Tschilas ten Z.W. van Gilgit, Tschitral dichter bij den Hinduh-Kuh. De gebieden der Gunza en Nagyr liggen aan een zijrivier van den Gilgit, die in den Indus uitstroomt. Eindelijk wonen, ten W. van Gilgit, tot aan de grenzen van Afghanistan, in een moeilijk toegankelijk bergland, de verschillende stammen der *Siya-Posch*. Al die kleine bergvolken dragen niet alleen afzonderlijke namen, maar onderscheiden zich ook van elkander door hun talen en godsdiensten. Doch onder al die Dardu-volken is het laatstgenoemde — de Siya-Posch — het belangrijkste. Van oudsher heeft men er naar gestreefd dit tot onderwerping te dwingen, doch het heeft zijn onafhankelijkheid met evenveel taaiheid behouden als zijn heidensche begrippen.

De Kafirs hebben een zuiver Europeesch en zeer verstandelijk gelaat; hun oogen zijn zwart of blauw, hun wenkbrauwen sterk gewelfd. Zij hebben een breed voorhoofd, terwijl de kleur van hun hoofdhaar afwisselt van zwart tot licht bruin. Zoowel mannen als vrouwen hebben een krachtige, slanke gestalte.

De Siya-Posch zijn in achttien stammen verdeeld, die zich echter in niets van elkander onderscheiden. Hun steden en dorpen — want de Kafirs wonen nooit in tenten — liggen gewoonlijk op de berghellingen en bevatten gemiddeld vier tot vijf honderd huizen. Zij leggen zich met goed

gevolg op de veeteelt toe en bezitten talrijke kudden rundvee, schapen en vooral geiten. Ook beoefenen zij den wijnbouw en niet minder het wijndrinken. Tegenwoordig zijn zij gewapend met vuursteengeweren, waarschijnlijk afkomstig uit de Russische fabrieken. Hun rooftochten echter zijn meestal wraaknemingen voor de invallen van Mahomedaansche stammen. Hun godsdienst is eenvoudig en heeft, bij gebrek aan een geschreven taal, geen streng afgerond stelsel. Velen hunner gebruiken herinneren aan die der Parsi's, en het schijnt dan ook dat er tusschen dezen en de Siya-Posch een vrij nauwe stamverwantschap bestaat. Zij spreken zeer verschillende dialekten, die echter allen behooren tot een zelfde, aan het Sanskriet verwante taal, en schijnen de overblijfselen te zijn der oorspronkelijke bewoners van de landen van den Kaboel. Dit vermoeden wordt bevestigd door historische geschriften, in de Afghaansche taal geschreven en door andere Mahomedaansche schrijvers bevestigd.

Het gebied van den Boven-Indus, waarschijnlijk het meest grootsche bergland der aarde, wordt ingenomen door het rijk *Gholab-Singhs*, meer bekend onder den naam van *Kaschmir*, ofschoon het laatste slechts een klein deel uitmaakt van het gebied van den Maharadschah. Over de uitgebreidheid van het gebied van dezen heerscher bestaan bij de Europeanen gewoonlijk geheel verkeerde voorstellingen. Zijn rijk, dat bij het verdrag van Amritsar, op den 16^{den} Maart 1846, het oppergezag van Engeland erkende, biedt de grootste tegenstellingen aan, zoowel wat grondgesteldheid en klimaat aangaat, als uit een ethnographisch oogpunt. Immers, het omvat zoowel de brandend heete vlakten van den Pendschab als de onmetelijke gletschers en sneeuwvelden van den Himalaya en onder zijn bewoners, van Arischen en Ural-Altaschen stam, komen zoowel Mahomedanen als Boeddhisten en Brahmanen voor.

Het land is zeer bergachtig, zelfs in die mate, dat men er zich over verbazen moet, hoe het volk nog plaats vindt om te wonen.

Tot Kaschmir behoort het district *Dschamoe*, dat eigenlijk het meeste recht hebben zou om het land zijn naam te geven, in zooverre als hierin de residentie van den Maharadschah gelegen is. Dschamoe ligt op de uiterste, zuidelijke grens van het land en wordt besproeid door den *Tschinab*, een zijrivier van den Indus. Behalve Dschamoe en Kaschmir, bevat het rijk, dat een oppervlakte heeft van minstens 176000 □ k.m., nog de gebieden van *Leh* of *Ladakh*, *Baltistan* of *Klein-Thibeth*, met de hoofdstad *Iskardo*, aan den Indus en *Gilgit*.

Met het oog op de natuurlijke gesteldheid kan men het land verdeelen

in drie gordels, die van uit de vlakte van den Pendschab achtereenvolgens opstijgen. De eerste der gordels wordt gevormd door de buitenste heuvelrij, een bergland van gemiddeld 600 — 1200 M. hoogte. Daarop volgt de middelste gordel, 2440 — 3050 M. hoog, en eindelijk het hooggebergte, welks toppen een afwisselende hoogte hebben van 4570 — 8220 M. De hoogste toppen zijn de *Nanga-Parbat*, 8815 M. hoog, en een tweede, die geen afzonderlijken naam heeft en bij de Indische opmeting aangegeven is onder letter k². Deze verheft zich tot 8615 M. hoogte.

Belangrijk zijn vooral de gletschers. De grootste van allen is de *Baltoro-gletscher*, die zich over een lengte van 56 k.m. tusschen twee hooge pieken uitstrekt. En toch zijn deze en andere dergelijke sneeuwgevaarten slechts armzalige overblijfselen van die reusachtige gletschers, die eenmaal het geheele Himalaya-gebergte bedekten. Verder moeten vooral gemeld worden de overstromingen, sneeuw- en aard-lawinen, die in het noordelijk bergland van Indië zulke vreeslijke verwoestingen aanrichten.

Kashmir is een hoog dal, dat aan alle zijden door sneeuwgebergten is omgeven. Het middengedeelte daarvan vormt een vlakte, waarin men het *Wollar-meer* vindt, dat de *Ihelum* opneemt. Deze hoogvlakte is in het midden 1620 M. hoog, zoodat het geheele keteldal het beeld van een reusachtigen krater voor den geest roept. Onder de toppen der gebergten, die dit dal omringen, verheffen die aan de oostzijde zich het hoogst, doch overal voeren bruikbare passen naar de omliggende landen.

Herhaaldelijk is Kashmir geschilderd geworden als een paradijs met een eeuwige lente. De Groot-Mogol Schah Dschehangir plagt te zeggen: »Liever verloor ik geheel Indië, dan mijn lief Kashmir.' En inderdaad, alles wat aan een landschap schoonheid bij kan zetten, vindt men hier vereenigd: besneeuwde bergtoppen, schilderachtige dalkloven, talrijke meren, breede, heldere stroomen, met prachtige watervallen, heerlijke bosschen en de schoonste bloementooi. Onder de meren is het genoemde Wollar-meer het grootste, de *Manasa-Kul* echter het schoonste. Behalve deze meren, wordt Kashmir besproeid door den *Ihelum* en een groote menigte zijrivieren.

Aan de oevers van de genoemde rivier, midden in een schoon dal, ligt, op een hoogte van 1820 M. boven den zeespiegel, de hoofdstad *Srinaggar*, de Zonnestad. Vroeger moet haar bevolking, die verschillend opgegeven wordt van 40000 — 120000 zielen, veel talrijker zijn geweest. In meer dan een opzicht kan men *Srinaggar* vergelijken met Florence, ja sommige zijner kanalen bieden tafreelen aan, die de herinnering aan Venetië voor den geest roepen. Even als laatstgenoemde is het een stad van bruggen, die uit de prachtige stammen van den Deodwara-ceder gebouwd, over de talrijke kanalen of liever riviervtakkingen voeren, die de stad doorsnijden en in verbinding staan met het op eenigen afstand van de stad gelegen meer *Dal*. Daarin echter onderscheiden zich de kanalen van *Srinaggar* van die van Venetië, dat de oevers van eerstgenoemden met prachtige boomen zijn bezet.

Bij lagen waterstand ontvangt de *Ihelum* door middel van een aantal sluizen zijn water van het Dal-meer. Stijgt echter de waterstand van den heiligen stroom boven dien van het meer, dan drukt het water der rivier

die sluizen van zelve toe. Onder de vele verbindingskanalen tusschen dat meer en die rivier munt het appelboomkanaal door schoonheid uit. Op zijn met lotusbloemen rijk getooide oevers verheffen zich heerlijk schoone boomen. Bontgekleurde watervogels zetten levendigheid bij aan het tooneel. Op het meer drijven zeldzaam gevormde tuinen rond. Onder de velerlei gewassen, die het oog bekoren, moet in de eerste plaats genoemd worden de *traba-bispinosa*, een waternoot, waaruit de bewoners van Kashmir goed meel en smakelijk brood weten te vervaardigen. Wilson verzekert, dat jaarlijks 60000 tonnen van deze noot in het Wollar-meer gewonnen worden.¹

De bevolking van Kashmir kan verdeeld worden in een Arisch en een niet-Arisch deel. Het eerstgenoemde vervalt in vijf familiën: de Dogra, de Chibali, de Pahari, de Kashmiri en de Darden. De niet-Ariërs vervallen in drie familiën: de Balti, de Ladakhi en de Champa. De Ariërs, meestal Sunnitische Mahomedanen, zijn ongetwijfeld de schoonste Hindoes. Zij hebben een zuiver Indo-Germaansch tijpe, en de Fransche reiziger W. Lejean noemt het een quasi-Europeesch ras. De magere ledematen, de vooruitstekende kinnebakken en de zeer donkere huidskleur, die zooveel afbreuk doen aan de schoonheid der Indiërs, ontbreken hier geheel en al. De mannen hebben een goed geëvenredigde, herculische gestalte en mannelijke gelaatstreken, en daar zij hun bloed veel meer onvermengd gehouden hebben dan de Hindoes, is ook hun huidskleur veel lichter. De schoone vrouwen zijn zeer gezocht voor de harems in Hindostan. De boerenvrouwen, die op het veld werken, zijn door de zon sterk gebruind, doch de vrouwen uit de hoogere standen zijn niet donkerder dan de Italiaansche.

De bewoners van Kashmir zijn levendig, scherpzinnig, geestig en vrolijk, maar tevens leugenachtig, verslaafd aan genot, bijgeloovig, diep onkundig en vals. Zij zijn geboren handelaars, maar tevens geboren bedriegers. Onder hun hartstochten neemt een ongetemde geslachtsdrift de eerste plaats in.

Wilson, een zeer bevoegd beoordeelaar, hangt van de maatschappelijke toestanden van Kashmir een alles behalve uitlokkend tafereel op. »Het volk,» zegt hij, »steekt allerongunstigst af bij de pracht en heerlijkheid der natuur. De bewoners zijn smerig, lui en diep bedorven van zeden. Waarheen men zich ook wendt, overal treffen uitgemergelde, half naakte kinderen en afgeleefde vrouwen den blik. Wel schijnt de tegenwoordige Maharadschah gezind te zijn hervormingen in te voeren en spreekt elke week in het openbaar recht, doch dit heeft slechts een weinig gunstigen invloed bij het bestaande intimidatie-systeem.

De beroemde handel in Kashmir-shwals is sterk achteruitgegaan. De wevers schijnen een uiterst karig loon te ontvangen en zijn er niet veel beter aan toe dan gewone slaven, daar het hun niet vrijstaat Kashmir te

1. Wilson. The abode of snow. Observations on a journey from Chinese Tibet to the Indian Caucasus through the upper valleys of the Himalaya. Edinburgh and London. 1875. 8o.

verlaten of een ander handwerk te beginnen. Intusschen wordt het fijnste geitenhaar, dat bij deze industrie wordt aangewend, niet in Kaschmir zelve gevonden, maar uit Turfan, in het gebied van den Jarkand aangevoerd. Alleen op de droge steppen van Centraal-Azië komen die dieren voor.

In den laatsten tijd schijnt een andere bron van inkomsten meer en meer de opmerkzaamheid der regeering tot zich te trekken, en wel de zijdecultuur.

Het aantal bewoners van het rijk bedraagt tegenwoordig weinig meer dan 1500000. En in het heerlijk schoone dal, waar gemakkelijk 4000000 menschen voedsel zouden kunnen vinden, en dat ook voor kolonisatie zoo uitnemend geschikt zou zijn, leven nauwelijks 500000 menschen.

Het kastenwezen is in Kaschmir sterk in zwang. Erger is het, dat ook het dooden van kinderen van het vrouwelijk geslacht nog maar al te veel gebruikelijk is. Tot voor korten tijd was dit ook nog het geval met de »sati,” d. i. het verbranden der weduwen.

Ten slotte nog eenige mededeelingen over de Thibetanen, die Ladak en Baltistan bewonen. Aan hun zonderlinge begrippen omtrent het huwelijk — de veelmannenrij — schrijft Frederick Drew de geringe bevolking van het land toe.¹

Een afzonderlijke vermelding maken we van de hier wonende *Champa*, die reeds opmerkelijk zijn door de zonderlinge constructie hunner longen. Deze menschelijke lama's toch leven op de hoogvlakten van Kaschmir en vinden het onaangenaam, ja bijna ondragelijk om op een geringer hoogte dan 3300 M. boven het vlak der zee te wonen. Het liefst vestigen zij zich op de oevers van 't een of ander zoutmeer, in een hoog dal, op 4000 M. hoogte. Zij leven in tenten en de polyandrie is bij hen in zwang. Daarentegen schijnen zij van reinheid in 't minst geen begrip te hebben.

In Baltistan leven menschen van denzelfden stam als in Ladak. Deze zijn echter tot den Islam bekeerd en hebben de polyandrie voor de polygamie geruild, wat zulk een snelle toeneming der bevolking tengevolge heeft gehad, dat het land bepaald aan overbevolking lijdt en landverhuizing onvermijdelijk is. Het schijnt, dat vele mannen uit dit land dienst genomen hebben bij het leger van den Maharadschah van Kaschmir.

Aan de overzijde van den Indus verheft zich de *Karakoram-keten*. Bij de bewoners van Oost-Toeran heet deze keten de *Muztagh*, d. i. het gletschergebergte, terwijl zij den naam van *Karakoram* alleen aan den pas van dien naam geven. Ook dit gebergte begint, bij den reeds genoemden bergknoop *Puschl-i-Kahr*, waar het zich vereenigt met den Pamir en den Hin-

1. F. Drew. The Jummoo and Cashmere territories; a geographical account. London, 1875. 8o.

duh-Kuh en strekt zich in oost-zuid-oostelijke richting uit, tot aan de bronnen van den Indus in Thibet.

Het gedeelte van deze keten, dat zich ten O. van den pas *Tschang-Tschemno* uitstrekt, is nog zoo goed als onbekend. Of zij samenloopt met den hoogen *Kailas-top* in het Himalaya-gebergte, daar waar de bronnen van den Indus en de Bramapoetra gevonden worden, dan of zij het karakter van een enkele keten verliest en zich dus met armen uitbreidt, zullen latere onderzoekingen moeten uitmaken. Het hoogst verheft zich dit gebergte in het dal, dat zich uitstrekt tusschen den Karakoram-pas en het begin van het Gilgetdal. Daar heeft de kam een gemiddelde hoogte van 6000—6300 M.; de toppen stijgen van 7620 tot 7935 M. en de *Dap-song* verheft zich zelfs tot 8619 M. Aan de noordzijde dringen diepe dwarsdalen in het gebergte, terwijl de zuidzijde, die naar den Indus toegekeerd is, steiler en tevens woester is. Daaruit schijnt te volgen, dat het land ten N. van het gebergte hooger is dan ten Z. De richting van W.N.W. naar O.Z.O. behoudt de Karakoram van de Pusch-i-Kahr tot aan den Karakoram-pas. Van hier af wordt de richting zuidelijk en nemen de toppen in hoogte toe. Hier vormt hij den zuidelijken rand der hoogvlakten, die zich tot aan den Kuen-luen uitstrekken, met een gemiddelde hoogte van 5000 M. Verder naar het O. zet hij zich voort tot aan het meer *Pangong*, in Thibet. De kam van dit gebergte, niet die van den Kuen-luen, vormt de waterscheiding tusschen de rivieren van Noord- en Zuid-Azië. Zijn sneeuwgrens ligt aan de noordzijde op 5670 M., aan de zuidzijde tusschen 5550 en 5600 M. De passen liggen op een aanzienlijke hoogte. De beide voornaamste — de Muztagh en de reeds meermalen genoemde Karakoram — liggen op meer dan 5500 M. hoogte. De weg door dezen pas voert van uit het dal van den *Boven-Schayok* naar het plateau van *Aktagh* en verder door het dal van den *Jarkand* naar Oost-Toeran. De derde pas — de *Tshangtang* of *Tschang-Tschemno*, een zeer gemakkelijke pas, — ligt in het oostelijk deel van het gebergte en bereikt een hoogte van 5942 M. De grootste moeilijkheid aan het overtrekken van deze keten verbonden ligt in de sterk verdunde lucht. Zoowel door deze omstandigheid als door de zeer onvruchtbare omgeving hebben de lastdieren ontzaglijk te lijden.

Tusschen den Karakoram en den Kuen-luen strekken zich groote hoogvlakten uit. Die vlakten worden weder doorsneden door een aantal bergketenen en dalen, maar over het algemeen is toch de inzinking tusschen den Kuen-luen en den Himalaya zeer gering.

De Kuen-luen zelf vormt een lange, smalle bergketen, die van het W. naar het O. loopt. Zij vormt de noordelijke grens van het hoogland van Thibet en loopt, meer naar het W., langs de *Karakasch* en *Jarkhand*. De zuidelijke helling van het laatste deel van het gebergte schijnt door lange dalen ingesneden te zijn; naar het O. toe worden de bergen tegelijkertijd minder hoog en minder steil. Haar grootste hoogte bereikt de keten tusschen 77° en 81° O.L. van Gr. Hier bedraagt de kamhoogte gemiddeld 6000 M., en de hoogte der toppen wisselt af tusschen 7000 en 7150 M. Terwijl het oostelijk deel van den Kuen-luen uit een enkele keten bestaat, heeft het westelijk deel een aantal vertakkingen, die of evenwijdig met de

hoofdketen loopen, of als dwarsketenen zich naar het plateau van Oost-Turkestan uitstrekken.

Ten O. van den 70sten meridiaan vormt het tusschen den Kuen-luen en Karakoram gelegen gebied een hoogvlakte, die beschouwd kan worden als de westelijke voortzetting van die van Thibet, waarmede zij ook overeen komt in gesteldheid en uiterlijk aanzien. Lage, golvende heuvels en onregelmatige bergruggen brengen afwisseling aan op de eentonige vlakte, terwijl de inzinkingen in deze vlakte veelal gevuld zijn met water en zoutwatermeren vormen. Velen daarvan verdampen of verdwijnen in den bodem gedurende het droge jaargetijde en laten dan een dikke zoutlaag op den bodem achter. Op zulke hooggelegen vlakten verdwijnt elk spoor van plantengroei. Slechts op enkele meer begunstigde punten ontspruiten eenige schrale grashalmen of lavendelachtige planten.

Eigenlijk *Thibet*, het land tusschen den Kuen-luen en den Himalaya, vormt als 't ware een reusachtig groot dal, waarvan de bodem door een aantal kleinere plateau's wordt ingenomen. Hodgson, wiens oordeel ten opzichte van Thibet van groote waarde is, beschrijft de natuurlijke gesteldheid van het land met de volgende woorden: »Thibet is een afgeknot, driehoekig plateau, dat zich tusschen 28° en 36° N.B. en 72° en 102° O.L. uitstrekt. Ten gevolge van zijn aanzienlijke verheffing is het even koud als droog. De hoogte toch van dit plateau bedraagt gemiddeld 3650 M. boven het vlak der zee, terwijl de sneeuwgebergten, die het omringen, vooral aan de noord- en zuidzijde, tot 6000 M. hoogte stijgen. De buitengewone ijlheid van den atmosfeer heeft een zeer geringen neërslag ten gevolge, en dit gemis, te zamen met een zandigen en zouthoudenden bodem, werkt natuurlijk allerongunstigst op den plantengroei. Aan de zuidzijde wordt dit gebied begrensd door den *Hemachal*, aan de noordzijde door den Kuen-luen, aan de westzijde door den Behir en aan de oostzijde door den IJun-ling. De meeste gedeelten dier bergen verheffen hun kruinen tot boven de sneeuwgrens, terwijl de passen, die er over heen voeren, op een hoogte van 4870 tot 5180 M. liggen.¹

Midden in het breede dal rijst een grondverheffing tot op een hoogte van 4800 M., die het in twee deelen scheidt, een westelijk en een oostelijk bekken. Tot westelijk Thibet behooren de landschappen Baltistan en Ladak en de Chineesche provincie *Gnari-Khorsum*; het oostelijk bekken draagt den naam van *Bodijul* en omvat de provinciën *Kham*, *Ue* en *Tsang*, welke laatste weder onderverdeeld wordt in *Tsang* en *Dogthol*. De hoofdstad dier provincie is *Khamdo* en ten Z.W. van deze plaats ligt *Bonga*, het eerste station voor Christen-zendelingen en tevens de plaats, waar de eerste Christelijke gemeente in Thibet ontstond. De provincie *Ue* is de kleinste, maar tevens de belangrijkste. Daarin ligt *Lasa* of *Lhasa*, de

1. B. H. Hodgson. Essays on the language, literature und religion of Nepal and Tibet; together with further papers on the geography, ethnology and commerce of those countries. London 1874. 80.

1

2

3

4

5

6

1. Een eerste mandarijn. — 2. Een bewoner van Korea. — 3. Gezicht op Hongkong. — 4. Een Chineesch koopman. — 5. Chineesche krijgslieden. — 6. Een Chineesche reiswagen.

zetel van den Dalaï-Lama, het geestelijk opperhoofd der Boeddhisten en den beheerscher van Oost-Thibet, ofschoon in de laatste jaren onder oppergezag van den Chineeschen keizer. Ook Gnar-Khorsum heeft die opperheerschappij erkend en daar rust de regeering — meer nog dan in Oost-Thibet — in handen der Chineezzen. Alleen in zoover wordt de nationaliteit van dit gewest door de Chineezzen geëerbiedigd, dat twee inboorlingen het opperbestuur in handen hebben. Deze zoogenaamde »garphans" worden benoemd voor den tijd van drie jaren en hebben 's zomers hun residentie in *Gartok*, 's winters te *Gargoensa*. Ter verdediging der landsgrenzen treft men, zoowel hier als in het gebied van den Dalaï-Lama, een soort van landweer aan, die betrekkelijk klein is, ofschoon toch alle weerbare burgers daarbij ingedeeld zijn. Tengevolge van een zeker niet te eenenmale ongegronde vrees voor de roofzuchtige staatkunde van de Britten, houden de Thibetanen hun rijk voor alle vreemdelingen angstvallig gesloten. ¹

Aan deze omstandigheid is het natuurlijk toe te schrijven, dat onze kennis omtrent het binnenland van Thibet zoo ontzachtlijk gering is. Met uitzondering van eenige zendelingen, hebben nog maar zeer weinig Europeanen het land gezien. Het zuidelijk deel is in den laatsten tijd herhaaldelijk bezocht geworden door Hindoes, zoogenaamde »panditen," en het noordelijk deel vertoont op al onze atlassen niets dan een groote witte plek. Alleen in het Z.O. is het den zeer verdienstelijken Russischen reiziger Prschewalski gelukt, van uit Zuid-Mongolië tot in het gebied van het groote meer *Kuku-noor*, in het landschap *Tschaidam*, door te dringen. »Nimmer," aldus spreekt hij, »zag ik een meer, dat zich in schoonheid met het Kuku-noor laat vergelijken. Zijn zout water is donkerblauw gekleurd en een reeks van sneeuwtoppen vormt als het ware een witten rand om de uitgestrekte watervlakte, die zich ten O. van onze legerplaats uitstrekte. De steppen in den omtrek zijn bovenmate vruchtbaar en tallooze kudden antilopen zetten er levendigheid aan bij. Mongolen en Toengoezen zijn hier zeer sterk vertegenwoordigd en overal ontwaart men buitengewoon groote kudden, die op de weiden ronddolen.

De volstreekte hoogte, waarop dit meer gevonden wordt, bedraagt ongeveer 3000 M. Nadat Prschewalski en zijn geleide de bergen overgetrokken waren, die zich op den westelijken oever van het meer over een afstand van 600 km. uitstrekken, betraden zij het landschap *Tschaidam*. Dit gebied heeft een zeer vlakken, zouthoudenden en moerassigen bodem en moet in een niet al te ver verwijderd tijdstip de bodem van een meer zijn geweest. Deze vlakte ligt ongeveer 300 M. beneden den spiegel van het Kuku-noor en wordt, in een richting van O. naar W., doorstroomd door den *Bajangol*.

Aan de noordzijde begrensd door het gebergte ten Z. van het Kuku-noor, aan de zuidzijde door het *Burkhan-Buda-gebergte*, verliest zich de moerassige vlakte van Tschaidam in het verre westen en strekt zich, volgens de opgaven der Mongolen, onafgebroken tot aan het *Lob-noor* uit. In dit gebied maken de Mongolen van Tschaidam jacht op wilde kameelen.

Ten Z. van het Burkhan-Buda-gebergte, dat de grens vormt van het koude en woeste hoogland van noordelijk Thibet, verheft zich de bodem

1. Hermann von Schlagintweit, Reisen in Indien und Hochasien. Jena, 1872. 8o III Bd.

tot een absolute hoogte van 4250 tot 4600 M. en behoudt die hoogte tot aan het *Tanla-gebergte*. Op dit ontzaglijk plateau stijgen weder reusachtige berggevaarten op, zooals het *Schoega-gebergte* en de *Goerboe-Naid-schi-keten*, die zich beiden boven de grens der eeuwige sneeuw verheffen. De laatste vormt den aanvang van het groote Kuen-luen-stelsel, dat het westelijk deel van Tschaidam en de vlakte van het Lob-noor begrenst. Overal, waar slechts eenigen grasgroei gevonden wordt, ontwaart men talrijke kudden yaks (*Poëphagus grunniens*), gazellen, antilopen, orongo's, ado's en bergschapen. Hier en daar vindt men van die dieren honderdtallen bij elkander. Ook ontdekte Prschewalski een nieuw soort van muf-flon (*ovis argali nov. spec.*) met een sneeuw witte borst. Zijn karavaan werd aanhoudend gevolgd door een aantal wolven, die zich te goed deden aan het vleesch, dat van de geschoten dieren overbleef.

De *Tangoeten*, die in groote massa's Kansoe, Kuku-noor en Tschaidam bewonen, herinneren door hun type aan onze zigeuners en in karakter vertoonen zij nog meer overeenkomst met dien stam. Hoe ruw de Mongool in de oogen van den Europeaan ook zijn moge, met den Tangoet vergeleken, is hij een fijn beschaafd man. Zijn joerte is een paleis in vergelijking met de tent van den Tangoet, waarin men niet zelden tot aan de knieën door allerlei smerigheid waadt en niets aantreft dan een hoop gras en struiken, die tot rustplaats dient. Zonder eenige overdrijving kan men beweren, dat het hol van een murmeldier meer gemakken aanbiedt dan zulk een woning. Want dat dier heeft ten minste een zachte en warme ligplaats, terwijl het dunne weefsel, dat de tent van den Tangoet vormt, hem noch tegen den regen, noch tegen de winterkoude beschermt.

Een karaktertrek, die bij dezen stam zeer sterk uitkomt, is zucht tot diefstal en bedrog. In dit opzicht overtreffen zij zelfs de Chineezzen nog ver. Een hunner stammen — de *Kara-Tangoeten* — die hoofdzakelijk het landschap *Kuku-noor* bewoont, leeft uitsluitend van roof en verspreidt schrik door het geheele land. Niet alleen stelen zij de kudden der Mongolen, maar ook voeren zij hen zelve in slavernij weg.

Zuidelijk Thibet, dat doorsneden wordt door de noordelijke parallelketenen van den Himalaya, wordt besproeid door den *Indus* en diens zijrivier *Setletsch* en door den bovenloop van den *Bramapoetra*. Laatstgenoemde rivier, die in Thibet den naam draagt van *IJaruzang-bo-tschin* of *Sangpo* en vervolgens *Dihong* heet, ontspringt een weinig ten O. van de bronnen van den *Indus* en den *Setletsch*, in het noordelijk deel van het Himalaya-stelsel, en is reeds in Thibet een zeer machtige stroom. Zijn bedding ligt hier 5200 M. boven den zeespiegel. In het Z. wordt zijn stroomgebied van dat van het groote *Tengri-noor* gescheiden door een hooge bergketen. Dat meer, dat op onze landkaarten gewoonlijk voorkomt onder den naam van *Tschoengghen-noor* of *Jang-Namtscho-meer*, werd tot dusver door geen enkel Europeaan bezocht.

Het zuidelijk deel van Thibet is veel meer bekend geworden door de reis, die de geleerde Pandiet Nain-Sing, in de jaren 1874 en '75, in dit gebied ondernomen heeft. Hij doorreisde het land van het W. naar het O. en keerde over Assam naar Indië terug. In Juli 1874 brak Nain-Sing op

van *Leh*, overschreed bij Tschagra de Thibetaansche grens en bereikte, bij *Noh*, in het district Rudok, het 160 km. lange *Pangong-meer*. Dit waterbekken bestaat eigenlijk uit een reeks van kleinere meren. In het oostelijk deel is het water goed drinkbaar, doch in het westelijk deel is het brak. Van *Noh* uit loopt de weg in oostelijke richting door een grasrijke vallei, waarin talrijke kudden wilde ezels, antilopen en reusachtige schapen (*ovis Ammon*) ronddoolen. Alom treft men meren aan, die echter zout water bevatten en die van 4180 tot 4570 M. boven den zeespiegel gelegen zijn.

De bewoners van dit gebied behooren tot den stam der *Kampa*, die voor omstreeks dertig jaren van uit Oost-Thibet hierheen kwamen. Het zijn breedgeschouderde, kloeke mannen, die gekleed gaan in schapenvachten, viltten hoeden en spits toeloopende lederen laarzen. Zij zijn volmaakte ruiters en zelfs de vrouwen brengen een groot deel van haar leven in den zadel door. Zij bouwen hun zwarte tenten uit het haar van den jack en vervaardigen bovendien een soort van grove wol. Hun voedsel bestaat uit vleesch, boter, kaas en melk; meel gebruiken zij alleen om hun soep of melk te verdikken.

Den 17den September bereikte Nain-Sing de goudvelden van *Thok-Danrakpa*. Dezen zijn van veel geringer beteekenis dan die van *Thok-Iahung*, die hij in 1867 bezocht. De geheele hoeveelheid goud, die hier jaarlijks gewonnen wordt, vertegenwoordigt een waarde van slechts f 96000.

Van hier uit loopt de weg, in oostelijke richting, over een lengte van 290 km., langs den *Gangdis-ri*, een van de noordelijkste ketenen van den Himalaya. Onder de vele sneeuwtoppen van dit gebergte moet de 7620 M. hooge *Targot-Jap* in de eerste plaats genoemd worden. Aan den voet van dit gebergte ligt het *Dangrajum-meer*, welks stroomgebied wordt ingenomen door het district *Nakschang-Ombo*. Dit district is uit een geografisch oogpunt in zooverre belangrijk, als men er op een hoogte van 4650 M. landbouw aantreft, die zich bezig houdt met het verbouwen van gerst.

Van hier uit tot aan het 320 km. meer oostelijk gelegen *Tengri-Noor*, voerde de weg door een zeer uitgestrekt merengebied. Deze meren, die even rijk zijn aan visschen als aan vogels, zijn de verzamelplaatsen van het water van een groot aantal rivieren, die haar oorsprong nemen op de bergruggen, die dit plateau van het dal van den Bramapoetra scheiden. Het grootste der meren is het reeds genoemde *Dangra-jum-tso*, dat 72 km. lang en 40 km. breed is. Het groote meer Tengri-noor draagt in het land zelf den naam van *Nam-tso*, d. i. hemelzee, wegens zijn zeer hooge ligging. Het is een prachtig waterbekken, 4712 M. boven den spiegel der zee gelegen en aan de zuidzijde begrensd door hooge sneeuwtoppen, langs welker hellingen kolossale gletschers afdalen. De hoogste der toppen is de schoone *Dschang-Nindschinthangla*, die zich tot een hoogte van 7600 M. verheft. De bergen, die het meer aan de noordzijde begrenzen, zijn veel minder hoog. Het meer zelve staat in een reuk van heiligheid. Van daar dan ook, dat het jaarlijks door een groote menigte Boeddhistische pelgrims wordt bezocht, ofschoon het op een betrekkelijk grooten afstand van menschelijke woonplaatsen verwijderd is.

Voorttrekkende langs den noordelijken oever van het *Tengri-Noor*, be-

reikte Nain-Sing *Lasa* en vervolgens het klooster *Samaje-gonpa*, niet ver van den Bramapoetra. Aan den rechteroever van deze rivier ligt de groote stad *Tschetang*, met twee kloosters en 700 lama's. Van deze stad uit loopt de weg door het dal van den *Jelung*, een zijrivier van den Bramapoetra. De *Karkang-pas* voert naar het dal van deze rivier en de *Kya-kyap* voert van hier naar het dal van *Tawang*.

De ontzaglijke bergmassa van den Himalaya, Thibets zuidelijke grens, strekt zich als een onafgebroken keten uit van den Hinduh-kuh in het N.W. tot aan Assam en Birma, waar het dal van den Bramapoetra de oostelijke grens van dit gebergte vormt. Want de berggroepen, die zich ten O. van den Bramapoetra uitstrekken, kunnen niet meer als de voortzetting van het Himalaya-stelsel beschouwd worden. Of liever, latere nasporingen zullen in dat opzicht licht moeten doen opgaan; vooralsnog is onze kennis van het hooggebergte van Zuidelijk China veel te gering, dan dat we omtrent het al of niet aanwezig zijn van een samenhang uitspraak zouden kunnen doen.

Verder zullen we onder den naam van Himalaya alleen de zuidelijkste keten verstaan, terwijl het geheele stelsel, zooals we boven reeds opmerkten, uit een zeer groot aantal gebergten bestaat. Deze keten nu neemt, van het W. naar het O., steeds in breedte toe, helt glooiend af naar de zijde van Hoog-Azië, steil naar de zijde van Hindostan. De noordelijke grenzen van het hooggebergte liggen diep in het binnenland.

Langs den zuidelijken voet van den Himalaya strekt zich de Teraï uit, een moerassige strook grond van 20 uren breedte. Dit gebied heeft natuurlijk een zeer weelderigen plantengroei. Palmen, gomboomen, bamboes en tal van andere tropische gewassen tieren er in weelderigen overvloed. Maar ziekte en dood grijzen den mensch van uit dit schoone landschap aan. Vochtige en zeer gevaarlijke dampen hangen tusschen de schoone bosschen, waarin het gehuil van talloos vele roofdieren weêrklinkt en de gevaarlijkste slangensoorten voortkruipen. Vandaar dan ook, dat de beklagenswaardige menschen, die gedoemd zijn hier hun bestaan voort te slepen — de *Boksa's* — hun armelijke hutten eenige voeten boven den grond bouwen.

In den bouw van den Himalaya valt terstond de engte, het kloofachtige der dalen in het oog. Breede dalen met zacht glooiende hellingen, die als 't ware uitlokken tot landbouw, zijn hoogst zeldzaam.

Op een hoogte van 1820—2130 M. liggen de badplaatsen, die door de in Indië levende Britten bezocht worden en waar men zegt, dat vaak genezing gevonden wordt voor borstziekten, die nog in het eerste stadium verkeerden.

Mineralen vindt men in deze uit glimmerschiefer bestaande bergmassa evenmin als vulkanen.

Men kan den Himalaya gevoeglijk verdeelen in een westelijken, een centralen en een oostelijken. Het westelijk deel strekt zich uit tusschen de

kniebocht en de bron van den Indus. Dit omvat het gebied van den Maharadschah van Kashmir en de Engelsche provinciën *Kulu*, *Spiti*, *Lahul* en *Kanaur*. Van een eigenlijken kam is hier nog geen sprake, wel echter treft men er een menigte hooge toppen aan, die zich bijna allen boven de 700 M. verheffen. De *Nanda-Devi* stijgt zelfs tot een hoogte van 7808 M.

De rivieren, die in dit zuidelijk deel van het Himalaya-stelsel ontspringen, hebben deze eigenaardigheid, dat zij zich niet onmiddellijk naar de vlakte wenden, maar dikwijls over een afstand van honderden kilometers tusschen parallelketens blijven voortstroomen, tot zij zich eindelijk, door de een of andere kloof, een weg naar de vlakte banen. Een sterk sprekend voorbeeld hiervan vinden wij bij den Indus, wiens bronrivieren allen tusschen parallelketens stroomen, alvorens zij, na hare vereeniging, een zuidelijke richting nemen. Het gebied dier vijf stroomen draagt den naam van »Pendschab» en hun stroomdalen behooren tot de meest woeste bergstreken van het Himalaya-stelsel.

De volken der *Boksa's*, *Ravats* en *Tharus*, die dit deel van den Himalaya bewonen, stammen af van de Hindoe's. Zij onderscheiden zich door eene buitengemeene eerlijkheid, door liefde voor hun betrekkingen en hun vaderland en door groote vroomheid, welke laatste echter maar al te vaak in bijgeloof ontaardt. Het aantal Brahmanen is in deze streek dan ook buitengemeen groot.

Het centrale deel van den Himalaya strekt zich uit van de bronnen van den Indus tot aan de *Tista*, een zijrivier van den Ganges. Dit deel, dat door een aantal dwarsdalen doorsneden wordt, bevat de hoogste bergtoppen der aarde. Onder dezen onderscheiden zich vooral de *Dauchalagiri* (8576 M.) en den *Gaurisankar* of *Mount-Everest* (8840 M.), de hoogste bergtop van onze planeet. Deze twee bergreuzen liggen in het westelijk deel van den centralen Himalaya, terwijl zich meer oostelijk de *Kantschind-schinga* tot een hoogte van 8583 M. verheft. Dat centraal gedeelte wordt ook wel de *Nepalsche Himalaya* genoemd, omdat het bijna geheel en al door het landschap Nepal ingenomen wordt. Onder den laatstgenoemden naam verstaan we een uitgestrekte strook land, ten N. begrensd door den Himalaya, terwijl ze naar het Z. toe met breede golvingen in de laagvlakte van Hindostan overgaat. Ook het noordelijk bergland vormt een golvend terrein. Immers, nadat de Himalaya tot twee malen toe tot op een hoogte van 3080 M. gedaald is, daalt hij ten derde male plotseling tot omstreeks 300 M. boven den bodem der Indische laagvlakte, om spoedig daarna weder steil op te rijzen.

In de oostelijke groep van den Himalaya verheft zich de machtigste top — de *Dschamalari* — tot een hoogte van 7300 M. Deze bergstreek omvat de landschappen *Sikkim*, *Bhoetan* en *Assam*. Een deel van *Sikkim* wordt geregeerd door een aan Engeland schatplichtigen Radja; het andere deel, dat de schoone hoofdstad *Dardschiling* bevat, is rechtstreeks onderworpen aan de Britsche kroon.

Bhoetan, dat een oppervlakte heeft van 50000 □ k.m. en eene bevolking van 750000 Boeddhisten van Thibetaanschen oorsprong, verheugt zich nog in onafhankelijkheid. De staat heeft twee heerschers, een geestelijken, die

den titel voert van »Deb Radja'' en een wereldlijken plaatsvervanger, den Dhaima of Dhwan Radja''. Laatstgenoemde wordt gekozen door de drie machtigste »pillos'' of stalhouders. Hun regeering duurt zelden langer dan drie jaren. De ambtenaren zijn verder meestal priesters, die over het algemeen een zeer grooten invloed hebben.

De heerschende godsdienst is, zooals we reeds zeiden, het Bhoeddhisme, en wel in dien vorm, dien we meer bepaald bij de noordelijke Boeddhisten terug vinden: het Lamaïsme.

De hoofdstad van Bhoetan is *Tasi-tcho-Song* of *Tassisudon*.

Assam, dat door den Bramapoetra besproeid wordt, heeft reeds geheel en al een Indisch karakter en kan dan ook als de noord-oostelijkste provincie van Indië beschouwd worden. Sedert langen tijd stellen de Engelschen pogingen in het werk, om van hieruit een landweg te vinden naar de zuidelijke provinciën van het Hemelsche rijk.

VOOR-INDIË.

Voor-Indië, dat een oppervlakte heeft van omstreeks 3850000 □ km., neemt in Azië dezelfde plaats in, die Italië in Europa inneemt en wordt, even als laatstgenoemd schiereiland, in het noorden door een machtige bergketen begrensd. En met de Alpen heeft de Himalaya dit gemeen, dat het een betrekkelijk jong gebergte is. Van nog jonger datum echter is de Solimans-keten, die de westelijke grens van Voor-Indië vormt. Zoo is ook Indië, evenals Italië, een eiland geweest en evenals dit, door de opvulling der Po-vlakte, werd Indië, door de opvulling van het Gangesdal, met het vasteland verbonden.

Derhalve moeten we de grenzen van het oude Indië niet in zijn tegenwoordige randgebergten zoeken, maar in de palaeozoïtische gesteenten, die in de bergruggen van het toenmalig Centraal-Indië gevonden worden.

Ten O. van den Indus verheft zich, uit een zandwoestijn, het *Aravali-gebergte*, welks hoogste top — de *Aboe* — zich 1520 M. boven den spiegel der zee verheft. In het Z.O. nadert deze keten het *Vindhija-plateau*, dat in het gelijknamig gebergte overgaat, welk laatste de grensscheiding vormt tusschen het dal van den Ganges en de dalen van de Nerboeda en de Tapy. Ten Z.O. en Z.W. van het Vindhija-gebergte strekken zich twee andere ketenen uit. De zuid-oostelijke loopt, onder verschillende namen, langs de westelijke grens van het Gangesdal en eindigt in Orista en aan de zee; de andere strekt zich uit door Berar en Nagphoor, heet eerst *Satpoera* en

daar waar zij op de uitloopers van het Vindhya-gebergte stuit, de *Mahadeo-* of *Mahadeva-keten*, die eveneens tot in Orissa voortgaat.

Naar het Z. toe strekken zich hoogvlakten uit, die alleen afgebroken worden door de stroomdalen van de *Godavery* en de *Kistna* en overgaan in het *plateau van Mysore*.

De ligging van het Himalaya-gebergte heeft den grootsten invloed op de natuur van het Indische schiereiland. Het beschut het voor de ruwe noordewinden en houdt de regenwolken tegen, die van uit den Indischen Oceaan naar het Noorden trekken. Daardoor wordt de geheele watervoorraad, dien deze wolken met zich voeren, langs den voet van de bergketen uitgegoten, waardoor de vreeslijke zonnehitte getemperd en de verschroeide plantenwereld verfrischt wordt. De Himalaya is, meer dan eenig ander gebergte, een klimatologische scheidsmuur. ¹.

Naar de gesteldheid van den bodem kan men Indië verdeelen in twee deelen, die scherp van elkander onderscheiden zijn: de groote laagvlakte, die zich ten Z. van den Himalaya uitstrekt en het voormalig Indische eiland met die keten verbindt, en het plateau van *Dekhan*. Het eigenlijk Himalaya-gebied behoort noch uit een geographisch, noch uit een ethnographisch oogpunt tot Indië, maar tot Hoog-Azië, want het vormt slechts de zuidelijke bergmuur van Binnen-Azië. En wat de bevolking aangaat, deze behoort oorspronkelijk niet tot den Hindoe-stam, ofschoon overal in den Himalaya sporen van de Hindoe-volken gevonden worden.

De laagvlakte van Hindostan vormt het stroomgebied van twee machtige stroomen: den *Indus* of *Sind* en den *Ganges* of *Gonga*.

Eerstgenoemde rivier stroomt, nadat zij de dalen van Kashmir verlaten heeft, in een richting van het N.O. naar het Z.W., langs het Indisch-Afgaansch scheidingsgebergte. Alleen in haar bovenloop ontvangt ze aan de linkerzijde eenige noemenswaardige zijrivieren. Onder dezen verdienen vooral vermelding de *Ihelum*, die de *Tschinab* en *Nawa* opneemt en de *Satledsch*. Deze rivieren besproeien, even als de bovenloop van den hoofdstroom zelve, de *Pendschab* of het Vijfstroomenland, de noord-westelijkste provincie van Indië. Langs de oevers heerscht een zeer weelderigen plantengroei, terwijl de daartusschen gelegen landstreken, die den naam dragen van „duabs,” meestal slechts wildernissen zijn, met gras en struiken begroeid. De duab tusschen den Indus en den Ihelum is een volslagen woestenij, die door de 1000 M. hooge *Kalabagh-keten* in twee deelen gescheiden wordt. In dit gebergte ligt het zout dikwijls op den bodem en er worden ook belangrijke zoutgroeven gevonden, zooals die bij *Sardi* en *Warcha*, en vooral die van *Khewra*.

Pendschab is rijk aan belangrijke steden. Daaronder zijn er drie, die bloeien door een zeer belangrijken handel. Vooreerst *Moeltan*, niet ver

¹. Daniel, Handbuch der geogr. 1 Bd. S. 310.

van den Tschinab, door palmen en andere tropische gewassen omgeven, met een citadel en 80000 inwoners. In de tweede plaats *Lahore*, aan den Nawi, door een spoorweg met Moeltan verbonden. Het bevat 100000 inwoners en behalve de vele ruïnen, die van vroegere grootheid spreken, bezit het nog prachtige paleizen, moskeeën, praalgraven en bazars. Meer naar het O. eindelijk ligt *Amratsar* of *Amritschir* met 90000 inwoners. Het is de heilige stad der Sikhs, een omstreeks het jaar 1500 gestichte sekte, wier leerstellingen een mengsel zijn van de leer van Mahomed en van Brama.

Van uit Lahore loopt een spoorweg, langs den voet van den Himalaya, over *Rawal-Pindi* en verder naar *Peschawer*, een opkomende handelsstad met 60000 inwoners en te gelijkertijd een der belangrijkste garnizoensplaatsen van de Britten in Indië. De plaats is uit een krijgskundig oogpunt vooral belangrijk om hare ligging aan den ingang van den Khaïber-pas.

Het hoofdbestanddeel der bevolking van den Pendschab wordt gevormd door de *Dschats*, een krachtigen volkstam, met een kloeke gestalte en echt Kaukasische gelaatstrekken.

De Dschats van Pendschab en het Indusdal, die nooit het Indisch kastenwezen aangenomen hebben, worden door de Hindoes »Bahekas,” d. i.: »buitenwoners,” genoemd en meer of min met verachting beschouwd.

Behalve Dschats en Hindoes leven er in Pendschab nog een aantal andere stammen. Daaronder noemen we nog de *Tschangars*, wier naam reeds eenigszins aan de Zigeuners herinnert, terwijl dit nog veel meer het geval is met hun levenswijze.

Wat hun zeden en gewoonten en hun godsdienstige ceremoniën aangaat, zijn die van de Mahomedanen dezelfde als elders, daar ze door den Koran bepaald worden. De Hindoe's daarentegen hebben heel wat meer ceremoniën in acht te nemen. Wordt een zoon geboren, dan wordt onmiddellijk de huispriester ontboden om den horoscoop voor den jonggeborene te trekken, terwijl hij hem na veertig dagen een naam geeft. Tot op zijn vijfde jaar wordt het haar van het kind niet gesneden; dan wordt het gewoonlijk naar Iwalamuki gebracht, eene heilige plaats, waar vlammen uit den bodem opstijgen, en daar wordt zijn hoofdhaar door een Bramaan afgesneden. Op acht tot twaalfjarigen leeftijd wordt zijn hoofd nogmaals geschoren; daarna ontvangt hij van den Bramaan onderricht in de »Sandhija” en »Gayatri”, en ten slotte doet hij hem den heiligen gordel aan. Dan wordt de knaap beschouwd mondig te zijn, en nu moet hij de zes plichten volbrengen, die den Hindoe zijn opgelegd. Hij moet zijn haar in een knoop midden op het hoofd dragen, terwijl al het overige weggeschoren wordt; hij moet een »dhoti” dragen, d. i. een linnen doek, die om de heupen geslagen wordt, verder een heiligen gordel, een soort rozenkrans en het heilige teeken (rood of wit) op het voorhoofd. Is een jongen veertien jaar oud geworden, dan trachten de ouders eene vrouw van gelijken stand voor hem te vinden. Is dit gelukt en zijn de wederzijdsche families het eens geworden, dan heeft de verloving plaats op de volgende wijze.

De vader van het meisje zendt zes dadels en een roepij (*f* 1,20) naar het huis van den knaap: dit is een bewijs, dat hij zijn dochter aan hem overgeeft. Deze teekens worden gebracht door den huisbarbier. Hierop

verzamelen zich de bloedverwanten en een priester vervult eenige godsdienstige ceremoniën. Dan werpt de barbier de dadels en de roepij in den schoot van den knaap, maakt met den vinger een teeken op zijn voorhoofd en daarna heeft de felicitatie en een feestmaal plaats. Voor de bruiloft worden bruid en bruidegom beiden goed gewasschen en bestreken met een mengsel van meel, olie en reukwerken. Die reiniging is heel dikwijls volstrekt niet overbodig.

Bij de meer gegoeden gebeurt het vaak, dat de bruidegom te paard, door zijn verwanten en vrienden begeleid en onder eene oorverscheurende muziek, een bezoek brengt aan zijn schoonouders. Dan wordt hij daar begiftigd met een prachtig kleed en een diadeem van goud of zilver. Vervolgens wordt op de binnenplaats van het huis een vuur ontstoken. Viermalen voert daarop een priester de jonggehuwden om het vuur henen. Een vrouw, die onder deze plechtigheden trouwt, mag na den dood van haar echtgenoot niet hertrouwen. De bruiloftsfeesten duren vier dagen en op den laatsten dag wordt het jonge paar met geschenken begiftigd. Die bruiloften zijn vooral in de hogere kasten zeer kostbaar. Of het echter waar is, dat sommige Hindoe's, om de kosten van die bruiloften te ontloopen, hun dochters dadelijk na de geboorte in warme melk verdrinken, zullen we in het midden laten.

De gebruiken der *Sikhs* zijn geheel anders dan die der Hindoe's. Zij verwerpen het gezag van de *Veda's*, de heilige boeken van de laatsten, maar nemen voor hun handel en wandel de heilige *Granth* tot richtsnoer.

Bij de *Sikhs* worden de huwelijken op wat later leeftijd gesloten dan bij de Hindoe's. Hieraan zal het wel hoofdzakelijk toegeschreven moeten worden, dat zij een krachtiger menschenras zijn. De echte *Sikhs* maken bij die gelegenheid alleen gebruik van de diensten der *Granthi's*, die een toepasselijk hoofdstuk uit de *Granth* voorlezen. De omgang om het bruiloftsvuur heeft bij hen niet plaats. De *Sikhs* snijden noch het hoofdhaar, noch den baard af, maar binden het eerste, in een grooten knoop, boven op het hoofd te zamen. Zij dragen een eng sluitende broek en een zeer hoogen tulband. Evenals de Hindoe's verbranden zij hunne dooden.

Zoowel onder de Hindoe's en *Sikhs* als onder de Mahomedanen treft men een menigte zoogenaamde »fakirs» aan. Dezen leiden een godsdienstig leven op koste van de arbeidende kasten. Zij leven of eenzaam onder boomen en op kerkhoven of op plaatsen, waar de lijken verbrand worden, of wel als monniken in kloosters te zamen, onder een »mahant» of abt. De meesten hunner zijn echte luibakken, die onder het mom van godsdienst liever bedelen, dan door arbeid in hun behoeften voorzien. Vandaar dan ook, dat zij veelal de mikpunten van bespotting zijn, wat echter niet belet, dat zij gemakkelijk in hun onderhoud kunnen voorzien, inzonderheid door de gunst der vrouwen.

Ten Z. van Pendschab strekt zich een groote, dorre steppe uit, de laag-

vlakke van *Sindh*, die alleen aan eenige kudde van buffels, ezels en kameelen een armelijk voedsel verstrekt. De *Indus*, die in dit gebied geen enkele zijrivier heeft, loopt dicht langs den voet van het *Hala-gebergte* en stort zich met elf monden in den Oceaan, na een zandige, moerassige delta gevormd te hebben. Aan het begin van die delta ligt de vesting *Hijderabad*, met 24000 inwoners en vele wapen- en zijdefabrieken. Aan de zee ligt *Karatschi*, de meest westelijk gelegen haven van Indië, die een zeer belangrijken handel op Perzië drijft.

Ten O. van de *Indus*-delta dringt de *golf van Katsch* vrij diep in het land en vormt het schiereiland *Gudscherate*. Ten N. van dien zeeboezem strekt zich de inzinking van *Ran* uit. Gedurende den zomer een boomlooze woestijn, wordt het in den regentijd een moerassige lagune. Ten W. hiervan ligt het meer *Sindri*, dat eerst in 1819 ten gevolge van een aardbeving is ontstaan.

Dit geheele lage deltagebied is onderhevig aan overstromingen, ja dezen strekken zich zelfs uit tot aan den *Thar*, in de Indische woestijn, die de grensscheiding vormt tusschen het stroomgebied van den *Indus* en den *Ganges*. Ook de bewoners van het Indusdal zijn voornamelijk Dschats.

Grooter dan de *Indus*vlakke is die van den *Ganges*, den heiligen stroom der Hindoe's. Ook hij ontspringt op den Himalaya, loopt in een richting van N.W. naar Z.O. langs den voet van dat gebergte, terwijl in het Z. zijn stroomgebied begrensd wordt door het *Vindhya-gebergte*. Bijna evenwijdig met den hoofdstroom loopt de niet minder machtige *Dschoemna*, die eveneens op den Himalaya ontspringende, zich bij Allahabad met den *Ganges* vereenigt. De *Dschoemna* ontvangt een massa water van zijn linkerzijrivieren; waaronder de *Schon* alleen merkwaardig is.

In de uitgestrekte, alluviale vlakten, die het stroomgebied dezer rivieren vormen, vindt men die streken, die onmiddellijk onder Britsch gezag staan. Die vlakke is rijk aan groote steden. Aan de *Dschoemna* liggen het trotsche *Delhi*, met 160000 inwoners, eenmaal de schitterende zetel van den Groot-Mogol; *Agra*, met zijn talrijke monumenten en 125000 inwoners, en *Allahabad*, met 100000 inwoners, een beroemde bedevaartsplaats van de Bramanen. Aan den *Ganges* noemen we *Cawnpoor* (50000 inw.), een belangrijke vesting; *Lucknow* (300000 inw.), de hoofdstad van het voormalig koninkrijk *Oude*. Deze stad ligt eigenlijk aan de *Goemti*. Aan de rivier zelve noemen we nog *Benares*, met 170000 inwoners, een heilige stad der Hindoes en het middelpunt van den Siwa-dienst. De stad bevat niet minder dan 1000 tempels voor Brama en 333 Mahomedaansche moskeeën. *Patna* met 280000 inwoners, is een hoofdstapelplaats voor de opium, die in de nabijheid verbouwd wordt.

De laagvlakke van *Bengalen* — aldus is de naam van het door den *Ganges* en zijn zijrivieren besproeide gebied — is buitengemeen vruchtbaar en brengt nagenoeg alle tropische gewassen voort: katoen, suiker, koffie

en rijst. Daarnaast groeien de kostbaarste specerijen, als peper, kaneel, muskaatnoten, enz. Ook de vele palmsoorten verdienen eene afzonderlijke vermelding, daaronder de cocos- en de arecapalm. De noten van de jaatste boomsoorten worden in betelbladeren gewikkeld en leveren den ingezetenen een eigenaardig kauwgenot, waardoor tandvleesch en lippen vuurrood gekleurd worden, wat bij hen voor een sieraad doorgaat.

De veeteelt is van betrekkelijk geringe beteekenis; toch is de hoeveelheid buffels, schapen en geiten niet onbeduidend; de paarden zijn niet best en klein van stuk, doch door invoer van buitenlandsche — vooral Perzische rassen — tracht men de inheemsche soorten te veredelen.

In de reusachtige oorspronkelijke wouden van Bengalen leven de vreeslijke koningstijgers, olifanten, rhinocerossen en andere wilde dieren.

Het klimaat is in deze laagvlakte in hooge mate warm en ongezond; vooral cholera heerscht er gewoonlijk zeer sterk.

Wanneer de Ganges zijn monding nadert, wordt de traagvloeiende stroom zoo breed, dat men op den eenen oever staande, den anderen niet zien kan. Ten slotte vormt hij, te zamen met den *Bramapoetra*, een mocrassige, doch zeer dicht bevolkte delta, waarna hij zich met een groot aantal mondingen in den oceaan ontlast. Dat delta-gebied draagt den naam van *Sanderbands*.

Een vrij juist beeld der natuur van het gebied van den beneden-Ganges geeft ons *H. Beveridge*, in zijn beschrijving van het district *Bakargandsch*. Het door hem beschreven landschap ligt in het zuid-oostelijk deel van Bengalen en wordt doorsneden door een net van rivieren. Behalve deze besproeiing heeft het nog een jaarlijkschen neêrslag van gemiddeld 2 M. Geen wonder dat dit land de weelderigste katoen- en suikeroogsten levert. Een groot deel van den bodem is met prachtige wouden bedekt, afgewisseld door vischrijke rivieren en meren. In één woord, het is een heerlijk schoon land, behoudens eenige minder aangename uitzonderingen. Soms toch loeit een alles vernielende typhon door die heerlijke wouden of een troep tijgers richt in den een of anderen kampong de vreeslijkste verwoestingen aan. Allergevaarlijkste slangen schuifelen onder de weelderigste planten en vraatzuchtige alligators bevolken de rivieren en baaien.

De geheele landstreek bestaat uit een alluvialen bodem en verheft zich nergens meer dan 7 M. boven den spiegel der zee.

Verbazend zijn de hoeveelheden slib, die de Ganges naar den oceaan afvoert. Om daarvan eenig denkbeeld te geven, laten we de volgende woorden van Lijell volgen: »Het is bijna onmogelijk zich eenigermate een voorstelling te maken van het aanslibbingsvermogen van deze rivier. Men denke zich twee duizend schepen, ieder met een inhoud van 1400 ton. Wanneer dezen nu, met slib bevracht, elk uur hun geheelen inhoud in zee konden ontlasten, dan zou de hoeveelheid aangevoerd slib met dat van den Ganges gelijk staan.

De wateraderen zijn voor Hindostan de belangrijkste verkeerswegen. Booten van allerlei vorm en inhoud varen onophoudelijk de rivieren op en af. Buiten de groote rivieren wordt het nog door een menigte minder beduidende wateraderen doorsneden.

Het noordelijk deel van dit gebied wordt voor het grootste gedeelte in-

genomen door uitgestrekte moerassen. Hier woont een zeer nederige kaste van Hindoe's, die hun woningen op een soort van terpen gebouwd hebben en voornamelijk leven van visscherij en de jacht op waterwild, terwijl ze op de drogere plaatsen wat rijst verbouwen.

Het leven dier menschen kenmerkt zich door het gemis van alle gemakken en steeds zijn zij aan allerlei gevaren blootgesteld. Ook hier woelen giftige slangen de weinige vaste plekken om, waarop zij hun schamele, nederige woningen hebben opgericht.

Terwijl menschen en dieren, gedurende den tijd van drie volle maanden gebrek aan water hebben, vallen daarna zulke stortbuiën, dat het vee niet zelden tot aan den hals in het water staat.

Het meerendeel dier bevolking bestaat uit Mahomedanen, doch de godsdienst schijnt bij hen geen diepe wortelen geschoten te hebben. Immers, bedrog, meined en valsheid zijn aan de orde van den dag. Maar vooral zijn zij in hooge mate strijdlustig en wraakzuchtig en ontzien dan niets, zelfs niet de tempels en heilige plaatsen hunner vijanden. Eindelijk, waar de natuur zoo weelderig is, dat de bewoners met een minimum van arbeid in al hun behoeften kunnen voorzien, hebben zij zich aan de verregaandste luiheid en vadsigheid overgegeven. Vandaar dan ook, dat men onder hen geen enkelen gegoede aantreft, want niemand geeft zich de moeite te vergaren om te sparen. ¹

In deze ongezonde landstreek ligt, aan de oevers van den *Hugly*, het meest westelijke der groote uitmondingskanalen van den Ganges, *Calcutta*, de hoofdstad van het Indo-Britsche rijk.

Deze schitterende stad, die op 165 km. afstand van de kust ligt, telt, op een oppervlakte van 20 □ km., 600000 inwoners.

Men onderscheidt in *Calcutta* de witte en de zwarte stad. De eerste, waarin vooral, doch niet uitsluitend, Europeanen wonen, heeft een geheel Europeesch voorkomen en wordt door fraaie, breede straten doorsneden. De paleizen der hooge regeeringspersonen en der rijke kooplieden liggen in de stadswijk *Chowringhee*.

De zwarte stad, die verreweg het grootste gedeelte der bevolking bevat, ziet er daarentegen recht Oostersch uit. De straten zijn nauw en hoekig en de meeste woningen zijn niets meer dan armelijke hutten.

Van het leven in *Calcutta* geeft de gravin *Nostritz* eene zeer eigenaardige beschrijving. Het gebrek aan Europeesche vrouwen heeft tengevolge, dat vele Engelschen eenvoudig samenleven met inlandsche vrouwen. Zonderling genoeg, zien hare stamgenooten met minachting op die vrouwen neer; dit kan echter niet het gevolg zijn van beginselen van moraliteit, daar het huwelijk der Hindoe's, in onze oogen althans, niets anders dan een concubinaat is. Iedere man neemt zich zooveel vrouwen als hem goeddunkt.

1. H. Beveridge. The district of Bakargan. London. 1876. 8o.

Niet zelden drijven zij hierin een winstgevenden handel. Een man uit een hoogere kaste kiest zich b. v. eene vrouw uit een rijke, maar bij hem in stand ten achter staande familie, en laat zich dan de eer, die hij zijn uitverkorene bewijst, duchtig betalen. Na zulk een huwelijk geeft hij zich niet eens de moeite, die vrouw in zijn huis te nemen. Hij laat ze eenvoudig waar ze is, drijft elders weder dergelijken handel en heeft met dat alles een gemakkelijk en goed leven.

Volgens sommigen zou de minachting der vrouwen, die met Europeanen leven, haar voornaamsten grond vinden in de vooroordeelen der Hindoe's tegen volken, die niet in kasten leven. Zeker is het, dat de ongunstige gezindheid tegenover die vrouwen ook op haar kinderen wordt overgebracht. Den kleurlingen dragen de Hindoe's nog grooter haat toe dan hun Europeesche overheerschers. Opmerkelijk is het ook, dat die kleurlingen veelal zoowel lichamelijk als verstandelijk bij hun ouders ten achter staan. Dit is daarom te meer zonderling, omdat toch zoowel de Britsche vaders als de Hindoesche moeders beiden tot eenzelfde ras — het Indo-Germaansche — behooren. Eene eigenschap hebben zij bijna altijd met hun Indische moeders gemeen, nam. hunne geneigdheid tot logen en bedrog. Die neiging toch is bij alle inboorlingen diep geworteld en werpt een leelijke schaduw op hun karakter, dat anders zooveel lichtpunten aanbiedt.

Wat de Europeesche bevolking van Britsch-Indië aangaat, moet vermeld worden, dat het klimaat voor deze alles behalve gezond schijnt te zijn. Vooral voor kinderen is het dikwijls nadeelig. Dezen worden echter gewoonlijk op betrekkelijk jongen leeftijd naar het moederland gezonden, om daar hun opvoeding te ontvangen. De knapen keeren in den regel terug als civiele of militaire ambtenaren, terwijl de meisjes spoedig na haar terugkeer in het huwelijk treden. Door die onvermijdelijke scheiding wordt natuurlijk de band tusschen ouders en kinders lossen; vandaar dat de zucht tot huisselijkheid, die een kenmerk is van de Britten in Europa, bij die in Indië te vergeefs gezocht wordt.¹

Behalve Calcutta ligt nog in het mondingsgebied van den Ganges, de Fransche stad *Chandernagor*, met 32000 inwoners, terwijl de stad *Tschit-tagong* of *Islamabad* reeds eenigermate als tot Achter-Indië te behooren beschouwd kan worden.

Datzelfde is het geval met het stroomgebied van den *Bramapoetra*, die met den Ganges een zelfde mondingsdelta heeft. De Bramapoetra doorstroomt het oostelijk deel van Bengalen. In zijn benedenloop heeft hij bijna een parallelrichting, hooger op beschrijft hij een grooten boog. Hier ligt *Assam*, een landschap, dat zich eigenlijk alleen tot het dal van den Bramapoetra bepaalt. Daar heeft de rivier bijna een zuivere parallelrichting en wordt aan den linkeroever begeleid door de *Garo*-, *Khasia*- en *Naga-heuvels*, die door gelijknamige wilde stammen bewoond worden en

1. Gräfin Nostritz. Helfers Reisen II Bd. S. 28—27.

Assams zuidelijke grens uitmaken. Het gezag van de Britten in deze streken staat nog steeds op tamelijk losse schroeven.

De belangrijkste plaats in noordelijk Assam is *Sudija*. Niet ver van deze stad neemt de Bramapoetra aan de linkerzijde de *Bramakund* op, terwijl van uit het N. zich de *Dihong* een weg baant door de zuidelijke bergruggen van Thibet. Langen tijd werd de eerste als de bronrivier van den Bramapoetra beschouwd, doch latere onderzoekingen hebben bewezen, dat dit de Dihong is, die in Thibet den naam van *Haru-zang-bo-tsioe* of *Sangpo* draagt. Het dal van deze rivier strekt zich in een richting van Noord naar Zuid uit en kan beschouwd worden als de oostelijke grens van den Himalaya. De reizen der Indische Panditen hebben met zekerheid bewezen, dat de Dihong een voortzetting van den Sangpo is, die een weinig ten O. van de bronnen van den Indus en Satledsch in den Himalaja ontspringt en van het W. naar het O. stroomt. Aldus heeft de Bramapoetra nagenoeg den vorm van een S. De Dihong scheidt het woeste bergland van *Slo* of *Abor*, dat nog tot het Indisch Himalaya-stelsel gerekend kan worden, van het bergland *Mischmi*.

Het Bengaalsche Bramapoetra-gebied, d. i. Assam, is een uitgestrekte vlakte, in het noorden, oosten en zuiden door hooge bergen begrensd en door een groot aantal rivieren doorsneden. Enkele heuvelreeksen, die zich hier en daar vrij steil uit de vlakte verheffen, wisselen af met oorspronkelijke wouden en uitgestrekte grasvlakten. Geen land van die grootte kan op zooveel rivieren wijzen. Wanneer men alleen de grootere stroomen mederekent, dan nog vindt men er meer dan zestig en dezen zijn weder door eene ontelbare menigte kleinere rivieren onderling verbonden. Het land is dus in hooge mate rijk aan water en behoort dan ook tot de vruchtbaarste gedeelten van Indië.

Het klimaat is er vochtig en daar de uitwaseming van den bodem tusschen de dichte bosschen blijft hangen en een voldoende ventilatie belemmeren, is het zoel, drukkend en in hooge mate ongezond, en dat te meer, omdat de regentijd hier veel langer duurt dan elders. Hij begint in Maart en eindigt in het midden van November, zoodat de laag gelegen landerijen dikwijls acht maanden van het jaar onder water staan. Het verdampingsproces van die verbazende watermassa gaat uiterst langzaam voort en heeft tengevolge, dat de lucht voortdurend bezwangerd is met allerlei dampen, die koorts en andere ziekten doen ontstaan.

Bovendien wordt Assam, gedurende den regentijd, herhaaldelijk bezocht door vernielende stormen, die dikwijls op de plantages de grootste schade aanrichten. Evenzoo zijn aardbevingen volstrekt niet zeldzaam.

Het koude seizoen tusschen November en Februari heeft een veel aangename temperatuur, ja dit zou voor Europeanen wellicht niet ongezond zijn, indien niet zeer zware nevel, die gewoonlijk tegen middernacht ontstaat en somtijds niet voor elf uur in den morgen optrekt, alles in een ondoordringbaren vochtigen sluier hulde.

Van de andere winden, die in de zuidelijke en westelijke deelen van Indië herhaaldelijk waaien en een verzengenden gloed doen ontstaan, blijft Assam gelukkig gespaard.

Wat de voortbrengselen van het land aangaat, moeten we in de eerste

plaats gewagen van zijn rijkdom aan mineralen. Het bezit belangrijke steenkoolmijnen, terwijl het ijzer van Assam van uitmuntende hoedanigheid is. Ook zwavel- en zoutbronnen komen in groote menigte voor en het zout, dat daaruit gewonnen wordt, gaat zelfs voor beter door dan dat, wat uit Bengalen wordt ingevoerd. De van de bergen afkomende rivieren bevatten min of meer stofgoud, dat door de inboorlingen ijverig wordt verzameld. De noordelijke deelen van het land zijn onuitputtelijk rijk aan petroleum.

Voor de Britsche regeering den opiumhandel voor een monopolie verklaarde, verbouwden de Assameezen zooveel als zij voor eigen behoefte noodig hadden. Belangrijk is de cultuur van de rijst, die in talrijke soorten weelderig groeit op de moerassige »pothars,» dat zijn landstreken, die aan overstroming onderhevig zijn en vaak zich mijlen ver tusschen de weidevelden uitstrekken. Op de drogere gedeelten groeien katoen en tabak, in zulke hoeveelheden, dat zij het voornaamste artikel van uitvoer vormen. Ook de zijdecultuur staat op een hoogen trap. Nog noemen we de thee, die den Assameezen reeds voor de komst der Engelschen bekend was, doch als medicijn gebruikt werd.

De dierenwereld is ontzaglijk rijk en biedt de grootste verscheidenheid aan. In de bosschen en op de bergen zwerven talrijke kudde wilde olifanten rond, die somtijds in de rijstvelden en plantages vreeslijke verwoestingen aanrichten. Meer in het dichtste gedeelte van het woud, in de nabijheid van moerassen, treft men den rhinoceros aan. Ook tijgers en luipaarden sluipen bij menigte rond en richten niet zelden onder menschen en dieren de grootste verwoestingen aan. Verder vindt men er buffels, beren en wilde zwijnen, terwijl de jakhalzen en wilde katten daar landplagen zijn. Reeën en andere hertensoorten vinden op de uitgestrekte grasvelden hun voedsel en bieden vooral in het koude seizoen, wanneer het gras afgebrand is, een uitstekende gelegenheid aan voor de jacht. Eindelijk is geen enkele landstreek in Indië zoo rijk aan giftige slangen, schorpioenen, duizendpooten, bloedzuigers, termieten, ratten, kikkers en muskieten.

Nog geven apen, papegaaien, adelaars, valken, gieren en ander gevogelte leven aan de bosschen.

De bewoners van Assam zijn in den regel groote liefhebbers van visch en de rivieren zijn buitengewoon rijk aan allerhande soorten.

Het aantal inwoners van Assam bedraagt waarschijnlijk nog niet ten volle 1000000 en bestaat uit Hindoe's en Mahomedanen, die van uit Bengalen het land binnengekomen zijn en uit enkele wilde stammen, de oorspronkelijke bewoners. De taal is het Assameesch, een dochtertaal van het Sanskriet; zij vertoont veel overeenkomst met het Bengaalsch. De Mahomedanen echter verstaan en spreken ook de Oerdoe-taal en sedert het gouvernement scholen opgericht heeft, worden onder de hoogere kasten velen gevonden die Engelsch spreken.

De *Assameezen* of *Asams*, zooals ze ook genoemd worden, zijn een schoon, vrij licht gekleurd, kloek gebouw menschenras, in hooge mate vatbaar voor verstandelijke ontwikkeling.¹

1. Oscar Flex *Pflanzenleben in Indien*, Berlin, 1873. 8o. S. 2—6.

In de bergen, die de vlakte omgeven, leven nog wilde, geheel onafhankelijke stammen, waaronder de meest bekende zijn: de *Garos*, *Khasia's* en *Naga's*. De zeden van den laatsten stam herinneren aan de bloeddorstige Dajaks van Borneo. Immers voor een knaap getatouëerd is, wordt hij niet als lid der maatschappij beschouwd, doch die plechtigheid mag eerst dan plaats hebben, wanneer hij een man of vrouw het hoofd heeft afgeslagen, wat dus niets anders is dan het koppensnellen op Borneo. ¹

Ten Z. van de laagvlakte van Bengalen verheft zich het plateau van *Dekhan* tot een gemiddelde hoogte van 600 tot 800 M. De noordrand wordt gevormd door het moeilijk toegankelijke *Vindhya-gebergte*, welks secundaire zandsteen zich tot aan den Tara-pas uitstrekt. Op de zuidelijke helling van dit gebergte, dat zich tot een hoogte van 2000 M. verheft, ontspringt de *Schon*, die in noord-oostelijke richting naar den Ganges stroomt, en de *Nerbadda* of *Nerboeda*, die in westelijke richting stroomende, zich in den Arabischen zeeboezem ontlast. Evenwijdig met laatstgenoemde rivier, maar een weinig zuidelijker, stroomt de *Tapti*, die zich bij Surate in zee ontlast. Het brongebied van deze stroomen is een woest hoogland met talrijke ketenen en bergspitsen, een zonderling land, waar men vormen uit het planten- en dierenrijk aantreft, die nergens anders nevens elkander voorkomen.

Een zeer schoon landschap is het dal van de Nerboeda. Vooral schoon is dat gedeelte der rivier, waar zij, tot op een derde der gewone breedte verminderd, tusschen steile wanden van wit marmer voortvloeit. Hier en daar loopen zwarte aderen door dit verblindend witte gesteente. Een tocht door het Nerboeda-dal is een van de aangenaamste, die men in Indië maken kan. Het klimaat is zeer aangenaam en zoowel de menschenwereld als de natuurvoortbrengselen zijn in hooge mate belangwekkend. Onder de vele boomsoorten moet de Mhowa genoemd worden. De bloemen van dezen boom zijn eetbaar en daaruit weet men een geestrijken drank te bereiden, die bij de bevolking zeer gezocht is. Ook gebruiken de *Gondhs*, die pantheïsten zijn, dezen drank voor plengoffers aan hun talrijke goden. Deze zonderlinge menschen werden het eerst gebruikt in de kolengroeven der Nerboeda en haar zijrivieren, en de moed, waarmede zij in de ingewanden der aarde doordringen, is inderdaad bewonderenswaardig. In dat opzicht komt hun pantheïsme hun goed te stade. Van de wieg af aan is den Gondh geleerd, dat elke rots, elke rivier, elke grot door een geest bewoond wordt, die, wil men geheel en al zeker van hem zijn, verzoend en gunstig gestemd moet worden. Dit laatste geschiedt op een zeer eenvoudige wijze. Hij bestrijkt het gesteente, waarin hij door wil dringen, met

1. Ansland. 1872. No. 45. S. 1079.

William Robinson. A descriptive account of Asam. London 1841. 8o. P. 335—421. In dit werk vindt men een uitstekend goede beschrijving van de Boetia's, Aka's, Kapachoren, Duphla's, Miri's, Aboren, Boraboren, Mishmi's, Bornishmi's, Khamti's, Singfoe's, Naga's, Karchars, Khasia's en Garo's.

1. De pagode van Dzaggenaut. — 2. Apen spelende met een krokodil. — 3. Hindoe's. — 4. Een reiswagen in Hindostan. — 5. De tamboer harmonica. — 6. Birmeesche typen.

een weinig menie, legt er een handvol rijst en een kokosschaal vol Mhowa-brandewijn voor en dan is de geest zoozeer verzoend, dat hij het zonder eenigen toorn aanziet, dat men het gesteente door buskruit laat springen en in alle richtingen daarin doordringt om weg te halen, wat den mensch nuttig schijnt.

Tusschen de Nerboeda en de Tapy strekt zich het *Mahadeo-gebergte* uit. Deze berggroep is zeer schoon en staat in hooge mate in een reuk van heiligheid. Zij is aan Siwa geheiligd en midden tusschen hooge pieken ligt een aan deze godheid gewijde steen, waarheen de Hindoe, minstens eenmaal in zijn leven, een bedevaart moet doen. Het schouwspel, dat deze plaats aanbiedt, is werkelijk somtijds in hooge mate belangwekkend. Een menschenmassa, even bont als die welke zich aan de beroemde Ghats in Benares verdringt, beweegt zich op de naar deze plaats voerende wegen. Allen echter naderen van een zelfde zijde, want de andere zijde wordt volgens het volksbijgeloof bewaakt en verdedigd door verscheurende dieren, kobolts en vreeslijke ziekten.

Van uit dit punt voert een reis van twee dagen naar de *hoogvlakte van Petschmarri*, die het voorkomen heeft van een net onderhouden Engelsch park. Hier vertoonen zich drie groote, op zich zelve staande bergtoppen, die bij de ondergaande zon gloeiend rood gekleurd worden. De middelste is de *piek van Mahadeo*, de zetel van de godheid zelve. Ter rechterzijde daarvan verheft zich de vierkante *Tschauradeo*, terwijl ter linkerzijde de *Dhupgarh*, de hoogste top van het hoogland, somber oprijst. De weg naar deze bergreuzen loopt langzaam glooiend op, terwijl overal elders het plateau een vrij steile helling heeft. De oostelijkste pas wordt nooit door eenig lastdier betreden.

Van deze hoogvlakte geniet men een heerlijk schoon panorama. Rijen van boschrijke bergen strekken zich achter elkander uit. Het donkere rood hunner zandsteenvormingen steekt sterk af bij het frissche groen der boomen. Vooral aan de oostzijde is het landschap treffend schoon. Daar gaat het 620 M. hooge plateau over in een tal van vrij steile terrassen, die allen met een dicht woud zijn bedekt. Dit is het groote *Salbosch*.

Aan de randen van dit plateau treft men een menigte verschrikkelijke, geheimzinnige kloven aan, waaronder vooral de *Dschambo-Durp* bekend is.

De grootsche, bijna grenzelooze bosschen worden bewoond door den fieren bison en door den »sambar'', den koning van het roode wild. Tijgers komen op de hoogvlakte zelden voor. Panters daarentegen zeer veel in *Petschmarri*.¹

De westrand van het plateau van Dekhan wordt gevormd door de groote keten der westelijke *Ghats*, die bij het *Khandesch-dal* beginnen en evenwijdig met de kust loopen. Onder de vele stompe, sterk getande toppen, verheft zich de *Mahabaleschwar* tot een hoogte van 1500 M. boven den spiegel der zee. De Ghats bestaan hoofdzakelijk uit gneist. Als alle kustgebergten dalen zij zacht glooiend af naar de landzijde, vrij steil daarentegen naar de zijde van de smalle kuststrook. Hier vormen zij een aantal terrassen, waarop bij een zorgvuldige bebouwing de weelderigste plantengroei

1. J. Forsijth. The Highlands of Central-India; notes on their forests and wild tribes, natural history and sports. London. 1871. 80.

heerscht. Op de laagste terrassen gedijen de peper, het suikerriet en de kokos- en betelpalm. Hooger op volgen de teka-bosschen, die een houtsoort leveren, die bijna aan den tand des tijds weêrstand biedt en die bovendien niet aangetast wordt door de witte mieren. Nog hooger vindt men kostbare sandelhout- en ebbenhoutbosschen.

Korte kuststroompjes snellen, tal van watervallen vormend, naar de zee.

In dit westelijk kustgebied ligt, op een klein eiland, het ongezonde *Bombay*, met 650000 inwoners, waaronder 400000 Hindoe's, 140000 Muzelmannen, 50000 Parsen en 25000 Indo-Portugeezen. Deze zeer belangrijke handelsstad, tevens de ligplaats der Britsch-Indische oorlogsvloot, heeft een prachtige haven. Nog liggen op deze kust van *Malabar*, zooals zij genoemd wordt, de Portugeesche stad *Goa*, *Calicoet*, waar Vasco de Gama het eerst voet aan wal zette, en de Fransche nederzetting *Mahé*.

De westelijke Ghats eindigen in het *Nilgiri-gebergte* of de blauwe bergen. De aangename en gezonde lucht heeft in den laatsten tijd vele Europeanen tot een tijdelijk of voortdurend verblijf in deze streek uitgelokt. De bergen verheffen zich in den *Dodabetta*, die langen tijd voor den hoogsten top van Indië doorging, tot een hoogte van 2500 M. en vormen eigenlijk een kolossale bergknoop, waarin de West-Ghats zich met de langs de golf van Bengalen loopende Oost-Ghats verbinden.

De oorspronkelijke bewoners van deze bergstreek worden onderscheiden in vier of vijf stammen, die zoowel van de Hindoe's der vlakte als onderling sterk verschillen. Een dezer stammen komt in zeden en gewoonten sterk overeen met de Zigeuners, ofschoon ze geen nomadenleven leidt. Van godsdienst ontdekt men bij dezen stam zelfs geen spoor; daarentegen gelooven zij wel aan toovenarij. Een andere stam, die der *Toda's*, leeft uitsluitend van de veeteelt; de talrijkste en meest beschaafde stam, die omstreeks 20000 zielen telt, bestaat van landbouw.¹

Ten Z. van het *Nilgiri-gebergte* ligt het bergland van *Kardamoem*, dat den top van den Indischen driehoek inneemt. Het draagt toppen van 2900 M. hoogte en strekt zich uit tot kaap *Comorin*, op 8° N. B. In dit bergstelsel, ook het *Anamalli-gebergte* genoemd, verheft zich de hoogste top ten Z. van den Himalaya. Het wijkt van de westkust meer naar het binnenland terug en laat daardoor voldoende ruimte over voor het landschap *Travancore*.

Tegenover de oostkust van Indië ligt het groote, bergachtige eiland *Ceylon*. Het wordt door de *golf van Manaar* en de *Palkstraat* van het vasteland gescheiden. Ten N. van de laatstgenoemde straat draagt de zonnige, havenlooze kust den naam van *kust van Koromandel*. Ze heeft een afwisselende breedte van 70 tot 200 km. Het klimaat is in hooge mate ongezond en gedurende den tijd, dat de noord-oostmoesson waait, is het geheel onmogelijk op deze kust te landen.

Hier liggen de Fransche nederzettingen *Carical*, met 62000 inw., en *Pondichery*, met 124000 inw. en het Britsche *Madras*. Laatstgenoemde

1. William E. Marshall. A phrenologist amongst the Todas; or the study of a primitive tribe in South-India: history, character, customs, religion, infanticide, polyandry, language. London 1873. 8o.

stad, met 430000 inw., is een zeer belangrijke handelsplaats, in weerwil van haar hoogst ongunstige ligging.

Landwaarts in verheffen zich de *oostelijke Ghats*, die lang niet zoo hoog, noch zoo steil zijn als de westelijke. Ze zijn eenvoudig de weinig hooge rand van het plateau van Dekhan en worden doorgebroken door de van deze hoogvlakte afstroomende rivieren. Terwijl op de westkust, ten Z. van den Tapti, slechts kustriviertjes in zee uitloopen, stroomen naar de golf van Bengalen zeer machtige stroomen. Het plateau van Dekhan vormt nam. een golvende vlakte, welkèr hoogte afwisselt tusschen 450 en 800 M. Naar het noorden toe is dit plateau woest, boschrijk en bergachtig.

De geheele vlakte helt van het W. naar het O., zoodat de rivieren, die in het W. van Dekhan op de oostelijke helling der westelijke Ghats ontspringen, haar loop naar de oostkust nemen. Van het Z. naar het N. vinden we achtereenvolgens: de *Cavery*, de *Tirumkojilur*, de *Palar*, de *Penna*, de *Kistna*, de *Godavery* en de *Mohammoedij*.

De hooge ligging van het plateau van Dekhan tempert de groote warmte en geeft het land een gezond en gezegend klimaat, waarin de meeste voortbrengselen uit de Indische plantenwereld uitnemend goed gedijen. In het noord-oostelijk deel, tusschen de Mohammoedij en Bengalen, ligt een woudrijke bergstreek, die bewoond wordt door een wilden stam en die door het landschap *Orissa* van de zee gescheiden wordt.

In den regel maakt men zich een verkeerde voorstelling van de bevolking van Voor-Indië. Men stelt zich deze gewoonlijk voor als tamelijk homogeen, terwijl er daarentegen nauwelijks een enkel land op aarde is, waarin een grooter verscheidenheid in dat opzicht heerscht. Ook de ontwikkelingsgraad der bevolking loopt ongelooflijk ver uiteen. Ze doorloopen alle trappen van den fijn beschaafden Europeaan en den wijsgeerigen Hindoe af, tot den ruwsten wilde toe.

Volgens de jongste volkstelling bedraagt het aantal inwoners van Voor-Indië 240726193 zielen. De Europeanen buiten rekening gelaten, kan men twee hoofdrassen onderscheiden: de Arische *Hindoe's* en de *Dravida's*. De laatsten vormen zonder eenigen twijfel de oorspronkelijke bevolking van geheel Indië. Later — omtrent het juiste tijdstip wijken de opgaven af van 2000 tot 1500 j. v. C. — werden zij door de uit het N. komende Hindoe's onderworpen en naar het Z. teruggedrongen. Het staat vast, dat daarbij herhaaldelijk een vermenging van beide rassen plaats had. Nog heden ten dage komen de Hindoe's alleen in de noordelijkste vlakte van Indië voor tot in het dal van den Bramapoetra. Geheel Dekhan en de bergstreken van het binnenland houden de Dravida's bezet.

Deze beide rassen vormen echter weder geen geheel op zich zelve, maar vervallen in een groote menigte stammen, omtrent wier levenswijze, zeden en gewoonten we nog volstrekt geen zekere berichten bezitten.

Frederik Muller verdeelt de Arische familie der Hindoe's in drie afdee-

lingen : de stammen, die het noord-westelijk bergland bewonen, de Arische bewoners der Indische vlakte — kortweg Hindoe's — en de Zigeuners.

Tot de eerste afdeling behooren de reeds vroeger genoemde stammen der *Dardoe's* en *Sijaposh*.

De Hindoe's vervallen in een groot aantal klassen. Uit een linguistisch oogpunt onderscheidt men vooreerst hen, die het *Kashmiersch* spreken, ongeveer 3000000 zielen. Ten Z. daarvan, tusschen den Indus en Satlesch wordt het *Pendschabsch* door 16000000 menschen gesproken. Naar het Z. en Z.O. maakt deze taal plaats voor de *Hindi-taal*, die in tal van dialekten, door 6000000 bewoners van Voor-Indië gebruikt wordt. Een dier dialekten, het met Perzische woorden sterk vermengde *Oerdoe* of *Hindostani*, dat door de Mahomedaansche bevolking van Centraal-Indië gesproken wordt, is tevens voor het publiek verkeer in gebruik en dientengevolge door geheel Indië verbreid.

In het dal van den Beneden-Ganges is de *Sindhi-taal* volkstaal en wordt door 2000000 menschen gesproken, terwijl 6000000, in de omstreken van het Vindhya-gebergte, het dialekt van *Goedscherate* spreken. Ten Z. hiervan tot Tschota-Nagpoer heerscht het *Maratisch*, bij 10000000 menschen. Tusschen Farniah en Dinadschpoer en verder langs den Himalaya tot Assam wordt het *Bengaalsch* door 22500000 menschen gesproken. Eindelijk vinden we nog de *Oriya-taal* bij 2000000 en het *dialekt van Assam* bij 1000000 menschen.

Van de 240000000 bewoners van Indië spreken dus slechts 125000000 de Arische taal. Al de overigen behoren dus tot de Dravida-volken.

Uit een sociaal oogpunt kan men een andere indeeling volgen. Dan noemen we in de eerste plaats de *Bramanen*, die tegenwoordig door geheel Indië verbreid zijn en intellectueel boven alle andere stammen staan. Zij hebben hun Arisch karakter het zuiverst bewaard en reeds hun flinke gelaatstrekken toonen dit aan. De *Dschats* in het N.W. van Indië hebben we reeds gemeld. De *Radschpoeten* waren oorspronkelijk de veroveraars van het westelijk deel van Hindostan. Hun aantal gaat sterk achteruit, gedeeltelijk tengevolge van hun vermenging met andere stammen, gedeeltelijk door de bij hen veelvuldig in zwang zijnde gewoonte om de vrouwelijke kinderen te vermoorden. Zij wonen in het N.O. van Pendschab, in de districten van Dschamoe en Kangra, in het Simla-gebergte, in het oostelijk deel van Oude, in Azimghar en Ghazipoer, in het Z.W. van Boendelkhand, in Malwa en in Oedeipoer. Het zwaartepunt van hun macht ligt in de zoogenaamde *Radschpoetana-staten*, in welke staten echter de *Dschats* hen in aantal overtreffen.

De *Kocrmis* of *Koenbi's* wonen in de middelste en oostelijkste deelen der zoogenaamde noord-westelijke provinciën, de *Goedschars*, een onrustig herdersvolk, in het heuvelland van Kashmir en vooral in Goedscherate, de *Gwala's* in Bengalen en Orissa. De *Khatri's*, de afstammelingen van de voormalige krijgsliedenkaste, thans een handeldrijvende stam, leven in Pendschab en de oostelijke deelen van Afghanistan. De *Baniya's* nemen in eigenlijk Hindostan en in het zuiden dezelfde stelling in, die de *Khatri's* in Pendschab innemen. Uitwendig onderscheiden zich de *Baniya's* en de *Khatri's* op eene in het oog loopende wijze van de *Bramanen*.

De *Kajasth's* vormen wel is waar een laagstaanden stam, zijn donker gekleurd en hebben weinig schoone lichaamsvormen, doch zijn daarentegen voor ontwikkeling zeer vatbaar. Zij zijn de eigenlijke wereldlijke schriftgeleerden van het tegenwoordig Indië en als zoodanig bekleeden zij de meeste ambten.

De kasten der handwerkslieden vertoonen in alle deelen van Indië tamelijk wel een zelfde type.

Opmerkelijk zijn nog de *Heloten-kasten*. Het spreekt van zelve, dat wij dezen in het geheel niet vinden in de noord-westelijke bergstreken, daar hier geen vijandelijke bevolking onder het juk gebracht werd. Tot deze *Paria's* behooren de *Doms*, de *Tschangars*, de *Tschamars*, enz. ¹

De godsdienst, dien de Hindoe's belijden, is het Hindoeïsme, dat met den ouden godsdienst der Ariërs nog slechts eenige sporen van overeenkomst vertoont. Alles wat van de Vedda is overgebleven bepaalt zich tot enkele verzen, die de priesters van buiten kennen en opdreunen, zonder dat zij er de beteekenis van verstaan. Onder den algemeenen naam van Brahmaïsme omvat men tegenwoordig een aantal godsdienstige sekten, die meestal tamelijk ver uit elkaar loopen en dikwijls diep bedorven zijn. Zoo hebben de *Aghori's* of *Aghor-Pants*, die volgens den laatsten naam als godsdienstleeraars te beschouwen zijn en veelal priesterlijke waardigheden bekleeden, het toppunt van verdierlijking bereikt. ² Die Aghori's zijn eene volksklasse, die men veelal op de oevers van den Ganges, maar ook wel in de overige deelen van Indië aantreft. Zij zijn menscheneters en meenen, dat er tusschen de verschillende zaken alleen een denkbeeldig onderscheid bestaat. Een slag of stoot is volgens hen precies hetzelfde als een kus of een handdruk. Zij loopen in Adams-costuum, en houden een menschelijken schedel in de hand, waarvan zij het vleesch afgeknaagd en de oogen en hersens met den vinger uitgekrabbed hebben. Gewoonlijk hebben zij in dien schedel den een of anderen drank, 't zij brandewijn of melk of wat vuil water. Hun voedsel is het eerste het beste wat hun voorkomt, onverschillig of het een lijk of een kring, iets eetbaars of onkruid of ongedierte is. Met verwarde haren, bloedroode oogen, het lichaam stijf vol smerigheid en ongedierte, doet een Aghori in netheid voor een wolf of tijger onder. De Hindoe echter ziet met eerbied tegen zulk een wezen op en niemand, die het waagt hem van zijn deur weg te jagen. Zij behooren tot het ergste gespuis van de heilige stad Benares en deinzen voor geen misdaad terug.

De meest talrijke godsdienstige sekten van Indië zijn die, welke aan *Siva* en aan *Vischnoe* goddelijke eer bewijzen. Deze beide sekten zijn

1. F. Muller. *Allgem. Ethnographie*.

2. The people of India; a series of photographic illustrations, with descriptive letter-press, of the races and tribes of Hindustan. Originally prepared under the authority of the government of India etc. Edited by J. Forbes Watson and J. W. Kaye. Vol. I. and II. London.

als het ware elkanders antipoden. De eene ziet op tot een godheid, als tot den oorsprong van alle goed, terwijl de andere zijn godheid beschouwt als een wezen, dat alleen van den mensch zelve alle goeds verwacht. Dit is het hoofdverschil, maar overigens ontmoeten beide sekten elkander herhaaldelijk op hetzelfde terrein.

In het algemeen kan men zeggen, dat het Hindoeïsme niets nieuws gesticht, maar alleen het oude behouden heeft. Het heeft zijn voordeel gedaan met het reeds bestaande bijgeloof, hoe grof, hoe onzedelijk, hoe misdadig het ook mocht zijn. En dat, wat vroeger als 't ware zwevend, onvast was, heeft het een bepaalde gedaante en vasten vorm gegeven, door alles tot een wijsgeerige basis terug te brengen. Het heeft het onderscheid tusschen klassen en kasten niet alleen laten bestaan, maar zelfs nog meer bevestigd, zoodat de belangen der verschillende kasten, zelfs in het kleinste dorp, zoover mogelijk uit elkander loopen. Vandaar dat bij den Hindoe geen sprake kan zijn van nationaliteitsgevoel of vaderlandsliefde, althans niet in dien zin, dien wij aan die woorden geven. Aan de andere zijde kan het niet ontkend worden, dat het Hindoeïsme niet alleen hooge zedekundige waarheden verkondigt en tot maatschappelijke deugden opwekt, maar in de hoofdzaken veel overeenkomst vertoont met de leer van het Christendom. ¹

De *Dravida's* vervallen, uit een ethnologisch oogpunt in twee, of zoo we de oorspronkelijke bevolking van Ceilon meerekenen, in drie volkstammen, die scherp van elkander onderscheiden zijn. We onderscheiden namelijk een *Noord-Indischen-* of *Moenda-stam*, een *Zuid-Indischen-* of *Dravida-stam* en den stam der *Singhalezen*. Alleen de geheel onbeschaafde stammen, de *Moenda's* en de *Nilagiri's*, zijn trouw gebleven aan hun aloude zeden en gewoonten. De overigen zijn in meerdere of mindere mate beschaafd en hebben Arische zeden aangenomen.

Alle Dravida-talen zijn agglutineerend, wat ook van de Ural-Altaïsche talen een sterk sprekende karaktertrek is. Van daar dan ook, dat vele onderzoekers een genealogische overeenkomst tusschen deze volken hebben gezocht, die echter in werkelijkheid volstrekt niet bestaat.

Tot de Moenda-stammen behooren de onbeschaafde bergvolken van het hoogland van Tschota-Nagpoer, ten Z. W. van Calcutta, die met den algemeenen naam van *Kohl* worden aangeduid. Het zijn de *Santals*, de *Larkakohls* of *Ho's Kohls van Singghoen*, de *Bhoemidsch* en de zoogenaamde *Moenda-Kohls*. Daarentegen behooren de *Oeran-* en *Radschmahal-Kohls* tot de eigenlijke Dravida-volken. ²

Onder al deze half wilde stammen, die zich echter met landbouw bezig houden, heerscht het geloof aan een aantal booze geesten of »Bonga's,» aan

1. John Robson. *Hinduism and relations to Christianity*. Edinburgh. 1874. 8o.

2. L. Nottrott. *Die Gosznersche mission unter den Kohls. Bilder aus dem Missionsleben*. Halle. 1874. 8o.

tooverij en heksen, welke laatsten, wanneer ze als zoodanig erkend zijn of gedood of uit het land verdreven worden. Men ziet hieruit, dat de menschelijke geest overal tot dezelfde dwaasheden vervalt.

Sedert eenige jaren verrichten Duitsche zendelingen onder dit volk hun arbeid en in den laatsten tijd zijn er dan ook eenige Christen-gemeenten ontstaan.

Naast de Kohls, zijn de *Bhilla's* of Bhils onder de Moenda-volken een van de talrijksten. Zij wonen in de boschrijke streken in het gebied van den Tapti, den Nerboeda en de Maha en vormen een zeer gemengden stam, die de taal en zeden heeft overgenomen der beschaafde volken, te midden van welken hij leeft. ¹ In het Aravali-gebergte vindt men de *Mera's* of *Mhairs*, terwijl de met dezen stamverwante *Mina's* de bergketen bewonen, die van Adschmir naar de Dschoemna loopt.

Op linguistische gronden kan men de Dravida's verdeelen in tien afdeelingen.

In de eerste plaats moeten genoemd worden de *Tamulen*, het meest beschaafde en onvermengde van alle Dravida-volken. Zij bewonen het zoogenaamde Karnatik, d. i. het land tusschen de Oostelijke Ghats van Palicat en kaap Comorin. Tot dezen stam behoort ook de arbeidende bevolking in het N. en N. W. van Ceilon, benevens de zoogenaamde *Klings* of *Kalinga's*, die men in de zeesteden van Achter-Indië en van den Indischen Archipel aantreft, en eindelijk de wilde stammen der *Irulars* en *Kurumbars* in het Nilagiri-gebergte.

De *Telingas*, een ander volk, wonen langs de kust van de golf van Bengalen, tusschen Palicat en Gendscham.

De *Kanareezen*, ook *Kannadi's* en *Karnata's* genoemd, wonen in Mysore en Kanara. Op taalkundige gronden moeten hiertoe ook gebracht worden de wilde stammen der *Kotar* of *Kohatar* en *Badagars* in de wouden van het Nilgiri-gebergte en de eveneens onbeschaafde *Kodoegoc's* of *Koerys*, in de westelijke Ghats.

De *Malabaren* of *Malajjals* bewonen de kust van Malabar tusschen Mangalor en Frivandram.

De *Toeloe's* of *Toeloeva's*, op een smalle strook van de kust van Malabar, sterven langzamerhand uit.

De *Toda's* wonen in het Nilgiri-gebergte.

De *Gonds* of *Gonda's* vindt men in dat deel van Indië, dat zich uitstrekt tusschen de Godavery en zijn zijrivieren *Wain* en *Indravati* en het Gondwana-gebergte, ten Z. van den Nerboeda.

De bloeddorstige *Khonds* of *Ku's*, die menschenoffers brengen, bewonen het boschrijke heuvelland van de provincie Orissa. ²

Eindelijk vermelden we nog de *Oeran-* en *Radschamal-Kohls* en de in Beloedchistan wonende *Brahu's*.

De oorspronkelijke bevolking van het eiland Ceilon behoort ontegenzegglijk tot de Dravida-volken, zooals uit hun taal voldoende blijkt. Intusschen is langzamerhand een sterke vermenging ontstaan met Indiërs, die van het

1. Globus XXI. Bd. S. 193. 193.

2. John Campbell, A personal narrative of thirteen years service amongst the wild tribes of Khondistan for the suppression of human sacrifice. London, 1864. 8o.

vasteland aangekomen zijn. Als tamelijk onvermengde overblijfselen der oorspronkelijke bevolking kunnen de *Vedda's* beschouwd worden, die het woudgebied in het oostelijk deel van het eiland, het zoogenaamde *Vedda-rata* bewonen. ¹ Verstandelijk staan de *Vedda's* zoo laag als bij een met rede begaafd wezen mogelijk is. ²

Het reeds een paar malen genoemde eiland *Ceilon* heeft een oppervlakte van 63300 □ km. met een bevolking van omstreeks 2500000 inwoners. Het bergland ligt voornamelijk in het zuidelijk deel en het binnenland. Het noordelijk deel is vlak, terwijl daarentegen op de zuidkust de voet der bergen niet zelden door de zee wordt bespoeld. Het *Kanda-Oeda*-gebergte heeft een gemiddelde hoogte van 1600 M., terwijl zich de *Pedrotalagalla* tot 2536 M. en de *Samanella* of *Adamspiek*, beroemd om het schoone uitzicht, dat men van zijn top geniet, tot 2350 M. stijgt. Dat bergland is rijk aan schilderachtige, goed besproeide landschappen en heeft een aangenaam, frisch klimaat. De bergen zijn, tot aan den top toe, met bosschen begroeid, maar vooral de lagere deelen zijn buitengewoon vruchtbaar. Heerlijke palmwouden en weelderige grasvlakten wisselen elkander af. Geen ander gebied overtreft Ceilon in rijkdom ten opzichte van de plantenwereld. Behalve de talrijke houtsoorten, levert het peper, wol en katoen.

Ook aan voortbrengselen uit het mineralenrijk is het zeer rijk. Het levert niet alleen edelgesteenten, als diamanten en robijnen, maar ook ijzer, mangaan en zout, terwijl uit de golf van Manaar en de Palkstraat schoone paarden gevischt worden.

De hoofdstad van het eiland is *Colombo*, aan de oostkust, waarvan een spoorweg loopt naar *Candy*, in het binnenland. Nog noemen we *Trincornomale* en de belangrijke handelshaven *Point de Galle*, aan de oostkust.

De *Singaleezen*, dit is de naam waaronder de bewoners van het eiland gewoonlijk worden aangeduid, dragen het haar in een knoop, die bij de mannen met een kam, bij de vrouwen met haarspelden wordt vastgehouden. Hun kleeding is zeer goed en geschikt voor het klimaat. Men draagt er een stuk stof ter lengte van 3 M., dat om de heupen geslagen wordt en tot op de hielen afhangt. De vrouwen uit de hogere standen dragen keurslijven en besteden bij plechtige gelegenheden zeer veel aan haar toilet.

Over het algemeen zijn de bewoners aanhangers van de leer van Boeddha en in verschillende kasten en rangen verdeeld.

De huizen van personen uit de lagere standen zijn klein en zeer eenvoudig uit takken en bladeren vervaardigd. De meer gegoeden hebben huizen, die van veranda's voorzien zijn.

1. F. Muller. *Algem. Ethnographie*, S. 410—416.

2. *Ausland*, 1876, No. 15, S. 296, 297.

De kustbewoners verstaan niet alleen de Engelsche taal, maar velen kunnen er zich ook in uitdrukken.

Overigens is Voor-Indië niet rijk aan eilanden. Langs de kusten treft men er bijna in 't geheel geen aan. Maar op grooten afstand van de kust liggen eenige groepen, die volgens hare natuur tot Indië gerekend moeten worden. In den Arabischen Zeeboezem vinden we de *Lakediven* en ten Z. daarvan de *Malediven*. De eersten zijn koraalformatie's. Zij zijn niet minder dan 14000 in getal, in twintig groepen verdeeld. De meesten echter zijn niets meer dan kale rotspunten. Zij worden door omstreeks 10000 Arabieren bewoond en brengen alleen kokospalmen voort. Nog vindt men er veel Cauri-schelpen die in sommige streken in het Oosten de plaats van het geld innemen.

Ook de Malediven vormen een groep van rotsen en rotseilandjes, ten getale van 12—14000, waarvan er 50 bewoond zijn. Zij hebben dezelfde voortbrengselen als de Lakediven. De bevolking is echter talrijker, daar deze uit 200000 Mahomedaansche Maleiers bestaat, die geregeerd worden door een te *Male* resideerenden sultan.

In de Golf van Bengalen, dichter bij Achter-Indië dan bij Voor-Indië, liggen de *Andamanen* en *Nicobaren*. De Andamanen bestaan uit vier groote en een groot aantal kleinere eilanden, te zamen 6600 □ km. groot. Ze worden bewoond door 15000 Papoea's, die op den allerlaagsten trap van ontwikkeling staan. Zij hebben noch woningen, noch kleding en hun voedsel bestaat uit wilde vruchten, mossels en visch of wel ongedierte.

Op de meestal vlakke, hier en daar vulkanische eilanden vindt men voortreffelijk timmerhout, veel palmen en meloenen. Ten gevolge van de uitwasemingen van den moerassigen bodem is het klimaat uitermate ongezond. Derhalve hebben de menschlievende Britten op het noordelijkste eiland — *Chatham* — een misdadigers-kolonie gesticht.¹

De Nicobaren bestaan uit 9 groote en 11 kleinere eilanden, allen zeer vruchtbaar en ongezond en bewoond door 5000 Maleiers.

Sedert 1 Januari 1877 vormt Voor-Indië een keizerrijk, welks monarch de drager van de Britsche kroon is. In zijn naam wordt de regeering uitgeoefend door een te Calcutta resideerend landvoogd. Geheel Indië is verdeeld in drie presidentschappen: Bengalen, Madras en Bombay. Bengalen is weder onderverdeeld in provinciën, Madras in districten en Bombay in afdeelingen.

Het ministerie van koloniën behartigt de belangen van het uitgestrekte rijk. Het koloniale leger telt 180000 man, voor het meerendeel sipahi's, d. z. inlandsche soldaten.

1. Frederick J. Moat, *Adventures and researches among the Andaman Islanders*. London. 1863. 8o.

Dr. v. Liebig. *Die Andaman-Inseln. Jahresbericht an Geogr. Ges. in München*. 1871. S. 103—125.

Zooals we reeds weten, heeft Voor-Indië een oppervlakte van 3850000 □ km. en eene bevolking van 240900000 zielen. Echter staat niet die geheele oppervlakte, noch die geheele menschenmassa onmiddellijk onder de heerschappij der Britten. Een groot deel van het land staat nog onder inheemsche vorsten, die dikwijls in een zeer gecompliceerde verhouding staan tot de Britsche kroon.

Het gebied, dat onmiddellijk onder Britsch beheer staat, heeft een oppervlakte van 23231450 □ km. en een bevolking van 189613238 zielen. Op 1 □ km. wonen dus slechts 81 menschen. De geheel of half onafhankelijke staten hebben een gezamenlijke oppervlakte van 152624 □ km. en 50325157 inwoners. De Fransche bezittingen zijn 508 □ km. groot, met 259918 zielen en de Portugeesche 4168 □ km., met 527517 bewoners. Dus is, volgens de laatste telling, geheel Indië 3845318 □ km. groot en de bevolking 240726123 zielen sterk, d. i. 76% van de bevolking van Europa. Van de bewoners van het gebied, dat onmiddellijk onder het Britsch bestuur staat, woont $\frac{1}{3}$ in Bengalen.

Onder de inheemsche staten hebben de Ratschpoetana-staten in het N. W. en Hyderabad, op het plateau van Dekhan, een talrijke bevolking, en wel elk van 9000000 zielen.

Het dichtst is de bevolking in de provinciën Neder-Bengalen, waar 167, Behar, waar 180 en Oude, waar 181 menschen op 1 □ km. leven. In het district Hugli, in Neder-Bengalen, stijgt dat getal zelfs tot 400. Onder de 195 steden der aarde, die meer dan 100000 inwoners tellen, behooren er 16 tot Britsch-Indië en 5 tot de inheemsche staten.

Onder de bevolking van Britsch-Indië zijn 96000000 mannen en 92000000 vrouwen. Naar hun afkomst onderscheidt men 127000000 Hindoe's, 5000000 niet-Indische Aziaten en slechts 100000 Europeanen, voor het meere deel Britten. Naar den godsdienst eindelijk, dien zij belijden, onderscheidt men 73% Hindoe's, 21% Mahomedanen, $1\frac{1}{2}$ % Boedhisten, $\frac{1}{2}$ % Christenen en eenige Joden.

Jaarlijks neemt de bevolking met ongeveer $\frac{1}{2}$ % toe. Tengevolge van de op zeer jeugdigen leeftijd gesloten huwelijken nemen de Hindoe's sneller toe dan de Mahomedanen. Het aantal Roomsche-Katholieken neemt gemiddeld met $1\frac{1}{5}$ %, dat der Protestanten met $6\frac{1}{10}$ % toe. Toch bedraagt het geheele aantal van de laatsten nog maar ongeveer 250000. De Parsen sterven langzamerhand uit; hun aantal bedraagt nog maar 70000. Ook het aantal Joden is gering, slechts 8800, en dit aantal blijft vrij wel stabiel.

Een belangrijk bestanddeel der bevolking vormen de Mahomedanen. Volgens de jongste volkstelling leven er in Bengalen 19553811, in Pendschab 9337685, in de Noord-Westelijke provinciën 4189338, in Bombay 3870480, in Madras 1857975, in Oude 1197705, in Assam 1104601 en in de provinciën Mijzore, Berar, Britsch Birma, Adschmir en Kurg omstreeks 200000. Aldus heerscht Engeland over 40000000 Mahomedanen en dewijl juist daar onder de meest energieke en de meest fanatieke elementen gevonden worden, moet het met hen altijd rekening houden.

Omtrent de moeielijkheden, die de Islam aan het Britsche gouvernement berokkent, worden we het best ingelicht door Herman Vamberij, een der grondigste kenners van Oostersche toestanden. Reeds sedert jaren, zegt

hij, zijn de dweepzieke Wahabiten bezig van uit hun hoofdkwartier Patna overal oproer te stoken. Dan eens brengen zij den een of anderen bergstam in opstand, dan weder preeken zij oproer onder de Sipahi-regementen en wekken op tot den »Dschihad," d. i. den heiligen oorlog tegen ongelooovigen. Tegenover dit alles blijft het Britsche gouvernement niet alleen lijdelijk, maar men vindt zelfs Engelschen, die beweren, dat men moet zorgen, dat het onderwijs, de rechtspraak en het burgerlijk bestuur der Mahomedaansche onderdanen van Groot-Brittanje meer op Mahomedaansche leest geschoeid is. Is het nu over het algemeen een nagenoeg onbereikbaar ideaal een volk, dat alleen gebogen heeft voor de kracht van het zwaard, door groote concessies te verzoenen met het juk, dat hun door hun overwinnaars opgelegd is, tegenover Aziaten en Mahomedanen is het eenvoudig waanzin. Zeer terecht zegt Vambéry: »De eenige concessie, die de Mahomedaansche Hindoe's tevreden zou stellen, zou zijn, dat alle Britten tusschen den Himalaya en Kaap Comorin onmiddellijk hun koffers pakten en met de eerste scheepsgelegenheid de beste naar Europa terugkeerden. Wil Engeland met zijn Mahomedaansche onderdanen in Indië tot een goed resultaat komen, dan moet het beginnen met zijn constitutioneele denkbeelden in Europa achter te laten en in Azië wat meer Aziatisch zijn. Daarbij moet het nooit over het hoofd zien, dat de strijd tegen ongelooovigen de eerste plicht van een Mahomedaan is." Tot zoover Vambéry. In zijn door en door degelijke studiën over Britsch-Indië bewijst hij zonneklaar, dat de heerschappij der Britten in Indië op een ondermijnden en zeer vulkanischen bodem rust.

De Hindoe's zijn den Britten niet gunstiger gezind, daar de laatsten er steeds naar streven, de macht der inlandsche vorsten meer en meer aan banden te leggen. De thans nog bestaande staten in Voor-Indië zijn zoogenaamd »beschermden" staten. Alleen de woeste bergvolken zijn werkelijk onafhankelijk en maken het Engeland vaak lastig genoeg.

De beschermden staten kunnen gebracht worden tot drie categoriën. Vooreerst heeft men de schatplichtige staten, die jaarlijks schatting moeten opbrengen aan het Britsche gouvernement, dat zich daarvoor met de zorg hunner verdediging belast. In sommige gevallen kan die schatting vervangen worden door afstand van grondgebied. Deze staten hebben te zamen eene bevolking van 20000000 zielen. Wel hebben de Britten geen staand leger in de tweede soort van afhankelijke staten, zooals in de eerstgenoemden, maar toch belast Groot-Brittanje zich met de verdediging in geval van oorlog, zoodat zij geen eigen leger hebben. De staten, die in deze verhouding tot Engeland staan, zijn 50 in getal en hun aantal inwoners bedraagt ongeveer 12000000. Ook zij moeten schatting aan het Britsche gouvernement opbrengen. Hiervan zijn alleen vrij een groot aantal zeer kleine, zoogenaamde »verbonden" staten, wier bevolking niet meer dan 3500000 zielen bedraagt.

Al die staten hebben afstand gedaan van hun recht van verdediging en van het sluiten van tractaten met andere mogendheden, d. i. zij hebben zich, met gebonden handen en voeten, aan de Britten overgegeven, die zich dan ook, zoo dikwijls als zij dit in hun eigen belang dienstig achten, in hun binnenlandsche aangelegenheden mengen. De Britsche regeering waarborgt

hun veiligheid en is scheidsrechter in alle geschillen, die tusschen deze staten onderling uitbreken. Bovendien is het hun goedgunstig toegestaan een afzonderlijk legertje te houden. Maar daar het Engelsche gouvernement daarvan de sterkte bepaalt en zij niet meer buskruit mogen hebben, dan hun door genoemd gouvernement verstrekt wordt, zijn die strijdkrachten natuurlijk geheel en al schadeloos.

Ten slotte heeft Engeland zich het recht voorbehouden zelf de regeering in handen te nemen, zoodra het bestuur van de inlandsche vorsten slecht is.¹ En wanneer zulk een bestuur goed of slecht genoemd moet worden, dit blijft natuurlijk weder aan de beoordeeling der Britten.

Jaarlijks verschijnen de inheemsche vorsten aan het hof van den vice-keizer, om hun hulde te brengen. De meest bevriende dezer monarchen is de Nizam van Hïderabad, in Dekhan, in wiens staat drie Britsche regementen in garnizoen liggen.

De billijkheid eischt, dat we ook wijzen op den vooruitgang van Indië onder het Engelsch bestuur.

Reeds terstond noemen wij de ontwapening der bevolking, waardoor rust en vrede zijn gebracht, zoowel in de dichtst bevolkte als in de meest onherbergzame streken. Verder zijn een aantal ruwe gebruiken afgeschaft, als het brengen van menschenoffers, wat vooral onder de bewoners der bosschen, het verbranden van weduwen, wat bij de Hindoe's, en het verschrikkelijk zelfpijnigen der asceten, wat bij Hindoe's en Mahomedanen beiden in gebruik was. Nog zijn spoorwegen en telegrafen aangelegd en zelfs de kleinste steden in het wereldverkeer opgenomen.

Dat zijn voordeelen, die onmiddellijk in het oog vallen, maar van niet minder belang zijn andere zaken, die niet zoo voor de hand liggen. Zoo legde zich, sedert Voor-Indië onder Britsch bestuur kwam, de bevolking hoe langer hoe meer op den landbouw toe. In de nijverheid had een geheele omkeering plaats. De inheemsche industrie kwinde in vele streken weg, gedeeltelijk doordien zij de concurrentie met de Engelsche niet vol kon houden, gedeeltelijk tengevolge van het invoeren van de stoommachines. Maar de handige inboorlingen hebben zich eenvoudig geschikt naar de gewijzigde omstandigheden en toonen, ook bij de behandeling der hun vroeger onbekende werktuigen, een groote vaardigheid te bezitten. Vooral de katoenen suikerfabricage verkeerden in een zeer bloeienden toestand. Hier en daar weeft men nog met de hand; dit is b. v. het geval in Orissa en Patna, en de schoonste mousseline, die door grooten en vorstinnen gezocht en duur betaald wordt, is afkomstig van de hand der wevers van Dacca.

Een gevolg van de heerschappij der Engelschen in Indië is de opheffing van het nationaliteitsgevoel der verschillende stammen. Het verschil in

1. Daniel. Handbuch der Geographie. I. S. 327—328.

zedes en wetten der afzonderlijke provinciën onderling is veel grooter geworden dan het vroeger was.

De volkstaal is belangrijk vooruitgegaan. Werd deze door vroegere veroveraars onderdrukt, geheel anders is het geworden sedert door het gouvernement een aantal scholen voor inlanders zijn opgericht. Ja, op het punt van taal gaat men verbazend conscientieus te werk. Met kracht heeft men er zich op toegelegd alle vreemde innengselen, die onder de regeering der Groot-Mogols in de inlandsche taal zijn opgenomen, daaruit weder te verwijderen. En eer men een besluit neemt omtrent de taal, die in deze of gene provincie bij het onderwijs en de rechtspraak gebruikt zal worden, wisselt men daarvoor zooveel stukken, dat men er boekdeelen mede zou kunnen vullen.

De toestand van het onderwijs is over het algemeen gunstig. Toch blijft er nog veel te doen over en vooral ontbreekt het maar al te zeer aan geneigdheid der inlandsche bevolking om gebruik te maken van de hun aangeboden gelegenheid om zich intellectueel te ontwikkelen. In Pendschab b. v. is, gedurende de laatste jaren, het aantal scholen en scholieren verbazend sterk toegenomen. Toch is er nog 70% der bevolking, dat geheel en al ononderwezen is. In het noordelijk deel van het presidentschap Bombay wordt er vooral sterk over geklaagd, dat de meeste kinderen veel te vroeg de school verlaten om . . . in het huwelijk te treden. In Bengalen heeft in de laatste jaren een belangrijke vermeerdering van het aantal scholen plaats gehad en naar men beweert, zou de wensch om Engelsch te leeren daar algemeen zijn. Reeds worden door de regeering maatregelen genomen om industrie-scholen in het leven te roepen, ten einde de jonge Bengaleezen in staat te stellen ook andere middelen van bestaan te verwerven dan het rechtswezen en den staatsdienst.

Een minder gunstig verschijnsel is het toenemend drankverbruik. Wel onderscheidt zich nog de groote massa der bevolking door matigheid, maar juist bij de meer ontwikkelden heerscht het kwaad het meest.

De maatregelen door het gouvernement genomen om het ontzettend aantal kindermoorden tegen te gaan, schijnen met een goeden uitslag bekroond te worden. Dit kwaad kwam in het Goruckpore-district nimmer, in Oude slechts bij uitzondering voor, maar overal elders vond men het en het waren vooral de meisjes die bij hare geboorte omgebracht werden.

De oude weg, om tot eer en rijkdom te komen, d. i. zich door allerlei intriges en gewelddadigheden in de gunst van den vorst te dringen, is voor de Indiërs gesloten. Wat de inboorling vooral baat in de tegenwoordige nrichting van den staat, is de regelmatigheid en eentonigheid, waarmede de staatsmachine werkt. Er bestaat thans geen mogelijkheid meer heden een eenvoudig werkman en morgen de aanvoerder van een bende gewapenden te zijn. Wel kan een iegelijk zich door arbeidzaamheid en zuinigheid een zekere welvaart, rijkdom zelfs verschaffen, maar de weg tot een koningstroon is onherroepelijk gesloten. Daarentegen waardeert de Hindoe het, dat hij een machtig gebieder heeft gekregen, die het land tegen elken veroveraar beschermt, de binnenlandsche rust en vrede met krachtige hand bewaart en gelijk recht voor allen handhaaft.

Belangrijk is ook de omkeering, die in zeden en gewoonten plaats ge-

grepen heeft. In de kustplaatsen en hare omgeving hebben de bestaande middelbare en hoogere scholen een krachtigen invloed uitgeoefend op de beschouwingen en beginselen van het jongere geslacht. In het binnenland is die invloed slechts weinig merkbaar. Daar is het nog niet gelukt aan de eerezucht der hoogere standen een andere en betere richting te geven. De kloof tusschen de inboorlingen en de blanken is nog veel te groot, dan dat de eersten de beschaafde blanken, die gewoonlijk als ambtenaren boven hen geplaatst zijn, tot voorbeelden zouden kunnen nemen.

Het strafrecht en de burgerlijke rechtspleging werden door het gouvernement op geheel nieuwe grondslagen gevestigd. Over het algemeen zijn zij ingericht volgens Europeesche begrippen, ofschoon met belangrijke wijzigingen. Veel daarin is in de praktijk gebleken belachelijk, somtijds zelfs schadelijk te zijn. In de hand van gewetenlooze weekeraars, die den minderen man in Indië helaas even onmisbaar zijn als den kleinhandelaar aan onze boeren, zijn de civiele processen met al hun omslag een verschrikkelijk wapen geworden. Werd vroeger de mindere man door geweld en onderdrukking geruïneerd, thans ondergaat hij dit lot door de wetten en rechters. Twist en tweedracht zijn er door toegenomen. Daar komt nog bij, dat de Indiër er volstrekt niet tegen op ziet een valschtuigenis af te leggen.

De drie presidentschappen zijn weder verdeeld in een aantal kleinere provinciën en dezen weder in groote districten. In de zoogenaamde niet geregelde provinciën is het bestuur opgedragen aan de bekleeders van rechterlijke waardigheden, in de geregelde provinciën daarentegen zijn de rechterlijke macht en het burgerlijk bestuur streng van elkaar gescheiden. Die scheiding nu, hoe goed ook in Europa, deugt niet in het Oosten.

Voor de grootere steden bestaan stedelijke verordeningen. Zij hebben het recht zelf haar belastingen te regelen en zijn verplicht tot het in stand houden van eenige inrichtingen van algemeen belang. De stedelijke regenten worden deels door de burgerij gekozen, deels door het gouvernement benoemd.

Behoudens enkele uitzonderingen toonen de Indiërs niet veel geneigdheid voor zelfregeering.

De inrichting der aloude dorpsgemeenten is grootendeels vernietigd sedert de invoering van het individueel grondbezit, dat in de plaats getreden is van het vroeger gemeentelijk bezit. Men doet moeite om de vroeger uitstekende dorpspolitie weder te herstellen.

Ten opzichte van het belastingstelsel is men in den laatsten tijd sterk vooruitgegaan, ofschoon ook hier niet alle veranderingen verbeteringen genoemd kunnen worden. Over het algemeen zijn de belastingen hoog opgevoerd, doch zij, die te zwaar gedrukt worden, vinden voor hun klachten gewoonlijk een geopend oor.

Kortom, zoowel uit een intellectueel en moreel als uit een materieel oogpunt, gaat Indië vooruit, dan eens langzaam en bijna onmerkbaar, dan weder plotseling. Eenige jaren geleden trok de Times een vergelijking tusschen de heerschappij der Engelschen en der Indische vorsten, en kwam tot de slotsom, dat het bestuur der Britten rechtvaardiger, milder en weldadiger is. Zij geeft echter toe, dat de bewoners aan de heerschappij der inlandsche vorsten de voorkeur geven. ¹

1. Allg. Zeitung. 8 Dec. 1875.

ACHTER-INDIË.

Het schiereiland Achter-Indië, dat bij Voor-Indië ver achter blijft in grootte, behoort — en vooral is dit het geval met het noordelijk deel — tot de minst bekende landen der aarde. Uitgestrekte berglanden strekken zich van het Oostelijk uiteinde van den Himalaya, in oostelijke richting, tot aan de Chineesche Zee uit. Van dit bergland loopt de vrij onnauwkeurig bepaalde grens tusschen het bloemenrijk van het Zuiden en de staten van Achter-Indië.

Door de vele insnijdingen in de kust en de daardoor gevormde golven en schiereilanden bezit Achter-Indië een veel sterker gelede kust dan Voor-Indië. Ook heeft het een meer zuidelijke ligging, want terwijl het zich in het N. slechts weinig boven den kreeftskeerkring uitstrekt, nadert de zuidpunt den evenaar tot op een enkelen graad.

De Westkust wordt bespoeld door de golf van Bengalen, die hier de *golf van Martaban* vormt. Tusschen Sumatra en het schiereiland Malakka, strekt zich de straat van Malakka uit. Ten O. van laatstgenoemd tongvormig schiereiland ligt de Chineesche zee, die op de Oostkust van Achter-Indië twee golven vormt, die van *Siam* en die van *Tong-King*.

Het geheele schiereiland wordt, van het N. naar het Z., doorsneden door zes evenwijdig loopende bergketenen, waardoor het in evenveel lengtedalen wordt verdeeld. Al die dalen worden door stroomen bespoeld. De belangrijkste dier rivieren zijn: de *Irawaddi*, de *Saloën*, de *Menam* en de *Mekong* of *Menamkong*.

Van oudsher liggen op dit schiereiland drie groote staten *Birma* of *Pegoe*, *Sichan* of *Siam* en *Anam* of *Cochin-China*. Het westelijk deel van het schiereiland staat onder het gezag van de Britten, terwijl in het oostelijk deel de invloed der Franschen overheerschend is.

Het gebied, dat gewoonlijk wordt aangeduid onder den naam van *Birma*, vervalt in twee scherp gescheiden deelen: *Neder-Birma*, tegenwoordig in het bezit der Engelschen, en *Opper-Birma* of *Ava*, dat nog onder zijn eigen vorst staat, wiens voortbestaan echter geheel en al van de genade der Britten afhangt.

Neder- of Britsch-Birma kan weer onderscheiden worden in drie landschappen: *Arakan*, *Rakhang* of *Raschang*, *Pegoe* en *Tenasserim*. Het

eerste is een 480 km. lange, smalle landstreek langs de golf van Bengalen en wordt door een hooge bergketen gescheiden van het rijk van Ava. Pegoe is het dessa-gebied van den Irawaddi, terwijl de smalle kuststreek van Tenasserim zich op het Maleische schiereiland tot aan de landengte van Kraw uitstrekt.

In het bekken van den Irawaddi, in het mondingsgebied van die rivier, wonen de *Pegoeanen*; meer naar het Noorden wonen *Birmeezen*, in de noordelijke bergstreken de zoogenaamde *Schan-stammen*, in Siam *Laos* genoemd, die al de talrijke bergstreken en Alpendalen in het noordelijk deel van Achter-Indië en de zuidelijke streken van het bloemenrijk bewonen.

Siam bestaat uit het stroomgebied van den Menam, een groot deel der Laoslanden, een deel van het voormalig Kamboedja en het midden van het schiereiland Malakka. Dit gebied komt in uitgestrektheid minstens met Duitschland overeen en strekt zich uit van het N. naar het Z., over eene lengte, welke gelijk staat met den afstand van kaap Skagen tot kaap Spartivento. Eigenlijk Siam bestaat voor verreweg het grootste gedeelte uit een laagvlakte, eigenlijk een reusachtigen delta, doorsneden door den Menam en zijn talrijke zijrivieren en kanalen. Het meer noordelijk gelegen Laos is in meerdere of mindere mate een bergland, dat zich als een gordel uitstrekt van de golf van Tong-King naar Assam, langs de grenzen van Birma, Siam, Assam en China. De hier wonende stammen, noemen wij, zooals we boven zeiden, Laos; zij zelven noemen zich *Lowas* of nog liever *Thai*, d. i. »de heerlijken.» Bij de Birmeezen heeten zij *Schan*, waaruit de naam *Siam* ontstaan is. De Chineezzen eindelijk noemen ze *Lolos*.

Aan weerszijden van de Menam-vlakte verheft zich een terrasvormig woudgebergte. Het tot het gebied van den Mekong behoorende Kamboedja vormt voor een deel een vlak land, voor een ander deel een schilderachtige bergstreek. Het zuidelijk deel van Kamboedja hebben de Franschen in bezit genomen en in den delta van den Mekong hebben zij hun nederzetting gegrondvest.

Hun invloed strekt zich ook uit over het oostelijk deel van Achter-Indië, dat tegenwoordig ingenomen wordt door het rijk van Anam, een smalle strook land, die zich, even als Chili in Zuid-Amerika, uitstrekt tusschen de den Mekong begeleidende bergketen en de zee. Door de jongste verdragen met Frankrijk is Anam eigenlijk een vazalstaat van dat rijk geworden. Het aan China grenzende noordelijk deel wordt ingenomen door het belangrijke *Tong-King*, dat besproeid wordt door den *Hong-Kiang* of *Sang-Kai*, de eenige handelsweg, die tegenwoordig naar de Chineesche provincie IJünnan voert.

Na deze algemeene beschouwing, doorloopen we het schiereiland in een richting van Noord naar Zuid en gaan uit van het noordelijk bergland,

dat eigenlijk op den linker oever van den Bramapoetra begint. Veel van hetgeen we van Achter-Indië weten, danken we aan de ijverige nasporingen van den Berlijnschen geleerde Dr. Adolf Bastian.

Als een naar het W. uitstekend voorland van het gebied, dat ons thans bezighoudt, kan men de *Mischini-heuvels* beschouwen. Zij liggen in den hoek tusschen Dihang en Bramakund, ten Z. waarvan zich het *Patkoi-gebergte* verheft, welks kam de noordelijke grens van Birma en te gelijk de waterscheiding tusschen den Bramapoetra en den Irawaddi is.

Hier wonen de *Singpho* of *Singfoe*, die zich ook over een groot deel van noordelijk Birma uitbreiden. Doch hier, in het stroomgebied van den Irawaddi, is hun oorspronkelijk vaderland.

Deze rivier, de grootste waterader van Achter-Indie, loopt uit in de golf van Martaban. Tot nog toe zijn haar bronnen onbekend, het schijnt, dat zij liggen in de bergen aan de *Khamti*, ten O. van de *Patkoi-keten*. Nemen we een kaart van Zuid-Oostelijk Azië in handen, dan zien we, dat bijna alle groote stroomen van dit gebied hun bronnen hebben in die noordelijke bergketen, die voor een groot deel in de Chineesche provincie Yunan ligt.

Voortgaande van het W. naar het O. vinden we vooreerst de *Kijen-diven*, de belangrijkste rechter-zijrivier van den Irawaddi, waarmede hij langen tijd evenwijdig loopt. Niet ver van haar bronnen ligt het heuvelland van *Hukung*, dat door een bergketen gescheiden is van het dal van den Boven-Irawaddi.

Weder evenwijdig met de vorige, maar wat meer naar het Oosten, stroomt de *Saloen*. Ook van deze rivier, die bij Martaban in zee stroomt, zijn de bronnen nog onbekend. Als *Loe-Kiang* daalt hij af van het *Langtang*- of van het *Gulong-Sigong-gebergte*.

Nog meer oostelijk vinden wij de dalkloof van den *Kiulung-Kiang* of *Lantsang*, beter bekend onder den naam van *Mekong* of *Kambodja*. Omtrent deze rivier bestaat niets geen onzekerheid meer, dank zij de ontdekkingsstocht van den heer de la Grée. We weten, dat deze langstestroom van Achter-Indië geheel Yunnan doorstroomt en in Oost-Thibet zijn bronnen heeft. Slechts een enkele bergrug scheidt de stroomdalen van den Lantsang en den *Kinscha-Kiang*, welke laatste dezelfde stroom is als de *Yan-tse-Kiang*.

De laatste der naar het Z. stroomende rivieren, die op het Zuid-Chineesche hoogland ontspringen, is de *Sang-Koi*, die uitloopt in den golf van Tong-King. Eerst in de laatste jaren heeft men de hooge belangrijkheid dezer rivier, uit een commercieel oogpunt, ingezien.

De volken, die de uitgestrekte landstreek tusschen Assam en Yunnan bewonen, ja zich tot in de Chineesche provinciën uitstrekken, behooren, met uitzondering der reeds genoemde *Singfoe*, tot de *Schan-stammen*, die zich zelve *Thai* noemen. Zij kunnen gebracht worden tot eenige onderafdeelingen, zooals de *Khamti*, in het W., aan den bovenloop van den Irawaddi, en de *Laos*, aan den Boven-Mekong. Omtrent de *Singfoe* ontvingen we in den laatsten tijd nadere mededeelingen van K. L. Jenkins, die herhaaldelijk tochten naar het Patkoi-gebergte ondernam. In naam staat dit volk onder den Birmaanschen gouverneur van Magong, doch ze bekreunen

zich in 't minst niet om zijn gezag. Ja zelfs dragen de Singfoe den Birmeezen een innigen haat toe en staan tegenover hen in een zeer vijandige verhouding.

Nauw verwant met de Singfoe zijn de *Kachijen*. Volgens Sladen zouden zelfs de Singfoe en Kachijen een zelfde volk zijn en ook de laatsten beweren dit zelve en noemen zich ook Singfoe. Nu beteekent dit woord eenvoudig mensch, en 't is opmerkelijk dat vele wilde stammen zich zelven bij dien naam noemen.

Deze stammen, die zich naar het O. toe tot bij *Momein* uitstrekken, gaan voor woest, bandeloos en verraderlijk door. Sladen beweert van de Kachijen, dat zij, wanneer men maar wat slag heeft om niet hen om te gaan, genaakbaar, handelbaar en volstrekt niet onbevattelijk zijn, ofschoon ze niet zijn vrij te pleiten van een zekere mate van listigheid en sluwheid. Ze zijn echte handelaars, tuk op gewin. Tegenover vreemdelingen zijn ze gastvrij. Hun godsdienst bestaat in de vereering van een aantal goede en booze geesten, die zij offers brengen. Bergen en dalen, boomen en rivieren, ja zelfs zon, maan en sterren staan onder den invloed dier »nats." Ook gelooven zij zeer sterk aan spoken.

De *Schan-stammen* vertoonen in kleeding en taal veel overeenkomst met de Chineezzen. Zij hebben een eigen schrijftaal, die veel heeft van die der Birmeezen. Zij houden zich op hunne bergen hoofdzakelijk bezig met de veeteelt. Jaarlijks brengen zij, in de maanden December en Januari, groote kuddeu sterke poneis op de markten van *Maulmein* en *Rangoon*. Met goed gevolg leggen zij zich ook toe op de fokkerij van olifanten, want deze dieren kunnen in een tammen staat zeer goed voorttelen, wanneer ze maar niet overwerkt worden. Verder delven ze ijzer uit hunne bergen en zijn ook ver in de kunst om dat te bearbeiten. Beroemd zijn de »dahs", dat zijn een soort van dolkmessen, met een zeer lang gevest.

Zij hebben de gewoonte bijna het geheele lichaam, soms zelfs het gelaat te tatoueren, waarvoor ze een donker blauwe kleur gebruiken. Zij zijn Boedhisten en tot dusver zijn nog geen Christen-zendingen onder hen verschenen. Daarentegen zijn R. C. zendingen werkzaam onder de stammen, die tusschen Thibet, Yunnan en Birma wonen en die in ruimen zin nog tot de familie der *Schan-stammen* behooren. Die zendingen zijn allen van Franschen oorsprong en hebben door hun mededeelingen veel licht over dit gebied doen opgaan.

Volgen we thans den Irawaddi in zijn loop naar het zuiden. In deze rivier zien wij de kiem van een groot rijk. Zij toch is de grootste stroom van Achter-Indië en haar zeer vruchtbaar dal is door meridiaan-ketenen, zoowel van de oost- als van de westzijde gesloten. De ontwikkeling van dit rijk is echter verstoord geworden door de inmenging der Europeanen, daar de Engelschen Birma binnen steeds enger grenzen terugdringen en

het sedert 1835 geheel van de kust afgesloten hebben. Het tegenwoordige rijk komt in oppervlakte ongeveer met Frankrijk overeen, doch heeft niet meer dan 3500000, hoogstens 4000000 inwoners van den Indo-Maleischen stam.

Dit rijk bestaat uit drie verschillende deelen, en wel uit eigenlijk Birma, tusschen 18° 30' en 23° 30' N. B., door Birmeezen bewoond; Neder-Birma, door de Singfoe, Schan en andere stammen bezet, en de oostelijke schatplichtige staten, wier bevolking tot de Schan-stammen behoort. De laatsten strekken zich uit van de meridiaanketen, die de oostelijke grens van eigenlijk Birma vormt, tot aan den Mekong. Het gebied der Schan-stammen, die men tot Birma rekenen kan, ligt tusschen 24° en 20° N. B. en 97° en 101° O. L. v. G. De heerschappij van het Birmaansche hof is een drukkende werkelijkheid voor het gebied, dat in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdstad ligt, maar wordt meer en meer onbeduidend, naarmate men zich verder van dat centrum verwijderd. Het noord-oostelijk deel erkent bovendien de opperheerschappij van China, zoodat men niet zeggen kan, waar de macht van China begint en waar die van Birma eindigt.

Aan het hoofd der provinciën staan onderkoningen, die den titel dragen van »Tsauwab". Hun waardigheid is erfelijk, doch de opvolging moet door het hof van Mandelaï bekrachtigd worden. In die deelen, die zoowel onder de macht van China als onder die van Birma staan, wordt de Tsauwab in gemeenschappelijk overleg gekozen. Soms gebeurt het wel eens, dat beide mogendheden het hierover niet eens kunnen worden. Dan benoemt ieder van hen zijn gunsteling, wat natuurlijk in den regel aanleiding geeft tot burgeroorlog.

De regeeringsvorm is in Birma zoo despotisch mogelijk. Zijne »goudvoetige majesteit" heerscht als absoluut monarch, voor wien alles buigen moet. Zelfs de Europeesche gezanten moeten zich van hun schoeisel ontdoen, wanneer zij zich voor het aangezicht van den goudvoetige vertoonen. Hij beschikt naar welgevallen over het leven en de bezittingen zijner onderdanen. Wel heeft hij een geheimen raad, doch hij is niet gehouden zich naar de inzichten van dezen te gedragen. De rechtspraak geschiedt volgens een wetboek.

Naast den koning geniet de witte olifant de hoogste vereering, zooals trouwens in alle landen van Achter-Indië het geval is. Zulk een dier bewoont zijn eigen paleis, heeft zijn huisminister, zijn domeinen in de vruchtbaarste katoendistricten van het rijk, vier gouden zonneschermen en een hofstoet van dertig personen.

De Birmeezen zijn Boeddhisten. Hun tempels zijn buitengemeen fraai; van onderen vierkant van boven koepelvormig, met een ronde zuil op den top. Aan den rand van den koepel hangen metalen schellen met klepels van dezelfde stof. Aan de klepels hangen aan ketenen vergulde platen, die door den wind bewogen worden en een voortdurend klokkenspel doen hooren. ¹

Over het algemeen hebben de Birmeezen de leer van Boeddha zuiverder en vrijer van vreemde innenging gehouden dan de meeste Boeddhistische

1. Handboek der Aardr. uitg. door de M. tot N. v. h. A.

volken. Bij hen worden dan ook de kloostergeloften van armoede en kuisheid veel minder vaak verbroken dan elders.

Zij hebben een volledig stelsel van onderwijs. Alle jongens moeten gedurende den tijd van drie jaren in een »Khyung'' of godsdienstig huis wonen. Daar dienen zij de »Phunghyis'' of priesters en ontvangen van dezen onderricht in lezen, schrijven en in de beginselen van de cijferkunst en van den godsdienst. Vandaar dan ook, dat alle Birmeezen, bijna zonder uitzondering, kunnen lezen en schrijven.

Opmerkelijk is de positie der vrouw in Birma, daar zij zich vrij beweegt, deel neemt aan het openbare leven en geheel en al gelijke rechten heeft met den man.

In hun karakter betoonen de Birmeezen veel overeenkomst met de Chineezen. Zij zijn levendig van aard, scherpzinnig en ondernemend, bezitten veel aanleg, moed en volharding, maar zijn weinig te vertrouwen, slaafsch en kruipend. Vrij van kastegeest of rasvooroordeelen, erkennen zij gewillig de intellectuele meerderheid der Europeanen en willen gaarne van hen leeren. Uiterst verdraagzaam of liever onverschillig tegenover de godsdienstige overtuiging van anderen, zijn echter de Birmeezen geheel ontoegankelijk voor het Christendom. Wel houden hun godgeleerden ellenlange disputen met Christen-zendingen, doch zij beschouwen hun godsdienstige boeken met denzelfden eerbied als de Christenen de hunnen en eischen van de zendingen, dat zij mathematisch zullen bewijzen, dat de inhoud hunner boeken valsch is, wat natuurlijk rein onmogelijk is.

De kleeding der bevolking bestaat uit een sarong. Bij plechtige gelegenheden gebruiken zij daarenboven een katoenen opperkleed met enge mouwen. De huizen zijn van bamboes opgetrokken en staan veelal op palen. Slechts de gebouwen der aanzienlijken zijn van gebakken steen gebouwd. Hun voedsel is hoofdzakelijk rijst; in de noordelijke streken gebruikt men ook tarwe en mais, benevens knollen, boonen en andere groenten. De kinderen worden er met de grootste zorgvuldigheid behandeld en dezen betoonen den meesten eerbied aan hunne ouders. Onzindelijkheid geeft aanleiding tot huidziekten.

Alle belangrijke steden liggen natuurlijk in het schoone en uiterst vruchtbaar dal van den Irawaddi. Daar vinden we vooreerst de tegenwoordige hoofdstad *Mandalaï*. Herhaaldelijk zijn de Birmeezen van hoofdstad veranderd, het zij tengevolge van revolutie of verwisseling van dynastie, het zij uit bijgeloof, hetzij uit grilligheid van den vorst. *Ava* was de hoofdstad van 1364 tot 1740, *Mutschob* tusschen 1740 en 1782, *Amerapoera* tusschen 1782 en 1819, *Ava* weder tusschen 1819 en 1837, *Amerapoera* van 1837 tot 1857 en sedert dat jaar is het *Mandalaï*. De beide laatste malen, dat men den zetel van het bestuur verlegd heeft, is dit geschied om zich te onttrekken aan den invloed der Britten.

De tegenwoordige hoofdstad dan ligt op slechts eenige kilometers afstand van *Amerapoera* en even als deze, aan den Irawaddi. Langs de oevers van dezen stroom vindt men weder de bovenvermelde bamboeshuizen op palen. Ze zijn klein en hebben een armelijk, onooglijk voorkomen. Ze zijn zeer dicht bij elkander gebouwd, veelal zelfs aan elkander vast, wat tengevolge

heeft, dat bij de zeer ontvlambare bouwmaterialen een brand de vreeslijkste verwoestingen aanricht. In de hoofdstad vindt men veel steenen huizen. De winkels der Chineezzen, veelal twee verdiepingen hoog, hebben een zeer vroolijk aanzien. Zij worden meestal in de voorsteden en in de zuidelijke stadswijken gevonden. De geheele handel van Mandelaï is in handen der Chineezzen. In 1871 woonden er veertien Europeanen.

De stad, die zeer rijk is aan pagoden, tempels en khijungs, is omgeven door een dikken muur en een gracht, waarover een zeer primitieve brug is gelegd.

Britsch-Birma is stuksgewijze door de Engelschen aan den koning van Birma ontnomen. Het is gebracht onder het presidentschap Bengalen en verdeeld in vier provinciën, *Tschittagong*, *Arrakan*, het kustgebied ten O. van de Sanderbands, *Pegoe* en *Tenasserim*. De geheele oppervlakte bedraagt 243000 km., de bevolking 2400000 zielen.

Van de kust gezien heeft Arrakan een buitengewoon woest en schilderachtig voorkomen. Hooge bergen, tot aan den top met houtgewas begroeid, verheffen zich uit de vlakte en vormen een aantal parallel-ketenen van 1200 tot 1500 M. hoogte. De vlakten hebben een geringe uitgestrektheid en zijn meestal omgeven door dichte bosschen, die op de kusten altijd uit Mangrove-boomen bestaan. Die vlakten worden doorsneden door een groote menigte beken, die van de bergen afkomen en hier en daar meren doen ontstaan. Het is een waar labyrinth van stroomende en stilstaande wateren. Dezen vormen uitnemende waterwegen, die de verschillende dorpen onderling in verbinding brengen.

De bodem is over het algemeen vruchtbaar, maar het klimaat voor den Europeaan in de hoogste mate gevaarlijk. Dit is minder het geval op de sterk ingesneden kust, waarvoor zich een geheele gordel van eilanden uitstrekt. Daar treffen we dan ook de belangrijkste plaatsen van het land aan: *Sandoway*, *Ramri* en *Akijab*. Deze drie plaatsen en het meer in het binnenland gelegen Arrakan zijn de eenigen, die den naam van stad verdienen.

Langs de kust en op de eilanden vindt men hier en daar slijkvulkanen; aardbevingen komen zeer veelvuldig voor.

De dierenwereld komt over het algemeen met die van Voor-Indië overeen. De minerale schatten van het land zijn nog weinig bekend. Men weet echter, dat er veel ijzererts, belangrijke steenkoolbeddingen en veel petroleumbronnen gevonden worden. De hoeveelheid olie, die laatstgenoemden leveren, is niet groot, maar de kwaliteit der vloeistof is uitmuntend.

De heuvels zijn gewoonlijk bedekt met bamboesriet, de bergen met groote wouden van eiken- en teka- of tiekboomen. De lagere streken zijn

zeer geschikt voor den rijstbouw; verder verbouwt men er uitmuntende takak, suiker, katoen, indigo en peper.

Langs de kusten wint men voortreffelijk zout, door verdamping. Zout en rijst zijn dan ook de belangrijkste uitvoerartikelen; verder tabak, suiker, olie, betelnoten, buffelhuiden en horens, olifantstanden, gedroogde visch en salangane-nesten.

De bevolking bestaat uit Bengaleezen, Mahomedaansche Hindoe's, Kayans, Birmeezen en Moeghs of Arakeezen, welke laatsten doorgaan voor de eigenlijke Birmeezen. Zij vormen dan ook de helft der totaal-bevolking. Zij hebben een sterke overeenkomst met de Birmeezen en schijnen dan ook tot een en denzelfden stam te behooren. Zij hebben het breede gezicht der Indo-Maleyers, en zijn klein, maar krachtig gebouwd, spreken een éénlettergrepige taal en zijn in hooge mate beweeglijk. De Birmeezen zijn echter in den regel kloeker gebouwd en lichter gekleurd dan de Moeghs.

De *Kayans*, een ruw, doch zachtmoedig bergvolk, leven hoofdzakelijk van de jacht. Zij dooden het wild met vergiftigde pijlen. Evenals de Chineezzen hebben zij een sterke voorliefde voor hondenvleesch. Velen zien in hen de oorspronkelijke bevolking van dit gebied.

Pegoe omvat het gebied van den Beneden-Irawaddi, die hier een sterk vertakten delta vormt. Deze herinnert door zijn voorkomen aan die van den Ganges. De bodem is laag, vlak, zandig en moerassig en gedurende den regentijd onderhevig aan geweldige overstroomingen.

Hier ligt de hoofdstad van Britsch-Birma, Rangoon, d. i. »de stad der overwinning,» met ongeveer 100000 inwoners, Birmeezen, Chineezzen en Hindoe's. In het westelijk deel van den delta ligt *Bassein*, met 28000 inwoners en vooral van veel belang om den grooten rijstuitvoer.

Van de vier hoofdbestanddeelen waaruit de bevolking van Birma bestaat, wonen er drie, de *Tailangs*, de *Karen* en de *Schan*, in Pegoe nevens elkander. De *Tailangs*, zoo zij het inheemsche volk niet zijn, hebben zich toch het eerst van allen in Pegoe gevestigd. Tegenwoordig treft men ze nog maar alleen aan ten O. en Z. van den delta van den Irawaddi, in Martaban en Tenasserim. Ze onderscheiden zich zeer weinig van de Birmeezen en hebben bovendien precies dezelfde kleederdracht. Over het algemeen zijn zij minder donker, hebben fijner gelaatstreken en een weinig baard. Hun taal verraadt hen echter onmiddellijk, want de letter R, die bij de *Tailangs* veelvuldig gebruikt wordt, komt in de Birmeesche taal niet voor. Intusschen leven beide volken zoo onder elkaâr vermengd en zijn huwelijken tusschen hen zoo talrijk, dat waarschijnlijk de tijd niet ver af schijnt te zijn, waarin de *Tailangs* in de Birmeezen zullen zijn opgegaan.¹

Tenasserim is een smalle strook land langs de westkust van het schiereiland Malakka, tusschen 11° en 20° N.B. Het strekt zich uit over een lengte van 1000 km. en is gemiddeld 200 km. breed. Ten W. wordt het bespoeld door de golf van Bengalen, terwijl de oostelijke grens gevormd wordt door de hooge bergketen, die het schiereiland over zijn geheele lengte doorsnijdt en de grensscheiding vormt tusschen het Britsch gebied en het rijk van Siam. Aan de noordzijde scheidt de Saloën het van Birma, waarvan het een deel uitmaakte, voordat het door de Britten veroverd werd.

1. Zeitsch. der Gesellsch. für Erdk. zu Berlin. 1874.

Op het hooge gebergte, dat, zooals we zeiden, de oostelijke grens vormt, ontspringen een ongelooflijke menigte rivieren. Zij hebben een korten, maar meestal onstuimigen loop, daar zij in den regel door eenige parallelketenen moeten breken, om de golf van Bengalen te bereiken. De belangrijkste dier stroomen is de majestueuze *Martaban* of *Maulmein*, die ontstaat uit de vereeniging van drie bevaarbare rivieren, de *Ataran*, de *Gijne* en de *Saloën*. Aan zijn mond liggen de steden *Martaban* en *Maulmein*, de laatste met 70000 inwoners. Dit is een van de grootste uitvoerhavens voor rijst in Achter-Indië. De drie overigen zijn: *Akyab*, *Bassein* en *Rangoon*.

Voor de kust ligt de rotsige *Mergui-Archipel*, vroeger een schuilplaats voor Maleische zeeroovers, doch tegenwoordig alleen bewoond door den weinig talrijken nomadenstam der *Seelongs*.

In het binnenland leven, in de strengste afzondering, de *Karen*. Door de voormalige beheerschers van het land, de Birmeezen, met minachting beschouwd, vermijden zij zooveel mogelijk den omgang met dezen. Slechts nu en dan vertoonen zich enkelen in de steden, om de meest onontbeerlijke benoodigdheden in te koopen. Zij wonen in kleine nederzettingen van tien tot vijftien gezinnen op de boschrijke bergen en liefst in de nabijheid van een beek of rivier. Zij branden een deel van het bosch weg en op den daardoor met houtasch vermengden bodem verbouwen zij rijst, bananen, komkommers, betelnoten en bataten. Die veldvruchten, te zamen met wat gevogelte en de opbrengst der jacht, zijn voldoende om in hun levensonderhoud te voorzien. De katoenstruik levert hun stof voor hun kleëding, die bij hen veel vollediger is dan bij de Birmeezen. Zij hebben een minder krachtigen lichaamsbouw, hun jukbeenderen steken minder sterk vooruit, de oogen staan minder schuin en de huidskleur is lichter en niet veel donkerder dan bij de bewoners van Zuid-Europa. Opmerkelijk is het, dat zij zich de wangen beschilderen. Daar zij geen schrijfteekens hebben en zelfs van het minst primitieve onderwijs verstoken blijven, hebben zij natuurlijk een zeer weinig ontwikkeld godsdienstig gevoel. De natuurkrachten, die zij om zich heen werkzaam zien en die zij zich natuurlijk niet verklaren kunnen, schrijven zij aan goede en booze geesten toe. Van bovenzinnelijke zaken, van een eeuwig leven hebben zij in het minst geen begrip. Een hunner gaf op de vraag, wat hij van een leven na dit leven wist, ten antwoord: »Daar weten we niets van! We denken er ook niet aan. Dit weten we, dat we op aarde zijn en dat we er weër af moeten ook. Maar daar het in deze wereld zoo schoon is, zal het dan ook wel goed zijn in een andere wereld.»

Van Birma, uit het dal van den Irawaddi, wenden wij ons oostwaarts naar het stroombekken van den Menam, de »moeder der stroomen», dat het

koningrijk *Thai* of *Siam* omvat. Op een oppervlakte van 800340 □ km. heeft het Siameesche rijk een bevolking van 6300000 zielen. Daarvan leven er 2600000 in eigenlijk Siam, evenveel in het Laosland, 500000 in Kam-bodja en 600000 Maleiers op het schiereiland Malakka. Die getallen zijn natuurlijk alleen bij schatting bepaald.

De bevolking is zeer gemengd; naar hun afstamming, onderscheiden we 2000000 eigenlijke Siameezen, 1000000 Chineezen, 1000000 Maleiers en 1000000 Laos.

De heerschende godsdienst is het Boeddhisme. Het is evenwel verbas-terd en draagt zelfs een anderen naam, die van Gautamisme of Kodamisme. De priesters hebben grooten invloed. Aan hen is het onderwijs der jeugd opgedragen en hieraan wijden zij zich met zulk een goeden uitslag, dat een vijfde deel der bevolking lezen, schrijven en rekenen kan. Ook bij stervenden worden zij geroepen om voor te lezen uit de heilige Schriften.

Elk der verschillende stammen, waaruit het Siameesche volk is samen-gesteld, heeft zijn eigenaardige zeden en gewoonten, en ofschoon allen be-hooren tot het Mongoolsche ras, heeft toch iedere stam ook weder zijn eigen type.

De Siamees heeft gewoonlijk een stompen neus en sterk vooruitstekende jukbeenderen. Zijn oog staat dof en droefgeestig, zijn mond is groot en de lippen hebben een vuurroode kleur, ten gevolge van het aanhoudend betel-kauwen. De tanden zijn zwart als ebbenhout, de neusvleugels staan breed uit. Als had de natuur nog niet genoeg gedaan, doet hij bovendien nog zijn best zich zelve een onbehaaglijk voorkomen te geven. Hij scheert zich het haar glad af en laat alleen midden op het hoofd een bos staan; zelfs bij de vrouwen is dit de gewoonte. Alleen de kinderen heb-ben een aangenaam voorkomen. Jammer slechts, dat van hun bekoorlijk-heid zoo weinig overblijft, zoodra zij den kinderlijken leeftijd te boven zijn. Vooral de meisjes worden vroegtijdig oud en leelijk. Mouhot echter beweert, dat de vrouwen in Siam over het algemeen veel schooner zijn dan de mannen en volgens hem, zouden de meisjes tusschen twaalf en twintig jarigen leeftijd den beeldhouwers tot model kunnen dienen.¹ Daar staat tegenover het getuigenis van Gustaaf Spiesz² en van Vincent³, vol-gens wie men nauwelijks onderscheid kan zien tusschen mannen en vrouwen.

Hun kleeding bestaat uit een stuk katoen of zijde, dat om de heupen wordt geslagen en als een sarong naar beneden hangt, terwijl een dergelijk stuk om de schouders geslagen wordt. Voorts dragen mannen en vrouwen, van October tot Februari, een eng sluitend jak, terwijl de aanzienlijken zich daarenboven in een kostbaar opperkleed hullen en een zonnescerm dragen. Sieradiën vindt men bij volwassen personen nagenoeg niet. Daarentegen dragen de kinderen somtijds gouden en zilveren haarnaalden en armban-den. Behalve de vorsten, die sandalen dragen, gaan allen barvoets.

1. Mouhot, *Travels in the central parts of Indo-China [Siam], Cambodja and Laos, during the years 1858, 1859 and 1860.* London. 1864. 8o.

2. G. Spiesz, *Die preussische Expedition nach Ostasien. 1860—1862.* Berlin und Leipzig. 1864. 6o.

3. F. Vincent, *The land of the white elephant: a personal narrative of travel and adventure Burmia, Siam, Cambodja and Cochinchina.* London. 1873. 8o.

Hun huizen zijn op dezelfde wijze gebouwd als die der Birmeezen, doch zij zijn beter van huisraad voorzien en gebruiken zitbanken, bedsteden met kussens, tafels, kasten en porseleinen serviezen. Bij de aanzienlijken ontbreekt het niet aan spiegels, uurwerken, kristal en gouden en zilveren voorwerpen.

Zij voeden zich vooral met rijst, groenten en boomvruchten, voorts met wild, gedroogd buffelvliesch, schildpadden en visch. Als lekkernijen beschouwen zij kikvorschen, krokodillenvleesch, boavleesch, zijdewormen, vledermuizen, ratten en mieren-eieren.

Zij hebben vele ondeugden, maar zijn zindelijk, welwillend jegens vreemdelingen en zeer weldadig.

Sommige hunner gewoonten zijn zeer zonderling. Zoo snijden zij b. v. de lijken hunner afgestorvenen in stukken en werpen dezen den roofvogels voor of zij verbranden ze. Alleen die van de vorsten worden op een brandstapel van welriekend hout aan de vlammen prijs gegeven.

Enkele takken van bestaan verkeeren in een bloeienden toestand. Wat het mijnwezen aangaat, wint men koper, echter niet meer dan men noodig heeft voor de vervaardiging van afgodsbeelden, terwijl de Chineezen tin inzamelen. De goudmijnen zijn een monopolie der regeering. Om zink en lood bekreunt men zich niet. Daarentegen verzamelt men, bij het bewerken van den grond, zooveel edelgesteenten, dat de kleinere tegen negen, de grootere tegen achttien en de allergrootste tegen zes en dertig gulden het oude pond verkocht worden.

De landbouw houdt zich vooral bezig met het verbouwen van rijst. Een mand rijst, voldoende om een volwassen man gedurende een maand te voeden, kost niet meer dan zeven stuivers. Ook het suikerriet tiert er welig. Verder heeft men er mais, jams en wel vijftig soorten van bananen, kokos- en sagopalmen, bamboesriet en specerijen.

De Siameezen bezitten een hooge mate van kunstvaardigheid. Vooral de goudsmeden van Bangkok zijn beroemd en met recht. Ook worden er keurige zijden stoffen vervaardigd en de scheepsbouw neemt elk jaar in belangrijkheid toe.

Met een menigte vaartuigen wordt langs de vele binnenwateren een levendige koopmanschap gedreven. Tevens wijst de statistiek van den uitvoer op een aanzienlijken handel met het buitenland, al blijft deze ook ver beneden hetgeen hij wezen kon.

Het noordelijk deel van Siam is het vaderland der Laos-volken. Over het algemeen verschillen zij niet veel van de eigenlijke Siameezen en hun taal o. a. verschilt zoo weinig, dat beide volken zonder eenige moeilijkheid met elkaar spreken kunnen. Het gebied der aan Siam onderworpen Laos is verdeeld in een groot aantal stadhouderschappen. De stadhouders worden benoemd door het Siameesch goevernement en dit volgt daarbij de verstandige taktiek als zoodanig aan te stellen inlandsche hoofden en aan hen, die van vorstelijke afkomst zijn, den koninklijken titel te laten. Onder den stadhouder staan drie hoogwaardigheidsbekleeders: de »Opalaat," die tegenover hem dezelfde positie inneemt als de tweede koning van Siam tegenover den eerste; de »Latsvong" en de »Latsboet." Ook dezen worden door de Siameesche regeering benoemd uit

zeer aanzienlijke geslachten. De overige ambtenaren worden door den stadhouder aangesteld. ¹

Siam is een kiesrijk. De rijks grooten wijzen den troonopvolger aan, doch deze moet steeds van vaders- en moederszijde van koninklijken bloede zijn. Wil alzoo de koning een nakomelingschap verwekken, die gerechtigd is hem in zijn waardigheid op te volgen, dan moet hij zijne gemalin kiezen uit de dochters van den tweeden koning of van een zijner voorgangers. Want zelfs zoo hij eene dochter van een vorst der Laos huwt, wordt de wettigheid der opvolging zijner zonen door sommige rechtsgeleerden betwist.

De Siameezen veroorloven zich de weelde er twee koningen op na te houden. De tweede koning echter, die gewoonlijk uit de bloedverwanten van den eersten koning gekozen wordt, heeft slechts een schijn van gezag, leeft rustig in zijn paleis en bekommert zich volstrekt niet om de regeeringsaangelegenheden. Hij wordt dan ook niet als een heerscher in de eigenlijke beteekenis van het woord beschouwd. De Siameezen spreken van *den* koning en bedoelen daarmee den eersten koning. Tegenover dezen zijn alle onderdanen, van den hoogste tot den laagste, niets meer dan slaven of lijfeigenen. Toch bestaat er in dat opzicht een wezenlijk onderscheid tusschen het eigenlijke volk en den adel.

De keizer van China beschouwt den koning van Siam als zijn vazal. De laatste is verplicht om de drie jaren, als teeken van onderdanigheid, een uit zilver vervaardigden boom, met gouden bladeren en vruchten, naar China te zenden. In dat zelfde jaar echter genieten twee Siameesche jonken vrijdom van invoerrechten in het Hemelsche rijk. ²

Terwijl in tijd van oorlog alle weerbare mannen dienstplichtig zijn, wordt in vreedstijd het leger geformeerd uit handwerkslieden.

In den laatsten tijd heeft Siam belangrijke vorderingen gemaakt ten opzichte van de beschaving. Europeesche invloeden werken er ongestoord en het Christendom wordt er niet zonder succes gepredikt.

De hoofd- en residentiestad van Siam is *Bangkok*, aan den Menam, het Venetië van het oosten, met bijna 500000 inwoners, waarvan de helft Chinezen, welke vlijtige handelaars bijna overal in Azië den handel in handen hebben. Ten N. van Bangkok ligt *Ayuthia*, de oude hoofdstad, met prachtige ruïnes uit een schitterend verleden.

In het noorden van het rijk vindt men slechts weinig plaatsen van eenige beteekenis. De belangrijkste daaronder is het met China handeldrijvende *Luang-Prabang*, aan den bovenloop van den Mekong, met 12000 inwoners.

¹ Handboek der Aarde, uitg. door de M. tot N. v. h. A.

²

idem.

Een groot deel van Siam is een nog weinig onderzochte wildernis; groote uitgestrektheden grond zijn nog met oorspronkelijk bosch bedekt, het vaderland van allergevaarlijkste koortsen. Het ons bekende deel is een vruchtbaar land, door een groote menigte rivieren en kanalen doorsneden.

Kambodja, het voormalig zuidelijk deel van Siam, gelegen aan den benedenloop van den Mekong, vormt een zelfstandig rijk, eveneens met twee koningen aan het hoofd. Tot voor weinige jaren was Kambodja een vazalstaat van Siam. Doch sedert de Franschen het mondingsgebied van de Kambodja in bezit genomen hebben, is de koning schatplichtig geworden aan Frankrijk.

Dit land bestaat uit een groote, zeer vruchtbare vlakte. In het oostelijk deel ligt een groot meer; de Kambodschen noemen het *Tuli-Sap*, d. i. »Zoetwatermeer,” de Anameezen *Bienho* en de Siameezen *Sri-Rama*. Het heeft een doorsnede van 192 en een omtrek van 640 km. Door den *Mesap* voert het zijn water af naar den Mekong.

De hoofdstad van Kambodja is *Oedong*, aan de *Semoem*, eene stad van bamboeshuizen, met 12000 inwoners. De eenige havenplaats is *Kompoet* of *Kampot*, ten Z.W. van Oedong. Deze voert veel gom en gutta-percha uit, verder wat ivoor, gedroogde visch en hout.

De Fransche kolonie Neder-Cochin-China omvat zes provinciën, die het rijk van Anam ontnomen zijn en is verdeeld in zeventien districten. Het staat onder het Fransche departement van marine. De regeering is op militairen voet ingericht.

De Franschen hebben *Saigoen* tot hoofdstad verheven. Deze plaats, door de Anameezen *Gia-Dinh* genoemd, is zeer schilderachtig en voordeelig gelegen aan den beneden *Dong-Nai* en telt ongeveer 50000 inwoners. Of-schoon het tamelijk ver van de zee ligt, bezit het een tot vrijhaven verklaarde handelshaven, die bezocht wordt door Chineesche, Portugeesche en andere schepen.

Sommige nadeelen, aan de geographische ligging van Saigoen verbonden, worden ten eenenmale opgeheven door het bezit van het nabijgelegen eiland *Pulo Condor*. Volgens officieele opgaven bedraagt het aantal bewoners der Fransche kolonie 1267566 zielen, waaronder 1100000 Anameezen.

Zooals uit zijn ligging als van zelve volgt, is de temperatuur van dit lage, moerassige land buitengemeen hoog. Daarbij heerscht het geheele jaar door, zoowel 's zomers als 's winters, een hooge graad van vochtigheid. Dat klimaat is natuurlijk vruchtbaar, maar tevens in hooge

mate ongezond. Dysenterie en typhuskoorts en zijn dan ook aan de orde van den dag. De cholera is hier een inheemsche ziekte, maar richt betrekkelijk weinig verwoestingen aan.

Kambodja en Neder-Cochin-China maakten vroeger een deel uit van het keizerrijk *Anam*, dat tegenwoordig het oostelijk deel beslaat van het schiereiland *Achter-Indië*. Men kan dit rijk verdeelen in drie deelen: *Tong-King* of *Dang-gnoi*, eigenlijk *Cochin-China* of *Dang-Kong* en *Tsiampa* of *Champa*. Daar moet nog aan toegevoegd worden het gebied der *Moi's* en der aan *Anam* onderworpen *Laos*-stammen. Het binnenland is nog maar zeer ten deele bekend. Het totaal-aantal der bevolking kan geschat worden op 9000000 zielen.

Eigenlijk *Anam* of *Dang-Kong* is een strook lands, van 16 tot 32 km. breed. Het strekt zich uit van ongeveer 12° N.B., waar het aan *Tsiampa* grenst, tot aan de zuidelijke grens van *Tong-King*. Aan de westzijde wordt het afgesloten door dorre, kale bergen, bijna zonder eenigen plantengroei. Vijftien mijlen van zee af, wordt het land een volkomen woestijn. Achter die woestijn ligt een hoog bergland, dat nog onbekend is.

De hoofdstad is *Huë*, aan de zee gelegen. Het aantal inwoners wordt verschillend opgegeven tusschen 50000 en 100000. De stad is door Fransche ingenieurs versterkt en bezit uitmuntende magazijnen en tuighuizen. De stadsmuren zijn 20 M. hoog, de grachten 30 M. breed. Door dit alles gaat *Huë* door voor de sterkste plaats van Azië. Jaarlijks worden hier oorlogschepen gebouwd, gedeeltelijk naar Europeesch model, gedeeltelijk volgens een gemengde Europeesch-Aziatische bouworde. De koning bewoont een groot, versterkt paleis.

Het gebied der *Moi's* strekt zich uit tusschen Kambodja en *Anam*, tusschen 10° 46' en 16° N.B. De *Anameezen* verstaan onder dit woord de talrijke bergstammen, welke in zeden en taal onderling zeer uiteenloopen en die door de *Siameezen* worden samengevat onder den algemeenen naam van *Kha's*.

Het gebied der aan den keizer van *Anam* onderworpen *Laos* ligt ten N. van Kambodja. Het land beslaat een breedte van 32 tot 40 km. In het zuidelijk en westelijk deel liggen vele steden; het oostelijk deel daarentegen is woest en dor. Twee bergketenen doorloopen de vlakte in het noorden. Volgens alle berichten verkeert het land in een zeer bloeienden toestand en wordt bewoond door een welvarend volk, dat door zijn stamhoofden op aartsvaderlijke wijze geregeerd wordt. Zij bebouwen den grond en hebben zijde- en goud-fabrieken.¹

Tong-King is in het N. zeer bergachtig en heeft hetzelfde karakter als de naburige Chineesche provinciën. Het oostelijk deel daarentegen is vlak en gaat, naar de zee toe, in een alluviale vlakte over. De meeste rivieren van *Tong-King* stroomen in meridiaan-richting. De grootste is de *Hong-*

1. Gützlaff. Journal of the R. geogr. Soc. 1849.

Kiang of *Roodde rivier*, ook *Song-Koi* of *Song-Ka* genoemd. Zij ontstaat uit de samenvloeiing van twee andere rivieren. In het slib van dezen stroom wordt veel stofgoud gevonden en duizenden vinden een middel van bestaan in het zoeken van dat edele metaal. Na haar ontstaan stroomt ze in zuid-oostelijke richting, laat de hoofdstad van Tong-King *Kescho* of *Ila-noi*, een stad met 100000 inwoners, rechts liggen, maakt bij *Ilien* plotseling een bocht, stroomt vervolgens noordwaarts en vormt een delta, waarop de stad *Domea*, vroeger de havenplaats voor vreemde schepen, gelegen is.

Langs de zuidelijke grens strekt zich, tusschen Tong-King en Anam, de grensmuur uit, die thans, nu beide rijken vereenigd zijn, zijn beteekenis verloren heeft. Tong-King heeft, evenals Korea, zijn stelsel van uitsluiting tegenover vreemdelingen streng gehandhaafd en ook het goevernement van Anam werkt mede om dit gebied tegen de nieuwsgierigheid van Europeanen te behoeden.

De verschillende stammen, die Anam bewonen, bieden een groote verscheidenheid aan. Zoo zijn de bergbewoners minder donker gekleurd en hebben een veel kloeker gestalte dan de overige Anameezen. Velen hunner zijn nomaden. De bewoners der vlakte daarentegen zijn meer beschaafd en veel verder in kunsten en wetenschappen. Ook zijn ze werkzamer, maar tevens, uit een zedelijk oogpunt, veel meer verdorven.

Aan de zuidelijke Chineezzen, de zoogenaamde Punti-stammen nauw verwant, hebben evenwel tijd en omstandigheden een belangrijke wijziging gebracht in de taal en de zeden der Anameezen. Hun beschaving evenwel is een Chineesche en over het algemeen vertoont hun volkskarakter weinig oorspronkelijks. Ook hun godsdienstige begrippen zijn grootendeels aan China, aan de leer van Kong-foe-tse ontleend. Zij aanbidden hun voorouders en een aantal schutgeesten. Echter belijden velen het Boeddhisme.

De Anameezen zijn lichtzinnig, maar tevens dapper en levendig. De Franschen zelfden beweren, dat geen Aziatisch volk zooveel overeenkomst met hen vertoont als dit. Anderen echter geven een alles behalve vleierende beschrijving van hen. Volgens Bineteau ¹ zijn de Anameezen zwak, lui en wreed. Zij hebben een sterke neiging voor diefstal en zeeroof en veel aanleg voor den handel, die gedreven wordt op jaar- en weekmarkten, maar zich beperkt tot het binnenland. De buitenlandsche handel is een monopolie van den koning. Het is aan het volk verboden het rijk te verlaten, om in het buitenland handel te drijven. Alleen de Chineezzen — en in den laatsten tijd ook de Franschen — hebben het recht om op sommige plaatsen ruilhandel te komen drijven.

Onder hun eigenschappen mogen de Anameezen ook matigheid rekenen. Als overal in Achter-Indië, vormt ook bij hen de rijst het hoofdvoedingsmiddel, terwijl thee hun voornaamste drank is. Als lekkernijen beschouwen ook zij allerlei ongedierte, dat den Europeaan alleen bij de gedachte reeds walging verwekt. Hongersnood komt herhaaldelijk voor.

De regeeringsvorm van Anam is in werkelijkheid onbeperkt monarchaal. De koning of keizer beschikt naar welgevallen over het leven en de be-

1. H. Bineteau. Bulletin de la Société de géographie de Paris. 1864.

zittingen zijner onderdanen. In naam echter is de uitoefening der keizerlijke macht bij de wet geregeld.

Den keizer ter zijde staat een geheime raad, met adviseerende stem. Er zijn vijf ministers: een minister van justitie, een minister van oorlog, een minister van eerediensten, een minister van openbare werken en een minister van binnen- en buitenlandsche zaken. Tengevolge van het in 1874 gesloten verdrag is Anam, zooals we reeds zeiden, in werkelijkheid een vazalstaat van Frankrijk geworden.

Ons blijft nog over een blik te slaan op het schiereiland Malakka, den hoofdzetel van den Maleischen volksstam. De noordelijke grens ligt op 13° 45' N.B. Van hier strekt het zich tot 8° 50' in een zuiver zuidelijke en verder tot 1° 35', in een zuidoostelijke richting uit. Daar waar het van richting verandert, ligt de landengte van *Krah*, een inzinking, die zich slechts zeer weinig verheft boven den zeespiegel.

Ten Z. van genoemden landrug verheft zich, geheel op zich zelf staand, het gebergte van Malakka, eindigende in de kapen *Buros* en *Romania*.

Dat gedeelte van Malakka, dat in zuivere merediaan-richting loopt behoort tot Siam, met uitzondering van het op de westkust gelegen gebied van Tenasserim, dat aan de Engelschen onderworpen is. Het zuidelijk deel wordt ingenomen door een groot aantal Maleische staten, die gedeeltelijk volkomen onafhankelijk, voor een ander deel schatplichtig aan Siam zijn. Nog liggen langs de westkust een aantal verstrooide landschappen, die onder Britsch gezag staan. Dit zijn de zoogenaamde »*Strait-settlements*." Hiertoe behooren het eiland *Poeloe-Pinang*, de provinciën *Wellesley*, *Malakka* en *Naning* en de beroemde vrijhaven *Singapoore*, op een klein eilandje ten Z. van Malakka gelegen.

Het grootste gedeelte van het schiereiland Malakka is met oorspronkelijke wouden bezet. Ofschoon hierin kostbare boomsoorten voorkomen en dezen ook wel uitgevoerd worden, is toch het tin, een metaal, dat betrekkelijk weinig voorkomt, het gewichtigste product.

De Maleische vazalstaten van Siam zijn: *Ligor* met *Taloeng*, *Quedah*, *Patani*, *Kalantan* en *Tringano*. Al deze staten zijn zwak bevolkt. De kleine plaatsen, zoowel langs de kust als in het binnenland, staan onder radja's, die van Bangkok uit benoemd worden.

De bevolking bestaat uit een mengsel van Siameezen, Maleiers en Chineezen. Een paar eeuwen geleden was de handel op deze streken geheel in handen van de Portugeezen en Nederlanders; thans geheel in die der Chineezen.

De gewichtigste plaats in het aan Siam schatplichtige gedeelte is *Toneah*, op het tot *Ligor* behorende eiland *Joenk-Ceylon*. Die stad telt ten minste 30000 inwoners. Zeer belangrijk is het aan Engeland behorende *Poeloe-Pinang*, aan den noordelijken ingang van de straat van Malakka. Deze voorpost van het verkeer met Achter-Indië, den Indischen Archipel en

China heeft een lengte van 25 bij een breedte van 13 km. Het eiland levert een aantal zeer gezochte voortbrengselen: kokosnoten, rijst, peper, muskaatnoten, thee, katoen, tabak, koffie en suiker. Bijna alle steile hellingen op het eiland zijn met wouden van kokospalmen bedekt. Volgens een bij de Engelschen veelal bestaand dwaas gebruik werd Poeloe-Pinang herdoopt in: *Prins van Wales-eiland*.

Hiertegenover ligt op de kust de kolonie *Wellesley*, met 50000 inwoners, voor $\frac{1}{3}$ Maleiers.

Van de onafhankelijke Maleische rijken in het zuiden weten wij slechts weinig. De belangrijkste daaronder zijn *Perak*, *Salangoer*, *Roembo*, *Pa-hang* en *Dschohoer*. De producten van dit gebied schijnen dezelfde te zijn als de zooeven genoemden van Poeloe-Pinang. De regeeringsvorm is despotiek. Onder de inheemsche vorsten staan inlandsche hoofden, wier aanzien echter in den laatsten tijd sterk gedaald is.

Een bijzondere opmerksaamheid verdienen alleen de wilde stammen in het gebergte van het binnenland; de belangrijkste daaronder zijn de *Semangs* en de *Wais*. Verder worden nog genoemd de *Rayet-Oetans*, de *Jakoens*, de *Sakkyers*, de *Hala's*, de *Belanda's* en de *Besisiks*. De beide eerstgenoemde stammen wonen vooral in de bergen van het noordelijk deel, de overigen, die ook wel samengevat worden onder den algemeenen naam van *Orang-Benna's*, in het zuiden. Langs de kust zwerven de *Orang-Laut* rond. Uit een ethnologisch oogpunt kunnen deze woudbewoners van de Maleiers moeilijk gescheiden worden. Zij behooren klaarblijkelijk tot het Maleische ras, maar zijn eenvoudig in ontwikkeling bij hun stamgenooten achter gebleven.

Ongetwijfeld is de belangrijkste plaats, niet alleen van Malakka maar van geheel Achter-Indië, de stad Singapoore, op een klein eilandje gelegen, dat denzelfden naam draagt. Ofschoon op een afstand van slechts 130 km. van den equator verwijderd, is het klimaat er toch zeer gezond. In den loop van slechts zestig jaren is deze schepping der Britten een stad met ruim 100000 inwoners geworden. Slechts weinige plaatsen zijn zoo snel opgekomen als Singapoore. Toen de Engelschen het eiland in bezit namen was het uiterst schaarsch bevolkt en nagenoeg in het geheel niet bebouwd; thans vindt men er een groote menigte peper- en gemberplantages, die meestal door Chineezzen worden bewerkt. Ook levert het sago, suiker, rijst en specerijen. De kokospalm komt er slechts spaarzaam voor. Over het algemeen echter is de opbrengst van den bodem onbeduidend en het binnenland van het eiland is, met uitzondering van enkele Chinese dorpen, nog bijna onbewoond. En zelfs die geringe bevolking is, ter verkrijging van haar levensmiddelen, afhankelijk van naburige eilanden. Alleen aan zijn uiterst gunstige ligging aan den handelsweg tusschen Europa en China dankt Singapoore zijn snelle opkomst en ook aan de vrijzinnige politiek der Engelschen. Die staatkunde heeft gemaakt, dat, ofschoon Singapoore aan de Engelschen behoort, het feitelijk door Chineezzen in bezit genomen is. Zelfs in de stad schat men de Chinese bevolking op 60000 zielen. Verder bestaat zij uit Maleiers en 6000 Europeanen. Zoo draagt natuurlijk Singapoore een echt Chineesch karakter.

DE OOST-INDISCHE ARCHIPEL.

De rijkste der vijf groepen van groote eilanden, die noch aan vulkanische krachten, noch aan de werking van koraaldieren haar ontstaan te danken hebben, is de Oost-Indische Archipel, die als het ware een brug vormt tusschen Azië en Australië.

Het is het overblijfsel van een voormalig vastland. Nog in het tertiaire tijdvak waren Azië en Australië met elkander verbonden en zelfs nadat Australië van het vasteland losgescheurd was, heeft nog langen tijd samenhang bestaan tusschen de afzonderlijke deelen van die eilandenwereld. Immers tusschen de eilanden Bali en Lombok, zoowel als tusschen Borneo en Celebes, vormt een zeer diepe zee als het ware de grens tusschen beide werelddeelen, terwijl daarentegen Sumatra, Java en Borneo, slechts door een vrij ondiepe zee — de grootste diepte bedraagt slechts 50 vadem — van Azië en evenzoo Nieuw-Guinea van Nieuw-Holland gescheiden is. Daar nu in den regel ondiepe zeeën er op wijzen, dat de scheiding nog eerst van jongen datum is, zoo mogen wij het er met Peschel wel voor houden, dat Java vroeger met Borneo, Borneo met Malakka en Malakka met Banka en Sumatra verbonden was.

Zoo behoort dan eigenlijk van die eilandenwereld, die wij gewoon zijn onder den naam van den Indischen Archipel aan te duiden, slechts de helft tot Azië. Het oostelijk deel behoort tot Australië en dat niet alleen uit een geologisch oogpunt, maar ook met het oog op de fauna en flora. En zelfs de bevolking behoort tot twee scherp gescheiden rassen: Maleiers en Papoea's, zoodat de soms gebruikte benaming van Maleischen Archipel te eenenmale onjuist is.

Nu moeten we evenwel opmerken, dat wanneer men op de genoemde gronden een scheiding wilde maken, de grenslijnen uiteenlopend zouden zijn. Immers terwijl b. v. Java uit een geologisch oogpunt geheel en al tot Azië behoort, krijgt de flora van zijn oostelijk deel reeds een vrij sterk sprekend Australisch karakter. En de grens, die de beide genoemde rassen van elkander scheidt, ligt ook meer oostelijk, dan die, welke getrokken is op grond van zoölogische beschouwingen. ¹

Na deze opmerkingen, houden we ons natuurlijk aan het algemeene

1. Alfred Russel Wallace. *The Malay Archipelago: the land of the orang-utan and the bird of paradise.* London, 1869, 8o. II Vol. P. 278.

aangenomen gebruik en rekenen den geheelen Archipel tot Azië. In het noorden vindt men de *Philippijnen*, ten Z.O. daarvan de *Molukken*; meer westelijk de *kleine* en *grootte Soenda-eilanden*. Die groepen, waarvan uit een geographisch oogpunt beschouwd, alleen de grootte Soenda-eilanden — en dan nog met uitzondering van Celebes — tot Azië behooren, worden gescheiden door eene menigte zeeën en straten, die weder afzonderlijke benamingen dragen.

Verreweg het grootste gedeelte dezer eilanden behoort aan Nederland, dat hier een koloniaal rijk heeft gesticht, dat met dat der Britten in belangrijkheid wedijvert. De Philippijnen staan onder Spaansche heerschappij; het westelijk deel van Timor behoort aan de Portugeezen, terwijl enkele eilanden of gedeelten van eilanden nog onder inheemsche vorsten staan, die in meerdere of mindere mate onafhankelijk zijn.

De oppervlakte van al de eilanden van den Oost-Indischen Archipel kan geschat worden op 36000 □ M., waarvan bijna 29000 □ M. voor Neêrlandsch Indië komen. De grootste eilanden zijn Java, dat viermaal, Celebes, dat ruim vijf en een halfmaal, Sumatra, dat ruim dertienmaal en Borneo, dat ruim twee en twintig maal zoo groot is als Nederland.

Over het algemeen zijn de eilanden van den Indischen Archipel bergachtig. Veelal zijn ze van Neptunische vorming en bestaan uit tertiaire kalk- en zandsteen, waartusschen echter ook graniet- en andere steensoorten worden aangetroffen.

Maar ook vulkanische krachten hebben tot vorming van dezen archipel medegewerkt. Langs de geheele westelijke en zuidelijke grens strekt zich een gordel van vulkanen uit. Java met een vijftigtal, waarvan nog ruim dertig werkzame, kan als het centrum van dien gordel worden beschouwd.

Zooals bijna altijd het geval is, hebben de vulkanen van den Indischen Archipel meestal een kegelvorm. Ze bestaan grootendeels uit bazalt, de toppen en ruggen uit trachiet-gesteenten. Opmerkelijk is het, dat geen dier vuurspuwende bergen tegenwoordig lava uitwerpen, wel asch, zand en steenen; ze richten daarom niet minder vreeselijke verwoestingen aan. De talrijke lava-beddingen, die op de hellingen van sommigen dier bergen aangetroffen worden, bewijzen dat deze stof vroeger door hen werd uitgebraakt. Velen zijn of uitgewerkt of althans sedert eeuwen in rust en anderen hebben nog nooit uitbarstingen ondergaan, zoodat men ze alleen aan hun vorm als vulkanen kent. Bij de werkzame en rustende vulkanen wordt de krater gewoonlijk in den top, somtijds ook op de helling, een enkele maal zelfs aan den voet van den berg aangetroffen.

Die vuurspuwende bergen zijn niet de eenige verschijnselen, die getuigenis afleggen van de vulkaniteit van den bodem van den archipel. Aardbevingen komen zeer veelvuldig voor. Gelukkig evenwel kenmerken zij zich zelden door hevigheid. Schokken, zooals in 1865 en 1867 Midden-Java teisterden, behooren tot de uitzonderingen.

Ook de modder- en slijkvulkanen, die op Java, in het noorden van Celebes, op Poeloe-Kambing, op Rotti en elders worden aangetroffen, zijn gevolgen van de vulkaniciteit van den bodem. Op vlakten van meerdere of mindere uitgestrektheid, meestal uit een taaien, loodkleurigen modder bestaande en somtijds, zooals op Poeloe Kambing, door rotsen ingesloten, rijzen van tijd tot tijd modderblazen op, die een hoogte van 2 tot 5 M. bereiken en dan uit elkander spatten, een benauwenden zwavel- en jodiumdamp achterlatende. Op sommige plaatsen bevat dit slijk een zekere hoeveelheid ziltig water, waaruit de inboorlingen door verdamping zout weten te bereiden.

Verder verdienen opmerking de *mofetten* — stikvalleien en stikgrotten. Dit zijn plaatsen, waar een groote hoeveelheid koolzuur uit den bodem opstijgt, waardoor de lucht aldaar ongeschikt wordt voor de ademhaling. Daar dit gas zwaarder is dan de dampkringslucht, verheft het zich in open plaatsen niet meer dan een paar voeten boven de oppervlakte, zoodat volwassen personen deze streken zonder hinder doortrekken kunnen. Dergelijke dalen vindt men o. a. op Java, van welke het Doodendal in het Dieng-gebergte het meest bekende is.

Een ander merkwaardig vulkanisch verschijnsel is het zoogenaamde eeuwige vuur, in de afdeeling Demak der residentie Samarang. Op eenigen afstand van de hoofdplaats Demak stijgt voortdurend koolstofhoudend waterstofgas op, dat met de dampkringslucht in aanraking komende, met een bleek groene vlam verbrandt.

Ten slotte wordt hier en daar in den Archipel naphtha gevonden.¹

Wat de bergen van den Indischen Archipel aangaat, is hun vorm nog al uiteenlopend. Terwijl b.v. Sumatra een keten bezit, die het eiland over zijn geheele lengte doorsnijdt, zijn het elders weêr, zooals op Java, op zich zelf staande berggroepen, door breede alluviale vlakten van elkaar gescheiden. In vergelijking met andere bergen van Azië zijn zij niet hoog. De *Slamat* verheft zich tot een hoogte van 3455 M. en de *Smeroe* tot 3379 M. De piek van Lombok is mischien nog wat hooger; de grootste verheffing bereikt het Sneeuwgebergte van Nieuw-Guinea. Dat schijnt zich tot ruim 5200 M. te verheffen, ja zelfs zou men er een top ontdekt hebben, die den Mount-Everest in hoogte evenaren of wellicht overtreffen zou, een bewering, die echter nog eenige bevestiging behoeft.

Uit de geographische gesteldheid der eilanden volgt van zelve, dat hun stroomstelsels niet zeer ontwikkeld kunnen zijn. Immers, zij hebben meestal een langwerpigen vorm en worden doorsneden door gebergten, die zich uitstrekken in eene richting van hun lengte-as. De rivieren en beken, die in groote menigte op die bergen ontspringen, hebben gewoonlijk niet alleen een korten, maar ook een zeer onstuimigen loop. Alleen daar, waar zich een uitgestrekt alluviaal terrein gevormd heeft, konden de rivieren tot meerdere ontwikkeling komen. Dan ook die stroomen zijn meestal niet zeer bruikbaar, daar zich voor de monding zware zand- en modderbanken afzetten.

De Oost-Indische eilanden, allen op of nabij den evenaar gelegen, hebben over

1. Dr. J. J. de Hollander, Aardrijksbeschrijving van N. I. Amsterdam 1868.

het algemeen een gelijksoortig klimaat, dat echter door toevallige, plaatselijke omstandigheden gewijzigd wordt. De warmtegraad is het geheele jaar door nagenoeg dezelfde en hangt voornamelijk af van de meerdere of mindere hoogte. Te Batavia heeft men een gemiddelde temperatuur van 80° F, te Padang 77°, te Pontianak 82°, op het plateau van Toba 65°. Op de hoogste bergtoppen daalt de thermometer soms beneden het vriespunt. Daarentegen is het verschil tusschen dag- en nacht-temperatuur somtijds vrij groot.

Men kent slechts twee jaargetijden: den goeden of drogen en den kwaden of natten moesson. Ten Z. van den evenaar heerscht van April tot October de Z.O.-, d. i. de droge moesson, van October tot April de W.-, d. i. de natte moesson. Ten N. van den evenaar is dit juist omgekeerd. De kenteringen of overgangen van den eenen moesson tot den anderen duren drie of vier weken en kenmerken zich door veranderlijke winden, stormen en windstilten.

Ofschoon over het algemeen de oost-moesson droogte en de west-moesson regen aanbrengt, bestaan hierop vele uitzonderingen. Op de Ambonsche en Banda-eilanden, op de zuidkust van Ceram en Borneo en het zuidelijk schiereiland van Celebes is de oost-moesson de regen- en de west-moesson de droge tijd. Op de Aroe-eilanden regent het nagenoeg alleen gedurende de kenteringen en te Buitenzorg en in sommige gedeelten van Borneo en Sumatra regent het ook gedurende den oost-moesson bijna dagelijks.

Hoewel de warmtegraad gedurende de beide moessons weinig verschilt en misschien in den oostmoesson zelfs iets hooger is, schijnt de hitte gedurende den westmoesson meer drukkend en afmattend te zijn. In dezen tijd vallen ook de menigvuldigste en zwaarste onweders, die somtijds met hevige windvlagen gepaard gaan. Eigenlijk gezegde stormen zijn zeldzaam en orkanen komen alleen voor in de Chineesche zee.

De grondgesteldheid der Oost-Indische eilanden is over het algemeen zeer gunstig. De bodem bestaat in den regel uit een laag verweerde rotsen, die in meerdere of mindere mate met teelaarde vermengd zijn. Over het algemeen kan men zeggen, dat de vruchtbaarheid afneemt van het westen naar het oosten.

Aan dien vruchtbaren bodem paren zich warmte en vochtigheid, die twee machtige factoren voor een weelderigen plantengroei. En in waarheid wordt die dan ook door geen ander gebied der aarde overtroffen. »Wel heeft», aldus spreekt de hoogleeraar Veth in zijn uitnemend werk over Java, »de natuurlijke plantbekleeding in sommige gedeelten het veld moeten ruimen voor cultuurgewassen en hebben de reuzen der oorspronkelijke wouden plaats gemaakt voor de veelal nederige planten, die den mensch voedsel en kleeding verschaffen, maar de schoonheid van het landschap heeft daarbij vaak meer gewonnen dan verloren. Het malsche groen der rijst-

velden, afgewisseld door de bekoorlijke dorpsboschjes, waarin de woningen der inlanders verscholen liggen, het glanzig groene loof der koffiestruiken, waartusschen nu de sneeuwwitte bloemen doorschijnen, dan de karmozijnroode vruchten fonkelen, terwijl de ijle loofkroonen der dadapboomen zich een dertig voet hoog boven hen uitbreiden, leveren in hun soort niet minder aantrekkelijke tafreelen op dan het maagdelijk woud, waarin elke reuzenstam met een wereld van parasieten getooid, de bodem daar beneden met kreupelhout dicht bedekt en alles door als festoenen afhangende slingerplanten tot een dichte massa samengepakt is en doen den indruk van het trotsche en verhevene voor dien van het zachte en lieflijke wijken.¹

Om van het plantenrijk van Indië een goed denkbeeld te geven, laten we hier in hoofdzaak de beschrijving van den genoemden hoogleeraar van dat van Java volgen.

Op het voetspoor van Junghun verdeelen we het eiland volgens de hoogte van den bodem in vier plantengordels. De eerste of heete zone strekt zich uit tot op een hoogte van 666 M. boven den spiegel der zee. In dezen gordel heeft de oorspronkelijke plantenwereld, veel meer dan in de hooger gelegen streken, voor de cultuur plaats gemaakt, want tot deze zone behooren de groote, alluviale vlakten, die den meest geschikten bodem voor de teelt van cultuurgewassen aanbieden. De belangrijkste der gewassen in dezen gordel zijn rijst en suiker. Want ofschoon de sawahs of natte rijstvelden tot op een hoogte van 1000 M. op de berghellingen worden aangetroffen, behooren ze toch meer bepaald in de lagere bergstreken t'huis. De rietsuiker, een der beide hoofdprodukten, die Java aan den Europeeschen handel levert, wordt uitsluitend op den vettigen bodem der alluviale vlakten gewonnen. Andere belangrijke cultuurgewassen, aan dezen gordel eigen, zijn: kokos-, pinang- en arèng-palmen, indigo, kaneel, nopal, katoen, sesamzaad, katjang-tanah en katjang manilla, allerhande soorten van aard- en peulvruchten, groenten, welriekende bloemen en een oneindige verscheidenheid van boomen en heesters, die vruchten, toespijs bij de rijst, olie, vezelstoffen en andere zaken van nuttig gebruik voor de inlandsche huishouding opleveren.

Wanneer de mensch niet tusschen beiden getreden ware, dan zou deze geheele gordel met zware bosschen begroeid zijn. 't Zou een onbegonnen werk zijn al de boomsoorten op te sommen, die in die wouden voorkomen. We bepalen ons dus tot de voornaamsten. In de eerste plaats noemen we dan de talrijke palmsoorten. Een afzonderlijke vermelding verdienen de sago-, kokos-, arèng-palmen en de eveneens tot het geslacht der palmen behorende rotting.

De sagopalm komt vooral voor in de moerassige streken langs de kust. Het meelachtig merg van zijn stam vormt het hoofdvoedsel der inboorlingen van het oostelijk deel van den Archipel.

De kokospalm of klapperboom groeit overal in den Archipel, bij voorkeur aan de kusten. Hij heeft een zeer veelzijdige nuttigheid. Zijn vrucht, de kokos- of klappernoot, bezit een vleezig gedeelte, dat een smakelijk voedsel levert. Daaruit wordt ook de kokosolie geperst, die zoowel de boter als

1. P. J. Veth. Java, geographisch, ethnologisch, historisch. Haarlem. 1875. Ook bij de verdere beschrijving van de plantenwereld hebben wij grootendeels dien uitmuntenden gids gevolgd.

de gewone olie vervangt. Voorts bevat zij een hoeveelheid vocht — de zogenaamde kokosmelk — dat een zeer verfrisschende drank is. Uit de schaal der noot worden allerlei voorwerpen voor de huishouding vervaardigd, en van het vezelachtige net, dat tusschen de schaal en den groenen bolster ligt, een soort van werk, dat tot het kalefateren van vaartuigen en ook tot het maken van touw, matwerk, enz. gebezigd wordt. Uit de bloemschede verkrijgt men door insnijding de toewak of palmwijn, waaruit ook gest en azijn en een slecht soort van suiker bereid wordt. De bladeren dienen tot het dekken van huizen en tot het vlechten van mandjes. Ook vervangen zij dikwijls schotels en borden. De knoppen worden als groente gegeten en ook tot tafelzuur bereid.

De arèngpalm levert op dezelfde wijze als de kokospalm een sap, waaruit palmwijn en suiker bereid wordt. De vezels van den stam dienen tot bereiding van zeer goed touw en ook tot het dekken van huizen. De dikste vezels worden als schrijfpennen gebruikt.

Van de gewassen, die verfhout leveren, noemen we: den indigo-heester, die vooral op Java en Sumatra voorkomt en welks bladeren de bekende blauwe verfstof leveren; den Drakenbloedboom, vooral op Sumatra en Borneo, een zware rottingssoort, die een harsachtige zelfstandigheid — het drakenbloed — levert, die zoowel tot roode verfstof als tot geneesmiddel dient. Het sapanhout, dat vooral op Sumatra en op sommige kleine Soenda-eilanden gevonden wordt, levert een bruin-roode verfstof en wordt tevens gebruikt als geneesmiddel en reukstof. De kurkuma of karekama levert een gele verfstof.

Onder de boomen, die olie en hars leveren, noemen we in de eerste plaats den kamferboom, een der hoogste boomsoorten, die vooral te huis hoort op Sumatra en Borneo. Hij bevat den kamfer in holten van den stam, die van buiten af onzichtbaar zijn. Tevens levert deze boom uitmuntend goed timmerhout op. De Benzoëboom levert door insnijding eene harsachtige gom, die als geneesmiddel gebruikt wordt. Uit den kaja-poetihboom wordt de gelijknamige olie gewonnen.

Tot het geslacht der vijgensoorten behooren o. a. de caout-chouc- en getah-pertja-boomen.

Talrijk zijn de boomen, die timmer- en meubelhout opleveren. In de eerste plaats moet als zoodanig genoemd worden de Djati-boom. Het hout van dezen boom wordt bij voorkeur voor den bouw van schepen gebruikt, niet alleen om de groote duurzaamheid, maar vooral ook omdat het niet aangetast wordt door de witte mieren. Hij komt vooral voor op Java. Een onderzoek, eenige jaren geleden ingesteld naar den toestand der djati-bosschen op Java, bracht aan het licht, welke verschrikkelijke verwoestingen de inlanders daarin hadden aangericht. Sedert dien tijd is er van goevernementswege toezicht op. Het ijzerhout wordt vooral op Sumatra en Borneo gevonden; het ebben- en linga- of wortelhout op de Molukken.

Het aantal bamboes-soorten, dat in den Archipel aangetroffen wordt, is ongelooflijk groot. Zij dienen den inlanders tot het bouwen en omheinen der woningen, het vervaardigen van allerlei huisraad, mat- en mandenwerk, enz.

Nog een eigenaardige boomsoort, die in de alluviale gronden belangrijke diensten bewijst, verdient een afzonderlijke vermelding. Het zijn de rhizophoren of luchtwortelboomen, die een zeer eigenaardig voorkomen hebben en een hoogte bereiken van drie tot acht M. De stam bereikt den grond niet waarop hij groeit, maar 't is als stond hij op stelten, die zich van zijn benedeneinde straalvormig naar den bodem uitstrekken. Zooals we reeds zeiden, zijn ze van zeer veel nut, omdat ze vastheid geven aan pas gevormde alluviale terreinen.

In de oostelijke deelen van den Archipel komen reeds enkele boomsoorten voor, zooals de causarinen, die een Australisch karakter vertoonen.

Nog moet worden opgemerkt, dat de Archipel rijk is aan bloeiende boomen en heesters, die óf in het wild voorkomen of door de inlanders worden aangekweekt.

Onder de grassoorten van N.I. verdient het alang-alang in de eerste plaats vermelding. Dit gras is meer dan drie M. lang en groeit bij voorkeur in die gedeelten der bosschen, waar de boomen weggehakt zijn, zonder dat men daarna den bodem ging ontginnen. Het wordt als dekriet voor de huizen gebruikt. In het alang-alang huizen een menigte tijgers.

De tweede of gematigde gordel strekt zich boven de eerste uit tot een hoogte van 1500 M. De oppervlakte van dezen gordel zal nauwelijks het vijftigste deel van die der heete bedragen. Hij is bijna overal sterk hellende en met een zeer vruchtbare, door verwerping der gesteenten ontstane vulkanische aarde bedekt.

Niet alleen dat de grondgesteldheid hier een geheel andere is dan in den heeten gordel, ook de overige voorwaarden, waaronder zich de plantengroei ontwikkelt, zijn anders. De drukking der atmosfeer wordt minder, de temperatuur aanmerkelijk lager; de betrekkelijke vochtigheid van de lucht is tijdelijk en plaatselijk soms veel grooter, deels door den invloed, dien de zware wouden van dezen en den volgende gordel daarop uitoefenen, deels omdat de zeewind groote massa's waterdamp naar de hoogere streken afdrijft, die zich daar veel spoediger verdichten en vaak eensklaps in hevige stortregens nederstroomen, die veelal met verschrikkelijke onweders gepaard gaan.

Voor zoover de bodem niet ingenomen is voor cultuur, is hij, in deze zone, nagenoeg geheel met zware wouden bezet. Een uitzondering daarop maakt het terrein der verlaten en weer verwilderde koffietuinen, dat nu een soort van overgang vormt tusschen de bebouwde streken en het maagdelijk woud. Dergelijke stukken grond vindt men vooral in de Preanger-regentschappen. Gewoonlijk zijn die tuinen verlaten wegens de uitputting van den bodem.

Deze zone vooral mag het gebied van de koffie genoemd worden, want de koffieheester heeft hier als het ware een nieuw vaderland gevonden.

Als een gordel, die zich overal op gelijke hoogte voortzet, slingeren zich de koffietuinen om het gebergte. Intusschen begint, in de laatste jaren, de theestruik meer en meer aan den koffiebeester zijn gebied te betwisten.

Naarmate men hooger in dezen gordel stijgt, worden de dorpen der inlanders en de boschjes van vruchtboomen, die ze omgeven, steeds zeldzamer. De kokos- en pinang-palm dragen nog vrucht in het benedendeel der zone, maar maken allengs plaats voor den arèng-palm, terwijl de rijst door de anders alleen als tweede gewas geplante mais of djagoeng vervangen wordt. Ook vindt men in dezen gordel vele tuinen, waarin Europeesche vruchten worden verbouwd, die meerendeels goed gedijen, mits voor gedurige vernieuwing van het zaad gezorgd wordt. In enkele deelen van Midden-Java wordt op deze hoogte ook tarwe verbouwd.

De derde of koele zone strekt zich uit tot een hoogte van 2500 M. De bodem bestaat hier alleen uit de hellingen van vulkanische kegels, behoudens eenige weinige hoogvlakten. Die bodem is meestal in hooge mate vruchtbaar, daar hij uit verweerde, vulkanische gesteenten bestaat en met vermoltde overblijfselen van de bosschen vermengd is. De uitgestrektheid bedraagt nog geen 5000ste deel van die der eerste zone. De drukking der lucht en de temperatuur zijn hier natuurlijk weêr minder, maar de vochtigheid is grooter. Men zou deze zone die der zware, saamgepakte wolken kunnen noemen. Reeds te tien uur in den voormiddag, soms nog vroeger, beginnen dezen zich te vormen en van elf of twaalf tot een, twee of drie uur in den namiddag is alles in dichte nevelen gehuld, totdat dezen zich oplossen in onweders, die van hevige stortregens vergezeld gaan. Heeft dit niet plaats, dan blijft dat somber gordijn den geheelen dag over de wouden hangen.

De cultuur is in dezen gordel van uiterst weinig beteekenis, want de inlander bouwt gewoonlijk zijn dorpen zoo hoog niet en zelfs voor de teelt van Europeesche vruchten is dit gebied, behoudens enkele uitzonderingen, te hoog.

Het karakter van deze zone is dat van schaduwrijke, hoogstammige wouden. Maar in die wouden liggen hier en daar bronnen van mineraal en zoet water, wier met gras begroeiden zoom soms een aanmerkelijke uitgestrektheid heeft. Ook in sommige vlakke of ketelvormige, herhaaldelijk aan overstromingen blootgestelde verbreedingen der beekkloven, of in de later opgevulde bekkens van voormalige meren groeit slechts gras en kan geen boom gedijen. Opmerking verdient het karakter der boomen, waaruit de bosschen dezer zone bestaan. Hun veel minder ontwikkelde bladvormen — en vooral in Oost-Java worden dezen gevonden, — herinneren aan Australische plantvormen. Ook ontbreken hier de schoone bloemen, die de boomen der lagere streken tooien.

De vierde of koude gordel eindelijk kenmerkt zich door een armelijken

plantengroei. De boomen hebben gekronkelde, vaak zonderling gebogen takken. Veelkleurige bloem ontbreken hier echter niet.

Buitengemeen rijk is de Indische Archipel aan delfstoffen. Onder de edele gesteenten en metalen noemen we in de eerste plaats *diamanten*, die gevonden worden op Borneo, en *goud*, dat op Borneo, Celebes, Timor, Sumatra en Batjan voorkomt. Borneo levert ook *platina*. Verreweg de meeste nuttige metalen vindt men er. Timor, Batjan en de westkust van Borneo leveren *koper*; Borneo, Celebes, Flores, Sumatra, Blitong en Bangka *ijzer*. *Tin* wordt vooral op Banka en Blitong gevonden. — Wel is waar, is de tinproductie van deze eilanden in de laatste jaren niet vooruitgegaan, maar dit schijnt niet te moeten worden toegeschreven aan uitputting der groeven, doch meer daaraan, dat dat gedeelte van het metaal, dat het gemakkelijkst lag, door de ontginning verdwenen is, zoodat men met meer moeite en grooter kosten dieper onder den grond door zal moeten dringen. Ook op Ceram, Flores, de oostkust van Sumatra en de westkust van Borneo komt dit metaal voor. *Lood* wordt gewonnen op Sumatra en Borneo, *kwiksilver* op dezelfde eilanden. Het eerstgenoemde eiland levert bovendien een weinig *zink*. *Antimonium* vindt men in het noord-westen en het zuid-oosten van Borneo en ook op Sumatra.

Ook steenkolen bezit de Archipel in groote hoeveelheid. Ze komen voor in het zuid-oostelijk deel van Borneo, op Batjan, Java, het Britsche eiland Laboean en op Sumatra. Men heeft wel beweerd, dat de kwaliteit der Sumatra-kolen minder deugdelijk zou zijn. Het feit is, dat de belangrijkste kolenmijnen, o. a. de Ombiliën-velden, een groote hoeveelheid steenkolen bevatten, die om ontgonnen te worden op betere gemeenschapsmiddelen wachten.

Ten slotte vermelden we nog *jodium*, *naphta* en *salpeter* op Java, zwavel op bijna alle vulkanen, minerale bronnen en klei, die gebruikt wordt om allerlei aardewerk te vervaardigen.

Het dierenrijk doet voor het planten- en delfstoffenrijk niet onder in verscheidenheid van vormen. De prachtigste en schoonste exemplaren, maar tevens de meest woeste, zwerven in de bosschen rond en verspreiden soms, hun bosschen verlatende, schrik en ontsteltenis in de kampons der inboorlingen.

Tijgers en *panters* leven op Java en Sumatra; *luipaarden* en kleinere tijgersoorten vindt men op alle Soenda-eilanden. Olifanten op Sumatra; vroeger kwamen zij ook op Borneo voor, doch naar men zegt, zijn zij in de zuidelijke helft althans uitgeroeid.

De *apen* komen vooral veel voor op de Groote Soenda-eilanden, op Batjan en op Timor. Bovendien vindt men, behalve op de meest zuidelijk gelegen Molukken, een aantal hertensoorten. Onder de vele soorten van

varkens, die over den geheelen Archipel verspreid zijn, noemen we afzonderlijk de Babi-roesa of het hertzwijn. Vooral op Sumatra en Java vermelden we nog de civetkatten, ichneumons, otters, marters, wezels, dassen en wilde honden, terwijl de buideldieren van Nieuw-Guinea, die ook op de Molukken gevonden worden, weder aan de Australische dierenwereld herinneren.

Slangen komen op bijna alle eilanden voor. Slechts enkele soorten, zooals de Oelar-tanah en de Oelar-bèlang, zijn giftig. Bovendien liggen ze overdag meestal opgerold in boomen of wel verscholen onder bladeren.

In alle rivieren houden zich krokodillen op. Zeer talrijk zijn ook de hagedissen en de daartoe behoorende leguanen, draken en gekko's, welke laatsten zich veel in de woningen ophouden en jacht maken op insecten.

Wat de huisdieren aangaat, zijn de paarden in den Archipel niet inheemsch. Ze zijn echter ingevoerd en met uitstekend gevolg aangefokt, zoodat dan ook tegenwoordig zeer goede rassen voorkomen op Celebes, Soemba, Bali, Soembawa en de overige kleine Soenda-eilanden en op Java. Wel is waar zijn ze over het algemeen niet groot van stuk, maar krachtig en tegen vermoeienissen bestand.

Onder de runderen zijn alleen de bantèngs of Soendasche ossen, die vooral op Java en Bali voorkomen, inheemsch. De buffel — karbau — die tegenwoordig op alle eilanden van den Archipel zeer talrijk is, is ingevoerd, doch tiert uitmuntend. Dit dier bewijst onschatbare diensten. Het Europeesch rundvee daarentegen teelt niet best voort. Schapen en geiten, die oorspronkelijk ook niet in N.I. gevonden werden, zijn niet zeer talrijk.

Ontzachtlijk rijk zijn alle eilanden aan vogels en de meesten daarvan onderscheiden zich zoowel door hun kleurenpracht als door hun zeer onaangenaam stemgeluid. Onder de zeer vele soorten noemen we: de kasuarissen en talrijke papegaai-soorten, in het oosten van den Archipel; de paradijsvogels, op Nieuw-Guinea, de Aroe- en de Papoea-eilanden; de pauwen, vooral op Java, en de Argus- of Junovogels, ook Sumatrasche faizanten genaamd, op Sumatra.

Verder komen er nog verschillende hoendersoorten voor, duiven, eenden, ganzen, uilen, en afzonderlijk moeten genoemd worden de salanganen of zeezwaluwen, die de bekende eetbare vogelnestjes leveren. Die nesten bouwen ze in spleten en kloven, inzonderheid langs de kusten.

Van de insecten noemen wij sommigen om de nuttigheid, anderen om hun schadelijkheid. Onder de eersten rangschikken we natuurlijk de bijen, die in boomstammen nestelen en honig, maar vooral veel was leveren. Onder de laatsten komen de hinderlijke muskieten in de eerste plaats, verder de witte mieren, die in korten tijd het zwaarste houtwerk doorknagen, en de springende bloedzuigers, die het den reizigers in de bosschen uitermate lastig maken.

De zeeën en rivieren zijn zeer rijk aan visch, die een van de hoofdvoedingsmiddelen der bevolking uitmaakt. ¹

1. De Hollander. Nederlandsch O. I.

Onder de drie menschenrassen, die den Archipel bewonen, is het Maleische het belangrijkste; het staat hooger in ontwikkeling en is ook het talrijkst. De Maleiers verbreidden hun taal, hun huisdieren en velen hunner zeden en gewoonten ver over den grooten oceaan, ook naar die eilanden, waar zij verder geen den minsten invloed op de bevolking uitoefenen. Die verbreiding van Maleische volken is in werkelijkheid hoogst opmerkelijk, want behalve de Maleiers van Malakka, Sumatra en Java, behooren tot dit ras ook nog de stammen, die onder den naam van Polynesiërs de eilanden der Stille Zuidzee bewonen. En sedert het onderzoek, dat W. von Humboldt instelde naar de Kami-taal, weten we, dat ook op Madagaskar het heerschende volk tot het Maleische ras behoort. Aldus heeft deze volkerenfamilie zich uitgebreid van de Komoren, want ook daar wordt een Maleisch dialekt gesproken, tot aan het Ooster-eiland, d. i. van den 61sten tot aan den 268sten lengtegraad. — Het uiterlijk voorkomen der Maleiers heeft eenige overeenkomst met dat der Chineezen. Wallace zag zelfs Chineezen, die hun nationale kleederdracht hadden afgelegd, voor Maleiers aan.¹

De huid der Maleiers is over het algemeen licht geelbruin, met eenigszins olijkleurige tint; het donkerder bruin van sommige meer oostwaarts wonende volken moet allicht worden toegeschreven aan vermenging met Papoea's. De meeste deskundigen beweren, dat de Javanen iets donkerder zijn gekleurd dan de Soendaneezen, ofschoon dit verschil niet bij alle individuen in het oog valt. Het gelaat is plat en breed, de jukbeenderen springen sterk vooruit, de oogen zijn donker, de mond breed, de lippen dik. Het zwarte, lange en grove haar is sluik.

Over het algemeen zijn de Maleiers klein van stuk en tenger gebouwd. Er bestaat echter onderscheid tusschen de verschillende stammen onderling. De Soendanees is over het algemeen kleiner dan de Javaan en bereikt zelden de lengte van vijf voet; daarentegen is hij meer ineengedrongen en gespierd, grover en sterker gebouwd. De Javaan is, bij eenigszins grootere lengte, ranker en tengerder. Vooral de borst is in den regel goed ontwikkeld. De ledematen zijn meestal schraal, de handen en voeten klein, de gewrichten bijzonder lenig. Wat vlugheid van bewegingen aangaat, moet de Maleier onderdoen voor den Hindoe.

Over het algemeen staan de vrouwen in welgemaaktheid bij de mannen ten achter; die der lagere volksklasse althans, dagelijks aan de lucht blootgesteld en tot zwaren arbeid gedoemd, verliezen doorgaands, zoodra haar jeugd voorbij is, alle bekoorlijkheid en worden op haar ouden dag afzichtelijk leelijk.

Omtrent het karakter van den Maleier zij opgemerkt, dat dit ook al een mengsel is van goede en kwade eigenschappen. Het oordeel over hen loopt tamelijk ver uiteen, doch de meesten dergenen, die langen tijd op Java hebben verkeerd, laten zich in het algemeen met lof over hen uit.

»Het karakter van den Maleier,» aldus von Hellwald, »is traag, terughoudend, wantrouwend en vreesachtig. Volgens sommigen zou hij ook

1. Wallace. II. 297.

wreed en bloeddorstig zijn, ofschoon dit met de zoo even genoemde eigenschappen tamelijk moeielijk overeen te brengen is. Nooit betuigt hij verbazing, bewondering of vrees, en het staat zeer te bezien of hij ze wel gevoelt ook. Is de Maleier alleen, dan is hij stil en in zich zelf gekeerd. Nooit loopt hij in zich zelf te praten, nooit zingt hij. De Maleier beleedigt niemand en is bang voor twist. Hij is in hooge mate op vormen en etikette gesteld. Vooral de hoogere standen zijn uiterst hoflijk en gedragen zich met evenveel waardigheid als de best opgevoede Europeanen. Onder hun slechte eigenschappen moet vooral genoemd worden hun hartstocht voor het spel, waartegen geen wetten of bepalingen bestand zijn.”¹

Dan, zooals we reeds zeiden, sommigen laten zich hoogst ongunstig over de Maleiers uit en schilderen hen af als hartstochtelijk, zonder de minste zelfbeheersching en in hooge mate wispelturig. Traag en gemakzuchtig als zij zijn, gaan zij gaarne door voor personen, die het arbeiden voor geld als beneden hun waardigheid beschouwen. Verder zijn zij — en dit wordt door alle deskundigen erkend — onverbeterlijke zeeroovers en zien in diefstal en menschenroof niets onbehoorlijks. Werkelijke of ingebeeelde beledigingen wreken zij vreeslijk; daarbij zijn zij haatdragend en valsch. Tegen meeneed zien ze in het minst niet op en vergiftiging komt herhaaldelijk voor.

Zij zijn hartstochtelijke liefhebbers van opium en alcoholische dranken. Hun speelzucht gaat zoo ver, dat ze, bij gelegenheid van hanengevechten, niet alleen alles verspelen wat ze bezitten, maar ten slotte vrouw en kinderen, ja zich zelven op het spel zetten.

In hun eten zijn zij zeer eenvoudig. Rijst en visch, liefst wat gekruid met specerijen, zijn voor hen voldoende.

In beschaving staan ze onder alle volken van den Archipel het hoogst. De meeste stammen hebben een eigen letterschrift of hebben dat der Arabieren aangenomen. Land- en tuinbouw staan bij sommige stammen op een vrij hoogen trap en verscheiden takken van nijverheid, zooals het weven en verwen van lijnwaden, het bereiden van delfstoffen, het vervaardigen van touw, het werken in metalen en hout, zijn vrij algemeen bekend. Toch konden al die zaken meer ontwikkeld zijn, dan in werkelijkheid het geval is. Doch de Maleiers doen alles werktuigelijk en zijn volsirekt niet geneigd verbeteringen aan te brengen in hun werktuigen of wijze van bewerking. Wetenschappelijke kennis ontbreekt in den regel geheel en al en voor zoover daar nog sprake van kan zijn, is ze in het bezit der priesters.

Van de kleeding maken de Maleiers veel werk. Ze is voor beide geslachten ongeveer gelijk. Om het benedenlijf dragen ze den *sarong*, d. i. een stuk lijnwaad in den vorm van een vrouwenrok. De mannen dragen somtijds een broek of vervangen den *sarong* daarmede. Het bovenlijf wordt bedekt met de *badjoe*, een soort van wijd buis en de *kabaai*.

De woningen der Maleiers zijn ingericht voor één gezin en staan in kampongs, dessa's, kotta's of negorijen vrij geregeld bij elkander. Er zijn geregelde dorps- en hoogere besturen. Hun hoofdmiddelen van bestaan

1. Bickmore. Reisen im ostindischen Archipel. S. 17.

zijn landbouw, visscherij en scheepvaart. De laatste ontaardt maar al te vaak in zeeroof.

De meeste tot dit ras behorende stammen hebben den Islam aangenomen, doch niet alleen is de kennis van die leer in hooge mate gebrekkig, maar bovendien bestaat hun godsdienst slechts in enkele uiterlijke formaliteiten.

Dat zij boven alle andere stammen van den Archipel in beschaving en verstandelijke ontwikkeling het hoogst staan, danken de Maleiers aan den invloed der Hindoe's. Reeds zeer vroeg schijnen deze volken met elkaar in aanraking te zijn geweest en op Java hebben de Hindoe's een machtig rijk gesticht, dat eerst in de 15e eeuw voor de macht van den Islam bezweken is. Dat rijk is waarschijnlijk het uitgangspunt van verdere kolonisatie geweest. Ook in de zuidelijke helft van Sumatra, langs de kusten van Borneo en op den zuidelijken landrug van Celebes hebben zich Hindoe-Javanen gevestigd.

Toen de Hindoe's in den Archipel kwamen, stonden de bewoners dier eilanden zeker nog op een vrij lagen trap van ontwikkeling. De Hindoe's brachten hun het kostelijkste geschenk, dat ze geven konden, de kennis van den rijstbouw en de noodige werktuigen daarvoor. Maar ook andere planten, geschikt voor voeding of kleeding van den mensch, leerden zij ze kennen. Verder waren zij hun meesters in bouw- en beeldhouwkunst, — in schrijven en lezen. De schoone voortbrengselen der Indische letterkunde werden onder de Maleische stammen verspreid. De zachtere godsdienst der Hindoe's nam de plaats in van het vroegere ruwe fetischisme. Ook scheepsbouw en zeevaart werd den Maleiers hoogst waarschijnlijk door de Hindoe's bekend gemaakt.

Zoo gunstig echter als de invloed der Hindoe's op hen werkte, zoo onvoordeelig was hun het verkeer met de Mahomedanen.

De Hindoe's hadden als het ware onmerkbaar op hen gewerkt, door hun zeer langdurig verkeer. De Arabieren echter, gehoorzaam aan het woord van den stichter van hun godsdienst, hadden ook de overredingskracht van het zwaard te hulp geroepen, om hun godsdienst in te voeren. In de 15e eeuw was het Hindoeïsme verdrongen en had plaats gemaakt voor den Islam. Die nieuwe leer heeft echter bij de Mahomedaansche bevolking nooit diepe wortelen geschoten en tot op den huidigen dag tiert heidensche afgoderij nog altijd weelderig naast het ziekelijk Mahomedanisme der Maleische bevolking.

Tot het thans beschreven ras behooren de volgende stammen: *eigenlijke Maleiers*, waarschijnlijk oorspronkelijk te huis behorende in de Padangsche Bovenlanden op Sumatra en van daar verder over dit eiland en over het schiereiland Malakka verspreid; de *Redjangs* en *Korintjiërs*, ten W. van Palembang, de *Orang-Oeloe* en de *Orang-Loeboe*, in de residentie Tapanoei; de *Atjineezen* en *Pedireezen*, in het N. van Sumatra; de *Javanen*, *Soendaneezen* en *Madoereezen*, drie nauw aan elkaar verwante stammen op Java en Madoera; de Palembangers, in het Z.O. van Sumatra, waartoe ook de oorspronkelijke bewoners der Bangka- en Riouwgroepen schijnen te behooren, en verder de vele Maleische volkplantingen, door den geheelen Archipel verspreid. Ook de Boegineezen en Mangkassaren kunnen tot dit ras gebracht worden, althans wanneer men het oog vestigt op hun verstan-

delijke ontwikkeling. Let men op hun uiterlijk en gelaatstrekken, dan moeten zij eer tot het Alfoersche ras gebracht worden, zoodat zij de beste eigenschappen van beide rassen in zich vereenigen.

Het Bataksche of Alfoersche ras is over den geheelen Archipel verspreid. Daartoe behooren, volgens Junghun, de volgende stammen: de *Bataks* of *Batta's*, in de noordelijke binnenlanden van Sumatra; de *Pasoemah's* en waarschijnlijk de *Lampongers*, in het zuiden van hetzelfde eiland; de *Niassers* op Nias en de Basoeneilanden; de *Soembaneezen* op Soemba; de *Timoreezen* op Timor en de nabijgelegen kleinere eilanden Rotti, Daoe, Savoe, Samdoe, en de Allor- en Solor-groepen; de *Alfoeren* of *Harafoeren*, op de noordelijke schiereilanden en in het centraal gedeelte van Celebes, op Ceram, Boeroe, de Bandasche-, Ternataansche-, Banggaai-, Aroe- en Sangier-eilanden, alsmede op de Kei-, Tenimber-, zuid-ooster- en zuid-wester-eilanden; de *Dajaks* op Borneo; tot dezen stam schijnen ook de *Orang-Aboeng* en de *Orang-Koeboe* in de binnenlanden van Sumatra te behooren; eindelijk nog de *Balineezen* op Bali en Lombok. Ten opzichte van de Mangkassaren en Boegineezen verwijzen wij naar het hier boven gezegde.

In hun uiterlijk winnen de Alfoeren het ver van de Maleiers. Zij zijn van middelmatige grootte, sterk gebouwd en goed gespierd; het gelaat is ovaal, de lippen goed geëvenredigd, de onderkaak is smaller, de wangbeenderen steken minder ver uit, de neus is minder dik en plat, de mond kleiner en de gelaatstrekken zijn in het algemeen veel regelmatigere dan bij het Maleische ras. Terwijl bovendien de Maleiers weinig of geen baard hebben, is deze bij de Alfoeren dikwijls vrij sterk ontwikkeld en ook hun hoofdhaar is fijner en zwaarder.

Met uitzondering van de Balineezen — en zoo men dezen tot dit ras brengt — de Boegineezen en Mangkassaren, staan deze stammen in beschaving bij de Maleiers ver ten achter. Wel beoefenen zij den landbouw, doch zijn in dat opzicht zeer achterlijk, veel meer nog dan de Maleiers, en ten opzichte van hun werktuigen en ten opzichte van hun wijze van bewerking. Zij verwerken metalen, inzonderheid ijzer, dat zij zelven delven, smelten en zuiveren. Vele stammen zijn ver in het vervaardigen van snijwerk in hout, been en ivoor. De vrouwen leveren een grof soort van lijnwaad.

Hun kleeding is veel minder voldoende dan die der Maleiers. De mannen stellen zich gewoonlijk tevreden met hun *tjawat* of *tjidako*, d. i. een bedeksel om het middel. De vrouwen hebben veelal wat meer kleeding, in den vorm van een vrouwenrok.

Voor al de mannen dragen veel sieraden, om armen en beenen of in neus en ooren. Bij enkele stammen leggen de vrouwen na haar huwelijk alle sieraden af.

Ook ten opzichte der woningen bestaat er onderscheid tusschen de Ma-

leiers en de Alfoeren; die van de laatsten zijn veel meer primitief. De Alfoeren toch leven in zeer groote woningen, vervaardigd van bamboes en waarvan een tot verblijf dient van vele gezinnen, zoodat een kampong somtijds maar uit een enkele of twee à drie woningen bestaat. Dikwijls zijn die woningen op palen gebouwd.

De meesten dezer stammen zijn ruw, bloeddorstig en oorlogszuchtig. Dat toonen zij vooral door hun afschuwelijke gewoonte van koppensnellen. Dit bestaat hierin een man, vrouw of kind verraderlijk het hoofd af te slaan. Ook oorlogen tusschen de verschillende stammen onderling, oorlogen die met een dierlijke wreedheid gevoerd worden, zijn aan de orde van den dag. Slechts enkele Dajaksche stammen op Borneo, en in sommige gevallen de Bataks op Sumatra, zijn menscheneters. Wat men meer ziet, behooren ook onder de Alfoeren deze stammen volstrekt niet onder de minst ontwikkelden. De laatstgenoemden hebben zelfs een eigen letterschrift, eenige literatuur en leven onder gekozen dorpsbesturen.

Al deze stammen zijn heidenen, doch omtrent hun godsdienstige begrippen bestaat nog de grootste onzekerheid. Zij aanbidden een groot aantal goede en booze geesten, die ze door het brengen van offers gunstig trachten te stemmen. Vele stammen erkennen bovendien een opperwezen, dat zich echter met het geschapene niet bemoeit.

Het derde ras, dat den Archipel bewoont is dat der Papoea's of Negritto's. Zij worden ook wel Austraal-negers genoemd. Toen namelijk de Luiros het eiland Nieuw-Guinea ontdekte, vond hij tusschen de bewoners daarvan en de negers op de kust van Guinea in Afrika zooveel overeenkomst, dat hij het eiland bovengenoemden naam gaf. Toch vormen ze een geheel ander ras.

Ze wonen op Nieuw-Guinea en de Papoea-eilanden, misschien ook in de onbekende binnenlanden van Halmahera.

Ze zijn over het algemeen tenger van lichaamsbouw, klein van gestalte, doch goed gespierd, hebben kroeshaar en een rosachtig zwarte of roetkleurige huid. Het voorhoofd is vrij hoog, de neus in het midden ingedrukt, met een stompen, opgewipten top; de mond steekt sterk vooruit en de lippen zijn dik. ¹

Het oordeel over dit ras is zeer uiteenlopend. Volgens sommigen zijn ze onvatbaar voor eenige ontwikkeling, terwijl anderen beweren dat ze in dat opzicht boven de Maleiers staan. Dat het eerste oordeel wat bar is, blijkt uit het feit, dat enkelen hunner, die langs de kust wonen en een weinig ruilhandel met de Maleiers drijven, niet alleen de kleeding der laatsten hebben aangenomen, maar ook tot hun godsdienst — den Islam — bekeerd zijn. Velen beweren, dat ze in hooge mate schuw zijn, zoo zelfs,

1. De Hollander. Aardrijksbeschrijving van Nederl. O. I

dat men bijna niet met hen in aanraking kan komen; anderen weder schrijven hun een hooge mate van brutaliteit toe.

Met uitzondering van de zooeven genoemde kustbewoners gaan ze geheel naakt. Daarentegen zijn ze op versierselen zeer gesteld en dragen armen beenringen, veelal uit gekleurde steentjes of vischgraten vervaardigd, oor- en neusversierselen en groote vederbossen. De gewoonte van zich te tatoeëren, die bij sommige Alfoersche stammen in zwang is, hebben zij niet. Daarentegen brengen zij zich zelve insnijdingen in het lichaam toe, waardoor lidteekens van allerlei aard ontstaan. Ook branden zij zich roode vlekken op de huid. Zij veilen zich de tanden spits af, een gewoonte die we ook bij vele Maleische volken terugvinden.

Ze leven in kampongs bij elkander en hebben ook paalwoningen, die gewoonlijk voor meer dan één gezin zijn ingericht.

Ofschoon op gebrekkige wijze, beoefenen zij toch den landbouw; ze hebben kano's en zijn uitmuntende zwemmers. Hun wapenen bestaan uit pijlen en bogen, lansen en strijdkolven.

Ofschoon de vrouwen gekocht worden, is toch het familieleven bij hen tamelijk sterk ontwikkeld. De huwelijken worden gesloten met het viere van feesten, waarop zang en dans een hoofdrol spelen. Over het algemeen zijn zij verzet op muziek, ofschoon hun muziekinstrumenten zeer primitief zijn en het geluid daaraan ontlokt voor den Europeaan oorverscheurend is. De verhouding tusschen ouders en kinderen is uitstekend.

Omtrent hun godsdienst loopen de gevoelens almede zeer uiteen. Het schijnt echter, dat zij een geest aanbidden, die boven de wolken woont, en dat over het algemeen hun begrippen in dat opzicht niet zoo verward zijn als die der Alfoeren.

Zij staan onder gekozen dorpschouten, wier macht echter niet groot is.

Onder de vele vreemdelingen, die den Archipel bewonen, verdienen de Chineezen en Arabieren eene afzonderlijke vermelding. De eersten, meestal afkomstig uit de provincien Kanton en Fokiën en van het eiland Hainan, komen in den regel arm en berooid in Indië, maar door hun arbeidzaamheid en volharding en niet minder door hun slinheid en knevelarijen, weten zij zich een onafhankelijk bestaan, soms zelfs groote rijkdommen te verschaffen. Ze zijn over het algemeen weinig gezien bij de inlanders en leven in afzonderlijke kampongs, onder hun eigen hoofden, die den titel voeren van majoor-, kapitein- en luitenant-Chinees.

Van de Arabieren spraken we reeds hier boven. Tegenwoordig houden ze zich met den handel bezig of bekleeden priesterlijke betrekkingen. Gaarne laten ze hun meerderheid gelden als landgenooten van den profeet.

Het aantal Europeanen, dat in den Archipel woont, is zeer gering. Hun aantal bedraagt, het leger niet meegerekend, niet veel meer dan 40000.

De meesten daarvan zijn in dienst van het gouvernement of hebben zich als planters in Indië neêrgezet.

Ten slotte maken we nog melding van de Chineesche en Europeesche liplappen, de twee voornaamste bastaardrassen, die in den Archipel voorkomen.

Tot de eersten behooren verreweg de meeste in Indië wonende Chineezzen. Immers, daar het tot voor weinige jaren aan de Chineesche vrouwen niet geoorloofd was haar vaderland te verlaten, namen de mannen zich inlandsche vrouwen. Daaruit ontstond een bastaardras, dat in voorkomen weinig, in taal, zeden, godsdiens en gewoonten in het geheel niet afwijkt van de zonen van het Hemelsche Rijk.

Bij de zonderlinge begrippen omtrent moraliteit en welvoegelijkheid, die in Nederlandsch Indië bestaan, is het geen wonder, dat het aantal Europeesche liplappen vrij groot is. Dezen, die ook inlandsche kinderen genoemd worden, hebben gewoonlijk naar lichaam en geest de meeste overeenkomst met hunne inlandsche moeders, wier taal ze ook bij voorkeur spreken. Ze zijn echter Christenen, kleeden zich op Europeesche wijze en spreken ook Hollandsch.

De totaal-bevolking van den Indischen Archipel bedraagt omstreeks 32000000 zielen, waarvan bijna 25000000 in de Nederlandsche bezittingen. Het behoeft nauwelijks te worden gemeld, dat deze getallen slechts bij schatting kunnen worden vastgesteld.

Thans geven we voorloopig het woord aan von Hellwald, waar hij een oordeel uitspreekt over het bestuur der Nederlanders in hunne koloniën: »De macht, die het ver verwijderde moederland over dit uitgestrekt gebied uitoefent, rust op twee stevige grondslagen: op het leger en op de tegenover de inboorlingen gevolgde staatkunde. Het eerste telt 30000 man, bestaat uit Europeanen en inlanders, is op Europeeschen voet ingericht en wordt door Europeesche officieren gekommandeerd. De vloot telt 30 schepen.

Deze krijgsmacht is voldoende geweest om allen tegenstand te breken, zoodat de Nederlanders op Java onbeperkt heerschen, terwijl de beide sultans van Djokjo en Solo alleen een schijn van gezag behouden hebben. Over het algemeen lieten de Nederlanders de Maleiers, zooveel als slechts eenigszins mogelijk was, onder hun eigen hoofden, meenende, dat zij veel gewilliger zullen gehoorzamen aan de bevelen hunner stamgenooten dan aan die van vreemdelingen. Het middelpunt van het bestuur is Batavia

1

2

3

en daar komen alle koorden samen, waardoor de marionetten in beweging gebracht worden.

Zoo is het den Nederlanders gelukt hun koloniën op de meest verstandige wijze te exploiteeren. De Nederlandsche regeering is de voornaamste, bijna de eenige koopman in de koloniën; zij heeft het monopolie van den koffie-, rijst- en indigo-handel, en wil een Javaan op eigen rekening koffie verbouwen, dan moet hij zijn waren tegen een door de regeering vastgestelden prijs aan het goevernement leveren. Daardoor behaalt dit ontzachtelijke winsten, daar b.v. Java alleen jaarlijks 62000000 kilogrammen koffie levert.

De plantages worden niet meer, zooals vroeger, door slaven bewerkt; wel echter verrichten de inboorlingen heerendiensten en ook voor hunne hoofden moeten zij dezen presteeren. Dit stelsel, dat indertijd door den graaf van den Bosch onder den naam van cultuurstelsel is ingevoerd, heeft sedert belangrijke wijzigingen ondergaan. De grondslag echter, dat de koloniën bestaan ter wille van het moederland, heeft men behouden. Intusschen heeft Nederland wel eenigermate recht op die exploitatie, in zooverre als het een aantal bronnen van inkomsten in het leven geroepen heeft, die tegenwoordig veel voordeel afwerpen. De Nederlanders toch hebben den koffieheester, de theestruik en den kinaboom in de koloniën ingevoerd en aangekweekt.

Wel voelen de inlanders het hun opgelegde juk, doch ten gevolge van hun natuurlijken aanleg dragen zij het zeer geduldig. Over het algemeen toch zijn de Maleiers van een zeer kalm en onderworpen karakter; ze stellen hun eischen niet hoog en zijn tevreden, wanneer ze maar rijst, visch en betelwortel hebben. Dat hebben ze niet alleen, maar bovendien nog tijd tot muziek, tooneelvoorstellingen en kampstrijden van wilde dieren. Ze zijn dus dubbel en dwars tevreden en denken aan geen opstand. Trouwens, de bevolking vaart wel bij het bestuur der Nederlanders, zooals ook blijkt uit de verbazende toeneming van het bevolkingscijfer. Zoo steeg b.v. de bevolking van het kleine eiland *Madoera*, tusschen de jaren 1856 en 1871 van 393426 tot 676818 zielen. Niets spreekt duidelijker voor het door de Nederlanders ingevoerde stelsel, dat in het buitenland wel veel gesmaad, maar weinig gekend wordt. Zeker is het, dat daar waar de Nederlanders regeeren, de toestand veel meer bevredigend is dan in die streken, waar de inheemsche vorsten hun gezag onverkort behouden hebben en zeeroof en slavenhandel nog steeds voortduren, terwijl alleen ruw geweld op den troon zit.¹

Volgens de grondwet van het koninkrijk der Nederlanden heeft de koning het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het rijk in andere werldeelen. De minister van koloniën is namens den koning belast met

1. F. v. Hellwald. Ueber Colonien und über die holländische Niederlassungen in Ostindien insbesondere. Wien und Amsterdam. 1871. 8o.

het toezicht over de volkplantingen en buitenlandsche bezittingen van den staat.

De regeering wordt in N.I. volgens een bij de wet vastgesteld »reglement op het beleid der regeering in Nederlandsch Indië'' uitgeoefend door een Gouverneur-Generaal.

Deze vertegenwoordigt den koning en is voor zijn regeeringsdaden aan hem alleen verantwoordelijk; hij moet Nederlander zijn, wordt door den koning benoemd en ontslagen en mag zijn betrekking niet nederleggen, noch Neêrlandsch Indië verlaten, zonder uitdrukkelijke machtiging des konings. Hij stelt, met in acht neming van de bepalingen van bovengenoemd reglement en van 's konings bevelen, algemeene verordeningen vast omtrent alle onderwerpen, waarvan de regeling niet bij de wet of bij koninklijk besluit geschiedt. Doch in dringende gevallen kan hij ook omtrent die zaken algemeene verordeningen vaststellen, evenals hij de uitvoering van wetten en koninklijke besluiten uitstellen of ze geheel of gedeeltelijk buiten werking stellen kan. Hij is opperbevelhebber der landmacht en van de in Neêrlandsch Indië aanwezige zeemacht. Hij benoemt, bevordert en ontslaat de burgerlijke ambtenaren en de officieren van het leger. Hij mag oorlog verklaren en vredes- en andere verdragen sluiten met Indische vorsten en volken, met inachtneming van 's konings bevelen; personen, die hij voor de openbare rust en orde gevaarlijk acht, kan hij uit Neêrlandsch Indië verbannen, wanneer ze daar niet geboren zijn, en zijn ze inboorlingen, dan kan hij ze een bepaalde plaats tot verblijf aanwijzen. Hij heeft het recht van gratie, het Hoog Gerechtshof gehoord hebbende.

Aan den Gouverneur-Generaal zijn toegevoegd een algemeene secretaris en drie gouvernements-secretarissen, die met het verdere bureau-personeel de Algemeene Secretarie uitmaken.

De Gouverneur-Generaal heeft nevens zich den Raad van Neêrlandsch Indië, bestaande uit een vice-precident en vier leden, die allen door den koning worden benoemd. Intusschen kan de Gouverneur-Generaal ook andere ambtenaren en particuliere personen uitnoodigen de zittingen van den raad bij te wonen. De werkkring van dien raad komt vrijwel overeen met die van den Raad van State in Nederland.

Er zijn vier departementen van algemeen bestuur: een departement van binnenlandsch bestuur, een tweede voor eeredienst, onderwijs en nijverheid, een derde voor burgerlijke openbare werken en een vierde voor financiën. Aan het hoofd dier departementen staan directeuren, die zich tot een Raad van Directeuren vereenigen, zoo dikwijls de Gouverneur-Generaal hun samenwerking beveelt.

Onder de onmiddellijke bevelen van den Gouverneur-Generaal staan de Gouverneur van Sumatra's Westkust, de Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, de residenten op Java en die der buitenbezittingen, voor zoover althans hunne residentie's niet gelegen zijn binnen het gebied der zoo even genoemde gouverneurs. Onder hen wordt het bestuur uitgeoefend door adjuvant-residenten en controleurs.

Overigens berust, zooals we boven reeds zeiden, de geheele inrichting van het bestuur op het beginsel om de inlandsche bevolking zooveel mogelijk onder zijn eigen hoofden te laten, die van regeeringswege worden aange-

steld of erkend en onder het toezicht staan van Europeesche ambtenaren, Het groote nadeel, dat aan deze inrichting verbonden is, bestaat hierin dat die hoofden zich niet zelden verschuilen achter het Nederlandsche gouvernement, om hun onderhoorigen te knevelen. Toch weegt dit nadeel volstrekt niet op tegen de groote voordeelen, die er tegenover staan.

Voor de burgerlijke rechtspleging is het Hoog Gerechtshof te Batavia het hoogste rechterlijke college. Dit hof is belast met het toezicht op de rechtsbedeeling in geheel Neêrlandsch Indië.

Raden van justitie zijn gevestigd te Batavia, Samarang, Soerabaja, Padang, Amboina, Ternate en Makassar.

Verder zijn er nog een aantal lagere gerechtshoven, zooals de residentie-gerichten en de rechtbanken van omgang, terwijl de rechtbanken, die alleen voor inboorlingen zijn ingesteld, verschillende benamingen dragen.

Het financie wezen staat onder het beheer van den Directeur van Financiën en onder het toezicht van de algemeene rekenkamer, die te Batavia is gevestigd.

De bronnen van inkomsten van het gouvernement zijn: de in Indië geheven wordende belastingen, rechten, pachten, tollens, enz. en vooral ook de gouvernementenproducten. Dezen nu worden voor verreweg het grootste gedeelte, door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij, naar Nederland vervoerd en daar te Amsterdam en Rotterdam in veiling gebracht. Daar dus de inkomsten der koloniën grootendeels naar het moederland worden uitgevoerd, heeft dit natuurlijk een tekort in de Indische schatkist ten gevolge. Dit tekort wordt aangevuld door wissels op het Ministerie van Koloniën, door toezending van gemunt geld uit Nederland en door voorschotten der Nederlandsche Handelmaatschappij, die daartoe, krachtens de met het gouvernement aangegane contracten, verplicht is.

De munt van N. I. bestaat uit dezelfde muntstukken als in Nederland. Alleen de stempel is eenigszins anders en de waarde is er, behalve in het Hollandsch, ook in de Javaansche of Maleische taal op uitgedrukt. Ook de bankbiljetten der Javasche bank zijn in Indië een wettig betaalmiddel.

De landmacht van N. I. bestaat uit vrijwilligers — Europeanen en inlanders — en heeft een sterkte van ongeveer 30000 man. Zooals we reeds zeiden, is de Gouverneur-Generaal opperbevelhebber. Onder hem is het kommandement opgedragen aan een opper-officier, zijnde een luitenant-generaal of generaal-majoor. Deze kommandant is tevens belast met het administratief beheer van het departement van oorlog.

Behalve het staande leger heeft men nog eenige andere gewapende corporsen, die onder burgerlijk bestuur zijn gesteld, behalve wanneer ze in tijd van oorlog mobiel worden verklaard. Hiertoe behooren de *schutterijen*, op Java, te Padang, te Makassar en op de Ambonsche, Bandasche en Ternataansche eilanden; de *Pradjoerits*, kleine afdeelingen inlandsche soldaten, op de voornaamste plaatsen van Java. Zij staan ter beschikking van het burgerlijk bestuur, tot het escorteeren van transporten, het bewaken van openbare gebouwen enz.; de *Djajang-Sekars*, dergelijke afdeelingen cavalerie in de residents-hoofdplaatsen van Java; de *Mardijkers*, een corps inlandsche soldaten op Timor.

Van meer belang dan deze troepen zijn echter de *Barisans*. Dit zijn

de legioenen van de onafhankelijke prinsen in de vorstenlanden op Java en van de vorsten van het eiland Madoera. Deze troepen bestaan uit infanterie, cavalerie en artillerie. Zij moeten te allen tijde als hulptroepen voor ons leger beschikbaar zijn, worden bewapend uit 's lands magazijnen, doch overigens door hun eigen vorsten onderhouden.

De zeemacht van N. I. is een deel van de Nederlandsche marine. Zoodra de schepen beoosten de kaap de Goede Hoop en bewesten kaap Hoorn zijn, staan ze onder de bevelen van een vice-admiraal of schout-bij-nacht, kommandant der zeemacht in N. I.

Behalve deze eigenlijk gezegde oorlogsvloot, heeft het gouvernement nog de zoogenaamde gouvernements-marine in dienst. Deze staat ter beschikking der gewestelijke autoriteiten en is vooral belast met de beteugeling van zeeroof en het tegengaan van den slavenhandel. De bodems van deze vloot, meer dan honderd in getal, zijn grootendeels met inlanders bemand en kunnen ook, met uitzondering der stoomschepen, door inlandsche officieren gekommandeerd worden.

De keur van het koloniale rijk der Nederlanders vormt het eiland *Java*. Zooals we reeds zeiden, is de vruchtbaarheid van dit eiland onbegrijpelijk groot. De belangrijkste steden van het eiland liggen langs de noordkust. Boven aan staat de hoofdstad van N. I., de zetel der regeering, *Batavia*, met 70000 inwoners. Deze stad, in 1619 door Jan Fietersz. Koen op de puinhoopen van *Jakarta* gesticht, heeft een slechte haven en een zeer ongezond klimaat. Van daar dan ook, dat in den omtrek een aantal kleinere, nette plaatsen zijn ontstaan, waar de Europeanen wonen, die alleen dagelijks eenige uren in *Batavia* vertoeven, om hun zaken af te doen. Deze plaatsen zijn *Weltevreden*, *Buitenzorg*, *Koningsplein*, *Meester Cornelis*, *Molenvliet*, *Rijswijk* en *Noordwijk*. Verder noemen we nog, langs de noordkust, *Cheribon*, *Samarang* met 50000 inwoners en het bloeiende *Soerabaja*, met 90000 inwoners, de veiligste haven van Neêrlandsch Indië.

Niet het geheele eiland staat onder het onmiddellijk gezag der Nederlanders. Evenals in Britsch-Indië vinden we ook hier nog inheemsche staten en wel die van de sultans van *Soerakarta* of *Solo* en *Djojokarta* of *Djokjo*. Ook op Madoera, dat uit een administratief oogpunt beschouwd, één geheel vormt met Java, liggen nog eenige schatplichtige staten, waaronder het rijk van *Pemakassan* het voornaamste is.

De middelen van gemeenschap zijn op Java gedurende de laatste jaren

aanmerkelijk verbeterd. De groote postweg, die langs de noordkust loopt, strekt zich uit van de Soenda-sstraat tot aan straat Bali en hierop loopen tal van wegen uit. De rivieren worden veelal op vloten of in booten gepasseerd, daar de zware overstroomingen, waaraan velen daarvan herhaaldelijk blootstaan, den aanleg van bruggen bemoeielijken. Het spoorwegnet is nog pas in zijn opkomst, maar zal zeker in de eerstvolgende jaren van veel meer beteekenis worden.

Aan de westzijde wordt Java door de Soenda-sstraat gescheiden van *Sumatra*. Ook dit eiland heeft een langwerpigen vorm, is echter meer massief en strekt zich uit in een richting van N.W. naar Z.O.

Thans staat het geheele eiland onder het Nederlandsche gezag. Echter hebben de Nederlanders zich nagenoeg alleen op de kusten gevestigd en in het binnenland is nog een gebied, tweemaal zoo groot als het moederland, *terra incognata* en door *Batta-stammen* bewoond.

Dit eiland is over het algemeen zeer zwak bevolkt, want terwijl Java, met zijn ruim 180000000 inwoners, Saksen en België in dichtheid van bevolking evenaart, heeft Sumatra, op een driemaal zoo groote oppervlakte, hoogstens 35000000 inwoners. Tengevolge van deze geringe bevolking kan dit eiland niet behoorlijk geëxploiteerd worden. Rijke steenkolenbeddingen — vooral moeten als zoodanig vermeld worden de Ombiliën-velden — blijven onontgonnen, wegens het gemis van middelen van vervoer. Daarentegen leveren de wouden van het binnenland kostbare houtsoorten, gom en harts, kamfer, benzoë, caoutchouc en getah-pertjah. Ook de rotting en het bamboesriet, de bouwmaterialen voor de woningen der inlanders, komen in die bosschen veel voor. Zeer beroemd is ook de peper, die Sumatra levert en die vooral in het noordelijk deel van het eiland gevonden wordt.

Eene afzonderlijke beschouwing verdient het Sultanaat van Atjeh, dat zoo groot is als Beieren en het noordelijk deel van het eiland beslaat, zoodat het aan drie zijden door de zee bespoeld wordt. Op de noordkust ligt de hoofdstad Atjeh, een Aziatisch Venetië, daar alle huizen op palen staan, die ingeheid zijn in den bodem eener rivier, die tusschen hare moerassige oevers haar water traag over den vlakken bodem voortstuwt.

De bewoners zijn Maleiers, en wel naar het schijnt van den oudsten stam. Althans zij hebben de oorspronkelijke Maleische taal reiner dan eenig ander volk bewaard. Terwijl men elders onder de Maleiers dikwijls zeer knappe figuren en flink gevormde gezichten aantreft, zijn de Atjehneezen, evenals de ten Z. van hen wonende Batta's, welke in Indië de eenige kanibalen zijn, uitermate leelijke menschen.

Ofschoon Mahomedanen, hebben zij zich nooit schuldig gemaakt aan de vervolging van andersdenkenden. — Ja, er is een spreekwoord onder de naburige volken, dat zegt: »Een Atjehnees vloekt een Christen en biedt hem gelijktijdig brood en zout aan.»

Als alle Oostersche volken, maken zij zich bij den handel aan allerlei bedriegerijen schuldig. Op het punt van nijverheid zijn zij zeer achterlijk. Alleen in het vervaardigen van zijden stoffen en van gouden en zilveren voorwerpen munten zij uit.

Hun monarchie is erfelijk en absoluut, maar zoowel boven als naast en onder den koning staan een menigte staatkundige en kerkelijke autoriteiten, die dikwijls de zonderlingste titels dragen.

De hoofdbezigheden der Atjehneezen bestaan in vechten, drinken, wedden en opiumschiiven. Alleen in dien tijd dat dit noodig is verpleegt hij, opdat hij zich het overige deel van het jaar ongestoord aan zijn genietingen kan wijden, zijn peperplanten, kamferboomen en arecapalmen. Deze planten zijn voor den Aziatischen handel van het hoogste gewicht en gedijen voortreffelijk.

In vroeger tijden oefende Atjeh een soort van oppergezag over alle Soenda-eilanden uit en was in deze streken de machtigste zeerooversstaat. Bijna alle stammen van Sumatra geven zich daarmee af. Trouwens, de Maleiers beschouwen het als een zeer eervol middel van bestaan.

Iedere Atjehnees is soldaat en elk dorp heeft zijn eigen leger, dat bij elken twist onmiddellijk op de been gebracht wordt; hun wapenen bestaan uit een helm, een borstharnas, een zwaard, een boog en pijlen en daarenboven een meer of min nieuwerwetsch geweer.

Aldus schreef v. Hellwald, nu drie jaren geleden en maakt ter loops melding van de moeielijkheden tusschen de Nederlanders en Atjeh. Thans is de toestand veranderd en een geregeld en naar men hopen mag blijvend bestuur is in die streken gevestigd. Wel heeft die oorlog schatten gelds en honderden menschenlevens gekost, maar daardoor is het tevens gelukt een nieuwe en zeer schoone parel te voegen aan Neêrlands kroon.

Op slechts geringen afstand van Sumatra's oostkust liggen de tinrijke eilanden Bangka en Biliton. Deze eilanden behooren tevens tot die weinige gedeelten van Neerlandsch Indië, die niet bepaald vruchtbaar zijn.

Aan steden is Sumatra niet rijk. Aan de oostkust ligt de stad *Palembang*, met 50000 inwoners, een stad die echter geheel en al het karakter van een inlandsche kampong heeft. Aan de westkust van het eiland noemen we *Padang*, *Tapanoeli*, *Bengkoelen*, *Singkel* en *Siboga*, terwijl de haven van *Kotta-Radja* op de noordkust wellicht een zeer schoone toekomst te gemoet gaat.

Borneo, het grootste der vier Soenda-eilanden, wordt, evenals Sumatra, door den evenaar doorsneden. Wat zijn horizontalen vorm aangaat lijkt het

wel wat op een peer, die met het dunne einde naar het N. gericht is. Het is een massieve massa, die weinig of geen insnijdingen vertoont.

Het binnenland van Borneo is nog slechts weinig bezocht. 't Best zijn eenige kuststreken bekend, waar de Europeanen zich hebben gevestigd.

Het eiland is bergachtig. Van uit het centraal bergland loopen vijf ketenen naar de kusten en tusschen deze ketenen strekken zich breede alluviale vlakten uit. Oorspronkelijk had dus Borneo een soortgelijken vorm als Celebes en Halmageira. De kusten van het eiland zijn vlak, veelal moerassig, daar zij van de zijde van den oceaan aan hevige overstromingen zijn blootgesteld. Het behoeft nauwelijks vermelding, dat in die streken, waar men aldus de beide machtigste factoren voor een weelderigen plantengroei — warmte en vochtigheid — vereenigd vindt, dichte oorspronkelijke wouden worden aangetroffen

Ofschoon Borneo, door zijn ligging, natuurlijk tot de tropische landen behoort, heeft het echter een buitengemeen gezond klimaat. Daarbij heeft dit eiland, ten gevolge van zijn horizontalen vorm, dit voor boven andere eilanden van den Archipel, dat het zeer belangrijke stroomen bezit. De bodem bevat een verbazenden rijkdom van mineralen, vooral veel goud en diamanten, en van de nuttige metalen: ijzer, koper, antimonium, tin en zink. Ten slotte vindt men er ook uitmuntend goede steenkolen.

Nog rijker is de plantenwereld. Moerassen en zandgronden, rotsen en bergen, alles is bedekt met den weelderigsten plantengroei. Er zijn niet minder dan zestig verschillende soorten van boomen, die meubel- en timmerhout leveren en ook olie, getah-pertjah, palmsuiker, palmolie, benzoë, sago, kamfer en kostbare hartssoorten en balsem leveren de bosschen in grooten overvloed.

Het behoeft nauwelijks vermelding, dat daar, waar het plantenrijk zooveel rijkdom aanbiedt, ook de dierenwereld op een verbazend groote verscheidenheid wijst. Tijgers, panters, buffels, wilde zwijnen, talrijke hertensoorten, vledermuizen, eekhoorns, otters, enz. vindt men er in groote hoeveelheden. Volgens sommigen zouden de olifanten, die aan de bebouwde velden zoo ontzachlijk veel schade toebrengen, geheel en al uitgeroeid zijn. Anderen daarentegen beweren, dat ze nog voorkomen in het noordelijk gedeelte. Sommige dieren zijn meer bepaald aan dit eiland eigen, zooals de orang-oetang, de baardotter (*potamophilus barbatus*), vele soorten van stekelvarkens, een bijzondere soort van krokodil en een aantal prachtige vogelsoorten.

De wateren van het eiland en de zeeën, die de kusten bespoelen, wemelen van visschen, en visscherij is dan ook een van de voornaamste middelen van bestaan van de Dajakkers.

Steken we thans de zeer diepe straat van Makassar over, dan komen we op *Celebes* aan en betreden dus, uit een geographisch oogpunt, den Australischen bodem. Dit eiland heeft een zeer eigenaardigen vorm; het bestaat [namelijk] uit een betrekkelijk kleine kern, van waar vier landtongen uitloopen, die door drie groote en diepe zeeboezems van elkaar gescheiden zijn. De westkust alleen is vrij eentonig en weinig geleed, ofschoon ook daar de insnijdingen nog niet geheel en al ontbreken. Evenals alle andere eilanden is Celebes in hooge mate bergachtig, vulkanisch, rijk aan rivieren, die een korten loop hebben en aan bergmeren. Het klimaat is tropisch, doch niet ongezond, en wat het plantenrijk aangaat, wel is dit ook nog weelderig en rijk aan allerlei vormen, maar toch is de vruchtbaarheid hier niet meer zoo groot als op de meer westelijk gelegen eilanden. De rijst wordt hier dan ook, als hoofdvoedsel der bevolking, door de sago vervangen.

Het geheele eiland staat onder het gezag der Nederlanders, doch het binnenland is nog nagenoeg geheel onbekend. Een afzonderlijke vermelding verdient het noordelijk schiereiland en vooral het oostelijk deel daarvan — de *Menahasse* — waar het Nederlandsche Zendeling-genootschap met uitstekend gevolg werkzaam is geweest. De honderd duizend vreedzame Alfoeren, die het bewonen en tegelijk met het Christendom ook voor een deel westersche beschaving en westersche zeden en gewoonten aangenomen hebben, zijn levende getuigen tegen de bewering van sommigen, dat de bewoners van den Indischen Archipel onvatbaar voor bekeering zouden zijn en dus de Christen-prediking te eenenmale nutteloos zou wezen. In dit gebied liggen twee steden: *Menado* en *Tondano*, terwijl de hoofdstad van het eiland — *Makassar* of *Vlaardingen* — op het zuidelijk schiereiland gelegen is.

De *kleine Soenda-eilanden*, een gordel van 39 eilanden, ten O. van Java, vormen een groote boog, die zich tot aan Nieuw-Guinea uitstrekt. Ook zij zijn allen vulkanisch en komen in klimaat en voortbrengselen geheel en al met de overige eilanden overeen. Met uitzondering van de oostelijke helft van *Timor* en het kleine eilandje *Kambing*, die aan de Portugeezen toebehooren, staan zij allen middellijk of onmiddellijk onder het gezag der Nederlanders.

De belangrijkste dezer eilanden zijn de volgende: *Bali*, aan de overzijde van de gelijknamige straat, buitengemeen vruchtbaar en door 500000 menschen bewoond, die de leer van Boeddha belijden en wel zuiverder dan ze ergens anders beleden wordt. Het eiland is verdeeld in negen rijkjes, die allen onder de opperheerschappij van Nederland staan. De vorst van *Kongkong* schijnt over de andere vorsten een soort van suprematie uit te oefenen.

Ook uit een geographisch oogpunt moet Bali nog tot Azië gerekend worden. Dit is niet meer het geval met *Lombok*, dat door een smalle, maar diepe straat — *straat Lombok* — van Bali gescheiden is. Ook dit eiland is zeer bergachtig en de 4200 M. hooge *piek van Lombok* is wellicht de hoogste top van den geheelen Archipel. De belangrijkste steden zijn *Mataram* en *Ampanam*.

Steeds meer oostelijk volgen thans: *Soembawa*, dat een droevige vermaardheid verwierf door de verschrikkelijke uitbarsting van den *Tamboro*, den 11^{den} April 1815, waarbij 42000 menschen om het leven kwamen. *Flores* of *Mangeraï*, in het binnenland nog slechts gedeeltelijk bekend, evenals *Soemba* of het *Sandelhout-eiland*, aldus genoemd naar de zeer kostbare Sandelhout-bosschen. Die bosschen worden geëxploiteerd met Endeneezen uit Flores. De ingezetenen toch van Soemba durven de boomen niet vellen, uit vrees voor de boschgeesten. — Eindelijk noemen we nog *Timor*, het meest oostelijke der kleine Soenda-eilanden. De oostelijke helft van dit eiland, dat een sterk gemengde bevolking heeft, staat onder het gezag van de Portugeezen, wier gouverneur te *Deli* woont. De Nederlandsche gezagvoerder resideert te *Koepang*.

Onder de *Molukken* of *Specerij-eilanden* verstaat men de Oost-Indische eilanden, die gelegen zijn tusschen Celebes, de kleine Soenda-eilanden en Nieuw-Guinea. Geographisch behooren zij ontegenzeggelijk tot Australië. Ze worden door ongeveer 1000000 menschen — Maleiers en Papoea's — bewoond.

Men kan de Molukken gevoeglijk in drie groepen verdeelen: een noordelijke, een middelste en een zuidelijke. Van de noordelijke groep is het belangrijkste eiland *Dsjilolo* of *Halmaheira*, dat in vorm opvallend met Celebes overeenkomt. De bevolking kan op ongeveer 30000 zielen worden geschat. Ofschoon het geheele eiland onder de Nederlandsche bezittingen gerekend wordt, houden wij echter slechts eenige kuststreken bezet, terwijl het binnenland bewoond wordt door onafhankelijke stammen. De belangrijkste plaats is *Dzjilolo*, op de westkust.

Langs de westkust van dit eiland liggen *Ternate*, onder een eigen, aan Nederland schatplichtigen sultan, met een gelijknamige hoofdstad, tevens een belangrijke handelsplaats, en het eveneens schatplichtige *Tidore*.

Nog behooren tot deze groep *Morotai* en de *Batjan-* en *Makjan-eilanden*.

Tot de middelste groep behoort in de eerste plaats *Amboina*, met 50000 inwoners, het vaderland der kruidnagelen en van een palmboom met roodachtig of goudgeel hout. Het eiland heeft een gelijknamige hoofdstad, fraai en regelmatig gebouwd, met een uitmuntende haven en 13000 inwoners.

Het grootste eiland van deze groep is *Ceram*. Het is bergachtig en vruchtbaar, doch zwak bevolkt. In het binnenland wonen de wilde *Alfoeren* of *Harafieren*. Volgens sommigen zou deze stam de oorspronkelijke

bevolking van de Molukken zijn. Waarschijnlijk echter is het, dat zij hun ontstaan te danken hebben aan de vermenging van Maleiers en Papoea's. Althans zij vertoonen een groote overeenkomst met de bewoners van Australië, maar hebben dezelfde lichamelijke kenmerken als de Maleiers. Hun gebied is nog slechts weinig bekend.

De zuidelijke groep wordt gevormd door de *Banda-eilanden*. Zij zijn vulkanisch, ongezond en worden dikwijls door aardbevingen geteisterd. De belangrijkste dezer eilanden zijn: *Banda-neira*, met 112000 bewoners, en *Timor-laut*. Zij brengen veel kokos- en muskaatnoten voort en leveren ook Kajapoeti-olie. De bewoners zijn Maleiers, Papoea's en bastaarden dier rassen. De Nederlandsche resident zetelt te *Neira* op *Banda-Neira*.

Ten slotte noemen we nog de *Key-* en *Aroe-eilanden*, die ten Z. van Nieuw-Guinea liggen en ten volle een Australisch karakter hebben.

De *Filippijnsche eilanden*, die onder het gezag van Spanje staan, strekken zich in meridiaan-richting uit van Formosa naar Borneo en de Molukken, over een lengte van 1500 km. Ze bestaan uit twaalf groote en vele kleinere eilanden, hebben een gezamenlijke oppervlakte van 300000 □ km. en worden door 6000000 menschen bewoond. Dezen behooren tot den West-Maleischen stam, dragen den naam van *Tagala's* of *Bisaya's*, zijn voor een deel aan Spanje onderworpen en Roomsche-Katholieken, voor een ander deel onafhankelijk en Mohamedaansch. In het binnenland van sommige eilanden leven ruwe Papoea-stammen.

Het grootste dezer eilanden is *Luzon*. Het heeft een oppervlakte van 110000 □ km. en ligt tusschen 19° en 14° N.B. Het zuidelijk deel strekt zich in een oostelijke richting uit. Door de zeer talrijke golven en baaien, die in dat deel de kust binnendringen, heeft deze het voorkomen als ware zij uit een menigte kleine eilanden saamgesteld. Hierbij sluit zich een gordel van eilanden aan, die den naam dragen van *Islas Bisaya's* of *Islas de los pintados*, d. i. »de eilanden der getatoeëerden." Onder deze eilanden zijn er twee, die onwillekeurig terstond in het oog vallen, en wel *Palawan* of *Paragua*, zooals de Spanjaarden het noemen en *Mindanao* of *Magindanao*. Het eerstgenoemde is alleen door een smallen zeearm van Borneo gescheiden en tusschen beide eilanden schijnt veel overeenkomst te bestaan. Het laatste is, na *Luzon*, het grootste van de geheele groep.

Aldus vormt deze archipel de scheiding tusschen het noordelijk deel van den Grooten Oceaan, met zijn vele oostelijke stroomingen, en de door hare cyclonen beruchte Zuid-Chineesche zee. De verbinding tusschen beide zeeën wordt tot stand gebracht onmiddellijk door de breede straat tusschen Formosa en *Luzon*, middellijk door de straten van *San-Bernardino*, *Surigao* en *Celebes*.

Weinige streken kunnen zich met de Filippijnsche eilanden meten, wat aangaat de gunstige omstandigheden, waarin zij verkeerden. De kusten zijn zeldzaam rijk geled en de bergen niet hoog; de gemiddelde kamhoogte

der ketenen bedraagt 1000—1300 M., terwijl enkele toppen, waaronder vulkanen, tot 2750 M. stijgen. De gemiddelde temperatuur bedraagt 21° R. en de uitersten zijn 19° en 23°. De atmosfeer is vochtig en groote rivieren en meren besproeien de uitgestrekte vlakten. In waarheid staan deze eilanden op een lijn met de meest gezegende streken der aarde, zooals Brazilië, Java en Ceylon.

De verscheidenheid in plantvormen is ongelooflijk groot. Dezelfde bosschen bestaan in de lagere deelen uit palmen, in de hoogere uit naaldboomen en langs de rivieren strekken zich prachtige casuarina-wouden uit. De steden en dorpen liggen, te midden van het frissche groen der rijstvelden, half verscholen achter bosschen van kokospalmen en alle boom en alle struik in de tuinen tooien zich met de prachtigste bloemen.

En die talrijke kleurschakeeringen, die men in de planten- en dierenwereld waarneemt, worden ook door de menschen nagebootst. Ook zij zoeken zich met de grilligste kleuren op te schikken. Dat alles doet echter het oog niet onaangenaam aan, maar is veeleer in harmonie met de volheid des lichts, dat de zon de aarde toezendt.

Maar ook hier loert de giftige slang onder de schoone bloemen en behalve dat is het er ver van af, dat de mensch een ongestoord geluk, een kalmen vrede genieten zou. Vreeslijke ziekten — inzonderheid pokken en cholera — richten in steden en dorpen verwoestingen aan; zwermen van sprinkhanen, die bij hun nadering het zonlicht onderscheppen, vernielen in weinige oogenblikken den oogst en hebben hongersnood in hun gevolg. Bij de wisseling der moessons vallen stortregens neder en doen verschrikkelijke overstromingen ontstaan. En gelukt het al den inboorling zich tegen dezen te beveiligen, onmogelijk is hem dit tegenover aardbevingen, die zijn schamele woning ineen doen storten, of tegen de uitbarstingen van vulkanen, die alles met een dikke aschlaag bedekken. ¹

Het hoofdbestanddeel der inheemsche bevolking wordt gevormd door de *Tagala's*. Doch ook andere stammen komen er voor. Daaronder noemen we in de eerste plaats de *Aëta's*, *Ita's* of *Negritto's*. Dezen leven, ten getale van 25000, op de eilanden *Luzon*, *Negros*, *Panay*, *Mindoro* en *Mindanao* en behooren ongetwijfeld tot het ras der Papoea's.

Verder vinden we op *Luzon*, in het noord-oostelijk bergland, den gemengden stam der *Iraya's*. Een deel daarvan — de *Catalangana's* — zijn ontstaan uit de vermenging van *Tagala's* en Chineezzen, terwijl de overigen van *Tagala's* en *Negritto's* schijnen af te stammen. In het W. van *Luzon* wonen de *Ygorroten*, een mengsel van *Tagala's*, Chineezzen en Japanneezzen; in de oostelijke gebergten vinden we de *Iloengoeten* of *Ilongoten*, een woesten *Talaga*-stam, van onbekenden oorsprong. De *Manobo's* eindelijk, die

1. Dr. C. Sempér. Die Philippinen und ihre Bewohner. Würzburg. 1869. 8o. S. 3—5.

de oostkust van Mindanao bewonen, zijn uit de vermenging van Talaga's en Chineezzen ontstaan.

Behalve landbouw en veeteelt, noemen we nog als middelen van bestaan het mijnwezen, de nijverheid en den handel. Het eerstgenoemde staat echter niet op een hoogen trap, ofschoon de Philippijnen toch zeer rijk aan mineralen zijn. Goud wordt vooral gevonden in het zuid-oostelijk deel van Luzon en op Mindanao. Verder komt er veel ijzer, koper, zwavel en steenkool voor en marmer in allerlei kleur.

De nijverheid houdt zich bezig met het verwerken van plantenvezels waaruit men fijne weefsels en touwwerk vervaardigt, terwijl men stroo tot keurige hoeden en sigarenkokers verwerkt. Te Cavite en Manilla zijn belangrijke scheepstimmerwerven, waar zelfs driemasters, oorlogschepen en jonken van stapel loopen. Vijftien- tot twintigduizend personen vinden hun bestaan in het maken van sigaren, een monopolie der regeering. Er zijn suikerraffinaderijen en rumstokerijen. Voorts zijn de bewoners ver in de vervaardiging van snijwerk en van gouden sieraden.

De handel is er betrekkelijk van weinig beteekenis. Alleen de haven van Manilla is voor vreemde schepen geopend. Hierdoor ontstaat een vrij levendige kusthandel, daar velen er zich op toeleggen, allerlei waren zoo goedkoop mogelijk op te doen en ze te Manilla met aanzienlijke winst van de hand te zetten. De voornaamste handelshuizen behooren hier aan Engelschen en Amerikanen.

Het bestuur over de Philippijnen is opgedragen aan een Goeverneur-Generaal, die den titel draagt van »Vice-padron" en voor den tijd van zes jaren door den Koning van Spanje benoemd wordt. Hij is bevelhebber der krijgsmacht en tevens voorzitter van den Real audencia, het hoogste gerechtshof.

De geestelijkheid heeft op deze eilanden grooten invloed. Zij heeft voor de ontwikkeling der inboorlingen veel gedaan en nog steeds is haar de zorg voor het lager onderwijs opgedragen.

De belangrijkste stad op de Philippijnsche eilanden is *Manilla*, op Luzon, met 160000 inwoners. Het is de zetel van den Spaanschen Generaal-Kapitein en van een aartsbisschop, bezit veel fabrieken, waaronder vooral manufacturen- en sigarenfabrieken.

A F R I K A.

AFRIKA.

ALGEMEEN OVERZICHT.

Onder alle werelddeelen is er geen enkel, dat zoo weinig geleed is als Afrika. Alleen het vasteland van Australië doet in dat opzicht voor dit werelddeel onder. Maar terwijl Australië althans rijk is aan eilandengroepen, is Afrika ook hiermede slechts spaarzaam door de natuur bedeed. Schiereilanden ontbreken geheel en al en daaruit volgt reeds, dat ook de kust weinig ingesneden is.

Inderdaad is nauwelijks een ongunstiger horizontale vorm denkbaar dan die van Afrika. Reeds het feit, dat verreweg het grootste gedeelte, nam. bijna $\frac{4}{5}$, in de heete luchtstreek gelegen is, mag een ongunstige omstandigheid genoemd worden. En daarbij komt dan nog een uiterst geringe kustontwikkeling.

Beschouwen we allereerst de noordkust. In het oosten steekt de zeer vlakke delta van den Nijl ver in de Middellandsche zee uit. Meer westelijk wordt de kust hooger, tot ze bij het plateau van Barka zich tot een aanzienlijke hoogte, steil uit de zee verheft. Hier treffen we in *Berbera* een vrij goede haven aan.

Voorbij dit plateau vindt men den eenigen grooten inham op Afrika's noordkust. Het oostelijk deel daarvan heet *Golf van Sydra* (*Syrtus major*); het westelijk deel draagt den naam van *Golf van Gabes* (*Syrtus minor*). De kusten echter van dien inham zijn vlak, zandig en gevaarlijk. Als havenplaats is *Tripolis* dan ook niet van veel belang. Daar waar de kust een noordelijke richting neemt, wordt ze steiler en vooral nadat ze, bij *kaap Blanco*, in westelijke richting loopt, is ze niet alleen steil, maar ook rijk aan insnijdingen, die goede havens vormen. Doch die insnijdingen zijn slechts klein en juist daardoor bood die kust aan zeeroovers zulk een uitstekend goede gelegenheid aan om hun handwerk te drijven.

Bij *kaap Spartel* neemt de kust een zuidwestelijke richting. Blijft ze in den beginne nog vlak, weldra biedt hare gesteldheid een buitengemeen

goede gelegenheid tot havenvorming aan en de havens van *Fez* en *Mogador* bewijzen, dat men van die gesteldheid partij heeft weten te trekken.

Ten Z. van *kaap Noen* begint de kust der *Sahara*. De heerschende oostenwinden hebben het zand voortdurend in een westelijke richting verplaatst, zoodat de zandlaag in het westelijk deel der woestijn niet alleen veel dikker is dan in het oostelijk deel, maar het zand bovendien tot hooge duinen langs de kust is opgewaaid. Dat tevens groote massa's in zee geworpen zijn, spreekt wel van zelve. Zoo strekken zich uitgebreide zandbanken voor de *Sahara* uit en een sterke branding maakt het naderen van die kust in hooge mate gevaarlijk.

Ten Z. van *kaap Verd* wordt dit eenigszins anders. Wel blijft ook hier de kust vlak en zandig, doch deze komt meer met onze kusten en de westkust van Frankrijk overeen, en de monden der rivieren boden een geschikte gelegenheid tot het doen ontstaan van havensteden, *Bathurst* aan de *Gambia* en *St. Louis* aan den *Senegal*.

De kust van *Oppeer-Guinea* is vlak en bestaat grootendeels uit roode leemaarde, die 's zomers steenhard en door de droogte gescheurd is. Die kustgordel is slechts smal, daar zich, op betrekkelijk geringen afstand van den Atlantischen Oceaan, het *Kong-gebergte* verheft. De verschillende deelen dezer kust dragen onderscheiden namen, als: *Sierra-Leonakust*, *Peperkust*, *Ivoorkust*, *Goudkust* en *Slavenkust*. Voor havenvorming biedt zij weinig gelegenheid aan. Toch ontstonden hier de havens *Freetown*, *Monrovia*, *Cape-Coast-Castle* en *St. George d'Elmina*.

Voorbij den delta van den *Niger* verheffen zich de meer steile kusten van de *Golf van Biafra* en van *Guinea*. Tusschen *kaap Lopez* en *kaap Negro* is de kust bij afwisseling steil en vlak. Veelal verheffen zich rotsen op de kust. Vroeger ging deze streek voor uitermate ongezond door, doch de ondervinding, door Europeanen opgedaan, is hiermede niet in overeenstemming.

Meer naar het Z. wordt de kustgesteldheid buitengemeen ongunstig en havens ontbreken er. Die weinigen, die er nog gevonden worden, zijn weinig bruikbaar.

Thans komen we aan het rotsig schiereiland van de *Kaapstad*. Van de ligging dezer stad maakt men zich gewoonlijk een onjuist denkbeeld. Zij ligt namelijk niet op de zuidkust, maar op de westkust van Afrika, aan de *Tafelbaai* en heeft de zee in het noorden. Genoemd schiereiland eindigt in het Z. in de *kaap de Goede Hoop* en ten O. daarvan ligt de *Valsche Baai*.

Langs *kaap Agulhas* en de onbeschatte *Algoabaai* bereiken we de zuid-oostelijke punt van dit werelddeel.

De oostkust vertoont alleen in het zuidelijk deel eenige havens en wordt verder op vlak, moerassig en ongezond, zoodat dan ook de weinige steden, die daar gevonden worden, niet op de kust liggen, maar op eilandjes voor de kust.

Het *Somali-land* heeft steile kusten, terwijl zich tusschen de *Roode Zee* en het *Mokasse-gebergte* een smalle en dorre landstreek uitstrekt, die den naam draagt van *Samhara*.

Van de eilanden en eilanden-groepen, die Afrika omgeven spreken wij aan het eind der beschouwing van dat werelddeel.

Is de horizontale vorm van dit werelddeel niet gunstig, evenmin is dit het geval met den vertikalen. Streng genomen is geheel Afrika een uitgestrekte hoogvlakte. Echter komen er ook wel laaglanden voor en zelfs inzinkingen, die beneden den spiegel van den oceaan dalen, doch die streken hebben in den regel een zeer geringe uitgestrektheid.

De hoogste verheffing van den bodem vindt men in het oostelijk deel van Afrika. Met het hoogland van Abessynie begint daar een grondverheffing, die zich tot op een aanmerkelijken afstand ten Z. van den evenaar uitstrekt en welker hoogste deelen zich boven de grens der eeuwige sneeuw verheffen. Grootsch is ook het Mauretanisch bergland, terwijl nog genoemd moeten worden enkele heuveltoppen op den oever van de Roode Zee en bij de bronnen van den Niger en de Oranje-rivier. ¹

Intusschen is de eentonigheid van het werelddeel niet zoo groot, als bovengenoemde beschrijving zou doen vermoeden. Ook hier wisselen bergen met plateau's en vlakten, woestijnen en steppen met streken, waar de weelderigste plantengroei gevonden wordt.

Ofschoon ook ten opzichte van de besproeiing Afrika ver ten achter staat bij de overige werelddeelen, bezit het toch eenige belangrijke stroomen. Als zoodanig noemen we in de eerste plaats de *Nijl*, de *Niger*, de *Congo* en de *Zambesi*. Die rivieren kunnen, wat lengte aangaat, met de reuzenstroomen van andere werelddeelen vergeleken worden. Maar haar watervoorraad is veel geringer. Wanneer men het water van den Nijl en den Niger bij elkaar kon voegen, dan zou men een stroom hebben, die met de Amazonen-rivier ongeveer op gelijken trap stond. ² Nog vinden we in het oostelijk deel van Afrika een aantal zeer groote meren, zooals het *Victoria-Nijanza*, het *Albert-Nijanza*, het *Tanganjika*- en *Nijassameer*.

Die waterrijkdom van het oostelijk deel is een natuurlijk gevolg van den vertikalen vorm van Afrika's zuidelijken driehoek. Daar deze in het oosten, zooals we reeds boven te kennen gaven, zeer hoog is, wordt de waterdamp, die de zuid-oost-passaat aanvoert, grootendeels gecondenseerd, waardoor die waterrijkdom ontstaat, waarvan we zoo even spraken.

Onder alle werelddeelen heeft Afrika het meest een tropisch karakter. Niet alleen toch ligt het, zooals we reeds zeiden, voor verreweg het grootste gedeelte tusschen de keerkringen, maar bovendien ligt het noordelijk deel, dat zich ten N. van den Kreeftskring uitstrekt, geheel en al in den

1. A. van Klöden. Handb. der Erdk. III Bd. S. 137.

2. O. Peschel. Neue Problemen. S. 137.

sub-tropischen gordel, want Tunis, dat bijna de noordelijkste stad van Afrika is, ligt op gelijke breedte met Sint-Louis en San Francisco in Amerika, met Tschifoe in China en Jeddo in Japan. Zoo kan men alleen op de hooge bergvlakten in Afrika het begrip van koude krijgen.

Wat de bevolking aangaat, ook deze staat niet op een hoog standpunt van ontwikkeling. Over die bevolking heerschen veelal verkeerde denkbeelden. Immers, zoo we van Afrika hooren spreken, dan stellen we ons onwillekeurig als zijn bewoners negers voor, als hadden dezen alleen het geheele werelddeel bezet. Nu is het aan de eene zijde waar, dat men ook bij de bevolking van Afrika een zekere gelijkvormigheid waarneemt, die het begrijpelijk maakt, dat men vroeger, toen de onderzoekingen op ethnographisch gebied nog uiterst weinig beteekenis hadden, alle bewoners van dit werelddeel onder den naam van negers samenvatte; toch heeft een nauwkeuriger onderzoek aan het licht gebracht, dat de eigenlijke negers een betrekkelijk slechts gering bestanddeel van Afrika's bevolking uitmaken.

Onder de negervolken noemen we in de eerste plaats de *Boenda-stammen*, waartoe o. a. de *Kaffers*, *Beetsjoeanen* en *Basuto's* behooren. De *Hottentotten* en *Boschjesmannen* daarentegen zijn hiervan onderscheiden. In West-Afrika vinden we *Foela-stammen* en in het noorden *Hamieten*, derhalve volken, die tot het Middellandsche ras behooren. Tot dezen moeten ook de *Galla's* en *Somali's* gerekend worden, die het oostelijkste deel van Afrika bewonen.

Zoo kunnen we dan de bevolking van dit werelddeel tot vier groote groepen brengen, twee inheemsche — de Foela's, Negers, Kaffers en Hottentotten — en twee uitheemsche — de Semieten en Hamieten.

Op de eilanden — en inzonderheid op de oostelijke — komen nog enkele andere rassen voor. De belangrijkste daaronder zijn de *Hova's*, op Madagaskar, die een onderafdeeling van de Maleische volkerengroep vormen.

De onbewoonde woestenij, die gedurende langen tijd in de verbeelding van Europeanen bestond, is gebleken bevolkt te zijn, op het eene punt wat dichter, op het andere weer wat schraller. Ook daar verdedigen de rijken hunne grenzen, ook daar streven zij naar vergrooting van grondgebied en vermeerdering van invloed; ook de Zwarte heeft zijn staatkunde. Is de onomstootelijke waarheid, dat kracht het zekerste recht geeft, in zijn voordeel, dan grijpt hij naar de wapenen. Ook hij sluit vredes- en andere verdragen en dat hij dezen niet altijd even getrouw naleeft, vormt zeker geen al te groote kloof tusschen hem en den blanken Europeaan. Wanneer we volledig juiste kaarten van Afrika bezaten of konden bezitten, waarop de grenzen der verschillende staten en landen nauwkeurig aangegeven waren, dan zou het blijken, hoe ook dezen aanhoudend veranderingen ondergaan. Menige geniale zwarte weet ook daar voordeel te trekken van de eigenschappen en eigenaardigheden, de deugden en ondeugden van zijn

stam, om de grenzen van zijn gebied zoo ver mogelijk uit te zetten en in zijn soort een wereldrijk te stichten, dat echter gewoonlijk weder in puin valt, zoodra de sterke arm, die het oprichtte, verlamd is. Intusschen biedt dat leven der Afrikaansche menschheid voor ons weinig belangwekkends aan, daar al die staten toch voortdurend op een zeer lagen trap van beschaving blijven staan. Want zonder de eigendommelijke beschaving van Bornoe en dergelijke staten te miskennen, moet men toch toegeven, dat alleen daar sporen van hooger ontwikkeling gevonden worden, waar Europeanen of ten minste Arabieren den voet hebben gezet. In velerlei opzichten is de invloed van de laatsten veel grooter dan die van de eersten, wat vooral daaraan toegeschreven moet worden, dat de afstand, die de Arabieren van de negers scheidt, veel geringer is dan die, welke tusschen Europeanen en negers bestaat. Dat heeft ook zijn invloed gehad op de verbreiding van den Islam in Afrika; trouwens, het spreekt wel van zelve, dat de zinnelijke leer van Mahomet op de weinig ontwikkelde Ethiopiërs meer vat had dan de verheven grondstellingen van het Christendom. Want terwijl het Christendom, in weêrwil van de toewijding en zelfopoffering van zendelingen en den krachtigen steun uit Europa en Amerika, geen noemenswaardige vorderingen heeft gemaakt, is de Islam onmerkbaar en zonder dat bepaald pogingen ter verspreiding ondernomen zijn, tot aan den evenaar, in het hart van Afrika doorgedrongen en heeft een gunstigen invloed uitgeoefend op de ruwe fetischdienaars, die hij bekeerde. Toch moeten we onze verwachtingen in dit opzicht niet te hoog stemmen, want het is meermalen gebleken, dat de Afrikaansche bevolking door de aanraking met andere volken eer voor- dan achteruit gaat.

Naar de mate van beschaving waarop de bevolking staat, verdeelt de geleerde reiziger Georg Schweinfurth Afrika in drie gebieden. Langs de kusten en vooral in de noordelijke helft van het werelddeel vinden wij tot op een tamelijk grooten afstand in het binnenland het gebied der vuurwapenen, welk gebied met Europa vrij levendige handelsbetrekkingen onderhoudt. Daarop volgt, meer naar het binnenland, een gebied dat door de Europeesche markt, door bemiddeling van inlandsche stammen, alleen nog van kleedingstoffen wordt voorzien. En in het hart van Afrika strekt zich nog een gebied uit, dat voor de Europeanen bijna geheel gesloten bleef en waar de geringe kleeding der bevolking slechts uit eigen gemaakte bedeksels van beestenvellen of boombladeren bestaat. Tusschen beide laatstgenoemde gebieden kan men nog een soort van overgangsg gebied waarnemen, waarin het verkeer gedreven wordt door middel van koper en glaspaa len, die daar bijna de plaats van ons geld innemen. Die streek is tevens de voornaamste zetel van den slavenhandel.

Ook wanneer men let op hetgeen de nijverheid levert, kunnen we dezelfde indeeling in drie gebieden volgen, maar hier heeft juist het omgekeerde plaats gehad als bij de ontwikkeling der historische volken. In den regel brengen internationale handelsbetrekkingen van allerlei aard, oorlogen en vreedzaam verkeer, een hoogere beschaving te weeg, of wel waar twee volken, in ontwikkeling verschillend, met elkaar in contact komen, verdwijnt het minst ontwikkelde. Niets van dat alles heeft echter in Afrika plaats. De invloed van de Europeanen werkt er slechts storend en volstrekt niet

gunstig, niet opbouwend. Hoezeer het verkeer met blanken verlamdend op den neger werkt, blijkt uit het feit, dat elk Afrikaansch volk, dat in de laatste jaren min of meer een Europeesche beschaving overnam, in productiekracht sterk achteruit ging en meer dan vroeger afhankelijk werd van den toevoer uit Europa. Nu is dit trouwens een zaak, die van zelve spreekt. Zijn door het aannemen van Europeesche zeden of gewoonten nieuwe behoeften ontstaan, dan is onmiddellijk de Europeesche nijverheid bij de hand om dezen te bevredigen en sluit van den aanvang af alle inheemsche nijverheid buiten. Ook de Mahomedaansche volken in het noorden van Afrika leveren een bewijs voor deze stelling. Van jaar tot jaar worden zij minder productief, ofschoon zij in den bovengenoemden tweeden gordel een handelsgebied vinden, gelijk aan dat, wat de Europeanen in den eersten vinden.

Maar het krachtigst bewijs van alles voor bovengenoemde waarheid levert Soedan. Sedert de Islam aldaar ingevoerd is, heeft een trapsgewijze achteruitgang plaats en binnen weinige jaren zullen de laatste sporen eener vroeger bloeiende inheemsche nijverheid verdwenen zijn.

HET ATLAS-GEBIED.

De natuur heeft Afrika als het ware verdeeld in een aantal afzonderlijke leden. Een dier leden is het noord-westelijk berggebied, dat zich ongeveer over de helft der door de Middellandsche zee bespoelde noordkust uitstrekt. Het ligt tusschen den Atlantischen Oceaan en de *Kleine Syrtus* en wordt in het zuiden begrensd door een bergketen, die tevens de grens der groote woestijn *Sahara* vormt. Dit gebied wordt ingenomen door het keizerrijk *Marokko*, de Fransche kolonie *Algiers* en het sultanaat *Tunis*, welke staten zich in zuidelijke richting ook over het noordelijk deel der woestijn uitstrekken.

Dit bergland loopt evenwijdig met de noordelijke kust uit en droeg langen tijd den naam van *Atlas-gebergte*. In waarheid echter bepaalt zich de Atlas tot Marokko, dat hij doorsnijdt in een richting van Z.W. naar N.O. Wel duiden Fransche geographen het in Algerië, evenwijdig met de noordkust loopende gebergte onder den naam van *Grooten* en *Kleinen Atlas* aan, doch Gerard Rohlfs, die dit gebied bereisde, zegt dat Algerië slechts uitgestrekte hoogvlakten met daarvoor liggende randgebergten bezit. Ook de ouden gaven als grenzen voor den Grooten Atlas op de kapen *Ghir*, aan den Atlantischen Oceaan, en *el Deir*, aan de Middellandsche zee. ¹

1. Gerhard Rohlfs. Mein erster Aufenthalt in Marokko und Reise südlich vom Atlas durch die Oasen Droa und Tafilet. Bremen. 1873. 8o. S. 36.

Over het algemeen kan men zeggen, dat de Atlas den vorm heeft van een hoefijzer. Naar het N.W. geopend, eindigt het aan de eene zijde in het voorgebergte *Ras-el-Deir* en aan de andere zijde in kaap *Ghir*. De Atlas vormt een hoofdketen, die meestal naar het noord-westen in breede terrassen overgaat; aan de Z.G.-zijde loopt hij steil af. Op omstreeks 31° N.B. en $5^{\circ}40'$ W.L. van Gr. loopt een machtige keten in zuid-zuid-westelijke richting. Ze loopt met de hoofdketen van den Atlas bijna evenwijdig. Daar waar beide ketenen zich vereenigen ontspringt de *Sus* en op geringen afstand van de bron dezer rivier ligt een eigenlijke bergknoop, den St-Gothard van het Atlas-stelsel. En ook hierin komt dit centraal-punt van het stelsel met dat van de Alpen overeen, dat het niet het hoogste punt van het gebergte is. Dit toch is de meer westelijk gelegen *Miltsin*, die een hoogte bereikt van 3475 M.

Van af bovengenoemde bergknoop loopen nog enkele ketenen naar het O. en Z., doch spoedig verliezen dezen hun karakter van bergketenen en gaan over in een chaos van steile rotsen en rotstoppen en sterk gespleten bergen. De Atlas zelve gaat eerst onder den naam van *Dschebelaya*, daarna onder dien van *Garet* naar het N., om daar in kaap *Ras el-Deir* te eindigen. Op $34^{\circ}40'$ N.B. en $3^{\circ}40'$ W.L. v. Gr. loopt van uit het hoofdgebergte een zijtak uit in noord-westelijke richting. Het is het *Rif-gebergte*, dat eindigt aan de Straat van Gibraltar. Bovendien zendt de Groote Atlas een aantal minder belangrijke uitloopers uit in den door hem gevormden driehoek.

Van af de noordelijke helling van den Atlas tot aan de zee, strekt zich een landstreek uit, die voor kultuur uitmuntend geschikt is. In Algerië noemt men dit gebied het »Tell,» doch in Marokko is dat woord onbekend. Trouwens, het voor bebouwing al en niet geschikte land is in Marokko niet zoo scherp begrensd en het laatste heeft slechts een zeer geringe oppervlakte. Dat is het zoogenoemde *Angad*, dat door den middenloop van den *Muluya* doorsneden wordt. Intusschen is ook dit gebied volstrekt geen woestijn, onvruchtbaar en van plantengroei ontbloot, evenmin als de hoogvlakten van Algerië, ten Z. van Sebda, Saida en Tiaret. En wanneer de regen maar vroeg genoeg en in voldoende hoeveelheid valt, dan wordt spoedig de geheele bodem in bouwland omgezet.

Algerië kan, met het oog op den vertikalen vorm, verdeeld worden in drie gordels: het Tell, het gebied der hoogvlakten of het steppengebied, en de Algerijnsche Sahara.

Het Tell begint aan de kust der Middellandsche Zee en strekt zich uit over de geheele breedte van het land tot aan den voet van die keten, welke de Fransche aardrijkskundigen aanduiden met den naam van Midden-Atlas. Dit is het vruchtbaarst gebied van Algerië, waar tal van gewassen, als granen, peulvruchten, groenten, rijst, tabak, katoen en zelfs wijn uit-

stekend gedijen. Prachtige wouden, vooral van eiken- en cederboomen, komen hier bij menigte voor en wisselen af met grazige weidevelden. Door een aantal wateraderen (Wadi's, Wads of Uads) wordt dit gebied doorsneden. De oppervlakte van het Tell kan geschat worden op omstreeks 140000 □ k.m.; de breedte, die afneemt van het westen naar het oosten, bedraagt gemiddeld 75 k.m. Het spreekt van zelve, dat men de belangrijkste steden van Algerië in dit gebied, en wel aan de kust vindt.

Daar het land, van af de zeekust, vrij snel opstijgt, wordt daardoor de toegang tot het binnenland buitengewoon moeilijk gemaakt. Op geringen afstand van en evenwijdig met de kust strekt zich een kustgebergte uit, dat evenwel op sommige punten door inzinkingen wordt afgebroken. De Franschen geven aan dat gebergte den naam van den *Kleinen Atlas*. Het is echter meer een reeks van op zich zelve staande ketenen, als de *Dschebel-Oedscha*, het *Tessala-gebergte*, de *Dschebel-Dahra*, het *Algiers-gebergte*, de *Kleine Atlas*, de *Dschoedschoera*, die zich tot een hoogte van 2317 M. verheft en den *Grooten Babor*. Het gebied van laatstgenoemd gebergte, de landstreek tusschen den mond van den *Isser* en dien van den *Kebir* wordt gewoonlijk aangeduid onder den naam van *Groot en Klein-Kabylië*.

Hier en daar worden de berggroepen afgebroken door vruchtbare vlakten, zooals die van *Metidscha*, bij Algiers en die van *Meta*, bij Oran.

Achter deze bergruggen, die wij onder den algemeenen naam van het Algerijnsch kustgebergte zullen samenvatten, stijgen als zuidelijke grenscheiding van het Tell, niet minder hooge en woeste parallel-ketenen op. De Fransche aardrijkskundigen noemen die ketenen de *Midden-Atlas*. Wij zullen haar aanduiden onder den naam van het Algerijnsche Middengebergte.

Het tweede gebied, dat op het Tell volgt, bestaat uit eenvoudige, slechts armelijk met gras bedekte hoogvlakten, rijk aan zoutmeren, die hier de namen dragen van *Schott* of *Sebkha*. Die hoogvlakten verheffen zich tot een hoogte van 1870 M.

Dit gebied neemt reeds in het oostelijk deel van Marokko een aanvang en loopt nagenoeg onafgebroken door tot Tunis. Van het W. naar het O. voortgaande, vinden we achtereenvolgens: de hoogvlakte, waarop het lange *Schott-esch-Schergui* ligt, aan den zuidelijken voet van het *Saida-gebergte*; het *Saghes-plateau*, waarop zich eenige bergketenen verheffen, het *Hodna-plateau*, met den *Schott-es-Saida* en de hoogvlakte van de *Sbach*, welke laatste door een laaggebergte van het vorige plateau gescheiden is.

Op deze rotsige vlakten, waar men als het ware een voorproefje van de woestijn krijgt, vindt men slechts zeer zelden stroomend water; de stroommen, die er nog zijn, hebben toch alleen in den regentijd een voldoende watervoorraad. Slechts op enkele meer bevoorrechte punten groeit tarwe. Maar in de lente wordt deze typische Afrikaansche steppe met aromatische kruiden en hoog gras bedekt. Dan leveren zij een geschikt voedingsmiddel voor het vee, het eigendom der weinige bewoners van dit gebied. Op enkele punten, waar het water zich in zoutwatermeeren verzamelt, wordt ook in het droge jaargetijde een weinig water gevonden. Dergelijke plaatsen zijn van het grootste belang met het oog op de veeteelt. In het westelijk deel van dit woestijngebied vindt men niets dan zand.

In het zuiden wordt dit gebied verder begrensd door een bergketen, van

de kust af gerekend de derde. Deze noemen de Franschen den Grooten Atlas. Daar men hieronder echter alleen den Marokkaanschen Atlas heeft te verstaan, zullen we dit gebergte aanduiden als het randgebergte der Sahara. Deze keten loopt ten zuiden van en evenwijdig met de hoofdketen van bovengenoemden Atlas, dwars door Algerië, als zuidelijke grens van het steppengebied en zoo naar Tunis, dat voor een groot deel door de uitloopers van de Algerijnsche bergen ingenomen wordt.

De zoo even genoemde bergketen nu vormt over haar geheele uitgestrektheid, van den Atlantischen Oceaan tot aan *Kaap Bonn*, de noordelijke grens van dat gebied, dat we tot de Sahara moeten rekenen. Evenmin als de beide meer noordelijk gelegen ketenen vormt ook dat randgebergte een onafgebroken bergketen. Het bestaat meer uit een aantal, door inzinkingen van elkaar gescheiden bergen, die een gemiddelde breedte hebben van 9 tot 10 uur gaans en een aantal toppen, die tot op het laatst van Maart met sneeuw bedekt zijn. Onder die afzonderlijke ketenen noemen we als de voornaamste het *Auras-gebergte*, dat in den *Mhammel* een hoogte van 2305 M. en in den *Scheliha* een van 2320 M. bereikt. Als *Um-Debben* zet het zich naar Tunis voort.

Aan de zuidzijde dalen deze ketenen, die een gemiddelde hoogte hebben van 1790 M., steil af, vooral in het oostelijke deel. Hier ligt de pas *El-Kantara*, die tot op een hoogte van 568 M. daalt.

Het volgt uit den aard der zaak, dat we in dit gedeelte van Afrika geen flink ontwikkelde stroomstelsels vinden; ja, men kan nauwelijks een enkele rivier aanwijzen, die eenige beteekenis heeft voor het achterland. In Tunis en Algiers vinden de meer belangrijke wateraderen alleen haar ontstaan in het middenste steppengebied en moeten dus, om de zee te bereiken, door het Algerijnsche Middengebergte en de kustketen breken, of althans door de laatste. Velen, en o. a. met den *Scheliff* is dit het geval, maken, nadat ze de vlakte bereikt hebben, zulk een sterke bocht, dat ze een tijdlang evenwijdig met de zeekust loopen.

In Marokko ontspringen, met uitzondering van de *Muluija*, die ook in het steppengebied zijn oorsprong heeft, de meeste rivieren op de noordwestelijke hellingen van den Atlas en stroomen dus naar den Atlantischen Oceaan. De meest beteekenende dier stroomen zijn de *Wadi-Kusch*, de *Seboe*, de *Oem-el-Rhea*, d. i. »moeder der planten» en de groote *Tensift*. Meer naar het zuiden volgen nog de *Asaka* of *Aksabi*, in het landschap *Noen*, en de *Draa*, een echte woestijn-rivier, die ten Z. van het randgebergte der Sahara stroomt.

De *Wadi-Draa*, die den Rijn in lengte overtreft, heeft altijd water, zelfs midden in den zomer, ten minste tot op dat punt, waar de zuidelijke richting van den stroom in een westelijke veranderd wordt. Rijk aan water is deze rivier natuurlijk niet. Zelfs wanneer zij haar hoogsten stand bereikt heeft, voert ze in haar bovenloop nog niet zooveel water af als de Spree

bij Berlijn en lager op neemt die hoeveelheid voortdurend af, zoowel door verdamping als door de groote hoeveelheden water, die tot besproeiing gebruikt worden. ¹.

Het klimaat van Noord-Afrika is over het algemeen warm, maar gezond, en in dat opzicht staat Marokko boven aan. Dit dankt het aan een menigte gunstige omstandigheden. Vooreerst werkt de hooge ligging van het land zeer voordeelig en wordt het verfrist door de koele winden uit de Middellandsche Zee en den Atlantischen Oceaan. Maar vooral ook werkt gunstig de afwezigheid van moerassen, die in Algerië, toen de Franschen zich aldaar vestigden, zoo talrijk waren. Nog wijzen we op de zware wouden, die de hellingen van den Atlas bedekken, op de talrijke rivieren, die, dank zij de sneeuwtoppen, die ze voeden, ook midden in den zomer haar water behouden en op het ontbreken van de Schotts of zoutmeren, waaraan het meer westelijk gelegen bergland zoo rijk is.

Uit een klimatologisch oogpunt heeft de Atlas een zeer scheidend karakter. Terwijl de regentijd ten N. van den Atlas in October begint, om op het einde van Februari te eindigen, valt ten Z. van dat gebergte alleen regen gedurende Januari en de eerste helft van Februari. Hier treft men reeds regenlooze gebieden aan. In de *oase van Tafilet* is de jaarlijksche neêrslag uiterst gering en in *Tocet* regent het hoogstens eenmaal in de twintig jaar. Ten Z. van den Atlas zou men dus een regenlijn ongeveer aldus moeten trekken: van 7°40' W.L. v. Gr. en 29° N.B. in noordoostelijke richting naar de *Figig-oasen*. Zoowel ten N. van den Atlas als in het gebergte zelf is de neêrslag vrij aanzienlijk; ten Z. daarvan is ze daarentegen zeer luttel.

Tusschen October en Februari waaien bijna uitsluitend noord-westen winden. In Februari vooral is het weer uitermate onbestendig en verandert de wind zes-, zevenmaal daags van richting. In Maart zijn de noordwinden de heerschende en van het begin van April tot op het eind van September oost-zuid-oost- en zuidenwinden. Langs de kusten van den Atlantischen Oceaan waait, gedurende de zomermaanden, van 's morgens 9 uur af, een koele zeewind, die in den namiddag door een zuid-oosten-wind vervangen wordt. Dikwijls voeren de zuid-oosten- en zuidenwinden zwermen van sprinkhanen met zich mede, doch het Atlas-gebergte schijnt een schutmuur tegen deze onwelkome gasten te zijn. Immers ten N. van het gebergte komen ze slechts zelden en dan nooit in grooten getale voor.

Algerië en Tunis hebben een zeer bestendig klimaat, dat overeenkomt met dat van Spanje, Portugal, Italie, Provence en Griekenland. In de Sahara daarentegen is het echt tropisch. Reeds in *Biskra* wordt de hitte zoo groot, dat ze voor menig Europeaan noodlottig is.

In het Tell onderscheidt men, evenals in Midden-Europa, vier jaargetijden, die bijna onmerkbaar in elkander overgaan. Het warme jaargetijde

1. G. Rohlf. Mein erste Aufenthalt, enz. S. 45—46.

duurt van half-Juni tot omstreeks half-September en in dien tijd valt er geen 'droppel regen. Daarna beginnen de weldadige herfstregens en daar de temperatuur altijd zeer hoog blijft, tooit weldra een allerweelderigste plantengroei den bodem. De regentijd duurt tot Maart.

Het kustgebied echter heeft evenals de woestijn eigenlijk slechts twee jaargetijden, een zeer heeten zomer en een zeer regenachtigen winter. In het algemeen is het klimaat van Algerië gezond, met uitzondering van de moerassige streken aan de kust en de laag gelegen oasen der woestijn. Ook de Europeaan, die in een goeden tijd — Januari en Februari — aankomt en die het acclimatiseeren gemakkelijk maakt door matigheid en een zeer geregelde levenswijze, kan het verdragen, ofschoon toch tot dusver het sterftecijfer der Europeanen in Algerië niet gunstig was. Er zijn echter enkele punten, die voor hen bepaald in hooge mate gezond zijn. Dit is o. a. het geval met de stad Algiers, die vooral voor borstziekten een allergunstigst klimaat heeft en die dan ook druk bezocht wordt.

Noord-Afrika is buitengemeen rijk aan allerlei natuur-voortbrengselen. Onder de verscheurende dieren noemen we den leeuw, den panter, de jakhals en de hyena. Vooral de beide laatstgenoemde diersoorten zijn zeer talrijk. Daarnevens komen een menigte huisdieren voor, paarden, muil dieren, kameelen, drommedarissen, runderen, schapen en geiten. Ichneumons, gazellen, schildpadden en bloedzuigers vindt men er bij massa's.

De plantengroei komt opvallend veel overeen met die van Languedoc en Provence. Ook hier groeien olijven, laurieren, oranje-appelen, citroenen, amandelen, vijgen, myrthe, aloë's, oleanders, enz. In de oasen van het zuiden groeien natuurlijk tropische gewassen.

Het mineralenrijk levert ijzer, lood, koper en eenig steenzout. Men vindt er nog edele metalen en steenkolen.

HET SULTANAAT MAROKKO.

In het gebied, dat we hierboven beschouwd hebben, liggen drie staten. De meest westelijk gelegene, tevens de grootste, is Marokko. Daar vaste, met juistheid getrokken grenzen in Afrika slechts zelden voorkomen, is het bijna altijd ondoenlijk, de oppervlakte van eenigen staat met zekerheid

op te geven. Derhalve moet men zich, zoowel ten opzichte van den vlakte-inhoud als van het aantal bewoners, met schatting tevreden stellen. De oppervlakte dan kan men stellen op 6662000 □ km., terwijl het aantal bewoners volgens Rohlf's ongeveer 6500000 zielen bedraagt.

Marokko of *Moghreb-el-Aksa*, d. i. »het land in het verre Westen'', zooals de inboorlingen het noemen, vormt een Mahomedaanschen staat en zeker is er geen vorst, wiens macht meer onbeperkt is dan die van den sultan van dit rijk. De inwendige inrichting van den staat is slechts weinig bekend en schijnt niet zeer belangwekkend te zijn. Het rijk is verdeeld in districten, waaronder er velen zijn, die nooit door den sultan bezocht worden. Immers, in tijd van vrede, komt de Sultan nooit ten N. van den *Seboe-stroom*. De drie residentiesteden *Fez*, *Marokko* en *Mekinet*, en de stad *Saleh-Rabat*, die de eer heeft, dat de sultan haar doortrekt, op zijn tochten van Fez naar Marokko, liggen dan ook allen ten Z. van genoemde rivier.

Volgens de berichten van Edmondo de Amicis, die de laatste Europeaan was, welke de stad bezocht, heeft Fez, een stad met 100000 inwoners, een zeer schoone ligging. Zij strekt zich wigvormig uit tussehen twee heuvelen, die gekroond zijn met de overblijfselen van voormalige vestingwerken en achter die heuvelrijen teekent zich een machtige bergketen tegen den horizont af. De Paarlvier, die midden door de stad stroomt, verdeelt haar in twee gedeelten, het oude *Fez* aan den rechter- en de nieuwe stad aan den linkeroever van de rivier. Om de stad henen verheft zich een wal, die wel is waar vervallen, maar toch nog van machtige torens voorzien is. Van de hooge bergruggen, waarvan we hierboven melding maakten, overziet men de geheele stad, die met haar talloos vele witte huizen, haar platte daken, haar gouden koepels, haar torens en sierlijke minarets, waar-tusschen reusachtige palmen en andere boomen hun krachtige slanke stammen opheffen, een overweldigend schoonen indruk maakt. Van hier ook ontdekt men den omvang van den ouden metropolis, waarvan het tegenwoordige Fez eigenlijk maar een overblijfsel is. Rondom de stad zijn de hoogten met puinhoopen bedekt, kolossale steenklompen, overblijfselen van tempels, bogen van voormalige waterleidingen, graven, vestingwerken en dergelijke ruïnen.

De laagste der beide heuvelruggen, die op wier helling de stad gebouwd is, is gekroond met duizendtallen van heerlijk schoone aloë's, waaronder velen meer dan manshoogte bereiken.

Het inwendige van Fez, dat eenmaal den naam droeg van het Mekka van het westen, is volgens de Amicis volstrekt niet in overeenstemming met zijn uitwendig voorkomen. Rechts en links hooge, naakte muren, als de muren van een vesting, hooge huizen zonder vensters, zeer ongelijke op- en afgaande straten, meestal vol puin en vuïlnis. Daarbij komt nog dat die straten telkens worden afgebroken door overdekte gaanderijen,

waarin men, om voort te gaan, met de handen langs de wanden tasten moet. Voeg daar nog bij afschuwelijke hollen, duistere gaten en enge, vochtige hoeken, vol met beenderen van doode dieren, en het melancholisch donker waarin dat alles gehuld is. Op sommige punten van de stad is de bodem zoozeer in alle richtingen gespleten en uitgegraven, het stof zoo hoog en dicht, de stank zoo afschuwelijk en het in de lucht gonzende muggen- en muskietenheir zoo talrijk, dat het den Europeaan werkelijk onhoudbaar wordt. Binnen den tijd van een half uur heeft onze weg zoo-vele en zulke grillige bochten gemaakt, dat dezen, op het papier gebracht, een beeld van een der meest samengestelde arabesken van het Alhambra vormen zou. Van tijd tot tijd vernemen we het geklater van een molenrad, het geklepper van een weefstoel of het gezang van kinderstemmen, dat klaarblijkelijk uit een nabijzijnde school komt, maar dat alles hoort men wel, doch men ziet er niets van.

Naderen we het centrum van de stad, dan wordt het in de straten wat levendiger. De mannen zien ons verwonderd aan, de vrouwen keeren zich om of verbergen zich, de kinderen beginnen te schreeuwen en loopen weg of dreigen ons uit de verte met de vuist. Wij komen langs enkele fonteinën, rijk met mozaïk versierd, edel gewelfde poorten en stoute bogen. Elk oogenblik bevindt men zich in een volslagen duisternis, dat daarna voor een schemerachtig halfdonker plaats maakt, om eenige schreden verder weer door een volslagen duister vervangen te worden. Eindelijk slaan wij een der hoofdstraten van de stad in, omstreeks 2 M. breed. Alles wendt den blik naar ons, alles dringt zich om ons henen en de soldaten hebben de grootste moeite om ons de menigte van het lijf te houden. Bijna bij elke schrede moeten we stilstaan, 't zij om een aanzienlijken Moor te paard of een pakezel of een gesluierde dame op een kameel voorbij te laten. Zoowel ter rechter- als ter linkerzijde ontwaart men druk bezochte bazars, rijke handelshuizen en moskeeën, welker ingang opgevuld is met biddende muzelmannen.

De lucht is bezwangerd met een sterken geur van aloë, wierook en allerlei andere kruiden. De straten zijn vol kinderen en bedelaars, sommigen met vuile lompen bedekt en vol afzichtelijke wonden en zweren. Daartusschen door ontdekt men verbazend leelijke vrouwen en bijna naakte potsenmakers, met bloemen en veeren bekransd, die voortdurend loopen te lachen, te zingen en te springen. Op den hoek van een straat ontmoeten wij een heilige, een buitengemeen zwaarlijvig man, geheel naakt, en die niet dan met moeite zijn weg vervolgt, steunend op een lans, die met een roode stof overdekt is. Van uit de schuinte werpt hij een blik op ons, terwijl hij binnensmonds een paar onverstaanbare woorden mompelt. En nauwelijks is die man ons voorbij gegaan, of we ontmoeten vier soldaten, die een man in hun midden wegvoeren. Het is klaarblijkelijk een op heeterdaad betrachte dief, want de hem volgende kinderschaar loopt aanhoudend te schreeuwen: »de hand afkappen! de hand afkappen!» Een eind verder zien wij twee mannen, die op een baar een lijk dragen, dat bijna een mummie geworden is. Kortom, onwillekeurig kwam de vraag bij mij op of ik waakte of droomde, of het mogelijk was, dat Parijs en Fez op een en dezelfde planeet liggen.

Volgens bovengenoemden Italiaanschen reiziger onderscheidt zich *Mekinet*, de derde residentiestad, in meer dan een opzicht, gunstig van Fez. Het is een lichte en vroolijke stad, die een zeer aangename indruk maakt. De straten zijn wel is waar vol bochten, maar over het algemeen breed en luchtig. De huizen zijn niet hoog en evenmin de muren, die de tuinen omgeven, waardoor men een blik in die tuinen zelven werpen kan. Bovendien verheffen zich niet alleen in de tuinen, maar ook op de straten en pleinen, hooge, schaduwrijke boomen. Overal ademt men frissche lucht in en over de geheele plaats ligt een zekere landelijke stilte, die zeer wel past bij deze plaats, die wel achteruit gegaan, maar volstrekt niet vervallen is.

Het paleis van den goeverneur is een groot, monumentaal gebouw, rijk voorzien van mozaïk.

Marokko of *Marokesch* is in aantal bewoners, omstreeks 50000, de tweede stad van het rijk. Zij ligt aan de Wadi Tensift, nagenoeg aan den voet van den Atlas. Slechts zelden werd deze stad door Europeanen bezocht. Gerard Rohlfs vertoefde er twee dagen en durfde zich, uit vrees voor herkenning, alleen des avonds op straat vertoonen. In 1872 zijn Dr. von Fritsch en Dr. Nein er geweest. Zij vonden daar een zeer gastvrije, vriendschappelijke ontvangst. In tegenstelling met Fez, heeft Marokko, behoudens enkele uitzonderingen, slechts huizen met één verdieping en vaak worden de straten door groote, sierlijke tuinen omzoomd. Alleen in het centrum van de stad, waar de winkels gevestigd zijn, zijn de straten eng. Marokko heeft weinig opmerkenswaardige gebouwen; het paleis van den sultan kenmerkt zich meer door grootte dan door pracht of sierlijkheid.

Behalve de drie genoemde hoofdsteden, bezit Marokko nog eenige niet onbelangrijke havenplaatsen. Daaronder moeten genoemd worden de steden *Ceuta* en *Melilla*, die echter in het bezit van Spanje zijn, *Tanger* met 20000 inwoners, *El-Arisch*, *Rabat*, *Asamor* en *Mogador*. Al die steden hebben — zooals trouwens met geheel Marokko het geval is — een zeer gemengde bevolking, bestaande uit Arabieren, Berbers, Joden en negers. Het hoofdbestanddeel wordt gevormd door de afstammelingen der oude Numidiërs, die tot 1050 nagenoeg de eenige bewoners van het noordelijk deel van Afrika waren. Eerst sedert dien tijd kwamen de Arabieren en brachten er den Islam, met al de hervormingen en veranderingen, die daarvan het gevolg waren.

Intusschen zijn de bestanddeelen, waaruit in Marokko de bevolking is samengesteld, zeer verschillend in belangrijkheid. De Berbers zijn niet alleen het talrijkst, maar hebben ook verreweg het grootste gedeelte van het land in bezit genomen. Alleen in de groote steden en haar omtrek vormen de Arabieren de overhand, doch overal elders komen ze alleen sporadisch voor. Men kan ongeveer aannemen, dat $\frac{4}{5}$ van den bodem door Berbers, $\frac{1}{5}$ door Arabieren is bezet.

In Marokko heeft zich de oorspronkelijke Berberbevolking niet met de Arabieren vermengd. Wel komen somtijds in de steden huwelijken tusschen beide stammen voor, maar behoudens die uitzondering, staan de beide volken nog even vreemd tegenover elkander als tijdens den eersten inval van de Arabieren. De Berbers spreken de *Tamasirht-* of *Schellah-*

taal, dezelfde taal, die de Toearegs in het N. van de Sahara *Temahak*, in het Z. *Temashek* noemen en die tot in *Audjela* en in de meest noordelijke deelen der woestijn, in de oase van Jupiter-Ammon, gesproken wordt. De dialekten dezer taal zijn tamelijk ver uiteenlopend, wat trouwens niet anders kan bij een taal, die gesproken wordt in een vierde deel van Afrika. Intusschen wijken die tongvallen niet zoover af, of de verschillende volken, die de Berbertaal spreken, kunnen elkander zonder veel moeite verstaan. De Berbers in Marokko kennen geen schrijfteekens, wat met de Toearegs wel het geval is. Alleen in Toeat is dit anders en men mag gerust aannemen, dat de schrijftaal aldaar gebracht is door Toearegs, wier gebied zich vroeger waarschijnlijk noordelijker uitstreekte dan tegenwoordig.

En juist de taal vormt een kenmerkend onderscheid tusschen Berbers en Arabieren, wat echter niet wegneemt, dat beide volken vele woorden uit elkanders taal overgenomen hebben. Overigens is het verschil tusschen hen gering. Beiden hebben denzelfden lichaamsbouw, zijn slank en gespierd, hebben een donkere huidskleur, kaukasische gelaatsrekken, een sterk gebogen neus, donkere, levendige oogen, zwart, sluik haar, een spitse kin, eenigszins vooruitstekende kaakbeenderen en weinig baard. Wel neemt men verschil waar tusschen de bergstammen en de bewoners van de vlakke, maar dat geldt zoowel voor de Berbers van het Rif-gebergte als voor de Arabieren in het landschap Andjera.

Bij de vrouwen bepaalt zich het verschil daartoe, dat de Arabische vrouwen in den regel kleiner zijn dan haar Berberzusters. Maar overigens geldt het van beiden, dat ze zeer vroeg ontwikkeld zijn, in haar jeugd schoone, volle vormen hebben, met aangename, regelmatige gelaatsrekken, maar tevens, dat ze vroeg oud worden. Bovendien maakt het veelal ontoereikende voedsel haar verbazend leelijk. Nog zij opgemerkt, dat de positie van de vrouw bij de Berbers veel gunstiger is dan bij de Arabieren. Trouwens, bij beide volken is die althans in zooverre gunstig, als de vrouw niet gedwongen wordt tot het verrichten van zwaren arbeid. De mannen bewerken het land, halen den oogst binnen, bewaken de kudden, kortom zij verrichten allen vermoeienden lichamelijken arbeid.

In Marokko komt het slechts bij uitzondering voor, dat zeer rijke lieden zich de weelde van twee of meer vrouwen vergunnen; bij de Berbers is de polygamie volstrekt niet in gebruik. In den regel is het huwelijk tusschen bloedverwanten een uitgemaakte zaak, ofschoon ook huwelijken uit liefde veelvuldig voorkomen. Het laatste wordt bevorderd door de gewoonte van alle vrouwen en meisjes om steeds ongesluiert te gaan. Die huwelijken, die uit liefde gesloten zijn, worden in den regel voor het geheele leven aangegaan, huwelijken uit berekening daarentegen hebben zelden een langen duur.

Van het koopen der vrouw is, in den eigenlijken zin des woords, geen sprake. Alleen stelt de bruidegom zijn aanstaanden schoonvader de geldsom ter hand, die deze voor het uitzet van zijn dochter noodig heeft. Heeft later scheiding plaats, door de schuld der vrouw, dan moet die som terug betaald worden. Verstoot daarentegen de man zijn vrouw, zonder voldoende reden, dan blijft zij eigenares van alles en haar vader behoudt bovendien bovengenoemde som.

Over het algemeen houden de bewoners van Marokko vast aan de be-snijdenis, ofschoon men er niet zoo aan hangt als elders. Bij sommige Berberstammen is deze gewoonte zelfs in het geheel niet in gebruik.

Verder hebben de Berbers eenige eigenaardigheden behouden, die men bij de Arabieren niet vindt. Zoo eten alle bewoners van het Rifgebergte het vleesch van het wilde zwijn, in weerwil van het verbod van den Koran. Ook rekenen de eersten bij zonnemaanden en hebben daarvoor de benamingen der Europeanen behouden. Zelfs hebben de Arabieren, die ten zuiden van den Atlas wonen, die tijdrekening aangenomen.

De levenswijze van beide stammen is aartsvaderlijk. Familienamen, in den zin, waarin wij dat bedoelen, hebben zij niet. Men kent alleen stamnamen en individueele eigennamen. Gewoonlijk voegt men den naam van zijn vader of grootvader aan den stamnaam toe. Bij de Arabieren treft men bijna uitsluitend namen aan, die aan den Koran of aan den Bijbel ontleend zijn, doch ook in dezen zijn de Berbers niet gevolgd, maar hebben de oude heidensche namen behouden, Bubo, Roelo, Assa, enz.

Van een eigenlijke opvoeding der kinderen is geen sprake. Gewoonlijk vertoeven zij de twee eerste jaren van hun leven op den rug hunner moeder en verder wordt hun opvoeding voltooid in een soort van scholen, die men in elk dorp — Tshar, Duar, Ksar — vindt. Aan het hoofd van zulk een inrichting staat een *Thaleb* of *Fabi*. Intusschen brengen de kinderen het gewoonlijk slechts zoover, dat zij eenige verzen van den Koran van buiten kennen. Aan lezen en schrijven waagt zich maar eens een enkele overvlieger.

Zijn ze wat grooter geworden, dan staan de dochters hare moeders bij in de bereddering van het huishouden; de knapen hoeden het vee, gaan gedurende den zaai- en oogsttijd mee naar het veld en brengen verder hun tijd door met een zalig niets doen. Tabak is algemeen in gebruik, doch zij gebruiken het slechts met mate. Opiumschuivers vindt men alleen in de oase van Toeat. Daarentegen wordt er veel wijn gedronken, vooral in den oogsttijd. Want Marokko is buitengewoon rijk aan wijngaarden en het beeld, dat Rohlf's ons geeft van de zwelgerij, waaraan de Marokkanen zich in dat opzicht overgeven, is weinig vleierend. Over het algemeen kenmerkt zich de bevolking van Marokko door een zekere ruwheid. Slechts zelden neemt men zachtheid waar of blijkt van edele gevoelens. Bij de Berbers, die de noordelijke hellingen van den Atlas bewonen, gaat die ruwheid zelfs in dierlijkheid over.¹

We lassen hier de beschrijving in, die Edmondo de Amicis van de Marokkaansche *duars* geeft. »Een *duar* bestaat gewoonlijk uit 10, 15, hoogstens 20 gezinnen, die meestal aan elkander verwant zijn. Intusschen heeft elk gezin zijn eigen tent. Die tenten zijn zoo opgeslagen, dat ze op een afstand van omstreeks 30 schreden in twee evenwijdige rijen geplaatst zijn. Ze hebben allen nagenoeg hetzelfde voorkomen. Ze bestaan uit een soort van linnen van een zwarte of donkerbruine kleur, dat geweven is uit kameelhaar of uit de vezels van den dwergpalm gespannen over een dwarsbalk, die op twee rechtop staande palen rust. Hun vorm is dus nog juist dezelfde als die van de tenten der Numidiërs, die Sallustius vergelijkt met een

1. G. Rohlf's. Mein erste Aufenthalt, enz. S. 50—74.

schip, met de kiel naar boven gekeerd. Gedurende den winter is het linnen tot op den bodem gespannen, om wind en regen af te weren; 's zomers daarentegen laat men een vrij groote opening over om de lucht toegang te geven, terwijl men dan, ter beveiliging tegen wild gedierte en slangen, elke tent met een soort palissade omgceft. Op die wijze zijn zij 's zomers vrij koel, 's winters daarentegen verleenzen zij een voldoende beschutting. Geen dier tenten is meer dan $2\frac{1}{2}$ M. hoog, terwijl de lengte nooit meer dan 10 M. bedraagt. Een tusschenschot, uit biezen saamgesteld, verdeelt de inwendige ruimte in twee deelen. In het eene deel slapen de ouders, in het andere de kinderen met de overige familieleden. Wat het huisraad van zulk een tent aangaat, dit bestaat gewoonlijk uit een paar matten, een bont beschilderde houten kist, een ronden Venetiaanschen spiegel, een bak op drie pooten, die dienst doet als waschtobbe, twee groote steenen, om het koren te verbrijzelen, een eigenaardigen weefstoel, een ruwe lamp en verder wat vaatwerk en ander keukengereedschap.

Evenals de Israelieten ten tijde van de aartsvaders, hurken de Marokkanen nog heden ten dage om een grooten schotel neder, teneinde hun middagmaal te gebruiken. Messen en vorken zijn te eenenmale onbekend en zelfs het gebruik van lepels is lang niet algemeen. De mannen eten afzonderlijk, de vrouwen te zamen met de kinderen. Vleeschspijzen worden te platten lande alleen bij feestelijke gelegenheden gegeten, en dan nog maar in kleine hoeveelheden. In de steden is het gebruik van thee algemeen in zwang, te platten lande alleen bij de aanzienlijken; de overigen gebruiken in den regel geen anderen drank als water. De *boesa*, een uit graan gebrouwde drank, en de *lachby*, een soort van palmwijn, zijn in Marokko onbekend.

In geheel Marokko wordt de deugd der gastvrijheid beoefend en wel zonder eenige praal of beleefdheidsvormen, maar als iets, dat van zelve spreekt. In de meeste duars en tschars treft men huizen of tenten aan, die uitsluitend bestemd zijn om reizigers te huisvesten. En heeft de verpleging te wenschen overgelaten, dan heeft men zelfs het recht daaromtrent zijn bezwaren in te dienen. Natuurlijk wordt de vreemdeling onmiddellijk met allerlei vragen bestormd, want de Marokkanen zijn in den regel tamelijk nieuwsgierig en achterhoudendheid of stilzwijgendheid zijn hun onbekende eigenschappen. Wat hun dweezucht aangaat, deze is in den regel veel minder bij de Arabieren dan bij de Berberstammen.

Een eigenlijken adel — zooals wij dien opvatten — kent men in Marokko niet. De voornaamste stand wordt gevormd door de *Schoerfa's*, d. z. de afstammelingen van Mahomet; zooals van zelve spreekt, behooren dezen tot den Arabischen stam. Daar deze stand zich ontzaglijk heeft uitgebreid vindt men geheele dorpen, die door Schoerfa's bewoond worden; zij zijn daaraan te herkennen, dat zij voor hun naam het praedikaat »*Sidi*» of »*Mulei*» d. i. »Heer» voeren. Ook de tegenwoordige dynastie van Marokko behoort tot dezen stam.

Het scherifschap is niet erfelijk in de vrouwelijke linie. Huwt eene vrouw uit den stand der Schoerfa's met een man uit een lagere klasse, dan zijn de kinderen geen Schoerfa's. Daarentegen is dit wel het geval, wanneer een scherif eene vrouw uit een lageren stand huwt, ja zelfs al

huwt hij een Christin, een Jodin of een Negerin. Daarbij kunnen Christinnen en Jodinnen aan haar godsdienst getrouw blijven; Negerinnen echter moeten, indien zij met een scherif huwen, den Islam aannemen. Ook de uit een concubinaat geboren kinderen hebben dezelfde rechten als de wettige nakomelingen.

De Schoerfa's worden als een zeer bevoorrechten stand beschouwd. Zij kunnen andere personen beleedigen, zonder dat dezen met gelijke munt betalen mogen. De grootste hoon, dien men den Mahomedaan kan aandoen, is het beschimpen van zijn ouders of voorouders. Nu mag niemand dit doen ten opzichte van een scherif, omdat hij daardoor den Profeet zelve beleedigt.

De zoogenaamde Marabouts, heiligen of nakomelingen van heiligen, staan ook wel in hoog aanzien, maar toch op lange na niet in die mate als de Schoerfa's.

Ten opzichte van de intellectueele ontwikkeling der Marokkanen valt niet veel te zeggen. Uitstekende mannen heeft de nieuwere tijd niet voortgebracht en voor edele gevoelens is de Marokkaan te nauwnood vatbaar. Te platten lande is het met de zedelijkheid beter gesteld dan in de steden. Uitspattingen en echtbreuk komen onder het eigenlijke volk bijna nooit voor. Daarentegen zijn diefstal, leugen en bedrog zeer algemeen en hebben die dingen plaats tegenover iemand uit een anderen stam, dan worden zij nauwelijks verkeerdheden genoemd. Ja, zoowel Arabieren als Berbers zijn zoo gewoon te liegen, dat er nauwelijks een individu gevonden wordt, dat waarheid spreekt.

Vuistrecht, moord en roof zijn aan de orde van den dag in al die streken, die niet bezet gehouden worden door de troepen van den sultan.

De joden, die in alle steden van Marokko voorkomen, zijn voor een deel uit Palestina afkomstig, voor een ander deel zijn zij uit Europa verdreven. Over het algemeen zijn zij schooner en krachtiger dan de Arabieren, maar dit komt weinig uit tengevolge van hun afzichtelijke smerigheid en hun meer dan armoedige kleeding. Vooral de vrouwen zijn dikwijls zeer schoon, maar niet zelden is die schoonheid haar vloek, daar zij ze in den harem van den een of anderen grooten heer voert. De Joden, die direct uit Palestina afkomstig zijn, spreken geen Spaansch, maar Arabisch en in de uitsluitend door Berbers bewoonde streken spreken ze de Schellah- of Tamasirhttaal. Het totaal aantal der in Marokko wonende Joden kan zonder overdrijving op 200000 geschat worden.

Ook het zwarte ras is tamelijk sterk vertegenwoordigd. De meesten behooren tot de stammen der Haussa-, Sonrhay- en Bambora-negers. Zij hebben zich vooral in de steden sterk met Arabieren vermengd. De aanzienlijkste Schoerfa-stammen, ja de keizerlijke familie zelve heeft minstens evenveel Ethiopisch als Arabisch bloed in de aderen. Bij de Berbers daarentegen komt minder vereeniging met de negers voor; zij zouden rekenen zich daardoor te bezoedelen. Veelal zijn de negers in Marokko in slavernij; alsdan is hun lot echter niet hard en gewoonlijk herkrijgen zij, na langer of korter tijd, de vrijheid.

Het aantal negers, dat door toevoer uit Midden-Afrika voortdurend grooter wordt, bedraagt niet veel meer dan 50000.

1

2

3

4

5

1. Het meer Tsad. — 2. Menschenoffers in den staat Dahomey. — 3. Een negerdorp in Soedan. —
4. Jacht op olifanten. — 5. Een soldaat van Dahomey.

Wordt als in alle Mahomedaansche landen de landbouw in Marokko slechts zeer gebrekkig beoefend, de veeteelt is van meer belang. Ja, volgens de laatste opgaven is de veestapel zelfs zeer aanzienlijk en zou bestaan uit 400000 paarden, 6000000 runderen en 45000000 schapen. Bovendien heeft men ezels, muilezels en kameelen.

Aan wilde dieren is Marokko rijk. In de gebergten leven leeuwen, apen, panthers, hyena's, beeren, gazellen en antilopen. Onder de kruipende dieren vermelden we een groot aantal slangen, waaronder zeer giftige, zooals de *el-effah* en de *cobra di capello*, hier »buska'' genoemd. Bloedzuigers worden wel naar Europa uitgevoerd.

Van eene eigenlijke industrie is geen sprake. Vroeger was dit anders, doch slechts enkele weinige takken van nijverheid zijn op haar voormalig standpunt blijven staan. Dat is o. a. het geval met de lederbereiding. Sommige manufacturen, uit Marokko afkomstig, zijn beroemd, zooals o. a. de roode mutsen van Fez, die in alle Mahomedaansche landen op de kust der Middellandsche Zee gedragen worden.

De belangrijkste koopstad is Fez. Aan de eene zijde staat deze stad in handelsbetrekkingen met Engeland, Frankrijk en Spanje, aan de andere zijde drijft ze een allerbelangrijksten handel met het binnenland van Afrika. Jaarlijks trekken groote karavanen daarheen, beladen met Engelsch linnen, Venetiaansch glaswerk, koralen, kruit, wapenen, tabak, suiker, zout en tal van andere Engelsche, Fransche, Duitsche, Italiaansche en Hollandsche waren. Het zout koopen zij meestal onderweg in de Sahara in. Want zulk een karavaan is eigenlijk niets anders dan eene wandelende marktplaats en ruilt aanhoudend de artikelen, die zij medevoert, tegen de producten der streken, die ze doortrekt, als stofgoud, struisvederen, gom uit Senegal, allerlei specerijen en ten slotte ook negerslaven. Dat verkeer met Afrika's binnenland is niet alleen de belangrijkste, maar ook de oudste tak van den Marokkaanschen handel.

DE FRANSCHÉ KOLONIE ALGERIË

Ten O. van Marokko ligt Algerië, sedert 1830 eene bezitting van Frankrijk. Ofschoon de oppervlakte bij die van Marokko slechts weinig achterstaat, is toch de bevolking veel geringer, daar het voor be-

bouwing geschikte land tot het »tell'' beperkt is, en dit beslaat slechts een betrekkelijk smalle strook. Het totaal aantal der bewoners stijgt zeker niet boven 2500000 en de Europeanen buiten rekening gelaten, is die bevolking uit dezelfde elementen saamgesteld als in Marokko. Weinig belangrijk zijn de joden, die in alle steden des lands gevonden worden en de negers, die er zich sedert 1848 hebben neergezet. Ook hier vinden we weder de Berbers als de oorspronkelijke bevolking, ofschoon ze tegenwoordig door de Arabieren in aantal overtroffen worden. Beide stammen staan tamelijk vijandig tegenover de Europeanen, die zich nagenoeg uitsluitend in het tell en in de steden gevestigd hebben. Het aantal Europeanen kan op ongeveer 250000 worden opgegeven, voor de helft Franschen.

Onder de overige Europeesche nationaliteiten zijn de Spanjaarden, Maltheezers en Italianen het meest vertegenwoordigd. De Duitschers gaan in de laatste jaren sterk achteruit. In 1851 toch telde men 2660 Duitschers in Algerië; in 1855 was dit getal tot 6040 gestegen; in 1862 bedroeg het nog 5830; in 1866, 5436 en in 1872 nog slechts 4933. En dat die achteruitgang niet verklaard kan worden uit een afnemende landverhuizing alleen, kan blijken uit een onderzoek naar de verhouding tusschen de geboorten en sterfgevallen bij de verschillende nationaliteiten. Tusschen de jaren 1853 en 1856 stierven, op 1000 personen, bij de Duitschers 56, bij de Franschen 47.5, bij de Spanjaarden, Italianen en Maltheezers 30 menschen. Gedurende datzelfde tijdvak werden geboren: bij de Duitschers 31, bij de Italianen 38.5, bij de Franschen 41, bij de Maltheezers 44 en bij de Spanjaarden 47.5 kinderen op de 1000 menschen. Ook sedert dien tijd is de verhouding tusschen geboorten en sterfgevallen bij de Duitschers het ongunstigst gebleven. Daaruit volgt, dat de Deutsche nationaliteit in Algerië betrekkelijk spoedig geheel verdwijnen zou, zoo ze niet door landverhuizing versterkt werd. ¹ Na den Fransch-Duitschen oorlog heeft het Fransche goevernement, op voorstel van Dr. Warnier, die zich ten opzichte van Algerië zeer verdienstelijk heeft gemaakt, 100000 hectaren land ter beschikking van landverhuizers uit Elzas-Lotharingen gesteld. Bovendien trok het millioenen uit om de vestiging aldaar gemakkelijk te maken. Toch is geen gunstig resultaat bereikt en tal van hen, die zich in dat gebied vestigden, zijn als slachtoffers van het Afrikaansche klimaat gevallen. Het best van allen schijnen de Spanjaarden dit te kunnen verdragen en de door hen bebouwde gronden zien er dan ook verreweg het voordeeligst uit. Trouwens, het ware koloniseeren bestaat ook hier in het ontginnen van woeste streken en daartoe laten noch de Franschen, noch de Elzas-Lotharingers zich vinden. Dezen geven de voorkeur aan vruchtbare streken, die aan de Arabieren ontnomen zijn, om die door Spaansche daglooners te laten bewerken en met rogge en tarwe te bezaaien, terwijl zij zelven een weelderig leven leiden. Intusschen merkt men bij alle Europeanen — misschien met uitzondering van de Spanjaarden — een buitengewoon groote sterfte onder de kinderen op.

»Wie Algerië gezien heeft'', zegt Hans Wachenhusen, »weet, dat met uitzondering van eenige weinige boomgaarden en oasen, alles woestenij is, en wel een woestenij in den zin zooals wij dat begrijpen. Men stijge aan

1. Allgem. Zeitung. 19 August. 1876.

de kust te paard, onverschillig op welk punt. Dagen achtereen rijdt men door steppen en toch bevindt men zich in het tell, in het voor kultuur geschikt gebied. De Egyptische zandvlakte kent men in Algerië niet. De bodem bestaat bijna overal uit harde, met zand doortrokken kiezel. Alleen de Arabische nomade weet de plaatsen te vinden, die voor veeteelt of landbouw geschikt zijn, maar de Europeaan moet hier omkomen of althans het leven van een banneling leiden. Wel zijn er enkele streken, die den arbeid van den landman loonen, maar toch haalt zijn moeite niet bij al zijn opofferingen, terwijl hij bovendien door tolgaarders en weekeraars om strijd wordt afgezet. Bovendien moet de Europeesche landverhuizer zijn hut bouwen te midden van een Arabischen *Duar* en is dus door dieven omringd, zoodat hij zijn bezittingen als een bulhond bewaken moet, wanneer het hem eindelijk gelukt is den dorren bodem door het graven van Artesische putten vruchtbaar te maken. En dan nog verkeert hij onder een bevolking, die geheel andere levensbehoeften heeft dan hij. De Arabier wil zonnehitte; het is als had de hemel hem bestemd om altijd zijn hoofd in zonneschijn te baden."

Doch ook deze medaille heeft haar keerzijde. Overal in Algerië vormen zich industriele en landbouwverenigingen. Sommigen dier maatschappijen houden zich bezig met het aanplanten van *halfa*, waarvan de Engelschen zich bedienen om papier te vervaardigen en leggen spoorwegen aan om dit gewas uit de hooge bergvlakten, waarop het groeit, naar de kust te brengen.

De *halfa* is een in het wild groeiende grassoort (*machrochloa tenacissima*). Alleen op de zuidelijke berggroepen in het departement Oran zou ze groeien op eene uitgestrektheid van 4000000 hectaren. Deze heeft men dus slechts in te zamelen. Anderen weder houden zich bezig met het verzamelen van dwergpalmen, die op sommige plaatsen even dicht groeien als hier het gras. Door een zeer eenvoudige bewerking trekt men daaruit een soort van plantenhaar, dat naar Parijs gezonden wordt. Weder anderen kweeken een prachtigen, blauwen gomboom aan (*eucalyptus globulus*), een boom, die binnen een tiental jaren een verbazenden omvang bereikt, of de kurkeik, of den rozenlaurier, die heerlijk reukwater levert. Verder is de rijkdom aan hout onuitputtelijk en die aan mineralen niet minder en zeker zal de exploitatie der mijnen groote kapitalen naar Algerië trekken.

Wat de Franschen gedurende de laatste jaren in Algerië hebben tot stand gebracht, is in hooge mate opmerkelijk en een wederlegging van de bewering, dat zij niet zouden kunnen koloniseeren. Toen zij dit land in bezit namen, was het in hooge mate moerassig en had een zeer veranderlijk klimaat; warme winden voerden groote massa's zand mede om gevolgd te worden door dichte nevelen en op verschroeiende hitte volgde verstijvende koude. Zij waren gedwongen al hun levensbehoeften en alle hulpmiddelen, die zij behoefden, uit het moederland te ontbieden en zaten niet weinig verlegen om vleesch en brood. Ook drinkwater was maar spaarsaam voorhanden. Op de vlakten lagen een menigte moerassige meren verspreid, aan welker oevers zeegras groeide en welker uitdamping hevig koortsen veroorzaakten. Op de bergen hadden zij bij afwisseling te kampen met den scirocco, die, dikke wolken stof met zich voerend, een ver-

stikkende hitte deed ontstaan, en koude noordenwinden, die den thermometer tot 7° R. deden dalen. Zonder eenige beschutting waren zij op hun krijgstochten aan de hitte des dags en de koude van de nacht blootgesteld. Terwijl zij de moerassige vlakten bebouwden, dropen zij van het zweet, te midden van een killen nevel. De steden gingen door voor onbewoonbaar voor Europeanen en hadden dan ook volstrekt geen afvoerkanalen.

Al die oorzaken te zamen hadden een ongehoorde sterfte onder het Fransche leger en de Fransche volkplanters ten gevolge. Er was een tijd, toen het hoogst moeilijk was kinderen groot te brengen en toen het aantal sterfgevallen dat der geboorten overtrof.

Welnu, de Franschen hebben in Algerië bewezen, dat de taak om het aantal sterfgevallen van 80 op de 1000 terug te brengen op 14, zwaar moge zijn, maar dat ze toch niet ondoenlijk is. *Bona*, te midden van een moerassige vlakte gelegen, was in 1834 nog zoo ongezond, dat heele regimenten werden weggemaaid. En thans staat het aantal sterfgevallen aldaar gelijk met dat van gezonde steden in Frankrijk. Op schrandere wijze heeft men het drassige marschland van *Busarik* in een vruchtbare, gezonde streek veranderd en malaria zijn in de stad onbekend. Door de droogmaking van het *Habula-meer* heeft men 13578 hectares land gewonnen, waarop zelfs de fijnste katoen verbouwd kan worden. De gevaarlijke koortsen, waarvan in vroeger dagen honderden de slachtoffers werden, verdwijnen meer en meer, evenals de zwermen muskieten, die het leven bijna ondragelijk maakten. Vooral het aanplanten van den *eucalyptus globulus* heeft er veel toe bijgedragen om het land van koortsen te bevrijden. En zelfs is de Afrikaansche woestijn niet langer een gevloekte en door menschelijke bewoners vermeden landstreek. Waar de kalkachtige bodem slechts water eischt om weelderige oogsten te leveren, hebben de Franschen aan dien eisch weten te voldoen door het boren van Artesische putten. En overal waar een dergelijke bron werd aangelegd, geschiedde dit met het meest mogelijke succes en ontstond een grasrijke en voor kultuur uiterst geschikte plek.

In weerwil echter van al die gunstige omstandigheden vergoedt Algerië op dit oogenblik nog slechts 30% van de kosten aan het moederland. Voor alles heeft het behoefte aan werkkrachten, te meer, daar nog $\frac{4}{5}$ van de toch reeds geringe bevolking een nomadenleven leidt.

Algerië is verdeeld in drie departementen: *Algiers*, *Oran* en *Constantine*, die elk voor zich weder verdeeld zijn in een aantal burgerlijke en militaire districten, welke laatsten den naam dragen van sub-divisies. De zetel van het bestuur is de hoofdstad *Algiers*, heerlijk schoon gebouwd, met omstreeks 50000 inwoners. De gelijknamige golf, waaraan de stad gelegen is, strekt zich uit over een lengte van verscheiden kilometers en eindigt met kaap *Matifon*. Deze golf is omgeven door het heerlijke *Sahal-gebergte*, dat met een schoonen plantengroei bedekt

is, waartusschen de helder witte villa's liefelijk afsteken. Behalve de hoofdstad liggen op de Algerijnsche kust nog andere gewichtige plaatsen: *Scherschel*, *Mostagānem* en *Oran*, ten W. *Dellijs*, *Bougie*, *Phillippeville*, *Bona* en *la Calli*, ten O. van Algiers.

De geheele kust biedt een aantal schoone landschappen aan. Steeds hooger stijgen de gebergten en strengelen zich samen in de grilligst gevormde knoopen en berggroepen. Ze zijn niet boomloos, zooals de meeste bergen in Europa, wier voet door de golven der Middellandsche Zee bespoeld wordt. Een mildere natuur heeft deze bergen getooid. De door de natuur gevormde haven van *Dellijs* is een van de schoonste punten van het land. Deze kleine stad, die in werkelijkheid schilderachtig gelegen is tegen de steile, rotsige kust, heeft veel weg van het hier tegenover liggende *Villafranca*, bij *Nizza*. De tooverachtige baai van *Bougie* is door boschrijke bergen omgeven. Deze stad heeft een tamelijk groote belangrijkheid, omdat het de marktplaats is, waar de Kabijlen hun handelsartikelen aanbrengen, zooals wol, kurk, olie, dierenhuiden, vijgen, enz. Voorbij het schiereiland *Dschidschelli* komt men aan de prachtige reede van *Stora-Phillippeville*, twee vroolijke, nieuwe stadjes, beiden op de berghellingen gelegen en door een straatweg met elkander verbonden. *Bona* ligt daar, waar het gebergte *El-Edoagh* een weinig van de kust terugwijkt. Die bergen beschutten de haven tegen alle winden. Het is een bloeiende stad, met 12000 inwoners, voor de helft Franschen, voor de andere helft Mooren, Israelieten en negers.

Van de steden in het binnenland zijn de noemenswaardigste: *Gelma*, *Constantine*, *Setif*, *Batna*, *Biskra*, *Blidah*, *Orleansville*, *Tlemsen* en *Nemours*. Een 540 km. lange spoorweg loopt van Algiers over *Blidah* en *Orleansville* naar *Oran*.

De heerschappij der Europeanen in Algerië heeft met groote moeilijkheden te kampen van de zijde der inboorlingen. En waar er dan ook gedurende de laatste jaren vooruitgang heeft plaats gehad, komt deze den Europeaan ten goede. De inboorlingen hebben zich slechts in zoover naar de Europeanen geschikt, als zij daartoe gedwongen werden. De Islam, die door alle niet-Europeesche bewoners van Algiers beleden wordt, vormt zulk een zwaren scheidsmuur tusschen dezen en de beheerschers van het land, dat het hun tot dusverre nog niet gelukt is, daarin zelfs de kleinste bres te maken.

Evenals overal elders in Noord-Afrika moet men hier onder de inheemsche bevolking weder twee elementen onderscheiden: de Arabieren en de Berbers. De eersten worden weder onderverdeeld in *Mooren*, die de steden bewonen en *Bedouinen*, die een nomadenleven leiden. En zeker is het, dat men de laatstgenoemden nimmer tot een andere levenswijze brengen zal.

Het volgend verhaal, dat van een zeer geloofwaardig persoon afkomstig is, zegt meer dan ellenlange redeneeringen. De Franschen, die de Arabieren

gaarne nopen wilden om vaste woonplaatsen te kiezen, besloten huizen te bouwen voor de stamhoofden. Zij rekenden daarbij op de neiging der Bedouinen om alles van hun hoofden na te doen. Toen nu een genie-officier voor een sheik een huis gebouwd had en dezen vroeg, wat hij er wel van zei, antwoordde hij: »ik ben er heel en al verrukt over. De Franschen zijn toch schrandere menschen, want sedert mijn huis voltooid is, heb ik geen enkel schaaap meer verloren. Elken avond jaag ik ze er in, sluit de deuren flink dicht en den volgenden morgen ontbreekt er geen enkele.» »En waar blijft gij dan?» vroeg de verbaasde officier. »Ik?» antwoordde de sheik met zekeren hoogmoed, »maar gij begrijpt toch wel, dat een man als ik slechts onder een tent van kemelhaar kan wonen.»

Deze nomadische Bedouinen zijn het, die vooral belemmerend werken op den vooruitgang van Algerië en er is geen ander middel, om hen te verdrijven, dan ze terug te dringen in de woestijn, waar zij eigenlijk te huis behooren. De tot dusver gevolgde staatkunde, die er naar streefde de Arabieren door zachtheid te winnen, heeft geenerlei resultaten opgeleverd. De nomade is eenmaal geen beschaafd mensch, althans niet in den zin, waarin wij dit opvatten en kan nooit een lid der samenleving zijn. Zijn geheele wezen leidt er veeleer heên om deze te verstoren.

Iets anders is het met den Berber, of zooals hij in Algerië genoemd wordt, den Kabijl. Deze volksstam, dezelfde die in Marokko het hoofdelement der bevolking is, vormde van den beginne af de lastigste vijanden en verwekt nog voortdurend een aantal bloedige opstanden. En toch, ofschoon sedert langen tijd onder den invloed van Arabieren en aan den Islam gehecht, hebben zij eenige voor de beschaving zeer goede eigenschappen. De Kabijl bewoont uitsluitend de hoogere bergstreken, van waaruit hij op zijn beurt den Arabischen indringer verdringt. Intusschen heeft hij een vaste woonplaats en is hartstochtelijk gehecht aan zijn geboorteground, dien hij met de meest mogelijke zorg bebouwt; hij teelt koren en aardappelen, ooft en wijn. Ook hebben de Kabijlen een zekere politieke en sociale organisatie, die op een zeer democratischen grondslag rust. Zij huldigen het individueel eigendomsrecht, in tegenstelling met de Bedouinen, die alleen gemeenschappelijk bezit kennen. Ja, zelfs hun naam wijst op maatschappelijk leven, daar deze ontstaan is uit K'bila, dat »vereeniging» beteekent. Over het algemeen zijn de Kabijlen uitstekende krijgslieden en de natuurlijke vijanden der Arabieren. ¹ In Algerië tellen zij niet meer dan 500000 zielen. Intusschen is het boven allen twijfel verheven, dat juist aan hen in geheel het noorden van Afrika de toekomst behoort. Derhalve ligt het op den weg der Europeanen dit tot dusver veronachtzaamde Berber-element te winnen en het weder in de heerschappij over de vlakte te herstellen.

1. Henri Aucapitaine, *Les Kabyles et la colonisation de l'Algerie*. Paris et Alger. 1864. 8o. P. 7—32.

TUNIS.

De kleinste der drie op de westelijke helft van Afrika's noordkust gelegen staten is het regentschap Tunis, dat zoowel ten opzichte zijner natuurlijke gesteldheid als van zijn bevolking niet verschilt van het naburige Algerië. In naam aan de Porte onderworpen, is deze staat in werkelijkheid te eenenmale onafhankelijk. Aan het hoofd der regeering staat een *Bey*.

De oppervlakte van Tunis bedraagt 118400 □ km., de bevolking 2000000 zielen: Berbers of Kabijlen, Arabieren, Kulugli's, een bastaardras, ontstaan uit de vermenging van Turken en Mooren, Joden en enkele Negeren. Al die stammen van geheel verschillenden oorsprong dragen elkander slechts verachting en haat toe en leven geheel afgescheiden van elkaar. Zoo huwen de Mooren, hier *Hadars* genoemd, slechts onder elkander en nimmer heeft er eene verbintenis plaats tusschen hen en de nomadiseerende Arabieren, waarvan er trouwens slechts weinigen in Tunis voorkomen. De zelfde antipathie bestaat tusschen Arabieren en Kabijlen; evenzoo leven de Joden slechts onder elkander voort en onderhouden alleen handelsbetrekkingen met de overige nationaliteiten.

In hun kleederdracht wijken de Joden van Tunis geheel af van die van Algiers en Marokko. De harde, met elkaar vloekende kleuren hunner kleeding, die volgens hen van de Israelieten uit de tijden der aartsvaders overgenomen is, wekt de verbazing van elken vreemdeling. Uit een moreel oogpunt staan de Joden ook al niet hooger dan de in Tunis wonende Franken, die volstrekt geen voorbeelden van eerlijkheid en rechtschapenheid zijn. Sedert het hun toegestaan is buiten hun ghetto, hier »hara» genaamd, te wonen, gaan de Joden sterk vooruit, zoowel in welvaart als in aantal. ¹

De bewoners van Tunis leggen zich slechts weinig op den landbouw toe, waarvoor hun land juist zeer geschikt is. Daarentegen geven zij zich veelal af met oofteelt, terwijl de opbrengst hiervan niet buitengemeen groot is. Olijfbomen vindt men vooral in het meer noordelijk gebied, verder in *Susa* en *Gaffa*, dadelpalmen (*phoenix dactylifera*) groeien in heele wouden in de zuidelijke deelen des lands, het zoogenaamde *Biled-ul-Dzjerid*, d. i. »dadelland». Ook veeteelt wordt met goed gevolg beoefend. Wat de nijverheid aangaat, ofschoon deze hier en daar in de nabijheid van de kust gevonden wordt, staat ze toch over het algemeen niet op een hoogen trap. Ze levert zijden stoffen, burnoe's, roode mutsen van Fez, grove en fijne wollen stoffen en beroemd aardewerk. Handel wordt gedreven met Mar-

1. Globus XXIX. Bnd. S. 86.

seille, Genua, Livorno en de Levant. Het middelpunt van den handel is *Tunis*, de in de nabijheid van de puinhoopen van het oude Karthago gelegen hoofdstad en tevens de eenige stad des lands, die eenige belangrijkheid heeft.

Deze stad, die nog een geheel oostersch voorkomen heeft, heeft 100000, volgens anderen 150000 inwoners. Dat de opgaven zoozeer uiteenloopen, moet vooral daaraan worden toegeschreven, dat het houden van een volkstelling onder de Arabieren nagenoeg onmogelijk is, daar dit in strijd is met hun zeden, als grijpende te veel in het private leven. Men kan dus alleen schatten. Onder de bevolking komen 30000 Joden en 11000 Europeanen voor. De stad ligt aan een ondiepen zeeboezem, *Bahira* genoemd, en is aan de landzijde door een sterken muur omgeven, waarin negen poorten zijn aangebracht. Daarbinnen bevindt zich nog een tweede muur met zeven poorten, die de binnenstad omgeeft. Tusschen beide muren liggen de voorsteden *Bab Suijga* en *Bab Dschesira*. In laatstgenoemde liggen het tolhuis en het zeekantoor.

Groote pleinen vindt men in Tunis slechts weinig. De straten, die gewoonlijk met een bonte menigte opgevuld zijn, zijn bijna zonder uitzondering nauw, krom en hoekig. Geen bordje op straat of huis komt den vreemdeling te hulp en des nachts moet men zich met een lantaarntje behelpen, daar er van verlichting geen sprake is. Dat neemt echter niet weg, dat men alle straten zonder eenige vrees kan doorgaan. Vergrijpen tegen de algemeene veiligheid komen weinig voor en voor zoo ver ze nog voorkomen, moet men ze niet op rekening van de goedgehartige Afrikaansch-Mahomedaansche bevolking stellen, maar veelmeer op die van de Christelijk-Europeesche. Inzonderheid de Sicilianen, die hier in zeer grooten getale voorkomen, hebben een vrij slechte reputatie.

Om op de straten terug te komen, zij nog medegedeeld, dat ze grootendeels ongeplaveid en slecht onderhouden zijn. Daarbij zijn ze niet alleen nauw, maar bovendien worden zij nog enger door de groote hoopen vuilnis, die den weg versperren en door niemand worden weggeruimd. Men kan zich dus voorstellen, wat afzichtelijke modderpoelen het worden als het eenigen tijd geregend heeft. Iets beter is het in het kwartier der Europeanen, maar toch altijd nog zoo, dat men er niet dan met de grootste behoedzaamheid rijden kan.

Op de straten zien slechts weinige vensters uit en die weinigen zijn nog van dicht traliwerk voorzien. Hierop maken alleen een uitzondering een paar voor Europeesche reizigers bestemde logementen, de huizen der consuls en van andere Europeanen, die in Tunis wonen.

Vroeger was den Christenen en Joden een afzonderlijk kwartier ter bewoning aangewezen. De vrijzinnigheid van het tegenwoordige goevernement heeft die bepalingen afgeschaft, maar al wordt ze ook niet meer voorgeschreven door de wet, toch is de afscheiding nog wel degelijk blijven bestaan. In de voorstad *Bab Dschesira* wonen hoofdzakelijk Mooren, en wel meestal Mooren uit den minderen stand. Hier vindt men alle zoogenaamde »saks'', d. z. plaatsen, waar allerlei artikelen vervaardigd en te koop aangeboden worden, zooals pantoffels, lederwaren, eetwaren, enz. Of wel de ambachtslieden voeren er hun bedrijf uit en tal van gediensstige geesten wachten op een gelegenheid, om een kleinigheid te verdienen.

Van buiten af gezien heeft de *Kasbah*, de citadel der stad, een tamelijk indrukwekkend voorkomen. Maar betreedt men het inwendige, dan gaat die indruk ras verloren, daar men dan niet veel meer ziet dan een chaos van puinhoopen. Alleen verheft zich midden tusschen die ruïnen een schoone minaret. Op den top daarvan schitteren drie groote vergulde ballen, die reeds op grooten afstand zichtbaar zijn.

Omstreeks 3 km. ten noord-westen van Tunis ligt het *Bardo*, de zetel der regeering. Dat is een kleine stad van paleizen, wachthuizen, schoone particuliere woningen en bazars. Deze plaats is ook weer door muren omgeven. Het aantal inwoners bedraagt slechts 2000. Die bevolking bestaat vooreerst uit de zeer talrijke vorstelijke familie en verder uit ambtenaren met hun gezinnen. Hier is ook een militaire school gevestigd, waar bijna al de grootwaardigheidsbekleeders van den staat hun opleiding ontvangen hebben.

Bij *Kaap Karthago* vindt men de havenstad van Tunis, het kleine *Goletta*, dat door een spoorweg met de hoofdstad verbonden is.

Nog twee andere steden van Tunis — *Susa* en *Sfakes* — zijn meldenswaardig. De eerstgenoemde plaats maakt een vrij aangename indruk, vooral wanneer men eerst de hoofdplaats heeft bezocht: muren en torens zijn behoorlijk voorhanden en tal van nieuwe gebouwen zijn gedurende de laatste jaren verzezen. Bovendien drijft de stad een niet onbelangrijken handel, zoodat dan ook in den regel vele schepen in hare haven liggen. Kortom, het geheel heeft bepaald een beschaafd aanzien. De stad telt binnen hare muren 8000 inwoners, waaronder 1000 Joden en 500—600 Malthesers en Sicilianen.

Sfakes vormt als het ware het centraalpunt van zuidelijk Tunis. In het Arabisch kwartier wonen ongeveer 12000 inwoners, waaronder 2000 Joden. De geheele bevolking van deze stad wordt op 40000 zielen geschat. Een telegraaflijn van 350 km. lengte verbindt de stad met *Tunis*. Ook hier is de handel niet onbelangrijk. De voornaamste stapel-artikelen zijn uitnemende dadels uit het landschap *Dscherid*, tapijten uit de oase *Gaffa* en van het eiland *Dscherba*, olijfolie van *Sahel*, halfa-gras uit de omliggende woestijn, zwammen uit den Syrtus en ten slotte de in Tunis en Constantinopel zoo zeer begeerde rozenolie, waarvoor de rozen in de stad zelve worden aangekweekt.

De regeering van Tunis is op veel vrijzinniger leest geschoeid dan in eenigen anderen Mahomedaanschen staat. Onder de ingevoerde nieuwigheden noemen wij het scheppen van een voor het land veel te groot en bovendien slecht leger. Dit leger werd door Achmed opgericht. Maar vooral door Sidi-Mohammed, die van 1855—1859 regeerde, werden een aantal hervormingen ingevoerd. Volgens de door hem gegeven grondwet heerscht een volkomen burgerlijke gelijkheid; zelfs Israelieten hebben het recht om in een rechtbank zitting te nemen. Gemengde gerechtshoven, die vonnis vellen tusschen partijen van verschillend geloof, zijn ingesteld. Alle monopolieën zijn door hem afgeschaft. Deze verlichte vorst werd opgevolgd door zijn broeder Mehmed Sadir, die in 1864 door een opstand gedwongen werd de constitutie weder op te heffen en dus weder onbeperkt heerscher te worden. Sedert dien tijd is de toestand veel ongunstiger geworden en

vooral de geldmiddelen verkeeren in droevige omstandigheden. De ambtenaren hebben sedert jaren geen jaarwedde, het leger geen soldij ontvangen en de hofhuishouding weet dikwijls niet hoe voor den volgenden dag de tafel van den Beij voorzien moet worden. De slavenhandel is reeds sedert 1842 afgeschaft.

HET REGENTSCHAP TRIPOLIS.

De oostelijke helft van Afrika's noordkust wordt ingenomen door twee staten, Tripolis en Egypte. Het gebied van eerstgenoemd rijk, evenals Tunis in naam een vazalstaat van Turkije, strekt zich uit langs den Grooten Syrtus en naar het Z. toe tot diep in de Sahara. Daar echter zijn de grenzen nog niet scherp bepaald. Hier zullen we alleen het Tripolitaansche kustgebied beschouwen en die deelen van Tripolis, die tot de Sahara behooren, met die groote woestijn in het algemeen behandelen.

Het westelijk deel van de kust van Tripolis is vlak; het oostelijk deel daarentegen — het *plateau van Barka*, het aan ruïnen zoo rijke *Cyrenaica* der Romeinen, steil en rotsig. Dat tafelland wordt meer naar het oosten toe weder vlak.

In het zuidelijk deel der genoemde vlakke verheft zich weder een plateau, dat zich in het zuiden, in het tafelland van *Hammada*, tot eene hoogte van 900 M. verheft, om in zuidelijke richting, naar de oase van Fezzan, te dalen.

Behoudens enkele geringe uitzonderingen, is de kustvlakte een dorre, onvruchtbare zandwoestijn, evenals het zuidelijk plateau. Alleen het plateau van Barka is langs de randen rijk aan stroomen en bosschen, van binnen echter kaal en rotsig, of wel het bestaat uit boomloos weiland.

Niet veel gunstiger dan de grondgesteldheid is het klimaat. Wanneer de samoem waait — een verstikkende zuidenwind — dan is het inderdaad onverdraaglijk. Intusschen wordt de hitte door koele zeewinden een weinig getemperd. In de hoogere streken is het klimaat over het algemeen gezond, met uitzondering van de zuidelijke deelen, waar veelal gevaarlijke koortsen heerschen.

Voor den landbouw, in den zin zooals wij dat verstaan, is Tripolis tamelijk ongeschikt. Wel echter levert het zuidvruchten en al die gewassen, die meer bepaald aan de noordkust van Afrika eigen zijn. Ook de dierenwereld biedt niets opmerkelijks aan.

De bevolking, waarvan het aantal op 1200000 zielen wordt geschat, be-

staat ook alweer uit dezelfde bestanddeelen als in de tot dusver beschouwde staten. Alleen zijn de Berbers hier meer dan elders in de overige elementen opgegaan en komen ook een aantal vrije negerstammen voor. In de steden leven veel Turken, die ambtenaarsbetrekkingen bekleeden.

De hoofdstad van dezen staat is *Tripolis*. Het aantal inwoners, dat zeer verschillend opgegeven wordt, zal waarschijnlijk ongeveer 30000 bedragen. Als handelsplaats is deze stad niet zonder belang. Evenals Tunis bemiddelt het den handel tusschen Europa en Afrika's binnenland. Karavanen van 1000 kameelen, die gaan of komen, zijn dan ook bepaald geen uitzonderingen,

Nog noemen we de stad *Masrata*, in een vruchtbaar oord, met 10000 inw. en *Benghasi*, het oude *Cyrenaïca*, een vrij goede havenplaats, met 10000 inwoners.

DE SAHARA.

De nieuwste en beste werken over aardrijkskunde geven voor de groote Afrikaansche woestijn eene oppervlakte aan van 6310000 □ km., d. i. driemaal de oppervlakte der Middellandsche Zee, tienmaal die van Duitschland. Volgens Gerard Rohlfs echter — en weinigen zijn zoo bevoegd als hij om mee te spreken — is deze berekening veel te ruim. Vele streken toch, die nog een regelmatig, vochtigen neerslag hebben, worden gewoonlijk tot de Sahara gerekend. Dit is vooreerst het geval met een breede strook land langs den Atlantischen Oceaen en in de tweede plaats met vele streken in het zuiden, die zeer ten onrechte tot het woestijngebied geteld worden. Voor alles echter dient men uit te maken, wat men onder de Sahara verstaat en de beste definitie zal wel deze zijn: dat men als zoodanig beschouwt alle streken, waar geen planten voorkomen, die besproeiing noodig hebben en waar groote viervoetige dieren ontbreken.

De Sahara is niet — zooals men vroeger meende — een groote inzinking. Integendeel, bijna zou men haar met evenveel recht een rotsige hoogvlakte kunnen noemen, met talrijke inzinkingen. Intusschen is het

boven allen twijfel verheven, dat ze eenmaal de bodem van een groote binnenzee geweest is. Dit wordt bevestigd door de vele versteeningen en schelpen, die men er vindt, waaronder zeer vele vormen, die nog tegenwoordig in de naburige zeeën voorkomen. Maar vooral de kolossale opvoeringen — zoogenaamde duinen — zijn zoo verbazend talrijk, dat men zich, tot voor korten tijd, de geheele Sahara voorstelde als een enkele kolossale zandzee. Dat denkbeeld intusschen heeft men thans laten varen.

Kan nu het ontstaan van de duinen alleen door de werking van de zee verklaard worden, de vorm daarvan hangt uitsluitend van den wind af. Over het algemeen hebben de duinen het voorkomen van golven, als hadden de baren van de zee plotseling een vasten vorm aangenomen. Gewoonlijk loopen zij in de richting van noord naar zuid, terwijl de woestijn haar grootste uitgestrektheid heeft van het westen naar het oosten.

De rotsen en bergen van de Sahara hebben over het algemeen een donkere kleur. Men zou echter dwalen, zoo men uit deze omstandigheid zou willen besluiten tot een vulkanischen oorsprong der gesteenten. Wel zijn de meesten dier gesteenten — voor zoover wij althans in dat opzicht ingelicht zijn — van vulkanischen aard, maar bijna overal treft men daartusschen ook telkens zandsteenvormingen aan. Eerst ten N. van 17° N.B. vinden we graniet.

Ofschoon de gebergten in de Sahara in verheffing ver ten achter staan bij die van Europa, wat hun uitgestrektheid aangaat, is dat volstrekt het geval niet. Zoo is b. v. het *Harudsch-gebergte* even lang als de Apenijnen, terwijl het *Ahagar-gebergte*, te zamen met de *Adrar-*, *Tasili-* en *Muydir*-hoogten, die daarmede nauw verbonden zijn, in uitgestrektheid met de Alpen overeenkomen. Het hoogste punt der Sahara, dat tot dusver bekend is, is de *Tusside*, in het gebergte van *Tibesti*. Dr. Nachtigal, die hier door een pas reisde van 2000 M. hoogte, schat de hoogte van genoemden top op 2300 M.

Niets is somberder en schrikwekkender dan een gebergte in de Sahara. De volkomen naaktheid der bergwouden, een gevolg van de volstreckte afwezigheid van allen plantengroei; het sombere, zwarte voorkomen der steenmassa's; de zonderlinge, grillige vorm der rotsen, dat alles herinnert den reiziger, veel meer dan de uitgestrektste zandvlakten, dat hij zich in de grootste woestijn der oude wereld bevindt.

De grootste uitgestrektheid beslaan in de Sahara de vlakke plateau's. Zijn dezen bezaaid met kleine, scherpe steenen, dan heeten zij »*Hammada*» of »*Tanesruf*» vindt men er daarentegen kleine kiezelsteenen, dan dragen zij den naam van »*sferir*». Beiden zijn altijd zonder eenigen plantengroei. Aan de scherphoekige steenen zou men bijna zeggen, dat de hammada's niet onder water gestaan hebben, maar de talrijke schelpen en versteeningen, die ook daar gevonden worden, laten in dat opzicht niet den minsten twijfel over.

Wat de grondgesteldheid aangaat, bestaan al die hoogvlakten uit klei, die veelal steenhard geworden is. Gewoonlijk is de kleur van den bodem, ten gevolge van een sterk ijzeroxyde-gehalte, rood. De vlakten, die op de randen van de Sahara gelegen zijn en die nog eenige zwakke sporen van plantengroei dragen, noemt men »*Sahel*."

Tegenover die hoogvlakten staan laagvlakten en inzinkingen. Men noemt ze in het algemeen »*hofra*" of »*djo*". Eene inzinking, die beneden den spiegel van den oceaan ligt, heeft men aangewezen ten zuiden van het zoogenaamde Lybische woestijnplateau. Eene andere belangrijke inzinking is het gebied van den *Schott-el-Mel-Rhir*. Wellicht stond deze eenmaal, door middel van den *Schott Rharnus* en den *Schott-el-Kebir*, met den kleinen Syrtus in verbinding. Hoogstwaarschijnlijk is ook het gebied van »el Dschoef" eene inzinking, die beneden den zeespiegel daalt. Vele streken echter, die door de bewoners van de Sahara als »*hofra's*" worden beschouwd, zijn alleen inzinkingen, in vergelijking van het omliggende land.

In de woestijnen spelen de oasen een allerbelangrijkste rol. Dezen kunnen alleen daar ontstaan, waar grondgesteldheid en besproeiing daartoe samenwerken. Intusschen zien wij frissche planten ontkiemen, overal waar slechts water is, zelfs al is dit min of meer brak. Barth heeft aangetoond, dat zelfs de schijnbaar geheel onvruchtbare streken plantengroei toelaten, zoodra ze maar besproeiing hebben.

De wijze waarop en de omstandigheden waaronder een oase ontstaat, zijn zeer verschillend. Vandaar dan ook, dat men verschillende soorten van oasen heeft. Vooreerst kan men de oasen, *die uit de natuur ontstaan zijn*, onderscheiden in die, welke een zichtbare en die, welke eene onderaardsche besproeiing hebben. Tot de eersten behooren b. v. de oase van den *Wadi Draa*, die door de genoemde rivier besproeid wordt en het noordelijk deel der oase van *Tafilet*, dat zijn ontstaan als oase te danken heeft aan de *Sis*. Tot de tweede soort, die besproeid worden door onderaardsche bronnen, behooren het zuidelijk deel van *Tafilet*, de noordelijke oasengroep van *Toeat* en een aantal andere, langs den zuidelijken voet van den *Atlas*. Verder heeft men oasen, die besproeid worden door bronnen, die als fontainen opspringen. Daaronder noemen we de oase *Rhadames* en die van *Jupiter-Ammon*. Nog weder andere oasen ontstaan, omdat zich daar een onderaardsche, stilstaande watermassa bevindt, die slechts door een 0,3 — 0,6 M. dikke aard- of humuslaag van de oppervlakte gescheiden is, zooals dat b. v. het geval is met de oase *Kauar* en vele oasen van *Fezzan*.

Een tweede hoofdrubriek vormen die oasen, die als het ware kunstmatig in het aanzijn geroepen zijn. Dat is b. v. het geval met sommige oasen van *Fezzan* en *Soef*, waar de aardlaag, die zich boven de bron bevindt, zoo dik is, dat men het water kunstmatig naar boven heeft moeten brengen, terwijl men in andere oasen water heeft gebracht door waterlei-

dingen, die het van verre aanvoeren. Hiervan vinden we vele voorbeelden ten Z. van den Atlas, o. a. in *Tidikelt*.

De oasen met zichtbaren toevoer van water worden alleen gevonden aan den voet van hoge gebergten. Het spreekt wel van zelve, dat in zulk een Wadi de watervoorraad afneemt, naarmate men zich verder van haar bronnen verwijderd, want zoowel het afvoeren van water ter besproeiing der omliggende velden als een zeer sterke verdamping doen de watermassa steeds afnemen. Zoo kan de *Draa* alleen in het voorjaar, wanneer de sneeuw op de bergen gesmolten is en het bovendien sterk geregend heeft, den oceaan bereiken. Die wadi's, die naar het binnenland stroomen, vormen ten tijde van haar hoogsten waterstand meeren, poelen of moerassen.

De oasen met zichtbaren watertoevoer verkeeren in de gunstigste omstandigheden. De ruime toevoer van water staat den bewoners toe niet al te spaarzaam te zijn bij de besproeiing hunner velden, terwijl tevens de temperatuur van de lucht door dat stroomende water een heilzame wijziging ondergaat, zoodat in die oasen ook vruchtboomen uit minder warme streken gedijen. Daar intusschen de bodem niet gelijkmatig helt, moeten de bewoners voor kanalen zorgen om het water aan te voeren.

Intusschen is er in de geheele woestijn geen enkele rivier, die altijd water bevat. Want al rekent men ook de *Draa* nog tot het gebied der Sahara, dan nog weet men, dat deze slechts bij uitzondering den oceaan bereikt. In den regel stroomt zij slechts tot op dat punt, waar haar zuidelijke richting in een noordelijke verandert. De rivierbedding, die de oase *Tocat* deed ontstaan en die uit de samenvloeiing van een aantal takken ontstaat, heeft slechts op zeer enkele punten zichtbaar water. De *Mia* en de *Irharhar*, rivieren met kolossale stroombeddingen, hebben bijna nooit een zichtbaren watervoorraad. Wat kolossale watermassa's moeten intusschen werkzaam zijn geweest, om dergelijke rivierbeddingen te doen ontstaan en met water te vullen! De bedding van den *Irharhar* b. v. heeft op sommige plaatsen een breedte van verscheiden uren gaans. Daarbij heeft zij een verbazende diepte. We mogen derhalve gerust aannemen, dat de orographische en klimatologische toestanden van de Sahara eenmaal geheel anders waren. Trouwens, de talrijke versteeningen van geheele bosschen maken het duidelijk, dat ook de plantengroei in de Sahara vroeger veel weelderiger is geweest, dat er dus vroeger meer water viel.

Niet minder opmerkelijk is de rijkdom der Sahara aan meerbekkens en meren. Het talrijkst zijn dezen natuurlijk in de inzinkingen, maar ook op hoog gelegen plaatsen, zooals in Fezzan worden ze gevonden. En hoe groot moet niet de onderaardsche watertoevoer zijn, om, bij de sterke verdamping, die men in de Sahara vindt, zulke watermassa's in stand te houden!

Verdampen die meren, dan worden er »*Sebkh*a's» gevormd, d. z. plaatsen met een harde oppervlakte en een drassigen ondergrond. Sommige meren hebben daarbij zulk een sterk zoutgehalte, dat zich na de verdamping een dikke korst van zuiver zout vormt. Opmerkelijk is het, dat in die *sebkh*a's de bodem steeds opengescheurd is en dat regelmatige veelhoeken, meestal zeshoeken, daarin ontstaan. Is echter een meer zeer sterk zouthoudend, dan ontstaan een aantal schollen. De *sebkh*a van *Tamentil*

b. v. maakte op Rohlf's den indruk, van een plotseling gestold zeevlak. Sommigen dier sebkha's hebben een zeer aanzienlijke uitgestrektheid en somtijds liggen daarin een menigte oasen, als eilanden in een zee. Ook in het Atlas-gebied treft men dergelijke sebkha's aan. Daar dragen zij den naam van »Schott.»

Het klimaat van de Sahara wijkt af van dat van alle overige deelen der aarde. De buitengemeene droogte van de lucht is echter niet uitsluitend een gevolg van den dorren bodem, maar ook vooral van de heerschende winden. We weten reeds, dat over het algemeen de oostenwinden aldaar de heerschende zijn. Dezen nu zijn geen water aanbrengende zeewinden, maar landwinden, die reeds over het vasteland van Azië gestreken hebben. Maar ook al waait een enkele maal een westenwind uit den Atlantischen Oceaan, dan nog is de van den bodem opstijgende warmte zoo groot, dat de wolken onmiddellijk uit elkaar gedreven worden en regenvorming belet wordt.

Die oostelijke luchtstroom, die over de Sahara waait, wordt somtijds in een zuidelijke veranderd, steekt dan de Middellandsche zee over, waait als *Sirocco* in Italië en als *Föhn* in Zwitserland en heeft de gletschers op de Alpen tot hun tegenwoordige afmetingen teruggebracht. Somtijds steken in de Sahara verschrikkelijke stormen op, die den naam dragen van »*Gebli's*». Gewoonlijk kondigt zulk een gebli reeds van te voren haar komst aan, doordien de zon een donkerroode tint aanneemt, en vooral is dat des morgens het geval, wanneer zij nog hoog aan den hemel staat. Vervolgens nadert een verschrikkelijke zandwolk en hult alles in een nachtelijk duister. Niets kan weerstand bieden. Al zijn ook de tenten met ijzeren pennen bevestigd, toch worden ze uit elkaar gescheurd en neergeworpen. Verbazende steenen worden meegevoerd en het schroeïend heete zand zelf veroorzaakt, wanneer het met de huid in aanraking komt, een smartelijke prikkeling. Instinctmatig keeren menschen en dieren zich van den storm af. De kameelen houden stil, zonder daartoe het teeken af te wachten en knielen op den bodem neder, de paarden zoeken angstig hulp bij de menschen en men kan niets anders doen, dan met geduld het einde van den woedenden orkaan afwachten.

Gewoonlijk duren die orkanen, die de lucht met een snelheid van minstens dertig meters per seconde voortjagen, eenige uren, hoogstens een halven dag. Dat ze eenige dagen achtereen waaien, komt wel is waar voor, doch slechts bij hooge uitzondering. Nergens op aarde is men in de gelegenheid zooveel wervelwinden waar te nemen, wegens het stof dat ze met zich voeren. Kleinere windhoozen ziet men dagelijks. Dezen hebben gewoonlijk den vorm van een omgekeerde Rijnwijnflesch van 7—16 M. lengte. De grootere zijn soms verscheiden honderden meters hoog en gaan met verbazende snelheid voort.

In hooge mate eigenaardig zijn de elektrische verschijnselen, die steeds met de zuid-oosten- en zuidenwinden gepaard gaan. De lucht toch is dan in zoo hooge mate met elektriciteit beladen, dat men uit wollen of zijden stoffen vonken te voorschijn kan doen komen, die 's nachts zichtbaar zijn. Maar ofschoon men langs de randen van de Sahara herhaaldelijk weerlicht waarneemt, komen onweders toch slechts zelden voor.

Bij volkomen windstilte is de lucht buitengemeen doorschijnend, zoodat men op een afstand geplaatste voorwerpen veel gemakkelijker en duidelijker waarneemt dan elders. Doch volmaakte windstilte komt slechts zelden voor. Vandaar dan ook dat een volkomen heldere lucht ook hier tot de uitzonderingen behoort. Meestal heeft de hemel een vuil blauwe kleur of is beneveld. Zeer dikwijls neemt men kringen om de maan waar, somtijds zelfs elke nacht.

Zoodra de zon eenige uren geschenen heeft, kan men het *fata-morgana* waarnemen. Het schijnt echter, dat die luchtspiegelingen aan bepaalde plaatsen eigen zijn. Het is een dwaling, dat men ze alleen in de vlakte waar zou nemen. Overigens spreken sommige reizigers van kasteelen, lachende tuinen, bloemen, paarden en ruiters. Zeker moet men, om al die verschijnselen te zien, een tamelijk levendige verbeeldingskracht meebrengen. Rolhfs althans heeft nooit iets dergelijks waargenomen. Evenals bij ons op warme dagen, geraakt de dampkringslucht in een trillende beweging. Deze, te zamen met de straalbreking, doen die luchtverschijnselen ontstaan, die het voorkomen hebben van een verwijderd meer.

Ofschoon in sommige streken der woestijn een hitte heerscht, zooals die nergens elders op aarde waargenomen wordt, kan men toch over het algemeen zeggen, dat het klimaat van de Sahara gezond is. De dikwijls volkomen droogte van de lucht schijnt op de gezondheid geen nadeeligen invloed uit te oefenen. Vooral op de longen schijnt die droogte gunstig te werken en zelfs vinden toringlijders in de Sahara somtijds baat tegen hun kwaal.

Daar zal een tijd komen, dat de Sahara verdwenen zal zijn. Van het zuiden uit breiden zich de planten meer en meer uit. Daardoor zal de bodem een dikke laag humus krijgen, met bosschen bedekt worden en de regelmatige neêrslag zal tot in de noordelijkste deelen der tegenwoordige woestijn zijn gezegende werking doen gevoelen. Al gaan er ook nog duizendtallen van jaren over henen, daar zal een tijd komen, dat de groote woestijn, geen woestijn, maar kultuurland geworden zal zijn. ¹ Ten sterkste zou dit bevorderd worden, zoo het plan van kapitein *Rondaire* tot uitvoering kwam, om namelijk het water van de Middellandsche zee te leiden in den *Schott-el-Mel-Rhir*, in het Algerijnsche departement Constantine, ten Z. van het Aures-gebergte en op die wijze weder een deel der Sahara aan de zee over te geven.

1. G. Rohlf's. Ausland. 1872. no. 45, 46 en 47.

Dat de Schott-el-Mel-Rhir beneden den spiegel van de Middellandsche zee gelegen is, is boven allen twijfel verheven. De jongste metingen hebben uitgemaakt, dat hij 14 M. daar beneden ligt — derhalve zou de onderwaterzetting van dat gebied niet met al te groote zwarigheden te kampen hebben. Wel ziet men echter op nagenoeg alle kaarten die landstreek door een bergketen gescheiden van de Middellandsche zee, maar het is zeer twijfelachtig of die keten werkelijk bestaat. De in den winter van 1874—1875 uitgezonden expeditie constateerde, dat het plan voor uitvoering vatbaar was en dat het daartoe benoodigde kanaal slechts een lengte van 16 km. behoeft te hebben.

Het ligt voor de hand hoeveel voordeel het omliggende land uit de verwezenlijking van het plan trekken zou. En de hypothese, dat het nadeelig werken zou op het klimaat van Europa, een hypothese, die zoowel in Duitschland als in Zwitserland herhaaldelijk werd uitgesproken, mist allen grond. Het gebied, dat op deze wijze aan den oceaan terug gegeven zou worden, is in vergelijking van de Sahara slechts klein en toch reeds voor een gedeelte met water bedekt. Het eenige gevolg, dat hieruit zou kunnen ontstaan, zegt Gerard Rolhfs, zou zijn eene locale klimatologische wijziging in het zuidelijk deel der provincie Constantine en in Tunis, misschien ook in de noordelijke deelen der woestijn.

De tot dusverre genoemde staten van Noord-Afrika, inzonderheid Marokko, Algerië en Tunis, gaan naar het zuiden toe in een landstreek over, die men zeer geschikt de voorwoestijn zou kunnen noemen. Voor Marokko moet daaronder verstaan worden het gebied, dat zich uitstrekt tusschen den Atlantischen oceaan ten W., Algerië ten O. en de zuidelijke hellingen van den Atlas ten N. In Algerië moet men dan, als tot de voorwoestijn te behooren, dat gebied rekenen, dat de zuidelijkste zone vormt, namelijk die, welke ten N. begrensd wordt door het noordelijk zandgebergte van de Sahara. Dat is de zoogenaamde kleine woestijn of Algerijnsche Sahara, waarvan de inboorlingen het zuidelijk deel met den naam van »El Erg,” d. i. het gebied der zandduinen, aanwijzen. Soms ook draagt dit gebied den naam van *Belud-el-Dscherid* of »dadelland”, omdat hier werkelijk de palmboom als het ware het type van de plantenwereld is. In dit deel der woestijn liggen de oasen *El Aghuat*, *El Gerara*, *Ghardaja*, *Tocgoert*, *El Wad*, *Wargla*, de zoogenaamde koningin der oasen en *El Golea*.

Het relief van dit merkwaardig gebied is vooral in Algerië in hooge mate eigenaardig. Van het westen naar het oosten loopt het in den beginne sterk af, om kort daarop weder te stijgen in de richting van de berggroepen van Tunis. Ook naar het zuiden toe loopt de bodem weder op naar den noordelijken duinenrand van de Sahara, zoodat er als het ware een soort van trechter, een keteldal gevormd wordt, in welks laagste gedeelte de oase *Tocgoert* ligt. Van daaraf begint *Belud-el-Dsche*

rid, het vaderland der dadelpalmen. De vruchten, die deze boom levert zijn in hooge mate tot voeding van mensch en dier geschikt. Ze dragen den naam van *degla's*, *hora's*, *hamma's* en *dadels van Gabes*. De beide laatste plantsoorten zijn van zeer geringe kwaliteit en dienen dan ook voornamelijk tot voedsel voor paarden, kameelen en muilezels, in zoverre als men ze onder de haver en het gras mengt. De bewoners van dit gebied dragen de grootst mogelijke zorg voor hun dadelaanplantingen en slaan de vorderingen van de plant met de meest mogelijke zorgvuldigheid gade van den dag af, dat het zaad aan de aarde toevertrouwd is tot op het oogenblik, dat de boom weder sterft.

Het westelijk deel van de groote Sahara, dat ten N. begrensd wordt door Marokko en ten Z. door den Senegal, terwijl aan de westzijde de kust bespoeld wordt door de golven van den Atlantischen oceaan, is nog lang niet ten volle bekend. Onze zij het ook nog onvolledige kennis van deze streek danken wij hoofdzakelijk aan twee Franschen, *Panet*, die in 1850 en *Vincent*, die in 1860 dit gebied bereisde en verder aan den Arabier *Bu-el-Moghdad*. De weg van *Réné Cailleé*, die in 1828 van Sierra Leona over Timboektoe naar Tanger reisde, ligt meer oostelijk.

Het is moeilijk de zuidelijke grens van de Sahara met eenige juistheid te bepalen. Het stroomgebied van den Senegal en den Niger kan men al niet meer tot de woestijn rekenen. Meer oostelijk liggen, ten Z. van de Sahara, de zoogenaamde Fellata-staten, en verder op *Wadaï* en *Darfoer*. Aan de oostzijde wordt de woestijn begrensd door Egypte.

Het oostelijk deel der woestijn is bekend onder den naam van *Sahel*. Deze is, althans ten deele, beter bekend geworden door de expeditie van Rohlfs, in de jaren 1873 en 1874.

Thans zullen we, aan de hand van vertrouwde gidsen, van het westen naar het oosten gaande, een zooveel mogelijk getrouw beeld van dit gebied geven.

Voor het westelijk deel geven we ons over aan de leiding van Vincent, die, zooals we zeiden, in 1860 de Sahara doorreisde. In de nabijheid van het Senegal-gebied zag hij een menigte herders, want overal kwam hij voorbij ondiepe bronnen en in de nabijheid daarvan lagen voortreffelijke weiden. De mannen laten het bovenlijf onbedekt. Zij hebben een zeer verstandelijk uiterlijk, een gebogen neus, terwijl hun haar eerder kroes dan sluis is. De vrouwen dragen geen sluiers, maar een lang kleed, dat van de schouders tot op de hielen afhangt.

Deze Berberstammen hebben een zachtaardig karakter. Zij behooren dan ook tot de marabouts, waaronder men in die streken van Afrika Mahomedanen verstaat, die geen wapenen dragen, maar zich op buitengewone vroomheid toelleggen. Onder al de stammen, die het westelijk deel der Sahara bewonen, trof Vincent geen enkelen Berber aan, die meer dan eene vrouw had. Of dit nu echter een gevolg is van de kuisheid der mannen, zullen we in het midden laten. Zooveel is zeker, dat in deze streken alle mannen onder den pantoffel zitten, een heerschappij, die ze zonder tegenspraak dulden en in het minst geen moeite doen om te verbloemen. Intusschen is echtscheiding uiterst gemakkelijk. Vrije vrouwen verrichten geenerlei arbeid en gaan nimmer te voet uit.

De mannen zijn onder den invloed van de Afrikaansche zon gebruind;

de vrouwen daarentegen zouden volmaakt blank zijn, wanneer de laag vuil, die haar huid bedekt, verwijderd werd. Zij schuwen het water, ja, volgens Vincent — maar we laten het verhaal geheel voor zijn rekening — zou een dier vrouwen hem verklaard hebben, dat zij zich in geen zeven jaar gewasschen had.

Het voedsel dezer menschen bestaat uit hetgeen de kudden opleveren. Vooral de melk van de kameel wordt veel gebruikt en is buitengemeen voedzaam. Overigens hebben zij talrijke kudden schapen, die verbazend sterk voorttellen. Opmerkelijk is het echter, dat die schapen geen wol leveren, maar een soort van haar, dat veel overeenkomst heeft met lang geitenhaar.

Na onder deze stammen eenigen tijd vertoeft te hebben, begaf Vincent zich naar den stam der *Tiyabs*, een vroeger zeer krijgshaftigen, doch sedert marabout geworden stam. Toen de Franschen wijn begonnen te drinken, verlieten de Berbers vol afschuw de tent. Vincent vroeg daarop zijn gastheer of hij hem met wijndrinken hinderde, waarop de zoon der woestijn dit schoone antwoord gaf: »Hoe zoudt gij mij kunnen hinderen, waar gij, door het betreden van mijn tent, mijn vriend geworden zijt.»

Toen de reizigers de *bank van Arguim* naderden, stieten zij op visschersstammen, die hun handwerk met sleepnetten dreven. Dat handwerk is intusschen in de hoogste mate gevaarlijk, omdat het op die bank wemelt van haaien. Overigens is er wellicht op de geheele aarde geen plaats aan te wijzen, die zoo vischrijk is en daar zich op de kust rijke zoutlagen bevinden, zou *kaap Blanco* een uitmuntend punt zijn om een station voor de visscherij aan te leggen.

Tusschen 21° en 23° NB. ligt het gebied der *Uled-Delim*, een nomadenstam uit het binnenland, bekend om de schoonheid zijner meisjes en vrouwen. En dezen zijn in dat opzicht niet ten onrechte beroemd. Met haar donker, gladgestreken haar, haar zwarte, door lange wimpers overschaduwde oogen, haar Grieksche neus, witte tanden en buitengemeen kleine handen en voeten, zien zij er inderdaad allerbekoorlijkst uit. De nagels der handen kleuren zij rood met *henna*.

Op zijn tochten kwam Vincent herhaaldelijk in de nabijheid van Berbersteden, waarvan sommigen een bevolking van meer dan 7000 zielen hadden, die hun middel van bestaan hoofdzakelijk in landbouw vonden. Hun dadeltuinen en graanvelden worden besproeid door ondiepe beken, die echter te allen tijde water hebben. De belangrijkste van al deze plaatsen is *Schingeti* of *Schingit*, in welks nabijheid zich een zeer rijke zoutbedding bevindt, waarvan de opbrengst wordt uitgevoerd naar Soedan en naar de landen, die gelegen zijn tusschen den Boven-Senegal en den Niger.¹

Deze stad ligt in het landschap *Aderer*, een door Berbers bewoond bergland, dat vooral rijke dadeloogsten levert. Aan de noordzijde wordt het begrensd door een keten van hoge zandduinen, die den naam dragen van *Maghter* of *Mor'thir*. Van hieruit loopt een karavanenweg naar *Tafilet* of *Tafilelt*, de belangrijkste oase in het zuidelijk deel van Marokko. Andere oasen in dit gebied zijn die van *Ktana*, *Ertib* en *Boanan*.

In Tafilet, dat in een aantal provinciën verdeeld is, liggen een driehon-

1. Bulletin de la société de géographie de Paris. 1868. p. 5—37.

derdtal versterkte dorpen. De voornaamste plaats is *Abuam*. De markt-plaats van dit vlek, die buiten de poorten ligt, biedt een zeer eigenaardig tooneel aan. Op eenigen afstand zou men meenen, dat zij bestond uit een menigte reusachtige molshoopen, maar naderbij komende, ontdekt men, dat dit evenzooveel uit steen opgetrokken, van boven gewelfde winkels zijn. De markt, die hier driemaal 's weeks gehouden wordt, is verreweg de belangrijkste uit den omtrek. Hier vindt men nevens de Europeesche producten, die ook in Fez worden aangeboden, alle voortbrengselen uit meer zuidelijk gelegen streken.

Twee uren gaans ten Z. van *Abuam* ligt *Soettoe*, van waaruit twee malen per jaar een karavaan naar Timboektoe vertrekt.

De bevolking van Tafilet is een zeer gemengde; Schoerfa's en Arabieren vormen het hoofdbestanddeel. Tot de laatstgenoemden moeten ook de *Beni-Mhameds* gerekend worden, ofschoon de Schellah-taal onder hen evenveel gesproken wordt als de Arabische. De leden van dezen stam zijn in den regel de bemiddelaars van den handel tusschen de karavanen onderling. ¹

Ten O. van den zoeeven genoemden loopt de karavaanweg van Tafilet naar Timboektoe, door een streek, die wel is waar met hooge zandheuvels bedekt, maar tevens zeer rijk aan dadelpalmen is. Ten Z. hiervan ligt een woest en inderdaad schrikwekkend gebied, waarin de bodem uit zoutleem bestaat. Van hieruit voert de weg in zuidelijke richting naar de *Afelele* of zoogenaamde kleine woestijn, waar men vroolijke dalen en vruchtbare heuvels, vele bronnen en eenige beken aantreft. Tusschen de woestijn en Timboektoe strekt zich het onvruchtbare landschap *Assoead* uit, waarin vier plaatsen liggen. Het zuidelijk deel van dit gebied heet *Taganet*. Naar het zuid-oosten ligt *Aderar*, niet te verwarren met Aderer, dat meer westelijk ligt. Dat schoone heuvelland, dat uitmuntend geschikt is voor vee-teelt, wordt bezet gehouden door den stam der *Aulemieden*. Ten zuid-westen van *Assoead* ligt het uitgestrekte landschap *El-Dschoef*, een groote inzinking, waarvan de bodem uit zoutleem bestaat en die soms aangeduid wordt als »de maag der woestijn." Naar het zuid-westen ligt de woestijn *Akela*, die tien dagreizen lang en breed is, arm aan water, maar rijkelijk voorzien van voedsel voor de kameelen. Ten zuid-westen hiervan volgt *Baghena*, het door de natuur meest begunstigde gedeelte van het landschap *El-Hodh*. De meest algemeen voorkomende boomen zijn hier de reusachtige boabab of apenbroodboom (*adansonia digitata*) en de dadelpalm. Men verbouwt er doechn, doera of kaffergierst en in de moerassige streken, die gedurende den regentijd ontstaan, rijst, die hier ook in het wild voorkomt.

Ten N.W. van dit gebied, in de richting van *Aderar* ligt de vrij regelmatig gebouwde, doch hoogst ongezone stad *Walata*. Van hieruit komt men in het landschap *Taganet*, waarvan het zuidelijk deel bestaat uit een menigte vruchtbare, met palmen begroeide dalen, waarin groote kudden olifanten en een menigte leeuwen rondzwerven. ²

Het westelijk deel der Sahara wordt hoofdzakelijk door Berberstammen bewoond. Ten O. van den karavanenweg tusschen Tafilet en Timboektoe betreedt men het gebied der *Toearegs*, die het centraal gedeelte der Sahara

1. G. Rohlfs. Reis durch Marokko. Bremen, 1869. 8o, S. 87.

2. v. Klöden. Handb. der Erdk. III Bd. S. 434—436.

bezet houden. Naar het O. toe, waar hun gebied grenst aan dat der *Tibbo's*, vormt ongeveer den 12^{den} graad O. L. v. G. de grens.

Het meest oostelijke deel der woestijn, dat zich tot aan de grenzen van Egypte uitstrekt, schijnt nagenoeg geheel onbewoonbaar te zijn.

We wenden ons thans tot het centraal gedeelte der Sahara, dat ten N. begrensd wordt door Algerië, Tunis en een deel van Tripolis.

Onder de oasen der Algerijnsche Sahara, die tot dit gebied behoort, is *Warghla* ontegenzeggelijk de meest belangrijke. Ze ligt op 32° N.B., als een groen eiland, midden in een oceaan van gloeiend heet zand. In 1862 werd deze oase bezocht door *Colomien* en zij is belangwekkend genoeg, om er hier een beschrijving van te laten volgen.

De reiziger betrad de kleine Sahara door den *Eheneg-el-Melh*, d. i. de »pas van het zout'', in het zoutgebergte, een der weinige en juist daarom zeer druk bezochte wegen, die van uit het departement Oran naar de groote woestijn voeren. Na een rid van zes uren bereikte hij *Ksor-Tadscheruna*, dat slechts weinig plantengroei bezit en in een kalkachtige inzinking ligt. Van hieruit vertrok hij naar het op 237 km. van hier gelegen *Metlili*. Op dezen geheelen weg heerscht een volslagen gebrek aan besproeiing; de eenige uitzondering hierop maakt *Ain Massin*, op 12 uren afstand van *Metlili* gelegen, waar een bron gevonden wordt, waarvan echter het water sterk zwavelhoudend is en een zeer onaangename smaak heeft. Het *Ain-Massin*-dal is een reusachtige kloof in het prachtige rotsplateau der *Sebkha*, die eerst zichtbaar wordt, wanneer men aan den rand van de steilte staat. Een ware reuzentrap geeft toegang tot haar dal.

Metlili heeft een hoogst eigenaardig voorkomen. De plaats ligt als het ware saamgedrongen op een heuvel, welks top gekroond wordt door een moskee, die zich echter in een zeer onvoldoenden toestand bevindt. Muren bezit de plaats niet en heeft ze ook volstrekt niet noodig, daar ze beschermd wordt door de *Schaamba-Beraschga*, welke stam haar beproefde bondgenoot is. De Arabieren zijn in twee groepen verdeeld, ieder van welke haar eigen *kaïd* heeft. Beide stamhoofden staan weder onder een derde, een opper-*kaïd*, wiens gezag echter alleen in naam bestaat. Toch laat de verstandhouding tusschen deze drie hoofden onderling niets te wenschen over.

In de nabijheid van *Metlili* komt reeds de *asclepias gigantea* voor, die echter meer bepaald te huis behoort in het gebied van het meer *Tsad*. Zij bereikt een hoogte van 2 M. en heeft ongeveer het voorkomen van een hoog opgeschoten kool.

Warghla zelf ligt in een met palmen begroeide inzinking. De straten zijn zoo nauw, dat op vele punten een ruit niet kan keeren. De huizen zijn van baksteen gebouwd en hebben gewoonlijk boven den ingang een opschrift uit den koran. De markt is tegelijkertijd de slachtplaats; een allernaangenaamste bloedlucht kondigt haar reeds op eenigen afstand aan en hier ligt het te koop aangeboden vleesch van kameelen en honden in de brandende zon en als overdekt door zwermen vliegen. De plaats is zeer ongezond en vooral kwaadaardige koortsen komen er veelvuldig voor. De bevolking is er zeer gemengd en bestaat uit Arabieren, Mosabieten, d. z. bewoners van het landschap *Mzab*, *Aratiniërs*, de oorspronkelijke be-

woners, die een stam op zich zelve vormen en negers. De laatsten weten zeer goed, dat zij volgens de Fransche wetten vrij zijn, maar geen hunner verlangt zijn vrijheid te bezitten.

Onder de reizigers in het Algerijnsche gedeelte der Sahara en in het land der Toearegs, moet de Franschman *Henri Duveyrier* in de eerste plaats genoemd worden. Hij bezocht *Toegoert*, de hoofdplaats van den *Wadi-Rhir*, die ten Z. van Biskra ligt en in de Sahara een grooten naam heeft. De stad is omgeven door een ronden muur en telt 3000 inwoners. Van Biskra vertrok hij, in Juni 1859, over *El-Gerara*, naar de oase *Ghardaja*. De gelijknamige hoofdplaats ligt boven op een heuvel en is door sterke muren omgeven. In de nabijheid vond Duveyrier een menigte jujubeboomen en krachtige therebintes, ook zag hij een kudde struisvogels. *Ghardaja* ligt in den *Wadi Mzab*, een inzinking in het uitgestrekte plateau, dat een dagreis ten N. van de stad begint en zich, naar het Z. toe, ver voorbij *Metlili* uitstrekt. De bewoners van deze streek, die zich onder den naam van *Beni Mzab* tot een eed-genootschap hebben vereenigd, hebben veel strenger beginselen dan de overige Mahomedanen, welke laatsten hen als een soort van ketters beschouwen. Tot op de aankomst der Fransen heerschte veelal twist en tweedracht onder deze bevolking.

De *Beni-Mzab* heeft een bepaalden afkeer van den logen. Hij is — en hierin maakt hij een gunstige uitzondering op de groote meerderheid zijner bureu — uiterst zindelijk. De straten en de terrassen der huizen in *Gardhaja* zien er rein en proper uit. De vrouwen leven in strenge afzondering. Geleerden en geestelijken, die den naam dragen van *Tolba's*, vormen als het ware een wereld op zich zelve en leven op algemeene kosten.

Van *Gardhaja* uit sloeg Duveyrier een zuid-westelijke richting in en was de eerste Europeaan, die de oase *El-Golea*, na een reis van zes dagen bereikte. *El-Golea*, ook *El-Menia* genoemd, heeft ongeveer 1200 inwoners en bestaat uit twee steden. De een is gebouwd op den top van een rots en omgeven door tamelijk hooge muren, de tweede ligt aan den voet van deze rots. Om deze stad henen liggen eenige aanplantingen van dadelboomen, zonder eenige orde of regelmaat. De huizen zijn uit leem opgetrokken en met palmtakken gedekt, terwijl het inwendige twee of drie vertrekken en een open plaats bevat. Terrassen hebben de huizen niet.

Ten Z.W. van *El-Golea*, reeds in de groote Sahara, ligt de oasen-archipel van *Toeat*, wat in de taal der Berbers »oase» beteekent. Hij bestaat uit vijf groepen oasen, van welke *Tidikelt* de meest zuidelijk gelegen is. De hoofdplaats daarvan is *In-Salah*. Het is het middelpunt van den handel dezer oasen met Centraal-Afrika, Algerië, Tunis en Tripolis en ligt nagenoeg op gelijken afstand van Timboektoe, Mogador, Tanger, Algiers en Tripolis.

Toeat vormt een onafhankelijke confederatie; het strekt zich van het

N. naar het Z. uit over een lengte van 300 km., van het W. naar het O. over een lengte van 160 km. en bevat 3—400 kleine plaatsen. Het is geheel en al afhankelijk van het verkeer met Algerië, want vandaar ontvangt het granen, vleesch en wol.

De confederatie, als men de groep van oasen, die Toeat vormen, althans zoo noemen wil, heeft geen bepaald opperhoofd en evenmin een centrale macht, die algemeen erkend is. Elk vlek heeft zijn eigen en vaak zeer eigenaardig bestuur. In de door Berbers bewoonde streken vindt men zeer democratische plaatselijke besturen, in de Arabische dorpen rust de macht in handen van edelen of marabouts; daar, waar het neger-element den boventoon voert, bevindt zich het gezag in de handen van enkele weinigen. Over het algemeen zijn deze oasen sterk, ja zelfs min of meer overbevolkt; vandaar dat er een vrij sterke landverhuizing waargenomen wordt. De bewoners er van zijn wijd en zijd verspreid; men treft ze aan in Timboektoe, Aghades, Rhat, Ghadames, Tripolis, Tunis, Tlemsen, in het westelijk deel van de Sahara en in alle grootere steden van Marokko.

De tot dusver genoemde oasen liggen allen in een nagenoeg rechte lijn, van Biskra in zuid-westelijke richting getrokken. Maar ook ten Z.O. van deze plaats vinden we een aantal oasen, waarvan *Ghadames* of *Rhadames* de belangrijkste is. Zij ligt in den zuid-oostelijken uithoek van Algerië, doch erkent het gezag van den Bey van Tripolis. Eenige jaren geleden werd Ghadames, van Toegoert uit, bezocht door den Franschen reiziger Victor Largeau. Hij volgde vooreerst de uitgedroogde bedding van een voormalige rivier, de *Ighargar*, waarvan hij den sterk kronkelenden loop bepaalde. Hij merkte tevens op, hoe op verscheiden punten deze uitgedroogde bedding door zandduinen is opgevuld, van welke sommigen zich verheffen tot een hoogte van 150 M. Largeau verliet de bedding van den *Ighargar* en wendde zich in zuid-oostelijke richting naar de zoutwaterbronnen van Haszi-Botin. Steeds een zuid-oostelijke richting volgend, trok hij gedurende tien dagen door een landstreek, die zelfs de Schaamba nauwelijks durven betreden. Zij is bedekt met hooge bergen van roodachtig zand, dat ontstaan is door de verwerking van ijzerhoudenden zandsteen, waaruit de oostelijke vlakten bestaan. Enkele kudden antilopen en gazellen grazen de armelijke struiken af, die tusschen die zandheuvelds groeien.

De Ghadameezen of Rhadameezen maken een onderdeel uit van dien Berberstam, die de Arabische aardrijkskundigen met den naam »Molathemin'' aanduiden. Die naam beteekent »de gesluierden'' en zij danken hem aan hun gewoonte om het gelaat met een doek te omwinden, een gewoonte, die men ook bij de Toearegs terug vindt. Overigens wijken zij in alle opzichten van de laatsten af, door afstamming, in spraak, in kleeding, in levenswijze en ook door hun buitengemeene geschiktheid voor handel en nijverheid.

Het voorkomen der stad Ghadames beantwoordt, volgens Duvèyrier, geheel aan den rijkdom, intellectueele ontwikkeling en moraliteit harer handeldrijvende bevolking. De huizen zijn luchtig en ruim gebouwd, wit gepleisterd en bestaan dikwijls uit verscheidene verdiepingen. De straten zijn bijna allen overdekt om de brandende zonnehitte zooveel mogelijk te weren. In de voornaamste straten vindt men een aantal stalletjes, waarop de eerste levensbehoeften ten verkoop worden aangeboden.

Ten Z. van het tot dusver beschreven gebied, wonen de eigenlijke Toearegs of Imorscharh, nomaden van Berber-oorsprong, wier gebied zich uitstrekt van Toeat tot voorbij Timboektoe. Naar het noorden toe hebben zij zich neêrgezet tot aan de oasen van Zuid-Algerië en vandaar loopt de grens van hun gebied naar Ghadames. In de nabijheid van Moerzoek komen zij nog menigvuldig voor. Sommigen hunner stammen zijn zeer talrijk en machtig, maar hun macht wordt door bloedige veeten verzwakt en de eene stam spreekt over den anderen slechts met de diepste minachting.

De Toearegs zijn kloek gebouwd en goed geproportionneerd; zij vormen ontegenzeggelijk het schoonste menschenras van Afrika. Hun kleeding is tamelijk voldoende; de westelijke stammen dragen een engsluitend, de overigen een zeer wijd kleed en ook de beenkleederen zijn in het westelijk deel eng en kort, in het oostelijk deel lang en wijd. Die kleederen zijn in den regel van katoen vervaardigd en donker blauw gekleurd. Een opmerkelijk kleedingstuk is de »litham," een lap linnen, die tweemaal om het gelaat gewonden wordt, zoodat de oogen, de mond en de kin verborgen zijn en alleen het middelste gedeelte van het gelaat, met den neus vrij blijft. Deze doek wordt van achteren met een grooten knoop bevestigd. Het kort afgesneden of in een knoop saamgebonden haar blijft onbedekt en somtijds komt de baard van onder den bovengenoemden doek te voorschijn. Het doel dier doeken is natuurlijk om mond en oogen tegen het woestijnzand te beschermen. Alleen de langs de grenzen der woestijn wonende stammen dragen sandalen.

De oostelijke stammen hebben een lederen gordel om het lijf, waaraan een zakje hangt, waarin zij allerlei benoodigdheden met zich voeren, in de eerste plaats een pijp en tabak; de westelijk wonende stammen dragen een dergelijk zakje om den hals.

De vrije mannen zijn gewapend met een lang, recht zwaard, een dolk, een 2 M. lange speer en somtijds ook met een geweer.

De Toearegs spreken een dialect van de Berbertaal en dit zou bij de verschillende stammen onderling slechts weinig afwijken. Zij belijden den Islam, waarvan zij trouwens bitter weinig weten. Bij alle stammen treft men een buitengemeen sterk bijgeloof aan; armen en beenen, hals en borst zijn behangen met een aantal amuletten en zakjes, waarin zij spreuken uit den koran met zich voeren. Hun grootste ondeugd is een overdreven liefde voor opschik en voor vrouwen. De meesten der stammen zijn in hooge mate krijgszuchtig; vandaar, dat zij in den regel onderling in oorlog gewikkeld en alom gevreesd en gehaat zijn. Echter zijn zij niet wreed en hun slaven worden met menschelijkheid behandeld. De vrouwen gaan ongesluierd en nemen altijd deel aan het openbare leven. Bij sommige stammen is veelwijverij gebruikelijk.

Het uitgestrekte gebied der Toearegs is in het noordelijk deel, zooals we reeds zeiden, door Duveyrier bereisd. Het zuidelijk deel is inzonderheid door Barth bekend gemaakt. De laatste doorreisde op zijn tocht van Moerzoek, over *Rhat* of *Ghat*, naar Bornoe, het geheele gebied van het N. naar het Z. Ten Z. van Ghat, dat weder ten Z. van de Hamada

ligt, die de woestijn in het Z.W. en hier en daar in het N. begrenzen, verheft zich een hoogland, waarvan de hoogte afwisselt tusschen 1300 en 1600 M. Het is het plateau van *Asghar*, dat meer naar het noorden in het alpenland van *Dschebel-Ahaggar* overgaat.

Ten Z. van het plateau van *Asghar* verheft zich een nieuwe hoogvlakte, die van *Aïr* of *Asben*, waarop de graniet- en bazaltmassa's van het *Asben-gebergte*, met den 1800 M. hoogen *Tengik* of *Timge* en het *Baghsen-gebergte* oprijzen. Deze streek vormt een ruw, rotsig land met talrijke inzinkingen, die door het van de omliggende hoogten afstroomend water besproeid en vruchtbaar gemaakt worden. Het geheele gebied van *Aïr* of *Asben* helt van het O. naar het W. en dientengevolge zijn de westelijke dalen de vruchtbaarste. Het schoonste dier dalen is de *Wadi-Tiggeda*, ten N. van den majestueuzen bergtop *Dogene*, die zich tot een hoogte van 1600 M. verheft. In deze vallei is niet alleen de boomgroei buitengemeen weelderig en treft men schoone acacia-boschen aan, maar ook vindt men er heerlijke weidevelden, waarop talrijke kudden runderen en kameelen hun voedsel vinden. Ook het zuidelijk deel van het dal van *Tintellust* heeft een zoo weelderigen plantengroei, dat men zich daarvan nauwelijks een denkbeeld maken kan. Eigenlijk vormt geheel *Asben* een doolhof van dalen, die van elkaâr gescheiden zijn door rotsige hoogvlakten, waarop zich weder berggroepen verheffen van 600 tot 1000 M. hoogte.

In het Z. verheft de grond zich op nieuw tot een 600 M. hooge vlakte, bestaande uit zand, waarop enkele acacia's en andere planten groeien. Dit gebied, dat als het ware de overgang vormt tusschen de woestijn en de vruchtbare streken, is de geliefkoosde verblijfplaats van giraffen en antilopen. ¹

Het oostelijk deel der Sahara wordt, zooals we reeds zeiden, hoofdzakelijk door *Tibbo's* bewoond. Men betreedt dit gebied in den regel van uit *Tripolis* en dit was dan ook het uitgangspunt van de meeste reizigers, die door de woestijn henen naar het *Tsad-meer* trokken. De weg loopt over *Moerzoek* en van uit *Tripolis* voeren twee wegen daarhenen. De kortste loopt meer westelijk over den *Dschebel Ghurian*, de *Wadi-Umel-Gheïl* en het westelijk deel van den *Dschebel-es-Soda*, terwijl de tweede, die veel langer is, zich aanmerkelijk naar het O. ombuigt. De eerste volgden *Barth*, *Overweg* en *Rohlf's*; de tweede *Lyon*, *Denham* en *Clapperton*, *Vogel* en *Duveyrier*. Ook *Dr. Gustav Nachtigal* die in de laatste jaren zijn onderzoekingen in dit gebied bewerkstelligde, volgde den laatstgenoemden weg, omdat deze de eigenlijke karavanenweg is en hier en daar rustplaatsen met bronnen aanbiedt, zooals *Beni-Ulid*, *Boendschem* en *Sokna*.

Den 18^{den} Februari 1869 vertrok *Dr. Nachtigal*, die in dit gebied onze voornaamste gids zal zijn, van *Tripolis* en bereikte na een reis van 36

¹ L. v. Klöden. Handbuch der geogr. S. 434.

dagen, Moerzoek. Het karakter van de woeste landstreek, die zich aan de overzijde van het kustgebergte uitstrekt, is bekend genoeg. Zij bestaat uit groote hoogvlakten, waarop zich op zich zelve staande berggroepen verheffen en waarin talrijke inzinkingen voorkomen. Bij Beni-Ulid rust het oog van den reiziger voor de laatste maal op een schoon olijvenwoud, dat zich tusschen Boendschem en Sokna, midden in de woestijn uitstrekt. Van hier uit trekt men gedurende vier dagen door een geheel waterlooze vlakte, die door een tal van kale en steile bergruggen doorsneden wordt. Sokna ligt ongeveer onder den 29sten breedtegraad. De *Dshebel-es-Soda*, die men vervolgens overtrekken moet, vormt de natuurlijke noordelijke grens van Fezzan, dat Moerzoek tot hoofdstad heeft.

Dr. A. E. Brehm zegt, dat Fezzan omgeven wordt door een breeden, woesten gordel, een echte woestijn en wel een woestijn van de vreeselijkste soort, die gekenmerkt wordt door een schrikwekkende naaktheid en dorheid. Te vergeefs ziet men uit naar een druppel water of naar een groenen struik. Een altijd blauwe hemel, waaraan het kleinste wolkje onmiddellijk door de zengende hitte der zon in onzichtbaren waterdamp wordt omgezet, rust loodzwaar op het woeste, treurige en doodsche landschap, een landschap, waarin zich slechts van tijd tot tijd een mensch laat zien.

Fezzan zelf heeft, te midden van deze woestijn, het voorkomen van een frisschen, vroolijken tuin. Het aantal inwoners stijgt niet boven 60000. De bevolking der stad Moerzoek vindt haar hoofdmiddel van bestaan in den handel. Handelsartikelen zijn zout, katoen, geneeskrachtige kruiden en andere voortbrengselen uit het binnenland en bovenal slaven. Nijverheid vindt men in Moerzoek niet, de natuur zelve levert dezen handelaars handelsartikelen; trouwens slechts weinig kooplieden hebben hier voor goed hun zetel gevestigd, zij komen en gaan, al naar gelang hun bezigheden dit vereischen.

Het hoofdbestanddeel der bevolking bestaat uit een dergelijk mengsel, als wij reeds in andere oasen leerden kennen, maar het sterk ontwikkeld volksleven, dat we elders ontmoetten, ontbreekt te Moerzoek te eenenmale. Als handelsplaats tusschen de kust en het binnenland is het gewichtig, maar in alle andere opzichten is het een nietige, onbeduidende plaats. ¹

Van Moerzoek uit deed Nachtigal een uitstap naar Tibesti. *Tibesti* of *Toe* is een oase in de oostelijke Sahara, ten Z.O. van Moerzoek. Ze wordt bewoond door den Tibbo-stam der *Rcschades*, die door hun hebzucht, valsheid en wreedheid tot de meest gevreesde stammen in Afrika behooren. Voor Nachtigal had nog geen Europeaan Tibesti bereikt. Lijon, Ritchie, Denham, Clapperton, Oudeney, Barth, Beumann noch Duveyrier gelukte het er te komen. Nachtigal volgde eerst den gewonen weg naar het Z., doch bij de bronnen van Tymmo, vijf dagreizen van Tedscherri, sloeg hij een zuid-oostelijke richting in en bereikte, na een zeer moeilijken tocht door de waterlooze woestijn, het bergachtige district *Afafi*. De bodem van dit district bestaat uit kalksteen en donkeren zandsteen, terwijl hier en daar groote blokken bazalt liggen. Talrijke stroombeddingen doorsnijden het en groote bosschen beschaduwen de stroomen. Van hieruit voerde de weg

1. Globus, VI. S. 305, 306.

door een woeste, zandige vlakte, waaruit zich enkele groepen sombere zandsteenheuvels verhieven. Alleen in de uitgedroogde stroombeddingen vond men een armelijk voedsel voor de kameelen; van bewoners ontdekte de reiziger geen spoor. Doch toen hij de stroombedding van *Enneri-Tollobu* naderde, kreeg het landschap een heel ander aanzien. Zand- en kalksteen maakten plaats voor een lichten, poreusen steen, waarvan de kleur sterk afwisselde. Dan ook hier vertoonde de golvende vlakte nagenoeg nog geen spoor van plantengroei. Op den 13^{den} Juli 1869 bereikte hij *Tao*, het eerste dorp in Tibesti, op omstreeks 640 M. hoogte gelegen. Eigenlijk is de benaming dorp voor *Tao* niet zeer passend, want het bestaat slechts uit eenige verstrooide hutten. Tijdens het bezoek van *Nachtigal* was *Tao*, evenals alle plaatsen aan de westelijke helling van het *Tarso-gebergte*, dat Tibesti in meridiaanrichting doorsnijdt, geheel verlaten. Gebrek aan levensmiddelen toch had de inwoners genoodzaakt zich in het gebergte terug te trekken of te verhuizen naar *Bardaï*, de belangrijkste plaats van het land, aan de andere zijde van het gebergte gelegen. Daar verwachtte men juist een zeer voordeeligen dadeloogst.

In waarheid wordt het gebied der *Tibbo's* herhaaldelijk doorschaarschte van levensmiddelen gekweld. Wel is waar treft men er talrijke kuddeën geiten aan, doch vleesch wordt alleen gegeten op hooge feestdagen of wanneer een kameel zijn natuurlijken dood gestorven is. En melk geven die dieren slechts in den herfst, wanneer een weelderigen grasgroei hen in de gelegenheid stelt zich krachtig te voeden. Meel wordt bereid uit den *panicum colonum*, een soort van koren. Dadels worden van Fezzan en uit andere streken in *Bardaï* ingevoerd, want wat het land zelf voortbrengt is op lange na niet voldoende om in de behoefte der bevolking te voorzien. Wordt het gebrek nijpend, dan neemt de *Tibbo* zijn toevlucht tot de bladeren van den dadelpalm, die echter als voedingsmiddel een zeer geringe waarde hebben.

Voorbij *Tao* betrad *Nachtigal* het berggebied van Tibesti. Het eerst trok hij door het *Zuar-dal*, dat een rijkelijke besproeiing heeft en een zeer weelderigen plantengroei. Bovendien geeft de dierenwereld — al bepaalt zij zich ook tot apen, gazellen en vogels — eenige levendigheid aan dit tooneel. Te *Zuar* werd zijn verder doordringen belet door een aantal stamhoofden, die reeds met misnoegen zijn tocht door bovengenoemd dal hadden aangezien. Slechts met looden schreden nam hij den terugtocht naar *Tao* aan, om zich van hier te wenden naar *Bardaï*, welks warme bronnen hem bijzonder aantrokken. De heuvels, waarover de weg liep, bestonden weder uit kalk- en zandsteen. Ook hier lagen groote blokken bazalt overal verspreid en toen *Nachtigal* hooger op kwam, nam op nieuw de bovengenoemde, poreuse rotsgrond de plaats van den zand- en kalksteen in. Op dezen tocht ontdekte hij een belangrijke natrongroeve, die een omvang had van wel 20 km. Op den bodem van deze inzinking verhief zich een kegel, in welks top zich de met natron gevulde krater bevond. Het hoogste punt van Tibesti wordt gevormd door de *Tusidde*, die zich verheft tot een hoogte van 2400 M. Aan de oostzijde van het gebergte afdalend, bereikte *Nachtigal*, na een tocht van zes dagen, *Bardaï*, waar de ontvangst, die den reiziger van de zijde der bevolking te beurt

viel, alles behalve vriendschappelijk was. Dweepzieke Mahomedanen, wier fanatisme nog was aangevuurd door het onmatig gebruik van palmwijn, hitsten de menigte op om den Christenhond te vermoorden. Alleen aan de tusschenkomst van *Arami*, een zeer invloedrijk hoofd, had hij het te danken, dat hij de woning van zijn beschermheer ongestoord bereiken kon. Hier werd hij echter streng bewaakt. De sultan weigerde hem te ontvangen en van de vriendelijke stad, wier hutten achter schoone dadeltuinen als verscholen liggen, kon hij zoo goed als niets te zien krijgen. En daar de hoop op een gunstiger gelegenheid uiterst gering was, was het hem slechts daarom te doen, zoo spoedig mogelijk naar Fezzan terug te keeren. Slechts met moeite gelukte het hem zijn beschermmer te bewegen, zijn vlucht, want zoo mocht hij zijn terugtocht gerust noemen, te begunstigen. Na tallooze moeielijkheden en gevaren kwam hij eindelijk behouden te Moerzoek terug.

De *Lybische woestijn*, die zich tot in de nabijheid van het Nijldal uitstrekt, is eerst wat meer bekend geworden door de expeditie, die in de jaren 1873 en 1874, onder de leiding van Gerhard Rohlfs, ondernomen werd. Thans weten we, dat het een der dorste, zoo niet het dorste deel der woestijn is, het eenige, dat aan de oude voorstelling van een uitgestrekte zandzee beantwoordt. Want in waarheid is de Lybische woestijn een zandvlakte, waarop een aantal zandheuvelds liggen, die er uitzien als vastgeworden golven. Het is echter niet, zooals men vroeger meende, een inzinking, maar veeleer een hoogvlakte, even als het overig deel der Sahara. Als westelijke grens der Lybische woestijn kan men den karavanenweg beschouwen, die van Moerzoek, over Bilma, naar Bornoe loopt. Verder heeft zij natuurlijke grenzen. Aan de noordzijde toch wordt ze begrens'd door de Middellandsche zee en het met heerlijken plantengroei getooide plateau van Barka; aan de noordzijde door het Nijldal en aan de zuidzijde door de Soedansche landen van Kordofan, Darfoer, Wadaï en Kaném. De overgang tusschen de woestijn en deze voor de kultuur min of meer geschikte streken, wordt gevormd door een soort van steppengordel. Het aldus bepaalde gebied, dat in grootte ongeveer met Europeesch Rusland overeenkomt, behoort nog tot de minst bekende deelen der aarde.

De orographische en geologische toestanden der Lybische woestijn zijn in hooge mate eenvormig en voor organisch leven zeer ongeschikt. Betreden we dit gebied van de kust der Middellandsche zee, dan moeten we vooreerst een steil plateau van kalksteen bestijgen, dat zich uitstrekt tusschen den grooten Syrtus en den Nijl-delta. De grootste verheffing bereikt dit plateau in het noord-westen, waar het meer dan 70 M. hoog is. Dat noord-westelijk deel, tusschen de steden *Benghasi* en *Derne* gelegen, omvat het goed besproeide en langs de randen met weelderigen plantengroei getooide landschap Cyrenaïca. Wel komen er op de kust tusschen dit plateau en Egypte enkele vruchtbare punten voor, waar de Bedouïnenstam

der *Uled-Ali* eenigen landbouw uitoefent, maar over het algemeen kan men toch met recht beweren, dat de woestijn zich tot aan de Middellandsche zee uitstrekt.

Het kalksteenplateau der Lybische woestijn breidt zich naar het binnenland slechts uit tot op 30° N.B. en wordt aan de zuidzijde begrensd door een inzinking, die zich uitstrekt van den grooten Syrtus tot in de nabijheid der Nijlmonden en die op de meeste punten beneden den spiegel der zee ligt. In deze inzinking liggen twee groepen oasen, die reeds in de oudheid beroemd waren, vooreerst *Audschila* en twaalf dagreizen ten O. daarvan *Sinah* of de *oase van Jupiter Ammon*. De bewoners dier oasen zijn voor het meerendeel Berbers, doch vormen, als de oasen zelve, vrij scherpe tegenstellingen. *Sinah* is een klein paradijs; de talrijke donkerblauwe meren zijn omzoomd door heerlijk schoone palmwouden en tuinen vol oranje-, vijgen- en olijfbomen. De bevolking echter is traag en verlaat haar woonplaatsen nooit, terwijl daarentegen de bewoners van *Audschila*, evenals hun stamgenooten in *Rhadames*, in geheel Afrika beroemd zijn om hun koene handelsreizen.

Ten Z. van genoemde inzinking loopt de bodem weder op, doch zoo langzaam, dat hij op 28° N.B. zich nauwelijks 500 M. boven den spiegel der zee verheft. Het oostelijk deel bestaat uit een kalkplateau, dat naar de zijde van het Nijldal steil naar beneden gaat. In dit plateau vormen de oasen van *Bacharieh*, *Farafrah*, *Dachel* en *Chargeh* inzinkingen van eenige honderden meters diepte. Enkele dagreizen ten W. van die oasen en ten Z. van de bovengenoemde inzinkingen strekt zich een zandzee uit, waarvan de grenzen aan de zuid- en westzijde nog te eenenmale onbekend zijn. In het NW. van dit gebied ligt de door geen Europeaan nog betreden oasengroep van *Kufara*.

Geheel anders is het karakter van de zuid-westelijke landschappen der Lybische woestijn. Hier verheft zich een lang gebergte, dat uit kalk en zandsteen bestaat. Het neemt een aanvang op een afstand van enkele dagreizen ten Z.O. van Fezzan en loopt in zuid-oostelijke richting naar Darfoer, met welks bergen het wellicht in verbinding staat. De dalen in dit gebergte vormen bewoonbare streken. Daarin liggen de oasen van *Tibesti*, *Borkoe*, *Wanjanga* en *Ennedi*.¹

SOEDAN.

Ten Z. van de groote woestijn, strekt zich het uitgestrekte gebied uit, dat met den min of meer onbepaalden naam van *Soedan* wordt aangeduid

1. Ascherson. *Ausland*. 1875. No. 51. S. 1006, 1007.

en somtijds ook *Nigritië* en *Takroer* wordt genoemd. Wij zullen de grenzen daarvan wat verder uitbreiden dan gewoonlijk geschiedt en zoowel Senegambië als Opper-Guinea als deelen van Soedan beschouwen. Als grenzen van Soedan krijgen we derhalve: ten N. de Sahara, ten W. den Atlantischen Oceaan, ten Z. de golf van Guinea en verder een lijn op omstreeks 5° N.B. en ten O. het Nijldal. Wat aangaat de parallel van 5° N.B., deze nemen we aan omdat dit de noordelijke grens is van het nog onbekende binnenland. Alleen in het oostelijk deel strekt onze kennis zich verder naar den evenaar uit. Nog zij opgemerkt dat wij den Nijl noemden als de oostelijke grens. Zeer terecht echter omvatten de kaarten uit den nieuweren tijd Sennaar, Kordofan en Darfoer onder den naam van »Egyptisch Soedan.” Zoo is dus Soedan een breede strook land, die zich over geheel Afrika uitstrekt van de door den Atlantischen Oceaan bespoelde westkust tot de aan de Roode Zee gelegen oostkust. Dit gebied is het eigenlijke vaderland der negers.

Zooals van zelve spreekt is de plastiek van den bodem en zijn ook de overige physische omstandigheden even uiteenlopend als de volken, die dit gebied bewonen. Wij voor ons moeten ons natuurlijk met eene beschrijving in zeer algemeene trekken tevreden stellen en merken dus alleen op, dat deze streken een scherpe tegenstelling vormen met de woestijn, die ze ten N. begrenst. De overgang echter van de woestijn naar Soedan heeft onmerkbaar plaats door middel van een vlakke strook land, die met steppengras begroeid is. Maar op 11° à 12° N.B. beginnen de berg- en heuvellanden, die hier en daar door hoogvlakten afgebroken en door machtige stroomen doorsneden worden. De belangrijkste dier stroomen zijn de *Senegal* en de *Gambia*, in het W., de *Assinie*, de *Volta* en voor alles de *Niger* in het Z. Laatstgenoemde rivier vormt, te zamen met de kust langs de golf van Guinea, bijna een driehoek en kan zeer geschikt beschouwd worden als begrenzende een bepaald gedeelte van Soedan. Wat ten W. van den bovenloop van den Niger ligt, omvatten wij onder den naam van Senegambië. De ruimte tusschen de door den Niger gevormde beenen van den driehoek wordt door de Foela's of Fulbes bezet gehouden, doch is nog uitermate weinig bekend, daar het voor een zeer groot gedeelte nog nimmer door een Europeaan betreden werd. Alleen de kust, die de derde zijde van den driehoek vormt, is ons wat beter bekend, wijl we daar de nederzettingen der Europeanen, met name die der Engelschen aantreffen. Deze kust draagt den naam van *kust van Opper-Guinea* en wordt weer onderverdeeld in een aantal deelen, die ieder voor zich een afzonderlijken naam dragen. Van het W. naar het O. noemen we achtereenvolgens de *Sierra Leona-kust*, de *Peperkust*, met de negerrepubliek *Liberia*, de *Tand-* of *Ivoorkust*, de *Goudkust* en de *Slavenkust*. Op de Goudkust treffen we de onder Britsche bescherming staande confederatie der *Fanti's* aan, terwijl meer in het binnenland de *Ashanti's* een

rijk gesticht hebben. Ten O. hiervan ligt het om zijn bloedige instellingen beruchte *Dahomey*.

Ten O. van de Slavenkust strekt zich de lage delta van den Niger ver in den Oceaan uit. Aan de overzijde betreden we de eigenlijke Fellata-staten, die de beschaafde negerrijken van *Bornoe* en *Bagirmi*, tot oostelijke naburen hebben. De laatstgenoemde rijken liggen in de groote inzinking van het Tsad-meer. Dit meer vormt niet, zooals men vroeger meende, het laagste punt van Soedan. Onder de talrijke wateraderen, die hierin uitmonden, verdient in de eerste plaats vermelding de uit het zuid-oosten stroomende *Schari*, welks bovenloop nog geheel onzeker is. Hier bevinden we ons in het hart van Afrika, in de nabijheid van den tot voor korten tijd nog geheel afgesloten staat Wadaï, die zich uitstrekt tot aan de grenzen van Egyptisch Soedan.

In tegenstelling dus met de woestijn, met haar uitgedroogde stroombeddingen, haar schralen, aan soorten armen plantengroei, haar uitgestrekte, onbewoonde vlakten; haar dunne, nomadische bevolking, biedt Soedan het beeld aan van een rijk besproeid, afwisselend, vruchtbaar en goed bebouwd land, met een krachtig dierenleven en een weelderigen tropischen plantengroei; een land, waarin een talrijke bevolking vaste woonplaatsen bezet houdt en het tot een zekeren trap van welvaart en van — zij het ook eigendommelijke — beschaving gebracht heeft.

WEST-SOEDAN OF SENEGAMBIË.

Het land ten Z. van den Senegal tot aan de Sierra-Leona-kust draagt den naam van Senegambië. Naar de zijde van het binnenland zijn geen bepaalde grenzen aan te geven. Met uitzondering van de Engelsche nederzettingen aan den mond van de Gambia, met de hoofdplaats Bathurst, is de kust geheel en al in handen der Franschen. Ook in het binnenland oefenen zij een zeker gezag uit en zij streven er naar om den handel van Soedan meer en meer naar hunne nederzettingen te leiden. Ja zelfs zijn er plannen geopperd om een directe spoorwegverbinding in het leven te roepen tusschen Senegambië en Algerië.

De hoofdzetel van de Fransche macht in deze streken is de stad *St. Louis*, aan den mond van den Senegal. Onder hare 12000 inwoners zijn weinig Europeanen doch vele kleurlingen, hier *Signaren* genoemd. De belangrijkste handelstad echter is *Dakar*, aan het Groene Voorgebergte, met eene bevolking van ongeveer 2300 zielen, waaronder 2000 negers en bijna 300 blanken.

Op eenige kilometers afstand van Dakar ligt, aan het begin van een diep in het land dringende bocht, de versterkte haven *Gorée*, een klein rotseiland van bazalt. Deze stad met ruim 3000 inwoners heeft een netter voorkomen en is meer beschaafd dan Dakar. Het voorkomen van de laatstgenoemde plaats is tamelijk zonderling. Tusschen de huizen en hutten in vindt men groote open plekken, die in den regel gevuld zijn met allerhande vuil en afval. De hutten der inboorlingen, die in een afzonderlijk stads-gedeelte wonen, staan zeer dicht op elkander en vormen op zich zelve staande groepen van omstreeks 50 hutten, die door een uit bamboes bestaande schutting omgeven zijn. Die hutten hebben een hoogte van 4 à 5 M., bij een lengte en breedte van 3 M.; zij hebben ongeveer den vorm van hooirooken. Zulk een hut, die uit een enkel vertrek bestaat, wordt in den regel door vier of vijf personen bewoond. Alle huislijke werkzaamheden hebben buiten 's huis plaats. Veelal vindt men tuintjes om die hutten henen en hierin strekken inzonderheid de oleanders met hunne purperkleurige bloemen tot sieraad, evenals de hier veelvuldig voorkomende trompetboom.

Langs de wegen groeien cactusplanten in het wild. Het is echter raadzaam dezen niet aan te raken en haar schoone, gele bloemen niet te plukken, vooreerst om de menigte kleine, maar zeer scherpe stekels en ten tweede, omdat ze in den regel wemelen van ongedierte.

Onder het twintigtal steenen gebouwen, die de roem van de stad uitmaken, komen vier zoogenaamde hotels voor, die de weidsche namen dragen van »Hôtel de France», »Hôtel des Messageries», enz. In den regel treft men er een biljartkamer aan. Aan die hotels zijn tevens winkels verbonden, waar men alles kan krijgen, wat het hart begeert, zoowel strooien hoeden en zijden kleederen als een stuk kaas of vet. De eigenaars zijn Franschen, de bedienden echter negers. Tegen den avond ziet men de laatsten om een kolenvuur neder liggen, om hun gewoonlijk uit mais gebakken brood te eten. De kinderen loopen geheel naakt, doch zijn niet alleen met een tal van amuletten, maar ook met sieradiën, zooals glaspaaieren en dergelijken omhangen. Maar zoowel volwassenen als kleinen zijn zoo door en door smerig, dat het maar raadzaam is te zorgen, dat men met hen niet in aanraking komt, om niet begiftigd te worden met exemplaren van het zeer talrijke geslacht *pediculus*. De vrouwen dragen hare kleine kinderen steeds bij zich en wel op zulk een wijze, dat de beentjes der kleinen om hare heupen geslagen worden. Dan is alleen het hoofd van het kind zichtbaar, terwijl het overig gedeelte van het lichaam bedekt is door den draagdoek, waarvan de uiteinden op de borst der moeder in een knoop saâm gebonden zijn. Zuigelingen worden op dezelfde wijze op de borst gebonden, zoodat het kind ad libitum voedsel tot zich nemen kan. Met deze aanhangsels beladen, verrichten de moeders al hare werkzaamheden, zonder zich verder om de kleinen te bekommeren. Slechts zelden evenwel hoort men de laatsten schreien en het schijnt dus wel, dat zij zich in die zonderlinge positie ten volle op hun gemak gevoelen.

Over het algemeen hebben zoowel mannen als vrouwen weinig schoone gelaatstrekken, doch goed gevormde ledematen en velen zijn krachtig gespierd, maar ook vaak afzichtelijk mager.

1

2

3

4

1. Een straat in Tunis. — 2. Een Toeareg in oorlogskostuum. — 3. Typen uit Marokko. — 4. Gezicht op Marokko.

Geeft men de vrouwen eenige kleine muntstukken, dan dansen zij met de meest mogelijke bereidwilligheid haar nationale dansen. Een harer slaat er lustig op los op een omgekeerde kurbischaal, terwijl de overigen onder de zonderlingste gebaarden en met verwringing van haar ledematen rondspringen. Daarbij doen zij een soort van gezang hooren, voor zoover althans de eentonige herhaling van twee of drie woorden op dien naam aanspraak kan maken. De dans zelve draagt den naam van »*tam-tam*»; ze dansen hem ook, wanneer ze haar vreugde of dankbaarheid voor eenig geschenk te kennen willen geven.

»Naar het schijnt,» zegt *Oscar Canstatt*, aan wien we ook het bovenstaande ontleenen, »is de liefde van de ouders tot hun kinderen niet buitengewoon groot. Althans een moeder bood ons haar kleinen knaap te koop aan voor den billijken prijs van twee franken. Wij bezochten ook de markt, die dagelijks gehouden wordt, midden in Dâkar op een zandeiland, want ik weet voor deze plaats geen anderen naam te bedenken. Een twintigtal vrouwen en jongens zaten daar op de hurken en boden in koerbischalen de groenten en vruchten van het land te koop. De keuze is echter niet schitterend, want de geheele voorraad bepaalt zich tot een soort van zwarte boonen, kleine oranje-appelen, eieren en eenige soorten van inlandsche vruchten. De laatsten werden ons als buitengemeen smakelijk aanprezen, doch allen waren min of meer bitter. Ook vonden wij er kokosmelk in overvloed en een soort van ronde, platte brooden. De eenige bezoekers van die markt zijn negers, zij alleen schijnen hier de verbruikers te zijn van de produkten van hun land.»

Zooals we hierboven reeds zeiden, is het type van het Dakarsche neger-ras over het algemeen ver van schoon. De onderkaak steekt ver naar voren evenals de zeer dikke lippen; daarbij is hun wollig hoofdhaar uitermate dun. Hun huidskleur is noch bruin, noch zwart, maar graauw, roetachtig, min of meer trekkend naar het brons. Om hun hals, hun armen en beenen dragen zij amuletten, ringen, munten en allerlei andere snuisterijen. Gewoonlijk hebben zij ook een aantal linnen zakjes aan het lichaam hangen, doch nooit laten zij zien, wat daarin zit. Het schijnt, dat het een soort van talismannen zijn. Sommigen scheren zich het hoofd geheel kaal, met uitzondering van een enkele haarlok voor op het hoofd of wel een krans van haren, zooals bij ons de monniken dragen.

De boven beschreven negers behooren allen tot die familie, welke de uitgestrekte alluviale vlakte bewoont tusschen den Beneden-Senegal, de Gambia en de Faleme. Zij dragen den algemeenen naam van *Serere-Wolofs*, *Djoloofs* of *Joloofs*. Meer in het binnenland leven de *Mandingo's* of *Malinka's* en *Soninkes*, die in Afrika ongeveer de rol vervullen van onze Joden, d. i. bijna uitsluitend van den handel leven. Deze stammen bewonen de westelijke hellingen van het gebergte, waarop de Senegal, de Gambia en ook de Niger ontspringen. De langs de Golf van Guinea loo-

pende tak van dit gebergte draagt den naam van *Kong-gebergte*; in Senegambië vormt het een menigte breede, terrasvormige ketenen, die nog slechts weinig bekend zijn. In dat minder bekende bergland wonen de bovengenoemde stammen.

De machtigste daaronder is die der *Bambara's*, die zich in meer dan een opzicht gunstig van de overigen onderscheiden. Zij wonen tusschen 11° en 15° N.B. en op sommige punten is hun land goed bevolkt.

Geheel verschillend van dezen is de stam der *Peuls* of *Puls*, meer bekend onder de namen van *Foelbes*, *Foela's* of *Fellata's*. Dezen zijn eigenlijk geen negers, zooals reeds terstond blijkt uit hun roode huidkleur. Ook zijn ze slank gebouwd, hebben veel aangenamer gelaatsrekken, minder wollig haar en zijn voor ontwikkeling vatbaar. Zij wonen hoofdzakelijk in de hooger gelegen deelen van Senegambië. Zij hebben zich echter tot ver over den Niger uitgebreid, tot aan de grenzen der *Fellata*-staten, die aan hen hun naam ontleend hebben. In Senegambië bewonen zij, te zamen met de *Malinka's*, het landschap *Futa-Dschiallon*, dat de onderzoekingen van den Franschen reiziger *Lambert* meer bekend hebben gemaakt.

Futa-Dschiallon is het dicht bevolkte bergland, dat de bronnen bevat van den Niger, Senegal, Faleme, Gambia, Rio Grande en een twintigtal andere rivieren. *Lambert* begon zijn tocht daarheen van uit de factory *Bel-Aïr*, aan den mond van den *Rio Nunez*. Deze rivier ontlast haar water in een golt, waarin ook de kleine *Taquilenta* of *Tankilita* uitstroomt. De kust van deze golf vormt een schoon en vruchtbaar landschap. Tot bij *Kakandy* komen palmolie en aardnoten als handelsartikelen voor, terwijl meer in het binnenland de koffie in het wild groeit. De weg van onzen reiziger voerde door een heerlijk schoon woud, waardoor zich tallooze beken kronkelden. Het wemelde er van zwermen bijen en bont gekleurde vogels. De meeste boomen bereikten een verbazingwekkende hoogte; vooral is dit het geval met den machtigen *bombax* en de *netteh*, een der schoonste exemplaren van de familie der *leguminosen*. Laatstgenoemde boomsoort is door geheel Soedan verbreid. Zijn vruchten bevatten een zoete, dik vloeibare massa, die gedurende de maanden April en Mei een voornaam voedingsmiddel voor de karavanen levert. Verscheurende dieren ontdekte *Lambert* in deze wouden niet, wel hondkoppige apen in menigte. Inzonderheid waren de brutale mandrillen (*cynocephalus mormon*) zeer talrijk.

Het stroomdal van den *Rio Nunez* eindigt naar het O. in een boschrijke hoogvlakte, waardoor het gescheiden is van dat van den *Cogon*, welks bekken in een richting van het zuiden naar het noorden zich uitstrekt, om dat van den *Taquilenta* henen loopt en vervolgens tot aan den oceaan een zuiver westelijke richting aanneemt.

Het woud verlatende bereikte de reiziger het dorp *Gueme*. De openingen der hutten zijn hier zoo laag, dat men er in moet kruipen. De wo-

ningen zijn of door aarden wallen of door heggen van elkaar gescheiden. Meer naar het oosten ligt het vlek *Kompeta* en daar begint de grondverheffing, die de waterscheiding vormt tusschen het bekken van den *Cogon* en dat van de *Tomina*. De laatste is de voornaamste zijrivier van de Rio Grande en vormt een prachtige waterval, die vaak gedurende den regentijd het geheele dalbekken in een onstuimige binnenzee herschept. Vandaar draagt deze streek somtijds ook den naam van *Donhol*, d. i. »land des waters." De bewoners hebben zich op de hoogvlakten gevestigd. Daar liggen de *Foelago's* d. z. de dorpen der veehoudende Foela's en de *Rumbde's*, d. z. de verblijven der slaven, die voor hun meester den bodem bebouwen moeten.

Langs een steile, zeer boschrijke berghelling bereikt men het rivierbekken van den *Kakriman* en daarna dat van den *Digue*. Deze stroomen worden gevoed door een tallooze menigte beken, waarvan de meesten schilderachtige watervallen vormen.

Het bergland, dat besproeid wordt door den *Kakriman* en diens zijrivieren, gaat naar het oosten toe over in boomlooze hoogvlakten; vroeger was dit zeker anders, doch de Foela's, die een herdersvolk zijn, roeien overal, waar de bodem voor weiland geschikt is, het struikgewas uit en vellen de boomen. Ander landbouwgereedschap dan een ruwe bijl kennen zij niet; houtasch vormt hun eenige meststof.

Over *Assanquere* trok Lambert door een opeenvolging van hoogvlakten en dalen, welke hoogvlakten gedeeltelijk naar het zuidwesten, gedeeltelijk naar het noordoosten hellen, naar *Fokumba*, de heilige stad van Futa-Dschiallon en de bakermat van het Mahomedanisme dezer streek. Van daar reisde hij naar de hoofdstad *Timbo*, een kleine plaats aan den voet van een 300 M. hoogen berg. Het aantal bewoners stijgt zeker niet boven 3000. ¹

De noordelijke deelen van het binnenland van Senegambië behooren nog steeds tot de minst bekende gedeelten van Afrika; voor een enkel persoon is het zelfs in de hoogste mate moeilijk, ja gevaarlijk, van den Senegal naar Timboektoe te reizen. Het geheele gebied toch is in handen van een aantal kleine negervorsten, waarvan wel is waar sommigen in vriendschappelijke betrekkingen tegenover de Franschen staan, de meesten echter in een staat van voortdurende vijandschap met hen en met elkander leven. Het was vooral het voortdringen van den Islam, ten koste van het eeuwenoude heidendom, dat de fakkel des oorlogs in deze streken wierp en ze geheel en al voor den vreemdeling sloot. Intusschen is het in de jaren 1863 tot 1866 aan de beide Fransche officieren *J. Mage* en *dr. Quintin* gelukt van den Senegal door te dringen tot *Segoe*, aan den Niger.

Daar de Senegal zelf niet bevaarbaar is, moest deze expeditie te land langs zijn oevers voorttrekken. Dit ging vrij gemakkelijk tot aan het fort *Bakel*, doch van hier af moesten een aantal beken en zijrivieren overgetrokken worden. Zoo kwam men te *Medine* aan, de verst vooruit geschoven post der Franschen aan den Senegal, in welks nabijheid de rivier de watervallen van *Feloe* vormt. Van de hoogte in de nabijheid van *Natiaga* genoot Mage een heerlijk schoon uitzicht. Tot *Dingira* toe overzag hij de talrijke

1. Globus. II. S. 1—11.

bochten der rivier en in den helderen zonneschijn fonkelden de stroomversnellingen en watervallen als zilver, terwijl de majestueuze bergen van Natiaga het tooneel omlijsten. Aan zijn rechterhand had hij de prachtige bergen van *Maka Geian*.

In dit gebied is de bodem ongelooflijk vruchtbaar; overal ziet stroomen rivieren en beken en dezen wemelen van visch. Ook bevat de grond veel goud en ijzer, terwijl de vele stroomversnellingen en watervallen een natuurlijke beweegkracht voor de nijverheid aanbieden.

Maar de bevolking weet van die schatten geen gebruik te maken. Zelfs gaat zij niet behoorlijk gekleed; de vrouwen loopen half naakt, de woningen zijn armzalige hutten en zoowel hun huisraad als landbouwwerktuigen zijn zoo primitief mogelijk.

Slechts met de grootste moeite gelukte het aan Mage en zijn metgezellen op en langs den stroom vooruit te dringen en *Kundian* te bereiken, een uit steen opgetrokken sterkte, te midden van een streek, die en veel goud en veel granen oplevert.

Van hier vcerde de weg gedurende drie dagen door een soort van woestini, het landschap *Bafing*. Hier verliet de expeditie het dal van den Senegal en trok door het gebied der Malinka's naar *Morena*. In deze plaats zag hij tot zijne verbazing een veel netter en smaakvoller haartooi bij de vrouwen, dan hij tot dusver bij de Malinka-stammen waargenomen had.

De provincie *Diangunte*, met haar door hoge muren omgeven hoofdstad *Diangirte*, behoort reeds tot het rijk van *Segoe*, welks grenzen nu spoedig overschreden werden. Hier wordt het land meer en meer heuvelachtig. De vlakten worden door boschrijk land afgewisseld, diepe dalkloven breken de eentonigheid af, van tijd tot tijd duiken eenige rotsen uit den bodem op en steeds talrijker worden de tabaksvelden in de nabijheid der dorpen. Verder voortgaande bereikten de reizigers *Jamina*, de tweede hoofdstad van het rijk en eindelijk *Segoe* zelve, aan den Niger gelegen.

DE LANDEN OP DE KUST VAN OPPER-GUINEA.

De belangrijkste punten van de kust van Opper-Guinea bevinden zich in handen van de Britten, die hier handelsnederzettingen hebben gegrondvest. Aan dien handel liggen echter groote hinderpalen in den weg, zooals het zeer ongezonde klimaat, de oneerlijkheid der bewoners en meer anderen. Maar ofschoon de Europeesche ondernemingsgeest daardoor meer

dan eens ontmoedigd werd, toch worden steeds groote hoeveelheden palmolie, noten, peper, enz. aan de kust aangebracht en te koop aangeboden.

Aan den mond van den Gambia treffen we de Britsche kolonie *Bathurst* aan. Hier wonen kolossaal groote, krachtige negers, die als het op handel drijven aankomt, den meest sluwen Europeaan niets toegeven. De negers daarentegen, die de Sierra-Leona-kust bewonen, zijn traag, wispelturig en lichtzinnig en de handel in *Freetown* is dan ook dientengevolge sterk in verval. *Monrovia*, de hoofdstad van de negerrepubliek *Liberia*, heeft, in weerwil van zijn gunstige ligging, slechts weinig handel. Zoo naderen we *kaap Palmas*, in welks omstreek vele koelie's als werklieden worden aangevoerd. De hier wonende negers zijn krachtig gebouwd en niet onvatbaar voor verstandelijke ontwikkeling, maar daarbij buitengemeen oneerlijk en diefachtig. Op de Tandkust brengen de inboorlingen nog steeds olifantstanden aan, om ze den Engelschen te verkoopen. Te *Lagos*, *Benin* en aan den Niger wordt meer handel gedreven in palmolie en die handel zou bepaald van het grootste belang zijn, zoo er een betere gemeenschap te water met het binnenland bestond. Als de voornaamste handelsplaats van de geheele kust kan *Bonny* beschouwd worden. Palmolie en elpenbeen vormen de belangrijkste handelsartikelen, doch de groote moeilijkheid om de ingekochte producten te verschepen, gaat de uitbreiding van den handel in deze streken almede tegen. Ook het eiland *Fernando-Po* en het *Cameron-gebied* zijn belangrijk uit een commercieel oogpunt. De vroeger zoo bloeiende slavenhandel in deze geheele streek is tegenwoordig voor het grootste gedeelte onderdrukt, maar zelfs de strengste blokkade zou niet voldoende zijn om ze geheel en al te doen verdwijnen.

Reeds meermalen kwam een ruiling ter sprake van de Engelsche bezittingen aan den *Gambia* voor eenige Fransche nederzettingen op de Sierra-Leona-kust. Hierdoor zouden de Britsche bezittingen op Afrika's westkust meer bij elkaar gebracht en daardoor het bestuur er van vergemakkelijkt worden. Tot dusver is het echter bij plannen gebleven en het mag minstens twijfelachtig genoemd worden of er ooit iets van komen zal. Want wel bevatten de nederzettingen, waarvan hier sprake is, slechts ongeveer 15000 inwoners, bijna uitsluitend negers, doch zij beheerschen den handel op den Gambia, die tot ver in het binnenland bevaarbaar is. De hoofdstad *Bathurst* is van *Liverpool* uit in tien dagen bereikbaar en van *Bathurst* kan de reis naar *Timboektoe* in zes-en-veertig dagen worden afgelegd. Dat zijn omstandigheden, die in de toekomst van groot belang kunnen worden. En zelfs afgezien daarvan, is toch de handel op den Gambia gewichtig genoeg. In het jaar 1873 vertegenwoordigden de in- en uitvoer een waarde van bijna f3000000.—. Dientengevolge kan de kolonie gemakkelijk de kosten van bestuur bestrijden, wat met dergelijke kleine bezittingen maar al te vaak het geval niet is.

Ook de Portugeezen houden in Senegambië eenige punten bezet. O. a. bezitten zij den kleinen archipel der *Bissagos-eilanden*.

Meer naar het zuiden vinden we de Britsche nederzettingen op de *Sierra-Leona-kust*, met de hoofdstad *Freetown*, in een tamelijk vruchtbare, doch wegens haar klimaat hoogst gevaarlijke streek. Ook de maatschappelijke toestanden in deze kolonie zijn niet bepaald gunstig te noemen. De

Roomsch-Katholieke zendelingen, die hier evenals in Senegambië werkzaam zijn, zien van hun arbeid weinig vrucht en slechts met de grootste moeite gelukt het hun enkele kinderen als Christenen te doopen. Zij doen ten minste geen kwaad, wat nog niet eens gezegd kan worden van de Protestantsche zendelingen. Dezen toch, voor het meerendeel zelf negers, zijn een ware plaag voor de Sierra-Leona-kust. In een ongelooflijk groot aantal godsdienstige sekten onderverdeeld, bouwen ze overal kerken en prediken in alle oorden. En met dat alles hebben zij het zoover gebracht, dat onder de kinderen, die in Freetown geboren worden, 90% buiten den echt verwekt zijn. Om hen aan zich te verbinden, heeft het Britsche gouvernement hun volledige vrijheid toegekend in hun doen en laten; ze zijn dan ook ongelooflijk onbeschaamd en gedragen zich alsof ze ver boven de blanken verheven waren. Ten einde het beginsel van gelijkheid met de uiterste consequentie door te voeren, is den negers vroeger zelfs het recht toegekend om als gezworenen zitting te nemen. Op die vrijgevege bepaling heeft men echter terug moeten komen; want men zag hier gebeuren, wat ook in de Vereenigde Staten plaats heeft, dat zij de blanken altijd en overal in het ongelijk stelden tegenover hun zwarte broeders. Kortom, wanneer men de Sierra-Leona-kust bezoekt, dan krijgt men van het koloniseerend talent der Britten al een zeer geringen dunk.

De inlandsche bevolking dezer kust behoort tot den stam der *Gallina's*. Ze hebben vele zeden en gewoonten behouden van de vroegere bewoners, die waarschijnlijk Mandingo's waren. Nog altijd gebruiken zij pijl en bogen en bij het opwerpen van wallen en schansen toonen zij een bewonderenswaardigen aanleg. Ook verstaan zij de kunst om van hout en palmnoten allerlei voorwerpen voor huislijk gebruik te vervaardigen, zooals borden, lepels, enz. De bodem van hun land — het vaderland van de reusachtige python-slang (*Python hirioglyphicus*) — is zandig, onvruchtbaar en ongeschikt voor landbouw, zoodat hij dan ook geen enkel handelswaardig artikel levert.

De *Gallina's* zijn in den regel ongelooflijk lui en daarbij hartstochtelijke spelers. Allen hebben den Islam aangenomen, doch zijn in de hoogste mate bijgeloovig.

Bij alle negerstammen in Afrika vinden we de slavernij. Ze is niet van buiten af ingevoerd, maar een door en door nationale instelling, zoodat men bijna zou kunnen zeggen, dat in Afrika de eene helft van de bevolking de andere in slavernij houdt. Voor dien toestand zijn verschillende oorzaken aan te geven. In de eerste plaats moet als zoodanig genoemd worden de oorlog, daar alle krijgsgevangenen slaven worden en hongersnood, die menigen vrije dwingt zich zelve als slaaf te verkoopen. Daarbij komen nog moord, echtbreuk en tooverij, altemaal vergrijpen, die ook volgens Afrikaansche begrippen van recht, met het verlies der vrijheid worden gestraft.

Waar slavernij bestaat, treffen we tevens slavenhandel aan; deze is daar een noodzakelijkheid geworden en tot dusver zijn de pogingen, om den slavenhandel uit te roeien vrij wel vruchteloos gebleven. Wel kon men door de kusten zorgvuldig te bewaken, den trans-atlantischen slavenhandel verhinderen, die op de westkust van Afrika zeer sterk gedreven werd, maar niet die, welke met het binnenland plaats heeft. Verspert men deze zijn gewone wegen, dan vindt hij spoedig andere. De ondervinding, in de laatste jaren opgedaan, leert duidelijk genoeg, dat de gunstige gevolgen, die men van de pogingen der Europeesche oorlogschepen verwachtte, voor een groot deel uitgebleven zijn.

De stichting van de republiek *Liberia*, op de Peperkust, staat met den slavenhandel en de slavernij in onmiddellijk verband. Als de eenige negerstaat, die op een Europeeschen grondslag rust, verdient ze ten volle onze opmerkzaamheid. Hier toch leven alleen vrije negers en hier is aan het zwarte ras de gelegenheid aangeboden om te toonen tot welken trap van ontwikkeling het komen kan, waar het aan zich zelve overgelaten wordt. De resultaten nu zijn allerdroevigst, *Liberia* is een parodie op een beschaafden staat geworden.

In het jaar 1816 vormde zich te Washington een genootschap, dat zich ten taak stelde de zwarten en kleurlingen, die hun vrijheid terug kregen, weder naar hun oorspronkelijk vaderland terug te voeren. Het gelukte in 1822 een stuk land op de Peperkust te verkrijgen. De nieuwe kolonie verkreeg den naam van *Liberia*, omdat ze alleen door vrijen bewoond zou worden. In 1847 verklaarde de kolonie zich zelve voor een onafhankelijke republiek.

De staatsregeling is ontleend aan die van de Vereenigde Staten. Na verloop van eenigen tijd onderging de nieuw gevormde staat een aanmerkelijke uitbreiding door zijne vereeniging met de kolonie *Maryland*, die onder soortgelijke omstandigheden ontstaan was. Daardoor verkreeg de republiek een oppervlakte van 1160 □ km. en in 1867 telde zij een bevolking van 718000 zielen, waaronder 18000 zoogenaamd beschaafde negers.

Het eigenlijke doel, dat bij de stichting der republiek voorzat, was om door de met het maatschappelijk leven van Christenvolken bekende negers, de zegeningen van Christendom en beschaving in Afrika te verbreiden. Maar na verloop van eenigen tijd bleek het duidelijk, dat slechts weinige negers gezind waren hun oude zeden, gewoonten en levenswijze te laten varen.

In de jaren 1871 en 1872 hebben sommige gebeurtenissen plaats gehad, die aantoonen hoe diep gedemoraliseerd de regeeringskringen van *Liberia* zijn. In plaats dat de uit Amerika aangevoerde negers een beschavenden invloed op hun Afrikaansche stamgenooten uitgeoefend hebben, heeft juist het omgekeerde plaats gehad; de eerstgenoemden zijn op nieuw tot hun vroegeren toestand van barbaarschheid vervallen. De scholen verkeeren in een allerdroevigsten toestand, echtscheidingen nemen hand over hand toe en het door belastingen zwaar gedrukte volk loopt in armelijke lompen rond. Maar vooral met de zedelijkheid is het allertreurigst gesteld. Mannen verkoopen hunne vrouwen voor een handvol tabak, ouders hunne dochters, soms reeds in hare prille jeugd en de liederlijkheden, die in het

zoogenaamde Duivelswoud plaats hebben, schandtooneelen, waarbij grof bijgeloof en diepe onzedelijkheid om den voorrang kampen, zullen we niet nader aanduiden.

Monrovia ziet er uit als een armelijk Duitsch dorp, de straten zijn in het gras uitgelopen voetpaden en dezen vormen nog de trottoirs. Het midden dier straten is letterlijk onbegaanbaar, zelfs al laat men de in vrijheid rondlopende varkens, geiten, runderen, schapen en apen buiten rekening. Inderdaad, er worden in Afrika negerstaten gevonden, zooals Bornoe b. v., die veel hooger staan dan deze republiek, waaraan philanthropen uit de nieuwe wereld zooveel moeite en kosten besteed hebben.

In den laatsten tijd traden sommige onafhankelijke stammen, die in de nabijheid van Kaap Palmas wonen, vijandig tegen de republiek op. Vijandelijke aanvallen nu zijn van die dingen, waartegen de armzalige staat volstrekt niet bestand is. Op den 10^{den} October 1875 werden dan ook hare troepen bij Harper, in de provincie Maryland, volkomen verslagen. In wilde vlucht verlieten zij het slagveld en lieten den geheelen legertrain in handen hunner vijanden.

Een belangrijke rol spelen in Liberia de ten oosten van dezen staat wonende en in naam er toe behoorende *Kru-negers*, die overal in equatoriaal Afrika voorkomen, waar de bewoners allen handenarbeid als beneden hun waardigheid beschouwen. Bij deze negers neemt men een alleropmerkelijkst verschijnsel waar. Wanneer ze zich in den vreemde bevinden, schijnen ze voor de beschaving gewonnen te zijn. Met de grootste gemakkelijheid leeren ze vreemde talen en niet zelden geven zij den blanken, bij wie ze in dienst zijn, doorslaande bewijzen van trouw en hartelijkheid, ja soms van zelfopofferende vriendschap. Maar zijn ze eenmaal in hun land teruggekeerd, dan schijnen ze er zich bepaald op toe te leggen al het geleerde weder in den kortst mogelijken tijd te vergeten en wee den blanke, die zich binnen hunne grenzen waagt! Daarbij komt nog, dat elke Kru, hoe goed en vriendschappelijk men hem ook behandelen moge, na verloop van eenige jaren den dienst van den Europeaan verlaat, om naar zijn barbaarsch vaderland terug te keeren. Zoo gering is de aantrekkingskracht, die onze hooggeroemde beschaving op den natuurmensch uitoefent.

De kust, waarop Liberia en het gebied van de Kru-negers ligt, is over het algemeen vlak en zandig. Alleen bij de voorgebergten verheft ze zich en naar het zuidoosten toe wordt ze steil en rotsig. Op een afstand van veertig tot vijftig km. van de kust beginnen boschrijke heuvels, die vervolgens in een bergland overgaan, dat rijk is aan vruchtbare dalen.

Het klimaat is, zoowel op de kust als in het binnenland, voor den Europeaan doodelijk en zelfs voor den in de gematigde luchtstreek geboren neger is het gevaarlijk. De inboorlingen schijnen er echter geen last van te hebben.

Aan natuurvoortbrengselen ontbreekt het er niet. De bodem verbergt talrijke ertsen, vooral ijzer en koper en draagt een tal van tropische boommen, die timmer- en verfhout leveren. De ebbenhoutboom verdient een afzonderlijke vermelding. Behalve vele geneeskrachtige planten, gedijen rijst en mais; de hoogvlakten leveren tarwe, gerst en haver en in de vlakten wint men katoen, suikerriet en uitmuntende koffie.

Wat de dierenwereld aangaat komen olifanten, rivierpaarden, luipaarden en krokodillen nog slechts bij uitzondering voor. Daarentegen zijn de wouden rijk aan apen, guano's, kameleons, hagedissen en mieren. Onder de laatsten komen eenige soorten voor, die zich verdienstelijk maken door het vernielen van ongedierte en wormen.

Ten oosten van de *Peperkust*, die haren naam ontleent aan de Malaguetta-peper of het Paradijszaad (*Amonium granum paradisi*) volgt de vlakke *Tand-* of *Ivoorkust*, die over bijna haar geheele lengte begeleid wordt door een lagune, waarin de kustrivieren uitstroomen. De Franschen bezitten op deze kust *Assinië* en *Groot-Buszam*, een der belangrijkste goudmarkten.

De verhouding, waarin de slaven dezer streken tegenover hunne meesters staan, is allerzonderlingst. Hun lot is zoo hard, dat het kwalijk verwondering baren kan, dat ze somtijds gebukt gaan onder levenszathheid. Is dit het geval, dan deelen ze hun meester hun besluit mede, om zich zelven het leven te benemen. Deze geeft hun een flesch rum, waaraan zij zich smoor-dronken drinken. Zijn ze in dien toestand, dan komt de scherprechter en slaat hen met een zwaren knuppel de hersens in. Hun lijken blijven dan liggen als een prooi voor de vogelen en de dieren des velds. In *Groot-Boeba* echter gaat de zaak niet zoo eenvoudig in zijn werk. Daar brengt in zulk een geval de meester zijn slaaf bij het dorpshoofd. Deze tracht den ongelukkige op alle mogelijke wijzen van zijn plan terug te brengen. Is dit vruchteloos, dan belegt hij een vergadering van oudsten. Dezen verhooren hem en herhalen de pogingen om hem met het leven te verzoenen. Blijft de patient echter halstarrig — en in den regel is dit het geval — dan wordt hij aan een boom vastgebonden en de geheele horde valt als een troep wilde dieren op hem aan. Hij wordt letterlijk aan stukken gescheurd. Ieder die aan deze plechtigheid deelneemt, betaalt een zekere som aan den eigenaar van den slaaf, opdat deze zich van een anderen, minder melancholischen dienaar kan voorzien.

Menschenoffers worden geregeld gebracht ten tijde van het Ignamenfeest, dat in de maand October gevierd wordt. Veelal brengt men ook, evenals eertijds bij de Galliërs, de slaven om, die de begrafenis van een hoofd bewerkstelligd hebben. Bij deze wilden heerscht nimmer gelijkheid, noch gedurende het leven, noch in den dood.

In Groot-Baszam heeft de man ook het recht van leven en dood over zijne vrouw. Een hoofd vertelde, bij wijze van een praatje, aan den admiraal Fleuriot, dat hij rouw droeg over zijn vrouw, die hij gedood had. Op de vraag van den Franschman, hoe hij daartoe gekomen was, gaf hij dood leuk ten antwoord: »Er was niets aan verbeurd. Ze was toch te oud om kinderen te krijgen.»

Tegenwoordig is de geheele *Goudkust* in het bezit van de Britten. In het jaar 1872 toch kochten ze de bezittingen der Nederlanders alhier. Zij bestonden uit de niet onbelangrijke nederzetting *St. George d'Elmina*, den zetel van den gouverneur en de factorijen *Axim*, *Boutry*, *Chama*, *Apam*, *Winnebah* en *Accra*. De handel, die door deze factorijen gedreven werd, was niet onbelangrijk; gedurende de laatste jaren beliep de invoer een waarde van f 850000.— terwijl de uitvoer f 680000.— bedroeg. Het gouvernement echter had van deze bezittingen zeer weinig voordeelen, ja de koloniën vergoedden op lange na niet de kosten van haar bestuur. Daarbij kwam nog, dat de kust berucht was als het graf voor Nederlandsche ambtenaren. Er waren dus wel motieven te vinden om den afstand aan Engeland te rechtvaardigen. Toch is het begrijpelijk, dat zich in de Nederlandsche volksvertegenwoordiging talrijke stemmen tegen den afstand dier bezittingen verhieven en ontkend kan het niet worden, dat zulk een verkoop van koloniën van een weinig fiere houding blijkt geeft. Ten slotte het geschiedde en Nederland raakte daardoor tevens los van het tractaat van 1824.

Zoo kwam dan Groot-Brittanje in het bezit van de Nederlandsche koloniën, evenals het in 1850 de Duitsche verkregen had. Stoffelijk voordeel leverde dit niet op en de Engelschen haalden er zich bovendien een oorlog met de Ashanti's door op den hals, een oorlog, die wel is waar op schitterende wijze gevoerd en geëindigd werd, doch die tevens aan Engeland op millioenen schats te staan kwam. Thans is dit negerrijk geheel en al van de kust afgescheiden, zijn handel heeft geen andere afvoerkanaalen meer dan de lange en ongebaande weg naar de Fransche kolonie Asinië, aan den mond van de gelijknamige rivier gelegen.

De aanleiding tot den oorlog was eigenlijk de volgende. De Ashanti's waren de bemiddelaars van den handel der Nederlanders met het binnenland, terwijl de Fanti's op gelijke wijze den handel der Britten bemiddelden. Toen nu de Nederlandsche bezittingen aan de Engelschen waren overgegaan, wenschten de Ashanti's de voordeelen van dien handel te behouden en toen dit het geval niet was, begonnen zij vijandelijkheden tegen de met de Britten bevriende Fanti's. Engeland was dus wel gedwongen, wilde het zijn prestige onder de negerstammen van de kust niet verspelen, zijn bondgenooten te beschermen. Zoo ontstond de oorlog, die in 1873 begon om in het volgende jaar te eindigen met het verbranden van de Ashantijsche hoofdstad *Komassi*. Deze krijg heeft in zoover gunstige gevolgen gehad, als Engeland daardoor genoot werd zijn vroeger protectoraat in een werkelijke regeering te veranderen. Sedert werden enkele wegen aangelegd en in December 1874 werd de slavenhandel afgeschaft, wat natuurlijk een geheele omkeering in de maatschappelijke toestanden der Goudkust ten gevolge had.

Deze kust, die in 1366 ontdekt werd en later herhaaldelijk bezocht door Fransen, Portugeezen, Nederlanders, Denen en Brandenburgers, bestaat uit een vlakke strook grond, die aan de landzijde begrensd wordt door een

gebergte, dat dichte oorspronkelijke wouden draagt. Behalve het goud, dat door de negers op zeer ruwe wijze wordt gewonnen, moet onder de voortbrengselen in de eerste plaats de palmolie (*Elais Guineensis*) genoemd worden. Dit product wordt in de laatste jaren in groote hoeveelheden uitgevoerd en geeft aanleiding tot een buitengemeen levendige scheepvaart. Voor de afschaffing der slavernij werd de olie in kannen door negers naar de plaatsen van inscheeping gedragen. Ook yams en mais moeten vermeld worden. Runderen en paarden heeft men te vergeefs trachten in te voeren. De Tets-vlieg, wier beet voor deze dieren doodelijk is, heeft tot dusver het aanfokken er van belet.

Wat het klimaat van deze kust aangaat, hieromtrent hebben de zendelingen, die sedert 1827 in dit gebied werkzaam zijn, ruimschoots gelegenheid gehad ervaringen op te doen. De eerste zendelingen, die er henen gingen, vonden allen hun dood. Intusschen heeft men later ook de gevaren van het klimaat voor een deel leeren overwinnen. De meest voorkomende ziekten zijn koortsen, buikloop, leverziekten en de Guinea-worm.

De inlandsche bevolking van de Goudkust behoort tot den stam der negers, doch is weder in vele stammen onderverdeeld. Over een lengte van vijf dagreizen hoort men niet minder dan vier verschillende talen spreken. De zendelingen moesten beginnen, met de hulp van den Berlijnschen hoogleeraar Lepsius, een alphabeth samen te stellen van de op de kust gesproken dialecten. Thans bestaat reeds in die talen een tamelijk uitgebreide literatuur; er zijn een dertigtal Christengemeenten gesticht en reeds ontvangen ongeveer 1200 kinderen onderwijs. Een groote hinderpaal voor de verdere beschaving van het volk is het overmatig gebruik van bedwelvende dranken, daar vroeger brandewijn en schietgeweer de eenige artikelen waren, die tegen slaven werden ingeruild. Karakteristiek is het feit, dat niet alleen de gerechtshoven uitspraak doen onder het genot van een glas brandewijn, maar dat ook de schuldige, wien een geldboete wordt opgelegd, tevens een zekere hoeveelheid van dien drank als boete betalen moet. En ook bij huwelijken worden bruid en bruidegom gewoonlijk rijkelijk met brandewijn begiftigd.

Ook de nijverheid dankt haar opkomst aan de zendelingen. Terwijl vroeger alle timmerhout uit de dennenbosschen van Amerika moest worden aangevoerd, terwijl het inlandsche hout door de witte mieren werd verteerd, worden thans planken gezaagd van inlandsche boomsoorten. Daarbij hebben zich sommige inlanders met goed gevolg op de smederij toegelegd, wat van te meer belang is, omdat geen Europeaan in dit klimaat den arbeid bij een smidsvuur zou uithouden.

Bij dat alles moeten wij de gevolgen van den zendingsarbeid niet overdrijven. Verreweg de overgrootste meerderheid der negers is nog aan hun voorvaderlijk heidendom getrouw gebleven. De Afrikanen staan voortdurend in betrekking tot bovenaardsche wezens. De Fanti b. v. zal nimmer verzuimen, alvorens hij een nap met palmwijn aan de lippen brengt, een weinig daarvan op de aarde uit te gieten om zijn beschermgeest tot drinken uit te noodigen. Ongeloof is onder deze wilden onbekend. Deze of gene moge zijn goden veronachtzamen, hun offers weigeren, zelfs hun macht trotseeren, hun bestaan betwijfelt hij niet en overvalt hem een ziekte of

treffen hem rampen, dan ziet hij hierin terstond een straf der vertoornde goden, brengt zoenoffers en smeekt om vergeving. Hij schrijft hun een menschelijk gestel, menschelijke eigenschappen en hartstochten toe. Hij stelt ze zich voor als tirannieke stamhoofden of despotieke koningen. Hij erkent sommigen er van als goed te zijn, echter niet volmaakt goed, want ze kunnen beleedigd worden; anderen houdt hij voor slecht, maar ook alweer niet absoluut slecht, want ze laten zich verzoenen. Wel plegen de Afrikanen de vereering van het kwaad niet in die mate als dat plaats had in de vlakten van Babylon, maar even als zij meer schatting opbrengen aan een dwingeland dan aan een goed vorst, evenzo brengen zij meer offers aan de booze geesten dan aan de goede. Zijn schatting en zijn offerhanden, hij brengt ze beiden alleen en uitsluitend uit vrees.

De voornaamste deugd van deze wilden is aanhankelijkheid van de leden eener zelfde familie onderling, een aanhankelijkheid, die zich uitstrekt niet alleen tot aan, maar zelfs tot in en tot over het graf. Een hechte band vereenigt alle leden, niet alleen van eene zelfde familie, maar van een zelfden stam. Tegenover anderen mogen zij wreed en verraderlijk zijn, tegenover elkander betoonen zij slechts liefde en trouw. Dikwijls wordt een overledene begraven in het huis, dat hij gedurende zijn leven bewoond heeft. Zijn bloedverwanten denken aan hem, niet als een afzichtelijk stoffelijk overschot, dat door de wormen wordt verteerd, maar als een etherisch wezen, dat om hen henen zweeft en in hun gezelschap blijft. Vaak zet men spijzen of wel een kom palmwijn voor hem neder.

En vertelt men dan aan een Afrikaan, dat de zielen der afgestorvenen ver, zeer ver weg wonen, dan lacht hij en schudt zijn hoofd om zulke zothe-den en hij verhaalt van geesten, die hij des nachts gezien en van geluiden, die zijn oor gehoord heeft. Bovendien, hij weet immers, dat zijn geliefde afgestorvenen in zijn nabijheid zijn! Hij voelt het immers, dat dit zoo is. Eenzaamheid is hem onbekend, heeft hij geen menschen om zich henen, dan toch zijn de geesten aan zijne zijde en hun klaagt hij zijn nood of maakt ze deelgenoot van zijne vreugde.

Sommige andere zeden en gewoonten der Fanti's zijn wellicht minder algemeen bekend. Voor al de individuen — zoowel mannelijke als vrouwelijke — bestaan geen andere namen dan die van de zeven dagen der week. Een gevolg daarvan is, dat nagenoeg iedereen een bijnaam heeft en gewoonlijk bij dezen wordt genoemd.

Een allerzonderlingste gewoonte, die meer bepaald bij de stammen op de Goudkust voorkomt, is het verpanden van menschen. Vaders en moeders verpanden hun zonen en dochters, mannen hun vrouwen, met dezelfde kalmte, waarmede een doordraaier ten onzent zijn horologie naar den lombard brengt. En het ergste is, dat een vrouwelijk pand geheel en al aan de willekeur van den pandhouder overgeleverd is. Sterft zulk een verpand mensch, dan wordt het lijk gehangen in de takken van een boom, zoo hoog, dat de wilde dieren het niet bereiken kunnen. Daar nu deze stammen, zooals we zoo even zeiden, aan de onsterfelijkheid der ziel gelooven, maar tevens overtuigd zijn, dat de doode niet tot rust kan komen, alvorens zijn stoffelijk overschot aan den schoot der aarde is toevertrouwd,

doen de bloedverwanten al het mogelijke om het verpande lijk te lossen.

De Fanti's gelooven aan twee duivels. De een, *Abonsam* heerscht in den hemel over de zielen der boozen, terwijl *Sasabonsam* op aarde regeert. De laatste is een reusachtig groot wezen, met een menschelijke gedaante en lang, rood haar. Hij is de schutgeest van toovenaars en heksen en woont in diepe kloven, te midden van de somberste wouden.

Eindelijk vinden we ook hier de gewoonte om de begrafenis van afgestorvenen te doen volgen door groote maaltijden, die soms met de grofste zwelgerijen gepaard gaan. Nog verdient opmerking de ontzaglijk groote sterfte onder de kinderen aan de Goudkust.

De oorlog, dien Engeland tegen de Ashanti's heeft gevoerd, heeft ons met de verhoudingen in hun rijk wat beter bekend gemaakt. Volgens *Winwood Reade* behooren de Ashanti's tot dezelfde familie als de Fanti's en inderdaad loopen dan ook de door deze volken gesproken dialekten slechts weinig uiteen.

Volgens een verhaal der inlanders zouden beide stammen dan ook inderdaad eenmaal één volk hebben uitgemaakt. Op een krijgstoct leden zij gebrek en scheidden zich en sedert vormen zij twee volken. Twee edelen van den stam der Ashanti's brachten spoedig het rijk tot hoogen bloei. Zij stichtten de hoofdstad Komassi, ontgonnen de goudmijnen van het land, breidden het rijk in alle richtingen uit en bemachtigden en versterkten *Boentoeke*, een half Mahomedaansche stad, die nog nimmer door een Europeaan betreden werd.

De koning van Ashanti is in naam een constitutioneel monarch, doch regeert in werkelijkheid zoo despotiek mogelijk. Bij zijn troonsbestijging waarschuwen de edelen hem, dat hij onttroond zal worden, in geval hij de wetten des lands niet naleeft. Intusschen kan hij de individuen tiraniseeren, zooveel hem lust. Hij spreekt in eigen persoon recht, doch wordt daarbij ter zijde gestaan door een soort van assessoren. Aan dezen is het onderzoek en het ondervragen der partijen en getuigen opgedragen, waarna de koning, na een korten tijd van beraad, het vonnis velt.

Zoowel hij als zijn volk zijn heidenen. Echter wonen er in zijn land ook Mahomedanen en dezen hebben zelfs in de hoofdstad een afzonderlijk kwartier. Zij bemiddelen den handel tusschen alle langs den Niger gelegen staten.

In Ashanti bekleedt de koningin-moeder een hooger rang dan de vrouw des konings. Zij is de eenige vrouw, die zich met staatsaangelegenheden bemoeien en zich ongesluierd in het publiek vertoonen mag. Volgens sommigen mag de koning niet meer dan 3333 vrouwen hebben, volgens anderen is dit getal onbepaald. In elk geval, zoo het werkelijk begrensd is, dan zijn toch de grenzen tamelijk ruim getrokken. Onder die

vrouwen des konings zijn er natuurlijk velen, die eenvoudig slavinnen zijn en door het bebouwen der koninklijke tuinen de tafel van zijne majesteit van spijzen moeten voorzien. Anderen daarentegen, meer bevoorrecht, bewonen weelderig (?) gemeubileerde vertrekken, ijverzuchtig bewaakt door 150 eunueken en geven zich op echt oostersche wijze aan het genot van tabak en palmwijn over. Onkuischheid met een vrouw des konings gepleegd, wordt, evenals moord, op een gruwelijke wijze gestraft. De beulen martelen den schuldige van zonsopgang tot zonsondergang. Zij voeren den misdadiger de geheele stad door en voor de woningen der meest aanzienlijken brengen zij allerlei kervingen in het lichaam tot stand. Bij het vallen van den avond wordt hij voor 's konings troon gesleept en aldaar doorstoken.

Een eigenaardig gebruik is het, dat in alle andere gevallen dan de bovengenoemde een schuldige zich zelve aan de doodstraf onttrekken kan, door op het oogenblik, waarop de doodelijke slag zal worden toegebracht, een zekere formule uit te spreken. Daarom overvalt de beul den veroordeelde onverhoeds van achteren en stoot hem een dolk door de beide wangen, waardoor hem het spreken feitelijk belet is.

Wanneer de koning sterft moeten eenige kamerdiensers zich zelve om het leven brengen om hem op zijn reis door het schimmenrijk te begeleiden. De hiertoe aangewezenen voeren den naam van *Okra's*, d. i. »zielen» en dragen ten teeken van hun waardigheid een gouden sieraad. Bij die gelegenheid hebben ook verder bloedige tooneelen plaats. Honderden menschen worden gedood. De tot het koninklijk huis behoorende jongelingen vliegen de stad door en hebben het recht ieder neer te stooten, de hoogste waardigheidsbekleeders van den staat niet uitgezonderd.

De Ashanti's gelooven aan een leven na dit leven. Het verblijf der geesten denken zij zich binnen in de aarde. Daar herleeft de ziel en alles gaat er zijn ouden gang. De koning herkrijgt er zijn koninklijke waardigheid, de slaaf is ook aldaar tot eeuwige slavernij gedoemd. Van daar dan ook, dat zij in den regel weinig opzien tegen den dood hebben.

Eens per jaar gaat de koning plechtstatig op jacht, wat intusschen alleen een vorm en voor het wild weinig gevaarlijk is. Hij gaat nooit barvevoets, maar draagt rijk met juweelen bezette sandalen. Op reis wordt hij gedragen in een hangmat. Hij munt boven allen uit door zijn prachtige klederdracht. In den oorlog dragen hij en zijn rijksgrootten wijde Turksche broeken. Overigens blijkt bij plechtige gelegenheden, dat het land ongehooflijk rijk aan goud is. Dan toch hebben de rijksgrootten hun armen met zulke kolossale goudklompen behangen, dat zij op den rug van slaven steunen moeten.

Het leger van Ashanti is synoniem met het volk. Is het bevel tot een krijg gegeven, dan nemen alle mannen hun plaats in hun compagniën in, hun levensmiddelen met zich voerend. Vervolgens loopen de vrouwen door de straten en treffen zij een achterblijver aan, dan wordt hij op zeer handtastelijke wijze de stad uitgedreven. In het gevecht plaatsen de hoofden zich achter de troepen en slaan allen, die vluchten, neder. Wordt een slag verloren, dan dooden zij zich zelve.

De hoofdstad van Ashanti is *Komassi*. Voor hare verwoesting was het

een regelmatig gebouwde stad, met breede straten. Het koninklijk paleis was een kolossaal gebouw, opgetrokken van gehouwen steen. Hare bevolking bedroeg ongeveer 80000 zielen. Volkrijker is *Sataga*, de hoofdstad van het vorstendom Jabon. Deze stad ligt op omstreeks 280 km. afstand van Komassi, aan den Boven-Volta en is beroemd om de paardenmarkten, waarop de uitmuntende paarden, in den omtrek der stad aangefokt, aangebracht worden. In Komassi wordt veel en goed linnen gefabriceerd.

Ten O. van Ashanti ligt, op de *Slavenkust*, het *Ewe-gebied*. Het strekt zich in noordelijke richting uit van de zee tot aan het Wirna-Donto-gebied en wordt ten W. begrensd door den Volta. Langs de kust liggen een aantal lagunen en daarop volgt landwaarts in een vlakte, waarin een menigte steden en dorpen liggen, tusschen prachtige wouden van kokosboomen. Langzamerhand wordt het landschap vruchtbaarder, terwijl talrijke riviertjes, die gedurende den regentijd aanmerkelijk zwellen, het land doorstroomen. Op 20 uren afstand van de kust verheft zich het steile *Atakla-gebergte*. Daarop volgt weder een gebied, dat langzamerhand oploopt tot een hoogte van 530 M. De inboorlingen noemen dit *Ewe-awo*.

Aan het Ewe-gebied grenst aan de oostzijde het koninkrijk *Dahomeij*, de om de bloeddorstige wreedheid zijner bevolking zoo beruchte staat. Langen tijd werd de grootte van dezen West-Afrikaanschen staat ontzaglijk overschat. Thans weet men, dat Dahomeij slechts een onderdeel is van het groote *Joruba* of *Jarriba* en aan alle zijden door vijandelijke stammen ingesloten is. De kustplaatsen *Fort William*, *Porto Novo* en *Badagry* zijn reeds in handen van de Europeanen. De belangrijkste kuststad van het rijk is echter *Whydah*, welke stad, evenals alle negersteden eene groote uitgestrektheid beslaat, wijl alle huizen en hutten door tuinen omringd zijn en er bovendien een menigte pleinen gevonden worden. De hoofdstad is het meer in het binnenland gelegen *Abomey*, met een vermoedelijke bevolking van 30000 zielen.

Deze stad heeft een omvang van meer dan 20 km. en is door breede, diepe grachten en door een leemen muur omgeven. De straten zijn breed en tamelijk zindelijk, doch er heerscht een zeer geringe levendigheid. De grootste pleinen worden door prachtige boomen overschaduwed. Midden op een dier pleinen ziet men een klein, onaanzienlijk huis, waarvan het ronde dak door houten pilaren wordt gesteund. Het is de tempel der menschenoffers, waarin de krijgsgevangenen omgebracht worden. In de nabijheid daarvan ligt het koninklijk paleis, wanneer men althans dien naam wil geven aan een verwarde massa hutten, die door tuinen en pleinen van elkaar gescheiden zijn. Daar wonen de vrouwen, de amazonen en slaven van den vorst en daar worden ook zijn schatten bewaard. Den koning zijn geen bepaalde vertrekken voorbehouden; hij woont dan in deze, dan in gene hut, bij een zijner vrouwen.

Alle hutten, die een deel van dit zoogenaamde paleis uitmaken, zijn omgeven door een muur van 6 tot 7 M. hoogte. Daarin zijn een aantal ijzeren haken aangebracht, waarop menschenhoofden staan. Velen daarvan zijn niet dan wit gebleekte doodshoofden, bij anderen hangen afzichtelijke rottende stukken vleesch, nog anderen zijn klaarblijkelijk nog kort geleden van den romp gescheiden. ¹ Het zijn de zichtbare overblijfselen der jaarlijks wederkeerende gruwelijke offerfeesten. Die feesten echter zijn niet zoozeer de gevolgen van bloeddorstige gezindheden als wel van een bijgeloovige vrees en droeve traditie, ja de invloed van Europeanen heeft reeds zooveel uitgewerkt, dat sommigen dier negers tot eenig nadenken zijn gebracht en het Gode welbehaaglijke van die offers zijn gaan betwijfelen.

De Ashanti's, ware fetisch-dienaars, hebben ook hun priesters en dezen zijn daar even machtig als elders. Elk voorwerp kan, doordien een priester eenig tooverformulier mompelt, in een fetisch veranderd worden. Aan de kust neemt dit fetischisme den vorm aan van slangendienst (*ophiolatrie*) en in Whydah vindt men zelfs een slangentempel, waarin meer dan honderd van die dieren onderhouden worden.

Over het algemeen zijn de negers van Dahomeij, die den naam dragen van *Fyons*, wel niet groot van gestalte, doch kloek en krachtig gebouwd. Zij zijn uitermate vlug en klauteren als apen in de hoogste palmboomen. In het gebruik van palmwijn zijn zij uiterst matig; daarentegen zijn zij op brandewijn verzot. Zij hebben een opgeruimd gestel en de omgang met hen is niet moeilijk, doch men dient er op bedacht te zijn, dat zij een onweêrstaanbare zucht tot stelen hebben.

Alles wat er in het land is, leven en have der bevolking, behoort eigenlijk aan den koning. De oudste zoon des konings is de troonsopvolger. De voornaamste grootwaardigheidsbekleeder in den staat is de *Mehu*, de eerste minister. Verder heeft elke provincie een vice-koning, die den titel voert van *Avoghan*.

Aan dezen is de zorg opgedragen voor het benoodigd aantal soldaten. Maar behalve dit leger houdt de koning er nog een lijfwacht van vrouwen op na, een ware amazonen-schaar, wier dapperheid hoog geroemd wordt. Allen die tot dit corps behooren, gaan door voor vrouwen des konings. In werkelijkheid echter leven zij in een soort van celibaat.

Een gedeelte van de *Slavenkust* is in het bezit der Engelschen en hier ligt de volkrijkste stad van de Westkust — *Lagos* — die in directe stoomvaartverbinding staat met Liverpool en een groote belangrijkheid heeft voor den Europeeschen handel. Zij ligt op een eiland, door een ongeveer 24 km. breede lagune van het vasteland gescheiden. De kust is met waarlijk ondoordringbare wouden bezet. Het klimaat is zeer ongezond en zoowel onder de inboorlingen als onder de Engelschen heerscht een groote sterfte. De gezondheidsmaatregelen echter, die men in de laatste jaren genomen heeft, schijnen niet geheel en al vruchteloos geweest te zijn.

Tegenover Lagos ligt het reeds genoemde *Joruba*, met de stad *Abbeokuta*, die een vermoedelijke bevolking heeft van 80000 zielen, allen behorende tot den *Eba-stam*. Dit is een van de weinige gedeelten van Afrika, waar het Christendom niet zonder gunstig gevolg gepredikt is. De Joru-

1. Richard Oberländer, Westafrika vom Senegal bis Benguela, Leipzig, 1874. 8o. S. 229.

1

2

3

4

5

1. Moerzoek. — 2. De cynocephalus (hondkoppige aap) van den Senegal. — 3. Een vrouw uit den stam der Kasonkhe. — 4. Jonge meisjes uit den stam der Peulhe. — 5. Gezicht op Gorée.

ba-landen, die ten N. en ten O. door den benedenloop van den Niger begrensd worden, zijn vooral door de tochten van Rohlfs meer bekend geworden.

Wij eindigen onze beschouwing van Opper-Guinea met een overzicht van den Niger-delta en de in de Golf van Guinea gelegen eilanden.

Tot aan het gebied, waar het hooge, vulkanische *Cameron-gebergte* zich verheft, is het land, dat door die golf bespoeld wordt, volkomen vlak. De machtige Niger verdeelt zich beneden *Abo* in een aantal armen, die allen met elkander in verbinding staan. Zooals van zelve spreekt, verliest de stroom daardoor aanmerkelijk in diepte. Met 22 monden loopt hij vervolgens in de zee uit.

De hutten van de negers, die den Niger-delta bewonen, zijn zoo ruw mogelijk opgetrokken. Die bewoners zelve zijn een koperkleurig, woest volk, met een allernaagenaamst voorkomen. In weerwil van de pogingen door Europeanen aangewend om daarin verandering te brengen, is bij hen het grofste bijgeloof, dat met menschenoffers en antropophagie gepaard gaat, nog in zwang. Vooral berucht is in dat opzicht de stad *Bonny*, waar het afgrijselijke gebruik bestaat om tweelingen, onmiddellijk na hunne geboorte, levend te begraven. Dan in *Oud- en Nieuw-Calabar* en *Abo* gaat men nog verder. Niet alleen worden daar alle tweelingen op die wijze ter dood gebracht, maar ook al die kinderen, bij wie het eerst een boventand uitkomt. In sommige streken van Benin heerscht de gewoonte om bij elke nieuwe maan twee menschenoffers te brengen.

Bij deze negers is de Fetischkoning het geestelijk opperhoofd en bij elke feestelijke gelegenheid staat hij niet alleen gelijk met den koning, maar zelfs boven hem. Alom verheffen zich *Dschudschu-luizen*, d. z. fetisch-tempels. Het woord »dschudschu» heeft eigenlijk de beteekenis van »fetisch.» Vaak wordt het echter in denzelfden zin gebruikt, waarin het Nieuw-Zeelandische woord »taboe» gebezigd wordt.

In het jaar 1859 werd te *Duketown* menschen vleesch op de markt te koop uitgesteld, zooals dat elders met rundvleesch het geval is. In *Brasz* en *Bonny* eet men alle krijgsgevangenen op en meent dat men daardoor dapper wordt, een meening, die we ook terug zullen vinden bij de inboorlingen van Australië.

Zoowel mannen als vrouwen misvormen zich door diepe insnijdingen in het gelaat, de borst en de armen. De kleeding is uiterst eenvoudig en voor mannen en vrouwen dezelfde. Zelfs de rijke handelaars in palmolie dragen geen ander kleedingstuk dan een smalle doek om de heupen. Bij uitzondering dragen enkele negers wel eens Europeesche kleederen, waardoor ze veel gelijken op aangekleede apen.

Het voornaamste handelsartikel van dit gebied vormt de palmolie.

In de Golf van Guinea liggen, in een richting van noord-oost naar zuid-west, vijf vulkanische eilanden: *Fernando Po*, het grootste, *Ilha do Prin-*

cipe of Prinseneiland, *Sao Thomé*, met het kleine *Ilha de Rolos* en *Annobom*. Het eerst- en laatstgenoemde is Spaansch, de overigen zijn Portugeesch. Het belangrijkste van allen is Fernando-Po, met zijn 3500 M. hooge piek, die een volmaakte kegelvorm heeft. Zij is tot aan den top met zware wouden begroeid en maakt de *Clarence-baai* tot een van de schoonste punten van Afrika's Westkust. Het eiland wordt bewoond door een zeer eigenaardigen stam, de *Anyo's* of zooals ze door de Britten genoemd worden, *Bubi's*. Het is een zachtaardig volk, wat echter niet belet, dat ze zich tegen alle beschaving hardnekkig verzetten en nog steeds moedernaakt loopen.

Het Prinsen-eiland wordt als een »vulkanische bloemtuin» geschilderd en de baai, waaraan het stadje *San Antonio* ligt, is omgeven door een amphitheatres-gewijze oplopend heuvelland.

Sao Thomé, ook wel Sint Thomas genoemd, draagt evenals Fernando-Po een hooge piek. Het kleine stadje *Santa Ana de Chaves* heeft een zeer net voorkomen, doch tevens een uiterst ongezond klimaat.

Buitengemeen gezond daarentegen is het schilderachtige Annobom, door grillige rotsgebergten doorsneden. De voormalige krater is thans herschapen in een wild romantisch bergmeer, door zware bosschen omgeven.

DE LANDEN LANGS DEN NIGER.

Onder Afrika's stroomen bekleedt de Niger een voorname, onder die van West-Afrika de voornaamste plaats. Hij heeft zijn oorsprong in het *Konggebergte*, loopt eerst in westelijke richting en daarna naar het noorden en noord-oosten langs de Sahara en het gebied der Toearegs. Plotseling neemt hij een zuid-oostelijke richting, om zich eindelijk, zooals we boven zeiden, na een delta gevormd te hebben, met 22 monden in zee te ontlasten. Een gedeelte van zijn benedenloop is nog niet met voldoende zekerheid bekend en ook het gebied van den bovenloop is nog weinig bezocht.

In de verschillende deelen van zijn loop draagt de Niger verschillende benamingen. Eerst heet hij *Dsjoliba*, daarna *Kworra* of *Kuara*, vervolgens *Isa* of *Majo* en eindelijk, aan de monding, *Noen*. De naam *Niger*, waarmede in Europa de geheele stroom wordt aangeduid, is in Afrika onbekend.

Als *Dsjoliba* kunnen wij hem beschouwen als de oostelijke grens van Senegambië en stroomt hij door het gebied der Mandingo's en Bambara's. De hoofdstad van laatstgenoemden stam — *Segoe* — een vierkante stad,

door hooge muren omgeven, ligt op zijn oevers. Wat lager ligt *Sansanding*, een stad met 30 à 40000 inwoners, die, wat in Afrika wel een opmerkelijke uitzondering is, zeer bedrijvig en daardoor tevens welvarend is.

Inderdaad wonen daar vele personen, bij wie men Europeesche stoffen, geweren, edelgesteenten, maar ook thee en suiker vindt en tal van andere zaken, die door karavanen uit Marokko en Toeat worden aangevoerd. En de waarde aan goud, die in de stad gevonden wordt, bedraagt verscheidene millioenen. Menig hoofd zou uit zijn magazijn gemakkelijker een millioen aan goud te voorschijn brengen dan de meeste Europeesche bankiers. Ook het voornaamste artikel, dat in Afrika de rijkdom uitmaakt — slaven — is er ruimschoots aanwezig. Het geld, dat hier in gebruik is, bestaat uit kaurischelpen, die uit den Indischen oceaan afkomstig zijn (*Cypraea moneta*); vooral in Dahomey worden geheele scheepsloadingen daarvan aangebracht en van daar wordt het verspreid over Segoe, Timboektoe en Haussa. 't Komt echter noch ten N., noch ten W. van eerstgenoemde plaats voor. In Segoe zelve reeds wordt het eigenlijk alleen voor loopende zaken, als pasmunt, gebruikt. Als courant geld wordt de slaaf gebruikt, die hier behalve een werkelijke ook een denkbeeldige waarde heeft. Een schoon jongeling is de hoogste munt, ofschoon een jong meisje daarbij weinig in waarde achter staat. Doch het meest gebruikelijk betaalmiddel is een niet buitengemeen schoone vrouw van achttien- tot dertigjarigen leeftijd.

In Segoe vindt men alle typen van West-Soedan bij elkander, de zuivere Foela en alle schakeeringen van de Moorsche stammen: den *Sonink*, den *Mahoeke*, den *Dzjolofo*, en den *Bambara*. Nog treft men er de zoogenaamde *Tous-Couleurs* aan; dat zijn de bewoners van het landschap Foeta, die Foela-bloed in hun aderen hebben. Het schoonste type is ontegenzeggelijk ontstaan door de vereeniging van Foela's en Berbers. Ja, dezen staan zelfs boven de zuivere Foela's.

Het meer oostelijk gelegen gebied, dat zich bijna tot aan den middenloop van den Niger uitstrekt, is in verschillende staten verdeeld, maar schijnt toch bewoond te worden door een zelfde menschenras. De belangrijkste dezer staten zijn die van de Haussa-volken, waartoe ook de *Foelbes*, *Foela's* of *Fellata's* behooren. Ofschoon deze stammen onder de meest ontwikkelden van Afrika behooren, zijn toch die rijken van betrekkelijk geringe belangrijkheid, waarom wij ze dan ook maar ter loops behandelen zullen.

Vooreerst dan noemen we *Massena*, met de stad *Dschenne*. Deze plaats, die een bevolking heeft van 8000 zielen, is een hoofdzetel voor den handel met Soedan; vooral wordt er veel zout en veel goud omgezet. Van meer belang echter is nog *Timboektoe*, op 14 km. afstand van den Niger gelegen. De stad telt 13000 inwoners en is uiterst gewichtig voor den handel tusschen Noord-Afrika en de Nigerstaten. Ofschoon gelegen in het gebied der *Tademekkes* is zij eigenlijk onbeheerd en een twistappel tusschen verscheidene stammen.

Meer naar het oosten wonen de *Sonrhay-negers*, die een zeer arme, oorspronkelijk éénlettergrepige taal hebben. Hun staat zal een bevolking van ongeveer 2000000 zielen tellen.

Ten Z. van Timboektoe en ten O. van Massena strekt zich het rijk van *Gando* uit. Het bestaat uit een aantal verspreide deelen, allen gelegen in het gebied van den Niger en zijn zijrivieren. Ook dit rijk wordt door Haussa-negers bewoond. Dat volk is voor geheel Noord-Afrika van het grootste gewicht; levendig, verstandelijk, minzaam, gezellig en handig, maar van staatsleven hebben ze weinig begrip. Nergens treft men onder de negers zulk een schoone, welluidende, rijke en levendige taal aan als bij deze stammen.

Ten O. van Gando strekt zich de zusterstaat Sokoto uit, met de gelijknamige hoofdstad. Dit rijk komt in oppervlakte met Groot-Brittanje en Ierland overeen en grenst aan de oostzijde aan Bornoe. Tot Sokoto behoort de door den *Benoë* of *Tsjadda* doorstroomde provincie *Adamaua*. De bewoners van dit gewest, *Batta's* genoemd, zijn eveneens verstandelijk goed ontwikkeld, hebben een geel-roode huidskleur en een krachtigen, schoonen lichaamsbouw.

Alle Fellata-staten te zamen beslaan een oppervlakte, gelijk aan die van Oostenrijk, Zwitserland, Beieren, Wurtemberg en Baden.

Het algemeen karakter van deze staten leeren we het best kennen uit de reizen van Barth en Rohlf. De eerste reisde van *Koeka*, de hoofdstad van Bornoe, aan het Tsadmeer, in noord-westelijke richting naar Timboektoe; de laatste van Timboektoe naar Lagos. Het meest belangrijke uit het reisverhaal van Barth laten we hieronder volgen.

In het begin van 1853 trok hij de grens tusschen Sokoto en Bornoe over. Die grens wordt, zooals dat bij Afrikaansche rijken in den regel het geval is, ook hier gevormd door een woeste strook, die door struikroovers als hun domein wordt beschouwd. De eerste provincie, die hij vervolgens doortrok, wordt bewoond door *Busaues*, dat zijn verbasterde Toearegs. Hier zag Barth bij een grooten boom een jongen stier, die gebruikt werd om in een grooten lederen emmer water uit een bron op te halen. Het was het eerste voorbeeld, dat hij in Soedan zag van dergelijke diensten door dieren bewezen.

Over *Kurrefi*, een stad met 9000 inwoners en *Bunka*, een ommuurde stad, met 5000 inwoners, bereikte hij *Surmi*, een noordelijke grensstad van Sokoto. Van daar ging hij naar *Badarana*, een door wallen omgeven plaats, waar juist een zeer levendige markt gehouden werd, die door meer dan 10000 menschen bezocht werd. In een klein dorp, in de nabijheid van deze plaats, zag hij voor het eerst een *rudu*. Dit is een soort van strooien gebouwtje, gedekt door een kegelvormig dak. Langs een ladder klimt men er tegen op en kruipt dan door een vierkant gat, dat vervolgens weder met een soort van valluik gesloten wordt. De inwoners gebruiken dergelijke gebouwtjes als slaappleatsen om zich op die wijs tegen muggen te vrijwaren. De zetel van den beheerscher van het rijk is *Woerno*,

de hoofdstad echter is *Sokoto*. Deze plaats, op den rand van een hoogte gelegen, is volgens Barth, dun bevolkt en haar bewoners zijn zeer arm.

Van hier uit begaf Barth zich naar *Gando*, de hoofdstad van den gelijknamigen staat. Uit de verte gezien heeft het een zeer vroolijk voorkomen, omgeven als het is door prachtig geboomte. De omgeving der stad is dan ook in hooge mate vruchtbaar en de bananen, die hier in overvloed voorkomen, zijn van uitnemende kwaliteit. De stad zelve echter is in hooge mate doodsch en somber. Van hier vertrok de reiziger achtereenvolgens naar *Kebbi*, een nieuwe stad, *Kola*, een op een rotsig gebergte gelegen vesting en *Sogirma*, met 8000 inwoners.

Op deze goed bebouwde en dicht bevolkte streken volgde nu een groot woud, dat zich uitstrekt tot aan het schoone dal *Foga*. Daar bereikte Barth de grenzen van het gebied der *Sonrhay-negers*, die onderworpen zijn aan de Foelbe's, doch zich niet dan onwillig krommen onder het juk. Deze negers hebben een somber en gedrukt, daarbij een zeer terugstootend voorkomen.

Thans naderde Barth den Niger, die hij eerst bereikte tegenover *Say*. Hier heeft deze stroom een breedte van duizend schreden. Met een snelheid van 20 km. in het uur, vloeit hij tusschen de rotsige oevers, die zich 7 tot 10 M. boven den waterspiegel verheffen. De stad *Say* zelve vormt een vierkant, waarvan de zijde omstreeks 2000 schreden lang is. Ze is door hooge muren omgeven, waarbinnen de huizen verstrooid liggen. Elk huis heeft een vrouwenverblijf en dit neemt zooveel plaats weg, dat het er veel van heeft alsof de woningen uitsluitend voor de vrouwen gebouwd waren. De hitte was zoo drukkend en de benauwdheid zoo groot, dat het was, alsof de keel dichtgeknepen werd.

Tusschen Timboektoe en *Say* beschrijft de Niger een boog. Barth volgde dus niet den stroom, maar den kortsten weg. Zoo kwam hij te *Tschampagore*, den zetel van een machtigen Foelbe-vorst.

Het rijk van *Gando* strekt zich nog een eindweegs langs den rechter oever van den Niger uit en de hier heerschende stamhoofden noemen dan ook zich zelve leenmannen van dat rijk, ofschoon dan toch in elk geval de band tusschen hen en hunne leenheeren uiterst los is, zoo zelfs, dat ze als onafhankelijke vorsten elkander onderling beoorlogen.

Deze stammen dragen niet de bij de Foelbes gebruikelijke witte, maar blauwe kleederen. Allerszonderlingst is de vorm van hun korenmagazijnen. Dezen staan, evenals somtijds onze kasten, op vier pooten, om op die wijze de mieren te beletten er binnen te dringen.

Steeds voortgaande in noord-westelijke richting kwam de reiziger door een goed bebouwde landstreek, waar echter alleen de Foela's veeteelt drijven. Vervolgens stak hij een niet onbelangrijke zijrivier van den Niger over — de *Soba* — en kwam zoo te *Birsebango*, een dorp door *Sonrhay-negers* bewoond. De mannen, hartstochtelijke rookers, droegen korte blauwe hemden en lange, witte bovenkleederen. De vrouwen waren klein, weinig bevallig en hingen hals en ooren vol parelsnoeren. Neusringen echter droegen zij niet. Het landschap, dat men gedurende de volgende dagen doortrok, was zeer boschrijk en de bodem was met een schoon tapijt van bloemen bedekt. Zoo kwam men te *Sebba*, een armoedig dorp, uit twee

honderd leemen hutten bestaande, maar toch de hoofdplaats van de Foelbe-provincie.

In het landschap *Libtako*, het laatste, dat de opperheerschappij van Gondo erkent, kwamen bij de toch niet geringe ongemakken der reis nog zwermen van vliegen, wier steek in hooge mate pijnlijk was en tal van bloedzuigers. De laatsten kropen, evenals die van den Teraï, tegen de pooten der paarden op en brachten hun zulke beetten toe, dat, volgens het zeggen van Barth, het bloed bij stroomen uit hun pooten vloeide.

De eerste onafhankelijke Sonrhay-staten, die men bereikte, waren *Aribinda* en *Tinge*. De bewoners hebben zeer ruime huizen, dragen indigoblauwe hemden en hebben geen andere wapenen dan lansen. Slechts een enkele maal komt het voor, dat ze zwaarden dragen. Vooral de lagere klassen misvormen zich het gelaat door insnijdingen.

Na deze streken doorgetrokken te zijn, bereikte men het gebied der Foelbe's van Massena. Dezen hebben een zeer eigendommelijken bouwtrant voor hun steden en dorpen. De schuren toch, die tot berging van graan dienen, zijn gedekt met spits toeloopende strooien daken en daar deze schuren meestal onmiddellijk aan de stadsmuren vast gebouwd zijn, heeft zulk een plaats, uit de verte gezien, geheel en al het voorkomen van een middeleeuwsche vesting; alleen de grachten en valbruggen ontbreken.

Sedert Barth van Koeka vertrokken was, was het voorkomen van het vruchtbare binnenland van Afrika in hooge mate eentonig geweest. Goed bebouwde streken wisselden af met bosschen en woestenijen en slechts op enkele punten braken zwakke golvingen de vlakte af. Thans echter betrad hij een bergland, dat schilderachtig schoon was. Het was het *Homborigebirge*, welks rotsgevaarten in schoonheid van vormen toenamen, naarmate men er nader bij kwam. Zij bestaan uit vierkante zuilen, die loodrecht oprijzen. De wanden zijn door diepe spleten gekloofd en deze gevaarten rusten op een soort van kegels. Hoog echter is dit gebergte niet. De meeste rotsen bereikten niet meer dan 250 M. hoogte, doch Barth schatte de hoogte van de vlakte, waaruit zij zich verhieven, op 460 M.

Na dit bergland verlaten te hebben bevond zich de reiziger weder in een onafhankelijke landstreek, die door Toearegs werd bewoond. Spoedig echter betrad hij weder het gebied der Foelbes en bereikte het gewichtige *Bambara*, in welks nabijheid zich een vrij aanzienlijk waterbekken bevindt, dat in verbinding staat met den Niger.

Van af *Sarajamo*, de hoofdplaats van de Foelbe-provincie *Kisso*, voer Barth den Niger af naar Timboektoe. Overal vertoonden zich krokodillen en kaaimannen en later ook Nijlpaarden, die met hun kolossale, vierkante koppen boven het water uitkeken. Naarmate men Kabara naderde, kreeg de rivier meer en meer het voorkomen van een majestueuzen stroom. *Kabara* bestaat uit een twee honderdtal leemen huizen, en een menigte rieten hutten en wordt bewoond door omstreeks 2000 Sonrhay-negers.

De korte afstand tusschen Timboektoe en den Niger is een volkomen woestenij, want langs den stroom zelf ligt slechts een smalle strook begroeid land, daar de Niger hier door een woestijn loopt. Dit gebied draagt den naam *Ur-immandess*, d. i. »hij hoort het niet." De beteekenis van

dezen naam is, dat het angstgeschrei van den eenzamen reiziger, die hier in handen van roovers valt, door niemand gehoord wordt.

Timboektoe zelf, met zijn regelmatige straten en flinke huizen van de rijke kooplieden uit Ghadames, maakt een grootschen indruk. De stad heeft den vorm van een driehoek en verheft zich slechts weinig boven den spiegel van den Niger. Haar vaste bevolking bedraagt ongeveer 13000 zielen, maar in de maanden November, December en Januari bedraagt het aantal kooplieden, dat zich aldaar tijdelijk bevindt, soms wel 10000. *Timboektoe* dankt zijn bloei alleen aan den handel. Met uitzondering van eenige veldgewassen produceeren de inwoners zelven niets. Alle overige levensbehoefte moeten van elders worden aangevoerd. Het eenige nijverheidsartikel der stad zijn schoone lederwaren en dezen worden vervaardigd door vrouwen van *Toearegs*.

Drie belangrijke handelswegen kruisen elkander in deze stad. De eene is die langs den Niger, ten minste langs den bovenloop dier rivier, want beneden *Timboektoe* houdt de Niger op een handelsweg te zijn. Langs dien weg ontvangt de stad derhalve artikelen uit het zuid-westen. De beide andere zijn karavaanwegen door de woestijn. Een daarvan loopt van *Marokko* uit, de andere van *Ghadames* en verbindt dus *Timboektoe* met *Afrika's* Noordkust. Het voornaamste handelsartikel is goud; daarop volgt zout, dat in *Soedan* niet gewonnen wordt. Verder worden ingevoerd *kolnoten*, de vrucht der *sterculia acuminata* en *st. macrocarpa*. Deze noten vergoeden den inboorlingen het gemis van koffie. Intusschen wordt ook het laatste gewas in vele deelen van *Soedan* gekweekt. Van uit *Europa* worden geen andere stoffen aangevoerd dan katoen uit *Manchester*, rood lijnwaad en thee, welk laatste artikel vooral bij de Arabische bevolking zeer gewild is.

MIDDEN-SOEDAN.

Tusschen de *Fellata*-staten in het westen en Egyptisch *Soedan* in het oosten, strekken zich de negerrijken *Bornoc*, *Baghirmi* en *Wadaï* uit. Het eerstgenoemde, dat ten westen door *Sokoto* begrensd wordt, is eigenlijk het gebied van het *Tsad-meer*, het grootste meer van Midden-Afrika, dat wij eerst in de laatste jaren wat nauwkeuriger hebben leeren kennen uit de onderzoekingen van *Rohlf's* en *Nachtigal*. Het is een schoon en vruchtbaar land, rijkelijk getooid met alle versierselen der tropische wereld, maar ook door alle plagen van die zone bezocht. De bewoners zijn *Kanuri's*, die

een eigen taal bezitten, maar die inzonderheid ten gevolge van den slavenhandel met tal van vreemde elementen vermengd zijn.

Zowel Bornoe als de overige staten van Midden- en Egyptisch Soedan zijn Mahomedaansche staten, doch ten zuiden daarvan leven heidensche volksstammen, van welke wij intusschen nog slechts zeer weinig weten.

Baghirmi, dat ten oosten van Bornoe ligt en ook nog voor een zeer klein gedeelte aan het Tsad-meer grenst, kan men beschouwen als het gebied van den *Schari*, die het besproeit. Deze rivier is wel de meest beteekenende stroom van Midden-Afrika. Zij ontlast zich in het Tsad-meer en komt uit het zuiden of liever uit het zuid-oosten. Haar oorsprong echter is onbekend en of de *Uelle*, die we bij het gebied van de groote oostelijke meren bespreken zullen, werkelijk de bovenloop van den Schari is, zooals dr. Nachtigal vermoedt, is nog niet uit te maken.

De bewoners van Baghirmi onderscheiden zich door schoone lichaamsvormen en een krijgshaftig voorkomen. Zij zijn voor ontwikkeling vatbaar, handig, maar bloeddorstig en wreed.

Ten noord-oosten van Baghirmi ligt het sultanaat van Wadaï, waarvan het noordelijk deel doorstroemd wordt door den *Batha*. Tot voor korten tijd was dit gebied nog gesloten gebleven voor Europeanen. De wakkere Vogel moest zijn stoutmoedigheid om in dit land door te dringen, met den dood bekopen. Eerst aan Nachtigal, die over geheel Midden-Afrika zooveel licht ontstoken heeft, is het gelukt, dwars door Wadaï naar Darfoer te reizen en voor het eerst betrouwbare berichten omtrent dit land in te winnen en mede te deelen.

We kunnen zeker voor Midden- en Egyptisch Soedan geen beter gidsen nemen dan Rohlfs en Nachtigal. En dan zullen we vooral in Bornoe en Baghirmi geheel eigenaardige toestanden leeren kennen en een beschaving die ons in menig opzicht als door en door barbaarsch voorkomt. Intusschen is het niet te loochenen, dat we hier te doen hebben met geheel zelfstandige pogingen om staten te vormen. We zien hier een goed georganiseerd bestuur, een hof, met alle waardigheden en ambten daaraan verbonden, een voor Midden-Afrika goed geordend leger en volken, die arbeiden, den grond bebouwen en in vele kunsten ervaren zijn, volken, die we derhalve niet onder de »wilde volken" kunnen rangschikken, al behielden ze ook nog sommige zeden en gewoonten, die ons uitermate ruw en barbaarsch voorkomen. Zoo is o. a. de geheele staat nog gevestigd op den grondslag van slavernij en slavenhandel. De laatste is vooral van veel beteekenis voor zoover ze in noordelijke richting door de woestijn henen met Fezzan en Tripolis gedreven wordt.

De tochten van Rohlfs strekten zich in *Bornoe* over een groot deel van het rijk uit. De beheerscher van dit rijk, *Mai Omar* — »Mai" is de officieele titel van den sultan van dit rijk — is den Europeeschen reizigers altijd buitengemeen vriendschappelijk gezind geweest en een goed deel van

het welslagen van sommige tochten moet aan zijn krachtigen steun geweten worden. Rohlfs betrad zijn rijk van uit het noorden, na de Sahara doorgetrokken te zijn. Bij de bron *Belkaschifari* eindigt de woestijn en als door een tooverslag krijgt het landschap een ander aanzien. Het eerst rust het oog op allerhande grassoorten, waaronder er zijn, die eetbaar graan opleveren; dan volgt het groote mimosenbosch, dat een breedte heeft van vier of vijf dagreizen en zich naar het schijnt door geheel Afrika uitstrekt, van de Roode Zee tot aan den Atlantischen Oceaan. Het heeft evenwel vaak niet het voorkomen van een oorspronkelijk woud, zooals men ze anders in de tropische landen aantreft, maar meer dat van een vroolijk park, met open plekken en grasvelden er tusschen.

Naarmate men zich van de woestijn verwijderd, vertoont zich ook weder meer dierlijk leven. Rood- en witgekleurde antilopen trekken in geheele kudden voorbij, hier en daar ziet men ook giraffen en sporen van leeuwen. Zoo komt men aan de open plaats *Nyigmi*, het eerste dorp op de noordelijke grens van Bornoe, aan het noord-oostelijk uiteinde van het Tsad-meer gelegen.

Dit grootste zoetwaterbekken van Centraal-Afrika werd gedurende een lange reeks van jaren op zeer verschillende wijze door Europeesche geleerden beschreven. Rohlfs geeft er de volgende beschrijving van: Gedurende het droge jaargetijde heeft het Tsad-meer een oppervlakte van 71000 □ km. In den regentijd wordt deze zeker vijfmaal zoo groot en eigenlijk verdient de Tsad dan alleen den naam van meer. In de maand Augustus begint het water te rijzen en wel van zes tot tien meters. Gedurende het drooge seizoen vormt het veeleer een uitgestrekt moeras. De oevers zijn met papyrusriet begroeid en het verblijf van Nijlpaarden, die er in kudden van honderd stuks en meer voorkomen. Ook kaaimannen ontbreken er niet, zooals wel van zelve spreekt. Olifanten en rinocerossen komen er veel zeldzamer voor. Watervogels daarentegen ziet men er in zulk een menigte als in misschien geen enkele andere streek der aarde en alle reizigers, die het meer bezochten, roemen den buitengewoon rijkdom aan visch.

Midden in het meer treft men een waren archipel aan en sommige eilanden daarvan hangen gedurende het drooge seizoen samen met het vaste land. Zij worden bewoond door de *Yedina's* of *Budduma's*, van Bornoe onafhankelijke negerstammen, die het meer bevaren met platboomde vaartuigen.

Volgens de opmetingen van Rohlfs ligt de waterspiegel van het meer omstreeks 350 M. boven den spiegel der zee. Nachtigal beweert, dat het bekken van dit meer niet het laagste punt is van Noord-Afrika. Wel echter ontvangt het den grootsten toevoer van water. Naar het westen toe, waar zijn gebied zich uitstrekt tot 8° N.B., ontvangt het de verschillende stroomen, die op het *Goro-gebergte* ontspringen. De grootste daarvan is de *Komadugu-Waube*, die in lengte niet achterstaat bij den Duitschen Rijn. Aan de zuidzijde ontvangt het meer den belangrijken *Schari*, die op zijn beurt den even grooten *Logeme* opneemt. Volgens de onderzoekingen van Nachtigal zou het vast staan, dat de *Bahr-el-Ghasal* de afvloeiing van het meer is.

Nadat Rohlfs de genoemde Komadugu-Waube overgestoken was, bereikte hij den 22sten Juli 1866 Bornoe's nieuwe hoofdstad *Koeka* of *Koekana*. Deze stad ligt in een dorre vlakte, niet ver van den westelijken oever van het meer. Zij bestaat uit twee steden, die naast elkander liggen en door een plein van elkaar gescheiden zijn. Beide deelen zijn omgeven door hoge muren en daarbuiten liggen dorpen en verzamelingen van hutten. Met uitzondering van de hoofdstraat, die den naam draagt van »*dendal*», is Koeka een doodsche stad. Toch komen op haar markt, die door de bewoners van bijna alle provinciën bezocht wordt, een vijftienduizend tal menschen te zamen.

De streek ten zuid-westen van Koeka is een soort woestenij, doch deze woestenij vertoont een rijken boomgroei. Alleen op sommige punten wordt de bodem door enkele bronnen gedrenkt. Naarmate men zich van de stad verwijderd, wordt het bosch dichter en wemelt het van gazellen, antilopen en wilde zwijnen.

Geheel het zuid-westelijk deel van Bornoe vormt een vlak en min of meer golvend gebied, dat langzamerhand opstijgt en zich ten slotte tot een aanmerkelijke hoogte boven den waterspiegel van het Tsad-meer verheft. In dit gebied liggen de steden *Magommeri*, *Nassaram*, *Mogodom*, in welks nabijheid men, te midden van de bosschen, een schoon meer aantreft en *Gudjba*, met 20000 inwoners.

In het zuidelijk deel van Bornoe treffen we het landschap *Uandala* aan, een aaneenschakeling van meren en moerassen, een gebied, dat gedurende den regentijd onder water wordt gezet, gedeeltelijk door de watermassa's, die van het naburig gebergte afstroomen, gedeeltelijk ten gevolge van de overstromingen an het Tsad-meer. De bewoners van deze streek hebben dan ook niets gemeen met de bergvolken, die meer zuidelijk wonen, wel echter bestaat er een onmiskenbare verwantschap met de bewoners van de kusten en eilanden van het Tsad-meer.

In de provincie *Oedsche* trok Rohlfs door het woud *Budumasseli*, dat uit reusachtige boomen bestaat en in de meer zuidelijk gelegen landstreken zag hij herhaaldelijk dergelijke oorspronkelijke wouden.

In de nabijheid van de stad *Mai-dug-eri* begint het gebied der *Koeka-Adansonia* en hier zag onze reiziger ook voor de eerste maal den *Kirgaliboe*, een krachtigen roofvogel, die zelfs den koningsadelaar in grootte overtreft.

De stad *Mai-dug-eri* heeft een bevolking van omstreeks 15000 zielen. Dezen behooren tot den stam der *Gamergu's* en onderscheiden zich in meer dan een opzicht van de in Noordelijk Bornoe wonende Kanuri's, doch zijn klaarblijkelijk nauw verwant aan de Uandala's. Hun huidskleur is donkerbruin en hun gelaat vertoont het echte negertype.

In den omtrek van de belangrijke marktplaats *Kuintaga* treft men goed bebouwde landerijen aan, waarop o. a. veel katoen geteeld wordt. Verderop volgt weder een ondoordringbaar oorspronkelijk woud.

De residentie van den vorst van Uandala ligt aan een kleine rivier, die de grootere westelijke helft der stad scheidt van de kleinere oostelijke. De laatste is tegen de helling van een berg gebouwd.

De sultan van Uandala is geheel onafhankelijk van dien van Bornoe. De zuidelijke grens van zijn gebied wordt gevormd door een halven cirkel van

bergen, waarboven zich de 630 M. hooge granietmassa van den *Sremarda*, in de nabijheid van Doloo, verheft. Van den top van dit rotsgevaarte heeft men een heerlijk uitzicht over de omgeving.

Ten gevolge van de onderzoekingen van den onvermoeiden Nachtigal, is ook het gebied ten noord-oosten van Bornoe sedert 1871 wat meer bekend geworden. De resultaten van dezen tocht werden door Petermann op de volgende wijze samengevat: Het is voldoende bekend, dat het vruchtbare stroomdal van den *Bahr-el-Ghasal* met het Tsad-meer in verbinding staat. Onzeker evenwel was het tot dusverre of deze rivier zich in dat meer ontlastte, dan of zij de afvloeiing er van was. Volgens Nachtigal zou het boven allen twijfel verheven zijn, dat het Tsad-meer er in uitstroomt en zelfs zou *Borkoe*, veel verder in het noord-oosten gelegen, een inzinking zijn, die diep beneden den spiegel van het Tsad-meer ligt. De *Bahr-el-Ghasal* loopt niet in een noordelijke, doch noord-oostelijke richting van het Tsad-meer. Na een loop van minstens 250 km. eindigt hij op 16° N.B. en 19° O.L. v. G. en stroomt uit in het landschap *Bodele*, een groote, vruchtbare, trechtervormige inzinking.

Aan gene zijde van Bodele ligt *Borkoe*, in welks noordelijk gebied een uitgestrekt, machtig gebergte opstijgt. Het westelijk deel van dat gebergte werd door Nachtigal bezocht. Volgens hem is het zeer hoog, ja hij zelf trok door een pas, waarvan hij de hoogte bepaalde op 2400 M. Naar hetgeen de reiziger uit den mond der inboorlingen vernam, schijnt het zich uit te strekken in een reusachtigen boog van 1500 km. lengte, van Tibesti tot Darfoer. Ook schijnt het in verbinding te staan met het centraal-gebergte van *Marrah*.

Ten Z.O. van Bornoe ligt *Baghirmi*, dat langen tijd een zelfstandigen en onafhankelijken staat vormde. Ten oosten daarvan ligt Wadaï, welks sultan Eduard Vogel liet dooden. Toen Nachtigal later dit gebied bezocht waren de toestanden er zeer verward en waarschijnlijk zullen zij dat nog wel zijn. In Wadaï toch was de jeugdige sultan Ali als veroveraar opgetreden en klaarblijkelijk beoogde hij het stichten van een groot rijk in Centraal-Afrika. In het jaar 1871 begon hij een oorlog tegen Baghirmi, die eindigde met de inneming van de versterkte hoofdstad *Massena*. Sedert dien tijd schijnt Baghirmi schatplichtig geworden te zijn aan Wadaï.

Nachtigal had het plan opgevat den onttroonden vorst in de zuidelijke deelen des lands een bezoek te brengen en vertrok met dat doel, op den 27sten Februari 1872, uit Koeka. Den 14den Maart trok hij *Logon-Birni* binnen. Deze stad, die ook den naam van *Karak-Logon* draagt, heeft 12000 inwoners en is gelegen aan den *Balogon*, die hier een breedte heeft van ongeveer 270 M. Bij *Miskim* trok men over den Schari. Deze heeft hier een breedte van 384 M. en is tamelijk diep. Tot *Mafalin* volgde de karavaan den rechteroever van dezen stroom, wendde zich hier naar het Z. en bereikte, na een aantal verlaten dorpen doorgetrokken te zijn, de legerplaats van koning Mohamed, in het *Gaberi-gebied*. Deze residentie des konings bestond uit een duizendtal hutten, die te zamen een groote, vierkante ruimte omsluiten. Z. M. ontving Nachtigal met de meest mogelijke voorkomendheid, ja hij stond hem zelfs toe hem te naderen met schoenen aan, terwijl de etikette eischt, dat niemand den koning nadere,

anders dan barrevoets en het bovenlijf onbedekt. Waarschijnlijk hadden de geschenken, die Nachtigal meebracht, waaronder een aantal paarden, veel bijgedragen tot deze gunstige gezindheid. Nachtigal was hier geheel vrij in zijn bewegingen en vergezelde zelfs een paar malen een troep, die een rooftocht ondernam om slaven en koren te verkrijgen. Zeer dikwijls echter wisten de negers, op wie het gemunt was, aan hun vervolgers te ontkomen. Zij verlieten hun woningen en verschansten zich in de takken der reusachtige Bombax-boomen en daar die van Baghirmi niet voorzien waren van de noodige werktuigen om die boomen te vellen, moesten zij zich er mede vergenoegen van tijd tot tijd een man of vrouw uit den boom te schieten, wiens lijk dan onmiddellijk op de afschuwelijkste wijze verminkt werd.

De tocht van Nachtigal naar Baghirmi heeft onze kennis van den Schari en zijn talrijke zijtakken, die gedurende het droge seizoen niets meer dan beken zijn, aanmerkelijk vermeerderd en ook over de streek ten zuiden van dien stroom, die grootendeels door heidevelden ingenomen wordt, heeft hij veel licht ontstoken. Als het type van de bewoners van dat gebied kan men de *Sonrhay-negers* beschouwen. Zij zijn over het algemeen klein van persoon en hebben geen aangename gelaatstrekken, zonder dat men ze daarom terugstootend leelijk noemen kan. In dat opzicht winnen de mannen het in schoonheid ver van de vrouwen, doch de laatsten hebben schooner en meer geëvenredigde vormen. Zij dragen geen andere kleeding dan een smalle strook van de huid van een geit, een gazelle of een wilde kat. Aan hun haartooi besteden ze buitengemeen veel zorg. Als wapenen hebben zij lansen en messen. Het voetvolk is bovendien voorzien van smalle schilden, die echter meer dan twee meters lang zijn. De Sonrhay-negers zijn uitnemende ruiters; zonder zadel of stijgbeugels zitten zij als een muur op hun vlugge, levendige ponnies. De kleeding der vrouwen is nog eenvoudiger dan die der mannen en bepaalt zich tot een snoer, veelal van paarden, dat om het middel geslagen, tusschen de beenen doorgestoken en van voren vastgemaakt wordt. Als sieradiën dragen zij kaurischelpen, iveren ringen, halssnoeren en een stukje glas of hout, dat door een of door de beide lippen gestoken wordt. Zij scheren zich het hoofd geheel kaal, of wel het haar wordt van voren weggeschoren, terwijl het op het achterhoofd zeer kort afgesneden wordt. Zoo wel mannen als vrouwen rukken een van de snijtanden uit.

De Sonrhay's gelooven aan een opperwezen, dat door den donder tot hen spreekt. Het symbool van deze godheid bestaat uit een stuk van een boomstam, die ringvormig wordt afgeschild en in een kleine hut wordt bewaard. Vrouwen en kinderen mogen dit heiligdom, waar allerlei soort van offers nedergelegd worden, niet betreden. Zij zijn innig overtuigd van het bestaan van tooverij en de dood van een man van naam, ja zelfs van een geliefkoosd paard, wordt aan de werking van den een of anderen tooveenaar toegeschreven. Om dezen te ontdekken heeft men allerlei middelen, die bij de verschillende stammen ver uiteen loopen. Bij de Sonrhay's wordt de doode op de hoofden van twee mannen gelegd, waarbij de voeten zich als van zelve wenden in de richting van de woning van den schuldige. In die richting gaan de beide mannen voort, totdat zij niet verder kunnen. Dan woont

daar de toovenaar, die onmiddellijk uit zijn huis gehaald en gedood wordt, terwijl zijn bloedverwanten als slaven en slavinnen worden verkocht. Personen, die onderhevig zijn aan epileptische aanvallen, worden, als van omgang met den booze verdacht, eveneens om het leven gebracht.

De lijken worden begraven in ronde kuilen. Naast hen legt men een geit, een paar kruiken met honig en melissa, d. i. een soort van bier en een schaal met kaurischelpen. Bij sommige stammen, met name bij de *Nijellems*, bestaat de gewoonte, met een man van aanzien twee levende kinderen te begraven, een jongen en een meisje, zoo het heet om de vlieden van den doode af te weren. Gelukkig echter geraakt deze gewoonte meer en meer in onbruik.

Zooals men denken kan, is de polygamie onder deze stammen algemeen in zwang. Het aantal vrouwen, dat een man hebben kan, hangt alleen af van het aantal paarden en honden, dat hij voor haar in ruil kan geven. Vrouwen, die kinderloos blijven, kunnen als slavinnen verkocht worden. Heeft daarentegen een vrouw haren echtgenoot drie kinderen geschonken, dan heeft zij het recht hem te verlaten en in de ouderlijke woning weder te keeren. Men gaat bij dit gebruik van de onderstelling uit, dat zij dan een voldoende vergoeding voor den koop prijs gegeven heeft.

Evenals alle heidensche stammen in het zuiden van Baghirmi, zijn de Sonhay's ijverige landbouwers. Het voornaamste produkt van den bodem is doera of kaffergierst; dit is tevens hun dagelijksch voedingsmiddel, het overschietende ruilen zij in tegen tabak, paarden en kaurischelpen. De dorpen zijn steeds omringd door geboomte. De huizen zijn van stroo gebouwd, doch de voorraadschuren van leem. De laatsten hebben ongeveer den vorm van een suikerbrood en alleen aan de bovenzijde een opening.

Behave paarden, bezitten zij nog geiten en honden. Het vleesch van de laatstgenoemde dieren gaat voor een lekkernij door. Runderen daarentegen komen slechts bij uitzondering voor en onze huiskat schijnen zij zelfs niet te kennen. ¹.

Omtrent Wadaï, dat onder het bestuur van den tegenwoordigen vorst, Scheik Ali, zoo zeer aan belangrijkheid gewonnen heeft, heeft Nachtigal onschatbare berichten medegedeeld. De Duitsche geleerde verliet *Koeka* in het begin van Maart 1873 en trok ten Z. van het Tsad-meer, over *Fittri* naar *Abeschr* of *Beschr*, dat sedert de verwoesting van *Wara*, de hoofdstad van Wadaï is. Abeschr ligt eenige minuten ten N. van den 14den parallel en eveneens eenige minuten ten O. van den 21sten lengtegraad van Greenwich. Om deze plaats te bereiken had de reiziger een maand besteed. Scheik Ali ontving hem tegen verwachting met de grootste vriendelijkheid en legde hem bij zijn bewegingen volstrekt geen hindernissen in den weg.

Wat een bezoeker in Wadaï vooral treft, zegt Nachtigal, is de ruwheid

1. Geographical magazine, 1874. p. 277—281.

der bevolking, de armoede van het land en de voortreffelijkheid der regeering van sultan Ali. In beschaving toch staan de bewoners van dit land ontegenzeggelijk ver beneden die van Bornoe, zoowel door hun ruwen aard als door hun gemis van alle kunst of nijverheid. De eenvoudigste gereedschappen voor huiselijk gebruik toonen een gebrekkige bewerking en een gemis van alle schoonheidsgevoel, waaruit blijkt, dat de bevolking nog op een uiterst lagen trap van ontwikkeling staat. Hun strooien hutten zijn zonder eenigen smaak gebouwd en daarbij zeer onpraktisch ingericht, ja, zij staan in beiderlei opzichten ver ten achter bij de woningen van de heidensche stammen van het zuidelijk deel van Baghirmi.

De bewoner van Wadaï is van nature een gewelddenaar, oorlogzuchtig en wreed, vooral wanneer hij onder den invloed is van de melissa en dat is in den regel het geval. Deze eigenschappen, te zamen met hun haat tegen vreemdelingen, zouden spoedig een einde maken aan den handel met de kust, wanneer deze niet bevorderd werd door de krachtige regeering van den tegenwoordigen vorst. Dat neemt echter niet weg, dat de melissa en de zucht tot verliefde intriges, moord en doodslag aan de orde van den dag doen zijn. Wel is waar verstaan ook deze stammen de kunst om lijnwaad te maken, maar het is een buitengemeen grof soort en slechts bij uitzondering ziet men eens een stuk van wat fijner kwaliteit.

Dit gebrek aan kunst en nijverheid heeft armoede ten gevolge. Intusschen lijden daarenboven vele deelen van het land aan gebrek aan besproeiing en 't moge ook al een voldoende hoeveelheid doera leveren om de bevolking te voeden, het is er verre van daan, dat er zulk een verscheidenheid van voortbrengselen heerschen zou als b.v. in Bornoe.

Wat het dierenrijk aangaat zijn de paarden weinig in getal en daarbij van een niet zeer deugdelijk ras. Rundvee, schapen en geiten komen in menigte voor en de kameel is hier beter geacclimatiseerd dan in Bornoe.

De markt van Abeschr is op lang na zoo druk niet als de dagelijksche namiddagmarkt te Koeka en de weekmarkt, die op laatstgemelde marktplaats gehouden wordt, is twintig- en dertigmaal zoo belangrijk.

Als artikelen van den buitenlandschen handel noemen we slaven, ivoor en struisvederen, doch ook in deze artikelen gaat er slechts weinig om. Die handel is in handen der *Modjabra's* en *Djellabu's*. De eerstgenoemden drijven handel, over *Djalo*, op Egypte; de laatsten op Darfoer.

Dank zij den tegenwoordigen vorst, behoort het in Wadaï tot de hooge uitzonderingen, dat iemand zijn schulden niet betaalt of een ander door bedriegerijen het zijne ontnemt of onthoudt. Want zachtzinnig is de regeering van Scheik Ali juist niet; integendeel hij handelt met een onverbiddelijke strengheid. Op de meeste vergripen staat de doodstraf, omdat, zooals hij aan Nachtigal mededeelde, lichtere straffen geen uitwerking hebben. Diefstal, echtbreuk, lafheid tegenover den vijand worden met den dood gestraft of wel met het verlies van ooren, neus of andere ledematen. Eerst sedert de laatste jaren mogen de Arabieren te Abeschr handel drijven.

Ten Z. van *Bahar-es-Salamat*, de grens van het eigenlijke Wadaï, ligt *Runga* of *Dar-Runga*, dat tegenwoordig beschouwd kan worden als een integreerend deel van het rijk. Wel regeert in Runga nog een inheemsche

vorst, doch deze is van zijn leenheer, den sultan van Wadaï, veel meer afhankelijk, dan in de meeste vasalstaten in Afrika het geval is. De eigenlijke Runga's zijn Mahomedanen, maar de stamverwante *Koeti's*, die in het zuid-westelijk deel van het land wonen, zijn nog heidenen. Kooplieden uit Dar Banda en Bornoe hebben zich onder hen gevestigd en uit deze streken is in den regel het ivoor afkomstig, dat uit Wadaï naar Darfoer wordt uitgevoerd.

De rivieren van dit gebied stroomen in een westelijke richting naar den Schari en den *Bahr Koeta*. De laatste rivier, een machtige stroom, die op een afstand van zeven dagreizen van de zuidelijke grens van Runga vloeit, is waarschijnlijk dezelfde als de Uelle, die Schweinfurth voor den bovenloop van den Schari houdt.

De landstreek ten W. van Runga is in hooge mate moerassig; naar het O. en Z. rijst het land en wordt bergachtig. Ten Z. van deze streken treft men geen andere huisdieren aan dan hoenders, geiten en honden; paarden, runderen en ezels ontbreken. Van de wilde dieren komen hier voor leeuwen, luipaarden, hyena's, wilde zwijnen, olifanten, rhinocerossen, buffels, antilopen en stekelvarkens. De giraffe ziet men er slechts bij uitzondering. Ten Z. van Koeti vindt men den boterboom, de olijfpalm, de delebalm, talrijke soorten van vijgenboomen, bananen, tal van eetbare knolgewassen en tabak.

De stammen, die ten Z. van Koeti, aan den Bahr-el-Abiad, Bahr-el-Asrek en Bahr-el-Ardhe en op den noordelijken oever van den Bahr-Koeta wonen, vatten de bewoners van Runga en Koeti te zamen onder den algemeenen naam van *Banda's*. Daar zij bijna allen menscheneters zijn, noemen zij ze ook wel *Nyam-nyan*, het meervoud van *Nyam-nyam*. Volgens hetgeen Nachtigal in Bornoe vernam, zouden zij een zelfde taal spreken. Zijn zegsman, die deze taal de Banda-taal noemde, gaf bewijzen, dat hij daarmede zeer vertrouwd was.

Geheel *Dar-Banda* schijnt te bestaan uit rotsgrond, die op sommige plaatsen verweerd en met bladaarde vermengd is. Daar we echter weten, dat er veel doera verbouwd wordt, is het wel zeker, dat er ook kleigrond gevonden wordt. Sommige streken zijn bergachtig, maar toch schijnt het vlakke land de overhand te hebben. ¹

Met *Darfoer*, dat ten oosten van Wadaï ligt, ten N. door de woestijn en ten O. door Kordofan begrensd wordt, betreden we *Egyptisch Soedan*. Van Wadaï uit voert eigenlijk maar één weg naar Darfoer, althans er bestaat maar een karavanenweg, die onmiddellijk naar het oosten leidt.

De tegenwoordige hoofdstad van het land is *Faseher*. Deze plaats ligt op een hoogte van 600 M. boven den zeespiegel, aan het meer *Tendelti*. Ofschoon de omliggende landen herhaaldelijk bereisd zijn, is Darfoer zelf nog slechts weinig bekend. De reden hiervan is, dat de vorsten van dit

1. Nachtigal. In der Zeitschrift der Gesellschaft f. Erdk. in Berlin. 1875 S. 115 en 116.

land, sedert den tijd, dat Mehemed-Ali zijn veldtochten in Soedan begon, elken Europeaan voor een Egyptisch spion houden en derhalve hun gebied voor hem sloten. Nachtigal echter, die van Wadaï uit over Darfoer en Kordofan naar Egypte reisde, heeft den sluier, die over dit land hing, opgeheven.

Reeds sedert eeuwen kwam er jaarlijks van uit Darfoer een karavaan met ivoor, gom, struisvederen en slaven naar Egypte en maakte aldaar goede zaken. Ze keerde naar het vaderland terug met manufacturen, wapenen, kruid, brillen en paarden. Het voornaamste uitvoerartikel van Soedan vormden de slaven, voor het meerendeel het eigendom van den emir, die trouwens de eerste handelaar van zijn land was.

De fauna en flora van dit gebied schijnen niet veel opmerkelijks op te leveren. De bodem is onvruchtbaar, tengevolge van onvoldoende besproeiing. In plaats van den weelderigen plantengroei, dien men in het Nijldal aantreft, vindt men in Darfoer wel majestueuze boomen, maar de reiziger kan zich in de schaduw daarvan niet verkwikken, want de grond, waarop ze groeien, is met doornen bedekt. Overigens leveren die boomen uitermate weinig voordeel op. Hier en daar ziet men eenige acaceën, die wat gom geven. Alleen gedurende den regentijd, die hier van half-Juni tot half-September duurt, is de bodem met een weelderigen plantengroei bedekt.

Het centrum van Darfoer vormt het *Marrah-gebergte*, terwijl het geheele land gekarakteriseerd wordt door de menigte rivierbeddingen, die het doorsnijden en een westelijke, zuid-westelijke of zuidelijke richting hebben. Doch niet altijd bevatten deze beddingen water. Alleen gedurende den regentijd zijn ze gevuld. Toch zijn ze natuurlijk van groot gewicht en bepalen zoowel de dichtheid der bevolking als de bebouwing van den bodem. Het westelijk, zuid-westelijk en zuidelijk deel van het land zijn dicht bevolkt, terwijl het noordelijk en oostelijk deel slechts een tamelijk geringe bevolking hebben.

Men kan de inwoners van dit land, die allen den Islam hebben aangenomen, verdeelen in Arabieren en Afrikanen, of wel in de heeren van het land en de onderworpen stammen. Het bergland wordt bewoond door de *Dadscho's* en de *Fors* of *Foers*, in het noordelijk deel wonen de *Zoghawa's* en verschillende Arabische stammen, in het westen de *Massalaten*, in het zuiden weder Arabieren, in het zuid-oosten de *Bego's* en *Birgids*, in het noordoosten de *Berti's* en in het centrum de Arabische stam der *Tund-schoeren* ¹.

Darfoer is in 1874 door den onderkoning van Egypte bij zijn rijk ingelijfd. Het kleine landschap *Kordofan*, dat zich tusschen Darfoer en het Nijldal uitstrekt, wedervoer reeds vroeger het zelfde lot. De hoofdstad van Kordofan is *El-Obeïd*, dat op 520 M. boven den zeespiegel ligt. Het grootste, oostelijke deel van dit gebied behoort tot de groote vlakke van den Nijl, welke stroom zeer dicht langs de oostelijke grens vloeit. Die streek heeft tusschen de rivier en El-Obeïd een zeer eentonig voorkomen. Zij bestaat uit golvende vlakten, met lang, bruin gras bedekt, afgewisseld door bladerlooze mimosa-wouden, waarin gazellen huizen. Hier en daar ont-

1. Nachtigal, in Petermann's Geographischen Mittheilungen. 1875. S. 281—284.

dekt men naakte, zandige vlakten, waarop gedurende den regentijd doeraar verbouwd wordt. Om de dorpen, in welke nabijheid altijd diepe bronnen gevonden worden, liggen breede strooken weiland, waarop kudden van runderen, schapen en geiten rondzwerven.

De landbouw staat in Kordofan op een zeer lagen trap. Tegen den regentijd reinigt men den bodem van onkruid en verdord gras, werpt de zaadkorrels in kleine voren en trapt die met de voeten toe. Al het overige laat men aan de natuur over. Het eenige gewas, dat in groote hoeveelheden gewonnen wordt, is doech; slechts op enkele punten ziet men zwakke sporen van katoenbouw. Gebrek aan besproeiing zal altijd de ontwikkeling van den landbouw in dit gebied in den weg staan. Want die planten, die niet rijp kunnen worden gedurende den regentijd, die hier drie maanden duurt, kunnen niet geteeld worden. En dan nog is die regentijd lang zoo regelmatig en zeker niet als men veelal meent. Dat gebrek aan geregelde besproeiing maakt ook, dat het gedeelte van den bodem, dat voor veeteelt gebruikt kan worden, zeer beperkt is, daar het vee altijd in de nabijheid der bronnen blijven moet. Een belangrijk product vormt de gom.

De roode kleur van den bodem wijst op de aanwezigheid van ijzererts. Op veertig mijlen afstand, ten O. van *Hursi* wordt dit metaal dan ook gewonnen. Het erts komt er voor diep onder het zand, in onregelmatige blokken.

HET NIJLGEBIED.

Steeds in een oostelijke richting voortgaande, zijn we dan nu aan de oevers van den Nijl gekomen, van dien eerwaardigen stroom, waarmede de beschaving van misschien het oudste kultuurland onafscheidelijk verbonden is. Wie, die den Nijl noemt, denkt niet onmiddellijk aan Egypte en aan de piramiden, die te midden van de verlaten woestijn majestueus oprijzen, als de zwiigende getuigen van een grootsch verleden, dat eerst de onderzoekingen der laatste jaren althans voor een deel hebben kunnen ontsluiëren!

En toch, het land der Pharao's is maar een klein deel van het gebied, dat door den Nijl bespoeld en vruchtbaar gemaakt wordt, want dit strekt zich uit van den evenaar tot aan de Middellandsche Zee.

Een even dichte sluier, als Egypte's verleden omgaf, hing ook over den oorsprong van den Nijl. Eerst de jongste onderzoekingen hebben dit probleem althans in zooverre opgelost als noodig was om de geographische verhoudingen van Afrika's binnenland te verklaren. Het verhaal van de ontdekkingstochten zullen we later in beknopten vorm geven. Hier ver-

melden we alleen, dat deze grootste der Afrikaansche rivieren uit het *Ukerewe-meer* stroomt, dat evenals het ten W. daarvan gelegen *Mwutan-* of *Luta-Nzige-meer*, door den evenaar wordt doorsneden. Onder het Nijl-gebied verstaan we dus het land, dat zich aan weerszijden van dien stroom uitstrekt, tusschen den equator en de Middellandsche Zee, d. i. over een afstand van 30 breedtegraden. Bijna het geheele oostelijke deel van Noord-Afrika moet daaronder gerekend worden, daar dit al zijn water naar den Nijl afvoert.

Om een algemeen beeld van deze rivier te geven, zullen we niet aan de bron, maar aan de monding beginnen, om van daar af haar loop naar boven toe te volgen. Dit komt ook grootendeels overeen met den historischen gang van de ontsluiting der geheimenissen van dezen stroom, die in weêrwil van vele bochten en wendingen toch tamelijk nauwkeurig van het zuiden naar het noorden loopt. Daar waar de stroom zich in een aantal armen splitst, ofschoon hij toch bijna al zijn water door twee dier armen, die van Damiette en Rosette in zee afvoert, vormt hij den beroemden, buitensporig vruchtbaren Nijldelta. Deze delta is, zooals trouwens van zelve spreekt, een vlak kustland, dat vrij snel wegzinkt. Wel is waar strekt hij zich steeds verder in de Middellandsche Zee uit, doch ten gevolge van het aanhoudend dalen hebben zich een aantal lagunen gevormd, die juist aan dit gebied zulk een hybridisch karakter geven. De meesten echter drogen langzamerhand uit; alleen het *Menzaleh-meer*, dat met elk jaar in omvang toeneemt, maakt daarop een uitzondering.¹

Dat gebied is *Beneden-Egypte*, de eigenlijke kern van een staat, die sedert hij zijn grenzen in alle richtingen heeft uitgezet, zoo niet tot de machtigste, dan toch tot de grootste staten van Afrika behoort. Want bijna het geheele Nijlgebied behoort tot Egypte en Egyptische voorposten staan op de oevers van het *Mwutan-meer*.

In waarheid echter omvat Egypte alleen het smalle Nijldal en slechts in het noorden is het voor bebouwing geschikte land wat breeder. Hier liggen ook de gewichtigste steden: *Alexandrië*, de prachtige handelstad aan de Middellandsche Zee en *Kaïro*, de hoofd- en residentiestad van het rijk. Hier bloeit, op den eerwaardigen bodem der Pharao's en der piramiden, die half-Europeesche, half-Oostersche beschaving. Hier breidt zich een spoorwegnet uit, dat de meest belangrijke plaatsen met elkaar in verbinding brengt en een zijtak naar het zuiden uitzendt tot aan de stad *Sioet*. Hier verheft zich de fiere moskee naast het bevallige opera-gebouw en ziet men den burnoe van den trotschen Arabier naast de frak van den buigzamen Frank. Hier eindelijk krijgt de onervaren vreemdeling den indruk alsof een der Europeesche hoofdsteden alleen wat meer naar het zuiden verlegd was, tot hij door een wat langduriger verblijf ontdekt, dat dit alles niets is dan schijn, een vernis, waar achter zich nog altijd de oude barbaarsheid van het oosten verbergt. En verwijderd hij zich een weinig van den zetel dier pseudo-beschaving, dan bevindt hij zich eensklaps te midden van de woestenij, die zich zoowel ter rechter- als ter linkerzijde van de rivier uitstrekt. In het westen is het de gevreesde Lybische woestijn, die zich langs den geheelen linker Nijloever uitstrekt,

1. Peschel. Neue Probleme. S. 108 en 135.

door Midden- en Opper-Egypte henen, tot in Egyptisch Soedan, waar zij den oever van den Nijl zeer dicht nadert. Het op de noordelijke grens van Opper-Egypte gelegen *Faijum* kan men bijna als een oase beschouwen. Aan de rechterzijde strekt zich de vlakte in oostelijke richting uit en op de thans door een kanaal doorsneden landengte van Suez, smelten Azië en Afrika in het mulle woestijnzand onmerkbaar ineen. Naar het zuiden toe echter verheft zich langs de Golf van Suez en verder langs de geheele kust der Roode Zee een bergland, dat bijna de geheele breedte tusschen den Nijl en genoemde zee inneemt en op een breedte van 10° in het indrukwekkende *hoogland van Abbessynië* overgaat.

Dat hoogland zendt machtige wateraderen uit naar het noord-westen, welke de landschappen *Fasol* en *Sennaar* doorstroomen en zich ten slotte met den Nijl vereenigen, die beneden de monding van den *Atbara*, noch ter rechter-, noch ter linkerzijde, verder een enkele zijrivier opneemt.

Van meer belang dan de *Atbara* is de *Bahr-el-Asrek* of *Blauwe Nijl*, die ontspringt uit het *Tsana-meer*, op het Abbessynische hoogland van *Amhara*. Daar waar deze rivier zich met den Nijl vereenigt, ligt *Khar-toem*, de meest belangrijke handelstad van Egyptisch Soedan. Nog meer zuidelijk neemt de Nijl, dien we hier in onderscheiding van den Blauwen Nijl, *Witte Nijl* of *Bahr-el-Abiad* noemen, den *Sobat* op. Deze rivier ontspringt waarschijnlijk in de nog weinig bekende bergmassa's, die een zuidelijke voortzetting vormen van het Abbessynische hoogland en waarin *Sehoa* en *Kaffa* liggen. Naar het oosten toe daalt dit af naar het gebied der *Galla's*, die te zamen met de nog meer oostelijk wonende *Somali's* den oostelijken uithoek van Afrika bezet houden. Naar het westen toe zendt het hoogland nog andere stroomen naar den Nijl, die evenwel slechts weinig bekend zijn.

Doch minder op den rechter- dan wel op den linkeroever krijgt de rivier een ander aanzien en wel doordien in het zuiden van Kordofan en Darfoer, de *Bahr-el-Ghasal* of *Gazellen-rivier* en de *Bahr-el-Arab*, hem door middel van een warnet van stroomen en stroompjes groote watermassa's toevoeren. Hierdoor ontstaan dus een menigte bijrivieren, die allen min of meer evenwijdig met den hoofdstroom loopen en hun oorsprong nemen in het ten noord-westen van het *Mwutan-meer* gelegen bergland. Dit is het gebied van een aantal hoogst merkwaardige negerstammen, zooals de *Nuernegers*, de *Dinka's*, de *Bongo's* en de menschenetende *Njam-Njams* en *Momboetoe's*, die eerst voor eenige jaren door *Georg Schweinfurth* bezocht werden. Meer naar het zuiden woont het dwergvolk der *Akka's*, wier gebied door den Italiaan Miani bereisd werd. Hier komen van de *Blauwe bergen*, die het Mwutan-meer aan de westzijde begrenzen, een aantal wateraderen af, die in een nog onbezocht gebied stroomen. Onder dezen behoort de reeds genoemde *Uelle*, in het land der *Momboetoe's*, waarin we wellicht, zooals we weten, den bovenloop van den Schari hebben te zien. De Witte Nijl zelve treedt op de noord-westzijde uit het meer te voorschijn en kronkelt door het ten N. hiervan gelegen bergland naar de vlakte. Een machtige stroom, die het Mwutan-meer in verbinding brengt met het Ukerewe-meer, draagt den naam van Witte- of *Victoria-Nijl*, zoodat we vooralsnog het laatstgenoemde

waterbekken als de bron van den vader der stroomen moeten beschouwen. Of wellicht later blijken zal, dat een der vele rivieren, die uit het nog meer zuidelijk gelegen bergland den Nijl toevloeien, als zijn bronrivier beschouwd zal moeten worden is een kwestie, waarmede we ons vooralsnog niet in te laten hebben.

EGYPTE.

Egypte is een vasalstaat van Europeesch Turkije, althans in zooverre als het in een zekere afhankelijkheid staat van het rijk der Osmanen in Europa; het moet jaarlijks schatting betalen en zijn leenheer in tijd van oorlog met hulptroepen bijstaan, een verplichting, die, bij gebrek aan dwangmiddelen, tamelijk veel heeft van een vriendelijk verzoek. Immers, de beheerschers van Egypte, die oorspronkelijk den titel voerden van onderkoning, wisten de banden, die het rijk aan de Porte verbonden, steeds lossers te maken. Langzamerhand breidden zij de grenzen van hun gebied verder uit en reeds Mehemet-Ali verkreeg voor zich en zijn opvolgers den titel van *Khedive* of *Khidiv*. Zoo werd Egypte eigenlijk een onafhankelijk rijk, alleen in naam aan de Porte schatplichtig en zelfs schijnt de tijd niet verre meer, waarin ook die losse band verbroken zal worden.

Het is moeilijk de oppervlakte van dezen gedeeltelijk nieuw gevormden staat op te geven, daar veelal de grenzen tamelijk onbepaald zijn. Het aantal der bewoners zullen we, met inbegrip van Kordofan 'en Darfoer, op 10000000 stellen, doch merken er bij op, dat dit alleen een schatting is. Voor eigenlijk Egypte, d. i. het buitengemeen vruchtbare Nijldal tot aan Wadi Halfa, kan men de bevolking hoogstens op de helft van het hier boven genoemde cijfer schatten. Van die 5000000 zijn 3800000 gezeten Arabieren, 400000 Bedouinen of rondzwervende Arabieren en 200000 Turken of daarmede verwante stammen. Dezen belijden allen den Islam. Het aantal Christenen zal 600000 zielen bedragen en wel 350000 Kopten en 250000 Franken, d. z. Europeanen en Oostersche Christenen.

De Arabieren onderscheiden we derhalve in gezeten Arabieren en Arabieren, die tenten bewonen. De laatsten, ook Bedouinen genoemd, zijn de onvermengde afstammelingen der echte Arabieren. Zij vertoonen dezelfde karaktertrekken, dezelfde deugden en ondeugden als de rondzwervende zonen der woestijn. Velen echter, die, hetzij als veroveraars, hetzij als landverhuizers naar Egypte kwamen, vermengden zich met de aldaar levende volken. Daaruit ontstond die stam, die tegenwoordig de meerder-

heid van de bevolking uitmaakt, de *Fellah's*, d. i. de »ploegers'', die den bodem bebouwen en de in de steden wonende Arabieren, die zich bezig houden met den handel of met een of ander handwerk.

Intusschen hield zich een deel van de oorspronkelijke bevolking, zoowel als van de Arabieren, onvermengd. De eersten zijn de tegenwoordige *Kopten*, de afstammelingen der oudste Egyptenaren, Jacobietische Christenen, die echter alleen voor het uiterlijke het Christendom belijden, maar toch nog een tal van Mahomedaansche gebruiken behouden hebben, o. a. de besnijdenis. Zij zijn schrijvers, notarissen, boekhouders, enz., ofschoon er ook wel rijke Koptische grondbezitters en kooplieden zijn. Behalve deze Koptische Christenen, die weder, evenals de Grieksche, in geunieerde en niet-geunieerde onderscheiden worden, vindt men nog Roomsche-Katholieken, eenige weinige Protestanten, Armenische en Maronitische Christenen.

De Arabieren, die hun ras geheel zuiver bewaarden, zijn tegenwoordig de tent- en woestijn-bedouinen. Een deel daarvan heeft vaste woonplaatsen aangenomen, zooals in Fayum en vooral in de provincie *Kenneh*. De nomadentent werd verwisseld met een hut van palmtakken en doerahalmen, totdat ook dezen plaats maakten voor een uit tegels gebouwd huis. Hun voornaamste middel van bestaan is veeteelt en vooral de teelt van schapen en kameelen. Verder houden zij zich bezig met het transporteren en begeleiden van karavanen, het vervaardigen en verkoopen van houtskool en van vlechtwerk. Tot op den tijd van Mehemet-Ali gaven zij zich ook af met roof en diefstal.

In de grootere steden van Beneden-Egypte zijn de meeste betrekkingen in handen van Europeanen. Zij drijven den groothandel en de zeevaart, zijn bankiers en industrieelen, logementhouders en apothekers, artsen, onderwijzers, professoren en winkeliers. Bovendien zijn velen, en wel voornamelijk Italianen en Franschen, in dienst van het gouvernement.

Ten gevolge van de diepe minachting, waarmede de Muzelmannen op hen nederzien, neemt het aantal Joden in Egypte veel minder toe dan elders. Het getal Zigeuners neemt bepaald af. Men treft hen aan als kramers op de week- en jaarmarkten, als goochelaars, slangenbezweerders, acrobaten, enz., terwijl hun vrouwen en dochters als waarzegsters en dansersessen fungeeren.

De bewoners van Egypte zijn in de laatste jaren onmiskenbaar vooruitgegaan in ontwikkeling en beschaving. Van regeeringswege worden meer en meer Europeesche zeden en gewoonten ingevoerd. Zoo is bijvoorbeeld het politiewezen naar het model van het Oostenrijksche ingericht. Doch niets heeft zooveel vooruitgang gemaakt als het openbaar onderwijs. Onder de inrichtingen van onderwijs noemen we vooreerst de militaire en speciale scholen, die uitsluitend op kosten der regeering onderhouden worden. Verder heeft men armen- en weezenscholen en centraal-scholen in de provinciale hoofdsteden. Dezen worden voor een deel door particulieren bekostigd. Dit is ook het geval met de pensionnaten van Kaïro en Alexandrië, terwijl de nationale collegies uitsluitend door hen, die er gebruik van maken, betaald worden. Maar buiten dezen zijn er nog een aantal inrichtingen, die door het gouvernement gesubsidieerd worden, welke subsi-

diën echter niet zijn uitgetrokken op het budget van onderwijs. Hiertoe behooren vele inrichtingen door zendelingen in het leven geroepen, wezenscholen, pensionnaten, Koptische, Grieksche, Israelitische, Katholieke en kloosterscholen.

Over de veranderingen, die Egypte in den laatsten tijd, onder het bestuur der khediven ondergaat, laat de bekende Charles Beke zich aldus uit: »Niets verbaasde mij, die sedert 1840 Egypte herhaaldelijk bezocht, meer dan de veranderingen, die ik overal waarnam. Wanneer men op den weg van Alexandrië naar Kaïro, de woeste landstreek ten W. van den Nijl gepasseerd en het meer *Mareotis* genaderd is, dan vertoont het land de onmiskenbare kenteekenen van een steeds toenemende cultuur. Men zeide mij dan ook, dat in dit gebied, waar tot 1850, 250000 morgen land ontgonnen werden, thans de dubbele uitgestrektheid bebouwd wordt. De katoen was bij mijn komst juist van het veld en de landen werden omgeploegd. Hierbij zag ik eenmaal, wat ik tot dusverre nog nooit gezien had, van een kameel gebruik maken. Aan alle zijden ziet men vruchtbaar weiland, waarop talrijke kudden runderen, ezels, schapen en geiten ronddoelen. Langs de straatwegen heeft men boomen geplant, maar bovendien zijn sommige streken daarmede zoo dicht bezet, dat ze bijna wouden vormen. De weg door den delta was, op den helderen, zonnigen dag, dat ik hem bereisde, inderdaad verrukkelijk schoon en herhaaldelijk moest ik mij zelve herinneren, dat ik werkelijk in Egypte was, zoozeer had alles een ander aanzien gekregen, want hier en daar verheffen zich talrijke rookzuilen boven het geboomte, om de aanwezigheid van even zooveel fabrieken aan te kondigen. Zoo voortgaande kan de tijd niet verre meer zijn, waarop Egypte alleen geographisch tot Afrika, in alle andere opzichten tot Europa zal behooren.

Ook de toestand van de lagere standen is veel verbeterd. De ophthalmie, een verschrikkelijke oogontsteking, wellicht de grootste vloek voor Egypte, komt bij lange na niet meer zoo veelvuldig voor als vroeger. Ook worden de menschen beter gevoed en lijden minder gebrek. In de steden gaan zij over het algemeen beter gekleed. In Kaïro zag ik op mijn laatste reis veel minder personen, die barrevocets liepen, dan vroeger en men vergenoegt zich niet meer met pantoffels, maar draagt Europeesche laarzen. En wat de Fellah's of boeren aangaat, dezen zijn er ook beter aan toe; hun leemen hutten zijn netter gebouwd en ook veel praktischer ingericht. Ja, hier en daar ziet men reeds enkele boerenhuizen, die bepaald een Europeesch voorkomen hebben, terwijl eenige van de armelijkste en ellendigste dorpen verlaten en soms zelfs verdwenen zijn.

Dat al die veranderingen echter ook wel haar schaduwzijde hebben, is boven allen twijfel zeker. Want een groot deel der landelijke bevolking werkt niet voor zich zelve, maar verricht zware heerendiensten, die dikwijls in werkelijkheid boven hunne krachten gaan.

De meest ingrijpende en tevens meest belangrijke verandering is wel die, welke het klimaat ondergaan heeft, vooral ten gevolge van het veelvuldig aanplanten van boomen. Egypte is op weg zijn spreekwoordelijk geworden regenloosheid er bij in te schieten. In Alexandrië is de regen vaak al te overvloedig en terwijl Murraij in zijn handboek nog mededeelt, dat Kaïro

hoogstens vijf of zes regenbuien per jaar heeft, telt men er in de laatste jaren reeds meer dan twintig. Ik zelf heb er een regendag bijgewoond, zooals in Engeland slechts zelden voorkomt. Het gevolg was, dat men in de ongeplaveide straten tot over de enkels door den modder waadde en het verkeer te voet bijna onmogelijk werd. Ja, wegens gebrek aan toeschouwers bleef op den avond van dien dag zelfs de opera gesloten. De onwetende Arabieren schrijven die klimatologische veranderingen aan bovennatuurlijke oorzaken toe en daar ze samenvallen met het begin der regeering van de dynastie van Mehemet-Ali, twijfelen zij niet aan de tooverkracht dier dynastie.

In velelei opzichten bewijst het gouvernement zijn zucht om meê te gaan met zijn tijd en Europeesche zeden en gewoonten na te bootsen. De bedienden van den onderkoning zijn in liverei gestoken en zelfs de hoed, die den Mahomedanen een gruwel is, is niet vergeten. In den schouwburg is een loge ingericht voor de dames van Zijner Hoogheids harem en deze laatsten hebben zich reeds zoozeer geëmancipeerd, dat zij, in open rijtuigen en behoudens een zeer doorzichtigen sluier, op Europeesche wijze gekleed, rijtoertjes maken, met Engelsche koetsiers en bedienden op den bok, die roode, met goud geborduurde liverei dragen. Onder voorwendsel van Europeanen te willen lokken, heeft de regeering te Kaïro een speelbank opgericht, waarvan de vrij aanzienlijke pachtsom in de schatkist vloeit en besteed wordt aan de verfraaiing van Kaïro. Ook in de bureau's der regeering begint een andere wind te waaien. In de verschillende gouvernementsgebouwen hebben de divans plaats gemaakt voor Europeesche sofa's en stoelen en de ambtenaren hebben aanzegging ontvangen, zich evenals hun Europeesche ambtgenooten, gedurende den dienst het gebruik van tabak en koffie te onzeggen.

Intusschen het is niet alles goud, wat er blinkt. In weêrwil van alle hervormingen, die, vooral op aandrang van Europeesche mogendheden, het rechtswezen ondergaan heeft, is de rechtszekerheid er nog ver van voldoende. De kleuren, waarmede bevoegde beoordeelaars, zooals Moriz Lüttke, de in Egypte gevestigde Europeanen schilderen, zijn alles behalve vleierend. Het grootste aantal misdrijven wordt begaan door Grieken en Italianen. Wij men de laatste idealen omtrent de hedendaagsche Grieken verliezen, dan bezoeken men Alexandrië. Daar zijn ze in werkelijkheid gevreesd, want het is algemeen bekend, dat moord en doodslag zaken zijn, waarvoor ze volstrekt niet terugdeinzen. Het spreekt van zelf, dat we hier meer bepaald de lagere klassen der maatschappij op het oog hebben.

Nog zijn er eenige dingen, die wij als misdrijven beschouwen, die ons een kreet van afschuw en ontzetting afpersen, die ons onbegrijpelijk voorkomen en die toch alleen uitvloeisels van den Islam zijn. Hiertoe behooren o. a. de polygamie, die zulke noodlottige gevolgen na zich sleept en de slavernij.

Natuurlijk bepaalt zich de beschaving hoofdzakelijk tot Beneden-Egypte, waar ook de gewichtigste steden van het rijk, het schitterende Alexandrië en de hoofdstad Kaïro gevonden worden.

Alexandrië, met 200000 inwoners, kan verdeeld worden in twee deelen, het eene bewoond door de Europeanen, het andere door de inlandsche bevolking. De laatste wijk — de Arabische — vormt het noord-westelijk en westelijk gedeelte der stad. De straten zijn eng, onregelmatig gebouwd, 's zomers vol stof en 's winters vol slijk. De huizen, meestal van één verdieping, zijn zonder eenigen regel gebouwd. Hier steekt er een met een hoek in de straat uit en daar naast staat er een met een groot plein er voor. De vensters zijn zeer spaarzaam aangebracht en zoo er al zijn, dan nog zijn ze van dicht traliewerk voorzien. Gebouwen, die herinneringen aan de oudheid opwekken, vindt men in Alexandrië niet.

Het Europeesche kwartier heeft een heel ander voorkomen. De straten zijn recht en breed, gedeeltelijk beplant met schoone boomen en afgewisseld door ruime pleinen, met fraai plantsoen. De huizen zijn in den regel van meer dan ééne verdieping en daaronder zijn ware prachtgebouwen, die met groote kosten opgetrokken zijn. Hier vindt men ook een menigte ruime, fraaie winkels. De stad heeft een uitmuntende gasverlichting en een waterleiding, die ook het Arabisch kwartier van water voorziet. Dat water wordt uit den Nijl aangevoerd. De inboorlingen, Arabieren en Berbers, beweren, dat het Nijlwater het aangenaamste en zuiverste water der wereld is en zeggen dat hij, die eenmaal het water uit den Nijl gedronken heeft, altijd weder naar Egypte terug verlangt. ¹

Van Alexandrië naar Kaïro voert de Egyptische staatsspoorweg, wier lijnen een gezamenlijke lengte hebben van omstreeks 1200 km. Zij brengen alle groote steden van Beneden-Egypte met elkander in verbinding en naar het zuiden toe is een lijn geprojecteerd naar Assoean. De afstand tusschen Alexandrië en Kaïro wordt door een sneltrein in 4½ uur afgelegd.

Geen plaats van Egypte heeft grootere veranderingen ondergaan dan de hoofdstad. Het schijnt wel, dat de Egyptische onderkoningen er het Parijs van het oosten van willen maken. Het westelijk deel van de stad is bijna geheel nieuw gebouwd en naar den Nijl belangrijk uitgelegd en ook in de overige stadswijken zijn een aantal nieuwe straten aangelegd en oude van plaveisel voorzien. Het is maar te hopen, dat men door de zucht om de stad een Europeesch karakter te geven, er het oostersche niet geheel en al aan ontnemen zal, want daardoor zou zij veel van haar aantrekkelijkheid verliezen.

Het eerste bezoek van den vreemdeling in Kaïro geldt gewoonlijk de citadel. Deze ligt op een niet zeer hooge, maar op dit vlakke terrein toch belangrijke grondverheffing en bevat, behalve eenige gouvernementgebouwen, een nieuwe, prachtige moskee, met een praalgraf voor Mehemet-Ali. Het uitzicht, dat men van de citadel heeft, is in waarheid verrukkelijk schoon. Ja, behalve het onbeschrijfelijke panorama van den Bosporus, is het zeker het heerlijkste schouwspel, dat het gansche oosten aanbiedt. On-

1. G. Rohlf's, im Ausland. 1874. No. 40. S. 789.

der onze voeten ligt de ontzaglijke stad, die een oppervlakte beslaat, even groot als Weenen. *Masr-el-Kahira*, d. i. »de zegepralende'', is de trotsche naam, dien de Arabier aan deze koningin van het Nijldal geeft. En boven dien oceaan van huizen verheffen de minarets hun slanke torens. Het aantal moskeën is nog nooit met nauwkeurigheid opgegeven, maar bedraagt zeker een vierhonderdtal. Hun trotsche koepels teekenen zich scherp af tegen de gele bergen der woestijn, die het azuurblauwe hemelgewelf schijnen te dragen. Achter de stad breidt zich een groene vlakte uit, bespoeld door den Nijl, die hier tot een meer is uitgezet. Het is het slagveld der piramiden. Onder deze vermaarde bouwwerken munt vooral uit de 6000 jarige piramide van Cheops, dat onoplosbaar raadsel van een ondoorgrondelijk verleden. Op grooter afstand, naar het zuiden toe, verrijzen de piramiden van Sakarah, aan de oostzijde het witte *gebergte van Mokattam* en de graven der kalifen. Dat is in grove trekken het panorama, dat zich van den citadel voor onze oogen uitbreidt. De stad is over haar geheele uitgestrektheid omgeven door een muur, die tamelijk goed onderhouden is. De huizen zijn gewoonlijk twee of drie verdiepingen hoog. Daken hebben ze niet, maar in de plaats daarvan schoone terrassen. De vensters zijn achter dicht traliewerk verborgen en ook met de balkons is hetzelfde het geval. De deur wordt gewoonlijk gesloten met een ijzeren bout en aan de post bevindt zich een klopper. Op de meeste deuren staat een spreuk uit den koran, een voorbehoedmiddel tegen het bezoek van booze geesten. Soms ook zijn er tanden in bevestigd. Dat gaat door voor een dergelijk middel tegen tand- en kiespijn. In de voornaamste straten ziet men een aantal koffiehuzen, gaarkeukens, winkels en werkplaatsen, vooral veel werkplaatsen van schoenmakers, kleermakers en zadelmakers. Het laatste spreekt van zelf in een land, waar alles rijdt. De meest voorkomende artikels in de winkels zijn drogerijen, specerijen, welriekende olieën, fraaie tapijten, wollen dekens, burnoe's, shwalls, zijden stoffen, enz. Opmerkelijk zijn ook de fruitwinkels, met heele bergen van bananen, vijgen, dadels en oranje-appelen. In de gaarkeukens kan men altijd pilaw krijgen, d. i. rijst met vleesch en somtijds ook gebraden vleesch en visch. Die spijzen kan men of in den winkel zelve gebruiken, of men kan ze af laten halen en dit laatste geschiedt zeer menigvuldig, daar in de meeste huizen niet gekookt wordt.

Talrijk zijn ook de barbierswinkels. Daar kan men zien hoe de hoofden der geloovigen, behoudens een enkelen haarbos op de kruin, gladgeschoren en door allerlei middelen, die den haarwortel dooden, kaal gehouden worden. De kleedermagazijnen, althans die, waarin Oostersche artikelen te koop aangeboden worden, bevatten gewoonlijk slechts twee soorten van kleedingstukken, lange kaftans en Oostersche broeken. De schoenenwinkels zijn daarentegen ruim voorzien van schoenen, meestal van rood en geel leder vervaardigd. Bezienenswaardig zijn ook — althans voor vreemdelingen — de bijouteriewinkels, waarin de rijkste keuze van vinger-, oor- en neusringen, van den allerzonderlingsten vorm, voorhanden is. Ook de wapenwinkels zijn talrijk. Daar ziet men prachtige Turksche sabels, yatagans en rijk versierde geweren en pistolen.

In de straten van Kaïro heerscht nog veel meer drukte en beweging dan in die van Alexandrië. Vooral ziet men er een ongelooflijke menigte waterdragers,

meestal behoeftige menschen, die water rondventen in aarden kruiken, die zij of zelf op den rug of wel met ezels vervoeren. Wanneer men bedenkt, dat de in Kaïro aanwezige bronnen allen brak water leveren en dus het drinkwater voor de geheele bevolking van den Nijl moet worden aangevoerd, dan is die menigte van waterdragers gemakkelijk te verklaren.

Gewoonlijk dragen de Fellah's alles wat ze te koop aanbieden op hun hoofden naar de markt. Soms bedienen zij zich van een ezel, die dan niet alleen de koopwaar, maar ook den koopman te dragen heeft. En plaatsen zij zich al niet op het dier, dan houden zij toch het zadel of een of anderen riem vast, om zich op die wijze te laten trekken.

Zeer talrijk zijn ook de ruiters, die door hun schoone paarden en rijke, Oostersche kleeding, werkelijk een schilderachtig effect maken. Turken, Arabieren, Armeniërs, Franken, Joden, Kopten en negers, alles woelt en loopt door elkander en onder hen een menigte bedelaars, vooral veel blinden. De inheemsche vrouwen zijn allen gesluiert en in zeer wijde kleederen gehuld, die haar vormen geheel verbergen.

De koffiehuzen, die aan de voorzijde veelal groote, boogvormige vensters hebben, zijn in den regel slechts klein. Dat belet echter niet, dat ze buitengemeen druk bezocht worden, want de Oosterling brengt er een groot deel van zijn leven door. Daar rookt of praat hij of luistert naar sprookjes of muziek.

Wie eigenlijk Egypte, d. i. het Nijldal wil leeren kennen, doet het best een tocht langs den Nijl te doen, waarbij men zich moet bedienen van een *dahabie*, d. i. een vaartuig, dat gewoonlijk op deze rivier gebruikt wordt. Tegenwoordig is de reis, tot aan den tweeden waterval, bij Wadi-Halfa, slechts een uitstapje, waarvoor men alleen een goed gevulde beurs noodig heeft.

De belangrijkste voorwerpen, die op zulk een tocht onze aandacht vragen, zijn de piramiden van Gizeh, de ruïnen van Memphis en de piramiden en doodenakkers van Sakarah en Daschoer.

Een vaart van 249 km. brengt het vaartuig te *Minieh*, een niet onbelangrijke fabriekstad, met 18000 inwoners, gelegen op den 28sten graad NB. Op dezen tocht, zoowel als hooger op in het Nijldal, treden dan eens de Arabische bergen aan de oost-, dan weder de grensgebergten van het Lybische woestijnplateau aan de westzijde, tot aan den oever der rivier en tooien deze met schoone rotsgroepen, die vaak gekroond worden door de overblijfselen eener eeuwenoude bouwkunde. *Beni-Hassan* is het eerste punt, waar de reiziger met grond kan hopen, het tippische monster van den Nijl — den krokodil — te zien te krijgen. Langs den steilen oever van den *Dschebel Abu Foda*, een der schoonste, maar tevens een der gevaarlijkste punten van den Nijl, komen zij reeds talrijk voor en vaak ziet men ze liggen in de holen en rotsspleten en nog meer naar het zuiden worden zij zeer gewone verschijningen, op de oevers en zandbanken der rivier.

Zoo komt men te *Sioet*, gebouwd op de puinhoopen van het oude *Lyko-polis*. Thans is het de hoofdstad van de gelijknamige Egyptische provincie en heeft een bevolking van 25000 zielen. Het is de belangrijkste stad van Opper-Egypte en vooral de karavanenweg van uit Darfoer, die op deze stad uitloopt, zet haar veel levendigheid bij. Tusschen *Sioet* en *Belieni*, een streek, waarop de oude aardrijkskunde menige belangrijke plaats heeft aan te wijzen, ontmoet men tegenwoordig slechts onaanzienlijke overblijfselen uit de oudheid.

Van hieraf verheft zich langs de oevers de dumpalm (*Hyphaena thebaica*), die in kracht en hoogte toeneemt, naarmate men meer zuidelijk komt.

Boven *Belieni* loopt de Nijl in een bijna zuivere parallelrichting en bij *Kenneh*, een stad met 15000 inwoners, van waar een straatweg naar *Kosseir* loopt, bereikt hij zijn meest oostelijk gelegen punt in Egypte. Tegenover *Kenneh* ligt, op den linker Nijloever, de groote tempel van *Denderah*; ten zuiden daarvan opent zich het naar de Roode Zee voerende dal van *Hamamat*, rijk aan herinneringen en overblijfselen der oudheid. Aan de westzijde treedt het Lybisch gebergte tot bijna aan den oever van den Nijl, terwijl de Arabische keten door een schoone vlakte van de rivier gescheiden wordt. Langzamerhand wordt het dal breeder en wordt begrensd door de 300 M. hooge, steile toppen van het Lybisch woestijnplateau. Hier verschijnen de tempel van *Ourna*, het Ramasseum, de Memnonskolos, de ruïnen van *Karnak* en *Luxor* en de trotsche overblijfselen van het honderdpoortige Thebe.

Ten zuiden van deze wondervolle doodenstad, voert de vaart door een nauwen pas, die gevormd wordt door het Arabisch gebergte en een steilen rotswand, die weder de grens van het Lybisch plateau vormt. Zeker vormde de Nijl op dit punt eenmaal een waterval, die door den verwoestenden invloed van het water in den loop der eeuwen verdwenen is. Niet ver van hier verheft zich statig, van achter een bosch van palmboomen, het op den linkeroever gelegen *Esnch*.

De korte afstand tusschen deze plaats en het wat meer stroomopwaarts gelegen *Edfu*, biedt weinig opmerkelijks aan; Edfu zelve echter des te meer. Omstreeks 28 km. van deze plaats nadert de ruwe *Dschebel Serag* bijna tot aan den Nijloever. Hier neemt het Nijldal een woest en somber karakter aan. Aan beide zijden naderen de bergen meer tot elkander, zoodat er een zeer smalle strook overblijft, die voor bebouwing geschikt is. De armelijke plaatsen komen hier slechts spaarzaam voor. Vervolgens dringt de Nijl door den zeer nauwen, een kwartier gaans langen pas *Dschebel Silsileh* en waar men dezen verlaat, strekt zich een nieuw, een ander tooneel voor ons uit, een landschap, dat klaarblijkelijk reeds tot Nubië behoort. De slechts 60 M. hooge bergen wijken aan beide zijden terug en laten ruimte over voor de woestijn, welker golvende oppervlakte aan de Arabische zijde een aschgrauwe, aan de Lybische zijde daarentegen een gele kleur heeft. Hier, waar de natuur van het land nu zoo geheel anders wordt, moet men wellicht de zuidelijke grens van het voormalig Egypte zoeken.

Langs het palmenrijke eiland *Elephantine* varende, nadert men *Assoean* of *Syene*, met 6000 inwoners. Thans krijgt de Nijl het voorkomen van een

meer, aan de zuidzijde door steile rotsen begrensd. Boven deze stad beginnen de watervallen. Dezen leggen bij lagen waterstand de scheepvaart groote bezwaren in den weg, doch wanneer het water hoog is, gaan niet alleen de inlandsche vaartuigen, maar zelfs stoomschepen er zonder letsel over henen. Want van een eigenlijken waterval is hier geen sprake; het zijn meer stroomversnellingen en zelfs op het voor de scheepvaart meest bezwaarlijke punt, bedraagt het verval nog maar 10 M. op de 150. Trotsch verheffen zich de steile rotsgevaarten boven den bruischenden stroom en de rotsblokken, die naar beneden zijn gestort, liggen daar in verspreid en verheffen zich op sommige plaatsen tot 60 M. boven zijn spiegel. Stroomopwaarts heeft men somtijds twee dagen noodig om door deze stroomversnellingen heen te komen, stroomafwaarts geschiedt het dikwijls binnen het uur.

De eerste Nijlvallen vormen de grens tusschen Egypte en Nubië. Boven deze katarakten verbreedt zich het Nijldal tot het schoone bekken van *Philae*, door trotsche, sterk gekloofde bergen omzoomd. De rotspoort van *Kelabsche*†perst de stroom tusschen haar zwarte wanden tot een breedte van 150 schreden te zamen. Eenige uren meer zuidelijk, bij den *tempel van Dandoer*, overschrijdt men den Kreeftskeerkring.

Op een afstand van 114 M. van de rotspoort van *Kelabsche*, ligt *Korosko*, het uitgangspunt van den karavanenweg naar *Abu Hammed*. Nog steeds blijft het landschap het karakter eener woestijn behouden. Nu eens treden de bergen nabij den oever, dan weder verwijderen zij zich en hier en daar ontwaart het oog schoone overblijfselen uit de oudheid. Van *Derr* af neemt de Nijl een zuid-westelijke richting. Hier is de rivier ontzaglijk breed; groote, vruchtbare en goed bebouwde eilanden wisselen af met lange zandbanken, de geliefkoosde verblijfplaats voor krokodillen.

Bij *Abu-Simbl* wekt de reusachtige rotstempel herinneringen op, weinig minder grootsch dan die, welke door de piramide van Cheops en de bouwwerken van Karnak opgewekt worden. Nog 62 km. meer naar het zuiden bereikt men *Wadi-Halfa*, waar het gelijknamige rivierdal op het Nijldal uitloopt en een weinig boven dit punt begint de tweede reeks van watervallen, die voor groote schepen, te eenenmale onbevaarbaar zijn en alleen gedurende den tijd der overstromingen door kleinere vaartuigen gepasseerd kunnen worden. Ofschoon de watervallen van *Wadi-Halfa* op lang na niet zoo grootsch zijn als die tusschen *Philae* en *Assoean*, daar de trotsche rotsgevaarten, die de laatsten sieren bij de eersten ontbreken, leveren zij toch, met de talloos vele gele en roode steenhoopen, die het woeste landschap afwisselen, een riviergezicht van zeldzame schoonheid.¹

De vaart op den Nijl van Kaïro naar *Wadi-Halfa*, die in lengte ongeveer overeenkomt met die op den Donau tusschen *Ulm* en *Neusatz*, op de militaire grenzen, omvat slechts een vierdedeel van den afstand van het noordelijk uiteinde van het *Mwutan-meer* tot aan de *Middellandsche Zee*. Boven *Wadi-Halfa* echter moet men den aangenamen en gemakkelijken vaartocht staken om den moeitevollen karavanenmarsch te beginnen; het schip van den Nijl, de *dahabie*, maakt plaats voor het schip der woestijn.

1. Ausland. 1875. No. 23. S. 462, 463. Nach A. Graf van Prokesch-Osten. Nilfahrt bis zu den zweiten Katarakten. Ein Führer durch Aegypten und Nubien. Leipzig. 1874. 80

HET GEBIED VAN DEN BOVEN-NIJL.

Veelal verstaat men onder *Nubië* of *Dongola* het land ten zuiden van Assoean. Het is echter eenigszins moeilijk bepaalde grenzen aan te wijzen, te meer daar een deel van dit gebied tegenwoordig dikwijls wordt aangeduid met den naam van *Egyptisch Soedan*.

Om van Wadi-Halfa, waar zooals we zeiden de rivier niet meer bevaarbaar is, naar *Khartoem*, de hoofdstad van Egyptisch-Soedan, te reizen, moet men den tocht op een kameel maken. De weg voert door de Nubische provincie *Batn-el-Hadscher*, een rotsige woestijn, verder door het dadeland *Sukkot* en *Mahass* en eindelijk bereikt men, na een rid van dertien dagen, de stad *Nieuw-Dongola*. Van hieraf tot de stad *El-Dabbeh* kan men weder van een Nijlschip gebruik maken. Het overig deel van den weg voert door de *Bajuda-Steppe*, een onvruchtbare, maar niet dorre landstreek, die rijk is aan bronnen.

Khartoem, 450 M. boven den zeespiegel gelegen, heeft een bevolking van 40000 zielen. Het is de grootste stad en de voornaamste handelsplaats van het land, waarop een menigte karavaanwegen uitloopen. De indruk, die het echter maakt, is niet schitterend. Het ligt als een eentonige, grauwe, smerige massa, waar boven slechts een enkele minaret uitsteekt, te midden van een onvruchtbare zandvlakte, zonder boom of struik. Er is maar een hoofdstraat en midden in de stad ziet men groote tuinen, waarin granen, palm- en citroenboomen aangekweekt worden. De huizen zijn gebouwd van in de zon gedroogde tegels en de daken zoo slecht, dat ze na elke storm hersteld moeten worden. En de meesten dier huizen wemelen van allerlei ongedierte. De bevolking is zeer gemengd en bestaat uit Turken, Franken, Grieken, Joden, Egyptenaren, Nubiërs, Abessiniërs, Galla's en Negers.

Bij *Khartoem* vloeit de uit het Abessynischgebergte stroomende *Bahr-el-Asrek* of *Blauwe Nijl* te zamen met den *Bahr-el-Abiad* of *Witten Nijl*. Het eerst wenden wij ons tot het gebied van den eerstgenoemden stroom, dat in de laatste jaren onderzocht werd door een jong Oostenrijker *Ernst Marno*. Daarna nemen we de landen, die zich langs den linker oever van den Witten Nijl uitstrekken in oogenschouw, waar *Schweinfurth* onze voornaamste gids zal zijn.

Het gebied tusschen de *Bahr-el-Asrek* en den *Bahr-el-Abiad* draagt den naam van *Dschesirch Sennaar* en is waarschijnlijk identisch met het oude *Meroë*. Het noordelijk deel van dit gebied, dat in de smalle strook land tusschen de beide rivieren eindigt, draagt even als de oevers van den Blauwen Nijl, den stempel eener hoogere beschaving. Hier liggen een aantal steden en dorpen, bewoond door een zeer gemengde bevolking, die

zich met goed gevolg op den landbouw toelegt. Het binnenland, waarin zich groote steppen en bosschen van struikgewas uitstrekken, wordt bewoond door nomadische Arabieren. Het zuidelijk deel, dat zich van het vorige onderscheidt door grondgesteldheid, door plantengroei en ook door de maatschappelijke verhoudingen, zou men Zuid- of Hoog-Soedan kunnen noemen. Dit wordt bewoond door een aantal negerstammen, die uit een geographisch en ethnographisch oogpunt, den overgang vormen tot de negers van Midden- en West-Afrika.

De streek langs den Blauwen Nijl, ten zuiden van Khartoem, biedt in den beginne weinig belangrijks aan en bezit nagenoeg gene plaatsen van eenige beteekenis. De eerste noemenswaardige plaats is *Woad Medineh*, een station, dat echter sporen van achteruitgang vertoont. Naar het noord-westen breidt zich, lang den linker oever van den Blauwen Nijl, een zeer uitgestrekte, bruine vlakte uit. Deze vlakte is de voornaamste landbouwstreek van het land, de koren- of beter gezegd de doera-schuur van Soedan, want van hieruit wordt Khartoem en het geheele Nijlgebied tot beneden Berber van doera voorzien. Op deze vruchtbare vlakte liggen de uit roode tegels opgetrokken dorpen der Halauïns, hier en daar afgewisseld door een wit gepleisterd graf van den een of anderen sheik of fakier.

Wat hooger op ligt de stad *Sennaar*, die aan het geheele land haar naam gegeven heeft. Vroeger groot en volkrijk, is ook Sennaar in de laatste jaren sterk achteruit gegaan. De omstreken van deze stad vormen een uitgestrekte vlakte, waaruit zich echter, als voorposten van het meer zuidelijk gelegen bergland, den *Dschebel Sagadi* en den *Mojjeh* verheffen. Vijf en tachtig kilometers ten zuiden van Sennaar ligt de marktplaats *Karkodsch*, de laatste plaats, die uit een commercieel oogpunt eenige beteekenis heeft. Vandaar dan ook, dat de scheepvaart op den Blauwen Nijl zich niet boven dit punt uitstrekt. De naaste omgeving der stad is kaal en boomloos en eerst op grooten afstand worden de oevers der rivier door mimosenwouden getooid. Hier en daar worden dezen afgewisseld door enkele groepen gomrahboomen (*Adansonia digitata*) en delebpalmen (*Borassus aethopius*), terwijl op grooteren afstand van de rivier een steppenwoud begint, voornamelijk gevormd door de roodstammige falsa's (*Acacia gummifera*) en suffarah's (*Acacia fistulosa*). Ook boven Karkodsch blijft de eentonige afwisseling van wouden van struiken en boomen, van boom- en grassteppen, aanhouden. Alleen een steil oprijzende bergketen brengt hier en daar afwisseling in het landschap en in de nabijheid van de rivier zetten talrijke dorpen levendigheid bij aan dit tooneel.

Bij *Sera*, een weinig ten zuiden van Karkodsch, treedt op den westelijken oever der rivier een nieuw ethnographisch element op, als om de toch reeds zoo samengestelde bevolking van Soedan nog meer samengesteld te maken. Dit element wordt gevormd door de *Hammedsch*, een tak van het groote negerras en wel die tak, die men beschouwen kan als eigenaardig tot Hoog-Sennaar te behooren. Zij vormen als het ware den overgang tusschen de Arabieren en de negers van Midden-Afrika. Op den rechter oever treden deze Hammedsch eerst veel meer zuidelijk op.

Het binnenland, ten oosten van den Blauwen Nijl, houden de *Agalin*

Arabieren bezet, een schoon menschenras, met lichte huidskleur en goed geëevenredigde ledematen. Hun type bewijst, dat zij zich geheel zuiver hebben weten te houden van de inmenging van negerbloed.

Keeren we thans naar Khartoem terug, om van daar verder voort te dringen op den Bahr-el-Abiad of Witten Nijl, in het nog weinig bezochte gebied van den Boven-Nijl. Ten oosten van deze rivier strekt zich het zoo even beschreven Dschesيره Sennaar uit; ten westen ligt het gebied der *Baggara-Selin-Arabieren* en ten zuiden hiervan dat der woeste *Schilluks*.

Bij het eiland *Alba*, ten zuiden van den 13^{den} breedtegraad, krijgen de oevers van de rivier een zeer schoon aanzien. Daar strekken zich heerlijk schoone wouden uit, hier en daar door open, grasrijke plekken afgewisseld en door een ontelbare menigte apen bevolkt. Hier ligt de versterkte plaats *Faschoda*. Zij is gesticht als een wachtpost tegen de vijandig gezinde *Schilluks*. Ook moet ze dienen tot wering van den slavenhandel langs den Witten Nijl, maar het nut, dat deze sterkte in dat opzicht sticht, is op zijn zachtst uitgedrukt hoogst twijfelachtig. Ten zuiden van deze plaats liggen een aantal dorpen, die door *Schilluks* bewoond worden.

Weder iets meer zuidelijk neemt de rivier het sneeuw witte water van den *Sobat* op. Deze stroom neemt zijn oorsprong in het zuidelijk bergland van Abessynië. Zoo ver de blik reikt strekken zich langs zijn oevers een-tonige steppen uit. Nog hooger ontvangt de Witte Nijl het water van den *Bahr-el-Seraf*, d. i. *giraffen-rivier*, die den *Bahr-el-Dschebel* tot zijrivier heeft.

Het geheele gebied tusschen de beide laatstgenoemde rivieren, dat nog maar voor een gedeelte bekend is, wordt doorsneden door een aantal stroombeddingen en vormt gedurende den regentijd een uitgestrekt moeras, waarin zwermen van muskieten en een aantal drijvende eilandjes en rietbanken het bijna onmogelijk maken om door te dringen.

Aan zijn mondingsgebied is de *Bahr-el-Seraf* nog tamelijk diep en daar worden zijne hooge en steile oevers omzoomd door een strook wild suikerriet (*Saccharum ischaemum*). Maar weldra verdwijnt dat gewas en zoo ver het oog reikt ontwaart men niets dan eindelooze grassteppen, waarop zich slechts eenige boomen en kleine boschjes verheffen, maar die als bezaaid zijn met de door termieten opgeworpen heuvels. Hier ziet men ook reeds enkele exemplaren van den delebpalm, met zijn in het midden dikken stam, maar eerst meer naar het zuiden begint deze boomsoort bosschen te vormen. Zulk een bosch strekt zich uit ten zuiden van *Seriba Oauer*, de eerste nederzetting aan den *Bahr-el-Seraf*. Het klimaat van deze landstreek is zoo ongezond, dat niet alleen de Europeanen, maar ook de Nubiërs en Berbers er de nadeelige gevolgen van ondervinden. Zoo gering is het aantal droge plaatsen in deze moerassige streek, dat de weinigen, die er zijn, met afzonderlijke benamingen worden aangeduid.

De bewoners van deze sombere streken zijn de *Ruers*, die naar zij be-
wonen, nauw verwant zijn aan de meer zuidelijk wonende *Djankhe's* of
Dinka's. Hun lichaamsbouw levert een nieuw bewijs voor de bewering,
dat de bewoners van moerassige laagvlakten een veel minder ruime borst-
kas bezitten, dan bergvolken, die een zuiverder en fijner lucht inademen.
De voornaamste en eigenlijk eenige rijkdom dezer menschen bestaat in
hun kudden runderen, waarvoor ze even veel hart hebben als voor hun
vrouwen en kinderen.¹

Boven Seriba Oauer wordt de stroom steeds ondieper en dichter met
rietbosschen bezet, doch de oevers zetten zich daarentegen uit en wor-
den zoo moerassig, dat men de grens tusschen land en water te nauwer-
nood aan kan wijzen. In deze riet- en grasbosschen komen twee soorten
van vogels zeer veelvuldig voor, vooreerst de sporenkoekoek (*Centropus*
Monachus Reupp) en de prachtige *ortygometra erythropus*, die men ook
in de moerassige streken van West-Afrika terugvindt. Dan ook een aan-
tal andere vogels worden hier gevonden. Daaronder noemen we de mon-
niksgier, de zee-arend, witte en zwarte ibissen, maraboe's en strandloopers,
terwijl zwermen van pelikanen hoog in de lucht hun krijschend geluid doen
hooren.

Op 9° 30' ziet men voor het eerst het papyrusriet. Eenmaal werd dit
tot in Beneden-Egypte gevonden, doch thans bepaalt zich zijn gebied tot
Binnen-Afrika.

Naarmate men verder op den Bahr-el-Abiad doordringt, worden de hin-
derpalen menigvuldiger en van ernstiger aard. Aan den ingang van het
meer No, waar de rivier van Gondokoro zich met den Bahr-el-Ghazal
vereenigt, strekt zich een ontzaglijke slagboom uit. Ze bestaat uit een tal
van waterplanten, meest allen behoorende tot de soort *azolla* en de aan de
reizigers in Afrika maar al te goed bekende *pistia stratiotes*.

Ten zuiden van het gebied der Ruers, vertoont zich het eerste bosch op
de oevers van den Bahr-el-Ghazal. Hier treden de *euphorbiën* op, wier
takken zich als de armen van een candelabre loodrecht naar boven ver-
heffen. Hier begint het gebied der Dinka-negers.

Dit gebied omvat bijna de geheele laagvlakte, die zich op den rechter-
oever van den Gazellen-stroom uitbreidt. Het is een ontzaglijke vlakte,
bestaande uit een aangeslibden klei- en leemgrond, welks eentonigheid
door geen enkelen berg of rots wordt afgebroken. En ook de boschjes,
die hier en daar voorkomen, hebben een zeer geringen omvang. Naarmate
zij meer de landen der Djoer- en Bongo-negers naderen, verliezen de Dinka-
steppen hun eigenaardig karakter, dat de herinnering aan een stijf aange-
legd park voor den geest roept.

De zuidelijke grens van het gebied der Dinka's wordt gevormd door het
plateau, dat zich tot aan den evenaar uitstrekt en welks eentonig karakter
alleen door enkele golvingen van den bodem en op zich zelve staande
kristallinische gesteenten wordt afgebroken. Deze geheele streek is vol van
seriba's, dat zijn nederzettingen van kooplieden, in het gebied der negers.
In de laatste jaren werden een aantal dergelijke nederzettingen, vooral door
Nubische handelaren, in het gebied van den Boven-Bahr-el-Ghazal gevestigd.

1. Ernst Marno. Reisen im Gebiete des blauen und weissen Nil. S. 315—361.

1. Medinet. — 2. Kossëir. — 3. Een Arabier. — 4. De doum. — 5. Het koninklijk paleis te Gondar.

Van daar dat deze streek vaak wordt aangeduid onder den naam van *Seriba-district*.

Ofschoon enkele Dinka-stammen door kloekheid uitmunten, zijn dit toch uitzonderingen en over het algemeen genomen, bereiken deze negers zelden een lengte van 1.7 M. Hun huidskleur is zeer donker. Het dunne haar scheren zij af, behoudens een enkele lok midden op het hoofd; alleen sommige fatten laten het zoo lang mogelijk groeien. Zoowel mannen als vrouwen hebben de gewoonte de voorste snijtanden uit te trekken, waardoor hun spraakvermogen niet weinig belemmerd wordt.

De voornaamste rijkdom der Dinka-negers zijn alweder hun kudden. Behalve zeboe's, bezitten zij schapen, geiten en honden. Wat aangaat de bereiding hunner spijzen, kunnen zij de vergelijking met de Nubiërs glansrijk doorstaan en de wijze, waarop zij meel- en melkspijzen klaar maken, is van dien aard, dat de beste Europeesche kok het hen niet verbeteren zou. Voor het vervaardigen van wapenen en gereedschappen gebruiken zij ijzer, dat zij in waarde boven koper stellen, doch daar ijzererts, althans in het westelijk deel van hun gebied, niet voorkomt, bezitten de Dinka's in het bearbeiten van dit metaal niet die kunstvaardigheid die hun naburen kenmerkt.

Hun godsdienstige denkebeelden zijn vrij wat minder duister dan die van hun Nubische beheerschers. Zoo gelooven zij o. a. niet aan het booze oog.

De *Djoer-negers*, die de laagste terrassen van het straks genoemde bergland bewonen, onderscheiden zich door de handigheid, die zij hebben in het uitsmelten van ijzererts en in alle smidswerk. Daarbij zijn zij kundige visschers en voor het begin van den zaaitijd, in de maand Maart, verlaten oud en jong hun hutten, om zich aan dit geliefkoosd bedrijf over te geven.

Bij de *Djoer-negers* zijn de gezinnen in den regel tamelijk talrijk en de liefde tusschen ouders en kinderen is bij hen veel grooter dan bij eenigen anderen stam in Centraal-Afrika.

Tegenwoordig zijn jacht en visscherij niet meer de eenige middelen van bestaan van deze arbeidzame menschen, maar leggen zij zich ook op veeteelt en landbouw toe. Hun huisdieren, vooral hoenders en geiten, leveren hun voedingsmiddelen en ook de landbouw verschaft rijkelijke producten. Jammer maar dat ze gewoonlijk den Nubiërs ten buit worden.

De derde stam van beteekenis in het *Seriba-district* zijn de *Bongo's* of *Dor-negers*. Hun gebied ligt tusschen 8° en 6° N.B., in het zuidelijk deel

van het laagland van den Bahr-el Ghazal. In uitgestrektheid komt het ongeveer met België overeen, doch de bevolking is zeer gering en neemt bovendien voortdurend in aantal af, zoodat het wellicht niet lang meer duren zal, dat zij geheel uitgestorven is. Het Bongo-land strekt zich uit van het noord-westen naar het zuid-oosten, tusschen de oevers van den *Roah* tot die van den *Pango* en omvat den middenloop van de meeste rivieren, die in het bekken van den Bahr-el-Ghazal uitstroomen. Ten noorden van hen wonen de Djoer-negers, ten noord-oosten de Dinka's, ten zuid-oosten de Mittu's, ten zuiden de Baboekoer-negers, de Bellanda's en de Njam-Njam-negers en ten westen de Sere's en Golo's.

Als middelen van bestaan beoefenen de Bongo's de veeteelt, jacht en visscherij, maar vooral den landbouw. Onder alle stammen, die langs den Bahr-el-Ghazal wonen, besteden zij de meeste zorg aan het bouwen hunner huizen. Dezen zijn allen zonder uitzondering gebouwd in den vorm van een kegel, doch bieden overigens in hun uiterlijk voorkomen genoeg afwisseling aan. Op de punt van het kegelvormig dak is een strooien kussen aangebracht, dat als zitplaats dient, om van uit dat hoogere standpunt over de graanvelden heen te kunnen zien. Naast elke hut staat een korenschuur. Deze is gewoonlijk op palen gebouwd om aldus den inhoud te beschermen tegen den vochtigen grond en het ongedierte.

De huidskleur der Bongo's is, evenals die van de Mittu's, Njam-Njams en Kretsch-negers, roodbruin. De Dinka's, Ruers en Schilluks zijn veel donkerder. Ook onderscheiden de eersten zich van de laatsten door hun slechts middelmatige lichaamsgrootte, hun ineengedrongen en gespierde gestalte en hun breederen schedelvorm. Zij hebben kort, kroes, wollig haar, waaraan zij slechts weinig zorg besteden. De mannen dragen altijd een schort van beestenvel, dat door middel van een koord om de lenden bevestigd wordt; de vrouwen daarentegen dragen alleen bladeren of gras om de heupen. Soms gebruiken zij als sieraad een langen reep boomschors, die als een rossige staart achter hen sleept. Alle overige lichaamsdeelen blijven bij beide geslachten onbedekt en alleen bij feestelijke gelegenheden dragen zij een hoofdtooi van vederen. Dat neemt echter niet weg, dat zij ten eerste op sieradiën gesteld zijn, die gewoonlijk uit halssnoeren bestaan, welke uit glaskralen samengesteld zijn. Nog trachten de Bongo-vrouwen haar bevalligheid te verhoogen, door een zeer eigenaardig sieraad. Zoodra een meisje gehuwd is, wordt haar onderlip doorboord en daarin een rond stukje hout gestoken. Dit wordt steeds door een grooter vervangen, tot eindelijk die lip tot het vijf-, zesvoudige harer natuurlijke grootte is gebracht. Eveneens wordt de bovenlip doorboord en hierin een koperen nagel of ring gestoken. Ook de neus blijft niet ongeschonden. In de neusvleugels worden drie of vier strooialmen gestoken en een ring in het tusschenschot bevestigd, zooals bij ons bij de varkens geschiedt. Bovendien worden de bovenarmen, de borst en de buik met zigzaglijnen getatoeëerd, zoodat het niet gezegd behoeft te worden, dat een Bongo-vrouw juist niet beantwoordt aan ons ideaal van vrouwelijke schoonheid. Alle volwassen vrouwen van dit volk zijn zoo verbazend corpulent en dragen zulke ongelooflijke vleeschmassa's met zich om, dat men zich niet genoeg verwonderen kan over het schreeuwend verschil tusschen haar en haar ma-

gere, gespierde mannen. De schouders zijn dikwijls even breed als de borst van een slank man. Ja met den staart, dien zij gewoonlijk dragen, ziet een flink ontwikkelde Bongo-vrouw er, wanneer zij loopt, zoo ongeveer uit als een dansende baviaan.

Zelfs de rijkste Bongo's bezitten niet meer dan drie vrouwen; onbemiddelde personen doen het met een. De bruidegom moet de bruid van den vader koopen. De gemiddelde prijs is 10 ijzeren platen van 2 pond en 20 lansspitsen. Voor minder geld kan men slechts een oude vrouw koopen. De aldus gesloten echtverbintenis kan ook weder op zeer gemakkelijke wijze verbroken worden. Ieder heeft het recht zijn vrouw aan zijn schoonvader terug te zenden. In den regel geschiedt dit echter alleen, indien het huwelijk kinderloos blijft en dit gebeurt zelden. Integendeel, in den regel is het aantal kinderen zeer groot.

De Bongo's hebben de gewoonte hunne dooden te begraven en wel de mannen met het hoofd naar het noorden, de vrouwen met het hoofd naar het zuiden gekeerd. Van een leven na den dood zielsverhuizing en dergelijke dingen hebben zij volstrekt geen begrip. Daarentegen heerscht bij hen het geloof aan spoken, duivels en heksen.

De overige berichten omtrent deze nog lang niet voldoende bekende volkstammen danken wij aan den ijver van den onvermoeiden Schweinfurth, die ook het gebied ten westen en ten zuiden van het Seriba-district doorkruiste. Daardoor kregen wij ook inlichtingen omtrent de zeer samengestelde wateraderen van die streek. Daaronder behoort de Djoer, een der belangrijkste zijrivieren van den Bahr-el-Ghazal. Schweinfurth bezocht haar bronnen op den *Mount Baginze*, in het oostelijk deel van het gebied der Njam-Njam-negers. Hoe verder men zich in een westelijke richting van de Djoer verwijderd, des te hooger wordt de bodem, daar men dan meer en meer het centraal-plateau van Binnen-Afrika nadert. In de groote vlakte tusschen de Djoer en de meer oostelijk stroomende Tondy dwalen groote kuddes olifanten en antilopen rond. Een opmerkelijk verschijnsel bieden de ermietenheuvels aan, die van onderen een cylindervorm hebben gedekt door een tamelijk ver vooruitstekend dak. Ze zijn het werk van een kleine miersoort, *termes mordax*.

Ten oosten van den Tondy stiet Schweinfurth achtereenvolgens op twee andere rivieren, de *Roah* en de *Rohl*. Ofschoon het gebied tusschen deze beide rivieren bewoond wordt door een aantal stammen, die verschillende namen dragen, komen zij toch in lichaamsvormen, taal en levenswijze zoozeer met elkander overeen, dat genoemde reiziger, op voorbeeld van de kooplieden van Khartoem, hen te zamen vatte onder den algemeenen naam van *Mitu's*. Het schijnt, dat deze volken nog het naast verwant zijn aan de Bongo's, ofschoon ze toch, zoowel uit een verstandelijk als uit een lichamelijk oogpunt bij de laatsten achter staan. De door hen bewoonde streek is zeer vruchtbaar. Als huisdieren bezitten zij alleen geiten, honden en vogels. Vandaar dat de Dinka's, die groote kuddes hebben, laag op hen nederzien en hen aanduiden met den naam van *Djoers*, d. i. wilden.

De belangrijkste van Schweinfurth's reizen was die in zuidelijke richting, naar het gebied der *Njam-Njams*. Langen tijd trok hij voort in het gebied van den *Djoer*. Vervolgens liep zijn weg door een bergachtig land. Het ging berg op berg af, doch klaarblijkelijk naderde men altijd door een hooge bergketen. Toen men de laatste zijrivier van den *Unduku* achter zich gelaten had en zich in zuidelijke richting nieuwe landstreken voor den blik des reizigers ontolden, wees de Aneroïde-barometer een hoogte aan van 900 M. Voor de voeten van de reizigers vertoonde zich een dal, waardoor de *Naporruporru* zich door een 20 M. diepe kloof een weg baande. Deze rivier is waarschijnlijk een zijtak der Uelle, waarmede zij evenwijdig loopt. Schweinfurth stond hier voor de waterscheiding van den Nijl en was de eerste Europeaan, die dit punt bereikte.

De oppervlakte van het gebied der *Njam-Njams* wordt door hem op 14000 □ km., het aantal inwoners op ongeveer 2000000 zielen geschat. Wat hun uiterlijk voorkomen aangaat, beschrijft hij hen op de volgende wijze. Lange haarvlechten, die niet zelden over den schouder tot op den navel afhangen, bedekken het ronde, breede hoofd. Wat de vorming van het laatste aangaat, staan de *Njam-Njams* onder de brachycephalen op den laagsten trap. De buitengemeen groote, wijd openstaande oogen, door zware wenkbrauwen overschaduw, staan zeer ver van elkander en geven het gelaat een gemengde uitdrukking van dierlijke woestheid, krijgshaftige vastberadenheid en vertrouwen wekkende openhartigheid. De neus is even breed als lang, de mond overtreft haar zelden in breedte, de lippen zijn dik en de kin rond. Het lichaam is niet zeer gespierd en over het algemeen hebben deze negers een zekere neiging tot corpulentie. Hun lengte komt ongeveer met de gemiddelde lengte der Europeanen overeen. De huidskleur is rossig.

Dorpen of steden zoekt men hier te vergeefs. De hutten, die gewoonlijk door een enkel gezin bewoond worden, staan door het geheele land verspreid. En ook de residentie van een vorst bestaat alleen uit eenige hutten, die bij elkander staan en door hem en zijne vrouwen worden bewoond. De bouwde dezer woningen komt ongeveer overeen met die van de hutten der *Bongo's*, alleen loopt het kegelvormige dak wat spitser toe. Hier en daar treft men bovendien kleine hutten aan van een zeer eigenaardigen vorm. Zij hebben een dak in de gedaante van een klok, dragen den naam van »*banogils*» en doen dienst als slaappleatsen voor halfwassen knapen van aanzienlijken.

De vrouwen zijn niet alleen met de zorg voor het huishouden belast, doch bebouwen ook het land. Zij leven veel meer teruggetrokken en afgezonderd dan die van de *Bongo's* en *Mittu's* en vooral voor vreemdelingen zijn zij bijna ongenaakbaar.

De waardigheid van stamhoofd is erfelijk en gaat van den vader op den oudsten zoon over. Intusschen zijn hieraan geen andere voordeelen verbonden, dan dat zulk een hoofd het grootste gedeelte van den op de jacht gevelden buit wordt toegewezen, welke buit in den regel bestaat uit ivoor

en olifantenvleesch. Wat zijn macht aangaat, is hij het, die zijn stamgenooten oproept tot den oorlog en tot de jacht; ook voltrekt hij eigenhandig de terechtstelling van ter dood veroordeelden. Uiterlijk onderscheidt zich het stamhoofd door niets van zijn ondergeschikten.

De geringe kleeding, die de Njam-Njam noodig heeft, wordt door hem bij voorkeur vervaardigd van dierenhuiden van zeer verschillende kleur en door middel van een koord, op schilderachtige wijze om de lendenen vastgesnoerd. Bovendien tatoeëren beide geslachten zich, doch deze kunstbewerking bepaalt zich tot enkele zeer eenvoudige figuren. Misvorming van het lichaam, om de schoonheid te verhoogen, komt bij hen niet voor. Wel vijlen ze de snijtanden scherp af, doch dit heeft alleen plaats, om zich daarvan te bedienen in den strijd met hun vijanden.

Bij hun natuurlijke woestheid, hebben de Njam-Njams toch een gemoed, dat voor allerlei indrukken zeer ontvankelijk is. Inzonderheid zijn zij gesteld op muziek en bezitten dan ook een aantal inheemsche muziek-instrumenten. Men vindt onder hen zangers van beroep, die in fantastisch kostuum het land doortrekken, om zich bij feestelijke gelegenheden te doen hooren.

De Njam-Njam-taal, of beter gezegd het Zandey-dialekt — *Zandey* is de naam, die de Njam-Njams zich zelven geven — behoort, evenals alle talen, die langs den bovenloop van den Bahr-el-Ghazal gesproken worden, tot de groep der Nubisch-Lybische talen. Voor afgetrokken denkbelden bezit ze in het geheel geen uitdrukkingen. Ook kon Schweinfurth geen naam voor het Opperwezen ontdekken, wel voor het gebed en den godsdienst.

Het geloof aan spoken en booze geesten, is onder hen algemeen verbreid; ook staan godsoordeelen hoog in aanzien, evenzoo waarzeggers, die vooral geraadpleegd worden voor het beginnen van een oorlog.

Hun treurige beruchtheid als menscheneters verdienen de Njam-Njams ten volle. Zij beroemen zich zelfs op deze gruwelijke gewoonte en dragen de tanden van hun slachtoffers, aan een koord geregen, om hun hals, terwijl ze de palen hunner woningen met de schedels versieren. Niet alleen eten zij hun krijgsgevangenen, maar ook diegenen hunner stamgenooten, die een plotselingen dood sterven. Vooral menschevet is hun een zeer geliefkoosde spijs. Intusschen beweert men, dat onder de Njam-Njams ook stammen gevonden worden, die een afkeer hebben van menschevleesch.

Van de waterscheiding van den Nijl trok Schweinfurth naar het brongebied van de *Mbrwole*, die in westelijke richting naar de Uelle stroomt. Deze landstreek is buitengemeen moerassig en hier kunnen handelsartikelen op geen andere wijze vervoerd worden, dan door ze door menschen te doen dragen. Meer naar het zuiden volgt het gebied der *A-Banga-negers*, die zich merkbaar onderscheiden van de Njam-Njams en beschouwd kunnen worden als de overgang tusschen hen en de *Monboetoe's*. Dit land daalt

vrij sterk en naarmate men de Uelle nadert wordt de bodem meer oneffen. Een dicht oorspronkelijk woud, door talloze beken en wateraderen doorsneden, vormt de noordelijke grens van het Monboetoe-land, dat door de Uelle wordt besproeid.

Deze stroom ontstaat uit de samenvloeiing van twee machtige bronrivieren, de *Gadda* en de *Kibaly*, die naar het schijnt haar bronnen hebben in de Blauwe bergen, op den westelijken oever van het Mwutan-meer. De weg van den Uelle naar de residentie van den sedert overleden Momboetoevorst Munza voert door een onbegrijpelijk schoon landschap. Aan weerszijde van den karavanenweg strekken zich onafgebroken de eenvoudige, doch nette woningen der *Monboetoe's* uit. Bovendien brengen twee heuvels van ongeveer 100 M. hoogte teekening in het landschap.

De audiëntie, die Schweinfurth bij koning Munza had, geschiedde met echt barbaarsch praalvertoon en had plaats in een buitengemeen ruime en hoge zaal, zoo sierlijk en tevens zoo solide gebouwd, dat men er een Afrikaansch volk te nauwnood toe in staat zou achten. Munza's rijks-grooten zaten, in vollen krijgsmansdos, in lange rijen, op stoelen. Na verloop van een geruimen tijd kondigden hoorngeschal en paukslagen de nadering van koning Munza aan. Hij was een schoon en krachtig man, met een voor een neger buitengemeen zwaren en vollen baard. Hij droeg de kleding van een krijgsman, bestaande uit een kleed van de schors van den vijgenboom en dat zoowel boven als onder de heupen een gedeelte van het lichaam bedekt. Op het hoofd droeg hij een cylinder-vormige muts, uit riet gevlochten en met een bos pauwenveeren versierd. Armen en beenen waren met een aantal koperen sieradiën behangen en zijn rechterhand omklemde een krom koperen zwaard.

De huidskleur der Monboetoe's is veel lichter dan die van hun noordelijke naburen, de Njam-Njams. Het is opmerkelijk, dat Schweinfurth, die uit het noorden en Livingstone, die uit het zuiden kwam, beiden dezelfde opmerking maakten, dat men in het centrum van Afrika lichter gekleurde stammen aantreft. De eerste zag onder de Monboetoe's verscheiden individuen met blond hoofdhaar.

In hun gelaatstrekken vertoonen de Monboetoe's veel punten van overeenstemming met de Semieten. Inzonderheid opmerkelijk is de lange, gebogen neus, die overigens aan de Negers geheel vreemd is.

De veelwijverij heerscht onder hen zonder eenige beperking. Toch nemen de vrouwen tegenover de mannen een zeer zelfstandige positie in en ook tegenover vreemdelingen zijn zij op lange na niet zoo terughoudend als de vrouwen der Njam-Njams. Hun hoofden en koningen zijn er veel beter aan toe dan die der zoo evengenoemde negers, daar zij het monopolie bezitten van den handel in ivoor en koper en bovendien nog schatting heffen van de veldvruchten.

De anthropophagie is bij hen nog meer in zwang dan bij hun noordelijke naburen en wellicht zijn zij de wreedste kanibalen van geheel Afrika. Uiterlijk onderscheiden de Monboetoe's zich hoofdzakelijk van de Njam-Njams door hun betere kleding en hun haartooi, waarvan ze veel meer werk maken.

Een der opmerkelijkste resultaten van de reis van Schweinfurth naar

Munza's residentie is dat het thans vast staat, dat in Centraal-Afrika een dwergvolk bestaat, waarvan zoowel de ouden als de reizigers van den nieuweren tijd melding maken, zonder dat echter tot dusver hun mededeelingen door eenig bewijs of getuigenis werden gestaafd. Schweinfurth nu zag de *Akka's* aan het hof van den Mouboetoe-vorst, in wiens gebied zich een deel van dezen stam gevestigd heeft. Hij nu houdt deze negers, die gemiddeld slechts 1,46 M. lang worden, zeer bepaald voor een ras, dat oorspronkelijk in Midden-Afrika t'huis hoort. Opvallend is hun zeer groot hoofd, dat op een buitengemeen dunnen hals geplaatst, het denkbeeld opwekt van een pompoen op een pijpensteel. Nergens vinden we een stam, die in die mate prognaath is. Soms bedraagt de gezichtshoek 60°. Hun lippen steken ver vooruit en over het algemeen heeft hun gelaat iets aapachtigs. Hun ledematen zijn hoekig en scherp, met uitzondering van hun ronde knieën en in tegenstelling met alle overige Afrikanen, zetten zij, wanneer ze loopen, de voeten binnenwaarts. Volgens hun eigen opgaven, zijn de *Akka's*, ook *Tikkitikki's* genoemd, een jagersvolk, dat geen andere huisdieren bezit dan gevegelte.

Voorbij het gebied der *Akka's* zouden de bergachtige landen der *Ne-meigehs*, *Bissanga's* en *Domondus* zich uitstrekken. Waarschijnlijk liggen dezen op de westelijke hellingen van de Blauwe bergen.

Op zijn terugreis uit het land der Njam-Njams, vond Schweinfurth gelegenheid tot het doen van een aantal uitstapjes. Zoo bezocht hij o. a. het in het brongebied van den Djoer gelegen *Baginze-gebergte*. Iets meer noordelijk verheft zich de spitse *Dampo-piek*, van welker top men een waar bergland overziet, ja, meer dan honderd bergtoppen tellen kan, terwijl naar het noorden zich, zoover als het oog reikt, een vlakte uitstrekt, die door den bovenloop van den Tondy wordt besproeid. Inzonderheid bieden de voorgebergten van het *Baginze-gebergte* een schilderachtig tooneel aan, waar ze zich ver in deze vlakte uitstrekken. De noordelijksten daarvan zijn *Bonduppa-* en *Magongohketen*.

Een volgende uitstap voerde onzen reiziger in tegenovergestelde richting, d. i. naar het westen, naar een vlakte, die gedeeltelijk door de *Golo's* bewoond wordt en voor een ander deel ingenomen wordt door de onbewoonde wildernis van *Dar-Fertit*, het brongebied van den *Bahr-Dembo* en den *Biry*, de grootste zijrivieren van den Bahr-el-Arab. Een machtige gneisketen, het *Ida-gebergte* genoemd, begeleidde aan de linkerzijde den weg van den reiziger, die naar het westen trekkend steeds meer en meer steeg. Dit *Ida-gebergte*, welks betrekkelijke hoogte ongeveer 150 M. bedragen zal, is de noordelijkste uitlooper van het *Kosanga-gebergte*, dat meer naar het zuiden het dal van den Pongo begrenst.

Dit landschap was in hooge mate rotsig; losgescheurde gneisbrokken van een regelmatigen kegelvorm liggen overal verspreid. De bosschen doen op sommige punten in dichtheid niet onder voor die in het gebied der Njam-Njams. De bewoners, de *Golo's*, komen in vele opzichten overeen met de *Bongo's*, doch spreken een geheel ander dialect. In het noordoosten wonen de *Rduggo's*, een onderafdeeling der Kretsch-negers, wier gebied zich ver naar het noorden toe uitstrekt en daar begrensd wordt door het land der *Baggara-el-Homr*, die de oevers van den Bahr-el-Arab

bewonen. Naar het oordeel van Schweinfurth zijn die Kretsch-negers de leelijkste inboorlingen in het gebied van den Bahr-el-Ghazal. Hun ledematen zijn zeer weinig geproportionneerd, mond en lippen vertoonen het echte negertype in den overtreffenden trap en niet tevreden over hetgeen de natuur in dat opzicht reeds deed, maakt de Kretsch zich nog afzichtelijker door het spits afvijen of uitbreken der snijtanden.

Naar het zuid-oosten toe wonen, langs den bovenloop van den Pongo, de *Schre-negers*, die veel meer overeenkomst vertoonen met de Njam-Njams, dan met de naast hen wonende Bongo's.

De merkwaardige landstreken en volken ten W. van den Nijl verlatende, keeren wij tot dezen stroom zelven terug om zijn bovenloop verder te vervolgen. Deze biedt niets opmerkelijks aan tot *Gondokoro* toe, welk punt met de naaste omgeving in de laatste jaren den naam van Ismaïlia ontving. Maar in de geschiedenis der aardrijkskundige onderzoekingen heeft de naam »*Gondokoro*» reeds in die mate het burgerrecht verkregen, dat hij niet meer verdrongen kan worden.

Intusschen is *Gondokoro* geheel verlaten en wel doordien de *Bhar-el-Dschebel*, op welks steilen oostelijken oever de plaats gelegen was, zich in den laatsten tijd meer naar het westen verlegd heeft, terwijl *Gondokoro* alleen nog bespoeld wordt door een »*chor*», een soort van moerassige bijrivier, die de lucht aanhoudend met miasmen vervult. Deze streek is vulkanisch en geen jaar gaat er voorbij, zonder dat er zwaardere of minder zware aardshokken worden waargenomen. De vuurhaard, die dezen te weeg brengt, wordt veelal gezocht onder den nabijzijnden *Dschebel Regaf*, d. i. »berg der aardbeving», door de Bari's *Logwek* genoemd. Althans zijn vrij zuivere kegelvorm wijst op vulkanische vorming.

Gondokoro en het daar tegenover liggende *Lado*, liggen in het land der *Bari's*. Dit land is ten westen van den Nijl open en vlak en doet in zijn voorkomen aan een park denken. De hier en daar verstrooid liggende negerdorpen, de òf op zich zelven òf in groepen staande boomen, het met weelderig groen bedekte land, doorsneden door den grooten, sterk kronkelenden *Chor-Lurit* en de machtige bergen, die het op den achtergrond begrenzen, maken dit gebied tot een der schoonsten van Afrika.

In de omstreek van *Lado* neemt de bodem die eigenaardige roode kleur aan, die tot ver in het binnenland wordt waargenomen en toegeschreven moet worden aan een zeer sterk ijzergehalte. De flora heeft, dit kan niet ontkend worden, een zeer eentonig karakter en van den fauna krijgt men niet veel te zien, wanneer men althans de eigendommelijke termietenheuvels uitzondert.

Ten zuiden van *Gondokoro* komen in de tusschen oeverbergen saamgedrongen Nijl, watervallen voor, die hem, jammer genoeg, onbevaarbaar maken. Bij den tien tot twaalf meter hoogen waterval van *Fota* of *Mekade*, op

3° 39' N.B. stort zich de tot 120 M. breedte teruggebrachte stroom door een smalle kloof, langs loodrechte rotsen naar beneden.

Eerst bij *Dufile* wordt de stroom weder bevaarbaar. Daar houden op beide oevers de bergen plotseling op. Zoo ver het oog reikt, strekt zich weder een vlak, woest hoogland uit, bedekt met palmen en eenige andere groote boomsoorten. Dit hoogland zet zich voort tot op den noordelijken oever van het Mwutan-meer, waaruit de breede Witte Nijl zich in een weelderig vruchtbare vlakte stort, die den naam draagt van *Ibrahimyha*. Ten zuiden daarvan ligt *Fatiko*, een Afrikaansch paradijs. Smaragdgroene heuvels, met geboomte gekroond, zijn over de vruchtbare, goed besproeide vlakte verstrooid.

Dat de *Bhar-el-Dschebel*, zooals de Witte Nijl hier genoemd wordt, werkelijk uit het Mwuran-meer stroomt, heeft *Romolo Gessi*, die het meer tot bij *Magungo* opvoer, voor goed uitgemaakt. Bij deze plaats, die op de noord-oostelijke kust gelegen is, niet ver van het punt, waar de *Bhar-el-Dschebel* er uit stroomt, valt een andere, groote stroom er in en deze van uit het zuid-oosten komende waterader kan men weder volgen tot aan het *Ukerewe-meer*. Zij draagt den naam van *Somerset-stroom* of *Victoria-Nijl* en verlaat het *Ukerewe-meer*, op den noordelijken oever, slechts weinig ten N. van den evenaar en vormt dan terstond den *Ripponval*. Daarna stroomt zij in noordelijke richting en verliest zich in een meer van 30 tot 40 km. lengte, het *Ibrahim-Pucha*- of *Lange-meer*, dat het reservoir schijnt te zijn, niet alleen van de wateren van het *Ukerewe-meer* maar ook van het zich in noordelijke richting uitstreckende plateau. Na dit waterbekken verlaten te hebben, vormt de *Victoria-Nijl*, bij *Foweira*, den *Karuma-val* en iets lager, alvorens het *Mwutan-meer* te bereiken, den *Murchison-val* en die bij het eiland *Aufina*.

Het gebied van den *Victoria-Nijl* met zijn volken kunnen wij moeilijk scheiden van dat der groote Midden-Afrikaansche meren. Daarom bepalen wij er ons toe te vermelden, dat Egypte ook hier reeds vasten voet heeft weten te verkrijgen. Egyptische troepen houden het gebied bezet en tegenwoordig oefent de Khedive een onbetwiste heerschappij uit tot aan de *Somerset-rivier*, op 2° N.B. Het zoogenaamde equatoriale gouvernement begint aan den *Bahr-el-Ghazal* en den *Sobat* en omvat de gebieden langs den *Bahr-el-Dschebel*, tot bij *Unijoro*. Het laatstgenoemde land is ten minste nog voor een deel onafhankelijk, terwijl het ten zuiden daarvan gelegen *Uganda* met Egypte in vriendschappelijke verstandhouding leeft.

DE KUST DER ROODE ZEE.

De kust van de zoo gevaarlijke Roode Zee wordt door hooglanden gescheiden van het Nijlbekken. Die hooglanden vormen de oostelijke grenzen daarvan en gaan naar het zuiden toe over in het machtige hoogland van Abessynië.

Langs de brandend heete kust van de Roode Zee strekt zich een smalle strook vlak land uit en hier liggen de drie belangrijkste havenplaatsen dier kust, *Kosseir*, op gelijke breedte als de Boven-Egyptische stad Kenneh, aan den Nijl, *Suakin* en *Massoa*. Laatstgenoemde plaats ligt tegenover den *Dahlak-archipel*, beroemd om de paarlvisscherij, die aldaar wordt uitgeoefend.

Deze kust strekt zich uit tot aan de straat van *Bab-el-Mandeb*, waar de tegenover liggende kust van Arabië, de Afrikaansche zoo zeer nadert, dat de Roode Zee als het ware een afgesloten bekken vormt. Met de Middellandsche Zee staat zij in verbinding, door middel van het kanaal van Suez, met den Indischen Oceaan, door middel van de genoemde straat van *Bab-el-Mandeb*. In die straat ligt het kleine eiland *Perim*, dat in het bezit is van de Britten. Dezen hebben daar een sterkte gebouwd, die tevens dienst doet als vuurtoren en de afstand tusschen het eiland en de tegenover liggende kusten is zoo gering, dat elk schip, dat er door henen vaart, onder het bereik der vuurmonden van het fort is. Aldus vormt *Perim* in werkelijkheid den sleutel van de Roode Zee en de bezitter van dit kleine eiland beheerscht de vaart door het kanaal van Suez.

Het karakter van deze kuststrook, die we met grond als de voortzetting van de Arabische woestijn kunnen beschouwen, heeft Schweinfurth onderzocht door een reis van Beni-Suef. aan den Nijl, naar de kust, die hij in Maart 1876, in gezelschap van Dr Paul Güszfeldt, ondernam.

Deze woestenij wordt doorsneden door een aantal wadi's en bergruggen. Zoo was het een afwisseling van geheel van plantengroei ontbloote »*Serirs*,» d. z. hoogvlakten en inzinkingen, die zich in alle richtingen vertakten en op sommige punten een weelderigen plantengroei vertoonden. In het kalkgebied der Arabische woestijn, tusschen 28° en 29° 30' N.B., komt een wit bloeiende braamstruik (*Retama Raetam F*) veelvuldig voor, terwijl ze noch ten zuiden, noch ten noorden van dit gebied wordt aangetroffen.

De zuidelijke deelen van dit bergland zijn door Schweinfurth herhaaldelijk doorkruisd geworden, het laatst in 1874 ook door Ernst Marno.

Van de drie wegen, tusschen Suakin en Berber aan den Nijl, koos Marno grootendeels de noordelijkste. Over den voorheen onbekenden bergpas van den *Dschebel Abdarak* en *Wadi Aben*, bereikte hij *Wadi To Blal*. Volgens zijn waarnemingen loopt deze weg bij lang na niet op zulk een hoogte als de zuidelijke, die door Schweinfurth gevolgd werd. Ook uit den plantengroei bleek de veel hoogere ligging der zuidelijke streek. De boomsoorten, die Schweinfurth in het zuidelijk deel van het bergland aantrof, zooals den *Drakenboom*, de *Quotqual-Euphorbia*, *aloë's* en *stapelia's*, zag Marno op het noordelijk deel of in het geheel niet, of slechts bij uitzondering. Terwijl de eerstgenoemde boomsoort juist in het zuidelijk deel de karakteristieke boom is, behoort hij in het noordelijk deel tot de uitzonderingen.

Ten noorden van het uitsluitend uit vulkanische gesteenten bestaande hoogland van Abessynië nemen een aantal rivieren haar oorsprong, die gedurende den regentijd tot machtige stroomen aanzwellen. Onder dezen noemen we de *Mareb*, die als *Chor-el-Oasch* in noord-westelijke richting naar den Atbara toestroomt, maar ook aan den Barka water moet afgeven; de *Chor-Barka* of *Baraka*, die in meer noordelijke richting zijn breede bedding uitgeslepen heeft en zich niet ver van *To-kar* in de zee ontlast; eindelijk nog de *Anseba*, een belangrijken zijstroom van de laatstgenoemde rivier.

Het gebied, dat als het ware omsloten wordt door de Roode Zee en den Barka, wordt nagenoeg uitsluitend bewoond door de herdersstammen der *Beni-Amers* en *Hababs*. De eersten bewonen echter ook nog een groot gedeelte van de provincie *Takah*, tot in de nabijheid van den *Atbara*. Beide stammen spreken een dialect van de Ethiopische taal, terwijl de bevolking van *To-kar* en de ten noord-westen van den Barka wonende stammen zich van het *Bedschah-* of *To-Bedanieh-*dialect bedienen.

In hun uiterlijk, zoowel als in hun zeden en gewoonten, hebben de *Hababs* en *Beni-Amers* meer overeenkomst met hun noordelijke naburen in *Bedschah*, dan met de *Abessyniërs*. Toch moeten zij over het algemeen beschouwd worden als een bastaardras der laatstgenoemden, ofschoon ook tal van andere elementen, zoowel uit vroeger als uit later tijd, in hen opgenomen zijn. De *Beni-Amers* zijn reeds sedert lang tot den Islam bekeerd, terwijl daarentegen het meerendeel der *Hababs*, evenals hun naburen, de *Mensa's*, *Takoeë's* en *Bogos*, althans in naam, *Abessynische Christenen* zijn. Sedert de provinciën *Massoa* en *Suakin* bij het Egyptische rijk ingelijfd zijn, is het gelukt de weinig krijgshaftige stammen der *Hababs* en *Beni-Amers*, langs vreedzamen weg, geheel te onderwerpen.

Theodoor van Heuglin heeft in het voorjaar van 1875 het gebied der *Beni-Amers* en *Hababs* bereisd en inzonderheid tusschen den

Chor van Falkat en *Aquiq* tot *Tokar*, d. i. tusschen 17° 30' tot 19° NB. Aan hem danken wij omtrent die gewesten belangrijke berichten. ¹

De stad *Massoa*, evenals het naburig kustgebied tot *Suakin*, stond vroeger onder de onmiddellijke heerschappij van de *Porte*, die echter, een tiental jaren geleden, dit gebied aan den *Khedive* van Egypte heeft afgestaan. Tegelijkertijd onderwierp de onderkoning het land der *Bogos* en eenige aangrenzende districten, de geheele vlakte van de *Danakil*, naar het zuiden toe tot aan de Golf van Tadschurra, eindelijk *Bulhar* en de voortreffelijke haven *Berbera*, aan de Somali-kust. Onmiddellijk zijn groote en gewichtige veranderingen gemaakt in de administratie van het aldus verkregen gebied, veranderingen, die ten doel hadden de welvaart van het land te verhoogen en het verkeer te bevorderen. *Massoa* is thans, door een telegraaflijn en een zeer goeden karavaanweg verbonden met *Taka*, de rijkste provincie van oostelijk Soedan. Op geschikte punten en havenplaatsen zijn militaire posten opgericht, om te waken voor de openbare veiligheid.

HET ABESSYNISCH HOOGLAND.

Tusschen de oostelijke zijrivieren van den Bahr-el-Asrek en de kust van de Roode Zee, in het zuiden begrensd door Nubië, verheft zich, te midden van het gloeiend heete woestijnzand, het hooglanden van *Abessynië* of *Ha-besch*, als een ontzaglijke rotsvesting. Het strekt zich uit tusschen 10° en 8° N.B., is rijk aan Alpenketenen, hooglanden en tafelbergen, getooid door een tropische plantenwereld en wijkt in de meeste opzichten te eenenmale af van de op Afrika's westkust, op gelijke breedte gelegen gebieden. Het geheel vormt als het ware een rotsmassa, die van het westen langzamerhand opstijgt, terwijl zij naar de oostzijde steil afdaalt naar de van drie tot acht dagreizen breede kuststrook van de *Habab* en *Samhara*. In het zuiden wordt dit bergland doorsneden door diepe stroomdalen, welke men overigens ook elders tusschen de hoogvlakten vindt. De noordelijke grens wordt gevormd door berglanden en het onherbergzame steppenland van den *Barka* en *Mareb* of *Chor el Oasch*.

1, Ausland. 1875. No. 10. S. 368.

De westelijke hellingen van Abessynië worden van de vlakten van oostelijk Senaar gescheiden door een grootendeels onbewoond gebied, welks vochtigen bodem of met bamboesriet of met reusachtige boomen bedekt is.

Alle laaglanden, die om deze rotsburcht henen liggen, duidt de inboorling aan met de namen *El-Mokadah*, *Makadoh*, *Mekjadh*.

De naar het noorden stroomende rivieren loopen op een opvallende wijze met elkander evenwijdig. De grootste plateau's liggen in het zuiden. Het zijn die van *Seraue*, van *Adowa* en van *Axum*.

De uitgestrekte bergvlakten zijn voor een deel met gras begroeid, doch woudloos en grootendeels zelfs boomloos. De gemiddelde hoogte bedraagt 2000 tot 2500 M. boven den zeespiegel. In de Alpenketen van *Semien* verheffen sommige toppen zich tot meer dan 4200 M. Meer zuidelijk zijn de berglanden nog nagenoeg onbekend.

Een graad meer oostelijk loopt, bijna evenwijdig met de eerstgenoemde keten, een tweede, die gekarakteriseerd wordt door een reeks van meren. In de nabijheid van het *Zuäi-meer* vindt men in deze keten een opening, die ontstaan is door een instorting, klaarblijkelijk het gevolg eener vulkanische werking.

Deze hoogvlakten zijn van 2400 tot 3000 M. hoog. De hoogste toppen verheffen zich tot een hoogte van 3000 tot 4000 M.

Ten oosten van deze keten daalt de hoogvlakte langzamerhand, maar behoudt toch nog, tot op een afstand van vijf mijlen van de Roode Zee, een hoogte van 2000 M. Onmiddelijk langs deze zee strekt zich de uit dorre zandvlakten bestaande Sambara uit, waarin de rivieren doodloopen.

Ten zuid-westen van het *Assal-meer* ligt een gebied, dat rijk is aan uitgebrande vulkanen. De bodem, waarin, tengevolge van de buitensporige warmte, diepe kloven zijn ontstaan, is bedekt met gras en hoge distels. Talrijk zijn hier de termieten-heuvels en een menigte van zebra's en antilopen zwerven in deze vlakte rond. Langs de in meridiaan-richting stroomende *Hawasch* liggen dichte wouden.

Staat men aan den steilen rand van het hoogland, dan is men omringd door een weelderigen plantengroei. Zoolang men zich niet boven de 1000 M. hoogte begeeft, wisselt het heerlijke groen der weiden af met de goudgele graanvelden en langs de oevers der frissche stroomen liggen vroolijke dorpen.

Boven dit plateau moet men zich nog twee andere denken, allen door diepe insnijdingen doorsneden. Soms zijn de wanden der spleten zoo steil en verheffen zich zoo loodrecht, dat de toppen, die daarin zijn blijven staan, niet bereikbaar zijn. Vooral in het landschap *Guduru* komt dit zeer dikwijls voor.

Het is onmogelijk zich een denkbeeld te vormen van de allerzonderlingste lijn, welke den horizon vormt. Hier teekenen zich tafellanden tegen den blauwen hemel af als afgebrokkelde muren, daar ronde massa's als koepeldaken, rechte, gebogen en afgebroken kegels, naalden, spits als kerk-torens, bazaltmassa's, die aan een monsterachtig groot orgel doen denken; al die vormen dringen zich in een kort bestek samen en stapelen zich op tot rotsgevaarten, die er uitzien als de puinhoopen van ware titanenwerken. In de verte smelten zij bijna onmerkbaar met het hemelgewelf sa-

men en in de schemering is het alsof men een schuimende zee voor zich zag.

Voor al van de zijde der Samhara is de aanblik van het Abessynisch hoogland grootsch, daar de helling hier, zooals wij reeds zeiden, zooveel steiler is dan naar de zijde van den Nijl. Slechts enkele smalle rotspaden, als het ware door de natuur gevormde trappen, voeren naar de hoogvlakte en die wegen zijn onbegrijpelijk moeilijk, 'a hier en daar gevaarlijk.

De ketenen, die het hoogland zelve weder doorkruisen, zijn somtijds zeer hoog en niet zelden gaan ze langzamerhand in kleine plateau's over. Dergelijke ketenen omgeven het gemiddeld 2200 M. hooge bergvlak, dat het *Tsana-* of *Zana-meer* bevat. Dit meer, dat op een hoogte van 1859 M. gevonden wordt, heeft een lengte van 66, bij eene breedte van 37 km. De aanblik er van, bezaaid als het is met talloze eilanden, is onbegrijpelijk schoon. Zijn omgeving wordt gevormd door weelderige weiden en bosschen, door vruchtbare streken bouwland afgewisseld, waartusschen een menigte wateraderen, als zooveel zilveren banden zich slingeren. Aan alle zijden verheffen zich op zich zelve staande bergtoppen, bijna zonder uitzondering samengesteld uit trachiet, bazalt of andere vulkanische massa's. Derhalve kan men het bekken van dit meer, dat ongeveer midden in het plateau van *Amhara* ligt, beschouwen als een reusachtigen krater. Thans is het de verzamelplaats van de meeste wateraderen van *Godseham*, *Begemeder* en *Dembea*.

Over de uit trachiet bestaande keten, die zich ten noorden van het meer uitstrekt, voert een pas van 2450 M. hoogte naar de 1316 M. hooge, zeer moerassige hoogvlakte van *Oola*, die steeds dalende langzamerhand overgaat in de rijk besproeide provinciën *Walkait* en *Waldubba*, beiden behoorende tot het stroomgebied der *Atbara*.

Ten zuiden van het meer breidt zich het groote, 2350 M. hooge bazaltplateau van *Godseham* uit. Dit wordt aan de zuidzijde begrensd door het vijf mijl breede dal van den *Abaï*; de bedding van deze rivier ligt op een hoogte van 755 M. boven het vlak der zee.

Een natuurlijk gevolg van het zeer belangrijk verschil in hoogte van de verschillende, vaak op korten afstand van elkaar gelegen deelen van een zelfde stroombedding is het ontstaan van een talloze menigte watervallen.

Een niet minder belangwekkend gebied dan het bergland vormt de *Samhara*, het kustgebied der Roode Zee, tusschen de straat van Bab-el-Mandeb en Hawasch, dat in grondgesteldheid geheel en al van de andere deelen des lands afwijkt. Hetzelfde is het geval met de vlakten, die zich langs den Indischen Oceaan tot Hawasch uitstrekken. Zij verheffen zich slechts weinig boven den spiegel der Middellandsche Zee, ja dalen zelfs in het gebied van het zoute *Assal-meer* tot 174 M. beneden den waterspiegel. Meer naar het binnenland stijgen zij langzamerhand naar het hoogland van Zuid-Abessynië op.

Al die laagvlakten ormen een ontzettend heet, eentonig en dor ge-

bied, zonder besproeiing en zonder noemenswaardigen plantengroei. De bodem bestaat of uit kale rotsen of uit heet zand, waaronder die rotsen verborgen liggen. Te Massoa stijgt de hitte, gedurende den zomer, tot 53°, in de Tadschurra-baai tot 60°. De helling dier vlakten naar het oosten toe is nog gering, dat alle stroomen, die haar nog betreden, in het zand doodlopen.

Door dit gebrek aan besproeiing en die volstrekte afwezigheid van allen plantengroei is het hoogst moeilijk de Samhara en het ten zuiden daarvan gelegen land van Adel door te trekken, ja een groot gedeelte van het jaar is het zelfs geheel onmogelijk.

De eigenlijke Samhara bestaat, tot in de nabijheid van Kaap *Sedschan*, meestal uit koraalrotsen van betrekkelijk jonge vorming, doch meer naar het zuiden toe treden hooge, vulkanische gebergten op.

Over het algemeen is deze kust tamelijk eentonig. Slechts enkele weinig diep indringende golven brengen eenige afwisseling aan. Als zoodanig noemen we de *Golf van Arkiko*, bij Massoa, de *Annesley-baai*, de *Golf van Howakil*, die van *Anphila*, van *Edd*, van *Bilur*, van *Rahiet* en ten slotte de eilandenrijke *Assa-baai* en *Tadschurra-baai*. Tusschen de Annesley-baai en de Golf van Howakil steekt een landtong ver in zee uit. Hierop verheft zich de *piek van Hurtaw*. Met uitzondering van het op een eiland gelegen Massoa, aan de Golf van Arkiko, ontbreken goede havenplaatsen langs deze kust geheel en al.

De Samhara is evenmin een steppe als een woestijn, maar vormt den overgang tusschen beiden. Groote uitgestrektheden beantwoorden ten volle aan het karakter eener woestijn en weinige deelen aan dat van de steppe en slechts op zeer enkele punten wordt men er aan herinnerd, dat de Samhara nog in den regengordel ligt.

Intusschen heeft niet hare ligging, maar hare grondgesteldheid de Samhara gemaakt, tot datgene wat ze is. Zij behoort eigenlijk nog geheel en al tot het bergland, zij het dan ook tot de lagere deelen daarvan en ze wordt dan ook alleen door lage heuvelruggen doorsneden. Men zou ze eenigermate kunnen beschouwen als een uit lavaslakken gevormde vlakte aan den voet van een ontzaglijken vulkaan. Een aantal heuvels, die meestal uit lava bestaan, wisselen af met smallere of breedere dalen. Die dalen vormen een aantal inzinkingen, die zich als de mazen van een reusachtig net tusschen de heuvels uitstrekken.

Maar hoe laag die heuvels ook zijn mogen, ze zijn niettemin buitengeemeen steil. Het water, dat er op nedervalt, vloeit dan ook onmiddellijk naar de vlakte en alleen in de laagste deelen der dalen, waar het staan blijft, is van een eigenlijke besproeiing sprake. Wel is waar vertoont zich van de zee uit een frisch groen landschap, maar men bedriegt zich, indien men meent, dat dit groen eenigermate aan de weelderigheid eener tropische plantenwereld denken doet. De smalle, doch bijna ondoordringbare strooken struikgewas langs de kust der zee bestaan uit de *Schora* (*Avicenia tomentosa*). Zoodra men die strook voorbij is, ontrolt zich de woestijn voor den blik, wier naakte bodem evenwel meer verscheidenheid van kleuren aanbiedt, dan het struikgewas, dat men eerst doorgetrokken s.

Wanneer we een blik slaan op de plantenwereld van Abessynië, dan merken we op, dat deze een verscheidenheid van vormen vertoont, zooals die slechts zelden voorkomt.

Een even groote afwisseling in de fauna gaat daarmede gepaard. En bij de equatoriale ligging van het land, zijn buitengewone hoogte en zijn rijke besproeiing door de regelmatig wederkeerende zomerregens, kan dit ook niet wel anders. Alle klimaten, van dat van het Alpengebied af, tot dat der tropenzone toe, zijn er vertegenwoordigd.

Op de hoogvlakten, die zich tot een gemiddelde hoogte van 2000 M. verheffen, heerscht een zacht en aangenaam klimaat. De Abessyniërs onderscheiden drie gordels. De eerste wordt gevormd door de *Oola's*. Dezen verheffen zich van 600 tot 1520 M. Hier wisselt, naar gelang van de hoogte, de gemiddelde temperatuur af tusschen 20° en 28° R. De plantengroei is in de hoogste mate weelderig, maar gedurende het warme, droge jaargetijde verliezen boomen en struiken hunne bladeren. Onder de vele plantvormen, die hier voorkomen, noemen we de katoen, de indigo, die ook in het wild groeit, den gomboom, den ebbenhoutboom, den boabab, de tamarinde, den Mekka-balsem, saffraan, sesam, het suikerriet, den koffiëheester, de banaan, den dadelpalm, een aantal geneeskrachtige kruiden, de doera en de dagoessa. Uit de korrels van de laatste plant wordt de meest geliefkoosde drank bereid.

Een groot deel der ongezonde en moerassige *Oola* is met een dicht, oorspronkelijk woud bedekt; het is bijna onbewoond, althans door menschen, want de dierenwereld is er zooveel te rijker vertegenwoordigd door leeuwen, olifanten, panters, zebra's, giraffen, wilde zwijnen, antilopen, gazellen, onzaglijke slangen, giftige schorpioenen en een talloos heir van schadelijke insecten.

De tweede gordel is die der *Woïna Degas*, tusschen 1520 en 2750 M. Hiertoe behoort de geheele middenloop van den Tacasse. In dezen gordel, waarin de volkrijkste plaatsen gevonden worden, wisselt de temperatuur af tusschen 11° en $12\frac{1}{2}^{\circ}$, zoodat zij ongeveer overeenkomt met die van Italië en het zuiden van Spanje. De Europeesche gras- en korensoorten gedijen hier evenzeer als de peulvruchten. Onder de verschillende boomsoorten komen vooral voor wanza's, wouden van schoone, wilde olijfboomen, vele soorten van sykomoren, koffa- en zegba-boomen, die in hoogte ongeveer overeenkomen met de Europeesche dennenboomen en bamboesriet langs de rivieren. Ook de wijnstok, de oranjeappel, de citroenboom, de perzik, de abrikoos en de dadelpalm komen voor tot op 2225 M. boven den spiegel der zee.

De bodem van dit gebied is overal vruchtbaar en in tegenstelling met de *Oola's* blijven de boomen bijna altijd groen, hier en daar ziet men grazige weilanden en schoone korenvelden en het land voedt dan ook alle Europeesche huisdieren, het varken alleen uitgezonderd.

Tusschen 2750 en 4200 M. hoogte strekt zich de derde gordel uit, die der *Degas*. Hier stijgt de gemiddelde temperatuur niet boven 7° of 8° R.

en in de hoogste streken daalt de thermometer niet zelden beneden het vriespunt. De degas zijn groote hoogvlakten, arm aan wouden, maar rijk aan met klaver begroeide weiden, wier bewoners zich kleeden met dierenhuiden. De plantengroei is schraal. Men verbouwt er slechts haver en gerst, de laatste tot op meer dan 3650 M. boven den zeespiegel. Zooals we zeiden, er komen weinig boomen voor. De eenige exemplaren, die men er aantreft, zijn de kosso, die tot op bijna 3300 M. voorkomt, een zeldzaam voorkomende soort van mimosa en de gibara, een plant, die bepaald aan Abessynië eigen is, helder groene bladeren en roode bloesems heeft, slechts eenmaal bloeit en dan sterft. Zij komt tot op 4050 M. voor. Hooger op treden distels, mossen en vlechten op als de laatste vertegenwoordigers van het plantenrijk, en waar ook dezen verdwijnen, stapelen zich de naakte, sombere trachiet- en bazaltmassa's op elkander. Ook hier dwalen ontzaglijk groote kudden ossen, geiten en schapen rond, doch met uitzondering van de hyena, treft men er geen roofdieren aan.

De oostelijke hellingen van Abessynië zijn in de lagere deelen overal met licht struikgewas begroeid en in de goed besproeide dalkloven verheffen zich groepen van hoogstammige sykomoren. Hooger op treden vooral reusachtige euphorbieën en aloë-achtige planten op den voorgrond. Op dezen volgt doornachtig struikgewas en boven op de bergen vindt men een soort van licht woud van groote boomen, die somtijds 2½ M. middellijn hebben en wier takken met lange vlechten bedekt zijn.

De hoogvlakten zijn hier en daar voor landbouw geschikt. Maar de vlakten langs de Takasse hebben gebrek aan besproeiing en dienen-gevolge dikwijls misgewas. Slechts enkele punten zijn geschikt voor weiland; bosschen vindt men er bijna niet. Karakteristiek voor den plantengroei dezer zandsteenvlakten zijn de knolachtige gewassen, die ook in het Kaapland aangetroffen worden. Langs de oevers van sommige waterlooze stroombeddingen ziet men adansonia's van middelmatige grootte en hier en daar kolossale sykomoren. Daarentegen is het warme dal van de Takasse met zeer hooge boomen begroeid.

Bijna alle stroomen van dit rijk besproeide land behooren tot het Nijlgebied. Ja, de rechter bronarm van dien »vader der stroomen," de Blauwe Nijl of Bahr-el-Asrek, neemt in Abessynië zijn oorsprong. Als zijn eigenlijk brongebied moet het bekken van het Tsana-meer beschouwd worden. Hij ontspringt op de grens tusschen Lasta en Begemedar, stroomt onder den naam van *Abai* in het meer, dat hij in het zuid-oostelijk uiteinde door een nauwe rotskloof verlaat. Spiraalvormig voortstroomend, nadert hij de grenzen van Shoa, loopt om Godscham en Damot henen en neemt eerst op de vlakten van Sennaar een noord-westelijke richting, die hij behoudt, totdat hij zich bij Khartoem, met den Bahr-el-Abiad of Witten Nijl vereenigt. Karakteristiek is het, dat vele der grootere stroomen van Abessynië een spiraalvormigen loop hebben, waardoor zij als het ware een menigte schiereilanden vormen. Dergelijke stroomdalen vindt men nergens elders terug.

Sedert het jaar 1857 stond bijna geheel Abessynië onder de heerschappij van Ly Kassa, meer bekend als Theodorus II. Door geestkracht, dapperheid en geestelijk overwicht blonk hij ver uit boven al zijn landgenooten. Het gelukte hem dan ook de verschillende hoofden tot gehoorzaamheid te dwingen en zich zelve de Ethiopische koningskroon op het hoofd te plaatsen. Toen scheen voor dit door de natuur zoo rijk begiftigde land een nieuw tijdperk van ontwikkeling aan te breken, maar een aantal omstandigheden werkten samen om die hoop te verijdelen. Vooral vond hij veel tegenstand van de zijde der geestelijkheid, daar hij zich toeleigde op het seculariseeren der kerkelijke goederen. Opmerkelijk zijn de woorden die hij den bisschop des lands, die tegen zijn handelingen protesteerde, toevoegde: »Gij zijt bisschop en hebt u slechts te bemoeien met kerkelijke en geestelijke aangelegenheden. Waarom bezit gij bijna een derde van het Abessynische koninkrijk? Waarom drukt gij het volk door zware lasten? Waarom bemint gij rijkdom, pracht, eer, goed eten en drinken en andere dingen, die ik in het geheel niet noemen wil? Waart gij in waarheid een man van het Evangelie, dan zoudt gij u meer om dat Evangelie en de christelijke leer bekommeren en niet haken naar de goederen dezer wereld. Sta derhalve het uwe af en vergenoeg u met weinig!»

Dat hij zich door deze en dergelijke redeneeringen de geestelijkheid tot vijand maakte, spreekt wel van zelve en de banvloek was een machtig wapen in de hand dier ontevreden. De eene provincie voor, de andere na viel van hem af. Godscham, Shoa en Tigré zegden hem de gehoorzaamheid op, en ook de landen der Wallo-Galla's, die nauwelijks onderworpen waren, verhieven zich tegen hem.

Daarop volgden de verwikkelingen met Engeland, die zeker niet geheel en al op rekening van Theodorus gesteld kunnen worden, al laat zich dan ook de gevangenneming van Cameron, Rassam en anderen niet vergoelijken. Dan door tegenspoed ter neêr geslagen had de vroeger zoo wakkere man zich meer en meer aan drank verslaafd.

Na een schitterende expeditie bestormden de Britten de rotsvesting Magdala. Door bijna al de zijnen verlaten, maakte de ongelukkige monarch, door een pistoolschot, een einde aan zijn leven op hetzelfde oogenblik, dat de eerste Engelsche soldaten zich boven de borstwering vertoonden.¹

Tegerwoordig is Abessynië in twee rijken verdeeld, een noordelijk en een zuidelijk rijk. Het eerste werd gesticht door Johannes II, die zich na den dood van Theodorus van dat gebied meester maakte. Dit rijk biedt een tooneel aan van de grootste wanorde en regeeringsloosheid. De keizer resideert te *Gondar*, de oude Ethiopische koningstad. Het zuidelijke rijk wordt geregeerd door den jeugdigen en krachtigen koning Menelek, die orde en recht handhaaft en het voortdringen der Egyptenaren paal en perk heeft gesteld. De hoofdstad van dit rijk, dat den naam draagt van *Shoa*, is *Ankobar*.

1. Sack. Aardrijkskundig handboek.

Het aantal bewoners van Abessynië is met geen mogelijkheid op te geven. Over het algemeen is het land niet zwak bevolkt, met uitzondering van de lage, ongezone *Oola*.

Binnen de grenzen van het Abessynische rijk wonen een aantal ver uiteen loopende stammen, die geen eigenlijk volk vormen. Reeds de huidskleur der verschillende bewoners, die van bruin tot olijfkleurig afwisselt, wijst dit uit. De eigenlijke Abessyniërs kunnen beschouwd worden als het overblijfsel der oude Ethiopiërs.

Deze Abessyniërs bewonen het noordelijke hoogland en verder Shoa en Gurague, doch nergens beneden 1000 M. boven den spiegel der zee. Zij wijken zoo sterk onderling af, dat het bijna ondoenlijk is hen in algemeene trekken te beschrijven of een beeld van hen te ontwerpen, dat voor de verschillende individuën doorgaat. Echter kan men toch zeggen, dat hun type wijst op verwantschap met de Arabieren.

Hun huidskleur is bruin, doch terwijl de bewoners in het Noorden des lands bijna blank zijn, naderen die uit het Zuiden de zwarte huidskleur. Ook zij, die in de dalen en op de middenste terrassen wonen, zijn vrij donker.

Men kan onder de Abessyniërs drie hoofdstammen onderscheiden. De eerste wordt gevormd door de bewoners van *Tigré*, in de provincie *Hamase* en de landschappen *Enderta* en *Gueratta*. Zij zijn sterk dolychocephaal, hebben een groote, gebogen neus, dikke lippen, levendige oogen, vooruitstekende kinnebakken, wollig haar en goed geëvenredigde ledematen. Zij zijn even dapper als handig en schrander.

De bewoners van *Lasta*, die den tweeden stam vormen, kenmerken zich door een buitengemeen kleinen schedel, een hoog voorhoofd, een open gelaat, goed geëvenredigde ledematen en uiterst kleine handen en voeten. Verder hebben zij een betrekkelijk blanke gelaatskleur en een levendig, zelfs heftig, doch daarbij wel eenigszins valsch karakter. Ofschoon ze het hooge bergland bewonen zijn toch de Lasta's uitstekende ruiters en geduchte krijgslieden.

Tot den derden stam behooren de bewoners van Amhara, Shoa en Gurague. Zij vertoonen meer dan de overigen de kenmerken van een gemengd ras, hebben breede schedels, groote, fraaie oogen, een aangenaam voorkomen, in weerwil van hun sterk vooruitstekende kinnebakken, kroes haar, goed geëvenredigde ledematen en een donkere olijfkleurige huid. Zij zijn opgeruimd, vriendelijk en gastvrij, doch tevens ijdel, blufferig en weinig energiek. Bovendien zijn de mannen echte luiaards, terwijl daarentegen de vrouwen zeer werkzaam zijn. In geheel Abessynië overtreffen de vrouwen de mannen ver in schoonheid.

Deze drie stammen spreken niet dezelfde taal. Zij bezitten eigenlijk twee talen. In het Zuiden en Westen spreken zij de Amhara-taal, in het Oosten de *Tigré*- of *Gees*-taal, en deze beide talen wijken sterk van elkan- der af. De eerstgenoemde is zeer oud, heeft haar gebied in Midden- en Zuid-Abessynië meer en meer uitgebreid en wordt ook aan het hof gesproken.

Behalve deze eigenlijke Abessyniërs moeten we nog melding maken van eenige andere stammen, die het land bewonen. De *Agows* komen vooral in Lasta en Agameder voor, terwijl de *Falascha's* zich in het noordelijk hoogland gevestigd hebben. De zwarte *Galla's* zitten op de droge, zuidelijke hoogvlakten en gedeeltelijk ook in Kafa, Yedschou en Godscham. De met hen stamverwante *Danakils* en *Adals* wonen in de droge vlakten langs de Roode Zee en den Indischen Oceaan en landwaarts in tot aan den voet van het Abessynisch hoogland. De *Gonga's* wonen in het zuidelijk bergland en komen naar het noorden voor tot Abai, in Godscham, terwijl de *Shangalla's* het boschrijke en moerassige laagland bezet hebben. Nevens de Danakils en Adals treffen we in de waterlooze vlakten en voorbergten van het oosten ook nog de *Terôa's* en *Asaorta's* aan, twee Mahomedaansche volksstammen die voor een deel de Gees-taal, voor een ander deel het dialect der Galla's spreken. In de bergachtige landschappen op de noordelijke grenzen, woont een deel van den stam der *Beni-Amers*. Nog zetelt in het noordelijk deel van Abessynië het kleine volk der *Bogo's*.

Verreweg het grootste gedeelte der bevolking belijdt het Christendom. Dit is echter niet, zooals de Abessyniërs zelve beweren, in den apostolischen tijd ingevoerd. Ongeveer 330 n. C. begaf zich een koopman uit Tyrus, met zijn jeugdigen neef Frumentius, naar Ethiopië. Het reisgezelschap werd vermoord, doch Frumentius werd, met zijn vriend Aedesius naar het hof van Axum gevoerd. Door den koning niet ongunstig ontvangen, wisten zij later diens vriendschap te verwerven, zoodat zij langzamerhand tot aanzienlijke staatsambten geroepen werden. Van deze positie maakten zij gebruik, om het Christendom in te voeren. Zij riepen Egyptische kooplieden in het land en schiepen een gemeente. Frumentius reisde naar Alexandrië, werd tot bisschop gewijd, verzocht van den patriarch Athanasius priesters voor Ethiopië en keerde als patriarch van Abessynië terug. Ook de koning liet zich doopen en van toen af breidde de nieuwe leer zich met een verbazende snelheid uit.

Later werden de patriarchen *aboena*, d. i. »vader» genoemd, ze werden te Alexandrië gewijd. Meestal traden als zoodanig op monniken uit Opper-Egypte, die het geheele monniken-wezen in Abessynië invoerden.

In de 6^e eeuw ontstond de Egyptische bijbelvertaling. Toen in 451 de Synode van Chalcedon den patriarch Diasconus van Alexandrië als een eutychiaan verdoemde, ontstond de partij der monophysieten, die in Christus alleen een goddelijke en geen menschelijke natuur erkennen wilden, en de Ethiopische kerk volgde haar patriarch in die leer. Den naam van *Jacobieten* verkregen de aanhangers dezer kerk naar den Syriër Jacob Baradai, en de aboena werd derhalve voortaan gewijd door den Jacobitischen patriarch van Constantinopel.

De bijbel staat bij de Abessyniërs, althans bij de priesters, hoog aangeschreven. Zij stellen echter de oudere Ethiopische overzetting, die ze volstrekt niet verstaan, boven de nieuwere Amharische. De doop wordt voorafgegaan door de besnijdenis; den doopeling wordt een blauw zijden snoer om den hals gebonden, dat hij zijn geheele leven draagt en hem als christen kenbaar maakt.

De Aboena wordt in Egypte gekozen uit de Koptische bevolking. Hij heeft zijn verblijf te Gondar, en zijn macht wordt alleen door die des konings beperkt. Op hem volgen de bisschoppen, die echter slechts te zorgen hebben voor de heilighouding der kerk en haar gereedschappen. Dan volgt de alaka, die de inkomsten der kerk bestuurt, en eindelijk de priester, die alleen het allerheiligste betreden mag.

De debtera's of schriftgeleerden, waaronder er echter velen zijn, die hun naam niet kunnen schrijven, hebben het bestuur over de kerkelijke goederen.

De kloostergeestelijkheid staat onder den *etschege*, den groot-prior van het in de 13^e eeuw gestichte klooster *Debra Libanos*, in Shoa. De monniken, echte luibakken, dragen een dierenhuid, een lederen gordel, een kap en een smerigen doek om het hoofd. In Shoa alleen zou het getal wereld- en kloostergeestelijken niet minder dan 12000 bedragen. Behalve het genoemde, zijn de beroemdste kloosters het St. Stephanus-klooster, aan het *Haik-meer*, Debra Danio en Axum Thion in Tigré en Lalibala in Lasta.

Het aantal kerken is ontelbaar. Ze liggen meestal op bergen of hoogten en worden door prachtige boomen overschaduwde. Evenals de woonhuizen hebben zij een ronden vorm en zijn voorzien van één stroomdak. Ze dragen een koperen kruis en zijn inwendig vol vuilnis en afschuwelijke schilderijen.

De godsdienst oefeningen bestaan in psalmzingen, voorlezen uit de schrift en de heilige boeken en een woesten dans, die door de priesters wordt uitgevoerd. Men viert zoowel den Joodschen Sabbath als den Christelijken Zondag en buitendien nog 180 feestdagen.

Alom heeft het bijgeloof het Christendom verstikt en het geloof aan toovenarij en amuletten heerscht even goed bij deze Christenen als bij hun Mahomedaansche en heidensche naburen. ¹.

Over het algemeen staat de geestelijkheid op een zeer lagen trap van intellectueele ontwikkeling en aan het volksonderwijs wordt zoo goed als niets gedaan. Alleen de voor den kerkdienst bestemde kinderen ontvangen eenig zeer gebrekkig onderricht, al de overigen groeien in het wild op.

De weinige Mahomedanen, die men in Abessynië aantreft, en de inheemsche joden — de zoogenaamde *Falasha's* — staan, zoowel uit een intellectueel als uit een moreel oogpunt, ver boven hun Christelijke landgenooten. De eersten houden zich met den handel bezig of wel zij zijn pachters van tollén. De Joden daarentegen zijn, in onderscheiding van hun Europeesche geloofsgenooten, degelijke landbouwers en beoefenen alle mogelijke handwerken. Zij beroemen er zich op, de lijnrechte afstammelingen te zijn van Abraham, Izaak en Jacob en beweren, dat zij hun Israëlietisch bloed, door alle eeuwen heen, rein bewaard hebben. De afzondering, waarin zij leven

1. Sack. Aardrijkskundig handboek Deel V Bldz 561 en 562.

heeft hen bewaard voor de losbandigheid en zedeloosheid, die onder de Abessynische Christenen algemeen is. Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat de Abessynische Joden zich niet alleen volstrekt niet met handel bezighouden, maar zelfs de diepste verachting koesteren voor dit middel van bestaan. ¹.

De Christelijke stedenbewoners daarentegen geven zich in den regel daarmede af en doen in geslepenheid voor hun Semitische ambtgenooten, de Arabieren en Phoeniciërs niet onder. Een zeer ruim geweten komt hun daarbij uitnemend te stade.

De rest der bevolking leeft van landbouw en veeteelt. Vele mannen wijden zich toe aan den krijgsmansstand, waarvoor ze bepaald een zekere voorliefde koesteren. En zij, die in dienst van particulieren zijn, zoeken vooral de diensten van aanzienlijken. Veel liever dienen ze voor een gering dagloon een grooten heer, dan voor een goed loon bij iemand van wat lageren rang. Alleen zij, die zeer arm zijn, treden bij reizigers en kooplieden in dienst. Velen ook trekken naar Egypte en onderscheiden zich daar door vlijt, schrandereheid en een buitengemeene gehechtheid aan hun zeden en gewoonten.

In het algemeen kan men den Abessyniër een zekeren natuurlijken aanleg niet ontzeggen, die echter in hun verregaande onverschilligheid en afkeer van allen arbeid ondergaat, doch in den omgang voor den dag komt. En ofschoon de intellectuele ontwikkeling, zocals we boven zeiden, zeer laag staat, toch bezitten zij heel wat boeken. De meesten dier werken zijn van theologischen aard en uit het Grieksch vertaald. Ook bezitten zij geschiedkundige werken, meestal droge kronieken. Trouwens van nature is de Abessyniër leergierig en leest alles wat men hem geeft, en de studenten te Gondar onderscheiden zich dan ook door een stalen vlijt. Dat neemt niet weg, dat zij in de hoogste mate bijgeloovig zijn en de absurdeste leerstellingen aanhangen.

Overigens is het beeld, dat ons van de Abessyniërs wordt opgehangen, alles behalve schitterend. Het geheele volk is verslaafd aan den drank, leugenachtig en fanatiek. Zijn beesten, slaven en vrouwen behandelt de Abessyniër tamelijk goed, doch tegenover zijn vijanden is hij barbaarsch in de hoogste mate. De gegoeden brengen hun tijd door met een volstrekt nietsdoen en laten allen arbeid over aan de vrouwen en de slaven.

De woningen, waarin de onbegrijpelijkste smerigheid heerscht, zijn hutten, op de ruwste wijze gebouwd, zoodat wind en weër vrij toegang hebben. Zij hebben slechts een enkele opening, die tegelijk voor deur dient en voor schoorsteen. Alles is dan ook zwart berookt.

De mannen kleeden zich in een los gewaad van dik katoen, dat in plooiën om het lichaam geslagen wordt; een dergelijke rok wordt boven de heupen bevestigd, en een wijde broek hangt tot over de knieën. Allen dragen een kort, krom zwaard.

Den baard knippen zij met een schaar kort af en het in orde brengen van het haar, dat stinkt van ranzige boter, vereischt dagelijks een zeer geruimen tijd.

1. Martin Flad. Kurze Schilderung der bisher fast unbekannten abessinischen Juden (Falaschas) Basel 1869. 8.

De vrouwen kleeden zich in een soort van wijden zak, die om het lijf wordt vastgebonden en in een lang gewaad, dat van het hoofd tot de hielen hangt. Zij huwen gewoonlijk op elf-, twaalfjarigen leeftijd, doch worden vroeg oud.

Het huwelijk wordt of in de kerk of ten overstaan van getuigen gesloten en polygamie is geoorloofd.

Met de zedelijkheid van het volk is het droevig gesteld; ja, volgens sommige reizigers is er geen zonde te bedenken, waaraan de Abessyniërs zich niet schuldig maken. Een groot deel van het volk lijdt aan walgelijke ziekten, een gevolg van hun losbandig leven. Het is alsof de Abessyniërs alle gevoel van schaamte hebben uitgeschud. Alle klassen zijn laffe kruipers.

Den oorlog voeren zij als struikroovers. Zij overvallen de niets kwaads vermoedenden, slaan alles neder, branden de dorpen plat en rooven alles weg, wat zij vinden. Zelden echter komt het tot een geregeld gevecht.

Onder dergelijke omstandigheden is het geen wonder, dat de middelen van bestaan van het land op een zeer lagen trap van ontwikkeling staan. De landbouw wordt door geheel Abessynië heen op de meest eenvoudige en primitieve wijze beoefend; ze levert alleen cerealiën en katoen. Ook het mijnwezen is onbeduidend. Belangrijker echter is de veeteelt, waartoe dan ook de heerlijke weiden van het hoogland en de savannen van het zuidelijk deel van Abessynië als van zelve uitlokken. Maar ook in de omstreken van het Tsana-meer, waar de bodem zoo uitnemend geschikt is voor landbouw, vindt men talrijke kudden runderen, maar zeer weinig bouwland.

De teelt van runderen wordt vooral op de Alpenweiden, kameelteelt in de vlakten langs de kust, paardenteelt door de Galla's en schapenteelt door de bewoners van Begemedar gedreven.

De nijverheid van Abessynië is van zeer weinig belang. De eenigen, die er zich mede bezighouden, zijn de Falascha's, die zich echter uitsluitend tot metselen en smeden bepalen, terwijl ze zich in het noordelijk deel van het land ook met ijzersmelten afgeven. De hoofdzetel van de nijverheid is Gondar. Intusschen worden te *Adowa* en in eenige andere plaatsen van het land katoenen stoffen vervaardigd, waaronder zeer fijne. Ook goed leder wordt in sommige districten bereid.

DE OOST-AFRIKAANSCH E DRIEHOEK.

Ten oosten van de hellingen van het hoogland van Abessynië ligt de oostelijke uithoek van Afrika, die op onze landkaarten nog voor een groot deel door een witte plek wordt ingenomen. Hier strekt zich de Samhara uit, met het *Danakil-land*, waaraan zich het gebied der Somali's en nog meer naar het zuiden dat der Galla's aansluit.

Het binnenste van dit uitgestrekt gebied is nog te eenenmale onbekend; we zouden omtrent de gesteldheid er van alleen eenige vermoedens kunnen mededeelen, waarvan we ons echter zooveel mogelijk zullen onthouden. Alleen de kust en de naaste omgeving er van zijn tot dusver onderzocht en dan nog maar onvolledig. Wat we daarvan weten vindt hier in grove trekken een plaats.

Gewoonlijk neemt men als westelijke grens van het gebied der Somali's de *golf van Tadschurra* aan, ten zuiden van de straat van Bab-el-Mandeb. Nog geen enkel reiziger is van deze kust uit eenigszins diep in het binnenland doorgedrongen. Daarentegen voeren wegen van Tadschurra en van de kust der Roode Zee uit naar het binnenland van Abessynië. Het verst zijn nog gekomen de Engelsche reiziger Richard Burton in 1854 en de Zwitser Haggenmacher in 1874. De eerste trok van de belangrijke kustplaats Berbera naar Libaheli; de laatste bereikte de tot dusver nog nooit door een Europeaan bezochte stad *Harar*, die op den 11en October 1875 door Egyptische troepen in bezit werd genomen.

Deze stad, de hoofdstad van het vroegere emiraat, heeft een bevolking van ruim 30000 zielen. De bevolking van het geheele emiraat kan geschat worden op ruim 1500000 zielen en bestaat uit Somali's en uit een mengsel van Arabieren en Galla's. Zij zijn werkzaam en leggen zich vooral op den handel toe.

Het land wordt afgeschilderd als buitengemeen begunstigd door de natuur. Het heeft een vruchtbaren bodem en brengt alle producten van Egypte voort, daarenboven nog wierook, myrrhe en koffie, de laatste van zulk een goede kwaliteit, dat ze zelfs gelijk staat met die van Yemen, in Arabië.

Het binnenland zou, naar men zegt, bestaan uit een aaneenschakeling van hooge bergplateau's, door diepe dalen afgebroken, waarin zich gedurende den regentijd machtige stroomen vormen. Daarentegen zouden men, vijvers en blijvende stroomen te eenenmale ontbreken.

Van de noordkust uit, die bespoeld wordt door de *golf van Aden*, ziet men die bergvlakten steil omhoog rijzen. Op deze kust, die in 1857 door Th. van Heuglin en in 1870 en 1871 door Richard Brenner bezocht werd,

liggen een aantal plaatsen, die voor den handel van groot gewicht zijn, zooals *Berbera* en *Bender Mirajeh*. Eerstgenoemde is sedert door Egypte geannexeerd.

Ten oosten van *Bender Mirajeh* stijgt *Ras Uhla*, het noordelijkste punt van het schiereiland en nog meer oostelijk *kaap Guardafui*, een rijk begroeid plateau, steil uit den oceaan omhoog. Daar tegenover ligt het ongezonde eiland *Sokotora*, welks binnenland, evenals het Afrikaansche continent, terrasvormig opstijgt tot een zeer aanzienlijke hoogte. Tusschen dit eiland en de kust ligt het kleine *Abd-el-Kuri*, welks boomlooze rotsen bewoond worden door een zeventigtal Arabieren, wier rijkdom in eenige half wilde geiten bestaat.

De van *kaap Guardafui* naar het zuiden loopende kust blijft kaal en onvruchtbaar tot *kaap Hafoen*, eigenlijk een ver in zee vooruitstekend vierhoekig schiereiland, waar gedurende het gunstige jaargetijde talrijke kudden kameelen, hoornvee, paarden en schapen uitnemende weiden vinden.

Tot aan *kaap Ras Auad*, d. i. »kaap der verandering», is de kust steil en rotsig en verheft zich op sommige punten tot een zeer aanzienlijke hoogte; naar het zuiden toe wordt zij dor en arm aan havens. Koraalklippen, die haar omzoomen, laten een ondiep kanaal over.

Hier vindt men de kustplaatsen *Makdischu* of *Magadoxa*, *Marka*, niet ver van de *Wobbi-rivier*, die hier den naam draagt van *Denok* en *Brawa*, dat in naam tot het gebied van den sultan van Zanzibar behoort.

Voor zoover men weet vormt de *Dsjoeb*, die bijna onder den evenaar uitmondt, de grens tusschen het gebied der Somali en Galla's. De bronnen dezer rivier liggen ongetwijfeld diep in het binnenland, en wellicht hebben we in dezen stroom den benedenloop van de Abessynische *Gadscheb rivier* te zoeken. Wij kennen haar echter alleen tot aan de stad *Bardera*, waar haar ontdekker, de Baron von der Decken in 1865 den dood vond. Deze plaats ligt op den hoogen en steilen linkeroever. Achter de stad strekken zich de onafzienbare vlakten van het Somali-land uit. Het uiterlijk voorkomen van *Bardera* wijst duidelijk op haar Arabischen oorsprong. De 120 tot 130 hutten, waaruit de stad bestaat, hebben den vorm van bijenkorven. Haar inwoners drijven slechts weinig handel, daar de plaats ter zijde van den handelsweg ligt, die het veel belangrijker *Brawa* verbindt met *Ganane*, aan den Boven-Dsjoeb.

Ten zuiden van de Dsjoebmonding begint het eigenlijk gebied van den sultan van Zanzibar, dat zich uitstrekt langs Afrika's oostkust tot aan *kaap Delgado*, op 10° 45' Z. B. Het noordelijk kustgebied, de streek tusschen de mondingen van den Dsjoeb en den *Sabaki*, zou men kunnen samenvatten onder den naam van *Galla-kust*, wijl de Galla's, de zuidelijke bureu der Somali, zich tot zoover hebben verbreid. Tot op 2° Z. B. strekken zich op deze kust golvende heuvels uit, maar naar het zuiden toe wordt zij volkomen vlak.

Waar men ook aan de zijde van den Indischen Oceaan moge landen, altijd breidt zich, zoodra men de grondverheffingen van den eersten kustgordel overschreden heeft, tot aan den horizon een eindeloze, effen vlakte uit.

Een kleine archipel, die der *Witu-eilanden*, verbreekt de eentonigheid

dezer kuststreek, die met moerassige mangrove-wouden bedekt is. Het eigenlijke oorspronkelijke woud strekt zich langs de rivieren uit. Verder wordt het binnenland veelal ingenomen door kreupelhout en struikgewas, vooral veel acacia's en mimosen, afgewisseld door groote grasvlakten, waarop zich boababs, tamarinden en allerlei struiken verheffen. Daarentegen ontbreken de dorre steppen, die in het Somali-land zoo veelvuldig voorkomen, in het gebied der Galla's te eenenmale. ¹

Na aldus het land zelf in oogenschouw genomen te hebben, wenden we ons tot zijn bewoners. Dit zijn de Somali en Galla's, die aan elkander verwand, maar desnietteenstaande elkaar zeer vijandig gezind zijn. Kapitein Miles ² beschrijft de eersten als vriendelijk, ernstig en werkzaam, maar bovenmate arm. Andere reizigers echter spreken een minder gunstig oordeel over hen uit en noemen hen roofzuchtig, bloed-dorstig, trouweloos en den Europeanen hoogst vijandig gezind, en er zijn maar al te veel voorbeelden, die dit getuigenis staven. Zij kenmerken zich door een soort van nationaliteitsgevoel. Ze zijn nieuwsgierig en indringend, en met eerlijkheid en waarheidsliefde nemen zij het zoo nauw niet. De Somali hebben allen zonder onderscheid den Islam {aangenomen, doch slechts enkele stammen zijn strenge Mahomedanen. De overigen lichten er tamelijk wel de hand mede.

De regeering berust bij den Sultan, die trouwens weinig invloed heeft, en verder bij de kadi's of rechters der verschillende stammen. Hun ronde hutten zijn uit gevlochten takken saamgesteld, met dierenhuiden bedekt en aan de binnenzijde met matten behangen. Een bed, wat matten en uit stroo gevlochten korven maken het huisraad uit.

Alle arbeid rust op de schouders der vrouw; voor den veldarbeid evenwel hebben ze een aantal slaven onder zich, die meestal uit Zanzibar afkomstig zijn; dezen worden over het algemeen met zachtheid, ja bijna als leden van het gezin behandeld.

De stammen in het binnenland zijn nomaden, die van veeteelt en jacht leven; ook zamelen ze gom in. Ze zijn dol op melk en kameel vleesch en verstaan ook de kunst om boter te bereiden. Ze rooken niet, maar kauwen tabak.

Alle Somali zijn gewapend met een sagaai of lans en een lang dolkmes; soms ook hebben ze boog en pijlen en een schild, dat met een rhinoceroshuid bekleed is; die schilden vervaardigen ze niet zelve, maar koopen ze van de Galla's.

In hun uiterlijk voorkomen vertoonen de Somali de grootst mogelijke verscheidenheid. Terwijl sommigen bijna kaukasische gelaatstrekken hebben, beantwoorden anderen weder aan het leelijkste negertype.

Ook de Galla's staan, uiteen physiologisch oogpunt, onder de Afrikaansche

1. Herman von Barth. Ostafrika vom Limpopo zum Somalilande. S. 479 — 507.

2. Proceedings of the Royal geographical society. 1872 XVI. p. 149 — 157.

rassen op een hoogen trap en hebben met de negers niets gemeen dan de donkere huidskleur. Hun kleeding bestaat uit een grof wollen schort. Als sieradiën dragen de mannen koperen halsketens, de vrouwen ijzeren hand- en voetringen. Daarentegen stellen ze volstrekt geen prijs op paarlen. Hun wapenen bestaan uit speren, van klingen voorzien, die een breedte hebben van 15 cm. Bovendien dragen de mannen aan den duim en den wijsvinger ijzeren ringen, waaraan een 2 cm. lange scherpe pen uitsteekt. Vandaar, dat in een gevecht de Galla's altijd trachten direct handgemeen te worden en dan is elke slag, die ze met deze werktuigen toebrengen, doodelijk.

De vrouwen genieten een buitengemeen groote vrijheid, maar wat bij een Afrikaanschen stam nog zonderlinger is, ze zijn zeer geacht. De meisjes hebben dan ook het recht een huwelijksaanzoek, dat haar niet aanstaat, van de hand te wijzen. Wel rusten alle huishoudelijke plichten op de schouders der vrouw, maar daarvoor is ze dan ook de heerscheres in huis. Polygamie komt onder deze negers hoogst zeldzaam voor en vooral wordt zeer gelet op reinheid van zeden voor het huwelijk.

Evenals de Somali worden de Galla's op aartsvaderlijke wijze geregeerd. Aan het hoofd van elken stam staat een Heitsch of Sultan, die echter geen onbeperkt gebieder is.

De Galla's hebben niet den Islam aangenomen. Zij vereeren een opperwezen, Waka genaamd, dat zij als een geest zich denken en als zoodanig aanbidden.

Deze Galla's strekken zich in zuidelijke richting uit tot aan den voet van een berggewest, dat ontegenzeggelijk het belangrijkste van geheel Afrika is, omdat zich hier de hoogste toppen van dit werelddeel verheffen, ja zij stijgen zelfs op tot zulk een aanmerkelijke hoogte, dat ze het merkwaardige schouwspel vertoonen van sneeuwtoppen onder den evenaar.

Een bijzondere naam draagt dit gebied niet, dat overigens, jammer genoeg, nog slechts weinig onderzocht is. We zullen het daarom maar vernoemen naar zijn meest karakteristieke top, de *Kilima-Ndscharo*. Het ligt ten zuiden van den evenaar, tussehen de Afrikaansche oostkust en het in de laatste jaren meer onderzochte gebied der groote meren, een gebied, dat we spoedig nader zullen leeren kennen.

Dit gebied wordt ongeveer begrensd door twee stroomen, die ongetwijfeld in het bergland hun bronnen hebben en beide, nagenoeg evenwijdig aan elkander, hun wateren naar den oceaan voortstuwen. De noordelijkste dezer stroomen is de *Dana*, de zuidelijkste de *Pangani*, die in zijn bovenloop den naam draagt van *Rufu* of *Lufu*. De laatste loopt door het zoutrijke landschap *Kahe* en vervolgens door de berglanden *Pare* en *Usambara*, welks laatste hoofdstad *Fuga* bezocht geworden is door den zendeling Krapf. Vooral het laatstgenoemde landschap is in hooge mate bergachtig,

ja het is als het ware een chaos van berggevaarten, aan alle zijden steil oprijzend en doorsneden door breedere en smallere dalen van zeer weelderige vruchtbaarheid.

Ten noorden van het Usambara- en Pare-gebied strekt zich langs de kust het land der *Wanika's* uit. Midden in een met twee armen in het land indringende golf, ligt hier op een eiland de vesting *Mombas*. Ten zuiden daarvan stijgen, op geringen afstand van de kust, de *Schimba-bergen* steil op, tot een hoogte van ongeveer 300 M. Meer naar het westen strekken zich golvende grasvlakten uit, hier en daar met kreupelhout begroeid. Hoe meer men voortgaat in westelijke richting, des te meer worden deze vlakten rotsachtig en onvruchtbaar, tot men eindelijk afdaalt in de wildernis *Njika*, die zich in noordelijke richting uitstrekt tot aan het gebied der *Galla's*, naar het zuiden tot Usambara en naar het westen tot aan het *Pare-* en *Dschagga-gebergte*. Deze vlakte verheft zich tot een hoogte van 600 tot 700 M. en draagt enkele bergen en bergruggen, die langzamerhand in de vlakte overgaan. Waar bergen zijn, daar vindt men ook menschen, de vlakten daarentegen vormen een onbewoonde wildernis. De drie bergketenen *Kadiaro*, *Bura* en *Udara* kan men samenvatten onder den naam van het *Teita-land*, dat bewoond wordt door 150000 *Wateita's*, over 600 dorpen verdeeld.

Ten westen van deze bergen ligt weder een vlakte, die zich golvend uitstrekt tot aan het *Jipe-meer*, een ondiep water, door rietbosschen omgeven en in oppervlakte ongeveer gelijk aan het *Zurichermeer*. Hier wordt de plaats van doornachtig gewas van acacië's en euphorbiën ingenomen door een meer hoogstammig woud, terwijl de bodem bedekt is met stekelig gras. Groote kudden olifanten, buffels, antilopen en giraffen dolen in deze wildernis rond en ook rhinocerossen en leeuwen zoekt men er niet te vergeefs. Meer westelijk bestaat de vlakte uit een afwisseling van heidevelden en steppen. Zij strekt zich uit tot aan de *Lumi*, die zich uitstort in het *Jipe-meer*.

In het noordelijk en noord-oostelijk deel der steppe zijn de bergketenen van *Ngolia* en *Kikumbulu* zichtbaar, die zich uitstrekken langs de grens van *Ukambari*. In het zuiden verheffen zich de bergmassa's van *Ugono*, met toppen van bijna 2000 M. hoogte. Ten westen van *Ugono* ligt het bergland *Arucha*. Vandaar strekken zich naar het binnenland toe vlakten uit, die bewoond worden door de krijgshaftige en roofzuchtige *Masaï's* of *Wakuafi's*

Thans staan we aan den voet van den *Kilima-Ndscharo*. Deze bergreus, die door *Rebmann*, von der Decken en in 1871 door *Charles New* bezocht werd, verheft zich ten oosten van de *Masaï-vlakte* en beslaat een oppervlakte, welke met die der *Berner-Alpen* overeenkomt. Twee toppen verheffen zich van uit dit berggevaarte, beide bedekt met eeuwige sneeuw. De

westelijke top heeft het voorkomen van een dom en stijgt op tot een hoogte van 5670 M., de oostelijke, die uit steile zuilen en pijlers is samengesteld, is 760 M. lager. Beide worden door een lang gerekte bergzadel verbonden. De wanden loopen regelmatig glooiend af.

De lagere deelen van den berg zijn sterk gespleten door een aantal wateraderen, die van de hoogere deelen afvloeien. Ofschoon onze kennis van die berggevaarten nog ver van volkomen is, mag men toch met grond de Kilima-Ndscharo beschouwen als een reusachtigen vulkaan, met een ten deele ingevallen krater.

Door een vlakte daarvan gescheiden, verheft zich ten westen van den Kilima-Ndscharo, de *Meru* tot een hoogte van 4450 M. Hij vormt een op zich zelf staande, kegelvormige piek en verheft zich niet tot de sneeuwgrens.

De zuidelijke hellingen van het Kilima-Ndscharo-gebergte zijn allcen tusschen 1000 en 1500 M. bewoond. Aanplantingen van bananen strekken zich nog 300 M. hooger uit, maar daarboven houdt alle kultuur op en begint een onbeheerd gebied, bestaande uit wildernissen, oorspronkelijke wouden, grasvlakten, rotsige gebieden en eindelijk sneeuw- en ijsvelden.

De smalle gordel, die bewoond wordt, vervalt in een aantal koninkrijken. Menig gebied echter, dat dezen weidschen naam draagt heeft niet zooveel oppervlakte als een flink dorp, bij ons te lande

De Kilima-Ndscharo is de eerste van een geheele reeks van sneeuwbergen, die zich tot aan gene zijde van den evenaar uitstrekken, en waaronder er misschien zijn, die zich tot een nog aanzienlijker hoogte verheffen. Van dezen weten wij echter nog weinig. Slechts een er van, de *Kenia*, zooals de Wakamba's of *Orldoniocibor*, dat is »Witten berg,» zooals de Wakuasi's hem noemen, werd door den zendeling Krapf met eigen oogen gezien. Van uit het zuid-oosten gezien heeft deze bergmassa het voorkomen van een dakvormigen muur, waarboven zich twee groote torens verheffen, die geheel en al afwijken van den koepelvorm van den Kilima-Ndscharo. De hoogte van den Kenia moet op minstens 5400 M. geschat worden. ¹

DE SUAHELI-KUST.

Tusschen den evenaar en $10\frac{1}{2}^{\circ}$ Z. B. strekt zich de *Suaheli-kust* of *kust van Zanzibar* uit, uit een commercieel oogpunt ongetwijfeld het belangrijkste deel van de costkust van Afrika. Daar tegenover liggen, op geringen afstand van het vasteland, de eilanden *Pemba*, *Zanzibar* en *Mafia*,

1. H. v. Barth, Ost. Afrika.

die evenals de kust zelve, de heerschappij erkennen van den Sultan van Zanzibar. Vroeger stond dit geheele gebied onder het gezag van den Iman van Maskate, doch een vijftiental jaren geleden werd, na des Imans dood, zijn rijk tusschen zijn beide zonen verdeeld, in dier voege, dat de een, tegen een jaarlijksche schatting, als vorst van Zanzibar optrad.

Nergens strekt zich het gebied van den sultan diep in het binnenland uit. Het bepaalt zich nagenoeg alleen tot de kust, waarop behalve Mombas en Pangani nog eenige andere, niet onbelangrijke plaatsen liggen, zooals *Bagamoi*, tegenover de stad Zanzibar, *Dar-es Salam* en *Quiloa* of *Kilua*.

De bewoners der kust, evenals die der eilanden, zijn *Suaheli's*, met welken stam de Arabieren zich in die mate hebben vermengd, dat men de *Suaheli's* veelal Arabieren noemt. Zij zijn niet alleen zelve Mahomedanen, maar doen daarenboven alles wat zij kunnen, om ook in het binnenland den Islam te verbreiden. Daarbij zijn zij een energiek en bedrijvig handelsvolk, dat bijna alle verkeer op Afrika's oostkust in handen heeft. De voornaamste stapelplaats van den handel en het middelpunt van verkeer is het eiland Zanzibar, met zijn op de westkust gelegen gelijknamige hoofdstad.

Dit eiland ligt op een afstand van 4450 km. van de zuidelijke punt van Voor-Indië en bijna evenver van de Kaap de Goede Hoop als van het kanaal van Suez. Het is zeer vlak en stijgt slechts weinig boven den spiegel der zee. Slechts hier en daar verheffen zich enkele heuvels en daaronder is er geen, die boven de 100 M. stijgt. Het aantal bewoners bedraagt ongeveer 30000, d. 145 op 1 □ km. De stad zelve maakt door haar nette, vroolijke bouwde een zeer aangename indruk. De meeste huizen zijn wit gepleisterd en hebben daardoor een voorkomen, zooals men dat allermintst verwachten zou in een Afrikaansche residentie. Belangwekkend is de afwisselende, vroolijke aanblik, dien het strand aanbiedt, waar de handelsartikelen van het eiland liggen uitgestald, zooals olifantstanden, Turksche peper, huiden, katoen, enz.; vroeger ook wel slaven. Een afwisseling in dit tooneel brengen de forten, waar Arabische soldaten hun tijd dooden met een zalig nietsdoen.

Een prachtig gebouw is de paardenstal van den sultan. Aan den ingang daarvan ligt een groot varken. De bestemming van dit dier is als afleider te dienen voor de booze geesten, die de paarden mochten willen bezoeken.

De vrouwen worden hier streng bewaakt, doch de invloed der Europeanen is in den laatsten tijd zeer merkbaar. Over het algemeen worden de laatsten vriendschappelijk behandeld, en ook de prinsen en prinsessen van den bloede zijn tegen Europeanen uiterst vriendelijk, ten minste wanneer ze geschenken meebrengen.

Daar het inzonderheid de handel is, die aan Zanzibar en de *Suaheli*-kust haar hooge beteekenis geeft, is het hier een geschikte plaats om een blik te werpen op den handel van Afrika's oostkust in het algemeen. Tevens

zullen we eenige woorden wijden aan den slavenhandel, die daarmede in zulk een nauw verband staat.

Ten gevolge van de opening van het Suez-kanaal is de afstand van deze kust tot Europa aanmerkelijk veel minder geworden; daarbij komt nog, dat men er in de laatste jaren een paar aanzienlijke steenkolenbeddingen heeft ontdekt, en ofschoon dezen nog wel niet ontgonnen worden, toch kan het niet missen of ze zullen in de toekomst van invloed zijn op de ontwikkeling dier kust.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat èn groot- èn kleinhandel op Afrika's oostkust in handen zijn van inboorlingen uit Indië. Men treft ze niet alleen aan langs de kust van het vasteland, maar ook op de eilanden, zooals Pemba, Zanzibar, Mafia, de Komoren en Madagascar. In 1873 hielden zich 4000 Indiërs uit verschillende kasten, die in den handel hun middel van bestaan vonden, op de kust op. De inboorlingen, Suaheli's, Somali's, Comoro's, enz., drijven alleen handel in levensmiddelen en dan nog maar op een kleine schaal. Hun voornaamste handelsartikelen zijn haaienvleesch, gevogelte, vooral hoenders, vruchten, zoete aardappelen en cassave. De Arabieren houden zich hoofdzakelijk met den landbouw bezig, en er is bijkans geen voorbeeld van dat een Arabier een winkel heeft.

Alzoo zijn dan de Indiërs de voornaamste handelaars op Afrika's oostkust en hunne *dhow's* komen daar in alle havens voor. Men noemt ze gewoonlijk *hindi's* of *banijans*.

Zij onderscheiden zich overal door hun ijver en buitengemeene geschiktheid om zaken te behandelen. Ze leven zoo spaarzaam en eenvoudig, dat geen Europeaan hen daarin evenaren kan. Ofschoon velen de Europeesche handelsartikelen direct uit Europa ontbieden, zijn anderen daarentegen kleinhandelaars, die hun waren ontvangen door bemiddeling van enkele Europeesche handelshuizen, die op de kust gevestigd zijn. Zij krijgen ze vooral uit Duitschland en Amerika, uit laatstgenoemd o. a. katoen en glaspaaLEN; de blauwe katoen daarentegen is gewoonlijk uit Surate en Gujerate afkomstig.

Is het een Indiër gelukt zich een vermogen te verwerven, dan keert hij naar zijn vaderland terug. Het komt slechts zelden voor, dat de een of ander zich blijvend op de kust of op de eilanden vestigt. Die het nog doen behooren tot de stammen der Bohrah's en Khojah's. Van dezen wonen op Madagascar reeds familiën in het vierde en vijfde geslacht. Dan vertrekt het hoofd der familie jaarlijks met den zuid-oost-moesson naar Indië en maakt van den noord-oost-moesson gebruik om zijn met handelsartikelen geladen schip naar Madagascar terug te voeren. Ook de kinderen zendt men naar Indië, gewoonlijk naar Bombaj, om daar hun opvoeding te krijgen.

Met dat alles worden de rijke bronnen van Afrika's oostkust nog op lang na niet voldoende geëxploiteerd en ondernemende kooplieden vinden hier een uitgestrekt en winstgevend arbeidsveld. Hoe het handelsverkeer met deze kust voortdurend toeneemt, blijkt vooral uit het feit, dat sedert de Britsch-Indische Stoomvaart-Maatschappij in Januari 1873 een maandelijksche verbinding tot stand gebracht heeft tusschen deze kust en Aden, Zanzibar en Madagascar, er met elk jaar meer vraag is naar vrachtgelegenheid.¹

1. Kölnische Zeitung. 4 Mei 1874.

Daar de Indiërs, als echte mannen van zaken, geen enkele gelegenheid om geld te verdienen ongebruikt voorbij laten gaan, spreekt het wel van zelf, dat ook zij zich bezig houden met den slavenhandel. Dit voor hen toen nog nieuwe bestaanmiddel oefenen zij sedert ongeveer 80 jaren uit, en in den laatsten tijd heeft die handel zulke groote proportiën aangenomen, dat het de opmerkzaamheid der Engelschen tot zich getrokken heeft. Eerst sedert weinige jaren zijn evenwel de details van den handel bekend geworden. Het handelsverkeer wordt bemiddeld door Arabische »cutch-buggalos," d. z. tweemasters. De Indische firma's richten regelmatige handelshuizen en agenturen op in het binnenland van Afrika. Het eigenlijke handelshuis behandelt de zaken in het groot, terwijl de agenturen zich met de details bezig houden. Arabieren en Somali's, uit Egypte en Arabië, komen met hun schepen op de oostkust om slaven te koopen, en met deze handelaars staan de Hindoesche kooplieden in 't geheim in verbinding.

Gewoonlijk wendt zich de Arabische koopman tot het hoofd van een dorp, die of een Arabier of een Afrikaan is, en door diens bemiddeling worden de zaken met de Indische firma's afgedaan. Maar die hoofden drijven somtijds ook voor eigen rekening handel in slaven, die zij in het binnenland vangen.

Intusschen trekken de Indische kooplieden niet zelve het binnenland in. Zij blijven aan de kust en zenden Afrikaansche of Arabische hoofden met koopwaren uit, die ze tegen slaven omzetten. Vooral nemen ze buskruit, geweren, valsche paarlen en andere snuisterijen mede. Zoodra ze in het binnenland aankomen, onderhandelen zij met dezen of genen stam over het leveren van een bepaald aantal slaven en steeds neemt dezen op zich, om na een zekeren tijd, dit getal op de kust af te leveren.

Ieder individu, die een dorp van een twintigtal hutten beheerscht, wordt *Moeki*, d. i. hoofd genoemd. Dezen hebben bijna altijd een zeker aantal slaven in voorraad, om de markt staande te houden, terwijl de tusschenpersonen van tijd tot tijd slaven van de hoofden koopen, om te doen zien, dat er voortdurend vraag is naar dat artikel.

Gewoonlijk staan deze slavenhandelaars op den laagsten trap van beschaving. De waarde van het geld is hun onbekend; zij ruilen hun slaven tegen geweren, buskruit en sieradiën. Dat buskruit komt hen in de uitoefening van hun bedrijf te pas. Door looze schoten verspreiden zij in de negerdorpen schrik en ontsteltenis en maken dan van de verwarring gebruik om geheele gezinnen gevangen te nemen. Soms gebeurt het ook, dat die hoofden onderling in strijd geraken.

Buskruit stellen zij boven alle andere artikelen. Hun kleeding is zeer onbeholpen en bestaat gewoonlijk uit dierenhuiden. Slechts zelden dragen zij geweven stoffen.

De slaven kan men in den regel voor een koopje krijgen. Soms kan men zich een slaaf aanschaffen voor 1 kg. buskruit, en een geweer wordt minstens met twee slaven betaald. Die geweren en dat buskruit komen in den regel uit Frankrijk en Amerika.

Hebben de hoofden een genoegzaam aantal slaven bij elkander, dan voeren zij ze naar de kust om ze daar aan hun lastgevers over te doen. Vele Indische kooplieden hebben zich door dien schandelijken handel, ongelooflijk groote rijkdommen verworven. ¹

Om den slavenhandel te onderdrukken sloot Engeland in 1873 een verdrag met den sultan van Zanzibar, dat slechts na oneindig veel moeite tot stand kwam en beschouwd werd als een schitterende zege voor de Britsche diplomatie. Maar in de praktijk blijkt dat tractaat meer en meer een doode letter te zijn. Eigenlijk is het eenige resultaat er van, dat de slaven wat goedkooper geworden zijn, omdat de rechten, die de sultan van Zanzibar op den in- en uitvoer hief, vervallen zijn.

De kust van Zanzibar is volstrekt niet het eenige punt op de oostkust waar slavenhandel gedreven wordt. Op niet minder groote schaal wordt hij uitgeoefend op het eiland Sokotora ² en in Egyptisch Soedan, waar het aan de ijverige pogingen van Samuel Baker nog niet heeft mogen gelukken er een eind aan te maken. ³

Dan nog een ander resultaat is bereikt. Waar de weg over zee aan slavenhandelaars versperd wordt, vervoeren ze hun levende koopwaar over land en daar wordt het transport systematisch ingericht, zoodat dan ook jaarlijks duizenden slaven naar het noorden worden gevoerd. Langzamerhand komt men dan ook tot de droevige ervaring, dat er geen ander middel is om deze schandalen te doen ophouden, dan de verkoop van slaven radicaal te verbieden en dit is in Mahomedaansche landen eenvoudig ondoenlijk. Zooals we weten is het aantal huisslaven in Egypte in de laatste jaren meer toe- dan afgenomen. En ook in Arabië, Perzië en op Madagascar wordt de vraag naar slaven vooral niet minder. Daarentegen heeft de slavenhandel een nieuwe markt ontdekt in het land der Somali's, bij kaap Guardafui.

Uit een en ander volgt, dat het een hopeloos streven is de slavenhandel te doen ophouden, ja zelfs kan men hem niet tot het binnenland van Afrika beperken. In het jaargetijde, dat het voor Europeesche schepen nagenoeg onmogelijk is, langs de Afrikaansche kust tot 2° of 3° NB. door te dringen, wordt de slavenhandel op Brava en andere kustplaatsen gedreven. Tot dusver meende men, dat Brava een stapelplaats was, waar de slaven tegen het einde van den eenen moesson werden heengebracht om daar het begin van den volgende moesson af te wachten en dan naar de Roode Zee of de Perzische Golf gevoerd te worden. Nu is het evenwel gebleken, dat wegens de sterke vraag naar slaven in het Somali-land, de karavanen reeds hun einddoel bereikt hebben, wanneer ze te Brava, Merka of Mogodoxa aangekomen zijn. Alle beperkingen, die de Engelschen den handel op Arabië hebben gesteld, hebben dus niets uitgewerkt, dan dat de handelsweg verlegd is. Hebben zij ook al den slavenhandel in Zanzibar, althans den openlijken handel, doen ophouden, ze hebben daardoor een ander handelscentrum in het aanzijn geroepen, dat eveneens op slavenarbeid is gegrond.

Zij die over deze kwestie spreken en schrijven maken zich warm en blij-

1. Wanderer, 4 Januari 1873.

2. Globus, XXIII Bd. S. 30.

3. Mitth. der k.k. geograph. Gesellschaft in Wien, 1872. S. 239—252.

Globus XXII Bd. S. 419—420.

ven niet kalm genoeg om te bedenken, dat de slavenhandel precies dezelfde wetten volgt als elke andere handel in eenig gezocht artikel. Ook deze zal bestaan zoolang er vraag en aanbod blijft. En eerst dan, wanneer Afrika een beschaafd werelddeel geworden is, zullen dezen ophouden. En eer de Britten dat klaar gespeeld hebben, zal er zeker nog menige eeuw verloopen en nog tal van geslachten komen en gaan, gebukt onder den vloek van dit menschontearend wanbedrijf.

HET GEBIED DER MEREN IN OOST-AFRIKA.

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat Afrika doorging voor een werelddeel, dat bijna overal gebrek aan besproeiing had. Het verwekte dan ook een niet geringe verwondering, toen de rustelooze onderzoekingen, in de laatste tientallen van jaren, aan het licht brachten, dat er tussehen den evenaar en den grooten Zambesi een reeks van meren liggen, zooals die, wat uitgestrektheid en rijkdom aan water aangaat, in geen ander werelddeel voorkomen, Noord-Amerika alleen uitgezonderd.

Nemen we een van de nieuwste kaarten ter hand, dan zien we, dat het grootste dier meren het *Ukerewe-meer* is. Ten noordwesten daarvan ligt het kleinere *Mwutan-meer*; meer naar het zuiden volgt het langwerpige *Tanganjika-meer*, omgeven door een krans van grootere en kleinere waterbekkens, waarvan de belangrijkste zijn het *Bangweolo-meer* in het zuid-westen en het *Nijassa-meer* in het zuid-oosten.

Voor een aardrijkskundige is er zeker geen streek meer belangwekkend dan dit uitgestrekte merengebied, dat tevens het brongebied is van de twee machtigste wateraderen van Afrika, den *Nijl* en den *Congo*. We willen dan ook al die meren met het daartussehen liggend gebied bezoeken, aan de hand der reizigers van den laatsten tijd. Onze gidsen zullen zijn: Cameron, die in 1875 den reuzentocht volbracht dwars door Afrika henen, van de Suaheli-kust naar Benguela en de Amerikaan Henry Stanley. We willen met hen van Zanzibar uit het binnenland intrekken en achtereenvolgens de vraagstukken beschouwen, die de aardrijkskundigen zoo langen tijd bezighielden en die nog niet volledig opgelost zijn. Eerst dan, wanneer we op zulk een wijze het vasteland hebben doorloopen en de westkust hebben bereikt, gaan we over tot de beschouwing van Zuid-Afrika, van het gebied, dat zich ten zuiden van den Zambesi uitstrekt.

DE NOORDELIJKE MEREN.

Richard Burton, een der degelijkste onderzoekers van Afrika's maagdelijken bodem, verdeelt het gebied tusschen de oostkust en het door hem in 1858 ontdekte Tanganjika-meer in vijf deelen. Het eerste, dat een breedte heeft, die van 130 tot 150 km. afwisselt, is het kustgebied en strekt zich uit tot aan het gebergte van *Usugara*, een hoogland, dat ten opzichte van Oost Afrika ongeveer de zelfde rol vervult als de Ghats ten opzichte van Indië. Het tweede gebied omvat het Usugara-gebergte zelf. Daarbij sluit zich als derde gebied een vlak tafelland aan, van den westelijken voet van het Usugara-gebergte tot aan *Tura*. Dit gebied omvat het landschap *Ugogo* en is ongeveer 220 km. breed. Deze landstreek heeft een dor en onvruchtbaar voorkomen, wat trouwens niet anders kan, daar ze zich uitstrekt ten westen van het genoemde gebergte, dat hoog genoeg is om den neerslag, uit den Indischen Oceaan afkomstig, tegen te houden en te ver verwijderd van de meren, om de voordeelen van die reusachtige reservoirs te genieten. Het vierde gebied omvat het heuvelachtige tafelland van *Unyamuesi* en *Uvinza*. Deze streek, die in breedte met de vorige overeenkomt, strekt zich uit tot aan den oever van den *Malagarazi*, welks bovenloop nog slechts weinig bekend is. Volgens Burton staan we hier in den tuin van tropisch Afrika. Het uit alluvium gevormde dal van den Malagarazi, tot aan het Tanganjika-meer, dat een breedte heeft van 150 km., vormt het vijfde gebied. Hier betreden we een taalgebied, dat zich naar het noorden toe tot voorbij de Nijlmeren, ja tot in het gebied der Galla's uitstrekt, terwijl zijn westelijke grenzen nog onbekend zijn. De dialecten, die hier gesproken worden, hebben alle een eigenaardigheid gemeen, waarop we moeten wijzen. De voorvoegsels *U*, *Wa* en *M* hebben steeds de zelfde beteekenis. *U* wijst op een land, *Wa* op zijn bewoners en *M* op de individuen. Om een voorbeeld te geven »Ugogo» is de naam van het land, »Wagogo» die van zijn bewoners en elk dier Wagogo afzonderlijk draagt den naam van »Mgogo».

Bijna alle reizigers in het oostelijk deel van Centraal-Afrika en ook Cameron, begonnen hun tocht van uit *Bagamoyo*, een stad, die tegenover het eiland Zanzibar en op slechts geringen afstand van de monding der *Kingani* ligt. Ongeveer 48 km. ten noorden van Bagamoyo, bij de kleine havenplaats *Whimbe*, loopt de *Wami* in den Indischen Oceaan uit, welke rivier, volgens de bewering van Stanley, voor kleine stoombooten bevaarbaar zou wezen tot bij *Mbumi*, dat 300 km. van den mond verwijderd is.

Van Bagamoyo uit voeren verschillende wegen naar het binnenland.

Burton en Speke waren in 1857 over *Kibunda* en *Zungomero*, langs den *Kingani*, door het eerste gebied getrokken. Doch toen zij de hooglanden van Usagara en Ugogo bestegen hadden, stieten zij reeds op de Tetsse-vlieg, wier beten voor paarden en runderen doodelijk zijn.

Stanley, toen hij in 1871 zijn tocht ondernam, om den beroemden en verloren gewaanden Livingstone op te sporen, trok de *Kingani* over en reisde over *Rosako*, naar de *Usagara-bergen*, een gebied, dat tot dusver door geen blanke betreden werd.

Cameron, die eveneens aan het hoofd van een expeditie uitgezonden was om Livingstone te hulp te komen, nam zijn weg tusschen dien van Stanley en de *Kingani* en doorreisde een landstreek, die met struikgewas en hooge boomen bezet was, en waarin zich herhaaldelijk sporen van wild vertoonden. Langs dezen weg vond hij geen dorpen. Tot *Msuwah* toe bleef het voorkomen van het land het zelfde, maar daar begon de bodem merkbaar te rijzen.

Van de *Makata-rivier* tot aan het *Usagara-gebergte*, was de weg vlak en behoudens een paar moerassige streken, goed begaanbaar. Twee hoofdketenen doorsnijden *Usagara*, het *Mukondokwa-gebergte*, in het noorden en het *Kiringawana-gebergte*, in het zuiden. Burton was over laatstgenoemde keten heengetrokken; Stanley nam zijn weg over de eerstgenoemde en besteeg een der westelijkste toppen, vanwaar een heerlijk schoon panorama zich voor zijn blik ontrolde. Cameron beschrijft dit landschap met de volgende woorden; »Onze weg voerde ons over het *Usagara-gebergte*. Het ging heuvel op, heuvel af, over uitgestrekte kwarts- en granietvlakten. Maar in weerwil van haar rotsachtig voorkomen, zijn deze hoogten tot op den top met boomen begroeid, meestal met *accacia's*. In de inzinkingen en putten had zich water verzameld en in de kloven verhief de *Mparamusi* zijn majestueuze kruin. Dat is zeker een van de prachtigste boomen der aarde. De gladde stam stijgt op tot een hoogte van 50 tot 70 M., zonder eenige buiging of oneffenheid te vertoonen en is met een groen loofdak gedekt. Wanneer de inlanders willen aanduiden, dat iets boven hunne krachten gaat, dan gebruiken zij het volgende spreekwoord; »Ik heb reeds vele boomen beklommen, maar dat is een *Mparamusi*!»

Nadat wij over de eerste bergketen heengetrokken waren, kwamen wij aan een pas, door welken de *Mukondokwa* zich schuimend en bruisend een weg baant. Wij moesten onze legerplaats op zulk een steile helling opslaan, dat het ons was, alsof we op een dak gelegerd waren.

Den volgenden dag trokken wij over den schoonen, acht meter breeden stroom, die zoo ondiep is, dat het water ons slechts tot aan de knieën kwam. Wij begaven ons eerst naar het oude dorp *Kadetamaré* en vandaar trokken wij door vruchtbare velden, die bezet waren met *mtama*-en kafferkoren. Toen volgden we weder den rechteroever van den *Mukondokwa*, langs een steil en zeer gevaarlijk rotspad, waarop elke mispas ons in den stroom terecht zou doen komen.

De heuvels bestonden meestal uit graniet, maar hier en daar vormde de roode zandsteen een fraai contrast met het groen der loofboomen en slingerplanten en de donkere granietmassa's.

Nog twee malen moesten wij de rivier oversteken, eer wij het meer

Ugombo bereiken, welks oevers wemelen van rivierpaarden en watervogels.

Twee lange dagmarschen voerden ons naar den *Mpwapwa* en gedurende dien tijd, was er geen droppel water te vinden. Op den tweeden dag bereikten wij de zandige bedding van deze rivier, waarin we hier en daar enkele waterplassen vonden. Het land *Mpwapwa* wordt overigens rijkelijk besproeid en is dan ook weelderig vruchtbaar. Toch waren de prijzen van de levensmiddelen zeer hoog, daar de *Wadirigo*, een naburige, roofzuchtige bergstam, juist een inval gedaan en het land gebrandschat hadden. Deze *Wadirigo* hebben een kloek en mannelijk voorkomen. Ze dragen een zware speer en een schild van ossenhuiden. Als wezens van een hoogere orde gaan ze onder de bevroese dorpelingen rond en verklaren koelbloedig, dat zij al hun voortbrengselen van den bodem en al hun kudden als hun eigendom beschouwen, waarover zij naar goedvinden beschikken.

Mpwapwa is een geliefkoosde rustplaats, daar het tusschen het *Ugombo*-meer en de *Marenga-Mkali-woestijn* ligt.

Laatstgenoemde woestijn is een vlakte, die zich uitstrekt tusschen het *Usagara*-gebergte en de oostelijke grens van *Ugogo* en als bezaaid is met een menigte heuvels van graniet. Er loopen een aantal stroombeddingen doorheen, die in den regentijd van water voorzien zijn, en *Cameron* hield het er voor, dat men nergens diep zou behoeven te graven, om water te vinden.

De bewoners van *Ugogo* — de *Wagogo* — werden tot dusverre steeds beschreven als dappere, oorlogzuchtige lieden. Volgens *Cameron* echter is dit niets minder dan waar. Integendeel het zijn echte lafaards, wel is waar gaan ze altijd gewapend met schilden en speren, doch dat hebben zij met vele vreesachtige stammen gemeen.

Hun hutten zijn klein, slecht ingericht, uit klei vervaardigd en van kegelvormige daken voorzien. Om elke hut henen ligt een omheinde ruimte, die dient tot berging van het vee of liever van het rundvee, want met hun schapen, geiten en hoenders deelen zij broederlijk het inwendige hunner woningen. De dorpen, die een elliptischen vorm hebben, zijn ook weder door vrij sterke en hoge wallen omgeven.

De huidskleur der *Wagogo* — voor zoover die althans onder de laag vuil, die hun lichaam bedekt, te voorschijn komt — is roodachtig bruin. Hun kleedirg bestaat uit een bedeksel om het middel. Met andere stammen hebben zij dit gemeen, dat zij verzot zijn op versierselen en daarbij een volkomen gebrek aan goeden smaak aan den dag leggen. Allen steken zich een buisvormig stuk hout of riet in den oorlap en hoe grooter dit is, hoe fraaier. Sommigen hebben het zelfs zoover gebracht, dat hun oorlap tot aan den schouder reikt. Ook vlechten ze vezels van den bast van een boom door hun dik en wollig haar, of wel ze gebruiken daartoe koralen-snoeren of bevestigen struisveeren op het hoofd.

Ze hebben een aantal onaangename eigenschappen. Ze zijn schraapzuchtig, een gebrek, dat vooral tegenover vreemdelingen uitkomt, indringend, nieuwsgierig en leugenachtig.¹

1. Bij de beschrijving der volksstammen in dit en het meer zuidelijk deel van Afrika zullen we herhaaldelijk gebruik maken van het bekende werk van J. G. Wood. De onbeschaafde volken, in het *Nederlandsch* overgebracht door G. W. Rissik, uitg. te Rotterdam, bij J. G. Robbers.

In Mpwapwa verlaten wij Cameron voorloopig, om ons aan te sluiten bij den tocht van Henry Stanley naar de noordelijke meren.

De ondernemende Amerikaan bereikte in het eind van Januari 1874 de westelijke grens van Ugogo en trok verder door een vlakte, die zich tot aan het Ukerewe-meer zou uitstrekken, langs de westelijke grens van *Derhumba*. Twee dagreizen in noordelijke richting brachten Stanley met zijn gevolg aan de grens van *Usandawi*, een landstreek, die beroemd is wegens haar rijkdom aan olifanten. Van hier sloegen zij een noord-westelijke richting in en bereikten *Ukinbu* of *Uyanzi*. Na een uiterst vermoeienden tocht, eerst door dicht struikgewas, daarna over een groote vlakte, bereikten zij het district *Suna* in *Urimi*.

Hier woont een volk, dat door schoonheid en buitengemeen regelmatig gevormde ledematen uitmunt. Doch het innerlijke dezer menschen, die volstrekt geen kleederen dragen, beantwoordt niet geheel aan hun schoon uiterlijk. Vooral wijst Stanley op hun verregaande wantrouwendheid.

Zij bezitten geen eigenlijke hoofden, doch de oudsten onder hen hebben een zeer grooten invloed.

Het volgende station was *Tschi Wijn*, aan den voet van de waterscheiding van den Nijl. Bij het dorp *Binyata* bereikte men een rivier, die alle beken opneemt, die tusschen *Tschi Wijn* en *Binyata* stroomen. Deze rivier draagt den naam *Liwumbu* en stroomt in westelijke richting. Zelfs gedurende het droge seizoen is het een aanzienlijke stroom, die bij een diepte van 1 M., een breedte van 6 tot 7 M. heeft.

Verder doorreisde Stanley *Usukuma*, in zijn gansche lengte, door de districten *Mombiti*, *Usiha*, *Mondo*, *Sengerema* en *Marija*. Aldus bereikte hij, na 1150 km. te hebben afgelegd, het *Ukerewe-meer*.

Daar al het land ten westen van Ugogo tot dusverre onbekend was, zijn juist daarom de mededeelingen van Stanley in hooge mate belangwekkend.

Ten noorden van Mizanza strekt zich, tot aan de grenzen van *Usandawi*, d. i. over eene lengte van 56 km., eene vlakte uit. In *Mukondoku* bevond men zich op een hoogte van 850 M., in *Mtiwi*, dat 320 km. noordelijker ligt, op 861 M. Van daar stijgt men naar het westen en noord-westen, schijnbaar langs de helling van een bergketen, doch heeft menden top bereikt, dan is het geen bergketen, maar een uitgestrekte, boschrijke hoogvlakte, die zich voor het oog ontrolt. Dit plateau heeft aan den oostelijken rand een hoogte van 1160 M. en stijgt, naar het westen toe, tot 1370 M. Het omvat geheel *Uyanzi*, *Unyanyembe*, *Usukuma*, *Urimi* en *Iramba*, d. i. dus dat gedeelte van centraal-Afrika, dat zich uitstrekt tusschen het dal van den *Rufidsehi* in het zuiden en den *Victoria Nyanza* in het noorden. De gemiddelde hoogte van dit plateau kan niet meer bedragen dan 1070 M. De afstand tusschen *Mizanza* en het genoemde meer is omstreeks 540 km. en nergens wees op dezen tocht de barometer meer dan 1550 M. hoogte aan.

Tusschen de oostelijke grens en *Urimi* is de hoogvlakte bezet door een kreupelbosch, bestaande uit *acacia's*, die zoo dicht op elkander groeien, dat

daardoor alle andere plantengroei verstikt wordt. Slechts hier en daar verheft zich, van uit een rotsspleet, een reusachtige euphorbia, die hier, te midden van dat woeste landschap, nog meer uitkomt.

Wat de bodem aangaat, deze bestaat uit rotsen, die evenwel verborgen zijn onder een dunne laag teelaarde. Waar echter de bodem zich wat verheft, is deze door hevige stortregens weggespoeld en vertoonen zich de kale rotsen.

Uit Midden-Urimi ontvangt de Nijl zijn eerste zijrivier van uit tropisch Afrika. Wanneer men een lijn trekt van Udschidschi, aan het Tanganjika-meer, in een oostelijke richting, naar den 35sten graad O. L., loopt deze lijn over de bronnen van den Liwumbu, de zuidelijkste rivier, die zich in het Ukerewe-meer stort. Deze rivier neemt in Usukuma den naam aan van *Monanga*. Na een loop van 110 km. krijgt zij den naam van *Schimiju* en als zoodanig valt zij, ten O. van de havenplaats *Kagehiji* in het Ukerewe-meer. Bij gissing kan men de lengte van de Schimiju op 560 km. stellen.

Nadat men door het woud en het kreupelhout doorgedrongen is, bereikt men Usukuma, een dicht bevolkt land, door een herdersvolk bewoond. Dit gebied bestaat uit een aaneenschakeling van golvende vlakten. Naar het meer toe loopt het zacht glooiend af. ¹

Volgens Stanley's waarnemingen ligt het Ukerewe-meer 1160,5 M. boven den zeespiegel. Het werd op den 30sten Juli 1858 door den sedert overleden kapitein John Henning Speke ontdekt en voor de voornaamste bron van den Nijl verklaard. De in Engeland bestaande mode, om zooveel mogelijk de landkaarten te vullen met de namen *Victoria* en *Albert*, bracht de ontdekker er toe den inlandschen naam *Ukerewe* voor dien van *Victoria-Nyanza* (»Nyanza» beteekent »meer») te verruilen. Op een tweeden tocht, dien hij tusschen de jaren 1859 en 1863, in gezelschap van kapitein James August Grant ondernam, trachtte hij den samenhang tusschen dit meer en den Nijl te bewijzen. Dit gelukte hem echter slechts ten deele en dientengevolge vond zijn meening in Engeland evenveel tegen- als voorstanders. Zijn gevaarlijkste tegenstander was zijn voormalige reisgenoot kapitein Richard Burton. Met dezen had hij vroeger het *Tanganjika-meer* en eenige kleinere waterbekkens ontdekt. Die ontdekking werd geheel in de schaduw gesteld door Speke's latere reis naar het Victoria-Nyanza. Deze werd nu door Burton voorgesteld als een zaak van zeer weinig beteekenis, terwijl hij staande hield, dat men in het Tanganjika-meer de hoofdbron van den Nijl gevonden had. ²

Aan Stanley bleef het voorbehouden deze kwestie op te lossen en het gevoelen van Speke als ontwijfelbaar zeker te bevestigen. Hij toch voer in tachtig dagen het geheele meer rond, dat hij ook zijn oorspronkelijken naam »Ukerewe» teruggaf. Hij bewees door dezen tocht, dat het Ukerewe, niet

1. Petermann's Geograph. Mittheil. Dezember. 1875. S. 455.

2. R. F. Burton and J. Macqueen. The Nile Basin, London. 1864.

zooals velen meenden, een verzameling van kleine meren, maar één enkel meer is, dat in oppervlakte Schotland overtreft. Stanley heeft een beeld van de oevers van dit bekken op het papier gebracht. Daaruit blijkt, dat ze zeer sterk ingesneden zijn, terwijl er tal van eilandjes voor liggen. Maar ofschoon nu Speke die oevers slechts met eenige zeer opverviakkige trekken wedergaf, in hoofdzaak komen beiden toch tamelijk wel overeen. En daar, waar Speke het meer werkelijk zag, dat is in het noordelijk en in het zuidelijk deel, daar komen zij ook overeen in bijzonderheden. Zoo werd, na verloop van een twaalfstal jaren, de ontdekker van dit meer in zijn eer hersteld en de beschuldiging, als zou hij, in plaats van ernstige waarheden, slechts produkten eener al te levendige fantasie gegeven hebben, op schitterende wijze wederlegd.

Zooals we reeds vroeger zeiden, stroomt aan de noordzijde, uit dit meer de Victoria- of Somerset-Nijl en wel naar het ten noord-westen daarvan gelegen *Luta N' Zige* of *Mwutan N' Zige*, welken naam de ontdekker, Sir Samuel White Baker, in dien van *Albert Nyanza* veranderde.

Ten noorden van het Ukerewe-meer bevinden we ons in den staat *Uganda*, welks koning Mtesa niet ver van het meer zijn residentie heeft.

Hetgeen Speke omtrent dezen koning meedeelt, doet ons in hem een echt Afrikaansch despoot kennen. Hij betoonde zich wel bovenmate gelukkig met de geschenken, die hij van den Europeaan ontving, zoo zelfs, dat hij overal rondliep om die schoone zaken te laten zien, maar voor het onderhoud en de verpleging der reizigers zorgde hij slecht. Dagelijks werden menschen terechtgesteld, want op elk misdrijf stond de doodstraf. Bovendien was de koning maar al te zeer geneigd — zoo maar voor zijn amusement — op zijn eigen onderdanen de draagkracht te beproeven van het fraaie Withworth-geweer, dat Speke hem ten geschenke gegeven had.

Het verlangen van Speke om ontdekkingsstochten op en langs het meer te doen werd slechts ten deele bevredigd. De koning meende, dat het volstrekt onnoodig was, dat de blanken zijn land leerden kennen en wenschte zijn gasten, met het oog op geschenken, zoolang mogelijk bij zich te houden. Eerst na een verblijf van drie maanden, wist Speke Zijne Majesteit over te halen tot een tocht op het meer. Doch toen deze zeven dagen geduurd had, gaf een priester, die op een eiland in het meer woonde, als de wil van den meergod te kennen, dat men terug moest keeren.

Later, toen de reiziger met heengaan gedreigd, vele geschenken gegeven en zich bij de koningin-moeder aangenaam gemaakt had, werd zijn toestand iets beter en ook zijn oordeel over land en volk wat gunstiger. Hij noemt de bewoners van *Uganda* de Franschen van die streken, met het oog op hun levendigheid en den goeden smaak, dien zij betoonen in hun manieren, hun kleeding en den bouw hunner woningen.

Daarbij was de koning voor Speke zelven vriendschappelijk genoeg gezind. Hij wist zeer goed, dat blanke menschen den Nijl bevoeren en zelfs had hij, door bemiddeling van andere stammen, ruilhandel met hen gedreven. Hij stelde er belang in om een handelsweg te openen naar Gondokoro, doch naar hij zeide werd die versperd door de meer noordelijk wonende stammen. ¹

1. Dr. C. M. Kau. Ontdekkingsreizen van den nieuweren tijd. Utrecht. J. L. Beijers. 1871.

Tusschen het Victoria- en Albert-Nijanza strekt zich het landschap *Unyoro* uit, en we laten hier volgen hetgeen de in Egyptischen dienst staande overste Long, die in 1874 deze streek bereisde, omtrent Uganda en Unyoro mededeelt.

In tegenstelling van het vlakke, moerassige Unyoro maakt het heuvelachtige Uganda, met zijn breede, nette wegen en zijn dicht bevolkte wouden van bananen een alleraangenaamsten indruk. Hier is de natuur schilderachtig schoon, de bodem is vruchtbaar en bevat ijzer, kristal en pottebakkersklei. Het klimaat is voor Europeanen ongezond en afmattend. In de dalen vindt men moerassen en veengronden, waarin kudde olifanten en buffels rondlopen. Hier heerschen hevige koortsen, die ook voor de inboorlingen vaak doodelijk zijn. Vruchtbaar zijn deze streken in de hoogste mate. De voornaamste voortbrengselen zijn: koffie, die niet getrokken of gekookt wordt, maar den inboorlingen een eigenaardig kauwgenot oplevert, uitnemende tabak, die meer en meer verbouwd wordt, suikerriet, mais, bataten, gom, boonen en uitnemende bananen.

De bevolking wordt door Long op 500000 zielen geschat. Het is een goedig slag van menschen, maar kinderachtig, bijgeloovig en vreesachtig. Verder schuwen zij den arbeid en zijn verslaafd aan tabak.

Sedert enkele jaren is de Islam hier ingevoerd door handelaars van de kust van Zanzibar; de kennis er van is evenwel hoogst gebrekkig. Soms ziet men mannen, die een plankje dragen, waarop eenige spreken uit den Koran. De gelukkige bezitters dier bordjes worden door hun landgenooten met eerbiedigen schroom beschouwd.

Bij gelegenheid van het bezoek van Long aan het hof van Koning Mtesa werden 30 van 's konings onderdanen onthoofd.

Bij het *Kabuga-gebergte* begint de 1680 M. hooge waterscheiding tusschen het Ukerewe- en het Mwutan-meer. Ten oosten van dezen landrug stroomt de *Katonga* naar het eerste, ten westen de *Rusango* naar het laatste meer.

Aan de oostzijde van het Mwutan-meer verheffen zich plateau's van 300 M. hoogte. In het noord-oostelijk deel van het meer ligt een diep in het land indringende golf, de *Beatrice-golf*. Langs den oostelijken oever strekt zich het gebied der staten *Irangara*, *Unjampaka*, *Buhuja* en *Upororo* uit.

Tusschen Upororo en Usongora liggen de eilanden van den maritiemen staat *Utumbi*. Ten noorden van Usongora, op den westelijken oever van het meer, ligt *Ukonju*, naar men zegt door kanibalen bewoond, terwijl het groote rijk *Ulegga*, door Baker *Malegga* genoemd, nog meer noordelijk gelegen is.

Op den oostelijken oever van het meer vinden we vooreerst *Ruanda*, dat zich uitstrekt van Upororo in het oosten tot Ukonju in het westen en dus bijna den geheelen zuidelijken en zuid-oostelijken oever inneemt.

Ten noorden van Unyampaka, op den oostelijken oever, ligt *Irangara* en ten noorden daarvan het district *Toro*.

Ungoro neemt den geheelen oostelijken oever in, van den Murchison-val af, want Unyampaka, Toro, Buhuju en Irangara zijn niets anders dan districten van dit rijk.

Het groote voorgebergte Usongora is het uitgestrekte zoutveld, waaruit de omliggende landen zout krijgen. Naar men zegt omvat dit berggebied een top, die vuur en steenen uitwerpt, een zoutmeer van belangrijken omvang, verscheiden heuvels, die uit steenzout bestaan, een groote vlakte, waarvan den bodem gevormd wordt door zout en alkali, enz.

De inboorlingen kenmerken zich door hun buitengemeen lange beenen en zijn zeer dapper. Zij leven geheel afgesloten van andere stammen en sluiten nimmer huwelijken met vreemden. Zij bezitten groote kudden en voeden zich dan ook bijna uitsluitend met melk. Nog hebben zij een buitengemeen woest ras van honden.

Deze berichten danken wij weder aan Stanley, die op den 1sten Januari 1876, met zijn gevolg van Uganda, in een noordwestelijke richting naar het Mwutan-meer trok.

Deze tweede bron van den Nijl werd op den 13^{en} Maart 1864 door Samuel Baker ontdekt, doch reeds Speke, de ontdekker van het Ukerewe-meer, had er in 1862 melding van gemaakt, onder den naam van *Luta N' Zige*. De ware naam is echter *Mwutan N' Zige*. Dit meer ligt 829 M. boven den spiegel der zee. Baker hield het er voor, dat het nog grooter was dan het Ukerewe-meer, ja dat het zich ver ten zuiden van den evenaar uitstreckte en met het Tanganjika-meer in directe verbinding stond. In het laatste geval zou derhalve toch nog het door Eurtou ontdekte waterbekken de eigenlijke bron van den Nijl zijn. Maar Romolo Gessi, die het meer bevoer, maakte aan allen twijfel een einde. Op den 8sten Maart 1876 verliet deze Dufilé, aan den Bahr-el-Dschebel, voer den reeds door Baker als bevaarbaar aangewezen Nijl op, trok door tot dusver nog geheel onbekende streken tot aan het Mwutan-meer, voer dit meer zelve op en bereikte op den 31sten Maart Magungo. Ofschoon het hem niet gelukte het geheele meer om te varen, bepaalde hij toch de lengte er van op 239, de breedte op 96 km.

Het voornaamste resultaat van deze expeditie is dat het thans uitgemaakt is, dat het meer in verbinding staat met den Witten-Nijl en dat het zich in zuidelijke richting niet verder uitstrekt dan tot 1° N. B., zoodat de uitgebreidheid, die Baker daaraan gaf, tot op een derde is teruggebracht. En al vinden we ook in dit meer werkelijk een van de Nijlbronnen, toch staat het in grootte zoover ten achter bij het Ukerewe en het Tanganjika, dat de naam van »kleine Luta N' Zige," dien Speke er aan gaf, ten volle gerechtvaardigd is. ¹

DE WESTELIJKE MEREN.

Thans gaan we weder terug naar het dorre hoogland van Ugogo, waar

¹ Ausland. 1876. N. 31. S. 602.

we Cameron verlieten en volgen zijn spoor naar het gebied van het Tanganjika-meer.

Evenals Stanley trok ook Cameron naar Unijamijembe, om eerst daar een westelijke richting in te slaan. In zoover de wegen der beide reizigers niet samenvallen, zullen we ook uit Cameron's reisbeschrijving een en ander laten volgen.

Zijn weg voerde hem eerst over eene vlakte, voor een deel bebouwd en voor een ander deel een afwisseling van struikgewas en zandvlakten. Door een schoone en boschrijke landstreek kwam hij vervolgens in *Kanyenye* of *Groot-Ugogo*, dat zich uitstrekt tusschen twee heuvelreeksen. De vlakte van Kanyenye is op sommige plaatsen bedekt met een laag bitter natronzout, dat de inboorlingen in den vorm van suikerbrooden verkoopen. Aan het einde der vlakte verheft zich een plateau, waarboven een reeks van heuvels opstijgen. Over deze hoogvlakte komt men in *Usekhe*, waar een tal van zonderling gevormde granietblokken verspreid liggen. Langs een met dicht struikgewas begroeide streek kwam Cameron aan het eerstvolgende station *Khoko* en vervolgens in *Mdabura*, een vruchtbaar dal, dat door een gelijknamige rivier besproeid wordt, die gedurende den regentijd een krachtige stroom is en ook in het droge seizoen niet alle water verliest.

Van hier uit liep de weg over het gevreesde *Mgunda Mkali*, d. i. »brandend veld," waar evenwel tamelijk veel dorpen der *Wakimboe's* aangetroffen worden. Over den *Mabinguru* en een zijtak van den *Rwaha*, een der beide bronrivieren, die de *Lufidschi* vormen, ging het verder over rotsige heuvels, door dichtbegroeid struikgewas en langs granietvlakten.

Toen zij den weg over *Mgunda Mkali* voor de helft hadden afgelegd, kwamen de reizigers te *Jiwe la Singa*, dat door een menigte dorpen omgeven is, allen verborgen achter palissaden. Hierop volgden onbewoonde wouden, waarin men talrijke sporen van giraffen en andere wilde dieren aantrof.

Aan het einde van dit woud ligt *Urguru*, en dan voert de weg weder door wild groeiend struikgewas, hier en daar door strooken gras afgebroken. Zoo bereikte men de laatste plaatsen van *Unijamijembe*, de grootste Arabische nederzetting in Afrika, waar Cameron een dag vertoefde, wijl de Arabische autoriteiten eerst van zijn aankomst verwittigd moesten worden. Het aantal Arabische kooplieden, die zich alhier gevestigd hebben, bedraagt wellicht 200. Allen bezitten een menigte slaven, die zoowel tot het dragen van lasten als voor landbouw en huiswerk gebruikt worden. De minder gegoeden geven hun slaven in het geheel geen voedsel, maar onderrichten hen alleen, waar en hoe ze het stelen moeten. Vandaar dat het onvermijdelijk noodzakelijk is steeds gewapend te gaan.

Van Unijamijembe wendde Cameron zich naar het meer beschaafde gebied van *Ugunda* en bereikte vervolgens, na een bijna waterlooze vlakte doorgetrokken te hebben, de *South Ngombe Nullah*. Dit gebied was verwonderlijk schoon. Rijk begroeide heuvels en schoone landouwen omzoomden den Ngombe, een zijrivier van den Malagarasi. Van hier uit betrad men *Ugara*, dat verdeeld is in drie landschappen, die onder het bestuur van onafhankelijke hoofden staan. Eenmaal was het land goed bebouwd en sterk

bevolkt, doch een groot deel der bevolking is gevallen in de talrijke oorlogen of wel ze zijn krijgsgevangen gemaakt en als slaven weggevoerd.

Met uitzondering van een enkelen heuvel, die zich midden in het land verheft, is geheel Ugara tot aan de westelijke grenzen vlak, doch buitengemeen vruchtbaar. Van *Schikurah*, het zuidelijkste punt van den weg, stijgt het land onmerkbaar, tot het in de nabijheid van den *Mtumbo* plotseling steil afdaalt, zoodat de beken en stroomen hier schuimend nederstorten.

In *Uvenda* was het land bergachtig tot in de nabijheid van den *Sinde-stroom*, die eveneens behoort tot het stelsel van den *Malagarazi* en de grens vormt tusschen *Uvenda* en *Uvinza*. De bergen, die niet zelden steil oprijzen, zijn tot bovenaan toe met zware wouden bezet en in de hoogste deelen wonen *Uvinda's*, die de vlakke mijden uit vrees voor Arabieren en *Wavinza's*.

Vervolgens moesten de *Sindi* en de naar het Tanganjika-meer uitloopende *Malagarazi*, op zeer primitief ingerichte kano's overgetrokken worden.

Aan de overzijde van den *Malagarazi* strekt zich dat deel van *Uvinza* uit, dat zout voortbrengt en hierop volgt een onbewoond gebied, tot in het gezicht van het Tanganjika-meer.

Eindelijk bereikte Cameron, op den 22sten Februari 1874, de hoofdstad *Kawele* of *Udschidschi*, aan het meer gelegen. Hij was de vijfde blanke, die deze plaats betrad. Zijn voorgangers waren Burton, Speke, Livingstone en Stanley.

Kawele is nagenoeg geheel en al een Arabische nederzetting. De inwoners, die met de meer westelijk wonende volken talrijke handelsbetrekkingen hebben aangeknoopt, verbouwen granen, rijst, uien en andere gewassen. De geographische ligging van *Udschidschi* werd door Cameron bepaald op 30°4'30" O.L. v. G. en 4°58'3" Z.B. De hoogte van den spiegel van het Tanganjika-meer stelde hij op 840 M.

Het *Tanganjika-meer*, zooals we reeds zeiden, in 1858 door Speke en Burton ontdekt, vormt een buitengemeen groot waterbekken, dat zich, bij een betrekkelijk geringe breedte, over zeven parallelgraden uitstrekt. Dat zulk een bekken hier of daar een afvoerkanaal hebben moest, was meer dan waarschijnlijk, doch men verkeerde in het onzekere, waar men dit zoeken moest. Burton en anderen met hem zochten het aan het noordelijk uiteinde van het meer, waar de *Rusidschi* het verlaten zou. Deze dacht men dan in verbinding te staan met het *Mwutan-meer*, zoodat dus het Tanganjika-meer de zuidelijkste bron van den Nijl zou vormen.

Toen echter Livingstone en Stanley in 1871 het noordelijk deel van het meer onderzochten, vonden zij daar het verwachte afvoerkanaal niet. Integendeel het vormde daar niets dan een afgesloten bekken, waarin een menigte onbeduidende bergstroomen uitliepen, juist zooals Speke dat had voorgesteld. De *Rusidschi*, ook *Lusise* genoemd, stroomt niet uit maar in

het meer. Daar nu ook door Gessi uitgemaakt is, dat in het zuidelijk deel van het Mwutan-meer geen enkele rivier uitstroomt, zoo is geen samenhang tusschen het Mwutan- en Tanganjika-meer langer denkbaar en het laatstgenoemde kan onmogelijk tot het stelsel van den Nijl behooren. Ten slotte deed Cameron in 1874 de hoogst belangrijke ontdekking, dat het Tanganjika-meer werkelijk een afvoerkanaal heeft en wel de *Lukuga*, die evenwel op de westzijde het meer verlaat en door middel van den *Lualaba* met den Congo in verbinding staat. ¹

Beschouwen we thans dat gedeelte van Midden-Afrika, dat zich uitstrekt ten westen van het Tanganjika-meer en wel in het licht, dat Livingstone en Cameron daarover hebben doen opgaan.

De bovengenoemde *Lukuga* stroomt met een zwakke buiging naar het zuid-oosten, naar een machtigen stroom toe, die uit het zuiden komt en daar, waar de *Lukuga* zich met hem vereenigt, den naam draagt van *Luvwa*. In haar bovenloop doorstroomt deze rivier twee meren, het *Moero meer*, dat zich 914 M. boven den zeespiegel verheft en het veel grootere *Bangweolo-* of *Bemba-meer*, dat op een hoogte van 1124 M. ligt. Op den moerassigen zuidelijken oever van het laatstgenoemde meer overleed David Livingstone, op den 1sten Mei 1873. Uitgestrekter echter dan de moerassen ten zuiden, zijn die ten oosten van dit waterbekken. Op dezen oever ontvangt het meer het water van den uit het *Urungu-gebergte* afkomende *Tschambesi*.

Het *Urungu-gebergte* scheidt het bekken van den *Bangweolo* van dat van het meer noord-oostelijk gelegen Tanganjika-meer, terwijl zich ten zuiden van het eerstgenoemde, het *Lokinga-*, *Muschinga-* of *Eabisa-gebergte* verheft. Deze keten, ofschoon niet veel hooger dan 2000 M. stijgt echter als een machtig berggevaarte steil omhoog, een Alpenketen, waarbij de in de nabijheid liggende berggruggen als in het niet wegzinken. Niet zelden zijn hun toppen door wolken omhuld. Dit gebergte is de voornaamste waterscheiding van Centraal-Afrika, namelijk die tusschen het stroomgebied van den Zuid-Afrikaanschen reuzenstroom *Zambesi* en het bekken van het *Bangweolo-meer*.

Hetzij men al of niet de *Tschambesi* voor de bronrivier van de *Luvwa* houden wil, in elk geval moet het laatstgenoemde meer beschouwd worden als de bron van deze rivier, die in het westelijk uiteinde het meer verlaat, doch tot aan haar uitmonding in den Moero, den naam van *Lupa-pula* draagt. Aan den rechteroever van deze rivier, niet ver van het Moero-meer, ligt Cazembe's residentie, wiens rijk een bron voor den slavenhandel en de zetel van een echt Afrikaansche barbaarsheid is. Zoolang genoemd vorst daarover regeerde, was het een vasalstaat van *Muata-Janvo* of *Molua*, wiens rijk zich in westelijke richting tot het gebied der *Kassabi* uitstrekt. Voor eenige jaren echter is het door een handvol Arabieren veroverd geworden, bij welke gelegenheid de koning zelf sneuvelde.

1. Geographical magazine. March. 1875. P. 71—73.

Een weinig beneden den mond der Lukuga, vereenigt zich de Luvwa met een anderen uit het zuid-westen komenden stroom, de *Lualaba* of *Kamorondo*, die evenals de eerste een reeks van meren doorstroomt. Uit het zuiden komend, doorstroomt hij eerst het *Lohemba-meer*, wendt zich vervolgens in noord-oostelijke richting naar het *Kassali*- of *Kikondscha-meer*, op een hoogte van 533 M. boven den zeespiegel gelegen, vormt vervolgens het nog wat kleinere *Kowamba-meer*, neemt de uit het zuid-zuid-oosten komende *Lusira* op en vormt nog een geheele reeks van kleine meren, alvorens zich met de Luvwa te vereenigen.

Nauwelijks heeft de Luvwa haar zijrivier opgenomen, of de vereenigde stroom stort zich in het groote *Landschi-meer*, dat zich tusschen 27° en 28° o. L. v. G. uitstrekt. Dit meer verlatende stroomt de rivier, die nu spoedig den naam van *Lualaba* aanneemt, door het land *Manynema*. Na nog een aantal zijrivieren te hebben opgenomen, waaronder de uit het zuiden komende *Lomami* de belangrijkste is, stroomt ze opnieuw in een meer en wel in het *Sankorra-meer*, dat Cameron wel hoorde vermelden, doch nog door geen enkelen Europeaan gezien werd, voordat Stanley het bezocht. Deze volgde verder den loop der rivier en kwam aldus tot de ontdekking, dat de *Lualaba* niets anders is dan de bovenloop van den Congo.

Vervolgen we thans de reis van Cameron. Van Udschidschi aan het Tanganjika-meer, voer hij dit meer dwars over naar *Kasenge* en trok van daar over Nyangwe in *Manynema* naar de hoofdstad *Urua*, waarbij hij een aantal rivieren passeerde, die allen, in zuidelijke richting stroomende, zich in den Lukuga uitstorten. De bevolking van *Uguhha* kenmerkte zich door een smaakvollen haartooi en de kleeding was hier niet zoo karig als bij de stammen, die hij later bezocht. Tusschen het groote rijk van *Urua*, waartoe ook *Uguhha* behoort en *Manynema*, ontmoette hij een aantal kleine stammen, in een menigte dorpen verdeeld, die elk voor zich een afzonderlijk hoofd hadden.

Aan de overzijde van het *Bambara-gebergte* betrad de reiziger een land, dat een geheel ander karakter droeg. De hutten stonden in lange straten, door olijfboomen overschaduwde. De vrouwen droegen het haar op een zeer in het oog loopende wijze, met een hooge kuif en aan elke zijde een staart van haren. De mannen bedekken het hoofd met een soort van kap, terwijl alles wat daaronder uitkomt, kaal geschoren is.

In de kloven van het *Bambara-gebergte* groeiden boomen van een verbaasende hoogte; sommige zelfs waren meer dan 160 M. hoog. Het gras, waarover ook Livingstone in *Manynema* klaagde, heeft een hoogte van 4 M. en elke stengel is meer dan een vinger dik, zoodat men het eerst plat moet branden, zoo men vooruit wil komen.

De zeer schoon gevormde bewoners zijn allen met een schild en een speer gewapend. Bogen en pijlen zijn hun niet bekend. Ze bearbeiten het ijzer met zeer veel handigheid.

Van uit het dorp *Kwakasango* bereikte Cameron in drie dagen tijds *Kumbri*, aan de Lualaba, langs welke hij in een boot naar de marktplaats *Nyangwe* voer, Livingstone's meest westelijk punt op zijn derde reis. Hier heeft de Lualaba een breedte van 1300 M., bij een diepte van 2 tot 6 M. een krioelt van krokodillen en nijlpaarden.

Terwijl deze rivier overigens door een breed dal stroomt, wringt zij zich bij Nyangwa door een kloof, waarin zij, ten gevolge van de talrijke rotsen, een aantal draaikolken maakt.

Het Manynema-gebied verlatende trok Cameron in zuidelijke richting langs den rechteroever van den Lamani naar *Kilema*, de hoofdstad van het groote rijk *Urua*, waaraan alle hoofden, ten zuiden van den Lualaba schatting betalen.

Te *Kilema*, de residentie van koning Kasango van *Urua*, sloot Cameron zich aan bij een zwarten koopman uit Bihé, José Antonio Alviz, die aanbood op zijn reis naar het westen zijn gids te zijn, maar die zich later een gemeenen bedrieger betoonde. Intusschen vond Cameron gelegenheid het kleine *Mahrya-meer* te bezoeken, dat alleen door het uit den dampkring neervallende water wordt gevoed, doch met het waterstelsel van Afrika in volstrekt geen verband staat.

Opmerkelijk is het, dat Cameron aldaar een menigte dorpen aantrof, die op palen gebouwd waren.

Nu trachtte hij de *Kassali* of *Kikania* en de *Koumba* te bereiken, twee meren door den Lualaba gevormd, doch het gelukte hem alleen het eerste uit de verte te zien. Men verhaalde hem, dat op dit zeer groote meer massa's van reusachtige waterplanten rondrijven, waarop de inboorlingen boomstammen bevestigen en dezen met aarde bedekken, om op de aldus gevormde drijvende eilanden hun woningen te bouwen.

Op het station *Lunga-Mandi* verzamelde Cameron gegevens omtrent den slavenhandel. Door dezen handel is gedurende den laatsten tijd het binnenland van Afrika in die mate ontvolkt, dat tegenwoordig zelfs een belangrijke invoer van slaven naar het binnenland plaats vindt. De verkoopers ontvangen daarvoor in ruil ivoor, dat zij naar de westkust brengen, vanwaar het naar Europa wordt gevoerd. Het staat te vreezen, dat de slavenhandel in Binnen-Afrika eer zal toe- dan afnemen en het werelddeel dientengevolge meer en meer ontvolkt zal worden. Die ruilhandel van slaven voor ivoor schijnt zijn middelpunt te vinden in het bovenvermelde Nyangwe.

Steeds in zuid-westelijke richting voortgaande bleef Cameron voortdurend ten noorden van den bovenloop van den Zambezi en op den rechteroever van den Lualaba. Na den Lamani verlaten te hebben, trok hij over de *Luburi* en andere rivieren, die in den Lualaba uitstroomen, en reisde door een schoon, heuvelachtig land, dat vooral rijk was aan olijven. Op 800 M. hoogte echter kwam deze boomsoort niet meer voor.

De staat *Ussambi*, die nu doorgetrokken werd, behoort ook tot het gebied van het groote *Kasango*, maar de bewoners betalen tevens schatting aan den naburigen koning *Muata Yanvo*. Het gebied van dezen vorst, dat naar men zegt, 26 provinciën of staten omvat, ligt ten westen van Ussambi. De hoofdstad *Kabebe* (9° Z.B.), aan de *Luize*, die in de *Lulua* uitloopt,

kennen wij uit de beschrijving van den Portugees J. Rodriguez Graça, die dit rijke en goed bebouwde land tusschen de jaren 1843 en 1846 bereisde. Het is een zeer groote stad met breede straten, die elkaar rechthoekig snijden, terwijl een waakzame en goed geordende politie voor de openbare reinheid zorg draagt. Op elke schrede ontwaart de reiziger de bewijzen, dat dit volk in ontwikkeling en beschaving niet onbelangrijke vorderingen heeft gemaakt, wat echter niet wegneemt, dat de bloedigste gebruiken, het meest krasse despotisme en Draconische wetten in stand gebleven zijn. Ja 't moet erkend worden, zelfs menschenoffers zijn er nog in zwang.

Van hier zette Cameron zijn reis voort over *Ulunda*, een boschrijke wildernis, die hij in een westelijke richting doortrok en vervolgens over *Livalé* een landstreek, die bewoond wordt door een aantal verschillende stammen, die ieder hun eigen dialect spreken. Zoo bereikte hij een buitengemeen groote vlakte, die zich uitstreckte tusschen de zijrivieren van den Lualaba en den Zambezi. Gedurende den regentijd staat deze vlakte een paar voet onder water en is dan buitensporig rijk aan visch. Dan worden sommige gedeelten daarvan door de bewoners afgezet door middel van kleine dijken. Wanneer het water verdampt is, verzamelen zij de achtergebleven vischen, die vervolgens gedroogd worden. Deze visch vormt een zeer belangrijk handelsartikel.

In *Katunbe* kruiste hij den vroegeren weg van Livingstone en bepaalde de juiste ligging van het meer *Dilalo*.

Zijn weg liep op eenigen afstand van de groote rivier *Kassaki*, die de grens vormt tusschen Lovola en Ulunoa, terwijl ze daarna door het rijk van Muata Yanvo vloeit, om ten slotte in den Congo uit te loopen. Hij trok door *Kebakwa*, een woud- en waterrijk gebied, dat bezocht wordt door vele karavanen uit Biki en Bailuda, die er komen om graan te halen.

Na dit gebied verlaten te hebben trok de reiziger door het meer heuvelachtige land van Kimbandi en passeerde de *Coanza*, die hier 4 M. diep en ongeveer 130 M. breed is. Van *Komanansi* trok Cameron onmiddellijk naar Bihe, de hoofdstad van koning Kagnamba, ook Antonio genoemd, den beheerscher van het geheele gebied van Bahé. Deze stad heeft een omvang van zes tot acht km. Buiten de stad vindt men echter nog een aantal gebouwen en afgesloten ruimten voor vee en tabak.

Toen Cameron bij Kagnombo op audiëntie kwam, droeg Z. M. een zwarte kleeding en daarover een schotsche plaid; hij had een witten hoed op, doch geen laarzen aan en was tamelijk beschonken. Alleen buitenshuis, op een daartoe aangewezen plaats, onder een banaanboom, mogen Europeanen voor dezen vorst verschijnen. Dan plaatst hij zich op een hooger en steen, terwijl zijn bezoekers op daaromheen staande lagere steenen plaats nemen.

De schoonheid van dit gebied, inzonderheid de omstreken van Bailunda, weet Cameron niet genoeg te roemen.

Twee dagen na zijn vertrek uit Bihe bereikte Cameron het hoogste punt op zijn geheelen tocht en bevond zich toen 1770 M. boven den zeespiegel. Van hier af daalde hij weder. Van Kisanje af is het land tot aan de zeekust onbewoond; de weg loopt over blokken graniet en door nauwe rotskloven. Op 7 km. van de kust af, ontwaarde het oog van den reiziger met blijdschap de zee in de verte.

1.

2.

3.

4.

5.

1. Wijze van reizen op Madagascar. — 2. Een dorp op Nossi-Be. — 3. Dwergpalmen op Madagascar. — 4. De piek van Teneriffe. — 5. Een soldaat op Madagascar.

Van het Tanganjika-meer af tot aan de kust is het land volgens Cameron, onuitsprekelijk rijk. Het delfstoffenrijk levert ijzer koper, zilver, goud en ook steenkool; uit het plantenrijk noemen we katoen, muskaatnoten, peper en koffie, welke laatste in het wild groeit. Bovendien hebben de Arabieren rijst, tarwe, uien en enkele vruchtboomen ingevoerd.

De streek tusschen Bihe en Bailundu is buitengemeen geschikt voor de kolonisatie van Europeanen en levert nagenoeg alles, wat in Zuid-Europa voorkomt. In Bihe stonden de oranje-appelen, rozen en wijngaarden in vollen bloei.

Op den 19^{den} November kwam Cameron te *San Paolo de Loanda*, op de westkust van Afrika, in welstand aan, na aldus het werelddeel te hebben doorgetrokken van het oosten naar het westen, een reis, die in belangrijkheid alleen kan worden vergeleken met die van Livingstone en Stanley.

DE ZUID-OOSTELIJKE MEREN.

Ten zuid-oosten van het groote merengebied van Centraal-Afrika, dat de hier boven genoemde waterbekkens bevat en door een waterscheiding daarvan gescheiden, liggen in de nabijheid van de oostkust, het groote *Nijassa-meer* en het veel kleinere *Schirwa-meer*, beiden behoorende tot het gebied van den Zambezi. Het eerste is omgeven door een kring van tafelbergen, die zich van 1200 tot 1500 M. verheffen, terwijl zij aan de zuidzijde toppen dragen van 1800 tot 2400 M. Ten noorden van het Nyassa gaan zij over in het 2000 M. hooge plateau van *Lobisa*, dat zich in westelijke richting voortzet onder den naam van *Muschinga-gebergte*. Dit gebergte vormt de grens van het merengebied, bevat de bronnen van den in den Zambezi stroomende *Loangwa* en sluit zich aan bij het gebergte van *Usagara*, dat het diepe dal van den *Lufidschi* of *Rufidschi* begrenst.

Deze stroom is waarschijnlijk de zelfde als de *Rwaha Nullah*, in Ugogo. Hij ontlast zich op de Suaheli-kust, tegenover het eiland *Mafia*, ongeveer 200 km. ten zuiden van Zanzibar en vormt een delta, die in 1874 door Stanley bezocht werd. Ten zuiden van deze riviermonding vinden we op deze kust de belangrijke havenstad *Quiloa* of *Kiloa*. Deze stad heeft een zeer levendig verkeer, daar zoowel de handelswegen uit het noorden en zuiden, als die uit het binnenland, hier samenkomen. Meer zuidelijk ligt kaap *Delgado*, in welker nabijheid de *Rufuma* of *Rovuma* in zee uitloopt. Deze rivier komt van de bergen, die de oostkust van het Nyassa-meer omzoomen en vormt de zuidelijke grens van het sultanaat van Zanzibar. Aan de overzijde van deze rivier krijgt de kust den naam van kust van *Mozambique* en behoudt dien tot aan den mond van den Zambezi. Het binnenland van Mozambique, dat nog slechts weinig bekend is, wordt bewoond door de *Makua-negers*, een schoon menschenras, dat een buitenge-meene voorliefde voor tatoeëren aan den dag legt.

Het *Nijassa-meer*, op een hoogte van 464 M. boven den zeespiegel gelegen, werd den 16^{den} September 1859 door Livingstone ontdekt. Een maand later, den 19^{den} October, bereikte Albert Roscher het. Schijnbaar is het aan alle zijden door bergen omringd, doch aan de westzijde van het meer verheffen zich geen bergen, maar rust het oog op de hellingen van een schoon en boschrijk tafelland. Het strekt zich uit in een richting van het noorden naar het zuiden, over een lengte van $3\frac{1}{2}$ breedtegraad en evenals alle meren, die door hooglanden ingesloten zijn, is het aan plotse-linge stormen blootgesteld.

Voor zoover men weet, loopen alleen weinig beteekenende bergstroomen in het meer uit, dat daarentegen een belangrijke watermassa afvoert door middel van den *Schire*, die het Nyassa-meer op den zuidelijken oever verlaat, vervolgens het *Pamalombe-meer* vormt en zich, niet ver van de monding, met den Zambezi vereenigt.

De langs het meer gelegen landstreken voeden een buitengemeen talrijke bevolking. Overal is de bodem goed bebouwd. De belangrijkste voortbrengselen zijn rijst en zoete aardappelen; verder vindt men er ook mais en gierst. Langs den geheelen zuidelijken oever strekt zich een bijna onafgebroken rij dorpen uit.

De oeverbewoners zijn alles behalve schoon en maken zich nog leelijker door het dragen van de *pelele* in de bovenlip. Ja vele vrouwen, daarmede nog niet tevreden, voegen er nog een ring in de onderlip aan toe. Alle inboorlingen zijn van het hoofd tot de voeten getatoeëerd en de verschillende figuren, waarmede dit geschiedt, wijzen de stammen aan, tot welke de individuen behooren. De *Matumboka's* of *Atimboka's*, die ten westen van het meer wonen, doen kunstmatig een aantal wratten op het aangezicht te voorschijn komen. De tanden, oorspronkelijk zeer fraai, worden spits afgevijld.

De afloop van het Nijassa-meer, de aan eilanden en krokodillen zoo rijke Shire, stroomt door een nauw dal en vormt daar, waar hij van het hoogland in de vlakte overgaat, groote watervallen. Dezen volgen op elkander over een afstand van 60 km. De schoonste van allen zijn de *Mamwira-katarakten* of Murchisons-val. Het geheele verschil in waterstand tusschen den boven- en den benedenloop van den Shire bedraagt 360 M. Beneden deze watervallen en stroomversnellingen, stroomt de rivier, die dan spoedig bevaarbaar wordt, door een moerassige landstreek, waar zij de *Ruo* opneemt, die op het *Milandsche-gebergte* ontspringt. Daarna loopt zij in haar benedenloop bijna evenwijdig met den Zambezi, door de *Nijandscha Mukulu* of het *olifanten-moeras*, aldus genoemd wegens de groote menigte dezer dieren, die hier met zebra's en waterbokken voorkomen.

In de hooglanden, die het Shiredal omgeven, leeft het volk der *Manganscha's* of *Manganjah's*. Zij zijn zeer naarstig en ver in het bewerken van metalen, vooral van ijzer. Zij beoefenen den landbouw en verbouwen o. a. veel katoen.

We laten hier een korte beschrijving volgen van de wijze, waarop in deze streken de landbouw beoefend wordt. De boschgronden worden toe-

bereid op de zelfde wijze, als men dat in Amerika doet. De boomen worden omgehakt, takken en stammen op hoopen gestapeld en verbrand en de asch als mest over den grond gestrooid. De onder-einden der stammen laat men in den grond verrotten en zaait het koren er tusschen. Staat er echter gras in plaats van boomen dan handelt men op een andere wijze. De landbouwer neemt er een bundel van in zijn handen en legt in het bovineinde een knoop. Hierop snijdt hij de wortels af en laat het gras als een korenschoof overeind staan. De grasbundels staan op geregelde afstanden van elkander. Even voor het begin van den regentijd wordt dit droge gras aangestoken en de asch onder den grond gewerkt, waarvan een rijke oogst het gevolg is.

De Manganjah's houden van gezelligheid. In elk dorp is een plaats, de *baala* genaamd; dit is een ruimte van dertig tot veertig meters in middellijn, die door een boabab of een anderen bladerrijken boom overschaduw wordt en altijd zindelijk gehouden wordt. Overdag verrichten hier de mandenmakers en anderen, die zittend werk hebben, hun arbeid. Maar tevens is het de plaats, waar men zich 's avonds vereenigt, als er, na afloop der dagelijksche werkzaamheden, gedanst, gerookt en bier gedronken wordt.

Zoodra een vreemdeling binnen een dorp komt, brengt men hem altijd naar de *baala*, waar hij gaat zitten op matten, die voor hem gespreid worden om aldus de komst van het dorps hoofd af te wachten. Deze laatste wordt, zoodra hij verschijnt, met een algemeen handgeklap ontvangen en dit gaat voort, tot hij met zijn raadslieden gezeten is. »Onze gidsen,» aldus schrijft Livingstone, »gaan dan zitten voor het hoofd en zijn raad, beide partijen buigen zich voorover en zien elkander met den grootsten ernst aan. Nu spreekt het opperhoofd een woord en allen klappen in de handen. Een volgend woord wordt door twee klappen, een derde door meerdere gevolgd, waarna ieder met saamgevouwen handen den grond aanraakt. Deze zonderlinge wijze van begroeten wordt op hoogen prijs gesteld en ieder wordt hierin reeds als kind geoëfend.

Ook bij deze negers misvormen de vrouwen zich door het dragen van de *pelele*. We laten hier een beschrijving van dit zonderlinge sieraad volgen.

De *pelele* is een ring van ivoor, metaal of bamboe, nagenoeg drie centimeters dik. De middellijn is verschillend, doch bedraagt bijna altijd meer dan zes centimeters. Als het meisje nog zeer jong is, wordt de bovenlip, dicht bij den neus doorboord en in deze opening een houten pennetje gestoken, om te beletten dat zij zich weder sluit. Na het genezen der wond wordt het verwijderd en een dikker aangebracht. Hiermede gaat men jaren lang voort, totdat eindelijk een *pelele* van de gewone soort kan gedragen worden.

In den regel bestaat deze uit bamboe en is dus zeer licht. Wanneer de draagster van zulk een ring slechts even glimlacht, wordt door de samen-trekking der spieren, de ring naar boven gelicht, zoodat de bovenrand tegen het voorhoofd komt te liggen en de neus door de opening te voorschijn komt. Al de voorste tanden komen hierdoor in het gezicht; men kan dan waarnemen hoe dezen zijn afgevild, zoodat zij, volgens Livingstone, gelijken op de scherpe tanden van een kat of van een krokodil.

Nog zij als een bijzonderheid vermeld, dat men bij dezen stam de ge-

woonte aantreft om rouw te dragen over afgestorvenen. De achtergeblevenen toch tooien zich met strooken van palmladeren om hoofd, nek, armen, beenen en borst. Men draagt dezen tot ze van zelve afvallen. ¹

Bij hun rechtspleging maken zij gebruik van een soort van godsoordeel, door het drinken van een niet zeer zwaar vergif. Hieruit blijkt reeds, dat ze niet zonder godsdienst zijn. Ze aanbidden dan ook een opperwezen, dat zij »Mpambe» noemen. Het geloof aan tooverij zit bij hen diep ingeworteld. Ook sporen van een geloof aan onsterfelijkheid neemt men waar.

Een geheel afzonderlijk waterbekken vormt het *Schirwa-meer*, dat 550 M. boven den zeespiegel ligt en op den 18^{den} April 1859 door Livingstone ontdekt werd. Het ligt ten oosten van den Schire.

Het is tamelijk groot, schijnt zeer diep te zijn, is omgeven door bosschen van papyrusriet en het water is min of meer brak. Het bevat een tal van eilanden en heeft geen zichtbaren afvoer, terwijl er daarentegen een aantal rivieren in uitstroomen, vooral op den zuidelijken oever. De omtrek is in waarheid schilderachtig. Aan de westzijde verheft zich de *Mount-Chikala*, die door een 30 km. lange bergketen verbonden is met den 2130 M. hoogen *Zumbo*. Aan de oostzijde doemen in de verte machtige berggevaarten aan den gezichtseinder op. Naar het zuiden toe verheffen zich de naalden en pieken van het *Milandsche-gebergte*, dikwijls door wolken of nevels omsluierd.

Het meer is rijk aan krokodillen, nijlpaarden en bloedzuigers. Soms wordt de naam »Schirwa» verwisseld voor dien van »*Tamandua*» ²

ZUID-AFRIKA.

Een reuzenstroom van den eersten rang, de *Zambezi*, die in weerwil van zeer vele groote bochten, over het algemeen in de richting van west naar oost stroomt, willen we aannemen als de noordelijke grens van dat deel van het werelddeel, dat gewoonlijk onder bovenstaanden naam wordt aangeduid. We zetten evenwel voorop, dat de grens, uit een geographisch oogpunt, niet geheel juist is, want eigenlijk zouden we tot Zuid-Afrika ook nog die landstreken moeten rekenen, die ten noorden van den Zambezi gelegen zijn, maar toch nog tot het stroomgebied van deze rivier behooren. Zoo zouden we dan ook nog het Nijassa- en het Schirwa-meer tot dit gebied moeten brengen en als grens moeten aannemen de waterscheiding tusschen den Zambezi en den Congo.

De groote uitgestrektheid tusschen den Zambezi en Afrika's zuidpunt

1. J. G. Wood. Onbeschaafde volken. Bldz. 415—420.

2. H. von Barth. Ost.-Afrika.

willen we eerst in groote trekken meedeelen. We gaan daarbij echter niet van het noorden naar het zuiden, maar beginnen aan de kaap de Goede Hoop om bij de schuimende wateren van den Zambezi te eindigen. Daarna nemen we de afzonderlijke deelen wat nauwkeuriger in oogenschouw.

Het zuidelijk uiteinde van Afrika wordt ingenomen door de Britsche Kaapkolonie, die in velerlei opzichten nog een zuiver Hollandsch karakter draagt. Nog veel meer is dat het geval met de beide Zuid-Afrikaansche boeren-republieken *Oranje-Vrijstaat* en *Transvaal*. De eerstgenoemde leidt haar naam af van de *Oranje-rivier* of *Gariep*, die Zuid-Afrika doorstroomt in een richting van oost naar west. Deze stroom ontspringt in het *Basuto-land*, vormt eerst de grens van den Oranje-Vrijstaat, vervolgens die van het door de Britten geannexeerde *Griqua-land*, dan van het gebied der Hottentotten en eindelijk van het *Namaqua-land*. Ook de *Basuto's* zijn het slachtoffer geworden van de Britsche annexatie-zucht. Hun gebied ligt tusschen de Kaapkolonie en het op de oostkust gelegen *Natal*, insgelijks een Engelsche bezitting. Langs deze kust is er echter nog een gaping in het Britsch gebied, want tusschen de oostelijke grenzen van het Kaapland en de westelijke grenzen van Natal, ligt nog het gebied der *Kaffers*, of juister gezegd *Kafirs*, dat zich naar het binnenland tot aan het *Storm-gebergte* uitstrekt. Ten noorden van Natal liggen de landschappen der Zoeloe-kaffers, een smalle strook lands, die de voormalige Transvaalsche republiek van de zee scheidt.

De Transvaal wordt aan de zuidzijde begrensd door de Vaal-rivier, een zijtak van den Gariep, aan de noordzijde door de *Limpopo* of *Krokodillen-rivier*, die hier een groote bocht maakt en in de Delagoa-baai uitloopt.

Tusschen de Limpopo en den Zambezi is er geen enkele staat meer, die op Europeesche wijze is georganiseerd. Daar vinden we als voornaamste staten de negerrijken der *Matebele* en van *Umzila*. We zullen echter zien, dat ook dezen alweêr niet geheel bijeen gebleven zijn, daar er zich sommige deelen van hebben losgescheurd, zooals het rijk van Cazembe en andere Afrikaansche gewelденаars.

Het hier aangewezen gebied wordt doorsneden door een reusachtige bergketen, die op geringen afstand van de kust loopt en eigenlijk niet anders is dan de rand van het Zuid-Afrikaansche tafelland. Zij strekt zich uit tusschen den mond van de Oranje-rivier en de Limpopo en draagt verschillende namen. Haar grootste ontwikkeling krijgt ze in het *Draken-gebergte* in de Transvaal. Zooals dat in dergelijke gevallen meer gebeurt, ligt er tusschen deze hoofdketen en de zee nog een kustgebergte, dat in het Kaapland het meest uitkomt. Daar strekt zich tusschen beide ketens de *Karoo-woestenij* uit.

Aan weêrszijden van dit gebergte wonen Kaffer-stammen. Aan de oost-

zijde vinden we de *eigenlijke* of *Kust-Kaffers*, aan de westzijde de *Basuto's* of *Oost-Beetschoeanen*.

Aan gene zijde van de Transvaal, dus nog meer westelijk, wonen weder Beetschoeanen-stammen, die men met den naam van West-Beetschoeanen aanwijst. Zij wonen aan de oevers van de Oranje-rivier tot aan die van den Zambezi en worden van de Hottentotten gescheiden door de groote waterlooze *Kalihari-woestijn*. De Hottentotten zijn voornamelijk in het westen van Zuid-Afrika gevestigd.

Ten noorden van de laatsten, op de oevers van het *Ngami-meer*, zwerfen Bosjesmannen rond, die hier en daar als het ware wigvormig in het gebied der Hottentotten dringen, maar hun hoofdzetel hebben ten zuiden van de Oranje-rivier, in de Kaapkolonie.

Opmerkelijk is het, dat we ten noorden van de Hottentotten, bijna op de westkust, een echten Kafferstam aantreffen, de zoogenaamde *Damara's*, die ook aan een groote bergstreek hun naam gegeven hebben. Dit gebied wordt door een stam der Hottentotten van de zee gescheiden, evenals dit bij de Transvaal door de Kaffers geschiedde.

DE KAAPKOLONIE.

Het Kaapland, welks zuidelijkste punt *kaap Auglhas* is, heeft nog iets meer oppervlakte dan Groot-Brittanje en Ierland. Het stijgt terrasvormig van uit zee op. Van een kusterras, dat een gemiddelde hoogte heeft van 60 tot 76 M., bereikt men, na 1300 tot 1670 M. hooge bergranden overgetrokken te hebben, een tweede terras. De zuidelijke hellingen van dat gebergte dragen den naam van *Groote Zwarte bergen*, het terras dien van *Karoo*. Dit heeft een breedte van 110 tot 150 km., bij een hoogte van 780 tot 1040 M.

De Karroo-vlakte heeft een oppervlakte van omstreeks 55000 □ km. Ze bestaat uit zand en klei, doch bevat ook veel ijzer, waardoor de bodem een roodachtige kleur krijgt. Gedurende den zomer wordt deze vlakte steenhard en overal treft men, op een diepte van slechts weinige meters, hard gesteente aan.

De rivierbeddingen, die dwars over dezen Karroo heenloopen, zijn negen maanden van het jaar uitgedroogd. Door dit gebrek aan besproeiing is de plantengroei hier zeer armelijk en bepaalt zich tot eenige mimosen aan den rand der rivierbeddingen. Maar gedurende den regentijd ontkiemen een tallooze menigte bolgewassen en de voor korten tijd nog zoo dorre

vlakte verandert in een weelderig grasveld, met bloemen getooid. Dan dalen de omliggende bergstammen met hunne kudden in deze vlakten af. Slechts op enkele punten treft men bronnen aan, die ook gedurende het droge seizoen water behouden. Dezen vormen oasen en hier alleen kan eenige landbouw uitgeoefend worden. Dorpen en vaste nederzettingen ontbreken geheel en al. ¹.

Naar het binnenland toe worden deze karroo's weder door machtige gebergten van het hoogland der Oranje-rivier gescheiden. Dit hoogland, dat niets anders is dan de voortzetting van het Zuid-Afrikaansche plateau, heeft een hoogte van 970—1620 M. Tot de genoemde gebergten behooren in het westen de *Roggevelds-keten*, in het zuiden de *Nieuwevelds-keten* en het *Winter- en Sneeuw-gebergte*, waarin zich de *Kompasberg* tot een hoogte van 2590 M. verheft.

De 2670 km. lange kust der Kaapkolonie heeft tusschen de monding van de Oranje-rivier en de Kaap de Goede Hoop een uiterst eentonig voorkomen en wanneer men het oog laat rusten op die met lage duinen bezette kust, dan zou men niet vermoeden, dat zich hier uiterst gevaarlijke riffen en zandbanken ver in zee uitstrekken.

Alleen tusschen de genoemde kaap en de *Tafelbaai* wordt de eentonigheid der kust afgebroken door Hooge rotswanden, die als zuid-westelijke uitloopers der Zwarte Bergen, zich tot aan de kust uitstrekken. Aan den voet van deze rotsen, die de namen dragen van den *Leeuwenkop* (665 M.), den *Tafelberg* (1082 M.) en de *Duivelspiek* (1000 M.) ligt de hoofdstad der kolonie, *Kaapstad* of *Cape-town*, in regelmatige vierhoeken gebouwd, met omstreeks 28000 inwoners.

Ten oosten van de Kaap de Goede Hoop, opent zich de ruime *Valsche baai*, in het oosten der kolonie de *Algoa-baai*, waaraan de tweede havenstad van het land, het tegen een zandheuvel gelegen *Port Elizabeth*, met 10000 inwoners. Deze plaats gaat tegenwoordig in het Kaapland het meest vooruit, naar alle richtingen wordt het uitgebouwd, maar gezellig verkeer schijnt er zeer weinig te zijn. De verveling staat de inwoners als op het ge-laat te lezen. Daarbij zien zij er zeer ongezond uit.

Overigens is over het algemeen het klimaat van het Kaapland, bij een buitengemeene droogheid en zuiverheid van de lucht en de volstreekte afwezigheid van moerassen, een van de meest gezonde der geheele aarde.

Met uitzondering van sommige oostelijke districten, is het land zeer arm aan water en de weinige stroomende wateren, die er nog zijn, drogen gewoonlijk in den zomer uit.

Ook bosschen zijn er bijna niet. Alleen in de bergkloven en langs de *Visch-rivier*, in het oosten, vindt men fraaie woudstreken. Overigens is de flora van het Kaapland buitengemeen rijk en in het kustgebied gedijen alle Europeesche vruchten en graansoorten, vooral de wijnstok en ook de tropische gewassen. De kaapwijn is zelfs zeer beroemd.

Ofschoon het Kaapland geheel en al in den gematigden aardgordel ligt, kent men er toch maar twee jaargetijden, een zomer van September tot April en een winter van April tot September. Op de hoogvlakten is het 's winters dikwijls gevoelig koud en ijs en sneeuw zijn er niets buitengewoons.

1. v. Klöden. Handbuch der Erdkunde. II. S. 523.

De bonte bevolking van het Kaapland kan tegenwoordig op ongeveer 70000 zielen worden geschat, waarvan natuurlijk de blanken van buitenaf ingekomen zijn. Deze zoogenaamde Afrikanen zijn deels van Nederlandschen, deels van Duitschen en Franschen oorsprong en veelal hebben hun voorouders wegens geloofsvervolging een toevlucht gezocht in Zuid-Afrika. Daar sedert bijna twee eeuwen het Nederlandsche element nagenoeg geen versterking uit het moederland ontvangen heeft, wijkt het Nederlandsch, dat daar gesproken wordt, aanmerkelijk af van het hedendaagsche Nederlandsch.

Het voornaamste middel van bestaan dezer »boers,” ja bijna het eenige middel is de veeteelt. Hun maaltijd bestaat in den regel uit gestampte mais, spek, gezouten rundvleesch en pompoenen. Het brood is slecht en wordt dan ook weinig gebruikt. Gerstenkoffie is de voornaamste drank.

In de oostelijke districten hebben de Engelschen de meerderheid. Dezen — de tegenwoordige meesters van het land — hebben hun taal tot officiële taal verheven; toch is het maar een zeer klein deel der bevolking dat Engelsch spreekt.

Nog moeten we onder de van buitenaf aangekomenen negers van de kust van Mozambique en Maleiers rekenen. Deze beide stammen hebben, even als een deel der oorspronkelijke bevolking, den Islam aangenomen.

De oorspronkelijke bevolking behoort tot den Zuid-Afrikaanschen tak der *A. Bantu's* en wordt verdeeld in *Hottentotten*, die vooral in het Kaapland leven, en *Kaffers*, die alleen een klein gebied in het oosten — *Britsch-Kaffraria* — bezet hebben, een gebied, dat eerst sedert 1847 een Engelsche provincie geworden is. In dit gebied vinden we maar een enkele haven en deze, die den naam van *Cast-London* draagt en aan den mond van de *Buffalo-rivier* gelegen is, is nog maar alleen toegankelijk voor schepen, die niet meer dan 2 M. diepgang hebben. Door een zeer primitieven spoorweg is deze havenstad verbonden met het in het binnenland gelegen *King-William-Town*. Ook de Kaapstad is door middel van spoorwegen verbonden met eenige belangrijke plaatsen, als *Malmesbury*, *Stellenbosch*, *Tulbagh* en *Worcester*.

Later zullen we nauwkeuriger kennis maken met Kaffers en Hottentotten en bepalen er ons dus toe, te vermelden, dat men van de laatste vier stammen onderscheidt: de *Koloniale Hottentotten*, de *Klein-Namaqua's*, de *Korana's* en de *Saabs*. De Kaffers van het Kaapland behooren gedeeltelijk tot de *Kust-Kaffers*, voor een ander deel tot de *Basuto's*. In *Griqualand West* wonen ook *Bosjesmannen*. De oostelijke Griqua's zijn een mengsel van blanken en zwarten.

Het *Basutoland*, dat in 1868 door de Engelschen geannexeerd werd, is een dicht bevolkt, uiterst vruchtbaar land. Uit het halve district werden in den loop van het jaar 1873, 40000 hectoliter rogge, mais, tarwe en kafferkoorn uitgevoerd. In de bergstreek vinden ongeveer 50000 schapen en 30000 ossen en paarden hun voedsel.

Belangrijk is het vinden van zeer goede steenkool, waaraan het land tot dusver gebrek had. Daardoor zullen een aantal nijverheidsvoortbrengselen,

die tot dusverre van buitenaf moesten worden ingevoerd, voortaan in de kolonie zelve vervaardigd kunnen worden. Intusschen is het aantal handwerkslieden uitermate gering. Op de hogere terrassen is veeteelt het eenig mogelijke bestaansmiddel en ook overigens is dit verreweg het meest algemeene bedrijf in het Kaapland.

De regeering der kolonie is geheel en al op Europeesche leest geschoeid. Aan het hoofd van het bestuur staat een door het Britsche gouvernement benoemde gouverneur, die tegelijk opperbevelhebber der krijgsmacht is. De wetgevende macht berust, sedert 1 Juli 1854, bij een uit twee kamers bestaand parlement. Als overal, waar zij optreden, volgen ook hier de Britten een gewelddadige staatkunde tegenover hun zwakkere naburen. Over hun schandelijke handelwijze tegenover de ongelukkige Transvaalsche republiek spreken we later. Reeds in 1868 werd de vraag opgeworpen of het niet nuttig zou zijn, de Britsche heerschappij, behalve over de Basuto's, nog over een aantal kleine stammen uit te strekken, opdat alles, wat ten zuiden van den Zambezi ligt, onder protectoraat van Groot-Brittanje komen mocht. Reeds werd dan ook door het ministerie van koloniën in Groot-Brittanje de wenschelijkheid eener vereeniging van alle Zuid-Afrikaansche koloniën tot een bondstaat, in den geest van Britsch Noord-Amerika aangetoond en zooveel mogelijk dienovereenkomstig gehandeld.

Alvorens van de eigenlijke Kaapkolonie afscheid te nemen, wenschen we nog het een en ander omtrent de voortbrengselen en bestaansmiddelen te laten volgen, waaruit voldoende blijken zal, hoe rijk aan hulpmiddelen dit zuidelijk deel van Afrika is.

Onder de voortbrengselen noemen we allereerst wol. De Nederlanders dachten er niet aan het inheemsche schaap, dat geen wol heeft, door kruising te verbeteren en niet voor 1804 werd wol uitgevoerd en toen nog slechts tot een bedrag van 20 centenaars. Van dat jaar af steeg de opbrengst voortdurend, tusschen de jaren 1840 en 1865 van 1000000 op bijna 33000000 ponden. Tegenwoordig bezit de kolonie ongeveer 12000000 woldragende schapen, terwijl er nog 2000000 onverbasterde vetstaarten gevonden worden. Zoowel de teelt der schapen als de behandeling der wol laat in sommige streken nog veel te wenschen over.

Sedert 1860 zijn ook Angora-geiten ingevoerd en men heeft dezen gekruist met geiten van inheemsch ras. Schapen- en geitenteelt leveren de belangrijkste uitvoerartikelen.

Ook de paardenteelt is van belang. Het Kaapsche paard is sterk en onvermoeid. Om het soort te veredelen laat men intusschen jaarlijks hengsten

uit Europa komen. Het aantal paarden bedraagt ongeveer 150000. De uitvoer naar Indië, Mauritius en St. Helena is niet onbelangrijk.

Zoowel uit de Kaapstad als uit Port-Elizabeth worden nog steeds belangrijke hoeveelheden struisvederen uitgevoerd. Wel is de struisvogel uit de bewoonde streken van het land nagenoeg verdwenen, maar in de dorre vlakten, aan weêrszijden van de Oranje-rivier, komt hij nog veelvuldig voor en wordt door Hottentotten en Griqua's gejaagd. In 1863 werden 3849 kilogrammen van die vederen uitgevoerd en welk een belangrijke waarde dit vertegenwoordigt kan men nagaan, als men weet, dat ze in Port Elizabeth met meer dan f 600 per kilogram betaald worden.

Ook ivoor wordt uit het Kaapland uitgevoerd, ofschoon de olifanten, zooals wel van zelve spreekt, aldaar slechts zeldzaam voorkomen, in grooter getale echter ten noorden van de Oranje-rivier.

Voor landbouw is de kolonie over het algemeen niet geschikt. Wel wordt in enkele streken, waar de besproeiing voldoende is, uitmuntend graan verbouwd, doch de opbrengst is nog op lang na niet voldoende voor de behoeften der kolonie. Vooral uit Amerika wordt veel graan ingevoerd. Zuidvruchten gedijen voortreffelijk.

De Kaapsche wijn is beroemd, meer zelfs dan hij wellicht verdient. De eerste wijnstokken werden in 1660 door Hollanders geplant, maar eerst toen tegen het einde van de 17de eeuw, Fransche Hugenoten zich in het Kaapland vestigden, nam de wijnbouw een hooger vlucht. Over het algemeen is er aan dezen wijn niets bijzonders. De wijngaarden worden in den regel niet goed behandeld. Bij gebrek aan hout, laat men de ranken dikwijls maar langs den grond kruipen, waardoor de smaak van den wijn soms min of meer grondig wordt.

Uit het delfstoffenrijk moet als het voornaamste voortbrengsel genoemd worden het koper, dat men in Namaqua-land aantreft. Men vindt daar tamelijk rijke mijnen, maar de ontginning er van wordt door het klimaat niet weinig bemoeilijkt; daar komt dan nog bij hooge arbeidsloozen en gebrek aan waterwegen. Belangrijker zijn daarom de in Griqua-land gevonden diamantvelden. Want al is ook de rijkdom van dezen niet zoo groot als oorspronkelijk vermoed werd, toch hebben zij op de ontwikkeling van dit deel der kolonie een grooten invloed uitgeoefend, daar de teleurgestelde diamantenzoekers natuurlijk uit moesten zien naar andere bestaansmiddelen. ¹.

De vrees, die men koesterde voor achteruitgang van den handel, tengevolge van de opening van het kanaal van Suez is niet in alle deelen waarheid geworden. Zoo er al eenige achteruitgang heeft plaats gehad, dan is deze toch zeer gering. Vooreerst zijn het alleen stoomschepen, die van den nieuwen waterweg gebruik maken en bovendien heeft het Kaapland genoegzaam voortbrengselen om een levendigen handel te onderhouden.

De kolonie *Natal*, die in grootte het koninkrijk Griekenland overtreft en een bevolking heeft van 300000 zielen, wordt door het vrije *Kafferland*

1. Dr Karl Andrae. Geographie des Welthandels. Stuttgart. II. S. 97, 98.

van de Kaapkolonie gescheiden en is sedert 1843 in het bezit gekomen van de Britten. De toestanden in Natal, evenals die in de hier na te melden Hollandsche republieken, komen in vele opzichten met die van het Kaapland overeen. De bevolking bestaat uit de zelfde elementen en het land heeft het zelfde karakter.

Natal bezit slechts twee noemenswaardige steden: de havenstad *Port Natal* of *Port d'Urban* en de hoofdstad *Peter Maritsburg*.

Port d'Urban ziet er uit, alsof de straten uit stof vervaardigd zijn en alsof al het water uit de haven niet toereikend zou zijn om dat stof, ook maar voor een enkel half uur, te verwijderen. De weg van hier, over het vlek *Pine Town*, naar Maritsburg wordt in drie dagen afgelegd. Opmerkelijk is het en verblijdend tevens, dat men, zoowel hier als in de Transvaal, de aanplanting ondernomen heeft van den uit Australië ingevoerden blauwen gummiboom (*Eucalyptus globulus*), en wel in die mate, dat het in menig district de typische boom geworden is.

Maritsburg heeft een zeer schilderachtige ligging op een ruim 600 M. hooge vlakte, die van het zuid-westen naar het noord-oosten daalt. De stad wordt besproeid door de *Umsindusi* of *kleine Bosjesman-rivier*, een zijtak van de *Umgeni*, die ten noorden van d'Urban in zee uitloopt. De bevolking, uit blanken, kaffers en koeli's bestaande, bedraagt ongeveer 12000 zielen. Volgens lady Barker ziet de stad er vrij wat voordeeliger uit, wanneer men haar als het ware in vogelvlucht beschouwt van den top van den heuvel, aan welks voet zij gelegen is, dan wanneer men ze van naderbij beziet. Dan valt het eentonige van de lijnrechte straten niet zoo in het oog en de bouwvallige toren, met een uurwerk, dat al sedert jaren stilstaat, ziet er alsdan zelfs indrukwekkend uit.

In alle opzichten is deze plaats verbazend achterlijk. Slechts in stikdonkere nachten wordt Maritsburg door enkele olielampen verlicht, maar zoodra er maar een zwakke schemering is, zoodat men enkele sterren zien kan, veroorlooft men zich die weelde niet. Er zijn maar twee gebouwen, die eenigszins bezienswaardig zijn. Het eene is het gouvernementshuis, dat midden in een grooten tuin staande, aan een flinke dorpspastorie doet denken. Het tweede is de daartegenover liggende koloniale secretarie, die al niet veel meer indruk maakt. De straten zijn of modderpoelen, of met een dikke stoflaag bedekt. De weinige winkels, die de stad bezit, stallen, met een onbegrijpelijke bescheidenheid, niets van hun inhoud uit.

In de nabijheid der stad en wel zoo nabij, dat men er op één dag een bezoek aan kan brengen, liggen drie watervallen; de *Karkloof-waterval*, die van den *Umsindusi*, die twee vallen heeft, ieder van 24 M. hoogte en die van de *Umgeni*. Overigens is Natal nu juist geen land dat tot het maken van wandelingen uitlokt. Men moet met de meest mogelijke nauwkeurigheid de in het gras uitgeloopen paden houden en wee dengene, die onvoorzichtig genoeg is een voet daarnaast te zetten op het brandend heete gras! Zoo hij al het geluk heeft niet op een slang te trappen, glijdt hij toch ten minste op een kikvorsch uit. Maar zelfs al neemt men die voorzichtigheid in acht, dan kruipen toch noch kwaadaardige ongedierten tegen de beenen op, die zich aan het been vasthechten, ja er zich invreten en zich eer laten dooden, dan los te laten. Miriaden van

een groene en bruine sprinkhanensoort, springen rond en zetten zich met hoopen op de kleederen neder.

Een andere landplaag zijn de heete winden, die dikwijls een geheel voormiddag waaien en zoo gloeiend heet zijn, dat men een gevoel krijgt als was over het geheele lichaam de huid in strak gespannen perkament veranderd. Tegen den namiddag komt dan plotseling van uit het oosten een donkere wolk op, die zoo snel naar het westen voortdrijft, dat zij, voor men er aan denkt, het zenith heeft bereikt. Daaruit ratelt een enkele donderslag, zoo zwaar, dat het is alsof hij den grond doet sidderen; er vallen een paar groote droppen regen en alles verdwijnt weder even spoedig als het opgekomen is.

Om van Maritsburg naar den naburigen Oranje-Vrijstaat te reizen, die ten noord-westen aan Natal grenst, moet men zich bedienen van kolossale wagens, met een tien- of twaalfstal ossen bESPANNEN. En is zulk een wagen, door eenig ongelukkig toeval, buiten het spoor geraakt, dan zijn dikwijls dertig ossen nog niet voldoende om hem weer daarin terug te brengen. Iedere ossenwagen vereischt twee voerlieden, een om de ossen te leiden en een andere om ze te drijven, waartoe de laatste voorzien is van een tien tot veertien meters lange zweep. Om zulk een zweep naar den eisch te maken is een kunststuk, waarin de Afrikaan van zijn vroegste jeugd af geoefend wordt.

DE ORANJE-VRIJSTAAT EN DE TRANSVAAL.

De grens tusschen Natal en den Oranje-Vrijstaat wordt gevormd door het *Draken-gebergte*, dat aan de westzijde van Natal als een loodrechte muur opstijgt. Dat gebergte is eigenlijk niets anders dan de hooge rand van een plateau, dat zich aan deze zijde verheft tot een hoogte van 2000 M. Alleen enkele kleinere plateau's stijgen tot grooter hoogte, hoogstens tot 3000 M.

Wanneer men op het Draken-gebergte staat, dan verschijnt Natal als een terrasvormig land; de boerenstaten daarentegen als een waar tafelland, landwaarts in zacht glooiend en bezet met op zich zelf staande plateau's, die, naarmate men dieper in het land komt, in talrijke afnemen, maar zich tevens meer en meer door regelmatigen vorm kenmerken.

De tafellanden van den Oranje-Vrijstaat en der meer noordelijk gelegen Transvaal zijn geheel boomloos, maar met gras bedekt, dat 's winters veelal afgebrand wordt, zoodat men dan mijlen ver, niets dan zwarte vlakten ziet.

Ten noorden van den bergpas, langs welchen de weg voert, vertoonen zich karakteristieke koepelvormige bergvlakten; ten zuiden daarvan vormt het gebergte een reusachtigen muur en nog meer zuidelijk verheffen zich de met sneeuw bedekte *Witte Bergen*.

Het bestijgen van het Draken-gebergte is de eerste en gemakkelijkste schrede op den weg naar het binnenland. Van hier af toch liggen de menschelijke woningen vaak dagreizen ver van elkander verwijderd en is dus de karavaan geheel aan zich zelve overgelaten.

Wanneer men den *Renan-pas* verlaat, strekken zich eindeloze vlakten voor den blik uit. Aan de rechterzijde verheft zich de phantastische *Nelson Kop Range*, ter linkerzijde blijft de zeer in het oog loopende *Rendskopberg* nog dagen lang zichtbaar. Zoo bereikt de reiziger, na de *Wilgenbeek* overgetrokken te zijn, het tot den Oranje-Vrijstaat behoorende stadje *Harrysmith*.

De *Oranje-Vrijstaat* heeft een oppervlakte van 110000 □ km. en een bevolking van 60000 zielen, de *Transvaal* is 300000 □ km. groot en haar zielental bedraagt bijna 300000 inwoners.

Een aantal Hollandsche boeren van het Kaapland, de onrechtvaardige bejegeningen der Engelschen moede, verlieten in 1837 deze kolonie en vestigden zich in Natal, waar zij de hoofdstad Peter Maritsburg stichtten. Doch toen de Britten ook over dit gebied hun heerschappij uitstrekten, trokken zij ten getale van 30000 het Draken-gebergte over en stichtten den Oranje-Vrijstaat. Een gedeelte van hen scheidde zich in 1848 af, stak de Vaalrivier over en dezen werden de grondleggers van de Transvaalsche republiek.

Dat de Engelschen misbruik maakten van de zwakheid dezer staten, spreekt wel van zelve. Na zich reeds vroeger, na het vinden van diamanten, op de meest wederrechtelijke wijze in het bezit gesteld te hebben van een gedeelte van den Oranje-Vrijstaat, zette de inlijving van de Transvaalsche Republiek de kroon op Englands gewetenlooze staatkunde. Bekend zijn de groote moeilijkheden, welke het Britsche gouvernement zich hierdoor op den hals heeft gehaald, vooral nu de kloeke Hollanders de wapenen hebben opgenomen, om zich tegen de belagers van hun vrijheid te verdedigen en een strijd begonnen hebben, waarbij zeker de sympathie van de geheele beschaafde wereld op hun zijde is, al kan men ook nauwelijks de hoop koesteren, dat zij tegen de meerdere kracht van hun roofzieke vijanden opgewassen zullen zijn.

De oordeelvellingen over deze Hollandsche boeren zijn tamelijk uiteenlopend. Door den een worden zij even hoog verheven, als ze door den ander laag uitgezet worden. »Ze doen niets liever dan Kaffers doodslaan, over den godsdienst praten en het postvalies bestelen,» zegt Carl Mauch, en ook Livingstone's oordeel is niet gunstig over hen. Trouwens, daarbij moet men niet uit het oog verliezen, dat de laatste zooveel onaangenaamheden van hen ondervonden heeft, dat daardoor zijn oordeel niet geheel en al onpartijdig wezen kan.

De waarheid zal ook hier wel weêr in het midden liggen en dat het oordeel over hen zoo sterk afwijkt, moet wellicht hieraan toegeschreven worden, dat deugden en ondeugden beiden bij deze weinig beschaafde menschen zeer sterk uitkomen.

Want onbeschaafd, onontwikkeld, lichtgeloovig en bijgeloovig zijn zij in hooge mate. Een niet onaardig staaltje van hun ontwikkeling deelt Livingstone mede. »Men meende,» vertelt hij, »dat ik een geheim agent van de Engelsche regeering was, ingewijd in alle geheimen en plannen van koningin Victoria. Daarom interpelleerde men mij dikwijls naar aanleiding der geheimzinnige geruchten, die over Lord Rose's reuzen-telescoop tot de boeren waren doorgedrongen. »Wat recht heeft uwe regeering,» vroegen zij, »dien grooten verrekijker op ons te richten, om te kunnen zien, wat wij hier doen?»¹ Onder hun goede eigenschappen moeten genoemd worden gastvrijheid en godsdienstzin. Deze laatste gaat echter met onverdraagzaamheid gepaard. Allen zijn streng gereformeerd.

De taal, die daar gesproken wordt, is een Hollandsch dialect; het is een Hollandsch, zooals hier te lande voor een paar eeuwen gesproken werd. Voor alle uitvindingen van den nieuweren tijd, voor alles wat b.v. in verband staat met stoom en electriciteit, heeft men uitdrukkingen uit den vreemde, inzonderheid van de Engelschen overgenomen.

De huizen bestaan grootendeels uit sterke leemen hutten, met een dak van stroo of liever van gras. In plaats van vensters vindt men gewoonlijk slechts kleine gaten, die overdag geopend en 's nachts weer gesloten worden. Zoowel van buiten als van binnen zijn de muren met witte kalk aangestroken en de vloer bestaat uit vastgestampt leem. Om stof te voorkomen wordt zij om de vijf of zes dagen ingesmeerd met koedrek, die met water aangemengd is.

Het meubilair in die huizen is zeer eenvoudig en bestaat gewoonlijk uit een paar tafels, een houten zitbank en enkele stoelen, waarvan de zittingen gevlochten zijn van in reepen gesneden dierenhuiden.

De bodem is uitermate vruchtbaar en de talrijke rivieren, die het land in alle richtingen doorkruisen, te zamen met de zeer vele bronnen, maken dat het land nooit gebrek heeft aan besproeiing.

Tengevolge van de hooge ligging — 2000 tot 3000 M. boven het zeevlak — is het klimaat zeer gezond en de hitte, ook gedurende den zomer, lang zoo drukkend niet, als men, met het oog op de geographische ligging, verwachten zou. De winter is droog en dan is het 's nachts dikwijls fijn koud. Overdag blijft de temperatuur altijd nog zoo hoog als in onzen nazomer. Zoowel gedurende den zomer als gedurende den winter zijn de dagen kort; de kortste dag duurt tien, de langste slechts veertien uren.

Tengevolge van de groote verscheidenheid van klimaat heerscht er ook ten opzichte van de middelen van bestaan en de voortbrengselen, tusschen de verschillende districten een groot verschil. Terwijl men zich in het eene district bezig houdt met de veeteelt, legt men zich in het andere meer op den graanbouw toe en in het derde meer op de teelt van tropische vruchten,

1. Dr. C. M. Kan. Ontdekkingsreizen van den nieuweren tijd. Afrika. Utrecht. 1871. Noo op bladz. 229.

als koffie, suiker, katoen, enz. Het geheele jaar door heeft men vruchten, daar sommigen in den zomer, anderen in den winter rijp zijn. Zeer goede tabak wordt in aanzienlijke hoeveelheden verbouwd en vormt, met granen en runderen, een artikel van uitvoer. Maïs wordt jaarlijks in ongehoorde massa's geoogst; het grootste deel daarvan wordt binnenslands verbruikt, zoowel door blanken als door inboorlingen. De laatsten gebruiken, zoolang ze zich onder de blanken gevestigd hebben, nagenoeg geen ander voedsel. In hun kralen, waar zij zich deze lekkernij ontzeggen moeten, voeden zij zich met kafferkoorn, een gewas, dat veel overeenkomst heeft met onze boekweit, maar driemaal zoo hoog wordt.

Alle groentensoorten, die in meer gematigde streken voorkomen, gedijen hier voortreffelijk. Op verscheiden plaatsen groeien katoen, hennep, vlas en rijst in het wild en in het district Rustenburg komt zoowel de wilde koffiëboom als de wilde wijngaard voor. Een soort van wilde hennep, bij de inboorlingen onder den naam van »dagga" bekend, groeit overal langs de rivieren. Deze wordt gesneden en gedroogd en dan door hen met het grootste genoegen gerookt.

Het dagga-rooken geschiedt op de volgende wijze. In een grooten, fraai gevormden koehoorn is ongeveer in het midden een eigengemaakte houten- of steenen pijp gestoken en wanneer deze nu met dagga en de koehoorn tot boven de opening van den pijpensteel met water is gevuld, wordt de dagga aangestoken en de rook daarvan, in lange teugen, door het water heen opgetrokken.

Hoe zij, die aan deze gewoonte verslaafd zijn, daarin genot kunnen vinden, is inderdaad onbegrijpelijk. De rook van de dagga toch is zoo scherp en onwelriekend, dat hij een blanke dadelijk op de vlucht jaagt en den rooker dan ook na weinige trekken zoo benauwd maakt, dat zijn aangezicht er krampachtig van vertrekt en hij zelf zeer spoedig in een toestand van bijna volkomen verdooving geraakt. ¹

Aan delfstoffen is het land zeer rijk. Ja, het is twijfelachtig of er een land is, dat zulk een rijkdom van allerhande metalen aan kan wijzen. Het bezit een overvloed van ijzer, tin, lood, koper, porseleinaarde, oker, aluin, marmar, salpeter en edelgesteenten. Steenkolen komen in bijna alle streken voor en liggen gewoonlijk zeer dicht aan de oppervlakte. ²

De diamantvelden van het Zuid-Afrikaansch-plateau verdienen een afzonderlijke vermelding. De eerste diamant werd in Maart 1867 bij *Hopetown*, aan de Oranje-rivier, gevonden. Spoedig daarop ontdekte men uitgestrekte diamantvelden, aan weërszijden van de Vaal-rivier, bij *Klip-Drift*, *Pniel* en *Hebron*, verder bij *Dutoits-pan* en *Fauresmith*, in den Oranje-Vrijstaat en eindelijk bij *Cobsberg* in de Kaapkolonie.

De rijkste velden liggen echter aan de Vaal, in het Griqua-land, dat aan den Oranje-Vrijstaat behoorde. Maar nauwelijks waren er eenige diamanten gevonden, of de hebzuchtige Engelschen herinnerden zich plotseling, dat indertijd een inlandsch hoofd dit gebied aan hen had afgestaan. In October 1871 stelden zij zich dan ook in het bezit er van, in weerwil van het protest der Hollandsche boeren. Ze waren ook listig genoeg om het voor-

1. Theod. M. Tromp. De stam der Ama-Zoele. Leiden. 1879. Bladz. 58, 59.

2. Jeppe. Die Transvaalsche oder Südafrikamsche Republik. Gotha. 1868. 8o. S. 2—4.

stel dier boeren te verwerpen, om den keizer van Duitschland als scheidsrechter in te roepen. Trouwens waartoe was een scheidsrechter noodig? Zij hadden immers met een zwakken tegenstander te doen?

Sedert is hier een ware menschenstroom henen gevloeid. In New-Rush alleen schat men reeds het aantal landverhuizers op 40000. De woningen bestaan meestal uit tenten, daar deze streek bepaald gebrek aan hout heeft. Men richt echter, met ongelooflijke kosten, kleine houten huizen en magazijnen op. Voor een dunne plank betaalt men f 10.— en een balk kost zelfs f 40.— Ook de arbeidsloozen zijn buitensporig hoog. Iemand, die zich timmerman noemt, omdat hij een spijker weet in te slaan en er een zaag met een paar beitels op nahoudt, vraagt, met een brutaal gezicht, f 12.— daags.

Overigens gaat het hier als overal elders, waar sommige geluksvogels binnen korten tijd groote rijkdommen verwerven, terwijl minder door de grillige godin der fortuin begunstigden nauwelijks in hun eerste levensonderhoud kunnen voorzien. Ook hier vindt men zeer rijke menschen en dezen hebben een aangenaam leven. Zij houden er een goede keuken op na, bezitten piano's, paarden en rijtuigen, bezoeken concerten, bals, theaters en beproeven hun geluk op de roulette, in speelzalen, waar champagne, sigaren en allerhande ververschingen kosteloos worden uitgereikt. En die speelwoede is geheel in overeenstemming met het streven der bewoners in deze streek. Ieder hoopt het zoover te brengen, dat ook hij nog eens op een grooten voet kan leven en elk gerucht van een onverwachte goede vondst lokt weder een aantal gelukzoekers. En dergelijke vondsten komen werkelijk herhaaldelijk voor. Zoo vond een Ier, reeds na enkele uren arbeid, een diamant, die hij voor f 37000.— verkocht en een tweede ontdekte er een van 116 karaat, op een plaats, die een ander reeds verlaten had.¹ Grooter tegenstelling, dan men in deze streken vindt, is nauwelijks denkbaar. Aan de eene zijde treft men een hoop gelukzoekers aan, met koortsachtige haast, onder gebrek en ellende, zeer onzekere schatten zoekende. En daartegenover staat de stijve Hollandsche boer, die in zijn eenzame woning, den vreemdeling met »Oom" of »Neef" aanspreekt, als om hem terstond in zijn familiekring in te leiden, die 's avonds zijn gezin om zich vereenigt en voorgaat in het gebed, met bijbellezen en psalmzingen.

Bezit de Oranje-Vrijstaat zijn diamantvelden, de Transvaal heeft zijn goudgroeven. Ze werden het eerst ontdekt in het noordelijk deel van dezen staat en wel door Carl Mauch, maar ook ten noorden van de Limpopo strekken zij zich uit. Intusschen bleken de goudvelden in het rijk van Mosilekatse alles behalve rijk te zijn. Het harde kwarts bevatte slechts weinig edel metaal en de uit alle oorden, zelfs uit Australië, saamgestroomde goudzoekers zagen zich in hun hooggespannen verwachtingen deerlijk bedrogen.

Daarentegen zijn enkele jaren geleden, in het noordelijk deel van de Transvaal, nabij *Marabastad* en *Lijdenburg*, nieuwe goudvelden ontdekt en het daar gevonden goud is van uitmuntende kwaliteit. Het meeste goud, dat hier gevonden wordt, is stofgoud, maar men vindt er ook klom-

1. *Revue des deux mondes*. 1 Juin 1874.

pen van vijftien tot twintig ons. Ervaren goudgravers uit Australië zijn overtuigd, dat er rijke goudbeddingen aanwezig moeten zijn.

Maar een moeilijkheid blijft te allen tijde over. De plaatsen zijn moeilijk te bereiken. Men kan slechts van muilezels gebruik maken, want ossen vallen zelfs 's nachts als slachtoffers van Tets-vlieg.

De Transvaal is een El-Dorado voor jagers, die daar ongestoord kunnen rondzwerven, door geen jachtwetten in hun bewegingen belemmerd. Allerlei soorten van wild, springbokken, steenbokken, gnoe's en zebra's zijn in overvloed voorhanden. Olifanten, neushoorn dieren, zeekoeien, buffels en giraffen hebben zich naar meer noordelijke streken teruggetrokken. Van de verscheurende dieren vindt men er leeuwen, tijgers, wolven, jakhalzen en tijgerkatten. Jaarlijks echter worden zij in groote hoeveelheden door de boeren gedood en trekken zich dan ook meer en meer in onbewoonde streken terug.

Van de drie leeuwensoorten, die hier voorkomen, is de gele leeuw, met zwarte manen, de gevaarlijkste. Men hoort er echter zelden van, dat hij menschen aanvalt, daar er overvloed van wild voorhanden is.

Ten gevolge van de hooge prijzen, die in de laatste jaren voor allerlei soorten van struisvederen worden besteed, zijn duizenden dier onschuldige dieren als slachtoffers van de mode gevallen. De groote hoeveelheid vederen, die, zooals we hierboven reeds zeiden, uit de Kaapsche havens verzonden worden, zijn nagenoeg allen afkomstig uit den Transvaal en de ten westen daarvan gelegen landen, daar de jacht op die vogels in de Kaapkolonie en den Oranje-Vrijstaat verboden is.

Een ware landplaag, niet alleen voor den Transvaal, maar voor geheel Zuid-Afrika, zijn de zwermen van sprinkhanen, die in sommige jaren voorkomen. Toen de reiziger Mohr, aan de oevers van de Vaal-rivier, in de schaduw van zijn wagen zat uit te rusten, meende hij aan den zuid-westelijken horizon groote rookzuilen te zien. Zijn begeleiders echter herkenden onmiddellijk aan de gele kleur, de gevleugelde pest van Afrika, de alles vernielende sprinkhanen. Na verloop van een korten tijd vielen er eerst enkelen neder, daarna kwamen zij bij dozijnen en eindelijk bij duizendtallen. Zij naderden in zulke massa's, dat zij het licht der zon verduisterden, zoodat dit hemellichaam, met een donker roode kleur aan den hemel stond. Scharen van vogels maakten jacht op deze door elkander woelende insektenzee, maar zonder dat men eenige vermindering bespeuren kon, want het aantal dier dieren was legio, ontelbaar als het zand der woestijn. Zoover het oog reikte was alles met sprinkhanen bedekt en de kleine tuin van de boerderij, in welks nabijheid Mohr zijn rustplaats had uitgekozen, was na verloop van eenige oogenblikken, geheel kaal gevreten. En de boer zat met zijn gezin, met waarlijk Turksche gelatenheid, dit tooneel der verwoesting aan te staren, wat dan ook nog maar het ver-

standigste was, omdat er toch niets aan te doen was. Want niets is in staat ze tegen te houden. Komen zij aan een rivier, dan storten zij er zich bij honderdduizendtallen in en vormen zoo een drijvende brug, over welke andere honderdduizenden den tegenover liggenden oever bereiken.¹ Ja, van hun nadering verwittigd, heeft men zelfs het vuur tegen hen te baat genomen, om den een of anderen akker takken en rijshout opgestapeld en dit bij hun nadering aangestoken. Alles te vergeefs! De vorsten stortten zich met zulke massa's in het vuur, dat het binnen weinige oogenblikken geheel was uitgedoofd, zoodat de volgenden over hun verkoolde lichamen verder konden trekken. Ja, na de Engelschen, zijn de sprinkhanen de grootste plagen voor de arme boeren!

Het ergste is nog, dat de sprinkhanen, daar, waar ze neêrvallen, onmiddellijk eieren leggen, zoodat, bij het begin van den volgenden regentijd, talloos veel jonge dieren uit den grond kruipen, om vleugelloos hun huppend leven te beginnen. De jonge sprinkhanen noemen de boeren »voetgangers.»

Mohr merkte op, dat zijn paarden, ossen, schapen en geiten deze dieren met graagte aten en voor de olifanten en andere grasetende, wilde dieren schijnen ze bepaald een lekkernij te zijn. Trouwens ook voor de inboorlingen zijn ze dat; zij verzamelen ze en eten ze of geroosterd of gedroogd. Ook Mohr proefde ze, maar zonder toevoeging van zout, vond hij ze zonder eenigen smaak.

De bevolking van den Transvaal bestaat uit ongeveer 30000 blanken en 260000 inboorlingen. De laatsten zijn bekend onder den naam van *Makateezen* en behooren tot den stam der Beetschoeanen. Zij zijn een krachtig, goed gebouwd menschenras, doch hebben twee slechte eigenschappen, die men bij andere Kafferstammen niet aantreft, ze zijn lui en lafhartig. Hun voorliefde voor paarden, koperdraad, blank geschuurde knopen en dergelijke snuisterijen, waarmede zij hun talrijke vrouwen opsieren, lokt hen uit hunne kralen, waarin zij het grootste gedeelte van het jaar met een volstrekt nietsdoen doorbrengen. Zij zijn verzot op allerhande kleedingstukken en eerste babbelaars. Over de een of andere zaak, voor ieder ander mensch een axioma, zitten zij uren lang te kakelen en wel met zulke woedende gebaren, alsof zij de hevigste twist hadden.

Hun wapenen bestaan grootendeels uit eigengemaakte korte bijlen en assegaaien. Aan armen en beenen dragen zij groote koperen ringen en op hun tochten nemen zij veelal een soort van guitar mede, waaraan zij eenige eentonige, melancholische tonen weten te ontlokken.

Van nature zijn ze goedhartig en niet onvatbaar om iets te leeren.

De hoofdstad van het land is het in het zuidelijk deel gelegen *Potchefstroom* of *Mooi Rivierdorp*, een kleine plaats, met een vijfhonderdtal be-

1. Mohr. Zu der Wasserfällen des Zambesi. I. Bd. S. 114—116.

woners. Het ziet er uit, zooals alle nederzettingen der boeren. De kleine huizen, door ooft- en groentetuinen omgeven, liggen in rechte straten, die elkander rechthoekig snijden.

HET BINNENLAND VAN ZUID-AFRIKA.

Thans betreden we die groote ruimte, die we alleen eenigermate kennen uit de beschrijvingen van enkele stoutmoedige reizigers en die we als het ware Afrikaansche binnenland kunnen beschouwen. Het oostelijk deel daarvan is het gebied, dat zich uitstrekt tusschen den Limpopo, in het zuiden en den Zambezi, in het noorden.

De bronnen van de eerstgenoemde rivier, den tweeden grooten stroom, die zich op Afrika's oostkust in zee stort, liggen op de bergketen van *Gats-Rand*, ten noord-oosten van Potchefstroom. In haar loop beschrijft ze een grooten boog naar het noorden. In dat gedeelte, dat de noordelijke grens van den Transvaal vormt, heeft zij een aantal stroomversnellingen, waarvan de *Tolo-Azime-vallen* de laatsten zijn. Eerst in 1868 werd de monding van deze rivier met zekerheid bepaald en wel door St. Vincint W. Erskine. Deze ligt op 25° 15' Z.B., in de moerassen van *Inhampura*.

Ten zuiden van de Limpopo-monding strekt zich een betrekkelijk smalle strook land uit, die den Transvaal van de zee scheidt. Het zuidelijk deel van dat land is het gebied der *Zoeloe-Kaffers*, over wie we later spreken; het noordelijk deel is het *Swasi-gebied*, waarop de Transvaal aanspraak maakte, maar dat door de Portugeezen bezet is.

Het land, dat tusschen de goudrijke bergen van den Transvaal en de Delagoa-baai gelegen is, is gedurende den zomer moerassig en alsdan wegelt het er van Tetse-vliegen. Maar gedurende den winter is deze boschrijke streek niet ongezond en wordt besproeid door een rivier, de *Umzuti*, die voor kleinere stoomschepen zeer goed bevaarbaar gemaakt zou kunnen worden.

Aan de Delagoa-baai ligt de Portugeesche factorij en stad *Lourenço Marques*, op een zandbank, die aan bijna alle zijden door de zee ingesloten is.

Het gebied van den Beneden-Limpopo vormt met het terrasvormige land van den Transvaal een sterke tegenstelling. Het is een vlak land, boschrijk en rijk aan meren, slechts zelden eenige verheffing van den bodem vertoonende en grootendeels in cultuur gebracht door zoogenaamde *Landeens*, lijfeigenen van verschillende hoofden. Het opperhoofd van alle stam-

men aan den Beneden-Limpopo is Umzila, wiens beroemde kraal gevonden wordt, niet ver van de raadselachtige ruinen van *Zimbae* of *Zimbabije*, die den 5^{den} September 1871 door Karl Mauch ontdekt werden. De grenzen van Umzila's rijk zijn niet met nauwkeurigheid op te geven, want de Portugeezen maken aanspraak zoowel op het gebied van den Beneden-Zambezi als op de oostkust, waar zij de nederzettingen *Inhambane* en *Sofala* bezitten. Aan de westzijde grenst het aan het groote rijk der *Matebele's*, dat zich van den Limpopo tot aan den middenloop van den Zambezi uitstrekt.

Dat rijk doorreisde Eduard Mohr op zijn tocht van *Schoschong* naar den Zambezi en wel door het westelijk deel er van. *Schoschong* of *Bamangwato* behoort er nog niet toe, maar is de residentie van het Beetschoeanennoofd Matscheen en heeft als een hoofdmart voor struisveeren een zekere beteekenis voor den handel. De plaats, die een der grootste en volkrijkste van Zuid-Afrika is, telt ongeveer 30000 inwoners. De smerigheid in de straten, wanneer men althans de voetpaden, die tusschen de hutten doorloopen, zoo noemen wil, gaat alle begrip te boven. De stad ligt ruim 1000 M. boven den zeespiegel en toen Mohr haar bezocht, was het er zoo koud, dat zich 's nachts ijskegels vormden. Van daar dan ook, dat men hier, op eene breedte van 23° 20', de mannen 's avonds in pelzen ziet loopen. Die pelzen, welke uit dierenvellen op smaakvolle wijze samengesteld zijn, hebben een grooten naam en zijn over geheel Zuid-Afrika verbreid.

De omtrek van *Schoschong* is heuvelachtig. Uit de kloven en spleten verheffen zich reusachtige boomen, die echter gedurende een groot gedeelte van het jaar bladerloos zijn.

Van deze plaats uit, liep de weg door een eentonig woud van mimosen en mopani's, naar de *Mahalaspi-* en *Tenani-beek*. Hierop volgde een land, dat volslagen gebrek aan besproeiing had en toen weder dat zelfde bosch, dat slechts op enkele plaatsen werd afgewisseld door lagere heuvels, met die eigenaardige euphorbiën, die men in Natal zoo dikwijls waarneemt. Zoo bereikte Mohr de *Gogwe* en overschreed achtereenvolgens deze rivier, de beken *Kaschani* en *Seriba* en de *Groote Schascha*, die in den Limpopo uitstroomt. Toen Mohr haar zag, lag haar bedding geheel droog en woest. Hij ontdekte er talrijke sporen van wilde dieren in, die klaarblijkelijk water zochten.

Er loopen hier een aantal beken, die allen op elkaar gelijken en ook eene zelfde richting hebben, nam. van het zuid-westen naar het noord-oosten. Bij allen zijn de oevers bezet met dicht groeiend en doornachtig struikgewas. Daarvoor liggen gordels van dof geel riet, over dag de geliefkoosde verblijfplaats van leeuwen.

Zooals we reeds zeiden, soms vertoonen zich heuvels, ja hier en daar stijgt zelfs een granietmassa steil omhoog en dezen worden talrijker, naarmate men het gebied der *Matebele's* nadert. Maar voor het overige zag de reiziger zich steeds omgeven door een schijnbaar eindeloos mopani-bosch. En de bladeren van deze boomsoort keeren niet hun vlakke, maar hun scherpe kant naar de zon toe, waarvan het gevolg is, dat ze nagenoeg geen schaduw verleen.

Nadat zij dit eentonig, door de zon verschroeid landschap doorgetrokken was, bereikte de karavaan de nederzetting aan den *Tati*. Van hier sloeg

Mohr een noord-oostelijke richting in en trok over de *Ramakoban-passage*, in het land der Matebele's, naar *Inyatin*.

De geheele weg, die tot dusver gevolgd werd, loopt over het hoogste gedeelte van een plateau, dat aan de eene zijde naar het noord-westen, aan de andere zijde naar het zuid-westen daalt. Naar het noord-westen vloeien een aantal periodieke stroomen en beken, die hun water ontlasten in den door James Chapman ontdekten *Guay*, die weder een zijrivier van den Zambezi is. Naar het zuid-westen stroomen een aantal wateraderen, die tot het gebied van den Limpopo behooren.

Van *Ramakoban* af begint het land vruchtbaarder te worden. Vooral opvallend is de dikte der boomen, langs de oevers der rivieren. De tocht ging verder door een woest en onbewoond land. Bij den pas van *Monyana* begint een streek, die men met recht een rotsenzee zou kunnen noemen. In een chaotische verwarring liggen de ontzaglijke granietmassa's door elkander geworpen, zich uitstrekkende zoover als het oog reikt. Te midden van deze steenhoopen, verheffen zich hier en daar granietgevaarten, die er uitzien als half vervallen torens of oude, verlatene reuzenburchten. De hoogte van dit plateau bedraagt 1250 M.

Slechts weinige streken van Afrika herbergen zooveel gevaarlijke diersoorten. Een aantal giftige slangen schuifelen hier over den bodem en leeuwen en andere roofdieren gaan 's nachts op buit uit.

Gedurende het tijdperk der windstilten en van de grootste droogte nam Mohr dikwijls kleine wervelstormen waar, die aan de oppervlakte der aarde zelden meer dan 5 M. in doorsnede hadden, maar vooral in de middaguren plotseling met verwoestende kracht opstaken. Ja, soms verhieven zij zich met zulk een geweld, dat zij boomen ontwortelden en tot een beduidende hoogte opvoerden.

Op zijn tochten kwam Mohr o. a. aan het Beetschoeanendorp *Chikamabele*. De woningen, die veelal den vorm hebben van bijenkorven, liggen direct tegen de rotsen aan, bijna zooals zwaluwnesten tegen een muur. Vandaar trok hij naar de groote kraal van *N'Umkaniula*. Deze ligt in een keteldal, aan alle zijden omringd door granietrotsen, die wezenlijke muren vormen. De smalle ingang is nog bovendien met palissaden bezet, zoodat slechts een opening overblijft, zoo nauw, dat maar twee personen naast elkaâr er door kunnen; eerst als men deze doorgegaan is, krijgt men de hutten der inboorlingen in het gezicht.

Dezen brengen een groot deel van hun tijd door met het drinken van *Joalla-bier*, een koelen, zuurachtigen drank, die een frisschen smaak heeft. De *Makalaka's*, die zich zelve *Marririmo's* noemen en een Beetschoeaansch dialect spreken, zijn de korenleveranciers van de Matebele's. Mijlen ver strekken zich hunne mais- en doeratuinen uit. Ook verbouwen zij pompoenen, watermeloenen, tabak, aardnoten en hennep, den laatste om te rooken. Zij bearbeiten het ijzer en het erts is hier van zulk een uitnemende kwaliteit, dat het voor het Zweedsche niet onderdoet. Hieruit vervaardigen zij hun geliefkoosd wapentuig, de assegaai en verder die plumpe spaden, waarmede de vrouwen de velden omwerken. Steeds noordelijk voortgaande, trok Mohr door dicht bevolkte districten naar de meest noordelijk gelegen kraal der Makalaka's, die van *Babas*. Van hier af strekte

zich, tot aan den Zambezi toe, een onbewoond gebied uit, dat door de Matetebe's onder Mosilikatse geheel ontvolkt was. Het bosch werd steeds dichter, zoodat men duchtig gebruik moest maken van de bijlen.

Langs de oevers van ondiepe meren of liever waterplassen zag men talrijke sporen van buffels, die hier 's nachts komen om hun dorst te lesschen.

Verderop lag een kaal, woest terrein, zonder boomen of struiken, waarop een tallooze menigte struisvogels, quagga's en giraffen ronddoelden. Na verloop van eenige dagen bereikte men de *Tekuane* of *Netui-beek*, die in de *Nata* uitstroomt en vervolgens laatstgenoemde rivier zelve. De afstand van de plaats, waar men deze rivier overtrok, tot den Zambezi bedraagt nog 200 km. De groote, woeste streek tusschen deze rivieren wordt door duizende olifanten bevolkt en mijlen in het rond ziet men de vreeselijke verwoestingen, door deze kolossale schepsels aangericht.

Het verder voortdringen vereischte de grootst mogelijke voorzichtigheid, daar men nu elk oogenblik het gebied van de Tetselyieg (*Glossina morsitans*) bereiken kon en toen dan ook de karavaan op 19° 11' Z. B. was gekomen, brachten eenigen, die als boden vooruitgezonden waren, het bericht, dat die vliegen niet ver vandaar gevonden werden.

Nu sloeg Mohr een noordwestelijke richting in en trok over een open heuvelland, met sappig gras begroeid. Hier en daar vormden de schaduwrijke Marula-boomen als het ware eilanden te midden van dit boomloos gebied. Naar het noorden toe kreeg men de Blauwe Bergen, die zich uitstrekken langs den benedenloop van den in den Zambezi vloeienden Guay, steeds duidelijker te zien.

Na herhaaldelijk den aan krokodillen zoo rijken Guay overgetrokken te zijn, bereikte men de *Tschangani*, een bergstroom, die zich in den Guay uitstort. Meer en meer nam de streek het voorkomen aan van een uiterst woest bergland, meestal met dichte bosschen bedekt, waarin vooral de boabab herhaaldelijk voorkomt. Wild romantische rotsen, die dikwijls uiterst steile wanden vormen, omgeven op vele punten de oevers van den Guay.

Nu wendde zich Mohr in westelijke richting naar de *Daka*, evenals de Guay, een uit het zuiden komende zijrivier van den Zambezi. Deze rivier werd zonder veel moeite overgetrokken en thans bereikte men spoedig streken, waar de plantengroei weelderiger werd en meer verscheidenheid opleverde, terwijl men ook weer sporen van menschen zag, wat sedert weken het geval niet geweest was. Het duurde dan ook niet lang, of het oog rustte met welgevallen op de vruchtbare maisvelden en de hutten van *Wanki's dorp*, aan den Zambezi. Op een Zondagmorgen, den 12^{den} Juni 1870, des morgens te 9 uur 12 minuten, stond Eduard Mohr aan den oever van den Zambezi.

De bronnen van den *Zambezi*, verreweg den machtigsten stroom van Oost-Afrika, liggen, voor zoover bekend is, op de moerassige hoogvlakte van het zeer kleine *Dilolo-meer*, op ongeveer 12° Z. B. en 22° O. L. v. G. De

talrijke wateraderen echter, die allen in de *Liba* uitstroomen, vormen zijtakken van den Zambezi en zoo zouden dus diens eigenlijke bronnen moeten gezocht worden ten zuiden van het merengebied, dat den Nijl en den Congo voedt. Inderdaad weten we, dat in deze streek, die reeds veel dichtter bij de west- dan bij de oostkust ligt, Cameron op den Zambezi stiet. Deze, die hier den naam voert van *Liambai*, stroomt door het *Barotse-dal* naar het zuiden, door het groote rijk der *Makololo-negers* en neemt eerst nabij *Linijanti*, op 18° N. B., een oostelijke richting aan, om zich in den Indischen Oceaan te ontlasten. Een weinig beneden dit punt vormt de stroom de *Mosiwatunja-val*, een waterval, die met de *Niagara* om den voorrang kampt en die door Livingstone ontdekt, naar Engelsch gebruik, met den naam der koningin van Groot-Brittanje gedoopt werd.

Wederom ontleenen we aan Mohr de beschrijving van dit natuurwonder: »Reeds de vorige nacht was het gebrul van het vallende water hoorbaar, ofschoon we nog op een aanmerkelijken afstand er van verwijderd waren. Den volgenden morgen begaven wij ons op weg om dit natuurwonder met eigen oogen te aanschouwen. Het voorkomen van het landschap werd steeds grootscher en spoedig bereikte men een streek, die men het park van den waterval zou kunnen noemen. Aan de oostzijde zag Mohr het reeds door Livingstone, Baines en Chapman beschreven woud, dat ten opzichte van weelderigheid en schoonheid, doch niet ten opzichte van verscheidenheid van vormen, de vergelijking met alles wat de reiziger in Achter-Indië, op Ceylon, op Malakka en op Java gezien had, doorstaan kon. De varens nemen de afmetingen van boomen aan, reusachtige slingerplanten, zoo dik als scheepskabels, slingeren zich van tak tot tak en hoog boven dien chaos van planten, verheffen zich de gepluimde toppen der palmen, terwijl de schoone partijen bamboesriet het beeld van den Irawaddi voor den geest roepen.

Met een breedte van 2½ km. komt de stroom van uit het noord-noord-westen en stort zich over een rotswand van 120 M. hoogte naar beneden. Boven den waterval liggen een menigte eilanden in den stroom, allen getooid met den weelderigsten plantengroei. De oevers zijn bedekt met zware wouden, waarin heele groepen van hoogstammige palmboomen worden aangetroffen, die aan het woud het echte stempel van het zuiden geven. Nabij den val stroomt het water met vliegende vaart voort en de lange strepen schuim, die er op liggen, geven er het aanzien aan alsof het kookte. Niet ver van den westelijken oever ligt een klein eiland en tusschen dit en dien oever schijnt de rivier zeer diep te zijn en een sterk verval te hebben, want loeiend wringt zich de stroom door een reeks van draaikolken henen. Hier kan men een ver over de rivier hangende rots beklimmen, wat echter niet aan te bevelen is voor iemand, die ook maar in de geringste mate aan duizelingen onderhevig is. Dan ziet men ter linkerzijde, vlak naast zich, den zoo even vermelden schietstroom en voor zich uit den eigenlijken waterval, die evenwel natuurlijk slechts voor een deel zichtbaar is, want de lucht, die door de neervallende watermassa met geweld wordt neêrgedrukt en met waterdamp overladen is, stijgt dwarrelend naar boven en vormt dampen en nevelen, die het hunne bijbrengen om het geheele tafereel een grootsch karakter te geven.

Wanneer men aldus, gedurende eenigen tijd gestaard heeft op dien chaos, die onder de voeten van den toeschouwer brullend en schuimend voortbruischt, dan staat men er waarlijk verbaasd over, hoe het mogelijk is, dat zelfs de rotsen al dat geweld weêrstaan.

Nadat de Zambezi zijn water over dezen machtigen rotswand heeft neêr-gestort, vloeit hij met een viertal groote bochten verder. Daar zijn stroombedding op dit punt buitengewoon smal is, kan het niet anders, of de stroom moet hier een verbazende diepte hebben, om die geheele watermassa voort te stuwen.

De oevers bestaan uit loodrechte rotsen, van 150 tot 180 M. hoogte. Voor den mensch is het te eenenmale ondoenlijk ze te beklimmen, doch talrijke baboons klouteren er met het meeste gemak op en af. ¹

Het is opmerkelijk, dat er geen enkele stroom in Oost-Afrika schijnt gevonden te worden, of er komen watervallen en stroomversnellingen in voor, wat natuurlijk verklaard moet worden uit de terrasvormige oppervlakte van het werelddeel. Zoo is de Masiwatunja wel de grootste, maar volstrekt niet de eenige waterval van den Zambezi. In het bergachtige Batoka-land, waar de stroom een noord-oostelijke richting heeft, komen er een aantal voor, waaronder de belangrijkste zijn de *Kansora-val*, de *Matabele-val* en de val in de *Kariba-kloof*. Dat al die watervallen den Zambezi grotendeels onbevaarbaar maken, spreekt wel van zelve.

Aan weêrszijden ontvangt de stroom talrijke zijrivieren en daaronder ook zeer groote. De zuidelijke komen van het *Matoppo-* en *Maschona-gebergte*, de noordelijke van de hooglanden, die het merengebied begrenzen.

Beneden *Tete*, dat sedert *Zumbo* verlaten is, de meest westelijke nederzetting der Portugeezen in het dal van den Zambezi is, wringt zich de stroom, door de nauwe kloof in het *Lupata-gebergte*, uit het land *Baniiai*, stroomt dan nog voorbij *Senna* en ontlast zich, na een breeden delta gevormd te hebben, ten zuiden van *Quelimane* in den Indischen Oceaan. Een weinig boven zijn monding voert de *Shire* hem het water toe van het Nyassa-meer. ²

Het gebied tusschen den Zambezi en de Oranje-rivier kan men, van het westen naar het oosten, in drie gordels verdeelen, die allen ten opzichte van grondgesteldheid, klimaat en bevolking, hun eigenaardig karakter hebben. De oostelijke gordel, die we reeds kennen, is grotendeels bergachtig en wordt bewoond door kafferstammen, die in landbouw en veeteelt hun voornaamste middelen van bestaan vinden. De volgende, middelste gordel, kan men nauwelijks heuvelachtig noemen en bestaat uit groote, zachtgolvende vlakten. Deze gordel, door Beetschoeanen bewoond, hebben we onder geleide van Mohr doorgetrokken. De westelijke eindelijk is nog vlakker dan de middelste en wordt alleen in de nabijheid van de zee weder

1. Mohr. Nach den Victoriafällen des Zambesi. I Bd. S. 28—37.

2. Barth. Ostafrika. S. 14.

wat bergachtig. Hierin ligt de groote, schaarsch bevolkte vlakte, die bekend is onder den naam van *Kalihari-woestijn*.

Deze vlakte, die zich uitstrekt tusschen de Oranje-rivier en het *Ngami-meer*, is in meer dan een opzicht merkwaardig. Ze komt volstrekt niet overeen met de voorstelling, die we ons gewoonlijk van een woestijn maken, want ofschoon ze geen enkele rivier en slechts zeer weinig bronnen bevat, is ze noch zonder plantengroei, noch zonder bewoners.

Eenige uitgedroogde rivierbeddingen bewijzen, dat er een tijd geweest is, dat het water hier veel overvloediger was dan tegenwoordig.

De bodem is, zoover het oog reikt, opmerkelijk vlak en bestaat bijna uitsluitend uit zand en kiezel. Toch heeft deze streek niet het voorkomen van een zandsteppe, maar vertoont veel meer vruchtbaarheid, dan men onder dergelijke omstandigheden verwachten zou. Voor een groot deel toch is de Kalihari met gras begroeid, dat een verbazingwekkende hoogte bereikt. Het groeit in op zich zelf staande groepen; de tusschenruimten vormen of geheel kale plekken, of zij zijn bedekt met een zeer veelvoudige flora, bestaande uit kruipende knolgewassen, watermeloenen en pompoezen. Op andere punten ziet men groote groepen struikgewas en zelfs boomen.¹

Ten noorden van de Kalihari ligt het op 1 Augustus 1849 door Livingstone ontdekte *Ngami-meer*, een schoone watervlakte, die men wel in de breedte, maar niet in de lengte overzien kan. De laatste wordt op omstreeks 90 km. geschat en naar het zeggen der inboorlingen, zou men het ondiepe meer in drie dagen om kunnen trekken. De oevers zijn over het algemeen vlak, zandig, slijkerig en met riet begroeid. Gedurende den regentijd krijgt het meer veel toevoer van water en dan heeft dit een zeer goeden smaak, maar in het droge seizoen is het troebel en brak.

Van den breedtegraad, waarop dit meer ligt, af nemen land en volk een ander karakter aan. In plaats van een hoog, zandig en dor plateau, vindt men een tusschen bergketenen ingesloten bekken van groote uitgestrektheid en met een belangrijken watervoorraad. Het *Ngami-meer* ligt op de zuidelijke grens van die groote inzinking. Ten noorden van dit meer strekt ze zich uit over een grooten afstand en is bedekt met een netwerk van stroomen, die van uit het noorden en noord-westen, uit hoogere streken afdalen. Die inzinking is, gedurende het droge seizoen, voor een groot deel met riet begroeid; doch van April tot Juli, wanneer het water in de rivieren stijgt, wordt het land in alle richtingen onder water gezet.

Slechts een klein deel van het hier stroomende water bereikt het *Ngami-meer*. In het noorden krijgt het toevoer, door middel van de *Tioge*, terwijl het aan de oostzijde afvoer heeft door de *Zuga*, die in een met rietbosschen begroeid moeras eindigt.

De oevers van de *Tioge* zijn tamelijk eentonig en omgeven door uitgestrekte moerassige rietbosschen, slechts hier en daar afgebroken door een bevallige groep palmen. Hooger op krijgt het landschap een bevalliger karakter. De oevers der rivier worden hooger en zijn bedekt met een weelderigen plantengroei: palmen, mimosen en sycomoren. Toch blijft de geheele omgeving het karakter behouden van een onmetelijk moerasgebied,

1. Barth, Ostafrika, S. 46.

een ware doolhof van rivierarmen, beken, kleine meren en moerassen, zulk een verwarring van wateraderen, dat de inboorlingen zelden zich op hun wattertochten er niet zelden in vergissen. Waar echter tusschen al dat water droog land gevonden wordt, daar is het bedekt met den weelderigsten en meest grootschen plantengroei der tropische streken.

Zoowel langs de oevers van het meer als van de rivieren is het dierlijk leven even rijk als menigvuldig. Alle groote dieren: olifanten, nijlpaarden, rhinocerossen, buffels en giraffen worden er gevonden en bovendien een groote menigte van antilopensoorten. Het water wemelt van krokodillen, die somtijds een reusachtige grootte bereiken.

Ten westen van de Kalihari-woestijn en van de hierboven beschreven landstreken, strekken zich tot aan den Atlantischen Oceaan toe, de groote gebieden uit der *Namaqua-Hottentotten* en *Damara's*. Wegens gebrek aan besproeiing zijn ze slechts voor een klein deel bewoonbaar.

In Namaqua vinden we het echte type van het Hottentotsche ras, waarover straks nader. Het is een troostloos gebied, welks plantengroei zich bepaalt tot enkele op zich zelf staande partijen Bosjesmannengras, eenige kleverige distelplanten, vleezige spekboomen (*portulacaria akra*), bleekgroene kanabo's (*lasoxylon salsola*), altijd groene, doornachtige mimosen en wilde watermeloenen.

De kust is dor en zandig. In het noordelijk deel intusschen is het wat beter gesteld en hier wonen rondzwervende, krijgshaftige Namaqua-stammen, die een buitengemeen klein soort van runderen bezitten. In het brongebied van den *Up* wordt koper gewonnen en een weinig ivoor, struisvederen en gom ingezameld, terwijl enkele kusteilanden, vooral *Itshaboe*, guano leveren. Vandaar dat zich hier op een paar punten aan de kust Engelschen gevestigd hebben. De dierenwereld komt in alle opzichten overeen met die van het meer oostelijk gelegen gebied.

In het noordelijk deel van het Namaqua-land ligt, langs een zandig kustgebied in het westen, een gezond hoogland, waarop het 's winters zelfs tamelijk koud kan zijn. Naar het oosten toe gaat dit onmerkbaar over in de Kalihari-woestijn. De rivieren, die hier gevonden worden en wier bronnen op ongeveer 2000 M. hoogte gelegen zijn, zijn niet bevaarbaar. Sommige bergtoppen verheffen zich tot 2400, ja de *Omatoka* zelfs tot 2680 M.

Het zuidelijk deel van dit gebied is het *Damara-land*, dat door een uitgestrekt, met stekelachtige boschjes van *accacia's* en kameeldoornen bedekt gebied gescheiden wordt van het meer noordelijk gelegen *Ovampo-land*. Ook hier treft men alle groote dieren van Afrika aan en langs de kusten leven groote walvissen. De bewoners zijn de zwarte, zeer leelijke *Ovampo's*, de smerige *Damara's* der vlakte en de roofzuchtige berg-*Damara's*.

DE VOLKEN VAN ZUID-AFRIKA.

Na aldus de grondgesteldheid en natuur van Zuid-Afrika te hebben nagegaan, willen we een blik werpen op de volkstammen, die dit gedeelte van het werelddeel bewonen. Het zijn twee groote, scherp van elkaâr gescheiden rassen, de *Kaffers* en de *Hottentotten*. Tot de Kaffers rekenen we zoowel de eigenlijke Kaffers als de Congo-volken, die beiden dialecten spreken van een zelfde moedertaal, die echter verloren is gegaan.

Alle tongvallen, die van die oorspronkelijke taal zijn afgeleid, vat men gewoonlijk samen onder den naam van *Bantoe-talen* en de stammen, die ze spreken, heeten dientengevolge *A-Bantoe-volken*, terwijl de naam, »*Kaffer*» afgeleid is van het Arabische woord »*Kafir*,» d. i. »ongeloovige.»

Alle stammen, die tot de A-Bantoe's behooren, onderscheiden zich door een donkere, nagenoeg zwarte huidskleur en dik, wollig haar. Hun lichaam is meestal zeer sterk ontwikkeld, de schedel volmaakt dolichocephaal en de vorm van het gelaat is in den regel vrij wel in overeenstemming met het negertype.

De groep der Bantoe-volken kan men in drie onderafdeelingen verdeelen: de *Ama-Zoeloe* en *Ama-Xofa* of *eigenlijke Kaffers*, die het meest oostelijk wonen, *Beetschoeanen*, die in het zuiden en *O-Va-herero* of *Damara's*, die in het westen gevestigd zijn

Uiterlijk kunnen de *Ama-Xofa* beschouwd worden als de beste vertegenwoordigers van de geheele Kaffergroep. De eerste beschrijvers stelden deze negers voor als ideaal schoone menschen, als levend geworden klassieke standbeelden; doch de zeer nauwkeurige opmerkingen van Dr. Gustav Fritsch, zeker een der meest degelijke deskundigen van de Zuid-Afrikaansche volken, hebben die meening voor goed den bodem ingeslagen. Niet alleen de schedel, maar het geheele geraamte wijkt op in het oog loopende wijze af van dat der Europeanen. Ja de lichaamsbouw van den Kaffer staat tot dien van den Europeaan ongeveer in dezelfde verhouding als die van een wild dier tot die van een zelfde dier in getemden toestand. Zijn lichaam onderscheidt zich meer door taaheid en onvermoeidheid dan door dadelijke sterkte. Het spierstelsel der A-Bantoe's heeft niets buitengemeens en ook hun zintuigen overtreffen die van den Europeaan in geenerlei wijze. Het meest opvallend is een vrij scherp gezicht.

Met betrekking tot de intellectueele ontwikkeling der Kaffers is het opmerkelijk, dat zij de diepste gedachten van godsdienstige filosofie tot de meest prozaïsche werkelijkheid terugbrengen. Het ideaal van den Kaffer, waarmede hij dweept en dat hij in zijn liederen bezingt, is zijn os, zijn meest gewaardeerd eigendom.

De zorg om zijn met moeite verworven eigendom te verliezen, geeft aan zijn karakter een zekere lafheid. Veelal worden de Kaffers als helden geprezen, doch geheel ten onrechte. Wel hebben zij eenmaal de gewoonte zich voor te doen als stoutmoedig, ja onbeschaamd, maar dat is meer een uiterlijke vorm, die met hun wezen volstrekt niet in overeenstemming is.

Alles is bij hen ondergeschikt aan het verkrijgen van stoffelijk voordeel. Zij zijn geroutineerde dieven, vooral als het op stelen van vee aankomt en ofschoon zij zich ook wel afgeven met gewelddadige rooverijen, geven ze toch aan listigen diefstal ver de voorkeur. En daarmede gaat, zooals wel van zelve spreekt, een vrij sterke huichelarij gepaard.

Dat belet nu evenwel niet, dat het gevoel van recht bij den Kaffer zeer sterk ontwikkeld is, ja, waar het geldt de beslissing van rechtsgedingen, geeft hij zelfs blij van buitengemeene schranderheid.

Over het algemeen bekommert hij zich weinig over alles, wat niet binnen den engen kring zijner neigingen en behoeften ligt; hij maakt zich liefst geen zorgen. Bij voorkeur geeft hij zich over aan een onnadenkende vroolijkheid en hij geniet het heden, terwijl hij den dag van morgen voor het zijne zorgen laat. En zoolang hij in deze zijn geliefkoosde stemming is, is hij voorkomend, gastvrij en hoogst aangenaam in den omgang. Dan zoekt hij gezelschap, omdat hij behoefte heeft aan gezellig verkeer en wanneer hij dan, in gezelschap van goede vrienden om den bierkruik liggend praat en zwetst, schijnt hij de goedhartigste mensch van de wereld. Dan sluimert de woestheid in zijn karakter; doch wordt eenmaal zijn hartstocht opgewekt, dan geraakt de Kaffer in een toestand van razernij, waarin de wreedste schanddaden hem het meeste genoegen schijnen te verschaffen. Haatdragend of wraakzuchtig is hij echter niet.

Zijn gedachteloosheid maakt hem ongeschikt voor intellectueele ontwikkeling, want zijn geest bezit niet genoeg elasticiteit om groote denkbeelden te omvatten. De godsdienstige denkbeelden der Kaffers staan op den alleraagsten trap. Alle stammen hebben eenige duistere voorstellingen van een leven hier namaals en de geesten van afgestorvenen worden dan ook in de eerste plaats door hen vereerd. Maar behalve deze vereering van geesten, geven de meeste A-Bantoe-stammen zich aan het grofste bijgeloof over en vooral het geloof aan heksen is onder hen algemeen verbreid.

Wat aangaat de vereering van geesten, deze is volstrekt niet onbegrensd. Een kaffer heeft de grootst mogelijke achting voor de geesten van zijn eigen voorouders of die van zijn hoofden, maar geeft niets om die, welke tot een andere familie behooren. Ook worden die geesten zelve beschouwd als alleen sympathie te hebben voor hun eigen bloedverwanten.

De geest van den Kaffer wordt verondersteld, na diens dood, in de onderwereld te wonen en hem wordt de macht toegekend om, hetzij ten goede, hetzij ten kwade, op de levende leden zijner familie invloed uit te oefenen. Hij is er bijzonder op gesteld, dat hem vee geofferd wordt, om-

dat hij in dat geval de geesten van het gedooide vee kan voegen bij zijn kudde in de beneden-wereld, terwijl zijn vrienden daar boven het vleesch eten. Soms, wanneer hij meent, dat hij veronachtzaamd is, geeft hij zijn ongenoegen daarover te kennen, door hen of hun vee met ziekten te bezoeken, waarvan zij alleen door het brengen van offerhanden meenen verlost te kunnen worden. Is de ziekte van geen ernstigen aard, dan wordt het offeren eener geit voor voldoende gehouden. Is ze echter zeer ernstig dan wordt een koe en in sommige gevallen een aantal koeien vereischt, om de verbolgen geesten te verzoenen.

Niet zelden vertoonen zich de geesten der afgestorvenen aan hunne bloedverwanten; soms doen zij dit in de gedaante, waarin zij op aarde omwandelden, maar gewoonlijk nemen zij den vorm aan van een of ander dier. Die eener slang of hagedis meent men dat de meest begunstigde gedaante is, waaronder zij zich voordoen en het blijft aan den man, wiens huis zij is binnengekomen om al zijn vernuft te scherpen, om te ontdekken, welke de bijzondere geest is, die het dier bewoont. Om zeker te zijn van het karakter van zijn bezoeker, legt hij het zeer zacht een stok op den rug. Geeft het dier dan geen teekenen van kwaadheid, dan is hij volkomen verzekerd, dat hij vereerd wordt met het bezoek van een zijner voorouders. Vandaar dat de Kaffers er gewoonlijk veel op tegen hebben slangen of hagedissen te dooden en dit niet dan in de uiterste noodzakelijkheid doen.

Ook offert men aan de geesten bij belangrijke aangelegenheden, b. v. bij het bouwen van een nieuwe kraal of voor den aanvang van een oorlog. En indien de geesten dan goedgegunstig geweest zijn, worden dankoffers gebracht.

Gewoonlijk bewaart de Kaffer het grootste en fraaiste dier zijner kudde om onder gewichtige omstandigheden te offeren en dit dier, dat den naam draagt van »de koe der geesten,” zal hij alleen verkoopen in den hoogsten nood.

In een nauw verband met het geloof aan geesten en geestverschijningen staat het vertrouwen in de profeten. Die personen spelen bij de Kaffers een zeer gewichtige rol. Hun voornaamste bezigheden zijn: gemeenschap houden met de geesten der afgestorvenen en het kenbaar maken hunner wenschen, het ontdekken van misdadigers en toovenaars, het schadeloos maken van betooveringen en eindelijk het maken van regen.

Wanneer de geest der profetie zich voor het eerst bij een Kaffer openbaart, verliest hij alle belangstelling in de zaken van het dagelijksch leven. Hij wordt gedrukt van geest, zoekt de eenzaamheid, krijgt flauwte op flauwte en wat bij een Kaffer vooral merkwaardig is, hij verliest zijn eetlust. Hij wordt bezocht door vreeselijke droomen en zijn geestverwarring neemt met den dag toe. Soms slaakt hij verschrikkelijke kreten en loopt met groote sprongen rond, springt in het water, grijpt slangen op en windt ze om zijn hals, kortom hij gedraagt zich als een woeste krankzinnige.

Is dit eerste tijdperk voorbij, dan begeeft zich de aanstaande profeet naar een ouden ziener en blijft onder diens opzicht, tot hij het noodige onderrecht ontvangen heeft. Dan neemt hij de kleeding en het karakter aan van een profeet. Gelukt zijn eerste proef, dan staat hij onmiddellijk bij

zijn stam in de hoogste achting, mislukt ze echter, dan ziet men met minachting op hem neder, als op iemand, wien de geesten der afgestorvenen hun vertrouwen onwaardig rekenen.

Zoals we reeds zeiden, behoort tot de werkzaamheden van een profeet het ontdekken van tooverij. Het geloof aan toovenaars vindt men bij bijna alle negerstammen terug, doch nergens in die mate als bij de Kaffers. Bijna nimmer overkomt den Kaffer iets kwaads of hij houdt het er voor, dat er tooverij in het spel is en bij gevolg moet de profeet den bewerker van het kwaad ontdekken. De meest onschadelijke ontdekking, die hij doen kan, is dat de betoovering niet door een mensch, maar door de geesten van afgestorvenen heeft plaats gehad. In dit geval wordt gewoonlijk het offeren van een of ander dier bevolen.

Bij onbemiddelde personen loopt het in den regel aldus af, maar wordt een opperhoofd ziek, dan is het hoogst waarschijnlijk, dat de een of ander van tooverij beschuldigd wordt en bij eene ongesteldheid van den koning geschiedt dit zeker.

Te twijfelen of de ziekte wel het gevolg is van tooverij zou aanleiding geven tot het vermoeden, dat de twijfelaar zelve de toovenaar is. De toovermiddelen, waardoor ziekten worden teweeg gebracht, zijn gewoonlijk wortels, haarlokken, vederen, stukjes been of dergelijke voorwerpen, die in het bezit van het slachtoffer geweest of althans door hem aangeraakt zijn. Dezen worden op een geheime plaats door den toovenaar begraven, die er tooverspreuken over uitspreekt, ten gevolge waarvan de gezondheid van zijn slachtoffer vermindert. Het doel van den profeet is dus tweevoudig: vooreerst moet hij den toovenaar uitvinden en vervolgens de begraven toovermiddelen ontdekken en ze op laten graven, om aldus de betoovering onschadelijk te maken. Dat alles geschiedt door den reuk.

Is de profeet de kraal binnengetreden, dan hurken de bewoners in een grooten kring neder. De profeet kleedt zich in zijn officieel gewaad en treedt den kring binnen, waar hij met een luiden welkomstkreet ontvangen wordt. Want ofschoon elk der aanwezigen weet, dat althans een van hen van tooverij zal beschuldigd worden, durft toch geen hunner dien groet terughouden, uit vrees van dan wellicht als toovenaar verdacht te worden.

Nu begint de profeet den kring rond te gaan, waarbij zijn gang langzamerhand sneller wordt en eindelijk in een wilden dans overgaat, dien hij met een soort van gezang vergezelt. Steeds luider wordt de zang, steeds sneller bewegen zich zijn voeten, totdat de man zich tot een soort van waanzinnigheid opgewonden heeft. De oogen rollen hem door het hoofd, de tranen vloeien langs zijn wangen en zijn gezang wordt afgebroken door kreten en snikken, zoodat de toeschouwers meer en meer overtuigd worden, dat hij werkelijk door de geesten van afgestorvenen beziel is.

Daarop volgt een angstwekkend gedeelte der plechtigheid. De profeet springt met groote sprongen om de afgesloten ruimte dan naar den eenen, dan weder naar den anderen kant, snuivende als een hond, die een verloren spoor terug wil vinden. Daarbij wordt hij schijnbaar onwillekeurig tot sommige individu's sterk aangetrokken, door andere even sterk afgestooten. Ieder verkeert in den vreeslijksten angst en voelt al zijn moed ontzinken, wanneer de geduchte profeet hem nadert.

Eindelijk is de keuze gedaan. Bij een gedeelte van den kring staat de ziener plotseling stil. Hij werpt zich op handen en knieën en begint sterk te snuffelen. De geheele vergadering ziet toe met ingehouden adem, terwijl de profeet zich beweegt, alsof hij door een bovennatuurlijke kracht tot het voorwerp, dat hij zoekt, wordt aangetrokken. Eensklaps schiet hij vooruit, neemt den staf uit den gordel, raakt den veroordeelde er mede aan en loopt weg.

De ongelukkige kan niet op genade hopen en geeft zich dan ook gewoonlijk met gelatenheid over aan het vreeslijk lot, dat hem wacht. Het zoogenaamde verhoor, dat hij moet ondergaan, is volstrekt geen onderzoek, maar bestaat uit een reeks van de verschrikkelijkste folteringen, die door een mensch kunnen worden uitgedacht en worden volgehouden zolang er nog een schijn van leven in hem is.

Intusschen gaat de profeet voort met zijn werk. Hij moet nog het begraven toovermiddel ontdekken. Dit gedeelte der handeling is vrij wel gelijk aan het hierboven beschrevene. Hij danst door de kraal, gaat hut voor hut binnen, komt langzamerhand nader tot de gezochte plaats, waarheen hij nu zijn assegaai werpt. Daarop geeft hij den omstanders bevel op het aangewezen punt te graven en het gezochte toovermiddel, dat hij daar natuurlijk van te voren verborgen heeft, komt voor den dag.¹

De noordelijke afdeeling der A-Bantoe-stammen draagt den naam van *Ama-Zoeloe*. Hieromtrent heeft onze landgenoot Tromp ons belangrijke berichten gegeven.

De Ama-Zoeloe zijn lichamelijk goed ontwikkeld en komen in grootte ongeveer met de Europeanen overeen. Hun kleederdracht is bij uitstek eenvoudig en bepaalt zich tot een riempje om het middel, waaraan eenige beestenstaarten zijn bevestigd, een smal lapje lint, de *isinene* genaamd, een leeren zakje van voren en een dito van achteren, enkele ringen van ijzer, koper, ivoor, hout of leder en dergelijke versierselen. Het ongeveer 1 decimeter lange en half zoo breede voorschootje der vrouwen is of van vel of van kralen vervaardigd. Daar echter de Zoeloe's zeer kouwelijk zijn, bedekken zij zich in het koude jaargetijde nog met een opperkleed. Bij de vrouwen bestaat dit uit een stuk ossenvel, dat zij om de borst en den buik slaan en waarin zij bovendien een zeer geschikte bergplaats voor hun kleine kinderen weten te maken.

Het hier gezegde geldt echter alleen voor die Zoeloe's, die nog in hun natuurstaat leven. Eenmaal onder de blanken gekomen, is een hunner vurigste wenschen zich van eenig kleedingstuk te voorzien, om zich daarmee mooi te maken. Een hoed, een boordje, een versleten broek, een aan tweeën hangend vest of zelfs een oude handschoen is reeds voldoende, om aan de eerste opwelling van zucht naar kleeding te voldoen en stelt den patiënt in staat met meer geduld naar een volgend stuk te wachten. Een oude Engelsche uniformrok, waarvan de roode, door vuil en vlekken

1. J. G. Wood. De onbeschaate volken. Afrika. Bldz. 191—209.

anders wel wat getemperde glans hen bovenal aantrekt en waarvan de weinige overgeblevene knopen hem steeds zeer verleidelijk schijnen tegen te glimmen, is voor een recht geaard Zoeloe een bezitting, die hem het zwarte hoofd verschrikkelijk in de war kan brengen. Mocht het hem nu bovendien nog gelukken een hooge, desnoods randelooze hoed of een doorluchtige pantoffel rijk te worden, dan kan men verzekerd zijn, dat hij zich voor »tiré à quatre épingles" houdt en dat de breede glimlach, die ons in staat stelt, zijn schitterend gebit op te merken, voor een groot deel zijn oorsprong vindt in zijn kinderlijke vreugde over zulk een prachtig kostuum.

Het kapsel is voor den Zoeloe een allergewichtigst iets, dat het onderwerp uitmaakt van veel zorg en moeite. Zoolang hij nog ongehuwd en dus tot het dragen van een hoofdtring nog niet gerechtigd is, laat hij het haar groeien en in neergehurkte houding opmaken door een zijner makkers, die daartoe gewapend is met vet of olie, gom, houtskool, peesjes en roodaarde. Het slot van de bewerking, die het geduld der beide betrokkenen soms langer dan een uur op de proef stelt, is, dat uit het haar van den gekapte eenige sierlijke, wel iet of wat wonderlijke gedrochten zijn opgebouwd, welke b. v. het voorkomen kunnen hebben van een stuk of wat steil overeind staande pieken of van eenige haarkogels tegen het voor- of achterhoofd.

Moet de haarring gemaakt worden, dan neemt de gelukkige den eersten den besten vriend onder den arm, die hem dan zwijgend en met grooten ernst het hoofd scheert, om daarna van den gespaarden haarring op het bovenhoofd, weder met de bovengenoemde ingrediënten — ditmaal de roodaarde uitgezonderd — het heilig teeken, de glimmende aureool van moed en manbaarheid te vervaardigen. Maar hoe ook bewerkt, altijd is zijn haar den Zoeloe van veel nut en wel als bewaarplaats, waarin hij een massa zaken van dagelijksch gebruik bergt.

Een algemeene en walgelijke gewoonte is het insmeren van het geheele lichaam met vet of olie. Op grooten afstand kan men ze reeds ruiken, doch hen zelve schijnt deze allernaangenaamste, scherpe en doordringende lucht niet te hinderen. Die stank is een combinatie van de lucht, die de vetbesmering van zich geeft en van den muskusachtigen geur, welke van hun huid uitstraalt.

Dan genoeg over het uiterlijke. Wat zijn geaardheid aangaat, luidt het oordeel van bovengenoemden ooggetuige zeer gunstig. »Van al de Zuid-Afrikaansche inboorlingen, is de Zoeloe," aldus schrijft hij, »de schoonste, fierste, en als ik dit woord gebruiken mag, de meest sympathieke. Het allereerst moet ik hem roemen als een »thoroughbred gentleman" en hen, die hieraan twijfelen, wijs ik op zijn gelaat, zijn geheele houding, zijn handelingen.

Er is iets bij uitstek ridderlijks in het karakter van den Zoeloe; hij is barbaarsch, maar niet wreed; hij moordt en pijnigt uit oogenblikkelijke, dierlijke opgewondenheid, maar niet uit lust tot martelen en leeddoen; hij bestrijdt gaarne een sterken, ongaarne een zwakkeren vijand; hij groet u met een *Sakoe bona*, d. i. »wij zagen u" en wanneer hij neêrhurkt in de tegenwoordigheid van een blanke, doet hij dit uit een gevoel van etiquette,

1. Nijlpaarden van de Zambezi. — 2. De pelele. — 3. Tocht op den Drakenberg. — 4. Een wijfjes-olifant, haar jong beschermend. — 5. Een slavenkaravaan.

maar niet, zooals de Basuto of Gaika, de Barolong of Makatees, uit besef van overgroote minderheid. Hij gevoelt zeer goed de meerderheid van den blanke om diens grootere ontwikkeling, doch in andere opzichten stelt hij zich weêr boven dezen, in het bewustzijn van zijn grootere lichaamskracht en moed. Hij is edelmoedig en mededeelzaam. Zelden of nooit ziet men hem iets gebruiken in het gezelschap van anderen of hij deelt er van mede en hoe arm hij ook zijn moge of hoe karig zijn maaltijd ook zij, altijd heeft hij nog genoeg om iets van het zijne aan een kameraad af te staan."

Het zou ons te ver voeren, indien we alle zeden en gebruiken van dezen stam wilden bespreken. Met een résumé omtrent hetgeen de heer Tromp, in zijn boeiend en merkwaardig werkje, ten opzichte van het huwelijk en de positie der vrouw meedeelt, eindigen we onze beschouwing.

»Wil een Kaffer huwen en vindt hij in zijn eigen kraal geen meisje, dat hem genoegzaam bekoort, dan steekt hij op een goeden dag zijn mooiste veêren in zijn haar, hangt zijn schoonste krijgssieraden om, zoekt zijn fraaiste wapenen uit en gaat op bezoek bij zijn bureu. Is zijn keuze op de een of andere huwbare jongedochter gevestigd, dan begeeft hij zich naar den eigenaar van het jonge meisje. Na een langdurige onderhandeling wordt men het over den prijs eens. Dan gaat de gelukkige bruidegom naar huis, drinkt en eet zooveel mogelijk, teneinde er vet en welvarend uit te gaan zien en wacht op de dingen, die komen zullen.

Heeft dit lang genoeg geduurd, dan wordt de jonge man ontboden en deze verschijnt weldra, zoo mogelijk nog fraaier uitgedoscht, maar in elk geval belangrijk veel dikker dan bij zijn vorig bezoek.

Het meisje, eveneens versierd en heerlijk glanzend met vet of olie ingesmeerd, wacht den aspirant voor haar hut af, omringd door al haar vriendinnen. Daar wordt hij door de laatsten met een spottend en luidruchtig gelach begroet en terwijl een harer hem om en om draait, neemt zijn aanstaande vrouw hem met een verachtelijken en teleurgestelden blik, van alle zijden op. Dan verzoekt men hem spoedig weder te vertrekken, hetgeen hij onmiddellijk doet, even zwijgend als hij gekomen is. Weder neemt de schoone de zaak in rijp beraad, doch zegt ten slotte: »ja."

Onmiddellijk wordt dit aan den bruidegom medegedeeld en een paar dagen later ziet deze zijn bruid, vergezeld van al haar betrekkingen en vrienden, zijn kraal naderen. Na een aantal ceremoniën, waarvan er geen enkele mag worden overgeslagen, trekt de processie naar de woning van den bruidegom en thans beginnen de feesten, die hoofdzakelijk in eten, drinken en dansen bestaan.

Wittebroodsweken zijn een Zoeloevrouw onbekend; haar man daarentegen kent van den eersten dag van zijn huwelijk af, geen andere. Terwijl Mevrouw werkt, ligt Mijnheer op zijn rug en laat zich bedienen en wanneer het arme schepsel, dat, om een goeden prijs te kunnen doen, als jong meisje goed gevoed en zooveel mogelijk gespaard is, door al het harde werken oud en leelijk is geworden, behoort ze genoeg voor haar man te hebben overgegaard, om dezen in staat te stellen, zich van een jongere editie te voorzien. Wel is waar mag een tweede huwelijk niet plaats hebben, zonder de toestemming van de eerste vrouw, maar dat is slechts een bloote vorm.¹

1. Theod. M. Tromp. De stam der Ama-Zoeloe. Leiden. 1879.

De talrijkste stam in dit gedeelte van Afrika is die der Beetschoeanen. Hun tegenwoordig gebied strekt zich uit van de Oranje-rivier tot aan den Zambezi en wordt aan de oostzijde door het *Quathlamba-gebergte* van dat der Zoeloe's en Swazi's, aan de westzijde door de Kalihari van dat der Namaqua's gescheiden.

Evenmin als bij de Kaffers vindt men bij de Beetschoeanen een behoorlijk ontwikkeld begrip van het mijn en dijn en ook bij hen komt vooral veediefstal herhaaldelijk voor. Listigheid is een algemeene en sterk sprekende karaktertrek, maar daaraan paren zij een zekere goedhartigheid, zoodat men zelfs moeite heeft om boos op hen te zijn, wanneer zij iemand zoo brutaal mogelijk bestolen hebben. Daarbij hebben zij met alle Beetschoeanen-stammen een zekere neiging tot onschuldige vroolijkheid en groote zucht tot gezelligheid gemeen. Uren lang kunnen zij onder scherts en lach samen zitten.

Ook in hun denkwijze over bovenaardsche dingen spreekt zich die zelfde gemoedsgesteldheid uit. Ook bij hen zijn de denkbeelden omtrent godsdienst duister en verward. Wel gelooven zij ook aan toovenarijen, aan heksen en toovenaars, wel bezitten ook zij hun tooverdokters, die den naam dragen van »*Nijaka's*» maar slechts hoogst zelden bereikt hun fanatisme die verschrikkelijke hoogte, die we bij de Kaffers waarnamen. Terechtstellingen wegens toovenarij mogen al een enkele maal onder hen voorkomen, ze behooren toch tot de zeldzame uitzonderingen.

De Beetschoeanen bekommeren zich uiterst weinig over hetgeen er na hun dood van hen worden zal. Naar hun meening bestaat er nog een soort van bovenaardsche wezens, die zij »*Ba-Rimi*» noemen en misschien vereenzelvigen zij hiermede zowat de geesten van afgestorvenen.

Dat de Beetschoeanen niet geheel onvatbaar zijn voor hoogere ontwikkeling, is Livingstone gebleken, gedurende zijn tienjarig verblijf onder dezen stam. We laten hier volgen, wat de hoogleeraar Kan daaromtrent mededeelt.

»Bijna tien jaren sleet Livingstone onder het volk der Beetschoeanen en wel meest te *Kolobeng*, ten noorden van *Kuruman*, bij de *Bakuena*. Deze naam beteekent, »die den krokodil geheiligt zijn.» De meeste stammen der Beetschoeanen dragen namelijk hun naam naar het een of ander dier, dat zij vereeren en waarvan zij nooit iets eten. Volgens Livingstone wijst »*Ba, Ma, Va, Ova*,» welk voorvoegsel zoo vaak bij den naam der stammen in Afrika voorkomt, den meervoudsvorm van het persoonlijk voor-naamwoord aan. Een enkel individu wordt door »*mo*» of »*le*» aangewezen. *Lekoa* is een enkel Engelschman, *Makoa* zijn de Engelschen.

Gedurende dat verblijf kwam Livingstone geheel en al op de hoogte van de taal, de zeden en gewoonten der Beetschoeanen en werd een wel-doener voor de *Bakuena*. Hun hoofd, *Setschele*, was in alle opzichten een persoonlijkheid tot welke Livingstone zich aangetrokken gevoelde. Toen hij nog een knaap was, had zijn vader in een oproer het leven verloren, maar *Sebetuane*, het hoofd der *Makololo* had hem, den zoon, op den troon

hersteld. Zijn verstand was zeer ontwikkeld, zoodat hij niet enkel het Christendom aannam, maar het ook vrij wel begreep en er naar handelde. Hij leerde vlug lezen en was in het algemeen zijn volk vooruit. Geen wonder, dat er soms botsing ontstond tusschen vorst en volk, vooral toen er vele jaren van droogte volgden en de koning de regenmakers hun gewone kunstenaarijen niet wilde laten verrichten en toen hij zijn vrouwen, op één enkele na, naar hare ouders terugzond. Toen werd het volk toornig en een en ander op rekening van het Christendom schrijvende, verkoos het de godsdienstoefeningen niet langer bij te wonen. Veel moeite kostte het dan dikwijls Setschele, om ook niet in deze zaak zijn wil tot wet te maken. »Meent gij dan,» vroeg hij Livingstone, »dat gij deze lui alleen door toespraak zult bekeeren? Ik kan hen slechts daardoor tot iets brengen, als ik hen door slaan dwing. Zoo gij het toestaat, roep ik mijn aanzienlijkste lieden te zamen en wij zullen ze door onze *litupa*, d. i. een zweep, gesneden uit de huid van een rivierpaard, spoediger geloovig maken. Als in vroeger dagen een stamhoofd plezier in jagen had, schaften zich al zijn onderdanen honden aan en legden zich evenzeer met ijver op de jacht toe. Was hij een vriend van dans of muziek, zoo vonden allen smaak in dit tijdverdrijf. Lustte het stamhoofd gaarne bier, allen amuseerden zich met drinken. Maar in dit geval is het heel anders. »Ik bemin het woord Gods, maar geen mijner broeders wil zich bij mij voegen.» Toch ging hij nimmer tot dwang over, wat voor hem een daad van groote zelfverloochening mocht heeten en hij betoonde zich, in alle omstandigheden, een rechtschapen en oprecht mensch.

Langzamerhand leerde ook het volk inzien van hoeveel belang het verblijf van dezen zendeling voor hen was, niet enkel door den zedelijken invloed op den vorst uitgeoefend, maar ook door de oprichting van scholen, door de diensten als timmerman, tuinier of smid bewezen, door de hulp als geneesheer verleend, door de ondersteuning in nood en gebrek, door vriendelijke toespraken, zoowel van hem zelve als van zijn evenwerkzame vrouw. En na verloop van eenigen tijd had hij de voldoening te ontdekken dat zijn werkzaamheid onder hen inderdaad rijke vruchten afwierp.¹

Het verst naar het noord-westen leeft een volk, dat bij ons bekend is onder den naam van *Damara*, doch zich zelf *O-va-herero* noemt. Men moet dezen stam wel onderscheiden van de *Berg-Damara*, waaromtrent vertrouwbare berichten ontbreken, doch die oorspronkelijk met de *O-va-herero* niets gemeen hadden, ofschoon het waarschijnlijk is, dat later herhaaldelijk vermenging van beide stammen heeft plaats gehad.

Zeker is er geen stam, die minder geboortetrots bezit dan de *Damara*, daar zij naar hun zeggen afstammen van een baviaan, die met een inlandsche vrouw huwde. Maar des te grooter is hun trots op rijkdommen, ja, men kan hen zelfs in twee klassen verdeelen: de goeoden en de onver-

1. Dr. C. M. Kan. Ontdekkingsreizen van den nieuweren tijd. Afrika. Bldz. 227 en 228.

mogenden. Tot de eersten behooren zij die vee bezitten en zich hoofdzakelijk met melk voeden. De onvermogenden echter bezitten of in het geheel geen vee of een oft twee runderen en leven dus van de jacht en van wortels, die ze opgraven. Met landbouw geven zij zich niet af, waarschijnlijk omdat de bodem van hun land daartoe niet vruchtbaar genoeg is.

Het lot dezer arme Damara is niet benijdenswaardig. Zij zijn meestal in dienst bij hun meer gegoede landgenooten en worden bij het geringste verzuim met groote strengheid, soms zelfs met den dood gestraft.

De Damara zijn een schoon menschenras. Hun ledematen zijn goed geëvenredigd en niet zelden zijn zij meer dan zes voet lang. Hun bewegingen zijn los en ongedwongen. Zij zijn krachtig, doch kunnen meer gedurende een korten tijd een buitengewone kracht ontwikkelen, dan zich lang en aanhoudend inspannen. Opmerkelijk is hun ongevoeligheid voor pijn. Wonden, die voor een Europeaan wellicht doodelijk zouden zijn, schijnen zij te nauwernood te tellen. Baines verhaalt hiervan in zijn aantekeningen, o. a. het volgende merkwaardige staaltje :

Bij zekere gelegenheid had een man zijn been gebroken en hij had het gespalkt. Toen het eens verbonden moest worden, hoorde hij plotseling een onstuimig gelach en zag, dat een onhandig helper het been had laten vallen en dus op nieuw gebroken had. Het hing naar beneden met den voet binnenwaarts gekeerd. In plaats dat ze door zulk een ongeluk verschrikt waren, schaterden allen het uit van lachen en niemand scheen het een aardiger grap te vinden of er hartelijker om te lachen dan de verwonde zelf. ¹

Met de Damara is de groep der A-Bantoe-volken afgesloten. De *Hottentotten*, of zooals ze zich zelve noemen *Koi-Koin*, d. i. »mensen», hebben niets met hen gemeen, behalve hun kroes haar en ook dit wijkt nog belangrijk af. Het algemeene type der Hottentotten is een vuil olijfkleurige huid, kroes haar, een laag, smal voorhoofd, sterk uitstekende kinnebakken, een spitse kin, een middelmatige lichaams grootte en kleine handen en voeten.

De taal der Hottentotten, die zich vooral door haar menigte klinkletters onderscheidt, wordt onderscheiden in vier tongvallen : die van het Kaapland, die der oostelijke provinciën, het Kora- en het Nama-dialekt. En met deze onderscheiding komt die in stammen tamelijk wel overeen; alleen is het onderscheid tusschen de Hottentotten van de Kaap en die van de oostelijke provinciën zeer gering. Men moet hen dus in drie stammen onderscheiden. De eerste is die der *eigenlijke of koloniale Hottentotten*, die in het Kaapland wonen en verder zich in oostelijke richting uitstrekken, tot aan de grenzen van het Kafferland. De *Korana* vormen den tweeden stam. Hun nederzettingen liggen vooral op den rechter-oever der Oranje-rivier en wel aan den bovenloop. De derde stam eindelijk zijn de *Namaqua*, wier gebied

1. Wood. Onbeschaafde volken. Afrika. Bldz. 356, 357.

het westelijk deel van Zuid-Afrika omvat, in het zuiden begrensd door de Oranje-rivier, in het oosten door de Kalihari-woestijn en zich in noordelijke richting tot aan de Walvisch-baai uitstrekkende.

In velerlei opzichten onderscheiden zich de Hottentotten van de Kaffers. Bij de traagheid, die hen ontegenzeggelijk kenmerkt, zijn de eersten opgevoerd en levendig en ofschoon ze in kracht bij de Kaffers ten achter staan, komen zij in volharding en onvermoeidheid veel nader bij het Europeesche ras. Ook namen zij de Europeesche gewoonten, o. a. paardrijden en het gebruik van vuurwapenen veel spoediger over dan andere stammen. Hun zintuigen zijn buitengemeen sterk ontwikkeld en hun gezicht en reuk vooral overtreffen verre die van de A-Bantoe en ook die van de Europeanen.

Maar terwijl zij zich gemakkelijker dan eenigen anderen stam aan Europeesche gebruiken gewennen, is er aan de andere zijde ook geen enkel volk, dat zoo snel zijn ondergang tegemoet gaat. En de grond voor dit in het oogvallend verschijnsel ligt grootendeels in hun karakter en hun sanguinisch temperament en in hun onbegrijpelijke lichtzinnigheid, die alle goede eigenschappen verlamt.

Maar zoo de Hottentotten zich gemakkelijk de taal en de deugden van andere stammen eigen maken, niet minder gemakkelijk nemen zij hun ondeugden en verkeerdheden over. En in dat opzicht is er geen ondeugd, die hen zooveel nadeel berokkent als de dronkenschap, die men bepaald als een volksondeugd beschouwen kan. Trouwens ook in andere opzichten is er van moraal niet veel sprake en nog nooit is het een Hottentot ingevallen, zedelijke grondbeginselen voor zijn handelingen te zoeken. Wanneer de vrees voor straf hem niet terughoudt van het plegen van verkeerde handelingen, dan is de stem van het geweten daartoe zeker niet sterk genoeg. Logen, diefstal en zedeloosheid komen dan ook bij alle leden van dezen stam voor, maar alleen als voorbijgaande gevolgen van lichtzinnigheid en volslagen afwezigheid van moraal. Intusschen is het buiten kijf, dat de Hottentotten niet zonder eenigen godsdienst zijn.

De *Namaqua* verheugen zich nog in een gedeeltelijke onafhankelijkheid. Zij hebben een zeer bewegelijk karakter en er is niet veel toe noodig om hun hartstochten op te wekken, doch dezen zijn niet bijzonder heftig. Grove zinnelijkheid en zelfzucht zijn hun voornaamste ondeugden, doch dit neemt niet weg, dat de huwelijksliefde bij dezen stam vrij sterk is en vooral ook de liefde tusssen ouders en kinderen onderling. Om echter oude, gebrekkige lieden van kant te helpen, daarin zien zij geen kwaad. Op het verbreken van huwelijksstrouw staan zeer zware straffen.

De levendigheid der *Namaqua* openbaart zich vooral ook in hun dansen.

De *Korana* hebben, tengevolge van den invloed der blanken en der Beetschoeanen, reeds veel vreemde zeden en gewoonten overgenomen. Zij kenmerken zich door hun stompzinnigheid en hun weinige vatbaarheid voor verstandelijke ontwikkeling. Zij zijn veel meer in zich zelve gekeerd, vaak min of meer knorrig en ontevreden, maar dit hebben ze met de overige Hottentotten gemeen, dat ze een afkeer hebben van werken.

Van nature zijn de *Korana* goedhartig en verraden weinig neiging tot krijgszuchtige ondernemingen, maar diefstachtig als ze zijn, heeft men ze slechts een goeden buit voor te spiegelen, om ze tot de dolste on-

dernemingen over te halen. Trouwens, ofschoon zij gewoonlijk zeer vreedzaam in hunne kralen leven, te midden van de kolonisten, toch worden zij gemakkelijk in beweging gebracht en komen dan tot daden, die hen anders te eenenmale vreemd, ja in strijd met hun rustige natuur zijn.

Voor verstandelijke ontwikkeling betoonen zij zich weinig vatbaar. Wegens hun onverschilligheid en luiheid zijn ze in de zendingscholen niet zeer welkome leerlingen. Ja alleen de uitdeeling van tabak kan hen tot die scholen trekken, maar zoodra men daarmee eindigt, vertoonen zij zich ook niet meer. Uit eigen beweging moeien zij zich niet met dergelijke zaken. Ook met bovennatuurlijke dingen maken zij zich het hoofd niet warm. Wel is ook onder hen het bijgeloof algemeen, doch niet dan ongaarne spreken zij daarover.

De Korana zijn hartstochtelijk verzot op sterken drank en tabak; ook verder geven zij zich over aan de grofste zinlijkheid. Het uitschot der blanke bevolking wordt door hen met open armen ontvangen en zelfs achten zij dit schoone voorbeelden, om zich daarnaar zooveel mogelijk te vormen. Dat het Christendom dan ook weinig vorderingen onder hen maken kan, spreekt wel van zelve. Eindelijk hebben zij ook een zeer sterke neiging tot diefstal en bedrog. Zonder eenige gewetenswroeging eigenen ze zich alles toe wat ze kunnen. Eigenaardig is hetgeen een zendeling hieromtrent mededeelt. Op zijn catechisatie had hij over het geweten gesproken en zijn leerlingen er op gewezen, hoe dit de oorzaak is van het innerlijke mishagen, het gevoel van ontevredenheid, dat de misdaad volgt. Toen hij een volgende maal vroeg, wat het geweten was, kreeg hij ten antwoord: »lichamelijke smart.”¹

Nog laten we het oordeel van eenige bevoegde mannen volgen, omtrent de beide voornaamste stammen van Zuid-Afrika, de A.-Bantoe en de Hottentotten.

»Het onderscheid tusschen Kaffer en Hottentot,” aldus Dr. Wangermann, »is vrij sterk. De Hottentot heeft volstrekt geen nationaliteitsgevoel. Deze stam, 350000 zielen sterk, vormt geen natie, terwijl daarentegen de Kaffers, wanneer er maar een paar honderd bij elkander wonen, werkelijk staméénheid gevoelen. De Hottentot is van nature slaafsch gezind. In den blanke ziet hij zijn geboren meester, die hij wel is waar zooveel mogelijk beliegt en bedriegt, doch dien hij tegelijkertijd slaafsch onderworpen is.

De Kaffer daarentegen beschouwt den Europeaan als een indringer. Hij vreest en haat hem en eenmaal onderworpen, ziet hij met graagte uit naar een gelegenheid om het juk af te schudden. Hij bezit geboren vorsten, die hij blindelings gehoorzaamt, ook al is hun kracht door de Engelschen gebroken. Hij onderscheidt zich verder door een geringe gehechtheid aan zijn bloedverwanten. Het hindert hem en hij kan zich nog maar niet aan het denkbeeld gewennen, dat het geheele land zijn eigendom niet meer is.

De Hottentot kent geen waarde van het geld. Vandaar dan ook dat het den zendelingen weinig moeite kost om van de tot het Christendom

1. Dr. Gustav Fritsch, *Die Eingebornen Südafrika's*, ethnologisch und anatomisch beschrieben, ebst einem Atlas. Breslau, 1872. 80.

bekeerde Hottentotten milde bijdragen voor kerk en zending te ontvangen. De Kaffer daarentegen is tamelijk vasthoudend en te vergeefs zal de zending hem op den buidel kloppen. Geen Hottentot zou het wagen den Christenleeraar ongehoorzaam te zijn, nog veel minder hem tegen te spreken; de Kaffer gaat daar vrij gemakkelijk toe over, vooral wanneer hij zich een weinig warm maakt.

Met den eigenaardigen trots van den Kaffer en zijn sterk gevoel van eigenwaarde, is zijn zucht tot bedelen, zonderling in tegenspraak. Hiervoor schaamt zich de koning even weinig als de geringste zijner onderdanen. Koning Sandele bedelde even onbeschaamd om een stuiver tabak als de gemeenste bedeljongen in St. Vincent.

De Kaffer is hard en taai en daarom een veel geschikter akker om zaden in te werpen dan de weeke Hottentot, bij wien elke indruk spoedig verloren gaat. Aan de andere zijde echter spreekt het wel van zelve, dat zulk een harde rotsgrond moeilijk te bewerken valt.¹

Een ander deskundige zegt: »De Hottentotten zijn volstrekt niet zoo beperkt als men zich veelal voorstelt, maar zuivere Hottentotten, zonder vermenging van buiten, zijn alleen nog maar te vinden in zeer afgelegen gedeelten van Zuid-Afrika. Uit een intellectueel oogpunt onderscheidt de Hottentot zich daardoor van den Kaffer, dat hij vrij van bijgeloof is. Zijn zinnen zijn, nog meer dan die van den Kaffer, op het stoffelijke gericht, zoodat hij zich dan ook met het Christendom in het geheel niet inlaat. In hun oorlogen met de Engelschen hebben de Hottentotten getoond uitnemend goede soldaten te zijn.²

Nog blijft ons over een korte beschouwing der *Bosjesmannen*. Volgens sommigen zouden zij aan de Hottentotten verwant zijn, volgens anderen vormen zij een op zich zelf staanden stam. Zeker is het, dat zoo zij al tot de Hottentotten gerekend moeten worden, zij dan toch in elk geval sterk verbasterd zijn, zoodat ze zich in een aantal opzichten van hen onderscheiden. Reeds hun taal is zeer eigenaardig. Het meerendeel der woorden is eenlettergrepig en elke lettergreep eindigt op een klinker of neusklank.

De Bosjesmannen zijn opmerkelijk klein van gestalte. Ze zijn gemiddeld niet langer dan anderhalve meter en de vrouwen bereiken zelfs die lengte slechts zelden. Hun huidskleur is eer geel dan donker, ja, zij overtreffen in dat opzicht nog de Hottentotten. Dat het bij hen minder in het oog valt moet vooral daaraan worden toegeschreven, dat hun huid in den regel onder een laag vuil verborgen is. Als surrogaat voor een bad besmeren zij zich met vet en nemen, als zij hun toilet maken, de vorige laag niet weg, maar smeren er eenvoudig een nieuwe overheen. Zoo blijft de

1. Dr. Wangemann. Ein Reisejahr in Südafrika. Berlin. 1868. 8o. S. 213.

2. G. Haverland, Ausland. 1872. No. 42. S. 986.

rook van het vuur, waarbij zij des avonds zoo gaarne neêrhurken, aan hen hangen en geeft hun een zwartachtige roetkleur, waardoor zij er veel donkerder uitzien, dan de natuur hen gemaakt heeft.

Zeker staan er weinig stammen op zulk een verbazend lagen trap van verstandelijke ontwikkeling. Sommige schrijvers beweren, dat zij zelfs geen eigennamen zouden kennen om de individuën te onderscheiden, doch het is mogelijk, dat bij hen, evenals bij sommige andere stammen, o. a. bij de Kaffers, het gebruik bestaat om hun naam verborgen te houden.

Maar al is dit dan ook wellicht overdreven, toch grenst hetgeen omtrent hen wordt medegedeeld aan het ongelooflijke. Verschil in stand schijnen zij niet te kennen. Alleen het recht van den sterkste geldt. Zelfs het huwelijksleven bestaat maar tot op zekere hoogte. Bevalt deze of gene vrouw haren man niet langer, dan jaagt hij ze eenvoudig weg. En zoo omgekeerd een vrouw haar man niet verlaten kan, dan is dit alleen een gevolg van hare mindere kracht, niet van zeden en gewoonte. Ja al zijn man en vrouw ook met elkander tevreden, dan nog is het volstrekt niet zeker, dat ze bij elkander blijven zullen. Dit hangt er alleen van af of wellicht een krachtiger man het oog op haar laat vallen, in welk geval hij korte wetten maakt en haar eenvoudig weghaalt.

Voor beschaving schijnen zij onvatbaar te zijn. Kaffers, Nederlanders en Engelschen zijn beurtelings in hun land doorgedrongen, hebben hen naar de wildernissen verjaagd, doch niet onderworpen en het verkeer met dezen had geen de minste gevolgen. En zelfs diegenen onder hen, die zich onder de bescherming der blanke volksplanters hebben gesteld en van hen geleerd hebben de assegai door pijl en boog te vervangen, of bij hen in dienst zijn gegaan, hebben toch hun oorspronkelijk karakter ongeschonden bewaard.

De volgende beschrijving van Lichtenstein, die wij aan Wood ontleenen, moge ons van deze eigenaardige wezens een voorstelling geven :

»Na eenige uren verschenen twee Bosjesmannen, die ons onmiddellijk om tabak vroegen en toen zij die ontvangen hadden, achter eenige struiken, bij een klein vuur gingen zitten om daarvan naar hartelust te genieten. Ik besteedde een geruimen tijd om deze lieden op mijn gemak waar te nemen en moet verklaren dat een Bosjesman, althans in voorkomen en gebaren, meer gelijkt op een aap dan op een mensch.

Een onzer gasten, die omstreeks vijftig jaren oud scheen te zijn, had grijs haar en een borstelige baard; zijn voorhoofd, neus, wangen en kin waren dik besmeerd met zwart vet; hij had alleen een witten kring om de oogen, waar het vet was afgespoeld, door de tranen, die bij het rooken te voorschijn kwamen. Deze man had geheel en al het voorkomen van den kleinen, blauwen aap van Kaffraria.

Wat deze gelijkenis nog sterker maakte was de levendigheid zijner oogen en de bewegelijkheid zijner wenkbrauwen, die bij elke beweging van zijn gelaat op en neer gingen. Zelfs zijn neusvleugels, de hoeken van zijn mond en zijn ooren bewogen zich onwillekeurig en drukten den plotseligen overgang uit van gretig verlangen tot omzichtig wantrouwen. Er was daarentegen geen enkele trek in zijn gelaat, die de aanwezigheid van geestvermogens te kennen gaf of iets, waaruit blijken kon, dat hij door eenige

zachtere aandoeningen bewogen werd, dan die uit de louter dierlijke natuur van den mensch voortvloeien.

Toen men hem een stuk vleesch gaf, stond hij half op, strekte wantrouwend zijn arm uit, rukte het haastig naar zich toe en stak het onmiddellijk in het vuur, terwijl hij met zijn kleine, scherpe oogen onophoudelijk in het rond keek, alsof hij vreesde, dat iemand het hem ontnemen zou. Dit alles geschiedde met blikken en gebaren, waarvan men zou zweren, dat hij ze van een aap had afgezien.

Hij nam het vleesch spoedig uit de asch, veegde het haastig op zijn linkerarm af en scheurde er met zijn tanden groote, half rauwe stukken af, die ik in hun geheel langs zijn mageren hals naar beneden zag gaan. Toen hij eindelijk bij de beenderen en pezen kwam, maakte hij gebruik van een mes, dat aan zijn hals hing, daar hij ze met zijn tanden niet kon afkluiven. Met dit mes sneed hij van het vleesch, dat hij tusschen zijn tanden had, vlak voor zijn mond, groote stukken af.

Toen het been geheel afgekloven was, stak hij het op nieuw in het vuur, sloeg het met twee steenen stuk en zoog er het merg uit. Het ledige been vulde hij onmiddellijk met tabak.

Ik bood hem een steenen pijp aan, die hij weigerde. Nu stak hij het dikke been aan het een eind in zijn mond en begon te rooken met lange trekken, terwijl zijn oogen glinsterden als die van iemand, die met buitengewoon veel smaak een glas fijnen wijn drinkt. Na drie of vier trekken gaf hij het been aan zijn medgezel, die insgelijks drie of vier trekken deed en het toen brandende bij zich stak, om het voor latere gelegenheden te bewaren."

Er is misschien ook geen enkele stam, waarvan de individuen zoo vroeg verouderen als de Bosjesmannen. Het tijdperk van acht tot veertien jaren schijnt de leeftijd te zijn, waarop dit volk het meest aantrekkelijk is. Zij hebben dan de dikke vormeloosheid der kindschheid verloren en de ronde vormen der jeugd verkregen, zonder dat zij nog het terugstootende hebben van den ouderdom.

Doch reeds op zestien-, zeventienjarigen leeftijd vertoonen zij teekenen van verval en van dien tijd af worden zij voortdurend leelijker en afzichtelijker. Op den leeftijd, waarop onze jongens en meisjes zich eerst tot mannen en vrouwen beginnen te ontwikkelen, begint een Bosjesman reeds oud te worden. Er ontstaan diepe groeven in zijn voorhoofd, zijn lichaam wordt met rimpels overdekt en zijn buik hangt met losse plooien neer. Dit laatste is hoofdzakelijk een gevolg van den aard van het voedsel, dat hij neemt en de ongeregelde wijze, waarop hij het gebruikt. Hij is of uitgehongerd of met voedsel volgepropt. Naarmate de Bosjesman ouder wordt nemen de rimpels, waarmede zijn lichaam bedekt is toe in aantal en diepte, zoodat hij ten laatste geheel bedekt is met hangende losse huidplooien.

Opmerkelijk is de scherpte van sommige zintuigen. Zijn gezicht, reuk en gehoor zijn buitengewoon sterk, smaak daarentegen schijnt hij eenvoudig niet te hebben en ook het gevoel zou men hem bijna moeten ontzeggen.

In weerwil van hun geringe lichaamskrachten zijn de Bosjesmannen

gevreese vijanden en te recht. Elke wond door een hunner pijlen aangebracht is doodelijk, wegens het sterk werkende vergif, waarmede de punt besmeerd is. Dit vergif wordt bereid uit plantaardige zelfstandigheden, vermengd met den inhoud van de giftklier van pof-adders, cobra's en andere giftige slangensoorten. Alvorens deze laatsten te dooden, tergen zij ze zoo veel mogelijk, omdat zij beweren, dat er dan meer vergif in de klier gevonden wordt en tevens omdat het dan sterker werkend zou zijn.

Een andere wijze om pijlen te vergiftigen is gebruik te maken van de »n'gwa". Dit is een klein wormpje, welks sappen giftig zijn. Deze diertjes worden gevangen, uitgeknepen en de sappen, bij kleine spatjes, over de pijlpunt verdeeld. ¹

ZUID- OF NEDER-GUINEA.

Onder bovenstaanden naam verstaat men dat gedeelte van Afrika's westkust, dat zich uitstrekt tusschen het noordelijk bergland der Damara en Kaap Amboser, waar het grenst aan de reeds beschreven kust van Opper-Guinea. Tegelijk met deze kust zullen we ook het daarachter gelegen binnenland in oogenschouw nemen.

Het grootste gedeelte van de kust, tusschen 5°30' en 18°30' Z. B., is in het bezit der Portugeezen en ofschoon zij niet alleen de kuststreek, maar ook een groot deel van het binnenland tot hun gebied rekenen, is men toch nergens minder diep in het binnenland doorgedrongen dan juist hier. Vandaar dan ook, dat de oostelijke grenzen van hun gebied, dat de landschappen *Mossamedes*, *Benguela*, *Angola* en *Congo* omvat, niet aan te geven zijn. Alleen wordt de *Coango*, een slechts ten deele bekende zijrivier van den *Congo* als de grens tusschen Angola en Oost-Cassange beschouwd. De meest vooruitgeschoven Portugeesche voorposten liggen op slechts geringen afstand van het weinig toegankelijke rijk van *Muata-Janvo* aan den *Kassabi*.

Het Portugeesche gebied begint in het zuiden bij *Kaap Frio*, van waar een vlakke kust zich uitstrekt tot aan *Kaap Negro*. De belangrijkste rivier, die in dit kustgebied uitmondt, is de *Coenene*, die het gebied van *Mossamedes* besproeit.

Ten noorden van Kaap Negro, verheffen zich, onmiddellijk op de kust, hoge rotswallen, die zich uitstrekken tot aan *Kaap St. Catharina* (1°49' Z. B.) en alleen afgebroken worden door de moerassige vlakten aan

1. J. G. Wood. De onbeschaafde volken. Afrika. Bladz. 280—304.

de mondingen van den Coanza en den *Congo* of *Zaire*. Eerst bij genoemde kaap, niet ver van den mond van den *Oyobaï*, maken die rotsen plaats voor een lage en moerassige kust.

In het binnenland verheffen zich, met uitzondering van de moerassige streek aan den Coanza, weelderig begroeide heuvels, waarachter het land langzamerhand stijgt tot het in den westelijken rand van het hoogland eene hoogte bereikt van 3000 M.

Zooals van zelve spreekt, liggen de belangrijkste vestigingen der Europeanen op de kust. De voornaamste is *San Paolo de Loanda*, gewoonlijk kortweg *Loanda* genoemd, de hoofdstad der Portugeesche bezittingen in Neder-Guinea, met omstreeks 12000 inwoners. Meer zuidelijk liggen *Benguela* en *Mossamedes*, terwijl *Cabinda* ten noorden van de *Zaire*-monding ligt. Onder de plaatsen in het binnenland noemen we *Bembe*, *Bailundo* en *Bihe*.

Met het ophouden van den slavenhandel, die hier vroeger op groote schaal, thans alleen in het geheim, doch maar al te vaak met oogluikende toelating, gedreven wordt, zijn vele kapitalen, die vroeger in handelsondernemingen gestoken waren, naar Europa gevloeid. Maar tegelijkertijd legden zoowel blanken als zwarten zich met zooveel kracht op den landbouw toe, dat tegenwoordig de uitvoer van cerealiën den invoer nagenoeg evenaart. Vooral teelt men veel koffie, katoen en suikerriet, het laatste inzonderheid als grondstof voor de brandewijn-fabricage. De koffie van Angola wordt bijna uitsluitend in Duitschland, de brandewijn echter in het land zelve verbruikt. Tot den katoenbouw werd men genoopt door de hoge prijzen dezer stof gedurende den Amerikaanschen burgeroorlog. Ook de handel in olie is aanmerkelijk toegenomen, terwijl die in was en ivoor ongeveer op de zelfde hoogte bleef. De productie van gom is zeer aanzienlijk¹, daar men geheele bosschen van in het wild groeiende gomboomen aantreft. Vroeger sloeg men weinig acht daarop, ofschoon de inboorlingen reeds lang gom aanwenden voor huiselijk gebruik. De eerste gom werd uit Loanda uitgevoerd, doch tegenwoordig is de productie langs den *Zaire* veel belangrijker.

Het klimaat van Neder-Guinea is in de onderscheiden deelen zeer verschillend. Het zuidelijk deel — Mossamedes — heeft bijna een Europeesch klimaat. Over het algemeen is het binnenland veel koeler en gezonder dan de kust en wat het vooral op deze vooruit heeft, is het bezit van goed drinkwater. De hitte is zelden grooter dan bij ons in de maanden Juli en Augustus; bijna nimmer stijgt zij boven 24° R. De ongezondste maanden zijn Maart en April, tengevolge van de zware regenbuiën en daarmede gepaard gaande koortsen. Vooral op de kust is dit het geval. Het gezondst is het jaargetijde van Mei tot September. Dan is het 's nachts zoo koel, dat men een wollen deken noodig heeft.¹

1. Ausland. 1873. N. 17. S. 302.

De afschaffing der slavernij in de Portugeesche bezittingen wordt in Afrika zelf als een ramp beschouwd. Diegenen toch, die bij de blanken in slavernij zijn, zijn in den regel meer beschaafd dan de vrije negers. Zij hebben het Christendom aangenomen en de veelwijverij is onder hen afgeschaft. Zij moeten hard werken, wat de vrije negers niet doen, maar daar staat ook tegenover, dat zij behoorlijk gevoed en gekleed worden.

Benguela is vooral door de merkwaardige reizen van den Hongaar Ladislaus Magyar meer bekend geworden. Wij weten thans, dat hier een aantal negerstammen wonen, die wel is waar onderling steeds in vijandschap leven en door bloedige veeten verdeeld zijn, doch zoowel in taal als in zeden zooveel overeenkomst vertoonen, dat zij klaarblijkelijk één volk vormen, dat Magyar samenvat onder den naam van *Kimbunda*. Dit volk houdt alle districten bezet, die door den Coanza worden besproeid.

Wanneer we van de monding dezer rivier steeds in zuidelijke richting voortgaan, ontmoeten we vooreerst, de *Kissama* of *Quissama*, een stam, die door het vruchtbare land, dat hij bewoont er toe gebracht is om zich op landbouw toe te leggen. Dat neemt echter niet weg, dat zij, zooals alle Kimbunda, verzot zijn op menschen vleesch. Meer naar het zuiden volgen de *Mupinda*, die een streek bewonen, die wemelt van olifanten, nijlpaarden en krokodillen, vervolgens de *Sumbe*, beroemde zwemmers en eindelijk de veehoudende *Mumdombe-stammen*.

Ladislaus Magyar vertrok op den 15den Januari 1849 uit de stad Benguela en bereikte spoedig de *Catumbella-rivier*, die haar oorsprong neemt op het vulkanische *Bimba-gebergte*. Bij het verlaten van het bergland vormt de rivier den prachtigen *Upa-val*. We hebben gezien, dat er in Oost-Afrika bijna geen rivier is, die geen watervallen of stroomversnellingen bezit en aan de westzijde is dit eveneens het geval. Zoo vermeldt Magyar ook in het meer noordelijk gelegen Mupinda-land, een schoonen waterval van *Kahi*, die gevormd wordt door de van het *Hama-gebergte* stroomende *Mudschindschi*.

Na een zeer moeielijken tocht over het Bimba-gebergte bevond Magyar zich in het vruchtbare gebied der roofzuchtige *Kiszandschi* en trok door het zeer belangwekkende dal van den *Kubale*, naar de *Pinga Yam Bambi*, d. i. »de gezellenhorens." Dit zijn twee volmaakt gelijk gevormde, hooge, slanke zuilen van graniet, die zich, op ongeveer 200 km. afstand van de kust, op den top van een 1150 M. hoogen bergknoop verheffen. Zij vormen een uit de verte zeer kenbaar punt.

Het dal van den Kubale is daarom zoo opmerkelijk, wijl het veel meer herinnert aan een West-Indische of Braziliaansche wildernis dan aan het landschap, dat men in Afrika gewoon is om zich henen te zien.

Heeft men dit dal verlaten, dan voert de weg over een hooge vlakte, die zich uitstrekt tot aan den voet van het *Lingi-Lingi-gebergte*. Dit plateau wordt alleen afgebroken door een inzinking, die de stroombedding vormt van de *Kalmanda*, een zijrivier van de *Balomba*.

De rug van het Lingi-Lingi-gebergte wordt gevormd door de 1600 M. hooge bergvlakte van *Kiabera*. Aan de overzijde daalt men af in het land *Hambo*, berucht wegens zijn oorlogzuchtige en roofzieke bevolking.

Nadat hij nog een bergketen, het *Djamba-gebergte*, overgetrokken was,

bereikte Magyar de 2000 M. hooge vlakte van *Sambos* en spoedig daarna *Bihe*, waar hij zich te midden van de Kimbunda bevond. Deze negers houden nog vast aan een tal van zeer barbaarsche gebruiken. Bij plechtige gelegenheden en vooral bij de kroning van een nieuwen vorst, verbruiken zij groote hoeveelheden menschen vleesch, dat zij eten, vermengd met het vleesch van buffels en honden. Zij verbeelden zich dat ze daardoor onwederstaanbare oorlogshelden worden. Intusschen geldt ook van hen, wat van vele kanibalen gezegd kan worden, dat zij, uit een intellectueel oogpunt, hooger staan dan de omliggende stammen, die geen menschen vleesch eten.

Als de noordelijke grens der Portugeesche bezittingen kan men den *Congo* of *Zaire* beschouwen, ofschoon ze zich ook nog een weinig ten noorden van den benedenloop daarvan uitstrekken. Deze rivier vormt aan haar monding een belangrijken delta, die door zeer gevaarlijke zeeroovers, de *Schissilongis*, wordt bewoond. Tot voor korten tijd was van den Congo nog weinig meer dan de monding bekend, tot de Amerikaan Stanley door de ontdekking van den loop dezer rivier zijn naam vereeuwigde. Daar zijn naam onafscheidelijk aan den stroom verbonden is, hebben wij opzettelijk tot dusver over zijn belangrijke ontdekkingen gezwezen, om ze hier ter plaatse ter sprake te brengen.

Nadat Stanley, van de oostkust uit, *Ugogo* had bereikt, brak hij op den eersten Kerstdag 1874, van hier in een noordelijke richting op, trok door *Wahumba* naar *Usandawa*, en vandaar in noordwestelijke richting naar *Unyanti*. Van hier werd de tocht steeds in dezelfde richting voortgezet, doch weldra had het reisgezelschap met de grootste moeilijkheden te worstelen. Tot tweemaal toe door hun trouwelooze gidsen verlaten, geraakten zij verdwaald in een verschrikkelijke wildernis, tot men eindelijk, nadat een zestal negers van honger en vermoeienis bezweken waren, in het armelijke dorp *Uverivari* aankwam. Het vijf- of zestal gezinnen, dat men hier aantrof, was echter niet in staat het gezelschap van levensmiddelen te voorzien, zoodat Stanley, nadat hij te vergeefs zijn geluk op de jacht had beproefd, genoodzaakt was zijn medicijnkist aan te spreken. Een vijftal ponden havermeel, met een paar bussen revalenta arabica waren echter weinig genoeg voor een paar honderd hongerige magen. Twee dagen lang bleef men aan honger en ontbering ten prooi, toen de mannen, die om voedsel te zoeken uitgezonden waren, gelukkig nieuwen voorraad aanbrachten.

Zij hadden in *Soena*, een district van Urimi, gefourageerd en hunne berichten, omtrent den overvloed, die aldaar te vinden was, deed Stanley besluiten, zich hierheen te wenden. Ofschoon de bewoners weinig vriendschappelijk gezind bleken, gelukte het toch een behoorlijken voorraad levensmiddelen op te doen. Vier dagen was men daar stil, ter wille van de vele zieken, die zich bij de karavaan bevonden. Een langer verblijf achtte de reiziger niet wenschelijk, vooral met het oog op de weinig vriendschappelijke houding der bevolking. Derhalve trok hij van hier naar *Sjiwijoe*,

waar zijn jeugdige reisgenoot Edward Pocock bezweek. Hier had men de waterscheiding van den Nijl bereikt.

Te *Ituru*, een provincie van *Urimi*, werd de legerplaats door de inboorlingen overvallen. Wel werd de aanval afgeslagen, doch niet dan ten koste van het leven van 21 van Stanley's volgelingen. En toch hadden ziekten zijn eskorte reeds zoozeer gedund, dat toen men te *Mgongo Tembo*, in *Iramba* aankwam, nog geen volle 200 man over waren van de 300, waarmede de tocht begonnen was.

Op den 1sten Maart 1875 bereikte Stanley het Victoria-Nijanza, welks vorm hij, door een tocht op het meer, die 53 dagen duurde, met grootere juistheid bepaalde, dan tot dusver ooit geschied was. Tevens ontdekte hij den *Alexandra-Nijl*, misschien de zuidelijkste bronnen van den Nijl. Volgens opgaven van inlanders, die hij voor betrouwbaar hield, ontspringt deze rivier in een nog onbekende wildernis en stroomt door een meer, waaraan hij den naam gaf van het Alexandra-meer en dat in oppervlakte overeen zou komen met het halve Albert-Nijanza.

Na in Juni en Juli 1876 het Tanganjika-meer bevaren te hebben, vervolgde Stanley zijn tocht in westelijke richting. Van dat deel van zijn tocht, waarop hij den loop van den Congo ontdekte, geeft hij zelf het volgende verslag. Hij zond het aan den New-York Herald, uit *Emboma*, aan den Congo, den 10en Aug. 1877.

»Den 8sten dezer maand kwam ik van Zanzibar hier aan met 115 man, in een vreeselijken toestand. Wij verlieten *Nijangwe* in *Manijlma* den 5en November 1876 en reisden over land door *Ureggu*. Niet in staat om ons een weg te banen door de dichte bosschen, staken wij de Lualaba over en vervolgden onzen tocht langs den linkeroever, door noord-oostelijk *Ukussa*. De inboorlingen trachten onzen doortocht te verhinderen. Dag noch nacht lieten zij ons met rust en velen onzer mannen werden door hun vergiftigde pijlen gewond of gedood. Onze worsteling in die landen der kanibalen werd bijna wanhopig. Te vergeefs deden wij ons best deze wilden door geschenken tot zachtheid te stemmen. Zij werden geweigerd en onze lankmoedigheid hielden zij voor lafhartigheid. Om onzen toestand nog droeviger te maken, weigerde het escorte van 140 man, dat ik te Nijangwe in dienst genomen had, verder mede te gaan. Tezelfder tijd deden de inboorlingen een algemeenen aanval om ons geheel te vernietigen. Wilden we het eenmaal ondernomen werk niet staken en terugkeeren, dan was er slechts één middel om uit onzen ongelukkigen toestand te geraken, dat was, dat we onze toevlucht namen tot de kano's.

Hoewel we op het water een bepaald voordeel hadden boven de wilden, was toch iedere dag een herhaling van den vorigen. Het bleef een wanhopig vechten, terwijl wij uit alle macht de rivier afroeden, tot wij te midden van die aanhoudende worstelingen stuitten op een reeks van groote watervallen, vijf in getal, niet ver van elkander, ten noorden en ten zuiden van den evenaar. Om hier voorbij te komen moesten wij ons, over een afstand van dertien mijlen, een weg banen door een dicht bosch en onze achttien kano's, benevens de boot, over land voortslepen, waarbij wij telkens de bijl met het geweer moesten verwisselen.

Nadat we deze watervallen voorbij getrokken waren, hadden wij een

geruimen tijd noodig om op ons verhaal te komen van de doorgestane vermoeienissen.

Op 2° N. B. verandert de *Groote Lualaba* zijn nagenoeg zuiver noordelijke richting in een noord-westelijke. Vervolgens stroomt hij westwaarts en dan zuid-westwaarts als een machtige stroom, van twee tot tien mijlen breedte en vol eilanden.

Om den afmattenden strijd met zoovele stammen van woeste menscheneters te vermijden, moesten wij tusschen de eilanden door pagaaien, tot wij, gedreven door den hevigen honger, nadat we drie dagen zonder eenig voedsel hadden doorgebracht, besloten ons aan ons noodlot over te geven en op den linkeroever te landen. Gelukkig ontmoetten we hier een stam, die begrip had van den handel. Zij hadden vier geweren van de westkust gekregen en noemden den stroom *Ikoetoe Ya Congo*. Wij sloten vriendschap, kochten een goeden voorraad levensmiddelen en trachten nu onze weg langs den linkeroever te vervolgen. Drie dagen daarna kwamen wij bij een machtigen stam, gewapend met geweren, die, zoodra zij ons in het gezicht kregen, vier en vijftig groote kano's bemanden en ons aanvielen. Eerst nadat drie mijner mannen gedood waren, hield ik op met roepen, dat wij vrienden waren en hun laken aan te bieden. Over een lengte van vijftig mijlen hadden wij hier den wanhopigsten strijd op deze vreeselijke rivier te voeren. Het was op één na het laatste van de twee en dertig gevechten op de Lualaba, welke rivier, na een dozijn malen van naam gewisseld te hebben, naarmate wij den Atlantischen Oceaan naderden, de namen kreeg van *Kwongo* of *Zaire*. Waar de rivier door de groote vlakte stroomt, die zich uitstrekt tusschen 26° en 17° O. L., heeft zij een onafgebroken loop van over de veertien honderd mijlen, met prachtige bijrivieren, die vooral uit het zuiden komen. Van daar, door den breeden bergrug, die deze groote vlakte van den Atlantischen Oceaan scheidt, heen brekende, stroomt zij, met ongeveer dertig watervallen en wilde stroomversnellingen, naar den Atlantischen Oceaan.

Onze verliezen zijn zeer gevoelig geweest en mijn smart is nog versch over den dood van mijn laatsten blanken makker, den braven en kloeken jongen Engelschman, Francis Pocock, die den 3en Juni jl. in de watervallen van Massassa omkwam. Dienzelfden dag werd ik met zeven man bijkans meegesleept in de draaikolken van de *Mowa-vallen* en zes weken later werd de *Lady Alice* met ons allen voortgesleurd door de geweldige watervallen van *Mbelo*. Slechts door een wonder werden wij gered.

Mijn trouwe, jonge metgezel Kaloeloe is ook onder de dooden. Van *Boma* voer ik de expeditie per stoomboot naar Kabinda en van daar naar San Paolo de Loanda." ¹.

Aan den mond van den Congo heeft de »Rotterdamsche Afrikaansche Handelsvereniging" eenige factorijen, waarvan *Banana* de voornaamste is. Deze nederzetting ligt op een zandbank, die zich in den mond van den Congo uitstrekt en een kleine kreek vormt, die een veilige, natuurlijke haven daarstelt. Stroomopwaarts ligt *Boma* of *Emboma*, eveneens een Nederlandsche nederzetting. Tot hiertoe is de Congo bevaarbaar voor stoomschepen.

1. Dr. G. J. Dozy. Stanley in Afrika. Deventer, 1878.

De oevers van den Congo vertoonen een weelderigen plantengroei; doch hooger op wordt het land langs de rivier vlakker en in de verte vertoont zich een heuvelrij, die vooral den linkeroever over een tamelijk grooten afstand begeleidt. Boven op een met bosschen gekroonde bergkam verheft zich de rots van den *Taddi Danumgu*, d. i. de »Fetisch-steen,” die bijna loodrecht naar den waterspiegel afdaalt en wat meer oostelijk vertoont zich de rotsspits van den *Taddi Umsasa*, d. i. »bliksemsteen.”

Het gebied ten noorden van de Congo-monding is verdeeld in de inheemsche koninkrijken *Loango*, *Kabinda* of *Angoy* en *Kakongo*. Het eerstgenoemde, dat verreweg de machtigste is, oefent een soort van opperheerschappij over de beide andere uit, terwijl vroeger alle drie onderworpen schijnen te zijn geweest aan den keizer van Congo. Ten oosten van dit kustgebied verheft zich een terras, waarop zich het boschrijke landschap *Maijumba* uitstrekt, dat door den bovenloop van den *Ouillu* besproeid wordt.

De beheerschers der koninkrijken op de kust zijn in den volsten zin des woords priesterkoningen, blinde werktuigen der Fetisch-dienaars, aan wie zij hun verheffing op den troon te danken hebben. Eer zij het echter zoover brengen, gaan vele jaren van voorbereiding vooraf, doorgebracht in het brengen van offerhanden aan verschillende demonen en het doen van schenkingen aan priesters. Steeds blijven zij tot op zekere hoogte van de priesters afhankelijk. Een aantal verbodsbepalingen moeten steeds door zulk een vorst in het oog gehouden worden. Zijn komen en gaan, zijn eten en drinken, zijn slapen en waken, alles is zoo ceremoniëel mogelijk voorgeschreven. Ja de verplichtingen aan die hooge waardigheid verbonden zijn zoo onaangenaam en zoo lastig, dat men gedurende de laatste jaren te vergeefs naar liefhebbers voor den koningstroon van Loango heeft omgezien. Reeds sedert lang staat die troon ledig en gedurende al dien tijd moet de doodkist van den overleden vorst boven aarde blijven staan, terwijl de priesters de souvereiniteit uitoefenen.

Maar niet alleen de vorsten, alle ingezetenen zijn onderworpen aan dergelijke ceremoniëele bepalingen, *quiville's* of *xina's*. Zij hebben betrekking op allerlei kleine genietingen des levens, die men zich ontzeggen moet. Dit zijn somtijds zaken, die men het eerst als kind heeft aangeraakt of wel, die men zich vrijwillig heeft ontzegd, om de bescherming van de een of andere godheid te verwerven. Zij worden met de meest mogelijke gestrengheid in acht genomen en er zijn voorbeelden van, dat personen, die per ongeluk zich aan een hun ontzegd genot overgegeven hadden, van pure vrees stierven.

De Loango-kust is een heuvelachtig land, hier en daar met bosschen bezet. De uitvoerartikelen zijn palmolie, gom, was, koper en ivoor. Ook groeit er koffie en katoen; mandiocca, bananen en andere voedingsmiddelen levert het in een voldoende menigte om te voorzien in de behoefte van een, naar Afrikaanschen maatstaf, tamelijk dichte bevolking.

1. De kop van een rhinoceros. — 2. Haartooi der Chogo's. — 3. Een jong fetisch-priester, uit de omstreken van het meer Jonanga. — 4. Fan-negers. — 5. Een negerdorp aan den Congo.

De bewoners zijn klein en zwak. Zij spreken een dialect der Boendataal, die ook ver in het binnenland verspreid is, ja tot op de oostkust verstaan wordt. Zij behooren tot de meer ontwikkelde negerstammen en geven blijk van heel wat kunstvaardigheid. Op enkele dagreizen afstand van de kust treft men volksstammen aan, die geheel en al op de hoogte zijn van het weven en uit boomvezels en stroo zulke fijne stoffen weten te vervaardigen, dat men ze bij oppervlakkige beschouwing voor zijde houden zou. De landbouw wordt met zorg uitgeoefend en Europeesche kooplieden doen er goede zaken. Hun komst is dan ook altijd zeer gewenscht en blijven zij wat langer uit dan gewoonlijk, dan wordt een Fetish aan het werk gezet om hun komst af te smeeken.

De Loango-kust is het tooneel der ongelukkige expeditie onder Dr. Paul Güzsfeldt. Als hoofdstation nam men de Nederlandsche nederzetting *Chinchoro*. Dr. Güzsfeldt verliet deze plaats op den 16^{den} October 1873 en begaf zich eerst naar de Hollandsche factorij aan den mond van den *Ouilla*, welke rivier hij opvoer. Bij *Kama-Chitomoo* treden voor het eerst rotsen langs de oevers te voorschijn. Bij *Maniamatal* beginnen de oevers zich te verheffen en het voor eenige jaren opgerichte, meest oostelijk gelegen Hollandsche handelsstation ligt in de nabijheid van de watervallen van *Bumina*.

De Ouilla, die ten noorden van den Congo en evenwijdig met dezen loopt, breekt met een reeks van watervallen door de met de kust evenwijdig loopende bergketen henen. Die bergketen moest de reiziger overtrekken. Eerst trok hij tusschen de achter boomen verscholen dorpen der *Baijumbo* door, die zich tot aan de *Bahumbo* uitstrekken. Verder gaande kreeg het landschap een ander karakter. De dichte bosschen maakten plaats voor groepen houtgewas, die aan een kunstmatig aangelegd park deden denken; in de verte vertoonden zich naakte bergtoppen en bij *Nunsi*, 700 M. boven den zeespiegel gelegen, opende zich een vergezicht over *Jangela*, tot in het land der *Ba-Tetje*, over grasvlakten die aan de zuid-westzijde door bergketenen worden begrensd.

Van het dorp *N'Gnella* uit, kruiste Güzsfeldt op den boven-Ouilla en keerde vervolgens over *Mayumbe* naar *Chimbeke Mankusso* terug.

Reeds in de lente van het volgende jaar trok Güzsfeldt op nieuw in noordelijke richting, ditmaal echter slechts tot aan de *Coango-Luz*, een kleinere rivier, die tusschen den Congo en den Ouilla stroomt. Hij volgde het dal van dezen stroom en bereikte als verste punt *Secossi*, waar hij van den 5den tot den 9den Maart vertoefde. Het overig deel van het jaar besteedde hij o. a. om het noordelijk deel van de kust te bereizen, tot in de nabijheid van *Sette Kamas*, waar het stroomgebied van den *Ogabaï* begint. Van de lagune *Banki* begaf hij zich over *Ponta de Norte* naar de monding der *Nijanga* en bevoer deze tot dusver bijna geheel onbekende rivier tot *Mongo Nijanga*, waar de stroom zich tusschen twee steile rotsen een weg baant. Te voet zijn reis vervolgende besteeg hij het eerste plateau in het land der *Bajaka*. Daar trok hij door een vlakke landstreek, aan de oostzijde begrensd door een bergketen, die zich zeer in de verte nevelachtig vertoonde. Het uiterste punt — *Intinde* — werd bereikt op den 30sten September.

Voor het jaar 1875 werd het plan voor een grootere expeditie opge maakt. Maar de bezwaren om in het binnenland door te dringen werden

met den dag grooter en talrijker. De langdurige ophooping van menschen op een en hetzelfde punt gaf reden tot bezorgdheid voor het uitbreken eener epidemie, want ofschoon Chinchoxo uit een sanitair oogpunt een zeer goeden naam heeft, waren toch reeds sommige leden der expeditie genoodzaakt geweest, om redenen van gezondheid naar Europa terug te keeren. Ook onder de dragers voor de bagage, die van uit San Paolo de Loanda waren medegevoerd, braken ziekten uit, waaraan 70% bezweken. Eindelijk werd ook Güzsfeldt zelve ernstig ziek, zoodat hem niets anders overbleef dan naar Europa terug te keeren, wat de geheele ontbinding der expeditie ten gevolge had.

WESTELIJK EQUATORIAAL AFRIKA.

Onze tocht op de westkust in noordelijke richting voortzettende, betreden we eerst het stroomgebied van den *Ogobaï*, die zich ongeveer juist op den evenaar in den Atlantischen Oceaan stort, en vervolgens dat van den *Gaboen*. Dit gebied is in den laatsten tijd nauwkeuriger onderzocht geworden door Paul de Chaillu en daarna door den Markies Victor de Compiègne en Alexander Marche.

De kuststrook tusschen deze beide rivieren is in het bezit der Franschen. Meer landwaarts in verheffen zich een reeks van met de kust evenwijdig loopende bergketenen, die door den *Ogobaï* worden doorgebroken. Deze rivier ontvangt hier de uit het zuiden stroomende *Onango*.

De bronnen van den *Ogobaï* zijn tot dusverre nog onbekend. Toen Marche en Compiègne in 1874 het meest oostelijk gelegen punt op hun tocht hadden bereikt, bewees de watermassa van de rivier, dat er nog een groote afstand moest zijn tusschen dat punt en den oorsprong. Deze rivier kan men dan ook beschouwen als de belangrijkste stroom van equatoriaal Afrika. Vroeger meende men, dat de *Gaboen* veel grooter was. Dit is evenwel gebleken een dwaling te zijn. De laatstgenoemde toch ontspringt op het naast aan de kust gelegen gebergte en de breede monding is zeer ondiep.

In dit gedeelte van Afrika treedt een diersoort op, die men elders niet aantreft. Het is de *gorilla*, de meest menschvormige aap, die te zamen met nog drie andere apensoorten, die hem zeer nabij komen, de bosschen van dit gebied bewoont.

Meer naar het binnenland, in het gebied der bovengenoemde parallelgebergten, strekt zich het *Aschira-land* uit, een zeldzaam schoon land,

bewoond door een volkstam met aartsvaderlijke zeden, lichamelijk krachtig ontwikkeld, arbeidzaam en vredelievend. Meer in het binnenland wonen de *Apingi*, die de kunst van weven verstaan, doch die een blanken gast niet beter weten te ontvangen, dan door hem ter eere een vetten slaaf te braden. Ten costen van hen wonen weder de *Aschango*. Dit is in dit deel van Afrika het meest oostelijk wonende bekende volk. Om hen te bereiken moet men het gebied der *Apono* en *Ischogo* doortrekken. De beide eerstgenoemde stammen behooren tot de familie der *Aschira* en spreken dan ook de *Aschira*-taal, terwijl de *Ischogo* tot een andere negerfamilie behooren en de *Gaboen*-taal spreken, van welke laatste taal langs deze geheele kust en tot diep in het binnenland voor het handelsverkeer gebruik wordt gemaakt. Zij is niet onwelluidend en zeer gemakkelijk te leeren.

De *Ischago* zijn een goedig en vredelievend slag van menschen en een schoon ras. Ofschoon zeer donker en met wollig haar, hebben zij toch niet het eigenlijke negertype. Beide geslachten geven aan hun zwarte kleur een rossige tint, door zich in te wrijven met een roodachtig poeder, dat zij verkrijgen door het afschrappen van ijzerhout. Bovendien misvormen zij zich, door de twee middelste snijtanden der bovenkaak uit te trekken. Ook de wenkbrauwen en ooghaaren trekken zij uit, terwijl ze voor hun haar veel zorg dragen en het op een waarlijk wanstaltige wijze opmaken.

Hun dorpen zijn dikwijls zeer groot en bevatten minstens een tweehonderdtal hutten. Elke hut is gemiddeld 7 of 8 M. lang en 3 of 4 M. breed en door tusschenschotten in drie vertrekken verdeeld. De wanden van klei zijn niet hooger dan $1\frac{1}{2}$ M. en de nok van het dak bevindt zich op omstreeks 3 M. hoogte van den beganen grond.

Gewoonlijk bestaat een dorp uit een enkele straat, die zeer lang en dikwijls buitengewoon breed is. Daarbij wordt deze zoo zindelijk gehouden, dat men er geen sprankje onkruid in ziet, wat vooral in dit land, waar de plantengroei zoo buitengemeen weelderig is, heel wat zeggen wil.

In elk dorp staat een huis, waar men bijeenkomt om te praten. Zulk een »praathuis» heeft meer van een afdak dan van een huis. Het bestaat alleen uit een dak en de palen, waarop dit rust. In dit huis komen de mannen dagelijks bijeen om te rooken, recht te spreken, vreemdelingen te ontvangen en onophoudelijk te babbelen.

Er is ook een tempel, met een groot houten afgodsbeeld, waarvoor het volk den diepsten eerbied koestert.

In het midden van elk dorp staat een groote boom. Bij het aanleggen der plaats wordt een jong boompje geplant. De voorspoed van het toekomstige dorp wordt gerekend met den groei er van in verband te staan. Blijft het in het leven en groeit het welig, dan zal het ook het nieuwe dorp wel gaan. Sterft het echter, dan wordt de plaats verlaten.

Opmerkelijk is onder dit volk de afkeer van tweelingen, een afkeer, dien we ook op de kust van Opper-Guinea aantreffen. Doch terwijl de wreede, bloeddorstige bewoners van laatstgenoemde kust een der beide kinderen doodden, bepalen zich meer de vreedzame *Ischogo* er toe, ze van het verkeer met anderen uit te sluiten. Noch zij, noch hun moeder mogen iemand

toespreken, noch door iemand toegesproken worden en niemand betreedt de woning, waar ze zich ophouden, die dan ook door uiterlijke teekenen wordt aangewezen. Zoodra ze echter hun zesde levensjaar vervuld hebben, wordt die afsluiting opgeheven en onder zekere plechtigheden worden ze opgenomen in het algemeen verkeer.

De beide oevers van den Gaboen worden bewoond door *Schokiani*, *Bulu* en *Mpongwe*. De beide eerstgenoemde stammen zijn weinig talrijk en leven in bijna wilden staat in de bosschen. Overgegeven aan het ruwste bijgeloof, zien zelfs de overige negerstammen, met name de Mpongwe met minachting op hen neder. Dezen staan trouwens op veel hooger trap van beschaving dan een der omliggende volken.

Des te meer opmerkelijk is het, dat men zelfs geen spoor van eenige historische traditie bij hen aantreft. Zelfs aan hetgeen ten tijde van het vorig geslacht plaats had, wijden zij volstrekt geen opmerkzaamheid.

Overigens valt hun karakter niet bepaald te roemen. Wel hebben velen hunner het Christendom aangenomen, doch dit bepaalt zich hoofdzakelijk tot het vieren van den Zondag. En dat laatste is voor hen veel waard, want dan kunnen zij hun ijdelheid streelen, door zich met hun zondagstooi op te schikken. En ijdel zijn zij in de hoogste mate. Zoodra een Gaboenees eenige centen bezit, koopt hij een bos oude sleutels, om zich het air te geven alsof hij een koffer bezat. Wordt hij rijker, dan schaft hij zich den laatste ook werkelijk aan en zet hem op zulk een plaats in zijn hut neder, dat hij den bezoeker onmiddellijk in het oog valt. Dat moet dan beteekenen, dat hij heel wat bezit om te bewaren. Een man van gewicht te worden, een Croesus van zijn stam, dat is ieders streven. En zulk een Croesus is ieder, die veel vrouwen, veel roem, een hooge hoed en crediet bij een blanken koopman heeft. Heeft echter iemand dit toppunt van geluk bereikt, dan is hij het voorwerp van de afgunst zijner minder door de fortuin begunstigde stamgenooten en moet steeds op zijn hoede zijn, want in dit deel van Afrika speelt het vergif een belangrijke rol. Om zich daartegen te beveiligen heeft echter zoo iemand een zeer eenvoudig middel. Hij gebruikt geen ander voedsel, dan wat door zijn eerste vrouw klaargemaakt en door zijn overige echtvriendinnen geproefd is.

Het aanzien, dat een man geniet, hangt vooral van het aantal zijner vrouwen af en dit is een der belangrijkste hinderpalen, die de uitbreiding van het Christendom in den weg staan. Heeft de zoon van een der hoofden, zooals vaak gebeurt, in een zendelinghuis zijn opvoeding genoten, dan kan hij zich niet aan het Christelijk beginsel houden en zich met een enkele vrouw tevreden stellen, zonder een voorwerp van bespotting voor zijn stamgenooten te worden.

De huwelijken worden in den regel op zeer jeugdigen leeftijd gesloten en dit, gevoegd bij de ongebonden levenswijze der vrouwen, heeft ten gevolge, dat ze gewoonlijk niet met veel kinderen gezegend worden. Bij geen volk wordt zoo weinig huwelijkstrouw gevonden als bij de Mpongwe. Zelfs is ieder man verplicht het te dulden, dat zijn vrouw de bijzit van een ander is, wanneer deze laatste slechts aan enkele verplichtingen tegenover den echtgenoot der vrouw voldoet.

Ten zuiden van den Gaboen, tusschen deze rivier en den Ogobaï, wonen de *Fan-negers*, die eerst door de berichten van du Chaillu wat nauwkeuriger bekend geworden zijn. Om een tot dusver onbekende reden verlaten zij langzamerhand hun oorspronkelijk meer oostelijk gelegen vaderland, om zich in de Fransche bezittingen neder te zetten. In het jaar 1867 schatte de admiraal Fleuriot de Langle het aantal der nieuw aangekomen Fans, op Fransch grondgebied aan den Gaboen, op 60000. Sedert dat jaar is hun aantal voortdurend toegenomen, ja, het werd zoo groot, dat ze reeds de meerderheid der bevolking in het gebied van den Gaboen uitmaken.

De Fans zijn ontegenzeggelijk kanibalen, doch men moet toegeven, dat de anthropophagie onder hen afneemt, naarmate zij meer met de Franschen in aanraking komen. De gevallen, dat men menschen eet, worden zeldzamer en wat ook vooral van beteekenis is, voor zoover het nog plaats heeft, geschiedt het meer in het geheim.

De Fan-negers zijn een schoon menschenras en ervaren in vele kunsten. Zij weten het ijzer goed te bewerken en vroeger vervaardigden zij ook hun eigen wapenen, o. a. zwaar vergiftigde pijlen. Tegenwoordig zijn alleen de dolkmessen, die zij dragen, hun eigen fabrikaat, maar verder bedienen zij zich van vuursteengeweren, die hun vooral door de Engelschen geleverd worden.

Ook hier zien we weder den regel bevestigd, dat wilde volken niet dan tot hun schade met Europeanen in aanraking komen. Bij die stammen, die nog op zich zelve bleven staan, zijn de zeden, vooral van de vrouwen nog rein en onbedorven en hare vruchtbaarheid is grooter, dan bij eenig Europeesch volk. Maar zoodra komen zij niet in aanraking met de blanken of alles wordt anders. Van de Europeanen nemen zij wel de ondeugden, doch slechts zelden de deugden over. En naarmate zij meer met hen verkeerden, naar die mate worden ze ook luier, roofzuchtiger en valscher. De vrouwen geven zich aan schandelijke uitpattingen over en het afnemen harer vruchtbaarheid houdt daarmee gelijken tred.

Met de negers, die den delta van den Ogobaï bewonen, ziet het er niet veel beter uit. Ook hier schijnt de zedelijkheid der dames nog al wat te wenschen over te laten. Elk oogenblik heeft daar een zoogenaamde »*palaver*» plaats. Hieronder verstaat men een scheidsrechterlijke uitspraak en zoowel tusschen blanken en zwarten als tusschen de zwarten onderling worden dezen telkens ingeroepen en meestal loopt het over vrouwenkwetsies. Bijna overal in equatoriaal Afrika beschouwt men de vrouw als een lucratieve bezitting, wier bekoorlijkheid nog veel meer winst afwerpt, dan de arbeid van den krachtigsten slaaf. Vandaar dan ook, dat nagenoeg elk man onmiddellijk bereid is zijn vrouwen aan den eerste den beste over te geven. Ja, hij biedt ze zelfs aan. Want is hij, aan wien hij ze overlaat, rijk, dan betaalt hij goed en is hij arm, dan geraakt hij daardoor in slaavernij.

Overigens zijn de vrouwen in deze streken niet duur en we kunnen er wel bijvoegen, dat ze ook niet veel waard zijn. Dat ze zich bij elke gelegenheid smoordronken drinken, is nog maar een van haar minst hinderlijke eigenschappen. Haar lot is echter volstrekt niet benijdenswaardig.

Nog harder echter is dat der slaven, die elk oogenblik door hun meester

gedood kunnen worden, zonder dat iemand hem daarvan rekenschap vragen, of ook maar het geringste verwijt maken zal.

In deze streken is ook algemeen het denkbeeld verbreid, dat niemand een natuurlijken dood kan sterven, doch dat de dood altijd een gevolg is van toovenarij. En wee hem, die door de publieke opinie als de vermoedelijke toovenaar aangewezen wordt. Hij moet zich zuiveren door het drinken van den giftigen Mbundu-drank. Dit vreeselijk vooroordeel draagt, meer dan alle oorlogen, tot de ontvolking van Afrika bij. Want al weerstaat deze of gene de schrikkelijke proef, dan keert zich de volkswoede onmiddellijk tegen den beschuldiger.

De belangrijkste plaats aan den benedenloop van den Ogobaï is het dorp *Adanlinanlango*, aan de samenvloeiing van den aan watervallen zoo rijken *N'Gunie* met den Ogobaï. De *Samba-watervallen* vormden vroeger het uiterste punt, dat de blanken bereikt hadden. Meer oostelijk liggen de belangrijke stroomversnellingen van *Etambe*, waar de rivierbedding een plotselinge vernauwing ondergaat. Niet ver van hier ligt, op een tamelijk hooge rots, welker voet bespoeld wordt door de *N'Gunie*, de negerstad *Buali*, een vrij groote en nette plaats. Iets lager ontvangt de laatstgenoemde rivier het water van den *Akoio*, die insgelijks een waterval vormt, welke echter niet meer dan 3 M. hoogte heeft. Aan den Ogobaï vormde *Pointe Fetiche* langen tijd het punt, dat naar het oordeel der inboorlingen door geen blanke overschreden kon worden. De tocht van Aijmes in 1867 bewees echter het tegendeel. Nog iets verder ligt het zoogenaamde woud van Palaver, een neutraal gebied, waar de omwonende stammen hun twisten beslechten. Hier beginnen op den linkeroever de nederzettingen der *Bakales*, terwijl de rechteroever nog onbewoond blijft.

Na de Fans, zijn ontegenzeggelijk de *Bakales* de belangrijkste stam van equatoriaal Afrika, zoowel door hun zielental als door de uitgestrektheid van hun gebied. Zij zijn wreed en bloeddorstig en onbegrijpelijk smerig. Hun dorpen vormen een schreeuwende tegenstelling met de nette plaatsen der naburige *Inenga* en *Gallois*.

Zoowel ten zuiden als ten noorden van den Ogobaï wordt *Adanlinanlango* begrensd door een reeks van meren.

Het grootste dezer meren, het *Onangwe-meer*, ligt omstreeks 29 km. ten zuiden van *Adanlinanlango*, op 1° Z. B. en 8° 1' O. L. Het staat met den Ogobaï in verbinding door middel van drie rivierarmen; de *N'Gomo*, de *Akamba* en de *Bando*. Het heeft ongeveer den vorm van een rechthoek, is 25 km. lang en gemiddeld 12 km. breed. Door een kleineren stroom staat het in verbinding met het *Ogwemuen-meer*.

Ten noorden van den Ogobaï vinden we het *Azingo-meer*, dat door de *Akaloi* verbonden is met genoemde rivier. De *Akaloi* heeft een kronkelenden loop, is gemiddeld even breed als de Ogobaï en op sommige punten

nog veel smaller. Drie zijrivieren, die in grootte met hem overeenkomen, voeren hem haar water toe, terwijl hij twee meren doorstroomt, ieder ongeveer vijf □ km. groot. Wanneer zij het eerste meer verlaten heeft, wordt de rivier met hare omgeving plotseling aangrijpend schoon, tot zij uitloopt in het prachtige, eilandenrijke bekken van het *Azingo-meer*.

De oevers van den Akaloi, worden bewoond door *Ivilis*, een stam, die oorspronkelijk uit het zuiden kwam en die in het gebied van den Ogobaï steeds talrijker wordt.

Omtrent de landstreken en de stammen stroomopwaarts langs den Ogobaï hebben wij meer kennis gekregen door den tocht van Compiègne en Marche in 1874. Op den 16en Januari bereikten zij het eerste dorp der *Okota*, op het in den Ogobaï gelegen eiland *Kamba*. De huizen, die uit boomschors vervaardigd zijn, zijn even ellendig en smerig als de geheele overige omgeving. Oorspronkelijk woonden de *Okota* op den rechteroever der rivier, maar werden naar de overzijde verjaagd door de *Osijeba*. Thans leiden zij een armelijk, ellendig leven. Hun voornaamste voedsel bestaat uit een groote, groene vrucht van zoetachtigen smaak, die in menigte in de bosschen voorhanden is. Zij hebben een terugstootend uiterlijk en hun karakter beantwoordt daaraan tamelijk wel. Zij zijn valsch, verraderlijk en wreed. Ook op het punt van kuisheid valt er op hun zeden heel wat af te dingen; toch staan ze in dat opzicht nog hooger, dan de overige stammen langs den Ogobaï. Dat de slavenhandel ook in deze streken op groote schaal gedreven wordt, behoeft nauwelijks vermelding. De taal der *Okota* heeft in het oogvallend veel overeenkomst met die der *Benga* van *Corisco*, doch de meesten hunner verstaan en spreken ook de taal der *Mpongwe*.

Verder op zagen de reizigers op den rechteroever den rook, die opsteeg uit de eerste dorpen der *Osijeba*. De *Okota*, *Apingi*, *Okanda* en zelfs de *Bakale* sidderen reeds op het hooren van den naam dier vreesselijke kanibalen.

Aan den voet van de piek *Kondo-Kondo* ontvangt de Ogobaï aan de rechterzijde, een belangrijke zijrivier, de *Okono*. Ook hare oevers houden de zoo even genoemde menscheneters bezet.

Eindelijk betraden de Franschen het gebied der *Yalimbogo*, die zich in alle opzichten van de *Okota* onderscheiden, ofschoon ze een zelfde taal spreken en tot de zelfde familie behooren. Lichamelijk zijn de *Yalimbogo* grooter en schooner gevormd en daarbij zijn ze veel zachtmoediger, voorkomender en vlijtiger.

Op de *Yalimbogo* volgen de *Apingi*, een weinig talrijke stam en een zachtmoedig, arbeidzaam volk, dat verbazende massa's caoutchouc uitvoert. Zij vervaardigen allerhande zaken en vooral fijne haarvlechten en haarnaalden en ook keukengereedschappen en aardewerk. Ze bezitten geiten en hoenders en zouden werkelijk een zeer gelukkig leven leiden, zoo ze niet in een bestendige vrees gehouden werden door de naburige *Osijeba*.

Niet ver van de *Elendja-watervallen* ligt het eerste dorp der *Okanda*, op den linkeroever van den Ogobaï, die hier meer dan 800 M. breed is. Er liggen echter zooveel eilanden, rotsen en zandbanken in de rivier, dat ze slechts met moeite en met de meest mogelijke voorzichtigheid bevaren kan worden.

Men sloeg het nachtleger op aan den voet van den *Okeko-berg* en trok vervolgens naar *Lope*, het verste punt, dat tot dusver op den *Ogobaï* door een blanke bereikt werd. Deze plaats telt nauwelijks een paar hutten, maar hierheen komen van alle zijden de *Okanda* en brengen er hun vrouwen, die wegens hare schoonheid beroemd zijn en die ze met de grootste schaamteloosheid aan de vreemdelingen aanbieden. *Compiègne* intusschen verzekert, dat die roep van schoonheid zeer overdreven is, ofschoon hij niet ontkent, dat de *Okanda*-vrouwen, wat schoonheid aangaat, met die van het *Gaboengebied* op een lijn gesteld kunnen worden. Doch van zedelijkheid of gevoel van schaamte ontdekt men bij haar geen spoor.

Veel leelijker zijn de vrouwen der *Banguens*, een zeer volkrijken stam, die op den linkeroever van den *Ogobaï* woont, naast de *Okanda*. Ze behooren klaarblijkelijk tot de groote familie der *Bakale* en spreken dan ook een dialect van hun taal. Bij dit volk acht het schoone geslacht het noodig zich met blauwe figuren te tatoeëren. Overigens verheugen zich deze dames in een waarlijk Herculische kracht. De *Banguens* bouwen hunne huizen, evenals de *Bakale*, van boomschors en in hunne dorpen staan dezen steeds in een volkomen rechte lijn. ¹

De ethnographie van dit deel van Afrika is daarom zoo gewichtig, wijl men daardoor eenige hypothesen kan opmaken ten opzichte van de bevolking van het nog geheel onbekende binnenland. Toen bv. *Compiègne* de *Osyeba*-kanibalen bezocht, ontdekte hij op het eerste gezicht, dat hij hier stamverwanten der *Fan*-negers voor zich had. Ook de verwantschap met de door *Schweinfurth* bezochte, insgelijks menschenetende *Niam-Niam* en *Momboetoe* is boven allen twijfel verheven. Daaruit besluit *Compiègne*, dat zich in het centrum van Afrika, een weinig ten noorden van den equator, een uitgestrekt gebied bevindt, dat door kanibalen bewoond wordt en deze veronderstelling wordt des te waarschijnlijker, omdat de *Momboetoe* de onmiddellijke naburen der *Fan*-negers zijn.

Nog een andere daadzaak wordt door *Compiègne* bevestigd, namelijk deze, dat alle anthropophagen én in fysiek én in intellectueel opzicht, in lichamelijke sterkte, in moed, in verstand, in arbeidzaamheid, kortom in alle opzichten, boven hun niet menschenetende bureu staan.

Niet ver van het gebied der *Okanda* zou nog een dwergvolk bestaan — de *Obongo* — dat ook reeds door du *Chaillu* vermeld wordt. Hij beschrijft ze als zeer onontwikkelde woudbewoners, die in armelijke loofhutten leven. Deze berichten worden bevestigd door *Compiègne*, die aanneemt, dat er een geheel ras van dwergen in Midden-Afrika zou wonen. Hiertoe behooren dan ook de *Akka*'s, die door de inboorlingen *Mabongo* genoemd worden en op het oog tot den stam der *Obongo* behooren. De laatsten echter vertoonen op hun beurt weder zulk een sterke verwantschap met de door Dr. *Fritsch* nauwkeurig beschreven *Bosjesmannen*, dat men in de

1. Marquis de Compiègne. L'Afrique équatoriale. Gabonai's, Pahouins, Gallois, Okanda, Banguens, Osyèba. Paris. 1876. 8o.

genoemde volken de overblijfselen zien kan van een oorspronkelijk Afrikaansch ras, waarvan de kleine, bruine *Doko*, in Sennaar, een oostelijke tak zijn.

DE WESTELIJKE EILANDENGROEPEN.

Thans blijft ons nog over de beschrijving der verschillende eilanden en eilandengroepen, die Afrika omringen en we beginnen met de westelijke. Onder dezen zijn er sommigen, die, ofschoon ze uit een geographisch oogpunt tot dit werelddeel behooren, door de staten, in wier bezit ze zijn, staatkundig tot Europa gerekend worden. In het verre zuiden vinden we de twee Britsche eilanden *Tristan-da-Cunha*, *Ascension* en *St. Helena*, meer noordelijk liggen de *Kaap Verdische eilanden*, de *Kanarische eilanden*, de *Madeira-groep* en de *Azoren*. De vier laatstgenoemde groepen behooren, met uitzondering van de Spaansche Kanarische eilanden, aan het koninkrijk Portugal.

Tristan-da-Cunha, aldus genoemd naar zijn ontdekker, is niets dan een enkele vulkaan, uit welks uitgedoofden krater zich een kegel verheft van omstreeks 2200 M. hoogte. Dit kleine eiland heeft een weelderigen plantengroei en een tamelijk rijke vogelenwereld. Het is het zuidelijkst punt der aarde, waar de Europeesche graansoorten voorkomen.

Het wordt bewoond door een dertigtal Engelschen, die daar gevestigd zijn om de walvischvaarders, die de zuidelijke zeeën bezoeken, van proviand te voorzien. Vandaar den naam van *Ververschings-eiland*.

St. Helena, een eenzame rots met een oppervlakte van 2.2 □ km., dankt zijn belangrijkheid aan het verblijf van Napoleon I, die er van 1815 tot 1821 in ballingschap leefde. Het stijgt met sombere, loodrechte wanden uit den oceaan op en heeft een troosteloos, onherbergzaam voorkomen. In-

tusschen is het volstrekt zoo bar niet als het er uitziet. Het klimaat is vochtig, doch gezond en aangenaam, zoo zelfs, dat somtijds zieken uit Indië er genezing zoeken. Het golvende binnenland is een afwisseling van gebergten en vruchtbare dalen, terwijl zich hier en daar een naakte, onvruchtbare rotsbodem vertoont. Het meest troosteloze gedeelte is dat, waarin de hoeve *Longwood* ligt en dit werd dan ook, met echt Britsche grootmoedigheid, aan den onttroonden vorst als verblijfplaats aangewezen.

De 7000 bewoners vinden hun bestaan in landbouw en veeteelt en vooral ook in den handel met zeevaarders, die hier een druk bezocht ververschingsoord vinden. De voortbrengselen van den sub-tropischen gordel groeien er naast die van minder warme streken.

Het eiland werd in 1502 door Juan de Nova ontdekt en is sedert 1658 een Engelsche bezitting. De hoofdstad is *Jamestown*, een net stadje, met 1500 inwoners, op de noord-westkust gelegen.

Ascension, eveneens door bovengenoemden zeevaarder ontdekt, is een naakte rots met 1,5 □ km. oppervlakte. Het eiland is van vulkanischen oorsprong en heeft een zeer gezond klimaat. Men vindt er een menigte wilde geiten, maar van meer belang zijn de reuzenschildpadden, die er gevangen worden, waaronder er zelfs voorkomen, die de verbazende zwaarte van 300 tot 400 kg. bereiken.

De hoofdplaats is *Georgetown*, op de noord-westkust.

De *Kaap Verdische eilanden* (*Ilhas do Capo Verde*), op ongeveer 500 km. van het Groene Voorgebergte verwijderd, vervallen duidelijk in twee groepen, een noordelijke, waartoe vijf en een zuidelijke, waartoe zes eilanden behooren. Van slechts twee dier eilanden zullen we de namen opgeven en wel van *St. Vincent*, in de noordelijke en van *Santiago*, in de zuidelijke groep.

Het eerstgenoemde is verreweg het belangrijkste én als station der Europeesch-Braziliaansche telegraaflijnen, én wegens zijn voortreffelijke haven. Tegenwoordig wordt het dan ook door de meeste schepen, die op West-Afrika en op Midden- en Zuid-Amerika varen, aangedaan. Wat echter de productiviteit van den bodem aangaat, staat het bij alle andere Kaap Verdische eilanden ver ten achter.

De nieuw aangekomene ziet in *St. Vincent* terstond het echte type van een Afrikaansch landschap of liever van een Afrikaansche woestenij. Het landschapsbeeld toch, dat men hier voor oogen krijgt, is uit grauwe, bruine, geel- en roodachtige kleuren samengesteld. Het weinige groen van een enkelen boom of van een klein, op zich zelf staand groepje struikgewas

maakt zoo ongeveer een vertooning, alsof het hier niet hoorde, alsof het er bij ongeluk op verdwaald was.

De stad zelve biedt weinig opmerkelijks aan. Op een heuvel verheft zich een fort, vanwaar men een prachtig uitzicht heeft, dat eerst begrensd wordt door de reusachtige bergmassa's van *San Antao*. Naar het binnenland toe strekt zich een roodbruine en grauwe steenvlakte uit tot aan den voet van de heuvelreeks, die in de richting van *Punta Columna* loopt en waarboven zich de *Pico da Spia* tot een hoogte van omstreeks 300 M. verheft.

De westzijde van het eiland is buitengemeen rotsachtig. Overal stijgen fantastisch gevormde kegels, koppen en torens op, van een donkerbruine of zwarte kleur, sommigen door getande bergruggen met elkander verbonden, anderen weder gescheiden door steile, donkere kloven of door groote keteldalen, wier bodem bedekt is met rotsblokken en puin.

Het voorkomen van Santiago, het grootste der Kaap Verdische-eilanden, geeft een der nieuwere reizigers onder de volgende woorden weder: »In het binnenland treden altijd nieuwe bergreeksen te voorschijn, die gescheiden worden door breede dalen, welke zich tot aan de zeekust uitstrekken. Alles heeft een geelgrauwe kleur, evenzeer afwijkend van de kleur van het kaal gesteente als van die van het groene weiland. Het meest komt zij overeen met die van het verdorde gras, waarmede de hellingen van de Alpen bedekt zijn. Het zijn dan ook werkelijk dorre weiden en velden, die op regen wachten, om zich met frisch en levendig groen te tooien. En nog lang kunnen zij daarop wachten, want op de kaap Verdische-eilanden begint de regentijd eerst in Juli om dan tot September te duren. Buiten deze maanden valt slechts van tijd tot tijd een regenbuitje op den verschroeiden bodem. Maar de regen, die een weelderigen plantengroei doet ontluiken, doet tevens een aantal kwaadaardige gassen opstijgen, waarvan men in het droge seizoen niets te vreezen heeft.

Op de geelachtige, bruine vlakten en heuvelreeksen verheffen zich, op groote afstanden van elkander, eenige verstrooide tamarinde-boomen en hier en daar wuift aan den oever een slanke palmboom zijn gepluimde kroon in den zeewind. Niet zelden ook ontwaart het oog de donkerbruine huisjes der inboorlingen aan het strand of op de hellingen der bergen, dan eens op zich zelve, dan weder twee of drie of meerdere bij elkaar.

Onder de gebergten van het binnenland valt vooral de met twee toppen opstijgende berg *Das-Einzas* in het oog en iets verder een hooge, spitse hoorn, die, wanneer men om het eiland henenvaart, steeds op gelijken afstand schijnt te blijven en alleen maar van plaats te veranderen. Deze top vormt de kern van het eiland; het is de *Pico d'Antonio*, de hoogste top van Santiago, die zich tot een hoogte van 2250 M. verheft.

Ofschoon we onder vollen stoom voeren, gleed toch ons schip schijnbaar langzaam voorbij het uitgestrekte bergpanorama en alleen de blik op onze naaste omgeving en in de donkerblauwe zee, die langs de rotsige kust een hevige branding vertoont, herinnert ons, dat we een eiland in den Atlantischen Oceaan voor ons hebben. Anders toch zouden we meenen verplaatst te zijn in een bergland in Zwitserland of Tirol.

Kleine visschersvaartuigen varen dicht langs de kust, kruisen heen en

weêr of liggen met gereefde zeilen stil op het water. Zij visschen vooral op het rood koraal, dat op den bodem gevonden wordt en dat voor de Kaap-Verdische eilanden een belangrijke bron van inkomsten vormt.

Nadat we de Pico d'Antonio achter ons gelaten hadden, begon het land vlakker te worden en slechts een enkele kegelvormige bergtop verheft zich boven de vlakte, die naar het zuiden toe zacht glooiend afloopt.

Op onzen verderen tocht passeerden wij nog de witte, deels in puin gevallen huizen van *Cidade da Ribeira grande*, waarboven zich de met twee torens gekroonde kathedraal fier verheft. Vroeger was deze plaats de hoofdstad van den geheelen archipel, maar langzamerhand heeft zij den voorrang moeten afstaan aan *Praja*, met zijn ruime en gemakkelijke haven.

Nadat we nog een ver in zee vooruitstekende landtong hadden omgevaren, vertoonde zich reeds in de verte een vroolijk, net gebouwtje. Het is het lazareth, dat dient tot opnemng van hen, die aan besmettelijke ziekten lijden, inzonderheid aan de gele koorts, die hier reeds herhaaldelijk de vreeselijkste verwoestingen aanrichtte.

Hierop volgde weder een steile, rotsige kust, waarin een groote golf, die in alle tijden van het jaar als haven dient voor een aantal schepen, terwijl er steeds een Portugeesche kanoneerboot gestationneerd is. Midden in de haven verheft zich met steile wanden een klein rotseiland, waarop weder eenige gebouwen en kolenmagazijnen, waar de op West-Afrika varende stoomschepen nieuwen voorraad opdoen.

Praja, eigenlijk *Cidade da Praja de Santiago* ligt ook weder op een steil rotsplateau, welks randen door dikke muren versterkt zijn, waarop kanonnen van zwaar kaliber zijn geplaatst. Reeds op het eerste gezicht maakt de stad een gunstigen indruk, die bij nadere kennismaking nog versterkt wordt. Bij de aankomst betreedt men een kleine, doch goed gebouwde kade en stijgt langs een breede »galçada" naar de stad, welks breede en goed geplaveide straten weinig aan Afrika doen denken. De huizen bestaan gewoonlijk uit een enkele verdieping en zijn op Europeesche wijze gebouwd en ofschoon het hier en daar niet ontbreekt aan sporen van verval en onreinheid, toch is dit niet in die mate het geval als men dat in Afrika gewoon is. Het groote plein voor het gemeentehuis en nog een paar kleinere pleinen zijn met een netten aanleg van boomen en bloemen versierd. ¹

De bevolking der Kaap-Verdische eilanden bestaat uit Europeesch-Afrikaansche kleurlingen. Op sommigen echter heeft het negertype de overhand. De katholieke godsdienst is de algemeen heerschende.

Het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw, waarvoor de bodem op de meeste punten zeer geschikt is. Verder houden de bewoners zich bezig met nijverheid; voornamelijk produceeren zij brandewijn, suiker, olie en gewezen stoffen. Ook de handel is er tamelijk levendig.

Het aantal bewoners zal niet veel meer dan 100000 bedragen.

1. Herman von Barth Angolafahrt. Ausland. 1876. No. 36. S. 704 en 705.

Omstreeks 15° ten noorden van de Kaap-Verdische eilanden, zeer nabij de Afrikaansche kust, verheffen zich de hooge Kanarische eilanden. Waarschijnlijk zijn dit de *insulae felices* der euden. En met het oog op het klimaat, dragen zij den naam van »gelukkige eilanden" niet ten onrechte. Borst- en zenuwlijders zoeken er niet altijd te vergeefs herstelling van hun kwalen. Frissche zeewinden temperen de hitte. Van November tot Maart vallen er zachte regens, doch het overig gedeelte van het jaar kenmerkt zich door groote droogte en een helderen hemel. September en October zijn het heetst en soms stijgt dan de thermometer tot 31° R. Dan verdorren gras en kruiden en de boomen laten hun bladeren vallen. Als onder den invloed van de noordenwinden de winterregens beginnen, vertoont het landschap een treurig beeld. Alles is vaal, grijs en bedekt met stof. Daarna beginnen de woestijnwinden te waaien. De lucht wordt drukkend zwoel en zware dampen hullen alle voorwerpen in een bijna ondoordringbaren nevel. Als een donkerroode bol staat de zon aan den hemel. Dan is de hitte zoo groot, dat teëre planten verzengd worden. De viervoetige dieren en vogels zoeken zich te verbergen; ook de menschen verlaten hunne woningen niet buiten bepaalde noodzakelijkheid. Doch spoedig maakt die afmattende hitte plaats voor een meer aangename temperatuur.

De archipel bestaat uit zeven groote en zes kleine eilanden, Islotas, Desiertos, of Despoblados en vervalt zeer duidelijk in een oostelijke en een westelijke groep. Van de eerste noemen we *Lanzarotte*, *Fuerteventura* en *Groot Kanaria*; van de laatste *Teneriffe*, *Gomera*, *Palma* en *Hierro* of *Ferro*.

Al deze eilanden zijn vulkanisch en ofschoon ze zeer dicht bij de kust gelegen zijn, is het toch duidelijk, dat er tusschen hen en het naburige vasteland nooit eenige samenhang heeft plaats gehad. Daarentegen vormen zij klaarblijkelijk een samenhangend geheel, dat uit groote diepte opstijgt.

Soms heeft men in dezen archipel een overblijfsel willen zien van het door velen aangenomen *Atlantis*. Maar de waarschijnlijkheid van het bestaan van dit voormalige vasteland stuit af op de groote geologische bezwaren.

Alle eilanden van deze groep zijn bergachtig en hier en daar verheffen zich de bergen tot een aanzienlijke hoogte. Het laagst zijn ze op *Fuerteventura* en *Lanzarotte*. Opmerkelijk zijn op laatstgenoemd eiland een menigte van dwergachtige vulkanen, die kegels vormen, welke met de regelmatigheid van in het gelid staande soldaten, nevens en achter elkander geplaatst zijn. Duidelijk neemt men twee aan elkander evenwijdig loopende reeksen waar, die, zooals dat in dergelijke gevallen gewoonlijk het geval is, door dwars loopende reeksen met elkaar verbonden zijn. Het hoogst zijn de bergen op *Teneriffe*, het grootste van alle eilanden. Hierop verheft zich ook de *Pico de Teydes*, meer algemeen bekend onder den naam van *Piek van Teneriffe*, tot een hoogte van 3711 M.

Sedert den gedenkwaardigen tocht van von Humboldt, is deze piek herhaaldelijk bestegen geworden. En ofschoon zij daardoor meer algemeen

bekend is geworden, behoort zij toch nog altijd tot de meest belangwekkende vulkanen der aarde. We willen daarom de beschrijving, die een der laatste onderzoekers, de botanicus Dr. Noll, daarvan geeft, hier laten volgen. Hij besteeg den berg in September 1872.

»Spoedig hadden wij het gebied der subtropische boomen, Oranje-boomen, eucalypten, palmen en bananen achter ons gelaten en tusschen 520 en 1250 M. trokken wij door graanvelden, die ons telkens weder- ons Duitsch vaderland voor den geest riepen. Langs de hellingen van de bergen strekten zich graanvelden uit, waarvan de oogst reeds was binnengezameld, de mais wachtte nog op den sikkel en bij de boerenwoningen droegen vijgenboomen rijkelijk vruchten. Zelfs zagen wij noten- en appelboomen.

Weldra betraden wij een woudgebied. In het begin was het bosch dicht en schaduwrijk, maar langzamerhand verdwenen de boomen en maakten plaats voor struikgewas. Maar dat struikgewas (*erica arborea*) is hier reusachtig groot, want hier en daar verhief het zich tot een hoogte van 12 M. Te vergeefs zagen wij uit naar de statige wouden van Canarische pijnboomen, die von Humboldt nog op deze hoogte had aangetroffen. Eenmaal kwam deze boom, die een aangename, hartsachtigen geur van zich geeft en naalden heeft van meer dan een voet lengte, overal op de hoogten voor. Maar ook hier gaat men bij het vellen van de bosschen zoo onverstandig mogelijk te werk, daar men voor nieuwe aanplantingen in het minst geen zorg draagt. Zoo voortgaande zal het dan ook niet lang meer duren, of de laatste dier boomen is geveld.

Op 2000 M. hoogte bereikten wij de *Portico*, een lavamassa, die de kam van het gebergte, dat het eiland vormt, bedekt. Alleen in de spleten ontdekt men nog hier en daar de zwakke sporen van een zeer armelijken plantengroei. Op de meeste plaatsen is de bodem bedekt met gruis van puimsteen, waartusschen de merkwaardige *Retama blanca* (*Spartocytisus nubergerus*) opsteekt. Deze bremachtige struik heeft altijd de aandacht der reizigers tot zich getrokken, daar zij alleen gevonden wordt op de piek van Teneriffe en daar tusschen 1916 en 3150 M. hoogte de overheerschende plant is.

Nadat wij omstreeks een half uur door het gebied der retama voortgegaan waren, langs een veel steiler helling, dan we tot dusver hadden aangetroffen, hielden wij stil tusschen boschjes van 3 M. hoogte, aan de *Estancia de la Cera*, het »wasstation.» Deze plaats, gelegen tusschen huizenhooge lavablokken, wordt aldus genoemd, omdat de bewoners uit de omliggende plaatsen hier hun bijenkorven brengen, om ze in den nazomer weder terug te halen, met was en honig gevuld.

Deze estancia verlatende, betraden wij een merkwaardige hoogvlakte, die men gewoonlijk aanduidt onder den naam van *Canadas* of het *circus* van de piek van Teneriffe. Dit circus vormt een meer dan 320 M. diepe inzinking van een elliptischen vorm, met zeer steile hellingen. De oppervlakte er van bedraagt 190 □ km. Hier, te midden van die inzinking, hebben zich de vulkanische krachten vooral geopenbaard, hier hebben zij de kolossale piek doen ontstaan, als een gebergte in een gebergte. Boven de Canadas, die op een hoogte van 2100 M. boven het vlak der zee gelegen is, verheft zich de veel later gevormde breede koepel van de Pico

de Teydes tot een hoogte van 3711 M. Om hem heen liggen de *Pico viejo*, 3106 M., de *Chajorra*, 2473 M. en de *Montana blanca*, 2743 M. hoog.

Wij betraden de Canadas door de *Portico*, aan de noord-oostzijde en werden in den beginne overweldigd door den diepen indruk, die deze kolossale schepping der onderaardsche krachten op ons maakte. Onwillekeurig wordt de blik onmiddellijk aangetrokken door die top, en hij boeit het oog in die mate, dat men al het andere als het ware vergeet. Met merkwaardige duidelijkheid komen zijn vormen in de zuivere, ijle lucht uit. Ofschoon we weten hoe groot hij is, ontbreekt ons toch, bij de volstrekte afwezigheid van menschelijke bouwwerken, zoowel als van boomen, elk punt van vergelijking, om de grootte en afstand te bepalen. Heel boven op blinkt als een spits toeloopende hoed, de *Piton of Pan de Azucar*, d. i. »suikerhoed." Daar beneden strekken zich een aantal lavastroomen, als een geplooid kraag uit en van hier uit loopen eenige strooken van donkere steensoorten, die scherp bij de witte lava afsteken.

Het grondvlak van den grooten berg is aan de oostzijde verborgen achter een afgerond, uit witachtig puimsteen bestaand voorgebergte, de *Montana blanca*, dat zich tot een hoogte van 2743 M. verheft. Hierheen begeben wij ons het eerst. Voor ons verheffen zich boven de hoogvlakte, niet ver van elkander, vijf kleine heuvels van een kegelvormige gedaante. Hun afgeronde zijden en cirkelvormigen kraterrand, die slechts bij een er van door een smalle lavabedding wordt verbroken, maken ze tot echte typen van kleine vulkanen. Het land, dat zich voor ons uitstrekt, vormt een groote vlakte, een ware woestenij, waarin de hier en daar verstrooid staande retama-boschjes de eenige vertegenwoordigers van organisch leven zijn. Het puimsteengruis op den bodem is zoo droog en los, dat de paarden er tot boven de hoeven in zinken. Het stof, dat door deze dieren opgejaagd wordt, valt onmiddellijk weder neêr, daar de fijne lucht het niet kan dragen. Brandend heet staat de zon aan het hemelgewelf en hare stralen worden door den drogen grond teruggekaatst, zoodat men zijn toevlucht neemt tot linnen doeken, om gelaat en oogen te beschermen. Want de huid wordt geblakerd door de zonnestralen, wier hitte in deze droge lucht door niets getemperd wordt.

Alleen aan de buitenste randen der Canadas vindt men eenige bronnen en daaronder komen er enkele voor, die in mindere of meerdere mate koolzuurhoudend zijn. Anders vindt men op de geheele hoogvlakte geen water, behalve dat, wat zich boven op de *Pico de Teydes*, ten gevolge van het smelten van kleine gletschers verzamelt in de zoogenaamde ijsholte, die echter moeilijk toegankelijk is.

De mensch kan derhalve in de Canadas zijn verblijf niet vestigen en nergens treft men sporen aan van landbouw of van menschelijke woningen. Slechts enkele herders en bewakers der bijenkorven houden er zich eenigszins langer op, terwijl er geen andere reizigers komen dan zij, die zich de bestijging van de piek bepaald ten doel hebben gesteld en boeren, die met lastpaarden de hoogvlakte overtrekken om de voortbrengselen van den bodem naar de tegenovergestelde zijde van het eiland te brengen.

Van de *Montana blanca* af, loopt de weg steeds steiler op. 's Avonds

tegen vijf uren wees men ons, ter zijde van den weg, een half dozijn reusachtige rotsblokken. Hierbij ligt de herberg *Estancia inglesa*, aldus genoemd naar de Engelschen, die hier vroeger pleegden te overnachten.

Na een bitter kouden nacht, bereikten wij den volgenden morgen *Altavista*, op een hoogte van 3262 M. gelegen. Van hier af moest het laatste gedeelte van den weg te voet worden afgelegd. Over de uitstekende steenen henenklauterend, kwamen wij zonder ongelukken, doch slechts uiterst langzaam voortgaande, aan een ander station, de *Rambleta*, 3580 M. boven den waterspiegel. Hier zagen wij eenige »narizes», dat zijn openingen, waaruit onophoudelijk waterdamp uitstroomt van een temperatuur van 56° C.

Op de vlakte van *Rambleta*, d. i. de stompe top van den nagenoeg kegelvormigen heuvel, die opstijgt tusschen *Montana blanca* en *Pico viejo*, verheft zich ten slotte nog een kleinere kegel, ca. 150 M. hoog. Het is het hoogste gedeelte van de piek, die dan eens onder den naam van »*Piton*», dan weder als »*Pan de Azucar*» wordt aangewezen. Op dezen top bevindt zich een kleine krater.

Het bestijgen van dezen kegel was nog het allermoeielijkst, daar de voet bij elke schrede diep wegzonk in den zachten bodem en telkens achteruit gleed. Daaraan paarden zich de bezwaren, die een gevolg waren van de fijnheid en droogte van de lucht. Telkens wanneer we eenige schreden hadden gedaan, moesten we stilstaan om de hijgende borst rust te gunnen. Zoodoende was het omstreeks half-acht eer het grootste gedeelte van het gezelschap zich op den bovensten rand van den krater bevond, op een hoogte van 3711 M.

Deze krater is een trechtervormige inzinking, ongeveer 70 M. diep, met een omvang van 400 tot 500 schreden. De randen zijn sterk verweerd ten gevolge van de werking van zwavelachtige dampen, die uit de talrijke openingen opstijgen. De wanden, maar vooral de bodem des kraters zijn bedekt met kiezel- of zwavelzure zouten van geelachtige of witte kleur. Alom ziet men een aantal »*fumarolen*,» d. z. openingen, waaruit waterdamp stroomt, evenwel in zoo geringe hoeveelheid, dat de top bijna nooit door nevels omgeven is. De warmte van den bodem, te zamen met de vochtigheid en de zwavelachtige dampen, hebben op het lederwerk en de klederen een hoogst schadelijken invloed en de zolen hingen weldra aan flarden onder onze schoenen.

Bij helder weder overziet men van dezen top een uitgestrektheid van 300000 □ km. Grootsch vooral is de aanblik van het eiland *Teneriffe* zelf. Men ziet de talrijke witte huizen der bewoners, de menigte verstrooide hutten der landbouwdrijvende bevolking, vele dorpen en gehuchten en enkele stadjes, meestal aan de kust der zee en ten slotte den oneindigen oceaan, waaruit het »gelukkige eiland» met al de overigen opduikt.¹

De Spanjaarden beschouwen de Kanarische eilanden als een tot het moederland behoorend koninkrijk en rekenen ze derhalve nog tot Europa. De 240000 bewoners zijn een gemengd ras ontstaan door de verbinding van Spanjaarden met de *Guanaken*, de oorspronkelijke bevolking der eilanden.

1. Dr. C. F. Noll. Der Pik von Teneriffa und die Cánadas. Jahres-bericht des Vereins für eographie und Statistik, zu Frankfurt a. M. 1871. 1872. Frankfurt. 1873. S. 62—106.

1.

2.

3.

4.

5.

1. Baker op de giraffenjacht. — 2. Mtesa, koning van Oeganda. — 3. De Murchisons-val. — 4. Een inboorling uit Oeganda. — 5. Grant, op reis van Karague naar Oeganda.

Deze waren een dapper en vreedzaam herdersvolk, zachtmoedig en zeer zuiver van zeden en behoorende tot den grooten Berberstam. In holen vindt men nog hun gebalsemde mummies en het zelfde type treft men somtijds nog onverbasterd aan. De tegenwoordige bewoners der eilanden kenmerken zich door een aantal goede eigenschappen. Ze zijn voorbeelden van recht-schapenheid, trouw, matigheid, arbeidzaamheid, gastvrijheid en eene onbegrensde piëteit voor den ouderdom. Landbouw, veeteelt, en scheepvaart zijn de voornaamste bronnen van bestaan. De nijverheid daarentegen be-teekent zeer weinig. In de laatste jaren legt men zich ook met goed gevolg toe op de teelt van cochenille.

De hoofdstad is *San Cristobal de la Laguna*, een sombere, vervallen plaats, met 8000 inwoners, te midden eener doodsche vlakte gelegen. Een menigte paleizen en andere bouwwerken spreken van vervlogen grootheid. Veel bloeiender is het op het zelfde eiland gelegen *Orotava*, met 9000 inwoners. Deze stad ligt in een van de schoonste gedeelten van het eiland en vooral gedurende de lente, wanneer het landschap in vollen bloei en luister prijkt, is de omgeving schilderachtig schoon. Op Groot-Canaria ligt *Las Palmas*, met 10000 inwoners en een schoonen, in Gothischen stijl gebouwd kathedraal. Nog noemen we *Puerto del Arcife* op Lanzarote.

Ten noorden van de Canarische eilanden ligt de *Madeira-groep*, die ook aan vulkanische werkingen haar ontstaan te danken heeft. Zij bestaat uit het eiland *Madeira*, met 115000 inwoners, het kleine eilandje *Porto Santo* en de drie rotsige *Desertas*.

Madeira is bekend door zijn zacht klimaat, dat alleen gedurende den zomer veronaangenaamd wordt door het waaien van den scirocco. Borst-lijders zoeken ook hier vaak herstel. Vroeger was het bovendien bekend om zijn wijn. Het meerendeel zijner bewoners legde zich op wijnbouw en wijnhandel toe. Doch een telken jare zich openbarende ziekte in de druiven dwong hen naar andere bestaansmiddelen om te zien. Sedert zijn de wijngaarden verdwenen en is men zich vooral op de teelt van suikerriet toe gaan leggen.

Geen land biedt den nieuw aangekomene zulk een zonderling schouwspel aan als Madeira. Naast rozen, myrthen, laurieren en cypressen, zooals men ook in het zuiden van ons werelddeel aantreft, groeien granaatappelen, mango's, bananen, koffie en suikerriet.

Het gemis van goede wegen werkt allernadeeligst op den bloei van het eiland en wordt door de bewoners diep gevoeld. Om de producten, die in het noordelijk deel van het eiland groeien, naar Funchal te brengen, bestaat geen andere weg dan ter zee om het eiland henen.

Funchal is de hoofdstad en te gelijktijd de parel van het eiland. De stad heeft ongeveer 30000 inwoners en geheel en al een Europeesch voorkomen. De straten en huizen onderscheiden zich bijna niet van die van Lissabon. Alleen de voertuigen zijn zeer karakteristiek. Dit zijn namelijk sleden, die

door ossen over het vlakke plaveisel worden voortgetrokken. Dat gaat zeer langzaam en tevens is het voor die dieren een uiterst zwaar, vermoeiend werk.

Het type der bevolking heeft niets bijzonders, daar zij zich van die van Portugal weinig of niet onderscheidt.

Daarentegen is de ligging van Funchal inderdaad eenig. De verblindend witte stad strekt zich uit langs het strand der zee. Omgeven door een aantal schoone villa's, die vriendelijk afsteken tegen het donkere groen der boomen, stijgt de stad terrasvormig op. Op het hoogste punt, d. i. dus op den achtergrond, verheft zich de kerk *Nossa Senhora do Monte*, met haar dubbelen toren en daarachter stijgen de kammen en toppen van het gebergte op, bedekt met pijnboomwouden en helder groene weilanden, waaruit hier en daar grauwe of donkerbruine rotsen opduiken. Aan weêrszijden van de stad strekken zich de suikerplantaadjes uit, wier frisch groen een scherpe tegenstelling vormt met de donkere kleur der wouden van amandelboomen ¹.

De meest noordelijke der westelijke eilandengroepen is die der *Azoren*, ook *Vlaamsche-* en *Haviks-eilanden* genoemd. Ten gevolge van hun noordelijke ligging, op ongeveer 40° N. B., d. i. dus ongeveer op den parallel van Newyork en Lissabon — komen zij in klimaat en producten vrij wel overeen met Zuid-Europa, zoodat dan ook de Portugeezen ze niet ten onrechte tot dit werelddeel rekenen te behooren. Het klimaat is zacht en gelijkmatig, vochtig en gezond.

De bewoners, ten getale van 250000, zijn van Spaansche en Portugeesche afkomst. Zij leven hoofdzakelijk van landbouw, die nog op een tamelijk lagen trap van ontwikkeling staat. Op sommige eilanden legt men zich ook toe op de teelt van wijn en zuidvruchten, die naar Europa worden uitgevoerd.

De toestand der bevolking laat veel te wenschen over. Over het algemeen heerscht er armoede en gebrek, wat een vrij sterke landverhuizing, vooral naar Brazilië, ten gevolge heeft.

Onder de negen eilanden, waaruit de groep der Azoren bestaat, zijn de belangrijkste *San Miguel*, *Terceira*, *Pico* en *Fayal*. De hoofdstad *Angra* ligt op *Terceira*. De belangrijkste handelsstad echter, *Ponta Delgada*, met ongeveer 20000 inwoners, ligt op *San Miguel*, het grootste der eilanden.

Op dit eiland vindt men een heerlijk schoone landstreek, en wel het *Val da Furnas*, op 30 km. afstand van *Ponta Delgada*. Wanneer men den straatweg volgt, die langs de zuidkust loopt, bereikt men, spoedig nadat men *Rosto de Cao* doorgetrokken is, de wijnbergen en tuinen met oranje-appelen, die het voornaamste uitvoerartikel van het eiland vormen. Wanneer men *Alagoa* achter zich gelaten heeft, wordt het land meer open en aan weêrszijden van den weg worden de landelijke tooneelen schooner

1. H. von Barth. Ausland. 1875. Nr. 29. S. 561.

en meer afwisselend. Op vele punten loopt de straatweg langs steile hoogten, wier wanden hier en daar dreigend over den weg henen hangen.

Van *Villafranca* uit ziet men het merkwaardige *Ilheo da Villafranca*, den top van een vulkaan, die zich slechts weinig boven den spiegel der zee verheft. De krater, die 11 M. diep is, is met water gevuld. In den wand daarvan is een smal kanaal, waardoor kleine schepen dit waterbekken binnen kunnen zeilen. Te *Villafranca* worden de rijtuigen, waarvan men zich tot dusver bediend heeft, door ezels vervangen. Langs een zeer steil pad bestijgt men de *Pico Cedros* en bij een plotselinge wending van den weg, ziet men het bekoorlijke dal van *Furnas* voor zich. Het meer, dat daarin ligt, heeft een lengte van ruim $1\frac{1}{2}$ km. en ligt ongeveer 250 M. boven den zeespiegel, terwijl de steile bergen, die het dal omgeven, zich tot een hoogte van 600 M. verheffen.

DE AFRIKAANSCH EILANDEN IN DEN INDISCHEN OCEAAN.

We zouden thans met recht de beschrijving van Afrika kunnen eindigen, doch natuurlijk verwacht men nog die van de ten oosten van dit werelddeel gelegen eilanden, inzonderheid van het groote eiland Madagaskar. Ons aan de oude indeeling houdende, zullen wij ze dan ook hier ter plaatse behandelen, maar laten de opmerking voorafgaan, dat we te doen hebben met een geheel op zich zelf staand werelddeel. Want in weêrwil van de nabijheid van Afrika, behooren deze eilanden noch uit een geographisch, noch uit een ethnographisch oogpunt daartoe. Het kan niet anders often oosten en ten zuiden van de oude wereld, moet eenmaal een groot vasteland gelegen hebben, het zoogenaamde *Lemuria*. Daartoe behoorden Madagaskar, de meer en meer wegzinkende Seychellen, de Malediven, Ceilon en wellicht de Kiling-eilanden. Behalve de genoemde eilanden zijn alleen de Mascareenen, Rodriguez, de Komoren en de Amiranten er van overgebleven.

Door de straat van Mozambique van het vasteland gescheiden, strekt *Madagaskar* of zooals de inboorlingen het noemen, *Nossi-dambo*, d. i. »het eiland der wilde zwijnen,» zich uit tusschen *Kaap Ambre*, op 12° Z. B. en *Kaap St. Mary*, op 25° 40' Z. B. De oppervlakte overtreft nog die van Duitschland. Onder al de eilanden der aarde dingt het, wat uitgestrektheid aangaat, met Nieuw-Guinea en Borneo om den voorrang.

Ofschoon zij nergens diepe insnijdingen vertoont, heeft het eiland toch een vrij gunstig gevormde kust, die vooral aan de noord-westzijde rijk aan baaien is. Daar liggen de *Passandana-baai*, waarvoor het sedert 1846 door de Franschen in bezit genomen eilandje *Nossi-Beh* ligt, de *Narinda-baai*, de *Majambo-baai* en de *Bembatoeka-baai*. Op de zuidkust vinden we de *St. Augustine-baai*. Op de oostkust ligt de *Antongil-baai* en ten zuiden daarvan het groote schiereiland *St. Mary*. Nog zuidelijker liggen de reeden van *Foule-Pointe* en *Tamatawe*.

Met uitzondering van de zuid-westzijde, strekt zich langs de kust een moerassige strook uit, waarvan de breedte afwisselt van 75 tot 100 km. Daarna verheft zich de bodem van uit het westen langzamerhand, om een boomlooze en grasrijke hoogvlakte te vormen, die aan de oostzijde steil afdaalt.

Aan de noordzijde van het eiland begint een machtige bergmassa, die zich uitstrekt tot in de nabijheid der zuidkust. Naar het westen toe loopt deze bergrug met drie terrassen af. In het zuiden gaat hij langzamerhand over in de door stormen gezweepten hoogvlakte, waarop Alfred Grandidier, die zich als onderzoeker van Madagaskar meer dan iemand anders verdienstelijk heeft gemaakt, de beenderen vond van den *epiornis-maximus*, een uitgestorven giersoort, die bepaald op Madagaskar te huis behoorde.

Dat groote plateau is bedekt met heuvels van gneis en graniet, klaarblijkelijk van vulkanischen oorsprong. Doch dat niet alleen het vuur, maar ook het water medewerkte tot het doen ontstaan van het eiland, getuigt die kolossale laag van roode mergel, die zich over een groot deel zijner oppervlakte uitstrekt. Het verdient vermelding, dat men die zelfde rotssoort ook terugvindt op de Seychellen.

Reeds sedert lang vermoedde men, dat Madagaskar het tooneel was geweest van hevige vulkanische werkingen, thans weet men zeker, dat dezen althans in het middelpunt van het eiland buitengewoon krachtig zijn geweest.

Van uit de hoofdstad rust het oog op het *Ankarat-gebergte*, dat de *Inerina-vlakte* aan de zuid-westzijde begrenst en een oppervlakte beslaat van omstreeks 33000 □ km. De vijf middenste toppen bezitten wel is waar geen kraters, maar zijn toch bedekt met lava en bereiken een hoogte van 2440 tot 2600 M. boven den zeespiegel.

Niet ver van het meer *Itasy*, op een afstand van 40 km. van dit gebergte verwijderd, ligt een ander vulkanisch gebied, dat krater op krater aanwijst. Reeds meer dan veertig kraters werden hier bezocht en men vermoedt, dat er in noordelijke richting nog meer gevonden worden.

Tachtig km. zuidelijker ligt nog weder een andere groep vulkanen. Bij een daarvan vindt men een lavabedding, zoo zwart en zoo scherp, als ware ze pas daar neder geworpen.

Het Ankarat-gebergte buiten rekening gelaten, telt men toch in een boog van 150 km. lengte, niet minder dan honderd uitgebrande kraters. Deze vulkanenreeks zet zich voort in noordelijke richting en staat klaarblijkelijk in verband met het stelsel vulkanische toppen, die de eilanden Nasti-Beh, Mayotte en Johanna vormen. De groote Comoro is nog steeds werkzaam; telkens hebben er zware uitbarstingen plaats. Ook is het niet onwaarschijnlijk, dat er samenhang bestaat tusschen deze vulkanen en die van Mauritius en Réunion. ¹.

Men moet zich intusschen de bovengenoemde berginassa niet voorstellen als een centraal-gebergte, dat Madagaskar in twee ongeveer gelijke deelen verdeelt. Wel bestaat echter het eiland uit twee deelen, die duidelijk van elkaar onderscheiden zijn, een oostelijke bergstreek en een zuidelijk en westelijk gebied, dat betrekkelijk vlak is. Doch Grandidier heeft het bestaan ontdekt van vijf bergketenen, die allen in meerdere of mindere mate de zelfde richting hebben, en wel van het noord-noord-oosten naar het zuid-zuid-westen. De drie eerste dezer ketenen worden van elkander gescheiden door zandige vlakten of onvruchtbare plateau's, die doorsneden worden door ondiepe kloven.

De groote centrale granietmassa heeft gemiddeld niet meer dan 1000 — 1200 M. hoogte. Hier treft men, evenals in geheel het oostelijk deel van het eiland, geene andere vlakten aan, dan de kleine dalen, waarin de inboorlingen de rijstbouw uitoefenen.

Daarentegen strekken zich ten zuiden van dit graniet-gebergte groote golvende vlakten uit, van secundaire vorming, die tot aan de kust voortloopen.

Het geheele zuidelijke en westelijke deel van het eiland, bijna de helft der oppervlakte, heeft een weinig vruchtbaren bodem en nagenoeg alleen langs de weinige wateraderen, die men er aantreft, hebben zich eenige bewoners gevestigd.

De geheele massa van het Plutonisch gebergte, ten westen van de oostelijke hellingen, is nog onvruchtbaar, met uitzondering van de dalen, waarin men veelal kleine meren of moerassen aantreft.

Op de oostelijke hellingen daarentegen, die naar de zijde van den Indischen Oceaan afdalen, is de vruchtbaarheid buitengemeen groot, dank zij de bestendige nederslag, dien de Indische Oceaan aanvoert. Hier strekt zich van het noorden naar het zuiden een smalle, doch onafgebroken gordel van bosschen uit, die zich aansluit bij die op de westkust.

Ten opzichte van den hydrographischen toestand kan men Madagaskar verdeelen in twee groote stroomgebieden. Op de oostzijde van het eiland vindt men geen enkele rivier, die tot op 15 km. van de monding, zelfs voor de kleinste booten, bevaarbaar is, terwijl daarentegen aan de westzijde groote en waterrijke stroomen gevonden worden. Aan de zuid- en zuidwestzijde vindt men bijna geen rivieren. ².

1. Dr. Joseph Mullens. Twelve months in Madagascar. London, 1875. 8o.

2. Petermann's Geogr. Mitth. 1872. S. 15 en 16.

Het klimaat op de hoogvlakten en ook in de westelijke kuststreken is gezond, doch de koortsen, die in het oostelijk deel van het eiland heerschen, zijn, inzonderheid voor Europeanen, dikwijls doodelijk.

Het eiland is rijk gezegend met voortbrengselen der natuur, onder de mineralen, die men er vindt, noemen we zilver, koper, ijzer, steenkolen en zout.

De plantengroei, die een echt tropisch karakter heeft, is vooral in het kustgebied zeer weelderig. In de hoogere streken gedijen de planten van den gematigten gordel naast de tropische. Dat alles gaat echter niet door voor de onmetelijke vlakten in het zuidelijk deel, daar deze niets zijn dan een zandige, boomlooze woestenij. Waar de natuur over sommige deelen van het eiland hare schatten met kwistige hand uitstrooide, heeft ze daarentegen andere deelen te eenenmale verwaarloosd.

Ook de dierenwereld is rijkelijk vertegenwoordigd, ofschoon olifanten, rhinocerossen en groote roofdieren ontbreken. De fauna van de oostkust is zeer eigenaardig; opmerkelijk zijn vooral de talrijke reptiliën en 28 soorten van halfapen.

Het aantal bewoners van Madagaskar kan geschat worden op 5000000 zielen. De *Malagassen* zijn klaarblijkelijk niet verwant aan de Afrikaansche bevolking, maar van Maleischen oorsprong. Men kan ze onderscheiden in vier groote stammen: de *Hova's*, de *Sakalama's*, de *Betsileo's* en de *Betaninena's* en *Betsimasaraka's*. De eersten, die het binnenland bewonen, hebben zich als beheerschers van het geheele eiland opgeworpen.

De *Malagassen* worden geroemd wegens hun gastvrijheid, voorkomendheid en weldadigheid, doch tevens zijn ze geveinsd en logenachtig. De slavernij is onder hen in zwang; de slaven zijn deels krijgsgevangenen of nakomelingen daarvan, deels zij, die zich zelve hebben verkocht of die het — te zamen met vrouw en kinderen — geworden zijn ten gevolge van een rechterlijk vonnis. Sommige aanzienlijken bezitten meer dan honderd slaven. Tusschen de vrijen en slaven staan de koninklijke arbeiders, die hun leven lang in dienst des konings zijn, zonder loon te ontvangen en bovendien voorzien moeten in het onderhoud hunner huisgezinnen. Hiertoe behooren de zeer talrijke houthakkers, de lastdragers tusschen de kust en de hoofdstad, smeden, timmerlieden, kleermakers, geweer- en speermakers, enz.

De *Malagassen* zijn een zeer zindelijk volk. Als zij gegeten hebben, reinigen zij zorgvuldig vingers en tanden. Dronkenschap komt hoogst zelden voor. Tabak wordt wel verbouwd maar niet gerookt, wel echter hennep.

Met uitzondering van de ambtenaren, tovenaars en soldaten, bestaat de bevolking uit landbouwers en veefokkers. De vrouwen spinnen en weven stoffen van hennep en katoen ¹.

Madagaskar vormt een zelfstandig en onafhankelijk koninkrijk. Langen

1. Sack, Aardrijkskundig Handboek, V. Bldz 695.

tijd stond het gouvernement vijandig tegenover Europeesche invloeden en droeg de arbeid van het groot aantal zendelingen, die er met onverdroten ijver werkten, slechts schrale vruchten. De vorige koningin was nog een ijverige heidin. Zij werd opgevolgd door Ranavalana, die bij gelegenheid van hare krooning allen afgodsdienst verbood. Een jaar na hare troonsbestijging werd zij gedoopt en op den 8^{en} September 1869 werden op haar bevel alle afgodsbeelden aan de vlammen prijs gegeven. Aldus droeg het zaad vrucht, dat Londensche zendelingen gedurende zeventig jaren hadden uitgestrooid. Van een dergelijken plotselingen en grondigen omkeer op godsdienstig gebied is op de gansche aarde geen tweede voorbeeld aan te wijzen.

In de voornaamste provincie van het eiland, *Ankoba* of *Imerina*, het vaderland der Hovas, ligt de koninklijke residentie en rijkshoofdstad *Tananarivo* of *Antananarivo*. Het aantal inwoners wordt verschillend opgegeven van 30000 tot 80000 zielen, doch waarschijnlijk komt het laatste getal het naast bij de waarheid. De stad is gebouwd op de hellingen van een heuvel, op welks top zich het koninklijk paleis verheft. Dit gebouw heeft een hoogte van 20 M., een steil dak en dubbele veranda's. Midden op het dak staat een vergulde adelaar met uitgebreide vleugels.

Onder de overige plaatsen des lands is de eenige, die nog ter loops vermelding verdient, Tamatave, een open plaats, op de oostkust, met 7000 inwoners. Hier wonen de meeste blanken en dit is tevens de hoofdzetel van Madagaskars handel.

Op de noordwestkust van Madagaskar hebben de Franschen zich gevestigd aan de *Bali-baai* en ten noorden daarvan op het eiland *Nossi-Beh*, dat thans onder hun bestuur een bloeiende kolonie geworden is. Niet ver van daar ligt het eiland *Mayotte*, dat de Franschen in 1841 door koop in hun bezit kregen en waar ze insgelijks een kolonie hebben gevestigd.

Dit eiland behoort tot den Archipel der Comoren, die in den noordelijken ingang van de straat van Mozambique ligt, tusschen 11° en 13° Z.B., ongeveer even ver van Afrika's oostkust als van de westkust van Mozambique verwijderd. Tot dezen archipel behooren vier grootere en hooge eilanden: *Angadziza* of *Groot-Comoro*, *Mohely* of *Mohilla*, ook *Klein-Comoro* genoemd, *Andschuan*, ten onrechte ook aangeduid met den naam van *Johanna* en het zoo even genoemde *Mayotte*. Groot-Comoro bezit een vulkaan van 2500 M. hoogte. Dat eiland lijdt herhaaldelijk gebrek aan water. Van meer belang is Mohilla. De gunstige ligging en het levendig verkeer met Madagaskar, Zanzibar en Mozambique maken Mohilla tot een der belangrijkste punten van de eilandengroepen langs de oostkust.

Het eiland is 35 km. lang en 30 km. breed en evenals alle eilanden van dezen archipel, in het binnenland zeer bergachtig. De eenige stad van het eiland ligt op de westkust. De woningen zijn gewoonlijk uit leem gebouwd en met stroo gedekt. De eenige steenen gebouwen zijn het paleis

van de koningen, de moskeeën en een half vervallen fort. Daar waar de bodem het toelaat, heeft men zich met goed gevolg op den landbouw toegelegd, maar toch zijn de voortbrengselen niet voldoende om in de behoeften der bevolking te voorzien. Immers het komt veel goedkoop uit rijst, koorn, tabak en vruchten van de kust te ontbieden, dan den uit koraal bestaanden bodem te bearbeiten.

De handelsartikelen, die het eiland van het vaste land ontvangt, zijn slaven, die alleen in het geheim ingevoerd worden, verder ivoor, rhinoceroshoornen, huiden, sesamolie, rijst, koorn en vee. Uit Madagaskar ontvangt het ebbenhout, vet, kokos- en sesamolie.

Mohilla heeft omstreeks 7000 bewoners; van eigenlijke inboorlingen is geen sprake; misschien is het onbewoond geweest voordat zich aldaar landverhuizers vestigden. De tegenwoordige bewoners van het eiland zijn nakomelingen van vroeger hierheen gekomen Arabieren, Suahelis, Sakalaven van Madagaskar en inboorlingen van de kust van Mozambique. Al deze elementen hebben zich onderling vermengd en allen zijn streng geloovige Mahomedanen. Volgens hun eigen opgaven zouden zij afstammen van Perzen en Indiërs, die zich lang geleden als handelaars op Mohilla gevestigd hebben en werkelijk zijn er enkele punten van overeenkomst met dezen ten opzichte van lichaamsbouw, godsdienst, zeden en gewoonten.

In het karakter der Comoren treden, volgens Richard Brenner, vooral de slechte eigenschappen der gemengde rassen te voorschijn. Zij onderscheiden zich door sluwheid en zijn echte schachelaars. Daarbij evenwel bezitten zij een groote mate van ondernemingszucht. Vele jongelieden verlaten al vroeg het eiland, om er nimmer terug te keeren.

Ten noord-oosten van de Comoren en ten noorden van Madagaskar liggen de beide groepen der *Amiranten* en *Seijchellen*, allen bezittingen van Groot-Brittanje. De eerstgenoemden zijn koraal-eilanden, die zich niet hooger dan 7 of 8 M. boven het vlak der zee verheffen; de laatsten zijn granietrotsen, die eveneens op een basis van koraal rusten. Het aantal bewoners bedraagt ruim 7000 zielen.

Het grootste der eilanden is *Mahé*. Allen bezitten voortreffelijke havens en zijn met een weelderigen plantengroei bedekt. Vooral de palmboomen komen er zeer veelvuldig voor en in de eerste plaats de dadelpalm. De *zee-kokos* of *Lodoicea Seijchellarum*, die vooral vroeger hoog in prijs was, groeit alleen op de eilanden *Praslin*, *Curieuse* en *Ronde*.

De Archipel der *Mascarenen*, die op vrij grooten afstand ten oosten van Madagaskar ligt, bestaat slechts uit drie kleine eilanden, die tamelijk ver van elkander liggen: *Réunion* of *Bourbon*, *Mauritius* of *Ile de France*

en het gezonde en buitensporig vruchtbare *Rodriguez*. Het meest oostelijk gelegen, tevens het grootste dezer eilanden — *Réunion* — is Fransch, de beide anderen zijn Engelsch.

Réunion is door zijn gunstige ligging, zijn merkwaardige physische gesteldheid en den rijkdom zijner producten, verreweg het belangrijkste eiland van de groep der Mascarenen. Twee vulkanen, waarvan een, de *Piton de la Fournaise*, nog werkzaam is, verraden de Plutonische vorming van het eiland.

Het aantal bewoners bedraagt 215000, waarvan 60000 koeli's, Chineezen en Indiërs, 70000 kreoolen en 85000 kleurlingen. Eenige bloeiende steden, zooals *St. Denis*, met 40000, *St. Pierre*, met 30000 en *St. Paul*, met 25000 inwoners, leggen getuigenis af van de welvaart der bevolking.

De in alle richtingen met kloven doorsneden bodem leent zich uitstekend goed voor de teelt van suikerriet, koffie, muscaatnoten, cacao en andere gewassen.

Het Britsche eiland *Mauritius* is beroemd wegens zijn prachtige natuur, die naar men zegt, zelfs die van *Tahiti* nog overtreft. Het eiland is buitengemeen vulkanisch en omgeven door eene breede koraalbank. Het draagt drie met bosschen begroeide bergen, waaronder de *Pieter Bothsberg* de meest bekende is.

Evenals op *Réunion* is ook hier suiker het hoofdvoortbrengsel, doch met goed gevolg legt men zich ook toe op de teelt van rijst, koffie, indigo, katoen en speerijen. De wouden, waarin het dierenrijk sterk vertegenwoordigd is, leveren een aantal kostbare houtsoorten. In een woord, het tropisch karakter van het eiland openbaart zich zoowel in de fauna als in de flora. Maar even als op Madagaskar ontbreken de grootere diersoorten, die op het vasteland gevonden worden. De bevolking is uit dezelfde elementen samengesteld als die van *Réunion* en kan geschat worden op 340000, waarvan ongeveer een derde zich met landbouw bezig houdt.

Het eiland bezit slechts twee noemenswaardige steden, de hoofdstad *Port Louis*, met 26000 inwoners en *Mahebourg* of *Grant Port*.

Hellwald, Friedrich von
De Werelddeelen

LIBRARY

BORROWER'S NAME

ROOM

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES

3 9088 00054 5939